

Uluslararası Katılımlı

SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU 2013

28-30 Kasım 2013, Kocaeli

Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması
“Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı”

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Gündem Çocuk Derneği

Türkiye’de Çocuğun Refahı ve Korunması “Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı”

SOSYAL HİZMET SEMPOZYUMU 2013
28-30 Kasım, KOCAELİ

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Elvan ATAMTÜRK

Ezgi YAMAN

Bernard van Leer Foundation & Sivil Düşün AB Programı’nın Katkılarıyla

YAYIN HAKKI © 2014 GÜNDEM ÇOCUK DERNEĞİ

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitabın yayın işini gerçekleştiren Gündem Çocuk Derneği dışında, telif hakkı yasası uyarınca, tümü ya da herhangi bir bölümü, resim ve yazısı, yayıncısının ve editörlerin yazılı izni alınmadıkça basılamaz, çoğaltılamaz ve fotokopi çekilemez. Kitaptan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Kitaptaki yazılarda yer alan görüşler yazarlarına aittir.

GÜNDEM ÇOCUK DERNEĞİ

Büklüm Sokak No:44/4
06680 Kavaklıdere/ANKARA
☎ 0 312 437 76 41
☎ 0 312 437 76 41
✉ info@gundemcocuk.org

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Elvan ATAMTÜRK
Ezgi YAMAN

YAYIN

Gündem Çocuk Derneği Yayını

YAYIN TARİHİ

20 Kasım 2014 (Elektronik Basım)

KİTABA ERİŞİM

<http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf>

İÇ/DİŞ KAPAK TASARIMI

Elvan ATAMTÜRK

ÖNSÖZ

Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013, 28-30 Kasım 2013 tarihlerinde Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi ve Kocaeli Şubesi ile Gündem Çocuk Derneği işbirliğinde Kocaeli Üniversitesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir.

Sempozyumda; "Türkiye'de Çocuğun Refahı ve Korunması: Kapsayıcı Bir Yaklaşım Arayışı" ana teması etrafında Türkiye'de biçimlenmeye çalışılan ulusal çocuk koruma sistemine çok disiplinli, bütüncül bir bakış geliştirilmeye ve ulusal çocuk politikasına duyulan ihtiyaç görünür kılınmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin karmaşık toplumsal yapısı içinde çocuklara-ailelere yönelik koruyucu-önleyici-geliştirici hizmetlere olan ihtiyaç, kurum ve toplum temelli çocuk bakım-rehabilitasyon hizmetlerinde farklı meslek ve disiplinlerin bir arada çalışması; çağdaş çocuk koruma anlayışında kamu-sivil toplum işbirliğinin, ortaklığının önemi ve rolü bir kez daha yinelenmiştir.

Üç günlük Sempozyum programında konferanslar, paneller ve bildiri sunumlarının yanı sıra çocuklarla çalışan meslek elemanlarına yönelik atölyeler ve katılımcıların görüşlerini daha rahat ifade edebilmeleri için tasarlanan serbest kürsü etkinlikleri yer almıştır. Sempozyumun üçüncü gününde düzenlenen "Öğrenci Forumu" ile de sosyal hizmet uzmanları ile öğrencilerin buluşması mümkün olmuştur. Öğrenci Forumu'nda Arel Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Yalova Üniversiteleri'nden sosyal hizmet bölümü öğrencileri sunumlar gerçekleştirmiş ve sunumları takip eden forum ile sosyal hizmet eğitiminin sorunları tartışılmıştır. Öğrenci Forumuna yukarıdaki üniversitelerin yanı sıra Ankara Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi'nden öğrenciler dinleyici olarak katılmışlardır.

Sempozyum boyunca beş ayrı salonda eş zamanlı olarak 100'ün üzerinde sunum gerçekleştirilmiştir. Kayıtlara göre Sempozyuma 768 kişi dinleyici/konuşmacı olarak katılım göstermiştir. Sempozyuma sosyal hizmet uzmanları başta olmak üzere çocuklarla doğrudan ve/veya dolaylı olarak çalışan çok sayıda farklı meslek ve disiplinlerden katılım olmuştur. Sempozyum programının da bu çeşitliliği yansıttığı düşünülmektedir. Bu nedenle Sempozyum bildiri kitabının çocuk koruma alanında önemli kaynaklardan birisi olacağı beklenmektedir.

Sempozyumun düzenlenmesinde birçok kişinin emeği ve birçok kurumun desteği bulunmaktadır. Kocaeli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sezer Ş. Komsuoğlu'na kuruluşundan itibaren Sosyal Hizmet Bölümü'ne ve Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013'e verdiği destek için öncelikle teşekkür etmek isterim.

Sempozyuma yoğun bir katılım sağlanması için yegâne olmasa da önemli araçlardan birisi de finansal destek ve kaynakların varlığıdır. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013 "Sivil Düşün AB Programı ve Bernard

Van Leer Vakfı'nın finansal desteğiyle gerçekleşmiştir. Bu finansal destek aracılığıyla sempozyuma katılım ücretsiz gerçekleştirilebilmiştir. Her iki kuruma da destekleri için teşekkür ederim.

Sempozyum tarihinden yaklaşık bir yıl önce çalışmaya başlayan Sempozyum Düzenleme Kurulu üyelerinin katkı ve emeği ile hızlı ve etkili bir işbirliği süreci yaşadık. Değerli kurul üyelerine ayrıca teşekkür ederim.

Sempozyum süresince kayıt masasından, ara ikramların hazırlanması ve servis edilmesine, salonların teknik hazırlıklarının tamamlanmasına kadar hemen her kademede yer alan Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerine de içten teşekkürlerimi sunarım.

Sempozyum bildiri kitabı ise Öğr. Gör. Elvan Atamtürk ve Arş. Gör. Ezgi Yaman tarafından yayına hazırlandı. Zahmetli ve dikkat isteyen bu süreçteki emekleri için kendilerine teşekkür ederim. Düzenleme Kurulu ile kitabın e-kitap olarak yayınlanmasına karar verdik. Bu şekilde sempozyum bildirilerinin hızla yaygınlaşacağına inanıyoruz.

Son teşekkürüm ise Sempozyumda bizleri yalnız bırakmayan meslektaşlarımıza, akademisyenlere, çocuk alanında çalışan farklı disiplinlerden profesyonellere ve sivil toplum örgütlerinin değerli temsilcilerine. Sizlerin katılımı ve desteğiniz ile Sempozyum zenginleşti, amacına ulaştı.

Bu çalışmanın kapsayıcı ve hak temelli bir çocuk politikası oluşturulmasına katkıda bulunması dileğiyle...

Düzenleme Kurulu Adına

Hakan Acar, Prof. Dr.

Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu

Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	III
DÜZENLEYENLER.....	373
AMAÇ VE KAPSAM.....	374
KURULLAR.....	375
SEMPOZYUM PROGRAMI	378

BİLDİRİLER

Protecting The Child, The Family And The State: A Brief Reflection Prof.Dr. Steven M. SHARDLOW	1
Çocuğun Korunması, Aile ve Devlet: Kısa Bir Değerlendirme Prof.Dr. Steven M. SHARDLOW/Çev: Doç.Dr. Burcu YAKUT ÇAKAR – Cihan ASLAN	6
Çocuk Refahı İçin Okul Sosyal Hizmeti: Kapsayıcı Bir Yaklaşım Doğru Serap KARAKAYA-Doç. Dr. Muammer SARIKAYA	11
Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Yasasının Gerekliliği Üzerine Bir Tartışma Seda ATTEPE-Melike TUNÇ.....	26
Suçla Sürüklenen Çocuğa Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesinin Örnek Bir Olgu Üzerinden Değerlendirilmesi Ali ŞENER-Serap DAŞBAŞ-Nur Feyzal KESEN.....	38
Sivil Toplum Kuruluşları İçin Çocuğa Yönelik Harcamaları İzleme Gözde DURMUŞ-Ayşe BEYAZOVA-Prof. Dr. Nurhan YENTÜRK.....	44
Çocuk Koruma Sistemi: İstanbul Örneği Üzerinden Bir Vaka Tartışması Doç. Dr. Abdullah KARATAY-Songül KILIÇ.....	56
SOS Çocuk Köyünde Anne Olmak: KKTC Örneği Ayşe ÖZADA-Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN	65
Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsü Ezgi YAMAN	84
Yaşam Doyumunu Etkileyen Demografik Etmenler Nur Feyzal KESEN-Serap DAŞBAŞ	93
Çocuk İhmal-İstismarında Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN.....	104
Sevgi Dolu Bir Ailede Büyümek Her Çocuğun Hakkıdır Ayfer DOĞAN.....	117
Çocuk Hakları İhlali ve Çocuğun Ekonomik İstismarı Sami KALAYCI-Yrd. Doç. Dr. Eda ÇİÇEK	126
Sokakta Çalışan Çocukların Sayısının Tahmininde Bir Örneklem Tekniği: Yakalama – Yeniden Yakalama Dr. Kader MERT	142

Çocuk İşçiliği ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Olgusuna Genel Bakış Arslan YALÇIN	148
Çocuklar İçin Düzenlenen Şartlı Nakit Transferlerine Eleştirel Bir Yaklaşım Dilara USTABAŞI.....	161
Çocuk Yoksulluğu ve Şartlı Nakit Transferi Programı Ahmet ERGÜL-Caner ESENYEL-Murat ÖZ-Selami TOPUZ	168
Korunmaya Muhtaçlığın Önlenmesi Açısından Ayni Nakdi Yardım Uygulaması ve Çocuk Yoksulluğu İle İlişkisi Tuğba UĞUR	174
Sosyal Hizmet Bakış Açısından Çocuk Ticareti Çiçek Nilsu VARLIKAR-Şükran KOLAY	190
İhmal ve İstismar Mağduru Çocuklar ve Sosyal Hizmet Müdahalesi Doç. Dr. Betül ALTUNTAŞ-Neslihan HAN-Mehmet Ali KARİPTAŞ	199
Okulöncesi Eğitim Alan 0-6 Yaş Grubu Çocukların Velilerinin Aşırı Koruyucu Tutum ve Davranışları ile Çocuk Hakları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi Bircan REÇBER-Dr. Neşe ŞAHİN DAŞĞIN.....	208
Munchausen by Proxy Sendromu (Vekâleten Hastalık) Konusunda Vaka Yönetimi ve Kurumlararası İşbirliği Taner ARTAN-Yılmaz KOÇ	219
Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar-Ensest Olguları Ayşe TAŞ	226
Yetiştirme Yurdunda Kalan İhmal ve İstismara Uğramış Ergenlerin Sosyal Uyum Düzeylerinin Artırılması: Sosyal Grup Çalışması Doç. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU-İrfan DOĞAN.....	241
Boşanma Süreci ve Sonrasında Çocukların Yaşadığı Duygusal İhmal ve Psikolojik Taciz Dr. Bülent ŞEN	250
Çocuk İcrasında Sosyal Hizmet Uzmanının Rolü ve Çocuğun Durumu Fulya AKGÜL GÖK-Münevver GÖKER	268
Çocuk ve Gençlerin Madde Bağımlılığından Korunmasında Çocuk Koruma Kanunu'nun Bir Yasal Dayanak Olarak Ele Alınması ve Öneriler Nurullah ÇALIŞ	277
Genelci Yaklaşım Açısından Madde Bağımlısı Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Serap DAŞBAŞ-Dr. Gamze POLAT- Nur Feyzal KESEN.....	287
Çocukların Risklerden Korunmasında Erken Tanı ve Uyarı Sisteminin Önemi Zeki KARATAŞ-Gözde DAĞDELEN	301
Trakya Azat Obaları – 1936 Turgay ÇAVUŞOĞLU-Hüsamettin ÇETİN-Tamer TAHMAZOĞLU.....	316
Sosyal Pedagojik Aile Yardımı: “Çocuğun Aile İçinde Bakımını Destekleyen Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı” Canfes METİN	327

Çocuk İstismarında Sosyal Hizmet Boyutu	
Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ.....	334
Fiziksel Engelli Çocukların Katılım Hakkına Yönelik İhlallerin Hak Temelli Yaklaşım Açısından Değerlendirilmesi	
Gizem ÇELİK-Aslıhan AYKARA-Fulya AKGÜL GÖK.....	342
Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Mevcut Durum: Tespitler, Analizler ve Öneriler	
Doç. Dr. Kamil ALPTEKİN-Selami TOPUZ-Oğuzhan ZENGİN.....	353
Sosyal Hizmetlerde Uygulama Derslerinin İçeriği ve Yapısı	
Cihan ACAR-Yıldız GÜMÜŞTEKİN-Emel BEDİR-Berivan EVRAN.....	367
Adalet Sisteminde ve Cezaevinde Çocuk	
Merve İLTUŞ	369

PROTECTING THE CHILD, THE FAMILY AND THE STATE: A BRIEF REFLECTION

Steven M. SHARDLOW¹

Author Note

Professor Steven M Shardlow is an Academician of the Academy of Social Sciences (UK) and a registered social worker and member of The College Of Social Work (England). He joined Keele as Professor of Social Work in 2013; previously he held various positions at the Universities of Salford (Chair of Social Work) and Sheffield. He took his undergraduate and masters degrees at Oxford and was awarded an honorary doctorate [Doc. Soc. Sci (h.c)] from the University of Kuopio, Finland. He is Editor-in-Chief of the Journal of Social Work (www.sagepub.co.uk/jsw).

Abstract

This article presents a brief reflection on the importance of state involvement in the protection of children. This requirement presents professionals working with children and families with significant challenges both in societies that have developed welfare systems and those that are seeking to develop such systems.

Keywords: child welfare, family, state, child protection, risk

Protecting the Child, the Family and the State

The idea of *childhood* conjures many images to mind: the child playing happily immersed in a fantasy world with other children; a classroom where children learn; a team game of competitive sport; perhaps a child with members of the family enjoying a meal and conversation - just being together. These may be the reality of childhood for some children but not for all - a protected period of life with few responsibilities and the opportunity for emotional, cognitive and physical development. According to Ariès, the idea of *childhood* has come to contain a recognition “that the child was not ready for life and that he had to be subjected to a special treatment, a sort of quarantine, before he was allowed to join the adults” (Ariès, 1962, p. 412). For some children, childhood in this protected sense may hardly exist at all. Childhood may be a time of economic exploitation in sweatshops making consumer goods for little financial reward; garnering a living of the rubbish thrown away by others; being expected to care for younger siblings in the absence of a parental figure. If this was not grim enough, childhood may be a time of fear, physical, sexual and emotional abuse by adults.

¹ Prof. Dr., Keele University, The UK.

Ideas of *childhood* are not static fixed but permeable, malleable and changeable with time and across contents. What is acceptable in Anchorage may not be acceptable in Ankara and vice versa. This can easily be seen by different attitudes to corporal punishment for children: for example in the United Kingdom corporal punishment was banned in all schools only as recently as 1998, while in Turkey it has been considered unlawful since 1923. This comparative information provides crude information in respect of one dimension about the willingness of different states to intervene in the relationships between children and their families or those in positions of care such as teachers.

The State and Inequality

Aside from the protection of children from abuse: and consequent questions about the nature and form of abuse from which children should be protected there are a number of other concerns about the role of the state with respect to the lives of children. Foremost among these is the extent to which the state should intervene to mitigate the effects of inequality of opportunity, for example to to financial disadvantage. The life experiences of children are to a large extent shaped by the economic circumstances of the child's parent. Some states tolerate a high level of inequality, others intervene to mitigate the impact of poverty and deprivation for example through the provision of free or heavily state subsidised child during the first 5-6 years of a child's life.

Øyvind Tutvedt & Lawrence Young, charged with the responsibility of describing nordic social work in general and Norwegian social work in particular, commented upon the function of social work in society to mitigate against inequality:

Society constantly reproduces inequalities. Some people are born with handicaps, others grow up in families that are less suitable than they should be to foster healthy social values, drugs and alcohol abuse create severe problems, minority groups aren't always accepted as fully and readily by the majority population, jobs aren't always readily available, to name some of the important factors which produce social conflict and require social work to counteract these forces. Sometimes social work focuses on helping the individual adjust to difficult living conditions and work to change or improve his or her own personal situation. Other times social work focuses upon changing conditions in society, at the neighbourhood or local community level. Occasionally, social work is used to try to change national circumstances, for example by promoting changes in the law or by influencing the political processes and what is debated in society(Tutvedt & Young, 1991).

If the social worker does have a role to promote and articulate the need the need for change in society and to draw attention to the need to promote equality for children then it is legitimate to question

how far social workers are engaged in such argument to mitigate against the impact of inequality and disadvantage.

The State and Abused Children

Disadvantage may arise from abuse. Understandings of the range of types of abuse to which a child may be subjected have expanded extensively since 1962 when C. Henry Kempe and colleagues first published their account of the *battered-child syndrome* (Kempe, Silverman, Steele, Droegemueller, & Silver, 1962). This formal clinical and academic revelation that parents could injure their own small baby was received with shock by many in a disbelieving world. Although, with hindsight common sense suggests that this was no discovery of something previously unknown. Rather, that the very identification of the idea was problematic. Since the formal recognition of the existence of abuse of small babies, many different forms of abuse to which children may be subject have been identified, such that the notion of abuse has been expanded to include, emotional, sexual as well as physical abuse. Most recently, we have been made aware of abuse through child trafficking and internet based abuse.

Understandings of the nature and extent of abuse are likely to be dependent on the social, political and economic context in any given society. It is legitimate to ask how child abuse is understood in Turkey. Writing in 2012, Sahin & Taser commented:

Shaken Baby Syndrome often occurs after shaking in response to crying bouts of infants; which are a source of frustration and anger for parents. This review aims to draw attention to shaken baby syndrome which is largely unrecognized in our country and to emphasize the importance of the prevention programs (Sahin & Tasar, 2012, p. 152)

Their conclusion, having conducted a review of evidence, that shaken baby syndrome is not widely understood in Turkey gives grounds for concern and is surprising some 50 years after the article by Kempe et al. was published. These findings were supported by a study of health care workers by Balci and colleagues in the province of Kayseri. They identified that there was a lack of knowledge about shaken baby syndrome and child abuse and neglect more generally among these professionals. This lack of knowledge was attributed to the lack of material included on professional education programmes about child abuse and neglect (Balci et al., 2011). A recent study by Tiras et al. has demonstrated the importance of multidisciplinary team work in the identification and management of child abuse and neglect (Tiras, Dilli, Dallar, & Oral, 2009). However, there may be a more generalised lack of understanding and recognition of child abuse and neglect in Turkey. This was the conclusion drawn based on a study of 50 cases by Oral et al. (2001). This study reported over 10 years ago and the situation may have changed since then. More recently, to understand attitudes to child abuse Ozguluk has conducted a study (n=67) in Ankara, Cankiri and Mardin. The results indicated that the attitudes

towards child abuse were significantly predicted by the age and income variables (Ozguluk, 2010). While Polat et al. in their study of mothers (n=513) in Ankara found that attitudes to child abuse revealed that perception of child neglect was reduced if any of the following factors applied: spouse's education was 8 years or less; non-working mothers; low monthly family income was low; and parental smoking at home (Polat et al., 2010).

Reflection

It is important for the state to promote the recognition of child abuse and neglect among both professionals and the general public. It is only through this recognition that the state is enabled to act to challenge one form of disadvantage that impacts on the lives of some children. This may be through professional programmes for health care, social work and other professionals or more general education for the public. Tackling financial inequality may appear to be easy by comparison to dealing with child abuse, in the sense that poverty is visible - yet to deal with poverty has proven to be intractable. Child abuse and neglect is often hidden.

REFERENCES

Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood*. London: Penguin.

Balci, E., Gun, I., Sarli, S. M., Akpinar, F., Yagmur, F., Ozturk, A., & Gunay, O. (2011). Still an unknown topic: child abuse and "shaken baby syndrome". *Ulusal Travma Ve Acil Cerrahi Dergisi-Turkish Journal of Trauma & Emergency Surgery*, 17(5), 430-434. doi: 10.5505/tjtes.2011.23427

Kempe, C. H., Silverman, F. N., Steele, B. F., Droegemueller, W., & Silver, H. K. (1962). The battered-child syndrome. *Journal of the American Medical Association*, 181(1), 17-24. doi: 10.1001/jama.1962.03050270019004

Oral, R., Can, D., Kaplan, S., Polat, S., Ates, N., Cetin, G., . . . Tiras, B. (2001). Child abuse in Turkey: an experience in overcoming denial and a description of 50 cases. *Child Abuse & Neglect*, 25(2), 279-290. doi: 10.1016/s0145-2134(00)00241-6

Ozguluk, S. B. (2010). Prediction of attitudes towards child abuse by gender, age, income and education. In O. Hacifazlioglu & M. M. Halat (Eds.), *WCPCG 2010* (Vol. 5, pp. 515-519).

Polat, S., Tasar, A., Ozkan, S., Yeltekin, S., Cakir, B. C., Akbaba, S., . . . Beyazova, U. (2010). *Perceptions and Attitudes of Mothers About Child Neglect in Turkey*. *Infants and Young Children*, 23(2), 122-131. doi: 10.1097/INYC.0b013e3181d3d30e

Sahin, F., & Tasar, M. A. (2012). Shaken baby syndrome and prevention programs. *Turk Pediatri Arsivi-Turkish Archives of Pediatrics*, 47(3), 152-158. doi: 10.4274/tpa.847

Tiras, U., Dilli, D., Dallar, Y., & Oral, R. (2009). Evaluation and follow-up of cases diagnosed as child abuse and neglect at a tertiary hospital in Turkey. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 39(6), 969-977. doi: 10.3906/sag-0805-30

Tutvedt, Ø., & Young, L. (Eds.). (1991). *Social work and the Norwegian welfare state*. Oslo: Nota Bene.

Yazar Hakkında

Birleşik Krallık Sosyal Bilimler Akademisi üyesi Prof. Steven M. Shardlow, İngiltere Sosyal Hizmet Koleji adlı meslek örgütü üyesi, kayıtlı bir sosyal hizmet uzmanıdır. 2013 yılında Keele Üniversitesi'ne Sosyal Hizmet Profesörü olarak atanan Prof. Steven M. Shardlow daha önce Salford Üniversitesi (Sosyal Hizmet ABD Başkanı) ve Sheffield Üniversitesi'nde çeşitli akademik görevlerde bulunmuştur. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Oxford Üniversitesi'nde tamamlamış olan Prof. Shardlow, Kuopio Üniversitesi-Finlandiya tarafından onursal doktora (Doc. Soc. Sci.) ile ödüllendirilmiştir. Prof. Steven M. Shardlow Journal of Social Work dergisinin baş editörüdür (www.sagepub.co.uk/jsw).

Özet

Bu makale çocukların korunmasında devlet müdahalesinin önemine dair kısa bir değerlendirme sunmaktadır. Bu değerlendirme hem gelişmiş refah sistemlerine sahip olan hem de refah sistemleri geliştirm arayışında olan toplumlarda çocuklar ve ailelerle çalışan meslek elemanlarının karşı karşıya kaldıkları zorlukları ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: çocuk refahı, aile, devlet, çocuk koruma, risk.

Çocuk Koruma, Aile ve Devlet

Çocukluk kavramı zihinde pek çok farklı imgeyi çağırıştır; diğer çocuklarla birlikte hayali bir dünyada mutlu biçimde oyun oynayan bir çocuk, çocukların eğitim gördükleri bir sınıf, rekabetçi bir spor dalındaki bir takım oyunu, belki de aile üyeleri ile birlikte yemek yiyen ve sohbet eden – birlikte zaman geçiren - bir çocuk... Bu imgeler bütün çocuklar için olmasa da bazı çocuklar için az sayıda sorumluluk ile birlikte duygusal, bilişsel ve fiziksel gelişim olanaklarıyla bezeli, korunaklı bir yaşam dilimi olarak çocukluğun gerçekliği olabilir. Aries'e göre *çocukluk* fikri, "çocuğun yaşama hazır olmadığı ve yetişkinlerin arasına katılmasına izin verilmeden önce, tıpkı bir çeşit karantina gibi, maruz kalmak zorunda olduğu özel bir muamele" kabulünü de kapsamaktadır (Aries, 1962, s. 412). Bazı çocuklar için böylesi bir koruyucu çocukluk söz konusu bile olmayabilir. Çocukluk, örneğin, çok düşük ücretler karşılığında tüketim mallarının üretimi için atölyelerde ekonomik istismara maruz kaldıkları, başkaları tarafından atılan çöpleri toplayarak geçim sağladıkları, ebeveyniden yoksun oldukları durumda küçük kardeşlerinin bakım sorumluluğunu yüklenmelerinin beklendiği bir dönem de olabilir. Daha da beteri,

* Çevirenler: Doç. Dr. Burcu YAKUT ÇAKAR – Arş. Gör. Cihan ASLAN, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü.

¹ Prof. Dr., Keele Üniversitesi, Birleşik Krallık.

çocukluk belki de yetişkinler tarafından fiziksel, cinsel ve duygusal istismara maruz kaldığı, korku dolu bir dönem de olabilir.

Çocukluk statik ya da sabit değil, zamansallık içinde ve kapsama göre farklılaşan, geçirgen, biçimlendirilebilir ve değişken niteliktedir. Anchorage’de kabul edilebilir olan Ankara’da kabul edilebilir olmayabilir ya da tam tersi söz konusu olabilir. Bu durum çocuklar için tütün cezası konusundaki tutumlarda kolaylıkla görülebilir; örneğin Türkiye’de 1923 yılından beri tüm okullarda tütün kullanımı yasalara aykırı olarak kabul edilirken, Birleşik Krallık’da henüz 1998 yılında yasaklanmıştır. Bu karşılaştırmalı örnek, farklı devletlerin çocuklar ve aileleri ya da öğretmenler gibi bakımdan sorumlu konumda olanlar arasındaki ilişkilere müdahale etme konusundaki iradelerinin bir boyutuna ilişkin çarpıcı bir örnek sunmaktadır.

Devlet ve Eşitsizlik

Çocukların istismardan korunması ile buna bağlı olarak çocukların korunması gereken istismarın niteliği ve biçiminin dışında, devletin çocukların yaşamlarına dair rolüne ilişkin pek çok farklı mesele söz konusudur. Bunların başında, devletin fırsat eşitsizliğinin, örneğin maddi yoksulluk gibi, etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik müdahalesinin kapsamı gelir. Çocukların yaşam deneyimleri büyük ölçüde ebeveynlerinin ekonomik şartları tarafından şekillenmektedir. Bazı devletler yüksek düzeyde eşitsizliğe müsamaha gösterebilirken, diğerleri yoksulluk ve yoksunluğun etkilerini azaltmaya yönelik, örneğin çocuğun yaşamının ilk 5-6 yılı boyunca kamu sübvansiyonu gibi, müdahalelerde bulunur.

Genel olarak İskandinav sosyal hizmet modelini, özellikle de Norveç sosyal hizmet modelini betimleyen çalışmalarında Øyvind Tutvedt ve Lawrence Young, toplumda eşitsizliklerin etkilerini azaltmak konusunda sosyal hizmetin işlevine ilişkin değerlendirmelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Toplum durmaksızın eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Bazıları engelli olarak doğarlar, bazıları sağlıklı toplumsal değerler konusunda daha az uygun ailelerde yetiştirilirler, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı ciddi sorunlar yaratır, azınlık gruplar toplumdaki çoğunluk tarafından tam anlamıyla ve kolayca kabul görmez, iş olanakları her zaman uygun ve yeterli miktarda bulunmaz. Bu ve benzer önemli unsurlar toplumsal çatışma yaratır ve sosyal hizmet müdahalesi gerektirir. Bazı durumlarda sosyal hizmet bireyin zor yaşam koşullarına uyum sağlamasına yardım etmeye odaklanır ve kişisel durumlarını değiştirmeye ya da iyileştirmeye yönelik çalışma yapar. Sosyal hizmet bazen de mahalle ya da topluluk düzeyinde toplumsal koşulları değiştirmeye odaklanır. Nadiren de olsa sosyal hizmet ulusal koşulları, örneğin mevzuatta değişiklik yapılmasını destekleyerek ya da politik süreçler ile toplumdaki tartışmaları etkileyerek, değiştirmeye yönelik çabalara hizmet eder (Tutvedt ve Young, 1991).

Sosyal hizmet uzmanının toplumda değişim ihtiyacını desteklemeye ve çocuklar için eşitliği tesis etme ihtiyacına dikkat çekmeye yönelik rolü varsayıldığında, sosyal hizmet uzmanlarının, eşitsizlik ve dezavantajların etkisini ortadan kaldırmaya yönelik ne derece uğraş verdiklerini sorgulamak son derece makuldür.

Devlet ve İstismar Edilmiş Çocuklar

Dezavantaj istismardan kaynaklanabilir. C. Henry Kempe ve arkadaşlarının *dövülmüş çocuk sendromunu* ilk kez yayınladıkları 1962'den itibaren, çocuğun maruz kalabileceği istismar türlerinin yelpazesini irdelemeye yönelik çalışmalar yaygın biçimde gelişmiştir (Kempe, Silverman, Steele, Droegemueller ve Silver, 1962). Güvensiz bir dünyada, ebeveynlerin kendi küçük bebeklerine zarar verebileceklerine ilişkin bu resmi klinik ve akademik bulgu pekçokları tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Sonradan anlaşılmış olmasına rağmen, aslında sağduyu bunun daha önce bilinmeyen bir şeyin keşfi olmadığına işaret ediyordu. Daha doğrusu, bu fikrin tanımlanması/kavramsallaştırılması sorunluydu. Küçük bebeklere yönelik istismarın varlığının resmi kabulünden beri, çocukların maruz kalabilecekleri pek çok farklı istismar biçimi tanımlanmış ve böylece istismar kavramı duygusal, cinsel ve fiziksel istismarı da kapsayacak biçimde genişlemiştir. Son zamanlarda, bizler istismarın varlığından çocuk ticareti ve internet temelli istismar üzerinden haberdar oluyoruz.

Herhangi bir toplumda itismarın doğası ve kapsamına dair yaklaşımlar, toplumdaki sosyal, politik ve ekonomik şartlara bağlıdır. Çocuk istismarının da Türkiye'de nasıl anlaşıldığı sorgulanmalıdır. şahin ve Taşer, 2012'deki çalışmalarında bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

Sarsılmış bebek sendromu, genellikle bebeklerin ebeveynlerde hüsrana ve öfkeye kaynağı haline gelen ağlama krizlerine tepki olarak sarsılmasından sonra meydana gelmektedir. Bu değerlendirme ülkemizde yaygın biçimde bilinmeyen sarsılmış bebek sendromuna dikkat çekmeyi ve önleyici programların önemini vurgulamayı amaçlamaktadır (şahin ve Taşar, 2012, s. 152).

Bu çalışma, Türkiye'de sarsılmış bebek sendromunun yaygın olarak bilinmediğine dair pek çok kanıt ve örneğin değerlendirilmesiyle vardığı bu sonuç bakımından dikkate değerlidir. Kempe vd.'nin makalesinin yayınlanmasının üzerinden elli yıl geçmesine rağmen, bu makale oldukça ilginç ve şaşırtıcı bulgular ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Balcı ve arkadaşlarının Kayseri ilinde sağlık çalışanları ile gerçekleştirdikleri çalışma ile de desteklenmektedir. Çalışma, bu meslek elemanlarının sarsılmış bebek sendromu ve daha genel olarak çocuk ihmal ve istismarı konusunda bilgi eksikliği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilgi eksikliğinin kaynağı olarak mesleki eğitim programlarında çocuk ihmal ve istismarına ilişkin materyallerin mevcut olmamasına atfedilmektedir (Balcı ve diğerleri, 2011). Tıraş ve diğerlerinin gerçekleştirdiği yakın tarihli başka bir çalışma çocuk ihmal ve istismarını tespiti ile müdahale süreçlerinde çok disiplinli ekip çalışmasının önemine işaret etmektedir (Tıraş, Dilli, Dallar ve Oral,

2009). Buna rağmen, Türkiye’de çocuk ihmal ve istismarı konusunda daha genel bir yaklaşım ve tanılama eksikliği olabilir. Bu sonuç, Oral ve diğerlerinin (2001) 50 vaka üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada da ifade edilmiştir. Tabii ki çalışma 10 yıldan daha uzun bir zaman önce yapıldığından mevcut durum değişmiş olabilir. Yakın zamanda çocuk istismarına yönelik tutumları irdelemeye yönelik olarak Ankara, Çankırı ve Mardin’de Özgülük tarafından bir çalışma (n=67) yürütülmüştür. Bu çalışmanın sonuçları çocuk istismarına yönelik tutumların yaş ve gelir değişkenliklerine göre büyük ölçüde değişiklik gösterdiğini ortaya koymuştur (Özgülük, 2010). Polat ve diğerlerinin Ankara’da çocuk istismarına ilişkin tutumlara yönelik, annelerle (n=513) yaptıkları çalışmada ise, eşin eğitim durumu 8 yıl ya da az, anneler çalışmıyor, ailenin aylık geliri düşük ve hanede ebeveynler sigara içiyor olduğu durumlarda çocuk ihmali algısının son derece düşük düzeyde gerçekleştiği tespit edilmiştir (Polat ve diğerleri, 2010).

Değerlendirme

Çocuk ihmal ve istismarının tanınması konusunda devletin hem meslek elemanları hem de kamuoyu düzeyinde faaliyet göstermesi önemlidir. Ancak böylesi bir tanınma yoluyla devletin bazı çocukların yaşamlarını etki eden belirli dezavantajlarla başa çıkabilecek hamleleri gerçekleştirmesi mümkün olabilir. Bu faaliyetler, sağlık ve sosyal hizmet alanındaki meslek elemanları ile diğer meslek elemanlarına sunulacak mesleki programlar ya da kamuoyuna yönelik daha genel eğitim programları ile gerçekleştirilebilir. Yoksullukla mücadele daha çetin bir süreç olmasına rağmen, yoksulluğun daha görünür olması nedeniyle maddi eşitsizliklerle mücadelenin, genellikle görünür olmayan çocuk ihmal ve istismarı ile mücadeleye nazaran daha kolay olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood*. London: Penguin.

Balci, E., Gun, I., Sarli, S. M., Akpınar, F., Yagmur, F., Ozturk, A., & Gunay, O. (2011). Still an unknown topic: child abuse and "shaken baby syndrome". *Ulusal Travma Ve Acil Cerrahi Dergisi-Turkish Journal of Trauma & Emergency Surgery*, 17(5), 430-434. doi: 10.5505/tjtes.2011.23427.

Kempe, C. H., Silverman, F. N., Steele, B. F., Droegemueller, W., & Silver, H. K. (1962). The battered-child syndrome. *Journal of the American Medical Association*, 181(1), 17-24. doi: 10.1001/jama.1962.03050270019004.

Oral, R., Can, D., Kaplan, S., Polat, S., Ates, N., Cetin, G., Tiras, B. (2001). Child abuse in Turkey: an experience in overcoming denial and a description of 50 cases. *Child Abuse & Neglect*, 25(2), 279-290. doi: 10.1016/s0145-2134(00)00241-6.

Ozguluk, S. B. (2010). Prediction of attitudes towards child abuse by gender, age, income and education. In O. Hacifazlioglu & M. M. Halat (Eds.), *WCPCG 2010* (Vol. 5, pp. 515-519).

Polat, S., Tasar, A., Ozkan, S., Yeltekin, S., Cakir, B. C., Akbaba, S., Beyazova, U. (2010). *Perceptions and Attitudes of Mothers About Child Neglect in Turkey. Infants and Young Children*, 23(2), 122-131. doi: 10.1097/IYC.0b013e3181d3d30e.

Sahin, F., & Tasar, M. A. (2012). Shaken baby syndrome and prevention programs. *Turk Pediatri Arsivi-Turkish Archives of Pediatrics*, 47(3), 152-158. doi: 10.4274/tpa.847.

Tiras, U., Dilli, D., Dallar, Y., & Oral, R. (2009). Evaluation and follow-up of cases diagnosed as child abuse and neglect at a tertiary hospital in Turkey. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 39(6), 969-977. doi: 10.3906/sag-0805-30.

Tutvedt, Ø., & Young, L. (Eds.). (1991). *Social work and the Norwegian welfare state*. Oslo: Nota Bene.

ÇOCUK REFAHI İÇİN OKUL SOSYAL HİZMETİ: KAPSAYICI BİR YAKLAŞIMA DOĞRU

Serap KARAKAYA¹

Muammer SARIKAYA²

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, ilköğretim okullarında ailenin eğitime katılımı ile ilgili sorunların tespit edilmesi, bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirilmesi ve sosyal çalışmacı ihtiyacının ortaya konulmasıdır. Araştırma betimsel bir alan araştırmasıdır. Araştırmada 2011-2012 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Sultanbeyli ilçesinde alt-orta ve üst sosyo-ekonomik düzeylerden 6 okulda, çocukları 1-8. sınıflarda okuyan, eğitime katılımı az olan veliler arasından rastgele seçilen 335 veli ile çalışılmıştır. Veriler daha çok kitleye, çabuk ve kolay ulaşmayı sağlayan anket yöntemi ile elde edilmiştir. Deneklere uygulanan anketlerden elde edilen verilerin çözümlenmesinde SPSS 17.0 istatistik programı kullanılmıştır. Elde edilen bulgular için tablolar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Analiz sonucunda, araştırmaya katılan ailelerin, sosyo-demografik özellikler açısından dezavantajlı gruplar içerisinde yer aldıkları ortaya çıkmıştır. Ailelerin eğitime katılım sorununun daha kapsamlı bir yaklaşımla çözülmesi gerektiği ve okul ortamlarında sosyal hizmet uygulamalarının gerekliliği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Okul sosyal hizmeti, okul sosyal çalışmacısı, aile katılımı, çocuk refahı

GİRİŞ

Bir bireyin iyi ve erdemli bir vatandaş olması, toplumsal gelişme ve ekonomik büyümeye katkı sağlaması çocukken aldığı kaliteli bir eğitimle sağlanabilir. Ailede başlayıp okullarda devam eden eğitimin kalitesinin yüksek olması; araştıran, sorgulayan, insani değerlere saygı duyan, paylaşımcı, bilimsel düşünebilen çocuklar yetiştirmeyi sağlayacak, bunun yanı sıra geleceğe endişe ile bakmamızı engelleyecektir.

Çocukların hem psikososyal gelişimlerinin tamamlanması hem de akademik başarılarında aile ile okul arasındaki ilişki çok önemlidir. Okuldaki eğitimin evde desteklenmesi, okul ile ev arasında sağlıklı bir ilişki kurulması gerekmektedir. Fakat özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki bölgelerde ailelerin sahip oldukları sosyo-demografik özellikler (yaş, cinsiyet, din, meslek vb.), eğitime bakış açıları, eğitim düzeyleri, etnik farklılıklar, gelir düzeyi gibi birçok etken ailenin eğitime katılımı önünde bir engel oluşturmakta ve çocuğun almakta olduğu eğitimin etkinliğini ve verimini düşürmektedir.

¹ Yalova Üniversitesi Doktora Öğrencisi. Bu makale Serap KARAKAYA'nın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

Dolayısıyla okullarda rehberlik uygulamalarından farklı olarak mevcut ya da olabilecek sorunların tespiti ve çözümünü için sağlık, eğitim, çocuk ve aile refahı, göç, yaşlılık, yoksulluk gibi kapsayıcı ve geniş bir uygulama alanına sahip olan sosyal hizmet mesleğinin müdahalesine gereksinim vardır. Dünya’da birçok ülkede uzun bir süredir sosyal hizmet mesleğinin bir alanı olarak uygulanan fakat Türkiye’deki okullarda henüz resmi olarak uygulaması bulunmayan okul sosyal hizmeti uygulamaları eğitimin kalitesini ve verimini artıracak gibi öğrencilerin psikososyal açıdan daha sağlıklı bireyler olarak hayata katılmalarına da yardımcı olacaktır.

Okul Sosyal Hizmeti

ABD’deki Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW), Okul Sosyal Hizmeti (School Social Work) uygulamalarını dört temel alan olarak tanımlar (NCPSE, 2000: 2):

1. Bireyler veya gruplar arasında stresi azaltmak veya ortadan kaldırmak için erken müdahale,
2. Öğrenciler, veliler, okul personeli veya toplum kuruluşları için problem çözme hizmeti sunma,
3. Risk altındaki öğrencilerin erken tanımlanması,
4. Sorunlarla başa çıkma, sosyal ve karar verme becerilerini geliştirmek için okullarda çeşitli gruplarla çalışma.

Bu alanda yer alabilecek diğer çalışmalar; ihmal ve istismar edilen çocuklara ilişkin hizmetler, çocuğun akademik işlevselliğinin arttırılması, okullarda ergenlik sorunları, ergen hamilelikleri, şiddet, saldırganlık gibi sorunlu davranışlar konusunda eğitimcilere yönelik yardımcı çalışmaları kapsayan etkinliklerdir(Duyan ve Diğ., 2008: 170).

Okul sosyal hizmetinin tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Özellikle ABD’de 1900’lü yıllarda başlamış olup, 2000’li yıllarda “Okul Sosyal Hizmeti’nin Yüzüncü Yılına Kutlarken” ifadelerinin yer aldığı makalelerde dünden bugüne yapılan okul sosyal hizmeti uygulamaları değerlendirilmektedir.

1906 yılında ABD’nin New York, Boston ve Hartford şehirlerinde okullarda sosyal hizmet uygulamaları, “ziyaretçi öğretmen ” (visiting teacher) projesi ile başlamıştır (Stanley, 2011: 169). 1900-1920 yılları arası, okul sosyal çalışması tarihinde belirleyici bir dönem olmuştur. Sosyal çalışma programları, özel kuruluşlar ve cemiyet grupları tarafından devamsızlık ve disiplin suçlarını önlemek, yardım hizmetleri aracılığı ile yoksul ailelerin durumunu iyileştirmek ve Amerika dışında doğmuş çocukları “Amerikalılaştırmak” amacı ile okullarda uygulamaya konulmuştur. Bu programlarda görev almak üzere istihdam edilen ziyaretçi öğretmenler, bireysel olarak çocuklar yerine çevresel şartlar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, okul sosyal hizmetinde 1920’den 1965’e kadar süren yoğun bir profesyonelleşme dönemi başlamış, bu işi yapanlar artık “ziyaretçi öğretmen” değil, “sosyal çalışmacı” olarak adlandırılmışlardır (Sedlak, 1981: 2-3).

1943'te Ulusal Ziyaretçi Öğretmenler Derneği (NAVt), Amerikan Okul Sosyal Hizmeti Derneği'ne (AASSW) dönüşmüştür. 1955'te ise bu kurum diğer 6 sosyal hizmet birliği ile birleşerek Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği'ni (NASW) oluşturmuştur. Kısacası okul sosyal hizmeti uzun zamandan beri sosyal hizmet alanının önemli bir parçasıdır (NASW, 2002: 5).

Oppenheimer'ın, 1925 yılında yaptığı bir araştırmada ziyaretçi öğretmenlerin o tarihte yüzde 75'inin mutabık kaldığı işlevler (Shaffer, 2006: 247):

1. Çocuğun kişisel geçmişi, davranışları, huyu ve ilgi alanları konusunda velilerle görüşmek,
2. Çocuğun sosyal çevresini, evini ve mahallesini incelemek,
3. Velilerle işbirliği sağlamak için onlarla bir araya gelmek,
4. Evdeki şartları okul çalışması, davranış, derslere katılım ve ilgi alanları bakımından uyarlamaya çalışmak,
5. Çocuğa okulun amaç ve ideallerini aktarmak,
6. Öğretmenlerin ve müdürün çocuğu daha iyi anlaması için gerekli verileri temin etmek,
7. Sürekli devamsızlığın nedenlerini araştırmak olarak belirlenmiştir.

Günümüzde de okul sosyal çalışmacısının ev, okul, toplum arasında önemli bir bağlantı olma rolünü sürdürdüğü ve bu rollerin büyük ölçüde değişmediği görülmektedir.

Okul sosyal hizmeti Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra Kanada, Birleşik Krallık, İsveç, Almanya, Avusturya, Kore, Japonya, Gana ve Orta Avrupa ülkeleri gibi birçok ülkede uygulanmaktadır. Huxtable, makalesinde 13 ülkede okul sosyal hizmeti çalışmalarının nasıl yürüdüğünü incelemiş ve ortak sorunları belirlemeye çalışmıştır. Huxtable, okul sosyal hizmeti alanında ilerleme sağlamak için daha fazla uluslararası işbirliği yapılması, tecrübelerin uluslararası dergilerde yayınlanarak paylaşılması ve başarılı programların başka yerlerde de tekrar edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Huxtable, 1998: 97).

Sosyal Çalışmacının Aile Katılımı Üzerindeki Rolü

Aile katılımı Kocabaş'a göre, genel olarak anne ve babalık becerilerini artırmayı hedefleyen ve bu süreçte anne-babalara destek ve bilgi sunan bir süreci tanımlamaktadır (Kocabaş, 2006:145). Cömert ve Güleç'e göre ise aile katılımı; ailelerin desteklenmesi, eğitilmesi ve eğitime katılımlarının sağlanmasına, çocukların deneyimlerinin, evleri ile eğitim kurumları arasındaki iletişim artışı ve sürekliliği ile arttırılmasına ve programların velilerin katılım ve katkıları ile zenginleştirilmesine yönelik sistematik bir yaklaşımdır (Cömert ve Güleç, 2004: 133). Aile katılımı genelde ailelerin evde çocuklarının eğitimi ile ilgilenmeleri ve bu konuda okulla düzenli bir ilişki içerisinde olmaları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Oysa anne babaların eğitim dışında çocukları ile birlikte gerçekleştirecekleri

etkinlikler de (ziyaret, oyun, sinema, tiyatro, sergi, gezi vs.) veli katılımı kapsamında değerlendirilmelidir. Bu yönüyle aile katılımı çok geniş kapsamlı bir kavramdır (İpek, 2001: 70).

Uzun yıllardır yapılan araştırmalar, ailenin aktif olarak çocuklarının eğitimlerinde yer almalarının öğrenci başarısını arttırmada en etkili yollardan biri olduğunu göstermektedir. ABD'deki 2002 Ulusal Eğitim Hizmeti'nin (National Education Service) aile katılımı üzerindeki çalışmaları şunları göstermektedir (Martinez, 2004:1):

- Aileler öğrencilerinin eğitimlerine katıldıklarında, öğrencilerin daha yüksek notlar ve sınav sonuçları aldıkları, sosyal aktivitelere daha fazla katıldıkları, ev ödevlerini daha tutarlı yaptıkları görülmüştür.
- Ebeveynleri hayatlarına katılan öğrenciler, lise sonrası eğitim alanında daha fazla okullaşma oranlarına sahiptir.

Ülkemizde de aile katılımının okul başarısını arttırdığı yönünde çalışmalar mevcuttur (Aslanargun, 2007:120; Çelenk, 2003: 28; Şama ve Tarım, 2007:144; İpek, 2001:76). Her ne kadar yukarıdaki çalışmalar aile katılımının öğrencinin akademik başarısı üzerindeki etkisine odaklansa da literatürde aile katılımının çocuğun akademik başarısının yanı sıra fiziksel gelişiminden mutlu bir birey olmasına kadar birçok yönden önemli olduğu ortaya konmaktadır. Örneğin Davies'in aile katılımı ile ilgili araştırmasında ortaya konan üç tema, bize aile katılımının sadece öğrencinin akademik başarısını artırmadığı bunun yanında çocuğun sosyal, duygusal ve fiziksel gelişimini de olumlu etkilediğini göstermektedir (akt. Onikama ve Diğ., 1998: 2). Ailenin eğitime katılımı muhakkak her öğrenci için son derece önemlidir. Yapılmış birçok araştırma bize ailenin eğitime katılımı ile öğrencinin hem akademik başarısının hem de sosyal uyumunun pozitif yönde arttığını göstermektedir. Özellikle sosyo-ekonomik seviyesi düşük, yüksek işsizlik oranına sahip, göç almış, farklı dil konuşulan, okuma yazma oranı düşük, parçalanmış veya geniş aile yapısına sahip dezavantajlı bölgelerde ailenin katılımı konusu daha fazla önem taşımaktadır. Birçok sosyal sorunun barındığı dezavantajlı bölgelerde bulunan okullarda öğrenim gören öğrencilerin ve ailelerinin sorunlarını tespit etmek ve çözüm yolları geliştirmeye ilişkin hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleşmediği görülmekle birlikte, sosyal hizmet mesleğine olan ihtiyaç da gün geçtikçe daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Aile katılımı önündeki engelleri kaldırma noktasında sosyal çalışmacının üstleneceği birçok rol vardır.

Her seviyede -makro, mezzo ve mikro- mesleki ve kişisel becerilerini kullanarak aileleri, çocuklarının eğitim süreçlerine dâhil olmaya teşvik etmesi sosyal çalışmacı için önemli bir roldür. Son derece karmaşık bir yapısı olan okullarda sosyal çalışmacının bu rolü gerçekleştirmesi ve müracaatçıların tüm ihtiyaçlarına cevap vermesi ve hedefe ulaşabilmesi; aileler, sınıf öğretmenleri, psikolojik danışman, okul idaresi ve diğer okul personeli ile yapacağı sistemli bir işbirliğine bağlıdır. Bir takım lideri olan sosyal çalışmacı, diğer okul profesyonellerinin uzmanlıklarını bir araya getirerek, uzman eğitimcileri ve

yöneticileri, aileleri ve diğer destekler de dâhil olmak üzere tüm kaynakları, sorunları çözmek ve öğrencilerin eğitim deneyimlerini geliştirmek için buluşturmaktadır (Usaj vd., 2012: 3). Sosyal çalışmacı, bölgedeki risk faktörleri, aile yapıları ve sistemleri, sosyo-ekonomik durum, öğrencilerin öğrenme stilleri vb. hakkında öğretmenler için bilgi oluşturur. Öğretmenlerin hizmet içi eğitimler almalarını, pedagojik olarak yenilikleri takip etmelerini sağlar ve aileler ile öğretmenler arasında irtibat görevi görür (Teasley, 2004: 22). Bunların yanı sıra sosyal çalışmacının okul dışında da sorumlulukları devam etmektedir. Ailelerin kendi çocuklarına yardımcı olabilmeleri için okuma becerilerinin artmasında yardımcı olmak sosyal çalışmacının görevlerinden bir diğeridir. Dezavantajlı bölgelerdeki önemli sorunlardan biri okuma yazma oranının düşük olmasıdır. Velilere okuma becerilerini öğretme yöntemlerinin aktarılmasının amacı, çocukların okulda öğrendikleri becerileri uygulama ve güçlendirecek bir ev ortamı yaratmaktır. Sosyal çalışmacı ev ortamında da ebeveyn katılımını arttırmak için evde çocuğa nasıl yardımcı olunur konusunda ailelere yol gösterir (Means, 2010).

Yukarıdaki aileyi güçlendirme faaliyetlerinin okullarda sosyal çalışmacı önderliğinde yürütülmesi, diğer okul çalışanları için de bir rota çizmeye fırsat yarayacaktır. Özellikle dezavantajlı bölgelerde aile katılımı konusunda sıkıntıların olması sosyal bir risk faktörüdür. Dolayısıyla bu risk faktörünün birçok farklı sosyal sorunlar doğurmasını engellemek için Milli Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliği içinde olmalıdır. Sonuç olarak sosyal çalışmacıların okullarda istihdam edilmelerinin aileler, öğrenciler, okullar kısacası toplum için önemli bir kazanım olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada, ilköğretim düzeyinde ailenin eğitime katılımını etkileyen etmenlerin belirlenmesi ve sosyal çalışmacı ihtiyacının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda anket soruları hazırlanmış, elde edilen sonuçlar yorumlanarak literatüre katkı sağlamaya çalışılmıştır.

Çocukların eğitiminde okul, öğretmen, eğitim sistemi gibi faktörlerin yanı sıra aile faktörü de son derece önemlidir. Özellikle son yıllarda eğitim-öğretim sürecine ailenin katılımının önemi fark edilmiş, sadece eğitim sisteminde yapılacak yeniliklerin tek başına başarı sağlayamayacağı anlaşılmıştır. Fakat yapılan araştırmalarda özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bölgelerde aile katılımının az olduğu ve buna bağlı olarak bu bölgelerde öğrenim gören öğrencilerde davranış bozukluğu, akademik başarısızlık ve sosyal uyumsuzluk yaşandığı görülmektedir. Bu nedenden dolayı araştırma sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerdeki okullarda ailenin eğitime katılımını etkileyen etmenlerin anne-baba görüşüne dayanarak ortaya çıkartılması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu araştırma, ilköğretim düzeyinde aile katılımı ile ilgili sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara sosyal hizmet bağlamında çözüm önerileri geliştirilmesi ve sosyal çalışmacı ihtiyacının ortaya çıkarılması açısından da önemlidir. Araştırmada elde edilen verilerin yeni çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, İstanbul ili Sultanbeyli ilçesindeki okullarda eğitim gören öğrenci velilerinin görüşlerini betimlemeye yönelik olduğundan tarama modelindedir. Tarama modeli, geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu, var olduğu biçimi ile betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Tarama modelinde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2003; akt. Işık, 2007: 34).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, İstanbul ili Sultanbeyli ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 28 ilköğretim okulundaki eğitime katılımı az olan öğrenci velileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, öğrencisi Sultanbeyli ilçesindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı farklı sosyo-ekonomik bölgede bulunan 6 ilköğretim okulundan birinde okuyan ve eğitime katılımı az olan aileler oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma konusu belirlendikten sonra öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili makaleler, kitaplar ve tezler incelenmiştir. Ayrıca internet çalışmaları ve süreli yayınlardan da yararlanılmıştır. Gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra araştırma taslağı oluşturulmuş ve soru cümleleri belirlenmiştir. Hazırlanan anket içerisinde ailelerin sosyo-demografik durumlarını anlamaya yönelik 7 adet soru yer almaktadır.

Anketler okullara bizzat araştırmacı tarafından götürülmüş, çalışmaya yardımcı olmak isteyen her öğretmenle tek tek görüşülmüştür. Bazı öğretmenler işbirlikçi davranmamış, bazı öğretmenlerle de izinli ve raporlu oldukları için görüşülememiştir. Çalışmaya katılan her öğretmen tarafından sınıfında eğitime katılımı az olan (veli toplantılarına, okul aile birliği toplantılarına ve diğer okul etkinliklerine katılmayan, öğrencisine ev ödevlerinde yardımcı olmayan vb.) aileler tesadüfî olarak seçilmiş ve anketler toplam 720 veliye, öğrenciler vasıtasıyla gönderilmiş, bir hafta sonra toplanmıştır. Geriye dönen anket sayısı 335 adettir.

Verilerin analizindeki istatistiksel işlemler için ise SPSS WIN 17.0 paket programı kullanılmıştır. Velilerin her soruya verdikleri cevaplar incelenerek, frekans (f) ve yüzde (%) dağılımları hesaplanmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

Öğrencileri ilköğretim okulunda öğrenim gören, eğitime katılımı az olan ailelerin sosyo-demografik özelliklerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmanın bu bölümünde bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Ailelerin Öğrenim Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
Okur-yazar değil	39	11,6
Okur-yazar	22	6,6
İlkokul mezunu	158	47,2
Ortaokul mezunu	51	15,2
Lise mezunu	43	12,8
Yüksekokul mezunu	5	1,5
Fakülte mezunu	17	5,1
Toplam	335	100

Araştırmaya katılan ailelerin öğrenim durumlarına baktığımızda % 47,2’lik bölümün ilkokul mezunu olduğunu görmekteyiz. İlkokul mezunlarını, % 15,2 oranla ortaokul mezunları, % 12,8 oranla ise lise mezunları takip etmektedir. % 11,6’sı ise okuryazar değildir. Herhangi bir okuldan mezun olmamış fakat okuryazar olanlar ise % 6,6 oranındadır. En az oranı % 5,1 ile fakülte ile % 1,5 oranında yüksekokul mezunu aileler oluşturmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2011 Eğitim Durumu (ADNKS-Nüfus Sayım Sonuçları) araştırmasına göre, Sultanbeyli’de okuma yazma bilmeyen kişi sayısı 11.288’dir. Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin sayısı ise 64.600, ilkokul mezunu 64.332, ilköğretim mezunu 64.216, ortaokul mezunu 9.146, lise mezunu 29. 884, yüksekokul veya fakülte mezunu 6.867, yüksek lisans mezunu 260 ve doktora mezunu 101 olarak belirlenmiştir. 7245 kişinin ise öğrenim durumu bilinmemektedir (TÜİK, 2011).

Taban’ın “İlköğretim Okulu I. Kademe Öğrenci Velilerinin Okul ve Çocuklarına İlişkin Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi” konulu araştırmasına katılan velilerin eğitim düzeyleri ile velilerin okul ve çocuklarına ilişkin bilgi düzeyleri arasında farklılıklar görülmüştür. Eğitim düzeyi yükseldikçe velilerin bilgileri artmakta, okumaz yazmaz ve okuryazar eğitim grubunda yer alan velilerin bilgi düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır (Taban, 2010: 60).

Literatürdeki bu bulgulara paralel olarak, Tablo 1’deki veriler öğrenim durumunun katılım üzerinde önemli bir etken olduğunu işaret etmektedir. Anne babanın okuma yazma bilmemesi ya da işlevsel olarak kullanamaması eğitime katılım önünde ciddi bir bariyer oluşturmaktadır. Özellikle dezavantajlı bölgelerde sosyal çalışmacının okuryazar olmayan velilerin tespit edilmesi ve var olan hizmetlere yönlendirilmesi noktasında gerekli olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2. Ailelerin Sahip Olduğu Çocuk Sayısına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
1	8	2,4
2	88	26,3
3	94	28,1
4	66	19,7
5 ve üstü	79	23,6
Toplam	335	100

Araştırmaya katılan ailelerin % 28,1'inin 3 çocuğa, % 26,3'ünün 2 çocuğa, % 23,6'sının 5 ve üstü çocuğa, % 19,7'sinin ise 4 çocuğa sahip olduğunu görmekteyiz. 1 çocuğa sahip olan aile sayısı ise % 2,4 ile en az orana sahiptir.

Çocuk sayısı ailenin çocuğunun eğitime katılmasında önemli bir unsurdur. Geniş ailelerde çocuk sayısının fazla oluşu çocukların yeterli derecede eğitim almalarına engel olmaktadır. Çocuk sayılarının az olduğu dar ailelerde anne babalar çocuklarının eğitimleriyle daha yakından ilgilenebilmektedirler. Ülkemizde gecekondü ailelerindeki çocuk sayısının fazlalığı da eğitimlerinin sağlanamamasına ve antisosyal davranışlara yol açmaktadır (Tezcan, 1985: 163).

Araştırmamıza katılan ailelerin büyük çoğunluğunun çok sayıda çocuğa sahip olduğunu görmekteyiz. Türkiye'de çocuk sayısı ortalamasının 2 olduğu düşünüldüğünde yukarıdaki oranların yüksekliği daha iyi anlaşılmaktadır (TÜİK, 2011).

Benzer gecekondü bölgelerinde yapılmış araştırmalar buradaki ailelerin aile planlaması hakkında yeterli bilince sahip olmadığını göstermektedir. Oral'ın "Gecekondü Bölgesinde Yaşayan Kadınların Aile Planlaması Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışlarının Saptanması" adlı çalışmasında kadınların doğurganlık tercihleri üzerinde yaşanan bölge, yaşanan yerin kent ve kır olması, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve eğitim düzeylerinin etkili olduğu bulunmuştur. Eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik faktörler arttıkça kadınların doğurganlık tercihlerinin azaldığı bulunmuştur (Oral, 2006: 112). Ayrıca Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün koordinatörlüğünde hazırlanmış Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nda (2008: 82) aile planlaması kullanım düzeyi, okula gitmemiş veya ilkokulu bitirmemiş kadınlar arasında en düşük iken (yüzde 61), her zaman aynı biçimde olmasa da, eğitimle birlikte belirgin bir artış göstererek lise veya daha üst düzey eğitim gruplarında % 77'ye çıkmaktadır. Dolayısıyla eğitime katılımı az olan bu ailelerin henüz aile planlaması konusunda yeterince bilinçli olmadığını söyleyebiliriz. Sosyal hizmetin önemli bir çalışma alanı olan aileye yönelik her türlü risk faktörünün tespit edilmesi ve aileler ile gerekli toplum kuruluşları arasında köprü görevi üstlenmesi okullarda görev yapacak sosyal çalışmacının en önemli rolleri arasında olacaktır.

Tablo 3. Ailelerin Ortalama Aylık Gelirlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
0-500 TL	75	22,4
501-1000 TL	149	44,5
1001-2000 TL	88	26,3
2001-3000 TL	13	3,9
3001-4000 TL	7	2,1
4001 ve Üstü TL	3	0,9
Toplam	335	100

Araştırmaya katılan ailelerin çoğu 501 TL-1000 TL arasında geliri olan ailelerdir. 0-500 TL arasında geliri olan aile ise 3. en fazla orana sahiptir. En az sayıdaki aileler ise en üst gelir grubundadır ve sadece 3 kişiden oluşmaktadır. Bu gelir seviyesi değerlendirilirken hane halkı sayısının fazla olması da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu verilere baktığımızda ailenin gelir düzeyi ile eğitime katılımı arasında doğru bir orantı olduğu söylenebilir. Literatürü incelediğimizde benzer tespitler bulunmaktadır. Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki bölgelerde bulunan okullarda aile katılımında ciddi sorunlar bulunmaktadır (Canada, 2007: 4). Düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin; düşük eğitim, düşük gelir düzeyi ve genellikle daha yüksek çevresel gerilime sahip oldukları için çocuklarının okul sürecine daha az katılım sergiledikleri görülmektedir (Ahioğlu, 2006: 25).

Araştırma grubumuz olan eğitime katılımı az olan ailelerin öğrenim düzeylerinin büyük oranda düşük olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla literatüre paralel olarak sosyo-ekonomik düzeyin aile katılımı önünde bir engel olduğunu söyleyebiliriz.

Yapılmış başka bir araştırma da yine aynı doğrultudadır. Taban'ın "İlköğretim Okulu I. Kademe Öğrenci Velilerinin Okul ve Çocuklarına İlişkin Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi" adlı araştırmasına katılan velilerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile velilerinin okul ve çocuklarına ilişkin bilgi düzeyleri arasında farklılıklar görülmüştür. Alt sosyo-ekonomik düzeyle orta sosyo-ekonomik düzey arasında, yine alt sosyo-ekonomik düzeyle üst sosyo-ekonomik düzey arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki velilerin bilgi düzeyleri daha düşüktür (Taban, 2010: 69).

Balkar'ın bir araştırmasında, velilerin okul-aile işbirliğine ilgisinde belirleyici olan faktörlere ilişkin öğretmen görüşlerine baktığımızda, öğretmenler sosyo-ekonomik durumu iyi olmayan velilerin, okul-aile işbirliğini sağlama yönünde ilgisiz olduklarını belirtmişlerdir (Balkar, 2009: 119).

Bu anket tekniklerine ek olarak sosyal çalışmacı tarafından ailelerle derinlemesine mülakatlar yapılarak düşük gelir düzeylerinin neden eğitime katılım önünde bir engel olduğu anlaşılabilir.

Tablo 4. Ailelerin Herhangi Bir Kurumdan Ayni veya Nakdi Yardım Alıp Almamalarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
Evet	12	3,6
Hayır	323	96,4
Toplam	335	100

Araştırmaya katılan velilerin % 96,4'ü herhangi bir kurumdan ayni veya nakdi bir yardım almadıklarını beyan etmişlerdir. Yardım alanlar ise sadece % 3,6 oranındadır. Ailelerin aylık gelir düzeyleri dikkate alındığında, bu ailelerin herhangi bir kurumdan yardım almamaları şaşırtıcıdır. Sultanbeyli Kaymakamlığı'na bağlı İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından fakir, muhtaç ve kimsesizlere yiyecek, giyim, barınma, eğitim vb. yardımlar yapıldığı bildirilmektedir. (<http://www.sultanbeyli.gov.tr>, 21.05.2012). Yapılan yardımlarla ailelerin beyanları arasında bir çelişki göze çarpmaktadır. Okullarda istihdam edilecek sosyal çalışmacıların, aileleri daha profesyonelce analiz etmesi, yapılan yardımların da amacına ulaşması anlamında daha sağlıklı olacaktır.

Tablo 5. Ailelerin Aile Yapılarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
Geniş aile	55	16,4
Çekirdek aile	261	77,9
Anne veya babadan biri sağ değil	7	2,1
Parçalanmış aile	12	3,6
Toplam	335	100

Araştırmaya katılan ailelerin % 77,9'u çekirdek aile yapısına sahiptir. Çekirdek aileyi % 16,4 ile geniş aile ve % 3,6 ile parçalanmış aile takip etmektedir. % 2,1 oranıyla anne ve babadan birinin sağ olmadığı aile yapısına sahiptir.

Eğitime katılımı az olan ailelerin çoğunluğu çekirdek aile yapısına sahip olmalarına rağmen, günümüzde sayıları gittikçe azalan geniş aile yapısının şehir yaşamında hala devam ettiğini göstermektedir.

Parçalanmış aile oranı da bir hayli fazladır. Ailelerin eğitim düzeyi ve gelir durumu da söz konusu olduğunda çocuğun eğitimi ile ilgilenme bu aileler için lüks sayılmakta, öncelik sırasında eğitimden önce çok daha önemli konular söz konusu olmaktadır.

Anne veya babadan birinin sağ olmadığı aile yapısında da velinin yaşadığı maddi ve manevi sorunlar, çocuklarının eğitimlerine katılmaları önünde bir engel oluşturabilir. Aile alanında önemli işlevlere sahip sosyal hizmet mesleğinin en önemli amacı bireylerin yaşam kalitesini yükseltmek ve iyileştirmektir. Risk altında bulunan ailelere ulaşmak okullarda çalışacak sosyal çalışmacılar aracılığıyla çok daha kolay olacaktır.

Tablo 6. Ailelerin İstanbul’da Yaşadıkları Süreye İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
Burada doğdum	16	4,8
5 yıldan az	34	10,1
5-10 yıl arası	62	18,5
10 yıldan fazla	223	66,6
Toplam	335	100

Araştırmaya katılan ailelerin büyük bir çoğunluğu 10 yıldan fazla bir zamandır Sultanbeyli’de yaşamaktadır. İstanbul’da doğanlar ise sadece 16 kişi olup, en az orana sahiptir.

Tablo 6’ya baktığımızda Sultanbeyli’nin göç alarak oluşan bir bölge olduğunu söyleyebiliriz. Sultanbeyli 81 ilden göç alan bir ilçedir. Kısa sürede nüfusu en fazla artan yerleşim birimi olarak Guinness Rekorlar Kitabı’na geçmiştir. Nüfus hızla artmakta iken sosyo-ekonomik olarak bir gelişme gerçekleşmemektedir (Karakuş, 2006: 29).

1985 yılında nüfusu 3.741 iken 2011 adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre nüfusunun 298. 143 kişi olarak belirtilmiştir (TÜİK, 2011). Devlet İstatistikleri Enstitüsü 2000 Genel Nüfus Sayımı verilerinde “Nüfus Büyüklüğü ve Nüfus Artış Hızı” başlığı altında 1990-2000 döneminde Türkiye’de şehir nüfusu en fazla artış gösteren ilçe %75,8 ile Sultanbeyli’dir (DİE Genel Nüfus Sayımı, 2000: 57).

Yukarıdaki gelir düzeyi tablosunu da göz önünde bulundurduğumuzda, bu ailelerin bir yandan yoksullukla bir yandan da kent hayatının karmaşıklığı ile mücadele etmek zorunda kaldığını tahmin edebiliriz. Göç alan bölgelerdeki okulların bulunduğu mahalleler 15–20 yıllık süreç içerisindeki göçlerle oluşmuştur. Doğal olarak bu süre, mahalle halkının kentleşme süreci için yeterli değildir. Bu bölgelerde oturan halkın göç öncesi bulundukları bölgelerdeki yaşam koşulları incelendiğinde, önceki dönem yaşam koşullarının mevcut yaşam koşullarından daha da düşük olduğu ortaya çıkmaktadır (Nar, 2008: 23). Kentsel ve kırsal alandaki kültürel farkların ve yaşanan uyum problemlerinin eğitime katılımın bir öncelik olmasını engelliği düşünülmektedir. Engellilik, yaşlılık, yoksulluk gibi göç olgusu da sosyal hizmetin önemli bir çalışma alanıdır. Göç alan bölgelerdeki risk gruplarını toplumsal yaşama adapte edecek, iyileştirecek ve bilinçlendirecek çalışmaların sosyal çalışmacı tarafından yürütülmesi daha sağlıklı sonuçlar verir.

Tablo 7. Ailelerin Göç ile Geldikleri Bölgeye İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

SEÇENEKLER	FREKANS	YÜZDE
Doğu Anadolu Bölgesi	115	34,3
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	56	16,7
İç Anadolu Bölgesi	39	11,6
Karadeniz Bölgesi	79	23,6
Akdeniz Bölgesi	3	0,9
Marmara Bölgesi	22	6,6
Ege Bölgesi	5	1,5
Hiçbiri	16	4,8
Toplam	335	100

Ailelerin göç ettikleri bölgelere ilişkin oranlara baktığımızda en çok göç Doğu Anadolu Bölgesi'nden yapılmıştır. İkinci sırada % 23,6 ile Karadeniz Bölgesi, üçüncü sırada ise % 16,7 ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi yer almaktadır. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'ni sırasıyla İç Anadolu Bölgesi, Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi takip etmektedir.

Tabloya baktığımızda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan yapılan göç, toplam göçlerin % 50'sini oluşturmaktadır. Bu grubun başka sorunlara ek olarak dil konusunda da sorun yaşadığı tahmin edilmektedir.

Yapılan bir araştırmanın bulgularına göre görüşme yapılan öğrenciler dil ve ifade konusunda sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler, güzel konuşamadıklarını bu yüzden kendileriyle dalga geçildiğini belirtmişlerdir. Öğrenciler etkinliklere katılmak istememektedirler. Geldikleri yörenin şivesini ilk yıllarda değiştirmekte zorlanan çocuklar sınıf ortamında alay konusu olmaktadır. Çocuğun kendini yetersiz hissetmesi, kendine suçluluk duygusu yüklenmesine neden olmaktadır. Bu durum öğrenci başarısında engel teşkil etmektedir. Görüşmeye katılan bazı öğrenciler, ailelerinin evde Türkçe konuşmadıklarını, annelerinin Türkçe bilmediklerini ve evde derslerine yardımcı olabilecek kimsenin olmadığını belirtmişlerdir. Evde başka bir dil kullanılması hem çocukta dil gelişimini hem de ailenin eğitime katılımını olumsuz etkilemektedir (Nar, 2008: 74).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışma, bize eğitime katılımı az olan bu ailelerin çoğunluğunun benzer özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Bu ailelerin çoğunluğunun ortak özellikleri; gelir düzeylerinin düşük olması, çok çocuklu geniş aile yapılarına sahip olmaları, eğitim düzeylerinin bir hayli düşük olması, bulundukları bölgeye göç etmiş oldukları ve eğitimin aileler için bir öncelik olmamasıdır.

Araştırma sonucunda ailenin yapısıyla ilgili elde edilmiş bulguların her birinin ciddi birer sosyal sorun olduğu görülmektedir. Bu sorunların, eğitime katılım önünde birer engel olduğu düşünülmektedir. Engelleri kaldırma noktasında, aile ve çocuk refahı, eğitim, sağlık, yaşlılık, engellilik, göç, işsizlik gibi

geniş bir çalışma alanına sahip sosyal hizmetin uygulama alanlarından biri olan okul sosyal hizmeti servislerine olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda okullarda sosyal hizmet mesleğinin nasıl uygulanması gerektiğine yönelik şu önerilerde bulunabilir:

Okullarda “Sosyal Çalışmacı” kadrosu altında ihtiyaç duyulan personelin görevlendirilmesi gerekmektedir. Okullarda görev yapacak sosyal çalışmacının Milli Eğitim Bakanlığı’na değil, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı olmasının daha verimli sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Böylece sosyal çalışmacılar, okul ve çevresiyle ilgili sosyal durumları inceleyerek, sosyal refah politikalarının geliştirilmesi ve ilerlemesine katkı sağlayacak ve sorunların çözümü için yeni politika ve önerilerde bulunabilecektir.

Ayrıca okullarda görevlendirilecek sosyal çalışmacıların görev tanımları yapılarak rehberlik öğretmeni ile farkı ortaya konulmalıdır. Görev tanımı, her iki mesleğin de sorumlulukları ve yetkilerini belirleyecektir.

Okullar birçok sosyal sorunun barındığı yerlerdir. Dolayısıyla okullarda çalışacak sosyal çalışmacının fiziksel ve zihinsel olarak işi çok zordur. Okul ortamında sosyal çalışmacıların çalışmaya istekli olabilmesi için de sosyal çalışmacının sosyal statüsü arttırılmalı, bu meslek özendirilmelidir.

Sosyal çalışmacının diğer okul personeliyle yapacağı işbirliği son derece önemlidir. Öğretmenlerin de sosyal hizmet bakış açısına sahip olmaları ve sosyal çalışmacıyla işbirliği kurmaya istekli olabilmeleri için lisans öğrenimlerinde sosyal hizmet dersleri almalarının olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Ayrıca okul idarecileri de bu yönde hizmet içi eğitimden geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

Ahioğlu, Ş. (2006). *Öğretmen ve veli görüşlerine göre farklı sosyoekonomik düzeydeki ailelerin ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin okuma yazma sürecini etkileme biçiminin değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslanargun, E. (2007). Okul-Aile İşbirliği ve Öğrenci Başarısı Üzerine Bir Tarama Çalışması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18,119-135.

Balkar, B. (2009). Okul-aile işbirliği sürecine ilişkin veli ve öğretmen görüşleri üzerine nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(36), 105-123.

Canada, G.(2007). *The Role Of The School Social Worker In Family Involvement As Identified By Family Specialist And Parents In Selected Title I Schools In North East Independent School District In San Antonio*, Texas, Doctor of Education, Texas A & M University, Educational Administration.

Cömert, D ve Güleç, H. (2004). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile-Çocuk ve Kurum. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 131-145.

- Çelenk, S. (2003). Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul Aile Dayanışması. *İlköğretim Online E-Dergi*, 2 (2), 28-34.
- Duyan, V., Sayar Ö., Özbulut, M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak: Sosyal Hizmet Uzmanları ve Sosyal Hizmet Alanında Çalışanlar için Bir Rehber*. Öncü Basımevi, Ankara.
- Huxtable, M. (1998). School Social Work: An International Profession, *Children & Schools*, vol 20, 95-109.
- Işık, H. (2007). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Gerçekleştirilen Okul Aile Birliği Çalışmalarının Anne-Baba Görüşlerine Dayalı Olarak İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İpek, C. (2001). Velilerin Okul Tutumu ve Eğitime Katılım Düzeyleri ile Aileye Bağlı Bazı Faktörlerin İlköğretim Öğrencilerinin Seviye Belirleme Sınavları (SBS) Üzerindeki Etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 69-79.
- Karakuş, E. (2006). *Göç Olgusu ve Eğitime Olumsuz Etkileri (Sultanbeyli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martinez, J. (2004). *Parental Involvement: Key to Student Achievement*, The Colorado Foundation for Families and Children, National Center for School Engagement, <http://www.schoolengagement.org/TruancyPreventionRegistry/Admin/Resources/Resources/ParentalInvolvementKeyToStudentAchievement.pdf>, Erişim: 12.03.2012.
- Means, S. (2010). *No Child Left Behind: Title I - Increasing Parental Involvement*, <http://suite101.com/article/no-child-left-behind-title-i-program-to-improve-parent-child-teacher-relationships-a300217>, Erişim: 15.05.2012.
- Nar, B. (2008). *Göçün Eğitime ve Eğitim Yönetimine Etkileri (Dilovası Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- NASW; (National Association of Social Workers). (2002). *Nasw Standards For School Social Work Services*, Washington.
- NCPSE (National Clearinghouse for Professions in Special Education). (2000). *School Social Worker, Making a Difference in the Lives of Students with Special Needs*, Virginia, www.special-ed-careers.org, Erişim: 12.03.2012.
- Onikama, D., Hammon, O., KOKI, S. (1998). *Family Involvement in Education a Synthesis of Research for Pacific Educators*, Pacific Resources for Education and Learning, Research Series, Office of Educational Research and Improvement, U.S. Department of Education, USA.
- Oral, C. (2006). *Gecekondu Bölgesinde Yaşayan Kadınların Aile Planlaması Konusunda Bilgi, Tutum ve Davranışlarının Saptanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Sedlak, M. W. (1981). *The Origins and Evolution of Social Work in the Schools-1906-1970*, Annual Meeting Of The American Educational Research Association, Los Angeles, 1-17.
- Shaffer, G. (2006). Promising School Social Work Practices of the 1920s: Reflections for Today", *Children & Schools*, 28(4), 243-251.
- Stanley, S. (2011). Visiting Teachers and Students with Developmental Disabilities", *Children & Schools*, 33(3), 168-175.

Şama, E. ve Tarım, K.(2007).Öğretmenlerin Başarısız Olarak Algıladıkları Öğrencilere Yönelik Tutum ve Davranışları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 135-154.

Taban, H. (2010). *İlköğretim Okulu Birinci Kademe Öğrenci Velilerinin Okul ve Çocuklarına İlişkin Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Teasley, M. (2004). School Social Workers and Urban Education Reform with African American Children and Youth: Realities, Advocacy, and Strategies for Change”, *The Shool Community Journal*, 14 (2),19-39.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2011). *İstatistiklerle Kadın Raporu*, T.C. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası: 3660, Ankara.

Usaj , K., Kullas, J., ve Mandlawitz, M. (2012). *Response to Intervention: New Roles for School Social Workers*, <http://www.sswaa.org/userfiles/file/roleofsswinrti.pdf> ,Erişim: 21.04.2012.

ÖZET

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünyada yaklaşık 450 milyon insan ruh sağlığı sorunlarına sahiptir ve bu bireylerin büyük bir kısmı ruh sağlığı hizmetlerine erişememektedir. Ruhsal hastalıklar, dünya genelinde hastalık yükünün % 12'sini oluşturmaktadır. Ancak, ülkelerin % 30'u ruh sağlığına ayrılan özel bir bütçeye sahip değildir ve bu ülkelerin % 20'si ise toplam sağlık bütçesinin % 1'inden daha azını ruh sağlığına ayırmaktadır. Bütün bu verilere rağmen ülkelerin ruh sağlığı politikaları oluşturmaya önem vermediği görülmekte, yasa ve hizmet geliştirilmesi konusunda büyük sıkıntılar yaşanmaktadır.

Türkiye'de de benzer şekilde nüfusun %18'inin yaşam boyu bir ruhsal hastalık geçirdiği, çocuk ve ergenlerde klinik düzeyde sorunlu davranış oranının %11 olduğu tespit edilmiştir. Pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de ulusal ruh sağlığı yasası bulunmamakta, toplam sağlık harcamalarından ruh sağlığına ayrılan payın % 1 olduğu tahmin edilmektedir. Bu bağlamda çocuk ve ergen ruh sağlığına da gereken önemin verilmediği görülmektedir.

Çocuk ve ergen ruh sağlığı politikalarının geliştirilmesi, riskli grupların belirlenmesi, çocuk ve ergenlere yönelik hizmetlerin geliştirilmesi ve koordinasyon sağlanması açısından son derece gereklidir. Bu çalışmada, bu gereklilikten yola çıkarak çocuk ve ergen ruh sağlığı politikalarının geliştirilmesinin önemine değinilecektir. Bu politikaların geliştirilmesinde yapılması gerekenlere vurgu yapılarak politika önerilerine ve sosyal hizmetin rolüne yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Ruh sağlığı, çocuk ve ergen ruh sağlığı, sosyal hizmet.

GİRİŞ

Ruh sağlığının; bireylerin, toplumların ve ülkelerinin genel iyilik halinin sağlanmasında en az fiziksel sağlık kadar önemli olduğu ortaya konmuştur (World Health Organization, 2001). Ancak günümüzde ruh sağlığı sorunlarına gereken önemin verilmediği de bilinmektedir. Bu konuda en çarpıcı örnek dünya genelinde ruh sağlığı politikaları oluşturulmasında yaşanan sıkıntılardır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre ruh sağlığı için bazı kaynaklar ayırmalarına rağmen ülkelerin üçte birinin, belli bir ruh sağlığı bütçesi bulunmamaktadır; geriye kalan ülkelerin de kamusal sağlık harcamalarından ancak % 1'ini ruh sağlığına ayırdığı söylenebilmektedir (World Health Organization, 2001). Görüldüğü gibi ruh sağlığı

¹Öğr. Gör., Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

²Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

sorunları toplumun geniş bir kesimini etkilemesine rağmen, bu geniş kesimi hedefleyen kapsayıcı politikaların oluşturulmaması nedeniyle ruh sağlığı sorunlarına sahip bireyler çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır.

Ruh sağlığı sorunları yalnızca bu sorunlara sahip bireyleri ve yakınlarını değil, aynı zamanda sebep oldukları sosyal ve ekonomik maliyet nedeniyle toplumun tümünü etkilemektedir. Özellikle çocuk ve ergen ruh sağlığı sorunlarına gereken önemin verilmemesi, ruh sağlığı sorunlarının toplumsal maliyetini artırmaktadır. Ulusal ruh sağlığı politikalarının oluşturulması ve bu politikaların oluşturulması sürecinde çocuk ve ergenlerin önemli bir nüfus grubu olarak ele alınması bir gerekliliktir.

Bu çalışmada, öncelikle ruhsal hastalıkların dünya genelinde ve Türkiye’de neden olduğu yüklerle değinilecektir. Daha sonra, ruh sağlığı politikalarının oluşturulmasının önemine yer verilecek olup, çocuk ve ergen ruh sağlığı politikalarının oluşturulmasının önemi ve gerekliliği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda politika önerileri ve sosyal hizmetin rolleri de ele alınacaktır.

Ruhsal Hastalıkların Dünya Geneline Getirdiği Yük

Ruhsal hastalıkların getirdiği yükleri tanımlayabilmek için öncelikle bu hastalıkların hangi demografik özelliklerle nasıl ilişki içerisinde olduğunu açıklamak gerekmektedir. Çünkü bilinmektedir ki, ruhsal hastalıkla ilişkili olan demografik özelliklerin bilinmesi, bu anlamda geliştirilecek olan mikro, mezo ve özellikle makro çalışmalara temel oluşturacaktır. Özellikle sosyal politikaların hangi müracaatçı gruplarına nasıl ve ne yolla ulaştırılacağı konusunda yapılacak ya da yapılmış olan bilimsel çalışmalardan yararlanmak gerekmektedir. Bu anlamda ruhsal hastalıkların dünya çapında getirdiği yükü açıklayabilmek için hangi ruhsal hastalıkların hangi gruplarda, hangi sıklıkta görüldüğüne yönelik yapılmış olan çalışmalar hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Dünya literatürü incelendiğinde bu konuda yapılan çalışmalar özellikle bu hastalığın kimler üzerinde ve nasıl etkileri olduğu konusuna odaklanmaktadır. Bu anlamda Keskin (2008)’in yapmış olduğu çalışmada bir araya getirdiği uluslararası ve ulusal alanda bilgilere değinmekte yarar bulunmaktadır. Keskin (2008)’in uluslararası düzeyde yapılmış olan çalışmalardan aktardığı üzere; dünyada gerçekleştirilmiş çalışmalar ruhsal hastalıkların toplumun yaklaşık % 25’inde görüldüğünü ortaya koymuştur (Kaptanoğlu ve Diğ., 2003; Coyne ve Diğ., 1994; Penayo ve Diğ., 1990). Ruhsal hastalıkların sıklığı ve yaygınlığı ülkeler arasında da büyük değişiklikler göstermektedir. Örneğin, Goldberg ve Gater’in 15 ülkeyi kapsayan araştırmasında ruhsal hastalıkların ortalama sıklığı % 24 olarak bulunmuştur (Gater ve Diğ., 1991). Aynı çalışmada en yüksek ruhsal hastalık sıklığı % 53.5 ile Santiago’da saptanırken, Şanghay’da bu oran % 9.7 olarak bulunmuştur.

Dünyadaki en büyük epidemiyolojik çalışmalardan biri olan ve ABD’de “Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsü” tarafından gerçekleştirilen “Epidemiyolojik Alan Çalışması”nda (Epidemiologic Catchment Area-ECA) en az bir ruhsal hastalığın toplumdaki bir aylık yaygınlığının % 15.4 olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada en yaygın görülen ruhsal hastalıkların anksiyete bozuklukları olduğu ve toplumun % 7.3 ünde görüldüğü bildirilmiştir. Cinsiyetlere göre incelendiğinde ise, kadınlarda anksiyete bozukluklarının erkeklerde alkol ve madde kullanımının en yaygın tanılar olduğu saptanmıştır (Regier ve Diğ., 1984). ECA çalışmasından farklı olarak dünyadaki çalışmaların büyük bir kısmı en yaygın görülen ruhsal hastalıkların duygu durum bozuklukları olduğunu ve özellikle depresyonun toplumda çok yaygın olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin, Olfson ve arkadaşları (Olfson ve Diğ., 2000) kırsal kesimde gerçekleştirdikleri çalışmada ruhsal hastalıklardan en yaygın olarak majör depresyon tanısı koyduklarını ve majör depresyonun % 18.9 oranında görüldüğünü bildirmişlerdir. Katon da (Katon, 1987) birinci basamak sağlık hizmetlerine başvuran hastalarda en sık rastlanan tanının majör depresyon olduğunu ve bu hastaların genellikle bedensel belirtiler ile hekime müracaat ettikleri için depresyon tablolarının gözden kaçtığını ileri sürmüştür.

Annseau ve arkadaşları da (Asseau ve Diğ., 2004) Belçika’da 2316 kişiyle gerçekleştirdikleri çalışmada PRIME MD ölçeği kullanarak ruhsal hastalıkları çalışmaya katılanların % 42.5’inde saptamışlar ve bu çalışmada en sık tespit edilen tanının duygu durum bozukluğu tanısı olduğunu bildirmişlerdir. Bu çalışmada duygu durum bozuklukları % 31 (% 13.9 majör depresyon, % 12.6 distimi) anksiyete bozuklukları % 19.0, somatoform bozukluklar % 18 ve olası alkol kötüye kullanımı ise % 10.1 oranında saptanmıştır. Leon ve arkadaşları (1995) ise DSM III-R için yapılandırılmış “Klinik Görüşme Ölçeği” kullanarak 388 kişiyi taramışlar ve bu kişilerin % 22’sinde en az bir ruhsal hastalık saptamışlardır. En sık rastlanan ruhsal hastalık tanısı % 14.1 ile majör depresif bozukluk olurken, panik bozukluk % 6.2, olası alkol kötüye kullanımı ya da alkol bağımlılığı % 3.2, yaygın anksiyete bozukluğu % 2.8 oranında saptanmıştır. Anksiyete bozukluklarının yaygınlığını bildiren çok sayıda çalışma vardır. Bu çalışmalardan birinde Nisenson ve arkadaşları (Nisenson ve Diğ., 1998) herhangi bir anksiyete bozukluğu için nokta ve yaşam boyu yaygınlık oranlarını sırasıyla % 14.6 ve % 23.9 olarak bildirmişlerdir. Toft ve arkadaşlarının (2005) 701 kişi ile gerçekleştirdikleri çalışmada anksiyete bozuklukları % 16.4 olarak tespit edilmiş ancak aynı çalışmada dünyadaki birçok çalışmada sık görülen yaygın anksiyete bozukluğu yaygınlığı sadece % 0.1 olarak bulunmuştur. Klerman ve arkadaşları (Klerman ve Weissman, 1988) birinci basamakta panik bozukluğun % 8.0 – 11.0 oranında görüldüğünü ve genellikle depresyon ile hipertansiyona eşlik ettiğini bildirmişlerdir.

Araştırmalardan da anlaşılmaktadır ki, dünya çapında yaygınlığa sahip olan ruhsal hastalıklardan biri özellikle kadınlarda görülmekle birlikte anksiyete bozukluğudur. Buna yönelik Dünya çapında yapılan politikalar üzerinde durulacak olursa, Dünya Sağlık Örgütü’nün hazırlamış olduğu Sağlık Sistemleri ve

Politika Serisi (2007) dahilinde ruh sağığına yönelik, Ruh Sağığı Politikası ve Avrupa’da Uygulamaları adlı kitap bizim için önemli kaynaklardan birini oluşturmaktadır. Ayrıca yine dünya Sağık Örgütü’nün Avrupa Bakanlık Konferansı Raporu üzerinden hazırlanan kitap da (2005) incelenmesi gereken kitaplar arasında yer almaktadır.

Farklı ülke modellerinden örnek vermek gerekirse, İsveç sosyal refah modelleri içerisinde “sosyal demokrat eşitlikçi” model olarak tarif edilen bir sistemin örneğı olarak seçilmiştir. Bu çerçevede İsveç genel anlamda kamu tarafından finanse edilen ve eşit yurttaşlık temelinde eşit erişim sağılayan bir ruh sağığı sistemini (kendi iç sıkıntıları olmakla birlikte) ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin haklarının azami ölçüde korunduğı bir yapıyla birleştiren bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Hollanda ise, “liberal” sosyal refah modelinin en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır. Hollanda liberal sosyal refah sistemini, ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin özerkliklerinin azami olarak gözetildiğı ve bu bireylerin tüm karar alma süreçlerinde önemli ölçüde güç sahibi oldukları bir yapı ile desteklemektedir. İtalya’da Trieste modeli ruh sağığı hizmetlerinde mutlak kurumların (engelli olarak tanımlanan bireylerin toplumdan izole edilerek birlikte yaşamaya zorlandığı mekânlar olarak tanımlanabilir) rolünün asgari düzeye çekildiğı bir modeldir. Kurum temelli yaklaşımdaki sıkıntıların eleştirisi üzerinden oluşturulan Trieste modelinin merkezinde şu amaçlar yer almaktadır: 1) Ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin gündelik yaşamlarında kendi kararlarını vermelerinin desteklenmesi, 2) Ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin kendi yaşamlarının kontrolünü yeniden kazanmalarının sağılanması, 3) Kurum temelli hizmetlere son vererek ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin toplumdan dışlanmasının ortadan kaldırılması (Yılmaz, 2012) şeklinde farklı ülke modellerinden örnekler verilebilmektedir.

Ruhsal Hastalıkların Türkiye’ye Getirdiğı Yük

Dünya Sağık Örgütü’nün öngördüğü üzere ruh sağığı hizmetlerinin nasıl verileceğine yönelik önerilerinde; büyük psikiyatri hastanelerinden çok sayıda daha küçük hastanelere geçiş, ruh sağığı hizmetlerinin toplum temelli ruh sağığı hizmetleri modelinde verilmesi, psikiyatrik hizmetlerin genel sağık sistemine entegre edilmesi, genel hastane içinde psikiyatri kliniklerinin hizmet vermesi yer almaktadır (Yanık, 2007:12). Fakat Yanık (2007)’ında belirttiğı gibi Türkiye’nin ruh sağığı hizmetinin eleştirisi şu şekilde yapılmıştır:

- Tüm Avrupa ülkelerinde toplum temelli ruh sağığı modeli uygulanırken, ülkemizde halen hastane temelli ruh sağığı hizmeti yürütölmektedir.
- Türkiye tüm Avrupa ülkeleri arasında en düşük psikiyatri yatağı oranına sahiptir.
- Psikiyatr ve çocuk psikiyatr sayısı Avrupa ülkeleri içinde en düşük orandadır.

- Kronik psikotik hastaların % 10-15'i bakım gerektirmektedir. Gelişmiş olan ülkelerde bu kişiler için hastane dışında bakım sistemleri var iken ülkemiz bu hastalar için bir bakım sistemine sahip değildir.

- Avrupa ülkelerinde suç işlemiş psikiyatri hastaları için ruh sağlığı hastaneleri dışında Yüksek Güvenlikli Adli Psikiyatri Hastaneleri var iken, ülkemizde herhangi bir adli psikiyatri hastanesi yoktur. Ruh sağlığı hastaneleri içinde sınırlı sayıda adli psikiyatri yatakları olup, bu yataklar da modern konsepte uygun değildir. Ayrıca hastanelerin esas görevi olan akut dönem tedavisi hizmetlerini engelleyici etki oluşturmaktadır.

- Ülkemizde özel sektörün ruh sağlığı sistemine katkısı %2 düzeyindedir. Hâlbuki Avrupa ve Amerikan sisteminde bu katkı %40 düzeyindedir. Hastaların haklarını koruma amaçlı, özellikle istemsiz yatışları düzenleyecek Ruh Sağlığı Yasamız yoktur. Hâlbuki Avrupa'da bu alandaki yasal düzenlemeler 30 yıldan beri uygulanmaktadır.

Bununla birlikte incelenmesi gereken konulardan bir tanesi Ulusal Ruh Sağlığı Politikası Metnidir. Bu metin Dünya Sağlık Örgütü'nün belirttiği altı modül temel alınarak hazırlanmıştır. Metindeki temel öneriler; ruh sağlığı sisteminin toplum temelli olması, genel sağlık sistemine ve birinci basamağa entegre edilmesi, toplum temelli rehabilitasyon çalışmalarının yapılması, ruh sağlığı alanına ayrılan paranın arttırılması, ruh sağlığı hizmetlerinin kalitesinin arttırılması, ruh sağlığı alanı ile ilgili yasaların çıkarılması, damgalamaya karşı hasta haklarının savunulması, ruh sağlığı alanında eğitim, araştırma ve insan gücünün arttırılması şeklindedir.

Bu politika temelinde hazırlanan Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planında yer alan, Yılmaz (2012)'ın da çalışmasında ifade ettiği gibi, toplum temelli hizmetlere geçişe temel oluşturacak eleştiri ön plana çıkmaktadır. Bu eleştiriye göre "Ülkemizde var olan hastane temelli sistemde hastalara sunulan hizmet poliklinik hizmetleri, alevlenme/atak sırasında hastaneye yatırılma, kimsesi olmayan ya da kimsesi olduğu halde bakıl(a)mayan hastaların 50-60 yıla kadar uzanan süreyle hastaneye yatırılıp bakımının sağlanması olarak özetlemek mümkündür. Sunulan hizmet, ağır ruhsal hastalıkların sadece "alevlenme/atak" dönemlerine odaklanmakta, hastalığın alevlenmesine zemin hazırlayan biyo-psikososyal etmenlere müdahale olanağı taşımamakta, hastanın sosyal ve mesleki işlevselliğine katkıda bulunmayı hedeflememektedir. Çoğunlukla hastalığa iç görüsü olmayan ağır ruhsal bozukluğu olan hastaların hastaneden ayrıldıktan sonra ilaç kullanımı ve kontrole gelmeleri bazen sadece kendi inisiyatiflerinde bazen de bu konuda hiçbir bilinçlendirme yapılmayan ailelerinin sorumluluğunda olmaktadır. Sonuçta, hastalar hastane dışında hastalıklarıyla baş başa kalmakta ve alevlenmeyi hazırlayıcı ve hızlandırıcı etmenlerle baş edememekte ve hastalığının yeniden alevlenmesi ve hastaneye yatışı kaçınılmaz olmaktadır. Hastalar hem sık ve şiddetli atak geçirmekte hem de toplumda akıl hastaları için var olan damgalama davranışı pekişmektedir. Aileler çoğunlukla hasta ve hastalıkla

ilgili bir eğitim veya kurum desteği alamamakta bu da tükenmişlikle sonuçlanmaktadır. “Döner kapı” fenomeni olarak adlandırılan bu gidiş, hastane yatak sayılarının ihtiyaca cevap verememesine ve yeni yatak ihtiyacına, bu yoğun talebe yetişmek zorunda kalan meslek profesyonellerinin medikal tedaviye ek olarak psikososyal müdahalelerde bulunmak için zaman ve enerji ayıramamalarına, dolup taşan hastanelerde insani ihtiyaçların karşılanamamasına, en iyi koşullarda bile “asgari” düzeyle yetinilmesine sebep olmaktadır” (Sağlık Bakanlığı, 2011: 25).

Bu temel noktalardan hareketle Türkiye’nin Ruh Sağlığı Hizmetlerinin istatistikleri Tablo 1’deki gibi verilmiştir:

Tablo 1. Türkiye’nin Ruh Sağlığı Hizmetleri(Yanık, 2007: 20)

Parametre	Türkiye
Nüfus	70 milyon
Milli gelir	5300 dolar
100 bin kişiye düşen psikiyatr sayısı	2
100 bin kişiye düşen çocuk psikiyatrı sayısı	0,2
100 bin kişiye düşen psikiyatri hemşiresi	Psikiyatri hemşiresi ünvanı yok
Psikiyatri yatak sayısı	6000
Bakım yatağı sayısı	RSHH içinde 750
Toplum psikiyatrisi modeli	Yok
Ruh sağlığı yasası	Yok
Yüksek güvenli adli psikiyatri servisi	Yok
Belediyelerin hizmete katkısı	Yok
Toplum içinde ruh sağlığı merkezleri	Yok
Psikiyatri biriminde yatak sayısı	45-60
Bir gece yatış faturası	10-25 avro

Ruh Sağlığı Politikalarının Oluşturulmasının Önemi

Ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin sorunlarının yalnızca sağlık hizmetleri ile ortadan kaldırılması mümkün değildir. Ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin sorunları çok boyutludur. Bu sorunların çözümü de çok boyutlu olmak durumundadır. Bu çok boyutluluğu sosyal, kültürel, ekonomik sorunların hak temelli ve ayrımcılık karşıtı olarak ele almak gerekmektedir.

Ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin hakları insan haklarıdır. Ruh sağlığı hizmetlerinin ve ruhsal sorunlar yaşayan bireylere yönelik sosyal politikaların bu bireylerin insan haklarını gözetten bir biçimde kurgulanması gerekmektedir. Sorunu yaşayan bireyler ve bu bireylerin oluşturduğu hak temelli örgütler ruh sağlığı politikalarının ve tüm sosyal politikaların oluşturulmasına ve bu politikaların uygulanmasının denetim süreçlerine aktif olarak katılabilmelidirler. Ruhsal sorunlar yaşayan bireylere sunulan sağlık

hizmetleri ve sosyal desteklerin tümünün temel amacı, bu bireyleri güçlendirmek ve bu bireylerin herkes gibi toplum içerisinde aktif ve bağımsız yaşamlar sürebilmeleri olmalıdır. Ruhsal sorun yaşayan bireyler ruh sağlığı hizmetlerinden faydalanabilmek ya da diğer tüm sosyal destek mekanizmalarından faydalanabilmek amacıyla bireysel hak ve özgürlüklerinden feragat etmek durumunda bırakılmamalıdır.

Bu bağlamda politikaların üretimi için neden ve nasıl soruları üzerinde durmak gerekmektedir. Neden sorusunun üzerinde durulmasının nedeni, ruh sağlığı politikaların oluşturulmasının avantajları üzerinde durmayı gerektirmektedir. Eğer bir sosyal durumda politika üretebilme seviyesine gelinebiliyorsa, o duruma hak temelli yaklaşım üzerinden bakıldığını göstermektedir. Özellikle Türkiye’de nüfus grubunun büyük çoğunluğunu oluşturan çocuk ve ergenlere yönelik planlanacak sosyal politikaların önemi büyüktür. Çocukların ve gençlerin ruh sağlığına yönelik sosyal politikaların planlanması, çocukların ve gençlerin hak kazanımlarında ve toplumda daha görünür bir konumda olmalarındayardımcı olacaktır.

Peki, nasıl sorusuna verilecek cevapta ise politikanın üretiminde ihtiyaç analizinin yapılması ön plana çıkmaktadır. Bunu yapabilmek için de bilimsel bilginin yaygın ve etkili şekilde kullanımı ve edinilen bilgilerin sistematik olarak bir araya getirilerek politikaların üretiminde kullanılması gerekli olacaktır.

Ruh sağlığı politikasının üretimini etkili kılabilmek için içerisinde yer alan her bileşenin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu bileşenler; ruh sağlığı hizmetinin nerede ve nasıl verileceği, koruyucu önleyici hizmetlerin sunumu, hizmet yararlanıcıları ve bakım veren kişilerin bir araya getirilmesi ve katılımının sağlanması, gerekli bilginin sağlanması, kanıta dayalı ruh sağlığı bakımının geliştirilmesi, kurumlar arası bağlantının kurulması olarak sıralanmaktadır.

Yanık (2007)’a göre de ulusal ruh sağlığı alanında yaşanan sorunların çözümüne yönelik geliştirilen stratejiler de şu başlıklar altında yer almalıdır: Psikiyatri yatağı sayısının artırılması, ruh sağlığı profesyonellerinin sayısının artırılması, kronik psikotik hastalar için aile ve kurumda bakımın sağlanması, adli psikiyatri hastanelerinin kurulması, ruh sağlığı hizmetlerinin ücretlendirilmesinin düzeltilmesi ve özel sektörün psikiyatri yataklı servis hizmeti vermesinin teşvik edilmesi, ruh sağlığı yasasının çıkarılması gerekmektedir.

Ayrıca politikaların üretimi bu nüfus grubunun sosyal katılımının sağlanmasında önemli yer tutmaktadır. Aynı zamanda politika üretimi bu kişilere bakım veren kişilerin hayatlarını düzene koyması ve sahip olduğu yüklerin azaltılması ve gelişimi açısından önemlidir. Bu alana yönelik sağlık politikası bağlamında yapılacak olan yatırımlar ve geliştirilecek olan projelere her iki açıdan bakılması zorunludur.

Sağlık politikası kapsamında var olan politikaların, politikalara bağlı programların ve hizmetlerin müracaatçı grubunun ihtiyaçlarını karşılamaya, sosyal adalet ve hak kavramı ile birlikte sosyal içermeye ne kadar sahip olduğunun eleştirisinin yapılması gerekmektedir. Bu analizi yapabilmek içinde sistematik kanıta dayalı uygulamaların da yapılması gerekmektedir.

Belirlenen politikalara yönelik çeşitli programları ve hizmetleri gerçekleştirmek için ekonomik kaynağın sürekliliği de önem kazanmaktadır. Bu nedenle devlet bütçesinden bu alana ayrılacak olan payın arttırılması gerekmektedir.

Özetle tüm dünyada, ruh sağlığı alanında sorun yaşayan bireyler için damgalanma ve sosyal dışlanma neticesinde oluşan problemler kolay çözüme kavuşmamaktadır. Buna bir de kişinin yaşadığı aslında büyük oranda geçici olması gereken sorunlar nedeniyle ve yaşamak zorunda kaldığı maddi kayıpları yüzünden kişinin toplumdan iyice dışlanması da eklenebilmektedir. Sorun yaşayan birey, toplumsal hayata katılımı için gerekli desteği almazsa giderek “öğrenilmiş çaresizlik” içinde yaşamaya adapte olabilmektedir. Ruh sağlığı alanında toplumsal ve bireysel tutumları ya da kurumsal gelenekleri kolaylıkla değiştirilemeyebilir ancak başka bir şeyi, sosyal adaleti sağlamak için değişiklikler yapmak mümkündür. Bunun için de etkin şekilde uygulanan, tasarlanmasında, uygulanmasında ve denetlemesinde sorun yaşayan bireylerin merkezi rol aldığı sosyal politikaların hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Politikalarının Oluşturulmasının Önemi ve Gerekliliği

Dünya Sağlık Örgütü, çocuk ve ergen ruh sağlığının genel sağlığın önemli bir parçası olduğunu belirtmektedir (World Health Organization, 2003). Bilindiği gibi, çocuk ve ergenler, dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ayrıca taşıdıkları özellikler nedeniyle incinebilir durumda oldukları söylenebilmektedir. Yetişkin yaşamında görülen pek çok ruhsal bozukluğun başlangıcının çocukluk döneminde yatan birtakım nedenlerden kaynaklandığı da bilinmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (2001) verilerine göre, dünyadaki çocukların ve ergenlerin yaklaşık % 20'sinin kendilerini hayattan dışlayan ruhsal sorunlardan mustarip olduğu bilinmektedir (World Health Organization, 2001). Yine, Dünya Sağlık Örgütü 2005 yılında yayınladığı raporda Avrupa Bölgesinde 2 milyon genç insanın depresyondan şizofreniye kadar farklı ruhsal hastalıklar yaşadığını, buna karşın çoğunun hiçbir bakım ya da tedavi almadığını belirtmiştir (World Health Organization, 2005). Tüm bu veriler göstermektedir ki, çocuk ve ergenler hem taşıdığı özellikler hem de ruh sağlığı sorunlarına sahip olma oranlarının yüksek olması nedeniyle önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (2003)'ünün de belirtmiş olduğu gibi, çocuk ve ergen ruh sağlığına gereken önemin verilmemesi, ruh sağlığı sorunlarının yaşam boyu sürecektir sonuçları olmasına yol açabilmekte; sağlık

rejimleri ile uyumu baltalamakta ve toplumların güvenli ve üretken olma kapasitelerini azaltmaktadır (World Health Organization, 2003). Çocuk ve ergen ruh sağlığının korunmaması, yetişkinlik döneminde bireylerin daha fazla sorunla karşılaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, toplumların üretim kapasitesi de düşmektedir. Çocuk ve ergen ruh sağlığına gereken önemin verilmesi sonucu toplumda var olan hastalık ve ruh sağlığı sorunları azalacak ve toplumların daha üretken olması mümkün olacaktır.

Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Politika Önerileri

Gelişmiş ülkelerde ruh sağlığı hizmetlerinin kurum temelli hizmetlerden toplum temelli hizmetlere doğru gelişmesi, ruh sağlığı alanında geliştirilen politika ve hizmetlerle mümkün olabilmektedir. Bu politika ve hizmetlerin geliştirilmesi ise var olan yasalar ve eylem planları doğrultusunda şekillenmiştir. Bu nedenle Türkiye için acil olarak ulusal ruh sağlığı yasası kabul edilmelidir. 2011 yılında Sağlık Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı doğrultusunda hazırlanacak yasa ile çocuk ve ergen nüfus grubuna bu yasada özel bir önem verilmelidir.

Mart 2011 itibarıyla ülkemizde toplam 1625 ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı ve 206 çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanı bulunmaktadır (Yılmaz, 2012). Bu verilerden hareketle ilk ve öncelikli olarak ruh sağlığı ve hastalıkları alanında çalışacak insan gücünün yetiştirilmesi gereklidir diyebiliriz.

Ruh sağlığı alanında her zaman koruyucu davranışların geliştirilmesinin tedaviden daha kolay olduğu söylenmektedir. Koruyucu sağlık davranışlarının geliştirilmesinde ise eğitimin önemli bir yeri olduğu vurgulanmaktadır (Baltaş, 2012). Çocuk ve ergen ruh sağlığının korunmasında bireysel ve toplumsal düzeyde verilecek olan eğitimler yoluyla bireylere bilinç kazandırılması mümkün olabilecektir. Birinci basamakta hizmet sunan hekimlerin bu konuda eğitilmesi, hizmet alan ailelerin ve çocukların herhangi bir ruh sağlığı sorunu geliştirmesini önleyebilecektir. Aynı zamanda ailelere çocuk yetiştirme konusunda verilecek olan eğitimler de ruh sağlığı sorunlarının önlenmesinde oldukça yararlı olacaktır.

Ruh sağlığı alanında yapılan araştırmaların sayısının oldukça az olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu alanda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü yapılacak olan araştırmalar hem ruh sağlığı sorunlarına sahip bireylerin yaşadığı sorunları anlamada, hem de geliştirilecek politika ve hizmetlere yön vermede etkili olacaktır.

Ruh sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesinde katılımcı sağlık anlayışının benimsenmesi gerekli olmaktadır. Katılımcı yaklaşım ile kast edilen, hizmet kullanıcıların hizmet ile ilgili görüşlerinin alınmasıdır. Böyle bir yaklaşım ile üretilen politika ve hizmetler, hizmet kullanıcılarının ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda yapılandırılmış olacaktır.

Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Politikalarının Geliştirilmesinde Sosyal Hizmetin Rolü

Sosyal hizmet mesleğinin önemli bir çalışma alanını da ruh sağlığı alanı oluşturmaktadır. Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uygulamaları mikro düzeyde ruh sağlığı sorunlarına sahip bireylere danışmanlıktan, bu bireyleri güçlendirmeden mezo düzeyde yürütülen aile ve grup çalışmalarına ve makro düzeyde savunuculuk yapma, politika ve hizmet geliştirmeye dek uzanan geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan çocuk ve ergen ruh sağlığı politikalarının geliştirilmesinde ise sosyal hizmet mesleğinin pek çok rolü olacağı söylenebilir.

Öncelikli olarak, çocuk ve ergenler sosyal hizmet mesleğinin önemli bir nüfus grubunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanları bu nüfus grubunun özelliklerini iyi bilmektedirler. Çocuk ve ergen nüfus grubunun özelliklerine uygun hizmet geliştirme konusunda diğer meslek elemanları ile birlikte ekip çalışması anlayışı içinde sosyal hizmet uzmanları etkin bir rol oynayabilirler.

Sosyal hizmet mesleğinin dikkate değer rollerinden biri olan savunuculuk özellikle bu alanda politikaların oluşturulması sürecinde bu nüfus grubunun özelliklerine uygun hizmet geliştirilmesi noktasında oldukça önemli olacaktır.

Daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi, ruh sağlığı politikalarının oluşturulmasında bu alanda üretilen bilgi birikimine ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları yapacakları bilimsel araştırmalarla bu sürece destek verebileceklerdir. Ayrıca yaptıkları uygulamalardan gelen bilgileri de bu sürece aktarmaları mümkün olabilecektir.

Politika ve hizmetleri geliştirirken çocuk ve ergenlerin de bir başka deyişle hizmet kullanıcıların da görüşünü almanın hizmetlerin doğru bir şekilde planlanmasında yararlı olacağı bilinmektedir. Sosyal hizmet uzmanları bu noktada önemli roller oynayacaktır.

Sonuç olarak, çocuk ve ergen ruh sağlığında politika ve hizmetlerin geliştirilmesi sosyal hizmet mesleğinin politika oluşturma alanı ile çakışmaktadır ve bu alanda sosyal hizmet uzmanlarına önemli görevler düşmektedir.

SONUÇ

Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de pek çok insan ruh sağlığı sorunlarına sahiptir ve bu sorunların çözümlenmesinde en temel gereklilik, uygun hizmet ve politikaların geliştirilmesidir. Hizmet ve politikaların geliştirilmesinde, ruh sağlığı sorunlarına sahip bireylerin güçlendirilmesi ve hizmetlerin bu bireylerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılması oldukça önemlidir.

Ruh sağlığı sorunları, özel bir nüfus grubunu oluşturan çocuk ve ergenleri de içine almaktadır. Çocuk ve ergenler taşıdıkları özellikler nedeniyle ruh sağlığı sorunlarına sahip olma bakımından risk altındadırlar. Çocuk ve ergen ruh sağlığına gereken önemin verilmemesi ise, ruh sağlığı sorunlarının ömür boyu sürmesine ve toplumun üretim kapasitesinin azalmasına neden olmaktadır. Çocuk ve ergen ruh sağlığı politikaları oluşturulması bu nedenle bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk ve ergen ruh sağlığı politikaları geliştirilmesi; risk altındaki nüfusu belirlemede, ruh sağlığı sorunlarını önlemede, ruh sağlığı sorunlarının toplumsal ve ekonomik maliyetini azaltmada son derece etkili olacaktır. Ruh sağlığı politikalarının insan haklarını temel alan düzenlemeler çerçevesinde yapılandırılması ve bu yapılandırma içinde çocuk ve ergenlere özel bir önem verilmesi gereklidir.

Çocuk ve ergen ruh sağlığı politikalarının geliştirilmesinde bu nüfus grubunun özelliklerine uygun hizmetlerin üretilmesi, katılımcı anlayışın benimsenmesi, bu alanda çalışacak personelin sayısının artırılması ve koruyucu önleyici hizmetlerin düzenlemesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal hizmet mesleği de bu noktada, çocuk ve ergen nüfus grubunun özelliklerine uygun hizmet geliştirme, savunuculuk yapma, bilimsel bilgi üretme sorumluluklarını taşıyarak politika oluşturma sürecine katkı vermelidir.

KAYNAKÇA

Anseau, M.,Dierick, M., Buntinkx, F., Cnockaert, P., De Smedt, J., Van Den Haute, M., Vander Mijnsbrugge, D. (2004). High Prevalence of Mental Disorders in Primary Care. *Journal of Affect Disorder*, 78(1), 49-55.

Baltaş, Z. (2012). *Sağlık Psikolojisi Halk Sağlığında Davranış Bilimleri*.(5. Basım). Remzi Kitabevi, İstanbul.

Coyne, J. C.,Fechner-Bates, S., Schwenk, T. L. (1994). Prevalence, Nature, and Comorbidity of Depressive Disorders in Primary Care. *General Hospital Psychiatry*, 16(4), 267-276.

Gater, R., de Almeida e Sousa, B., Barrientos, G., Caraveo, J., Chandrashekar, C. R., Dhadphale, M., Goldberg, D., al Kathiri, A. H., Mubbashar, M., Silhan, K. (1991). The Path Ways to Psychiatric Care: a Cross-Cultural Study. *Psychological Medicine*, 21(3), 761-774.

Kaptanoğlu, C., Yenilmez, Ç., Ayrancı, Ü. (2003). *Temel Sağlık Hizmetlerinde En Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar ve Fiziksel Belirtiler*. TUS Yayınları.

Katon, W. (1987). The Epidemiology of Depression in Medical Care. *International Journal of Psychiatry in Medicine*, 17(1), 93-112.

Keskin, A. (2008). *Eskişehir İlinde Ruhsal Hastalıkların Sıklığı ve Sosyo demografik Değişkenlerle İlişkisi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir: Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi.

Klerman, G.L., Weissman, M. M. (1988). The Changing Epidemiology of Depression. *Clinical Chemistry*, 34(5), 807-881.

Leon, A.C., Olfson, M., Broadhead, W. E., Barrett, J. E., Blacklow, R. S., Keller, M.B., Higgins, E.S., Weissman, M. M. (1995). Prevalence of Mental Disorders in Primary Care. Implications for Screening. *Archives of Family Medicine*, 4(10), 857-861.

Nisenson, L.G., Pepper, C. M., Schwenk, T. L., Coyne, J. C. (1998). The Nature and Prevalence of Anxiety Disorders in Primary Care. *General Hospital Psychiatry*, 20(1), 21-28.

Olfson, M., Shea, S., Feder, A., Fuentes, M., Nomura, Y., Gameroff, M., Weissman, M. (2000). Prevalence of Anxiety, Depression and Substance Use Disorders in an Urban General Medicine Practice. *Archives of Family Medicine*, 9(9), 876 – 883.

Penayo, U., Kullgren, G., Caldera, T. (1990). Mental Disorders Among Primary Health Care Patients in Nicaragua. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 82(1), 82-85.

Regier, D. A., Myers, J. K., Kramer, M., Robins, L. N., Blazer, D. G., Hough, R. L., Eaton, W. W., Locke, B. Z. (1984). The NIMH Epidemiologic Catchment Area Program: Historical Context, Major Objectives, and Study Population Characteristics. *Archives of General Psychiatry*. 41, 934-941.

T. C. Sağlık Bakanlığı. (2011). *Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023)*, Ankara.

Toft, T., Fink, P., Ornbol, E., Christensen, K. A. S., Frostholm, L., Olesen, F. (2005). Mental Disorders in Primary Care: Prevalence and Co-Morbidity Among Disorders: Results From The Functional Illness in Primary Care (FIP) Study. *Psychological Medicine*, 8, 1175-1184.

Yanık, M. (2007). Türkiye Ruh Sağlığı Sistemi Üzerine Değerlendirme ve Öneriler Ruh Sağlığı Eylem Planı Önerisi. *RCHP, Psikiyatride Derlemeler, Olgular ve Varsayımlar Dergisi. Özel Sayı*, Ekim.

Yılmaz, V. (2012). *İnsan Hakları ve Karşılaştırmalı Sosyal Politika Yaklaşımı Işığında Türkiye’de Ruh Sağlığı Politikaları: Tespitler ve Öneriler*. Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği. İstanbul: Karika Matbaacılık.

World Health Organization. (2007). Knapp, M., McDaid, D., Mossialos, E., Thornicroft, G. (eds). *Mental Health Policy And Practice Across Europe*. USA: Open University Press.

World Health Organization. (2005). *Mental Health: Facing The Challenges, Building Solutions: Report From The WHO European Ministerial Conference*. Denmark: World Health Organization.

World Health Organization. (2001). *The World Health Report 2001. Mental Health: New Understanding, New Hope*. Geneva: World Health Organization.

World Health Organization. (2003). *Caring For Children And Adolescents With Mental Disorders. Setting WHO Directions*. Geneva: World Health Organization.

SUÇA SÜRÜKLENEN BİR ÇOCUĞA İLİŞKİN OLGU SUNUMU

Ali ŞENER¹
Serap DAŞBAŞ²
Nur Feyzal KESEN³

ÖZET*

Bu çalışmanın amacı örnek bir olgu üzerinden suça sürüklenen bir çocuğa yönelik yürütülen sosyal hizmet müdahalelerini ve genel olarak sosyal hizmet sürecinin işleyişini değerlendirmektir.

Bu çalışma örnek olgu üzerinden tarama modellerinden olan örnek olay incelemesi (monografi) yöntemiyle hazırlanmıştır (Karasar, 2009). Örnek olay üzerinde yapılan müdahaleler ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Çalışma konusu olan olgu (Ahmet) 9 yaşında iken devam ettiği ilkokulun müdürünün başvurusu ile Çocuk ve Gençlik Merkezi'ne (ÇOGEM'e) gelmiştir. Ahmet okuldaki derslerine devam etmeyen, öğretmenlerine ve okuldaki diğer otorite figürlerine karşı saygısızca davranan, okula devam etmediği zamanlarda kendinden yaşça büyük çocuklarla arkadaşlık ederek küçük suçlar işleyen, dilenen/dilendirilen ve bu nedenlerle de babasından sürekli şiddet gören, ailesindeki diğer kişilerle de iletişimi oldukça sınırlı olan bir çocuktur.

İşte burada Ahmet'in mevcut durumu değerlendirilip Ahmet için uygun görülen hizmet modellerinin ne tür sonuçlar doğurduğu, suça yönelmiş bir çocuğun rehabilitasyon sürecinin nasıl yürütülmesi ve yönetilmesi gerektiği ve bu süreçte çocuğun takibinin önemi hakkında bilgi verilecektir. Bununla birlikte suça yönelmiş bir çocukla çalışmada sosyal hizmet müdahale yöntemlerinin çocuğun özelliğine göre ne tür sonuçlar doğurduğuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Suça sürüklenen çocuk, sosyal hizmet müdahalesi, sosyal rehabilitasyon, ekolojik yaklaşım.

Vaka

Bu çalışmada, 9 yaşında suça sürüklenen Ahmet'e yönelik olarak yapılan sosyal hizmet müdahaleleri değerlendirilmektedir.

Ahmet'in mağduriyeti, devam ettiği ilkokul müdürünün ÇOGEM'e başvurması ile tespit edilmiş, derhal hakkında sosyal inceleme yapılarak çocuğa ve aileye yönelik mesleki çalışmalar başlatılmış ve Ahmet hakkında bakım tedbiri kararı alınmıştır.

¹Sosyal Hizmet Uzmanı, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü

²Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,

³ Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,

* Olguda yer alan tüm kişi isimleri için takma ad kullanılmıştır.

Ailenin Durumu

Ahmet 3 çocuklu bir ailenin en küçük çocuğudur. Ahmet'in babası 50 yaşında ve ilkokul mezunudur. Düzenli gelir getirici bir işi bulunmamaktadır. Vasıfsız ve düzensiz bir işçi olarak değişik işlerde çalışmaktadır. Düzensiz olarak elde ettiği geliri ise ailenin ihtiyaçlarına harcamamaktadır. Ailenin sosyal güvencesi ise yeşil karttır.

Ahmet'in annesi ise 50 yaşında ve okuryazar değildir. Ev hanımıdır. Devlet Hastanesi'nden alınan rapora göre karaciğer büyümesi ve obezite sebebi ile sürekli ve ağır özürdür.

Ahmet'in ağabeyi 20 yaşındadır ve askerlik görevini yerine getirmektedir. Askerden geldikten sonra bir fabrikada işçi olarak çalışmaya başlamıştır.

Ahmet'in ablası ise 17 yaşında, resmi nikâhı olmaksızın beraberlik yaşamaktadır, 7 aylık hamiledir. Eniştesi ise 18 yaşında ve ilkokul mezunudur. Ablası ve eniştesi, Ahmet ve ailesi ile birlikte yaşamaktadır. Enişte herhangi bir işte çalışmamaktadır.

Aile yaklaşık 15 sene önce işsizlik sebebiyle şehir merkezine göç etmiştir. Ahmet'in ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi düşüktür. Yaşadıkları konutun fiziki koşulları kötü olup, aile mutlak yoksulluk içerisinde.

Vaka İçeriği

Ahmet'in fiziksel ve motor gelişim özellikleri kronolojik yaşına göre normal seyrindedir. Ahmet kişilik olarak dışa dönük kişilik yapısındadır, genel kültürü yerindedir, kenti gezip dolaşarak hemen her yaşta insanla iletişim kurabilmektedir. Ahmet, ilköğretime başladığında sınıfında okumaya ilk başlayan, birinci ve ikinci sınıfta derslerindeki başarısı nedeni ile dikkat çeken bir öğrenci iken, ailesindeki olumsuz ortam ve alkolizmin getirdiği ebeveyn şiddeti ile olumsuz sosyalleşme ortamına itildiği, dilenme, sokakta çalışma gibi anti-sosyal içerikli davranışlarda bulunduğu görülmektedir.

Ahmet'in babasının alkol bağımlılığı vardır. Dipsomaniyi veya alkolizmi reddetmekte, tedavi imkânlarına yanaşmamaktadır. Babasının eğitim durumunun zayıflığı nedeni ile sürekli olarak telkine açık olduğu, bağımsız davranış geliştirme becerisinin sınırlı olduğu, değişen kültürel, sosyal şartlara uyum sağlamakta zorluk yaşadığı, ebeveyn rehberlik programlarına katılsa da olumlu ebeveynlik becerisini alkolizm ve egosantrik hayat tarzı nedeni ile kazanamayacağı gözlenmiştir.

Ahmet'in annesinin kronik karaciğer ve kalp hastalığı olduğu, obezite nedeniyle oğlunu kontrol etmekte zorlandığı dikkat çekmektedir. Pasif durumda olan ve aşırı kilosu nedeniyle ev çevresinden bir yere erişemeyen anne figürünün de çocuğun kontrolü ve disiplini konusunda yeterince sorumluluk alamadığı görülmektedir.

Ahmet'in anne ve babasının ebeveynlik becerileri sınırlıdır. Babası ebeveynlik yapmaktan çok Ahmet'i ekonomik kazanç olarak görmektedir. Pasif ebeveyn tutumları nedeni ile çocuk kontrolsüzce okul dışı alanlarda vakit geçirmektedir. Ayrıca ablası ve eniştesi ile birlikte yaşamak da Ahmet'i olumsuz etkilemektedir. Eniştesi tarafından da suç teşkil eden davranışlara sürüklenmektedir. Ailede Ahmet'e olumlu bir rol model olacak kimse bulunmamaktadır. Bunun sonucunda da Ahmet hırsızlık, dilenme, sokakta çalışma, başkalarından zorla para isteme vb. olumsuz davranışlar sergilemektedir.

Mesleki Çalışma Süreci

Ahmet ile Yapılan Mesleki Çalışma Süreci

Olumsuz aile ve çevre koşulları nedeniyle suça sürüklenen Ahmet'in mesleki çalışmalar sonucunda korunma altına alınmasına karar verilmiş ve başka bir ilde bir koruma bakım ve rehabilitasyon merkezine yerleştirilmiştir. Rehabilitasyon merkezine yerleştikten sonra düzenli olarak okuluna devam eden ve daha kontrollü olan Ahmet yaklaşık 6 ay sonra rehabilite olduğu gerekçesiyle başka bir ilde bulunan yetiştirme yurduna nakledilmiştir.

Yetiştirme yurdunda yaklaşık 1,5 yıl kalmış ve bu süreçte de kuruluşa uyum ve okula devam ile ilgili herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Bu sürenin sonunda Ahmet yetiştirme yurdu görevlilerince yaz tatili döneminde ailesinin yanına izinli olarak verilmiştir. Ancak Ahmet'in ailesindeki olumsuz koşullar halen korunma altına alındığı ilk gündeki gibi devam etmektedir. Ahmet ailesinin mevcut durumuna ilişkin bir inceleme yapılmaksızın izinli verilmiştir ve ailesinin yaşadığı ilde görevli meslek elemanlarının Ahmet'in ailesi yanında olduğuna dair herhangi bir bilgisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Ahmet suça sürüklendiği çevreye kontrolsüzce geri dönmüştür.

Ailesinin yanında yaz tatili süresince kalmasının ardından, kayıtlı bulunduğu kuruluştaki meslek elemanlarının yönlendirmesi ile ailesi tarafından bir yatılı ilköğretim bölge okuluna kaydettirilip aileye aynı nakdi yardım-ANY hizmetinin (sosyal ve ekonomik destek-SED) verilmesi planlanmıştır. Ancak şehir merkezine uzak bölgelerde ikamet eden çocuklara hizmet veren yatılı bölge okulunu Ahmet'in kabul etmemesi üzerine babası bulunduğu ildeki meslek elemanına başvurmuştur. Ahmet'in ailesinin yanında olduğunu, babasının başvurması sonucunda öğrenen ÇOGEM yetkilileri alınan mesleki müdahale kararının aile için uygun olmadığını yerinde inceleme ile tekrar tespit etmiştir.

Ahmet'in ailesinin yanında kaldığı süre içerisinde kuruluşa yerleştirilmeden önce gösterdiği anti-sosyal davranışlar ve suç davranışları artarak nüksetmiş; bu davranışlar okula devamsızlık, hurda toplama, başıboş şekilde gezme ve kamu otoritesine isyan şeklinde tezahür etmiştir.

Artarak devam eden olumsuz davranışlar sonucunda Ahmet, başta babası olmak üzere sosyal çevresindeki diğer insanlar tarafından fiziksel ve duygusal olarak istismar edilmiştir. Söz konusu fiziksel istismar davranışlarına Ahmet'in karşı gelemediği, hatta şiddetin kronikleşmesi nedeniyle psikolojik duyarsızlaşma yaşadığı ve bu nedenle ses çıkarmadığı görülmüştür. Ahmet'in sigara bağımlılığını otorite figürlerinden dahi gizleme gereği duymayacak ve okul idaresine küfredecek derecede anti-sosyal davranışlar geliştirdiği, şehir çöplüğü veya sanayi gibi mekânlara hurda toplama ve havyan yakalama amacı ile gitmeye başladığı, çocuğun bu denli ihmal ve istismarının telafisi mümkün olmayacak sonuçlara yol açacağı anlaşılmıştır. Ayrıca suça sürüklenen Ahmet'in adli tabip tarafından yapılan muayene sonucunda, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama yeteneğinin ve idrak gücünün yetersiz olduğu, davranışlarını yönlendiremeyecek ve kontrol edemeyecek durumda olduğu rapor edilmiştir.

Yapılan tüm inceleme ve değerlendirmeler sonucunda Ahmet'in aile ve sosyal çevre koşullarının son derece olumsuz olduğu görülmüştür. Ayrıca ebeveynlerin, her ne kadar hayatta olsalar da görevlerini yerine getiremediği, Ahmet'in gözetimi ve denetiminde yetersiz kaldıkları, babanın alkol tedavisini reddettiği, istismara devam ettiği ve ekonomik sorunlarına çözüm olarak önerilen ANY hizmetinin

uygulanabilir bir hizmet modeli olamayacağı tespit edilmiştir. Bunun sonucunda Ahmet tekrar kurum bakımına alınmış ve bir çocuk evine yerleştirilmiştir.

Aileyle Yapılan Mesleki Çalışma Süreci

Ailenin ikamet adresinde yapılan sosyal incelemede mutlak yoksulluk içerisinde olan ve ağır özürlü raporu bulunan annenin 2022 sayılı yasa uyarınca engellilik maaşı alması sağlanmıştır.

Baba alkol tedavisine yönlendirilmiş, ancak tedaviyi reddetmiştir. Babanın düzenli bir işe yerleştirilmesine yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuş, ancak kumar alışkanlığı ve alkolizmi nedeniyle bu işlerde çalışmamıştır. Baba ile periyodik olarak görüşmeler yapılmaya çalışılsa da kötü alışkanlıklarının (alkol, kumar) devam etmesi mesleki çalışma sürecini sürekli aksatmasına neden olmuştur.

Ağabey, askerden geldikten sonra bir fabrikada asgari ücret karşılığı işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Aile bireylerine destek olan ve kardeşi Ahmet'e de bağlı olan ağabey, süreç içerisinde mesleki görüşmelerle güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Ablanın ise eşinden boşandığı ve çocuğunu evlatlık verdiği bilgisine ulaşılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir çocuğun sağlıklı gelişim gösterebilmesinde en uygun ortamın aile ortamı olduğu bilinmektedir. Sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocuklar fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal yönden sağlıklı gelişim gösterirler (Mavili Aktaş, 2013; Özabacı ve Erkan, 2013; Nazlı, 2003; Koşar, 1992). Türkiye’de korunmaya muhtaç çocuklara yönelik uygulamalar da bu gerçeğe dayanmakta ve kuruluş bakımında bulunan çocukların aileye döndürülmesine ve aile ortamında yaşamasını sağlamaya yönelik projeler artırılmaya çalışılmaktadır. Ancak bazı ailelerin olumsuz koşulları maddi destek sağlansa dahi uzun bir süre olumlu hale dönüşmemektedir. Bu nedenle kurum bakımındaki çocuğun ve ailesinin yaşam döngüsünün sürekli takip edilmesi ve ailenin fonksiyonelliğini kazanması konusunda desteklenmesi gerekmektedir. Burada amaç çocuğu “hali hazırda bulunduğu aile ortamına” değil, “sağlıklı ve destekleyen aile ortamına” döndürmektir. Ancak bilinmelidir ki bu kısırdöngüyü kırmak son derece zahmetli, güç ve zaman isteyen bir iştir.

Sosyal hizmet yaklaşımlarından ekolojik yaklaşıma göre birey çevresi ile bir bütün olarak ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Çünkü insanlar çok sayıda sistemle etkileşim halindedir (Zastrow, 2013). Sosyal hizmet uygulaması da bu sistemler arasındaki ilişki ve etkileşime odaklanır ve bu doğrultuda sistemin işlevselliğini yerine getirebilmesine katkıda bulunur (Duyan, 2010). Bu vakada da görüldüğü üzere mesleki müdahaleyi sadece Ahmet üzerinden yürüterek ailenin ve çevrenin mevcut durumunu göz ardı etmek Ahmet’in bu süreçten olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Farklı kuruluş deneyimleri olan Ahmet’in bu değişikliklerden de olumsuz etkilendiği görülmektedir. Esasında ilk yerleştirildiği koruma bakım ve rehabilitasyon merkezinde rehabilitasyon süreci tamamlanan Ahmet’in, nakledildiği yeni kuruluştaki rehabilitasyonu destekleyici hizmetlerden yararlandırılmaması nedeniyle önceki olumsuz davranışları artarak nüksetmiştir.

Çocuğun aileye izinli verilme durumunun, Yetiştirme Yurtları Yönetmeliği'nin 40/a maddesi gereğince çocuğun ailesi hakkında hazırlanacak sosyal inceleme raporuna göre belirlenmesi gerekmektedir. Ailenin ve çocuğun kalmakta olduğu kuruluşun aynı ilde olmadığı durumlarda ise söz konusu sosyal inceleme raporunun hazırlanmasında iller arası koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Ayrıca Yönetmeliğin aynı maddesinde bir çocuğun toplam izinli verilme süresinin 70 günü aşamayacağı zaten belirtilmektedir. Ancak burada Ahmet'in, ailesinin yanına izinli verilmesinde, ailenin ikamet ettiği ildeki meslek elemanları ile koordinasyon sağlanmadığı, Yönetmelikte belirtilen izin sürelerine riayet edilmediği ve izinli olduğu bu süre içerisinde de çocuğunun takibinin hiçbir şekilde yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla çocuğun olumsuz ve riskli davranışlarından yasal olarak kayıtlı olduğu kuruluşun haberi bulunmamaktadır. Bu durum Ahmet'in mevcut durumunun daha da kötüye gitmesine neden olmuştur.

Çocuğun korunma altına alındığı andan itibaren kısa, orta ve uzun vadede çocuğa ve ailesine yönelik ne tür hizmetler verileceği ve ne tür müdahalelerde bulunulacağına ilişkin bir plan hazırlamak ve müdahaleleri bu plan doğrultusunda hayata geçirmek mesleki çalışmanın başarısı açısından son derece önemlidir. Bu süreçte çocuğu ve ailesini tüm yönleriyle ele almak, çok boyutlu bir değerlendirme yapmak ve ailenin mevcut durumuna uygun en doğru kararı aile ile birlikte vermek gerekmektedir. Bu süreç her ailede farklı gelişir, çünkü her vaka ve her süreç birbirinden farklıdır. Suça sürüklenen bir çocukla mesleki çalışmada kısa erimli amaç, çocuğun suçtan ve suça yönelten çevreden korunması ve bakımının sağlanması; uzun erimli amaç ise çocuğun ve ailesinin rehabilitasyon sürecinin tamamlanmasından sonra çocuğun sağlıklı bir aile ortamına kavuşturulmasıdır.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirtilen gereksinimler dikkate alındığında, bu vakada da öncelikli olarak Ahmet'in bakım ve suçtan korunması için fizyolojik ve güvenlik ihtiyacının karşılandığı, ancak aitlik ihtiyacının karşılanmadığı görülmektedir. Ahmet'in bu ihtiyacının karşılanmaması sebebiyle sevgi, değer, saygı, kişisel başarı ve kişinin potansiyelini ortaya koyması gibi gereksinimler de karşılanamamıştır (Maslow, 1968; Maslow, 1970; Schultz ve Schultz, 2001).

Sonuç olarak, korunmaya muhtaç çocuklara hizmet veren yatılı kuruluşların öncelikli olarak bakım hizmeti verdiği bir gerçektir. Ancak bakım hizmeti bir amaç değil, çocuğun rehabilitasyonu ve topluma kazandırılması sürecinde bir araç olmalıdır. Bu bakımdan kuruluşlarda görevli profesyonellerin mesleki müdahalelerini büyük bir titizlikle yürütmesi ve diğer meslek grupları ile işbirliği yapması çocuğun yüksek yararı açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Aydınlar Matbaacılık. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayın No: 16

Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın, Ankara.

Koşar N. (1992). *Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı*. Yargıçoğlu Matbaası, Ankara.

Maslow, A. (1968). *Toward a psychology of being*. New York: Van Nostrand.

Maslow, A. (1970). *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.

Mavili Aktaş, A. (2013). *Ben ve ailem*. Konya: Atlas Akademi.

Nazlı, S. (2003). *Aile danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2013). *Aile danışmanlığı kuram ve uygulamalara genel bir bakış*. Ankara: Pegem Akademi.

Schultz D.P. ve Schultz, S.E. (2001). *Modern psikoloji tarihi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Zastrow, C. (2013). *Bir meslek ve uzmanlık alanı olarak sosyal hizmet, Sosyal hizmete giriş*. (Çev. D.B.Çiftçi). Ankara: Nika Yayınevi.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN ÇOCUĞA YÖNELİK HARCAMALARI İZLEME*

Gözde DURMUŞ
Ayşe BEYAZOVA
Nurhan YENTÜRK

ÖZET

Çocuğa yönelik kamu harcamalarının ve bu harcamalarla verilen hizmetin nitelik ve etkinliğinin STK'lar tarafından izlenme sürecine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada 2008-2011 yılları arasında çocuğa yönelik harcamalar; sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar, çocuk işçiliğinin önlenmesi, adalet hizmetleri ve sağlık hizmetleri alanlarında incelenmiştir. Çalışmada, bu başlıklar kapsamına giren ilgili kurumların yaptığı harcamaların düzeyi, bu harcamalara dair hesaplama/izleme yöntemleri ve bu bilgiler doğrultusunda Kamu Harcamalarını İzleme Platformu toplantılarında yapılan tartışmalarda paylaşılan sivil toplum kuruluşları ve uzmanlarına ait değerlendirme ve politika önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu harcamalarını izleme, çocuğa yönelik kamu harcamaları

GİRİŞ

Hak temelli çalışan sivil toplum kuruluşları (STK) için, kamunun farklı alanlara yaptığı harcamaları izlemesi ve bu harcamalara yönelik politika üretme sürecini etkilemesi ve bu konunun konuşulur hale gelmesi günümüzde önemli savunuculuk alanlarından biridir. Türkiye’de kamu harcamalarını bilmek, izlemek isteyen vatandaşların ve STK’ların karşısında adeta “teknik” bilginin iktidarı bulunmaktadır. Türkiye’de çocuk hakları alanında çalışan STK’lar için de çocuğa yönelik harcamalara ilişkin izleme yapmak oldukça güçtür; çünkü çocuğa yönelik yapılan harcamaların verisi ayrı tutulmamakta ve yayınlanmamaktadır. Oysaki, çocuğa yönelik harcamaların çocuk haklarını gözeterek planlanması ve yapılması çocuk haklarının temel bir gereğidir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin 2003 yılı 34 no’lu oturumunda yayınladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin uygulanmasına ilişkin genel tedbirlerde devletlerin, sosyal sektöre ve bunun içerisinde çocuklara doğrudan ya da dolaylı tahsis ettiği ulusal ve diğer bütçeyi belirleyebilmesi gerektiğini belirtmiştir. 2007 yılında Çocuk Hakları Komitesi tarafından yapılan ‘Çocuk Haklarına İlişkin Kaynaklar-Devletlerin Sorumluluğu’ başlıklı Genel Tartışma Oturumu’nda alınan tavsiye kararları arasında ise devlet bütçesinde çocuklara öncelikli olarak ayrılması, bu konuda yasama yapılması, var olan kaynakların yanısıra uluslararası düzlemde geliştirilebilecek kaynakların değerlendirilmesi, hak temelli bütçe izleme ve analizi yapılması ve yapılan harcamaların çocuğun öncelikli yararına uygun olup olmadığının değerlendirilmesi, kaynakların ayrılması ve kullanımında şeffaflığın ve güvenilirliğin

* Bu bildiri ve tablolarda yer alan veriler “Yentürk, N., Beyazova, A. Ve Durmuş, G. (2013) STK’lar için Çocuğa Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu, STK Çalışmaları – Eğitim Kitapları, Kamu Harcamaları İzleme Dizisi no. 6, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, <http://stk.bilgi.edu.tr/sykButce.asp>” ‘dan derlenmiştir.

sağlanması, çocukların ve diğer paydaşların bu süreçte katılması yer almaktadır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'nin BM ÇHS'ye ilişkin sunduğu 2. ve 3. Dönem Raporlarıyla ilgili olarak 2012'de yayımladığı sonuç gözlemlerinde Türkiye'de çocuk haklarına ilişkin yıl bazında önceliklerin ve bu doğrultuda çocuklar için harcanacak bütçenin hem merkezi hem yerel düzeyde belirlenmesi gerektiğini; ancak bu sayede çocuklara ilişkin harcamaların etkin kullanımına ilişkin izleme ve değerlendirme yapılabileceğini belirtmiştir. Komite, Türkiye'nin bir sonraki periyodik raporunda bu konuda bilgilendirme yapmasını gerekli görmüştür.

Türkiye'de etkili bir çocuk politikası oluşturulabilmesi için bu alanda çalışan STK'lar tarafından kamu harcamalarını ve bu harcamalarla verilen hizmetin nitelik ve etkinliğini izlenmesine katkıda bulunmak amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında; çocuğa yönelik harcama yapan kurumların ve kurumların çocuğa yönelik harcamaların izini sürme süreci, bu süreçte elde edilen harcama tahminleri ve çeşitli sivil toplum kuruluşları ve alanda çalışan uzmanların görüşleriyle, verilen hizmetin niteliği ve kapsamına ilişkin değerlendirmeler ortaya koyulacaktır.

Çocuğa Yönelik Harcamaların İzini Sürmek

Çocuğa yönelik harcamaların izini sürerken ilk aşama olarak yaş aralığı ve kapsam belirlendi. Bu çalışmada, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi dayanak noktası alınarak 0-18 yaş arası bireylere yönelik kamu harcamaları ele alındı.

Çocuğa yönelik harcamaların ayrı tutulmamasından ve çoğu kamu kurumunun çocuğa yönelik harcamaları olabileceğini göz önünde bulundurarak, dört farklı alanda çocuğa yönelik kamu harcamaları ile çalışma sınırlandırıldı. Bu alanlar: Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar, Çocuk İşçiliği ile Mücadele, Sağlık ve Adalet Hizmetleri. Bilgilerine daha kolayca erişilebilen eğitim harcamaları da değerlendirmelerine eklenmiştir.

Bu kapsamda harcamaları dikkate alınan kurumlar şunlardır:

Sosyal hizmetler ve sosyal yardım alanındaki harcamalar başlığında:

- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK)
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)
- GAP İdaresi, İnsani ve Sosyal Gelişme Koordinatörlüğü'nün çocuğa yönelik harcamaları
- Sosyal Destek Programı (SODES) kapsamında yapılan çocuğun korunması ile ilgili sosyal içerme projeleri

Çocuk işçiliği ile mücadeleye ilişkin harcamalar başlığı altında:

- ÇSGB Çalışma Genel Müdürlüğü'nü Dezavantajlı Gruplar Dairesi Çocuk Şubesi' nin harcamaları ve İş Teftiş Kurulu'nda görevli iş müfettişleri çocuk işçiliğiyle mücadele giderleri

Çocuğa yönelik sağlık harcamaları başlığı altında:

- Sağlık Bakanlığı: Yeşil kartlı çocuklara yönelik harcamalar ve Sağlık Bakanlığı yeşil kart dışı çocuğa yönelik sağlık harcamaları
- SGK: Çocuğa yönelik ilaç ve tedavi harcamaları
- Kamu personelinin çocuklarına yönelik sağlık harcamaları

Çocuğa yönelik adalet harcamaları başlığı altında:

- Adalet Bakanlığı *
- Emniyet Genel Müdürlüğü: Çocuk polisi ile ilgili harcamalar
- Jandarma Genel Komutanlığı: Jandarma çocuk merkezlerinin personel harcamaları

Çocuğa yönelik harcamaları hesaplarken; dikkate aldığımız sosyal koruma harcamaları yapan kurumların harcamalarının içinden çocuğa yönelik olanları ayırtırmanın zorluğundan kaynaklı olarak harcamaların izi sürülürken farklı yöntemler kullanıldı. Öncelikle internetten ulaşılabilen Genel Yönetim mali istatistikleri, ödenek cetvelleri, bütçe gerekçeleri, faaliyet raporları, stratejik planlar gibi yayınlardan çocuğa yönelik mevcut harcamalar çıkarıldı. Bu yayımlardan çocuğa yönelik doğrudan yayınlanan harcamalara erişim oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle, çocuğa yönelik harcamalar arasında doğrudan ulaşılması mümkün olmayanları, çeşitli göstergeler ve yöntemler kullanarak tahmin edildi ve 2008-2011 yılları için aynı gösterge ve tahmin yöntemleri kullanıldı. Çocuğa yönelik harcama yapan kurumlarla sözlü ve yazılı iletişime geçerek ilgili kurumlarda çocuğa yönelik harcamalar soruldu ve çoğunlukla onlarla iletişim halinde çeşitli göstergeler üzerinden tahminler yapıldı. Diğer yandan, çocuğa yönelik harcama yapan ancak bunları ayrı harcama bilgisi olarak vermeyen ya da tutmayan kurumları ayrı ayrı belirlendi ve eksik verileri listelendi. Ayrıca bazı kurumlar içerisindeki (Örneği SHÇEK, SYDTF) alt harcamaları inceleyip doğrudan çocuğa yönelik olanları, dolaylı olarak çocuğa yönelik olabilecekleri ayırtırdık. Sözü edilen tüm kurumları, izlemenin yöntemine göre ayırtırıldığında farklı bir tasnif ortaya çıktı (Çizelge 1). İzleme yöntemine göre yaptığımız tasnife göre, a) harcama izlemesi yapılabilecek kurumlar, b) gösterge izlemesi yapılabilecek kurumlar ve c) izlemesi yapılamayacak kurumlar olarak üç grup oluşturulması mümkündür.

Bu çalışmada amaç sadece teknik bir analiz yapmak yani çocuğa yönelik yapılan harcamaların nicel sonucuna varmak değil, varılan sonucu ilgili alanda çalışan sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar ile paylaşarak harcamaların niteliği ve kapsamına ilişkin değerlendirmeler ve öneriler geliştirmektir.

* Çocuk mahkemeleri, çocuk ceza ve eğitimevleri ile ilgili harcamalar ve Çocuk Denetimli Serbestlik Bürosu ve Çocuk Gözetim, Eğitim ve İyileştirme İşleri Bürosu'nun personel harcamaları dâhil edilmiştir.

Çizelge 1: Çocuğa Yönelik Harcama Yapan Kurumların Veri Erişilebilirlik Durumları

		Harcama İzlemesi Yapılabilecek Kurumlar		Gösterge İzlemesi Yapılabilecek Kurumlar		İzlemesi Yapılamayacak Kurumlar
	Kurumlar	İnternett en Verilere ulaşılabil en	Yazılı Talep üzerine harcama bilgisi gönderen	İnternette yayınlanmış göstergeler yoluyla tahmin edilen	Yazılı talep üzerine kurumd an gelen bilgiye dayanılarak tahmin edilen	Toplam harcaması üzerinden çocuk nüfusu (%31) oranında harcama yaptığı varsayılan
Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardım	SHÇEK	✓				
	SYDTF	✓				
	GAP İdaresi, İnsani ve Sosyal Gelişme Koord.				✓	
	SODES			✓ (2008-2009)	✓ (2009-2010)	
Çocuk İşçiliği ile Mücadele	ÇSGB, Dezavantajlı Gruplar Dairesi, Çalışan Çocuklar Şubesi				✓	
	ÇSGB, İş Teftiş Kurulu			✓		
Sağlık	SGK (0-18)		✓			
	SB, Yeşil Kart Harcamaları (0-18)			✓		
	SB, Yeşil Kart Dışı Harcamalar (0-18)					✓
Adalet	AB, Çocuk Ceza ve Eğitimevleri		✓			
	AB, Çocuk Denetimli Serbestlik Bürosu				✓	
	AB, Çocuk Gözetim, Eğitim ve İyileştirme Bürosu				✓	
	AB, Çocuk ve Aile mahkemeleri			✓		
	EGM, Çocuk Polisi				✓	
	JGK, Çocuk Merkezleri			✓		

Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar

Çocuğa yönelik bu alanda yapılan harcama kalemlerinden en büyük iki kalem SHÇEK ve SYDTF'ye ait ve şu an bu iki kurum da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlıdır. SHÇEK ve SYDTF'nin harcamalarına faaliyet raporları üzerinden ulaşırken, ASPB'nin kurulmasıyla 2011 ve 2012 faaliyet raporlarında ilgili

dairelerdeki harcamalara yer verilmemiştir. Bu nedenle SHÇEK'in 2011 harcamaları Maliye Bakanlığı'ndan alınmıştır.

Türkiye'de SHÇEK'in 2011 yılında çocuklara dönük harcamalarının GSYH'ye oranlandığında % 0,11 gibi sınırlı bir pay göze çarpmaktadır. 2006'da SHÇEK'in harcamalarının % 70'i çocuklara yönelikken 2011'de sadece % 44'ü çocuklara yönelik harcanmıştır (SHÇEK, 2006). Bu değişim, Engelli Hizmetleri Dairesi'ndeki artışa karşılık Çocuk Hizmetleri Dairesi ve Gençlik Hizmetleri Dairesi'nin harcamalarının artmıyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Engelli çocukları da kapsayan bu önemli değişimin dayanağı olan siyasi iradenin tüm çocuklara yönelik sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi için de kullanılması gereklidir. Bunun için 2012'den itibaren SHÇEK'in sorumluluklarını devralan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ilgili kaynaklarının artırılması gerekir.

Çizelge 2: Çocuğa Yönelik Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Harcamaları(TL)

A. Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar	2008	2009	2010	2011
SHÇEK 1 (Doğrudan)	302.690.330	359.325.497	391.509.014	394.883.600
SHÇEK 2 (Dolaylı)	119.599.541	161.618.465	194.262.041	238.626.600
SHÇEK 3 (Engelli)	174.522.631	371.700.744	586.309.055	809.434.032
SYDTF 1 (Doğrudan)	921.525.108	1.126.662.130	959.948.192	1.179.571.556
SYDTF 2 (Dolaylı)	725.532.231	953.464.047	674.511.184	783.587.074
GAP İdaresi, İnsani Ve Sosyal Gelişme Koordinatörlüğü	3.541.248	2.678.685	2.085.500	2.649.500
Toplam Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Harcamaları	2.247.411.089	2.975.449.567	2.808.624.985	3.408.752.362

Çocuk koruma hizmetleri aileye yönelik bir sosyal yardım hizmetine dönüşme eğilimi göstermektedir. Oysa çocuk koruma hizmetleri çocuğun korunması ve güçlendirilmesine dönük bütüncül bir sosyal hizmet müdahalesi olarak planlanmalıdır. SHÇEK Stratejik Planı (2010-2014)'nda koruyucu ve önleyici hizmetlerden sorumlu olacağı belirtilen sosyal hizmet merkezlerinin ülke genelinde tüm nüfusa hizmet sunmak üzere zaman kaybetmeden açılması gereklidir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin çocuğun korunması ile ilgili hükümlerine uygun bir yapılanmada basamaklar şöyle olmalıdır: a) Doğum öncesinden başlamak üzere sağlık ve eğitim hizmetleri tüm çocuklar için ücretsiz, kolay erişilebilir ve eşit kalitede sunulmalıdır; b) Bu hizmetler ile entegre biçimde çalışan sosyal hizmet faaliyeti ile risk takibi yapılmalıdır; c) Temel sosyal hizmet birimleri, bütün nüfusu esas alarak belirlenecek nüfus kriterine uygun biçimde ülke genelinde sunulmalıdır.

Mevcut sosyal hizmetler sisteminin en önemli sorunu toplumsal ihtiyaçlara yanıt verecek düzeyde ve çeşitlilikte hizmet/program sunamamasıdır. Bugün Türkiye'nin karmaşık toplumsal yapısının ortaya

çıkarttığı sorunların önemli bir bölümü çocukları etkilemektedir. Cinsel istismar, sokakta yaşayan çocuklar, suça sürüklenen çocuklar, mülteci çocuklar gibi özellikle aile merkezli çözölemeyecek sorun alanlarında uzmanlaşma ve kurumsallaşmanın arttırılması gereklidir. Bu sorunların önlenmesi kadar, sorunlarla karşı karşıya kalan çocukların tedavi ve rehabilitasyonu da önemlidir. Türkiye’de bu hizmetleri sürdürecekt uzman personelin sayısının artırılması ve çeşitlenen ihtiyaca uygun uzmanlık alanlarının geliştirilmesi gereklidir. Genelde sosyal hizmetler sisteminin özelde çocuk koruma sisteminin ihtiyacı, sosyal hizmet uzmanı (sosyal çalışmacı), psikolog, çocuk psikiyatristi gibi profesyonellerin istihdamıdır. Eleman boşluğunu sosyal bilimlerin diğer disiplinlerden transferlerle doldurmak orta vadede çok daha ciddi sorunları ortaya çıkarabilir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele

Bu çalışma yapıldığı tarihlerde, Türkiye’de çalışan çocuklara ilişkin eldeki tek bilgi, TÜİK 2008 Yılı Nüfus Sayımı verileriydi. Bu verilere göre, 12-14 yaş grubundaki çocukların %11.3’ ü çalışmaktaydı. Ekim-Aralık 2006 verilerine göre ise 6-17 yaş grubundaki çocukların % 6’sı çalışma yaşamı içinde yer almaktaydı. Bu nedenle çocuk işçiliğinin durumuna ilişkin güncel veriler bulunmaması harcamaları değerlendirmeyi güç kılmaktaydı. Nisan 2013 yılında TÜİK 2012 çocuk işgücü anketinin sonuçlarını paylaştı (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) , 2012 Çocuk İşgücü Anketi sonuçları). Bu anketin sonuçlarına göre; ekonomik faaliyette çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranının 2006 yılı sonuçlarına göre aynı düzeyde kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik artış gerçekleşmiştir. Türkiye’nin çocuk işçiliğiyle mücadelede bulunduğu bu noktanın değerlendirilmesi ve çocuk işçiliği ile kapsamlı ve etkili mücadeleye dönük ve durum tespiti için düzenli ve daha sık aralıklarla yapılabilmesi için bütçe ayrılması gereklidir.

Çizelge 3: Çocuk İşçiliği ile Mücadeleye İlişkin Harcamalar (TL)

Çocuk İşçiliği ile Mücadeleye İlişkin Harcamalar	2008	2009	2010	2011
ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü genel bütçesi	50.000	50.000	50.000	185.000
ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü proje bütçesi	110.000	110.000	110.000	125.000
ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü personel bütçesi	252.000	252.000	252.000	252.000
İş Teftiş Kurulu Başkanlığı Çocuğa Yönelik Harcamalar	8.504.778	9.355.006	10.861.699	13.993.044
Toplam	8.918.786	9.769.015	11.275.709	14.557.055

Sağlık Hizmetleri

Çizelge 4: Çocuğa Yönelik Sağlık Harcamaları (TL)

Sağlık Hizmetleri	2008	2009	2010	2011
SGK, 0-18 Yaş Grubuna Yönelik Tedavi ve İlaç Harcamaları	2.584.633.272	3.625.394.157	4.511.466.000	4.119.780.000
Sağlık Bakanlığı, Çocuğa Yönelik Yeşil Kart Harcamaları Tahmini	1.887.249.611	2.567.235.040	2.305.143.649	2.396.346.085
Sağlık Bakanlığı harcamaları tahmini	2.461.203.618	2.826.383.861	3.043.618.916	3.747.771.743
Kamu Personeli Tedavi ve İlaç Harcamaları, Çocuğa Yönelik Harcamaların Tahmini	231.035.700	273.130.300	SGK içerisinde	SGK içerisinde
Toplam Sağlık Harcamaları	7.164.122.201	9.292.143.358	9.860.228.565	10.263.897.828

Çocuğa yönelik sağlık hizmetlerine yönelik yapılan harcamalar ile ilgili en büyük sıkıntı, Sağlık Bakanlığı'nın çocuklara yönelik yaptığı harcamaların ayrıştırılamamasıdır. Özellikle Sağlık Bakanlığı'nın yeşil kart dışı çocuklara yönelik yaptığı harcama; kaynak ve gösterge üzerinden yapılamadığı için Türkiye'deki çocuk nüfus oranı üzerinden bir varsayımla tahmin edilmiştir. Varsayıma dayanılarak üretilen bu harcama hiçbir şekilde izleme için kullanılamaz. Sağlık Bakanlığı'nın çocuklara yönelik olan harcamaların izlenebileceği bir sistem oluşturması büyük önem taşımaktadır.

SGK bünyesinde çocuklara yönelik yapılan harcamaların aynı yıllar arasında azaldığı görülmektedir. Toplam SGK harcamaları içinde 2010 yılında çocuklara yönelik harcamalar % 14 düzeyinde gerçekleşirken, 2011'de bu oran % 11 ile sınırlı kalmıştır. SGK harcamalarında meydana gelen bu düşüş çocuklara özgü değildir. SGK'nin toplam sağlık harcamalarındaki artış da yıllar içerisinde azalmaktadır. SGK'nin toplam sağlık harcamalarındaki yıllara göre değişim; 2010 yılında %12.8 ve 2011 yılında %12.3 olarak gerçekleşmiştir. SGK'nin sağlık hizmetlerine ayırdığı harcama payının düşmesi, sağlık hizmetlerine erişimin önünde bir engel olduğu anlamına gelebilir. Bu düşüşün nedeni araştırılmalı ve çocukların sağlık hizmetlerine erişimi önünde oluşan olası engeller kaldırılmalıdır.

Genel sağlık sigortası yürürlüğe gireceği yıllarda 18 yaş altı tüm çocukların ailelerinin sigortalı olup olmamasına bakılmaksızın sosyal güvence kapsamında olacağı belirtilmişti. Uygulamanın ilk senesinde sigortasız aileler çocuklarını SGK'ya kaydettirerek ücretsiz olarak sağlık hizmetlerinden faydalanmaktaydı. Ancak 2012 itibarıyla sisteme kayıt olan ailelere gelir testi yapılmakta ve asgari ücretin üçte birinden çok geliri olan ailelerin prim ödemesi beklenmektedir. Bu aileler prim öde(ye)miyorlarsa çocuklar sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Çocukların başta olduğu gibi koşulsuz olarak sağlık hizmetlerinden faydalanması sağlanmalıdır.

Adalet Hizmetleri

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre devletlerin kanunla ihtilaf halindeki çocuklara özgü kanun,

makam ve usuller belirleme yükümlülüğü vardır. Çocuk Koruma Kanunu da, her ilde en az bir çocuk mahkemesi kurulmasını şart koymaktadır. Türkiye’de 2010’da 30 ilde toplam 71 çocuk mahkemesi faal durumdayken, 2011’de bu sayı düşerek 66 olmuştur. Ayrıca 2010 yılında Türkiye’de kanunla ihtilaf halindeki çocukların % 50,5’i çocuğa özgü olmayan mahkemelerde yargılanmıştır. Buna ek olarak, adli sicil istatistiklerine göre, çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerindeki yargılama süresi 2011’de 300 günün üzerindedir. Bu süre vahim bir şekilde uzundur. Çocuğun öncelikli yararı ve adil yargılama ilkelerinin gerçekleşmesi için çocuk mahkemelerinin sayısının artırılması; mahkemelerde personel sayısının artırılması ve personelin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi gereklidir.

Çizelge 5: Çocuğa Yönelik Adalet Hizmetlerine İlişkin Harcamalar (TL)

Adalet Hizmetleri	2008	2009	2010	2011
Adalet Bakanlığı 1 (Çocuk Cezaevi ve Eğitim Evi Harcamaları)	21.468.766	22.820.925	25.847.032	31.623.306
Adalet Bakanlığı 2 (Çocuk ve Gençlik Denetimli Serbestlik Şubesi bütçesi ve çalışan personel harcamaları)	4.978.224	4.503.528	3.832.992	3.705.444
Adalet Bakanlığı 3 (Çocuk Gözetim, Eğitim ve İyileştirme Şubesi'nde çalışan personel harcamaları)	216.000	216.000	216.000	180.000
Adalet Bakanlığı 4 (Çocuk mahkemelerine yönelik gerçekleştirilen harcamalar)	21.375.374	23.565.395	26.898.655	30.000.000
Adalet Bakanlığı 5 (Aile mahkemelerine yönelik gerçekleştirilen harcamalar)	43.819.518	55.096.558	67.057.209	70.000.000
Emniyet Genel Müdürlüğü (Çocuk Polisi ve Jandarma Çocuk Merkezleri kapsamında çalışan personel harcamaları)	127.944.000	142.416.000	169.272.000	188.208.000
Toplam Adalet Harcamaları	219.801.882	248.618.406	293.123.888	323.716.750

Çocuk adalet sistemi içinde öncelikli problem, çocukların suça sürüklenmeden önce önleyici hizmetlerden faydalanmasının sağlanamamasıdır. Tutuklama ve cezaya alternatif kurumların yeterli düzeyde ve tüm illeri kapsayacak şekilde oluşturulması için kaynak ayrılmalıdır. Çocuk adalet sistemi içinde özgürlüğünden mahrum bırakma son çare olmalıdır. Bu bağlamda önemli yeri olan denetimli serbestlik kararlarına ilişkin dosyalar içinde çocuklara yönelik olanların oranı 2008’de % 11,6 iken 2011’de % 8,1’e düşmüştür. Bu bilgiler Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Denetimli Serbestlik Bürosu’ndan talep edilerek alınmıştır. 2012’de yapılan değişiklikle güncellenen Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ile çocuklara ilişkin denetimli serbestlik kararlarının artmasını bekliyoruz.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nden yazılı talep ile alınan bilgilere göre; 2011'de ceza infaz kurumları içinde 922 çocuk, çocuğa özgü kurumlarda kalırken, 764 çocuk yetişkin kurumlarında kalmaktadır. Bu kurumlardaki harcamalar çocuk açısından yetersizdir çünkü beslenme, sağlık, eğitim ve diğer hizmetler açısından bir çocuğun bir yetiştikinden çok daha farklı ihtiyaçları vardır. Ayrıca yetişkinlerle bir arada bulunması çocukların istismarına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenlerle çocukların yetişkin kurumlarında kalması hiçbir koşulda uygun değildir. Ayrıca çocuk kurumlarında da yetişkinlerin kalması hiçbir koşulda kabul edilemez.

Buna ek olarak mevcut uygulamada temel ihtiyaçları için kurumlarda tutuklu çocuklara yönelik kaynak ayrılırken, hükümlü çocuklar için kaynak ayrılmamaktadır. Ayrıca, sosyal ve eğitsel faaliyetler veya tahliyeleri sonrasında evlerine dönebilmeleri için ne tutuklu ne de hükümlü çocuklar için yeterli kaynak ayrılmaktadır. 2011'de maddi durumu yetersiz tutuklu ve hükümlülerin üç yıl süreyle sınav giderlerinin karşılanmasının karara bağlanması olumlu olmakla birlikte uygulamanın üç yıl süreyle sınırlandırılması olumsuzdur; düzenlemenin sürekliliği sağlanmalıdır.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun 2009-2010 tarihli çocuk ceza infaz kurumlarıyla ilgili raporunda sosyal çalışmacı ve psikologların sayısının infaz koruma memurlarının sayısından çok daha az olduğu belirtilmiştir. BM Çocuk Hakları Komitesi de Türkiye'nin 2. Ve 3. Dönem Raporlarıyla ilgili olarak 2012'de yayımladığı sonuç gözlemlerinde çocuk adalet sisteminde çocuk mahkemelerinin, çocuk savcılarının ve sosyal hizmet uzmanlarının olması gibi, mevzuatın bazı hükümlerinin uygulanması konusunda, sınırlı insan, teknik ve finansal kaynak olduğuna ilişkin endişe taşıdığını belirtmiştir. Adalet Bakanlığı'nın bu hususu dikkate alarak çocuğa özgü hizmet verebilmesi için kaynaklarını artırması büyük önem taşımaktadır.

Çocuk polisinde görevli polis sayısının artırılması, daha çok ilçede çocuk büro amirliklerinin kurulması, çocuk koruma kanununda yer alan hükümlerin tam olarak yerine getirilmesi için önemli olacaktır. Ayrıca çocukların kollukta bulunduğu süre içerisinde gıda ve diğer kişisel ihtiyaçlarına yönelik özel bir bütçe ayrılması önemli gözükmektedir. Çocuk Koruma Kanunu'nda öngörülen personelin çocuk gelişimi ve çocuklara özgü koşullar konusunda eğitimine ayrılan bütçenin bilinmesi ve bu bütçenin artırılması da çok önemlidir.

2011 yılında Adalet Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında yapılan protokolle "Cinsel İstismar Suçu"nun mağduru olan ve 18 yaşını bitirmeyen küçüklerin muayene ve ifadelerinin psikolog ve diğer uzmanların katılımı ile sesli-görüntülü kayıt altına alınması, muayene raporlarının hızlı ve aynı birim içinde alınabilmesi için Çocuk İzlem Merkezlerinin (ÇİM) kurulması kararlaştırılmış ve 2012 yılı itibarıyla üç ÇİM faaliyete geçmiştir. Üniversite Hastaneleri'nde kurulan Çocuk Koruma Merkezleri'nden de ÇİM olarak yararlanılması önerilmektedir. Ayrıca mevcut uygulamada daha çok tanı koyma amacını güden bu merkezlerin istismara uğrayan çocukların uzun süreli izlem ve tedavisini sağlamak için geliştirilmesi

gereklidir. Merkezlerin sayısının artırılması ve niteliğinin iyileştirilmesi için kaynak ayrılması gereklidir. Hesaplanan harcamalar, Türkiye’de adalet sisteminin çocuğa özgü hizmet verebilmesi için mevcut kaynakların artırılması gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’de 2008-2011 Çocuğa Yönelik Harcamalar

Türkiye’de çocuğa yönelik harcamaların verisi ayrı tutulmadığından ve yayınlanmadığından farklı kaynak ve çeşitli göstergeler yoluyla dört alandaki harcamaların izi sürülerek bir izleme yöntemi gerçekleştirildi. Kaynak ve göstergelere yoluyla tahmin yapılamayan (Sağlık bakanlığı Yeşil Kart dışı Çocuğa Yönelik Harcamalar) durumlarda ise çocuğa yönelik maksimum miktara ulaşabilmek için varsayıma dayanılarak hesaplama yapıldı.

Çizelge 6: Eğitim Hariç Dört Alanda Çocuğa Yönelik Harcamalar

	2008	2009	2010	2011
Sosyal Hizmetler / Sosyal Yardımlar	2.257.111.089	3.107.248.568	3.124.802.273	3.811.008.310
Çocuk İşçiliği İle Mücadele	456.826	553.042	641.064	628.819
Sağlık	7.206.519.093	9.348.241.258	9.860.228.565	10.263.904.813
Adalet	219.801.882	248.618.406	294.958.288	342.204.083
Toplam	9.683.889.309	12.704.661.274	13.280.630.189	14.417.746.025
GSYH	950.534.000.000	952.559.000.000	1.098.799.000.000	1.298.062.000.000
TOPLAM/ GSYH %	1,02	1,33	1,21	1,11

Çocuğa yönelik eğitim harcamaları dört alanın dışında bırakıldı çünkü sadece çocuğa yönelik yapılan eğitim harcamaları, diğer alanların toplamındaki harcamaların yaklaşık 2 katı kadardır. Diğer harcamaların görünürlüğünü artırabilmek için eğitim harcamaları daha sonra ayrı şekilde eklendi. (Çizelge 7)

Çizelge 7: Çocuğa Yönelik Eğitim Harcamaları ile Karşılaştırma

	2008	2009	2010	2011
TOPLAM (Eğitim Hariç Çocuğa Yönelik)	9.683.889.309	12.704.661.274	13.280.630.189	14.417.746.025
TOPLAM/GSYH ½	1,02	1,33	1,21	1,11
EĞİTİM	19.865.323.000	22.451.800.000	26.194.929.000	30.129.166.000
EĞİTİM/GSYH %	2,09	2,36	2,38	2,33

SONUÇ YERİNE...

Türkiye’de nüfusun %31’i çocuk olduğu halde, 2010 yılında çocuklar için eğitim dışı harcamaların GSYH oranı % 1,21 iken 2011’de bu oran 1,11 ile sınırlı kalmıştır (Çizelge 6). Eğitim harcamaları eklendiğinde 2010’da GSYH oranı % 3,59, 2011’de ise azalarak % 3,44 olarak gerçekleşmektedir.

Çocuklar için yapılan harcamaların çok düşük düzeyde seyretmesine ek olarak, 2010 ile 2011 yılı arasındaki tüm harcamaların GSYH’ye oranında ciddi bir azalma söz konusudur. Bu azalma esas olarak Türkiye’nin GSYH’sinde aynı yıllarda meydana gelen büyümenin çocuğa yönelik harcamalara aynı düzeyde yansımamasından kaynaklanıyor. Aynı yıllar arasında Türkiye’nin GSYH’si % 16 düzeyinde, çocuğa yönelik harcamalar ise % 8 oranında artmıştır. Çocuğun öncelikli yararı açısından çocuklara yönelik harcamaların artış oranının Türkiye’nin genel büyüme oranının da üstünde olması gerekir.

Türkiye’de çocuğa yönelik harcamaların verimliliği ve verilen hizmetlerin niteliğinin artması için, hizmet veren kamu kurumları arasındaki eşgüdüm ve koordinasyon eksikliğinin ortadan kaldırılması gereklidir; Nisan 2012’de kurulan Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu’nun bu bağlamda etkin işlev üstlenmelidir. Bunun için Kurul’un ihtiyaç belirleme, kaynak analizi, planlama gibi işlevleri yürütebilecek bir teknik kadroya sahip olması, ilgili kamu kuruluşlarının hazırlanan plana uymasını sağlayacak yetkisinin bulunması gereklidir. BM Çocuk Hakları Komitesi de sonuç gözlemlerinde, Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanması ve izlenmesini koordine etmek için Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulunun sorumlu kurum olarak yetkilendirildiğini kaydetmektedir. Çocuklara yönelik kamu hizmetlerinin bağımsız bir şekilde izlenmesini sağlayan Çocuk haklarından sorumlu bir ombudsmanın bulunması büyük önem taşımaktadır. Haziran 2012’de TBMM tarafından onaylanan bir yasayla kurulan kamu denetçiliği (ombudsman) kurumu içinde başdenetçiye yardımcı olacak beş denetçi yardımcısından biri de Kadın ve Çocuk Haklarından sorumlu kamu denetçisidir. Bu gelişmeyi önemli bulmakla beraber, kadın ve çocuk hakları için aynı denetçinin görevlendirilmesi yerine, bu iki önemli konu için ayrı denetçilerin olması bu iki konuya özel ilgi gösterilmesi açısından ideal olurdu. Yeni kurulan bu yapının bağımsız ve etkili olabilmesi için personel, bütçe ve alt yapı ile ilgili gerekli koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Türkiye İstatistik Kurumu, *2012 Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları*. Erişim Tarihi:12.12.2013, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>.

Yentürk, N., Beyazova, A. Ve Durmuş, G. (2013). *STK'lar için Çocuğa Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu, STK Çalışmaları – Eğitim Kitapları, Kamu Harcamaları İzleme Dizisi no. 6*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, <http://stk.bilgi.edu.tr/sykButce.asp>

ÖZET

Gittikçe yaygınlaşan bir kavram olarak ‘çocuk koruma sistemi’ Türkiye için yeni ve tanımı ciddi belirsizlikler içeren bir kavramdır. Kavramın belirsizliklerinin temel nedeni ise olgusal karşılığı olan idari, adli ve mesleki düzenlemelerin içerdiği yetersizlikler ve karmaşık geçişkenliklerdir. Çocuk koruma sistemi bugüne kadar yaygın olan KMÇ’ların bakımı ve korunmasından yani kurumsal bakımından farklı olarak; çeşitli ‘ihmal ve istismar’ riskleri içinde bulunan çocukların kurumsallaşma, yargılama, rehabilitasyon, toplum içinde izlenmesi gibi Türkiye için görece yeni olan faaliyetleri kastediyoruz.

Toplumsal son 30 yıldır değişen sosyolojik yapısı kentlerde nüfusun yüzde 80’ni biriktiren, kent merkezli sosyal sorunların da daha büyük kısmı büyük kentlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Sokaktaki çocuklar, kanunla ihtilaf halindeki çocuklar, cinsel istismar mağduru çocuklar ve çocukların çalıştırılması gibi sorunlar artan bir ivmeyle gündeme gelmeye başladı. Bu artışa rağmen ilgili kamu kurumları (polis ve sosyal hizmetler) yeterli bir hazırlığa sahip olamadı.

Artan çocuk sorunları ve yetersiz kamu kaynakları koşullarında ‘çocuk koruma sisteminin’ yasal, idari yapı, farklı yaklaşımlar ve ortaya çıkan sorunlar İstanbul İli özelinde irdelenmeye çalışılacak. Bu irdelenmenin biraz da somutlanması adına ‘çocuk koruma sistemine’ giren bir çocuğun izlediği süreç bir vaka olarak tartışılacaktır.

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği uygulamada profesyonelleşme ihtiyacı sonucunda doğmuş ve bir disiplin olarak sürekli bir gelişme ivmesi göstererek etkin olduğu alanları sürekli genişletmiştir. Ancak çocuk alanı hem tarihsel olarak ilk olması ve de hacim olarak en çok alan kapsayan olması nedeniyle sürekli olarak özel bir öneme sahip olmuştur.

Sosyal hizmetin hem bir disiplin yani bilim hem de uygulamaya dönük bir meslek olması gelişmesi ya da değişmesi sürecinin daha dinamik olmasına neden olmuştur. Bu değişimler her zaman mesleğin kendisi için çizdiği formda ilerlememiştir; bazen mesleğin uygulayıcılarının ana akımcı tasvip edilemeyen güzergâhlara da zorlanmıştır. Özellikle yoksulluğun derinleştiği dönemlerden biri olarak kabul edilen neo-liberal devletçi koşullarda meslek en itibarsız dönemi yaşamıştır. Ancak yaşadığı zor koşullara ciddi bir direnç gösteren sosyal hizmet bugün hala sosyal alanın vazgeçilmez meslekleri

¹ Doç.Dr., Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,

² Sosyal Hizmet Uzmanı.

arasında sayılmaktadır. Günümüzde bir hekimin yerine hasta ile bir öğretmen ilgilmesi ya da barajın bir doktora yaptırılması ne kadar kabul edilmez görünüyorsa alanda sosyal çalışmacının yapacağı bir işi bir başka disiplin uygulayıcısına yaptırmak kabul edilemez. Ancak günümüzde sosyal hizmet bu tür mesleki saldırılarla karşı karşıya kalabilmektedir. Çocuk koruma alanında vereceğimiz vakadan da izlenebileceği gibi buna benzer zorlukların sosyal hizmetin uygulamasını tehdit ettiği görülmektedir.

Alan ve Mesleklerin Özerkliği

Belli bir tarihsel zamanda belli bir sosyal alan incelemeye tabi kıldığında bakılacak sosyal momentler; alanın diğer alanlardan özerklik derecesi, alanın bireysel grup ya da kurumsal eyleyicileri (özneleri), sermayeleri ve habitusları ile eyleyiciler arasındaki nesnel konumlanmaları, güç/iktidar mücadelesi, stratejileri.

Pierre Bourdieu toplumu iç özerklikleri olan sosyal alanlar toplamı olarak tanımlayarak dikkati sosyal alanın içindeki öznelerin etkinliği ve alanlar arasındaki ilişkiselliğe çekmektedir. Ona göre: “toplum sosyal eyleyicilerin hareket ettikleri uzayları içeren bir sosyal alandır. Sosyal eyleyicilerin fiiliyatı ise habitus tarafından belirlenir. Sosyal alanların (siyaset, ekonomi, din, kültür, eğitim vb.) her birinde hareket eden sosyal eyleyicilerin bulundukları ortama uygun tepki gösterebilmeleri o güne kadar edindikleri habitus sayesinde olur” (Yel, 2007 s.563). Her bir sosyal alanın diğer sosyal alanla ayrıştığı bir sınırı yani özerkliği vardır. Her alanın içinde kendine ait özneler ya da eyleyiciler ve öznelerin etkileşim ya da mücadelesine sahne olan bir üretim ve yeniden üretim süreci ve bunu motive eden de bir iktidar ya da güç kavgası vardır. Farklı güçleri sermaye olarak tanımlayan Bourdieu’a göre temel sosyal alanların özerk bir sermayesi vardır.

Bu güç kavgasını ise Bourdieu oyun metaforu ile açıklıyor. Oyundaki öznelerin her birinin biriktirdikleri yetenek ve sermayeleri (habitusları); onların kazanmaya odaklanmaları ve oyunun sonucunu büyük oranda koşullar. Bu boyutuyla da Bourdieu hem eyleyicilerin öznelliği ve ya niyet ve isteklerini, hem de kolektifin koşullanması anlamında yapı özne ilişkiselliğini açıklamaya dâhil etmektedir. Bir öznenin ya da oyundaki bir oyuncunun gücü sahip olduğu belli bir alandaki sermaye olarak tanımlanan bütün strateji, birikim ve nesnel yatınlıklara bağlıdır. Yani hem belli bir zaman hem de tarihten akıp gelen birikimlere bağlıdır. Belli bir tarihsel süreklilik olmadan bir birikim ve habitusun oluşması mümkün olmamaktadır.

Yeni yönetim koşullarında hükümet ve sivil aktörler arasında protokollerle sağlanan bir ortaklık modeli oluşmaktadır. “Bu anlayışa göre hükümet, artık kamusal yöneltelerin belirlenmesinde ve kararların uygulanmasında, hizmetlerin sunumunda baskın/egemen/tek değildir”(Otway, 1996). Bugün Türkiye’de ASPB’ nin ‘paydaşlarla’ kurduğu ilişki modeli de buna uygundur. Esas olarak bir kamusal meslek olan sosyal hizmet de bu süreçten genelde olumsuz etkilenmektedir. İş alanının genişlemekle

birlikte, sivil alan aktörlerinin sosyal hizmet uzmanlarının profesyonelliğine kuşku ile yaklaşımları ve önemsememeleri gibi durumlar daha çok yaşanmaktadır. Bunun yanında özellikle son yıllarda idari olarak yapılan kariyer meslek (sosyal çalışma görevlisi ve aile ve sosyal politika uzmanı gibi) düzenlemeleri ile meslekler yeniden dizayn edilmektedir. Örneğin aile ve çocuk mahkemeleri ile denetimli serbestlik bürolarındaki 'sosyal çalışma görevlisi' kadrolarına, sosyal hizmet alanı ile ilgisi olmayan öğretmen, sosyolog gibi birçok meslekten atamalar yapılarak 'sosyal hizmet' mesleğinin iç disiplini olan güven sarsılmaktadır. Bu da yeni yönetim döneminin, alanlar arası sınırların ihlali yönelimi ile tamamen tutarlı bir yönelimdir.

Gittikçe sosyal sistemin ve çocuk koruma sisteminin refah, rehberlik ve vaka yönetiminden 'yüksek risk' konusuna odaklanması ile birlikte sosyal hizmet de artık bir yasal prosedürler, mevzuat, suç riski, kanıtlar, suça eğilim ve genel olarak ceza mevzuatının referans olduğu bir yöne kaymıştır. Bu çocuk koruma sisteminin sosyal hizmet açısından 'daraldığı' yeni bir aşama olarak görülmektedir. Bu dönemde sosyal çalışmanın rolünün "terapötik vaka çalışmasından" uzaklaştığı, sosyal hizmet idarecilerinin rolü sosyal hizmet uzmanları için "uzman danışman" olmaktan ziyade sistemi "gözetleyen ve kontrol" eden idarecilere dönüştüğü görülmektedir (Otway, 1996). Neoliberal dönüşüm yaşanan bütün toplumlarda çocuk politikasında da benzer değişim görülmektedir. Refah devletinin daha yaygın olduğu 1960'lı yıllara kadar çocuk istismarına ilişkin yaklaşım esas olarak bir "mediko-sosyal sorun" iken, bugün artık bu çalışmalar "sosyo-legal sorun" olarak görülmeye başlanmıştır. Geçmişte çocuk istismar vakalarında profesyoneller (meslek elemanları) hastalık ya da "sendromu" teşhis, tedavi ve önleyici yollarla çözmeye çalışırken, günümüzde vurgu "kanıtların" araştırılması, soruşturmaya doğru kaymıştır. Çocuk politikasında bu mantık farklılaşması "çocuk koruma" (child protection) olarak tanımlanmaktadır. Olive Otway, sosyal refahçı (welfare) dönemde çocuk politikasının "çocuk refahı", neoliberal dönemde ise "çocuk koruma" olarak tanımlamaktadır. Çocuk refahı döneminde sosyal hizmet uzmanı kendi vakası karşısında daha merkezi bir konumda iken, çocuk koruma dönemi ile birlikte polis ve diğer hukuksal prosedürlerin ön plana geçtiğini belirtmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi benzer bir süreç verdiğimiz vaka sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Burada yapısal olarak çocuk koruma felsefesinde bir dönüşüm yaşandığını belirtmektedir (Otway, 1996). Ayrıca bu politika dönüşümünün yaşandığı koşullara bakıldığında yine Türkiye ile birçok paralellikler görülmektedir. Mahkeme kararlarının biçimsel öncelikleri, "çocuğun üstün yararının" tespitinde, mesleki kanaat ve değerlendirmelerinin önüne geçmiştir. Batı dünyası modern devletin bir formu olarak sosyal devlet ya da refah devletinin dönüşümünü yaşayarak, kamusal politikadan vazgeçerek neoliberal bir yönetime gerilerken, Türkiye ise geç modern bir devlet olarak sosyal devlete olan yönelimini durdurarak Batı toplumları ile neoliberal bir devlet anlayışında premature koşullarında bulundu. Hem batı toplumları hem Türkiye'de genel olarak bütün kamu politikası, sosyal hizmetler politikası ve özel olarak çocuk (koruma) politikası bu benzer fakat farklı süreçlerde gelen dinamiklerin etkisi altında oluştu. Batı

dünyası modern devletin bir formu olarak sosyal devlet ya da refah devletinin dönüşümünü yaşayarak, kamusal politikadan vazgeçerek neoliberal bir yönetime gerilerken, Türkiye ise geç modern bir devlet olarak sosyal devlete olan yönelimini yarı yolda durdurarak Batı toplumları ile neoliberal bir devlet anlayışında “premature” koşullarında bulundu. Hem batı toplumları hem Türkiye’de genel olarak bütün kamu politikası, sosyal hizmetler politikası ve özel olarak çocuk (koruma) politikası bu benzer fakat farklı süreçlerde gelen dinamiklerin etkisi altında oluştu. Artık Türkiye’de ebeveynlerinin bakamadığı için kendi rızaları ile başvurarak yuvaya verdikleri çocukları yerine, istismar edilen, suça karışan yani ‘sorunlu ve sorunlar içindeki’ çocuklar sorunu esas kitle haline geldi. Bu nedenle de sosyal hizmet sistemi esas olarak ‘risk altındaki çocuklara’ yöneldi ve sokakta yaşayan ve/veya sokakta yaşayan, istismar mağduru gibi çocuklar için çocuk “rehabilitasyon” merkezleri olarak “Çocuk ve Gençlik Merkezleri”, Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri ve Koruma Bakım Rehabilitasyon Merkezleri bu dönemde açılmaya başlandı. Bu değişim koşullarında ‘çocuk koruma söyleminin’ yaygınlaşması, çocuk refahından yani evrensel hizmetlerden uzaklaştığımız, risk altındaki çocuk kitlesinde büyük artış olduğu dönemde olduğumuz unutulmamalı. Çocuk koruma ile gerçekte çocukları korumaktan çok, ‘başkalarını’ çocuklardan korumak hedeflenmektedir. *Özerk bir alan olarak sosyal hizmeti*, çocuk koruma sistemi bağlamında Aile ve Sosyal Politikalar İstanbul İl Müdürlüğüne bağlı ihmal ve istismara uğramış 12 – 18 yaş arası kız çocuklarına hizmet veren ilk müdahale ve değerlendirme birimi olarak da kullanılan kuruluş üzerinden izlemek mümkündür. Bu çerçevede İlk Müdahale Birimi olarak hizmet veren bir kuruluştan vaka örneğini Bourdieu mantığını referans alarak ele almaya çalışacağız.

Vakanın Sisteme Giriş Biçimi ve Alandaki Aktörler

Sunacağımız vakanın kabul edildiği merkez, ASPB Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün 2012/15 sayılı genelge kapsamında ilk müdahale ve değerlendirme birimi olarak hizmet veren, kapasitesi en az 6 ihtiyaç duyulması halinde en fazla 20 olan, söz konusu kuruluşa kolluk kuvvetleri aracılığı ile ihmal ve istismara uğradığı, suç mağduru ya da suça sürüklenen çocuk olduğu düşünülen 12 – 18 yaş arası kız çocukları getirildiği bir ilk kabul merkezidir. Korumaya ihtiyacı olan ve ya suça sürüklenen çocuklar hakkında mahkeme kararı alınincaya ve/veya uygun hizmet modeli belirleninceye kadar barınma ve temel gereksinimleri karşılanmak üzere kurulan ilk müdahale biriminde çocuk ile ilgili olarak sosyal hizmetler kanununun 22. Maddesi gereğince çocuğun birime geldiği tarihte mahalli ve mülkü amirlerden gerekli onayın alınması Çocuk Koruma Kanununun 9. Maddesi gereğince ihtiyaç duyulduğunda en geç beş gün içerisinde ilgili mahkemeye müracaat edilerek Acil Koruma Kararı talep edilir. Çocuk hakkında mahkeme kararı alınincaya kadar en fazla 8 gün bu birimde kalması gerekir. Birimde çocukların bakım ve temel ihtiyaçları karşılanır. Meslek elemanı tarafından gecikmeksizin çocuklarla görüşme yapılarak sosyal inceleme süreci başlatılır ve adli süreç takip edilir. Bunun sonucunda çocuğun durumuna en uygun hizmet modeli belirlenir.

Çocuk hakkında yapılan sosyal inceleme sonrası çocuğun durumuna göre 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununun 5 ila 9. Maddeleri ve ya 2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanununun 21 ila 25. Maddeleri uyarınca çocuk hakkında öncelikle sağlık, eğitim ve danışmanlık tedbirlerinin değerlendirilmesi bakım tedbirinin bu aşamada son seçenek olarak ele alınması önerilmektedir.

Vaka Örneği: H.Ş.

H.Ş. kolluk kuvvetleri tarafından aile içi ihmal ve fiziksel şiddet sebebi ile kuruluşa getirilmiştir. H.Ş. ile yapılan görüşmede; Karaman ilinde yaşadığı, babasının iki eşi olduğu ve kendisinin ilk evliliğinden dünyaya geldiği ve öz annesi ile babasının tek çocuğu olduğu, babasının diğer eşinden beş çocuğu olduğu, üvey annesi, öz annesi babası ve diğer kardeşleri ile birlikte yaşadığı, yaşadıkları köyde bu tür durumların normal karşılandığı, resmiyette annesi ile evli olmadığı bu nedenle kimlikte annesinin babasının diğer eşi olduğu, babasının kendisine diğer kardeşlerinden farklı davrandığı, kendisini baskıladığı ve diğerlerini daha çok sevdiğini düşündüğü için evden kaçtığı ve Karaman'da bulunan bir akrabasının yanına gittiği burada bir hafta kaldığı fakat burada kendisini bulabileceklerini düşündüğü için İstanbul'da yaşayan teyzesinin yanına geldiği burada da bir hafta kaldığı fakat teyzesinin kendisini ailesinden habersiz daha fazla muhafaza etmek istemediği gerekçesi ile polise gidip ailesinden şiddet gördüğü için evden kaçtığını ve ailesine dönmek istemediğini, gidecek de bir yeri olmadığını ifade ettiği öğrenilmiştir.

H.Ş ile ilk yapılan görüşmede babasının kendisine ve öz annesine sürekli şiddet uyguladığı, okula gitmek istediği halde onu okula göndermediği öğrenilmiştir. Kız çocuğu hakkında daha detaylı bilgi edinilebilmesi için baba ve teyze ile iletişime geçilmiş, baba kızına şiddet uygulamadığını ve ne istiyorsa yapacağını, kızını çok sevdiğini neden böyle yaptığını anlamadığını ifade etmiş olup; teyze de aileyi çok fazla tanımadığını yeğeninin böyle bir konu üzerine kendisine sığınması sonucunda sorumluluk kabul etmek istemediği için kendisine çocuk esirgemeye gitmesi fikrini verdiğini ifade etmiştir.

Kız çocuğu hakkında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunun 9. Maddesi gereğince acil koruma kararı istenmiş ve kız çocuğunun aile dinamiklerinin de incelenebilmesi için ailenin yaşadığı il olan Karaman İlinden Sosyal İnceleme talep edilmiştir.

Bu süre içerisinde aile İstanbul'a gelmiş ve Birimde çocukla görüşmüştür. Çocuk ile aile arasında sevgi bağının güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Bu iletişimin güçlü olması üzerinden çocuk ile ailesi arasındaki sorunlara çözüm yolları bulunmak üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu sürecin devam ettirilebilmesi için çocuğun ikinci adım olan kız yetiştirme yurduna tertibi talep edilmiştir.

Bu işlemler ilgili Genelgenin de ifade ettiği gibi sekiz gün sürmüştür. Fakat çocuk kinci adım olan ilgili birime nakledilememiş aile içi şiddet, aile dışı şiddet, madde bağımlısı, fuhuşa sürüklenen çocuk, suça sürüklenen çocuklar ile birlikte uzun süre kurumda muhafaza edilmek zorunda bırakılmıştır. Bu süre

içerisinde çocuk diğer çocuklar ile olumsuz yönde etkileşime girmiş kendi sorunları dışında orada bulunan diğer çocukların sebep oluğu sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Çocuğun sosyal incelemesinin de ilimize gelmesi uzun sürmüş ve çocuk giderek farklı sosyal sorunlar içerisinde kalmıştır. Kurum konu ile ilgili olarak İl Müdürlüğüne bilgi vermiş fakat çocuğun nakli yine gerçekleşmemiştir.

Bu süreç içerisinde kız çocuğu ve ailesinin etkileşimi olumlu yönde ilerlemiş kız çocuğu kurumda kalmak istemediğini ifade etmiş ve kurumun psikolojisini bozduğunu kurumda kalan diğer çocukların yaşadığı sorunlardan çok fazla etkilendiğini, daha fazla kurumda kalmak istemediğini ve ailesine dönmek istediğini, kendisini zorla kurumda tuttuğumuzu, ailesi ile yaşadığı sorunlarını hallettiği halde kendisini kurumda kalmak zorunda bıraktığımızı ve kurumun kendisinin psikolojisini bozduğunu biraz daha burada kalırsa intihar edeceğini ifade etmiştir.

Konu ile ilgili hizmet veren kuruluş sekiz katlı bir binadır ve bu sekiz katlı binada dört ayrı birim hizmet vermektedir. Bina konumu itibari ile bahçesiz ve sosyal aktiviteler yapmaya uygunsuz bir bina olması ve katlarda çocukların dışında başka birimlerinde hizmet vermesi ve iletişime geçmemeleri gereken birimler ile bir arada olması nedeni ile güvenlik açısından uygun olacağı düşünüldüğü için iki ayrı katta kapalı kapı sistemi ile hizmet vermektedir. Bu durum çocukları hapsetmekte, rehabilitasyonun ilk adımını olumsuz bir süreç ile başlatmakta, uzun süre burada kalmaları sonucunda kendilerine kuruluştan kaçmak gibi bir alternatifler üretmeye teşvik etmektedir. Çocuklar yine kuruluşa geldikleri süre içerisinde sosyalleştikleri diğer çocuklar ile kuruluşa izinsiz olarak terk etmektedirler, bu durum bir çok zaman riskli durumları ortaya çıkarıyor. Her çocuğun problemleri bir olmadığı gibi geldiği sosyal çevre ve aile ortamı da aynı değildir. Kuruluşa yapı itibari ile aile içi şiddet, aile dışı şiddet, madde bağımlısı, fuhuşa sürüklenen çocuk, suça sürüklenen çocuk kabulleri yapılmaktadır. Hemen hemen her çocuk (mükerrer kayıt olmayan) kuruluş ile ilk tanışma ve geldiği kriz ortamının ilk şokunu kuruluştan yaşamaktadır. Her gün yeni kabul yapılmakta bu nedenle çocuklar birbiri ile bu kuruluştan birçok olumsuz etkileşimde bulunmaktadır. İstanbul'da tek ilk kabul birimi olarak hizmet verilmesi nedeni ile sürekli olarak kapasite üzeri hizmet verilmekte, personel yetersizliği sebebi ve kuruluşun fiziksel yetersizlikleri sebebi ile çocukların birbirleri ile olumsuz yönde etkileşimleri engellenememektedir. Bazı fuhuşa sürüklenen çocuklar kuruluşumuza başka çocukları da eğilimli hale getirip kuruluştan izinsiz olarak ayrılmakta ve yanında bu tür durumlarla ilgisi olmayan çocuklar götürmekte ve buna benzer birçok durum yaşamaktayız. Bu durum da çocukların kurumda uzun süre kalmalarında ciddi bir risk faktörü haline getirmektedir.

Bunların hepsi göz önünde bulundurulduğunda, 8 gün için nakli yapılmamış çocukların en kısa zamanda birimizden kendilerine uygun kuruluşlara gönderilmelerinin sağlanması ya da aile ile ilişkileri güçlendirilerek uygun tedbirler ile ailelerine dönmeleri sağlanmalıdır. Aksi takdirde çocuğa ve aileye,

geri dönüşü mümkün olmayan hasarlar verileceği göz önünde bulundurulmuş fakat yasal kısıtlamalar ve sistem içerisinde geciken uygulamalar sebebi ile bu sağlanamamıştır. Söz konusu meslek elemanına ağır bir yük verilmekte bu sebeple alternatif çözüm arayışları içerisinde bulunan meslek elemanı, imkânsızlıklar sebebi ile yapılan uygulamaların çocuklara zarar verdiği ve çocukların birbirlerini istismar etmelerine izin vermelerini önlemek amacıyla H.Ş'nin kuruluş içerisinde daha fazla kalmasının rehabilitasyon sürecini olumsuz etkilediğini ve çocukta farklı hasarlara neden olduğunu tespit ederek sosyal inceleme süreci içerisinde ailesine izinli olarak vermiştir.

Bu tür olumsuzluklar da İl Müdürlüğüne bildirilmekte olduğu halde konu ile ilgili çözüm genellikle bulunmamaktadır.

Çocuk Koruma Sisteminde Mesleklerin Durumu

'Aile' ve Sosyal Politikalar Bakanlığının oluşması ile birlikte 'aile' hem kurum hem de ideolojik bir metafor olarak çok sık kullanılmaya başlanmıştır. Aile modeli ile birlikte, meslekler arası sınırlar önemsizleşmeye, aile üyeleri arasındakine benzer gevşek işbölümüne benzer bir yöntemle meslekler arasındaki işbölümü de belirsiz ilkelere dayandırılmaya başlanmıştır. Ancak bu yeni yapılanmada profesyonel bilgi ve onun otoritesi zayıflarken, idareciler, polis ve adli alan mesleklerinin (avukat, savcı ve hakim) bilgi ve otoritesi güç kazanmıştır. Bunun somut bir karşılığı olarak bakanlıkla birlikte farklı meslek disiplinlerine aynı iş yaptırılmasında artan bir ivme gözlenmekte; özerk bir bilim dalı olan Sosyal Hizmet bölümü mezunlarının yaptığı işi öğretmenlere, sosyologlara, psikologlara yaptırmaya başlamış, örneğin İstanbul İl yönetimi ağırlıklı olarak öğretmenlerden oluşturulmuştur. Bu da meslekler arası çatışmaları arttırmıştır ve hizmetin aksamasına da yansımıştır. Bu durum H.Ş. vakası sürecinde de karşımıza çıkmaktadır. Çocuk gitmesi gerektiği zamanda ikinci adım olan kuruluşa gitmemiş, ailesine dönüş süreci uzamış bu nedenle çalışan meslek elemanları etik ikilemler yaşamaya başlamıştır. H.Ş. vakası ile ilgilenen Sosyal çalışmacı çocuğun kuruluş tarafından örselendiğini, kapalı kapı sistemi çalışması nedeni ile çocuğun suçluymuş gibi hapsedildiği, ailesi ile sorunları çözüldüğü halde ailesine dönmesi için sosyal inceleme raporu sonucu ve mahkeme kararı beklenmek zorunda olduğu için çocuğun aileye döndürülememesi ikilemleri artırmış ve meslek elemanı çocuğun faydasının evrakların tamamlanmasından daha önemli olduğunu düşünerek, Karaman İl Müdürlüğü ile çocuğun ailesinin durumu hakkında sözlü olarak görüşmüş ve olumlu sonuç alınca çocuğu mahkeme kararını beklemezsizin ailesine izinli olarak vermiştir.

Yapılan bu işlemler sonucunda bir süre sonra Karaman'dan çocuğun Sosyal İnceleme Raporu gelmiş ve raporu yazan meslek elemanı da Çocuğun Eğitim tedbiri ile ailesine teslim edilmesi kanaatine varmış ve rapor ilgili mahkemeye gönderilmiştir. Mahkeme kendi kararı olmadan çocuk aileye teslim edildiği için çocuğun aileye teslim edilmemesine, eğitim ve danışmanlık tedbirine karar vermiş ve mahkeme

kararını beklemeden çocuğu ailesine teslim eden Meslek elemanı hakkında soruşturma açılmasına karar vermiştir.

Farklı Mesleklerin Farklı Mevzuat Algıları

5395 sayılı çocuk koruma kanunu esasen 2828 sayılı Sosyal hizmetler kanunun yetkisini ülke amirliklerden alıp mahkemelere vermiştir. Bu zaman kadar esas görevi yargılamak ve hükümde bulunmak olan mahkemeler bu alanda henüz yenidir ve buna yönelik bir çalışma yapılmamıştır. H.Ş örneğinde de görüldüğü üzere mahkeme çocuğun yararından ziyade durumu bir güç kavgası haline getirmiş ve hükümlerini bilimsel verilerden uzak, çocukla ilgili yapılan araştırmaları ve tutulan raporları göz önüne almadan endi kararlarının önceliğini dayatarak karar vermiştir. Bu durum yine dezavantajlı bireyleri olumsuz etkilemiştir. İstanbul ilinde yaşanan yoğunluk ve yetersiz meslek elemanı sıkıntısı nedeni ile İstanbul'da Anadolu ve Avrupa yakası olmak üzere her iki yakanın tüm ilçelerine hizmet vermek üzere sadece bir tane ilk kabul birimi kurulmuş ve burada sadece iki tane meslek elemanı hizmet vermiştir. Bu kuruluşun ayda ortalama çocuk kabulü 80-90 arasında değişim göstermektedir. Buradaki meslek elemanları çocukların her türlü sorunları ve hukuki işlemleri, aile görüşmeleri, sosyal incelemelerini yapmaktadır. H.Ş vakası ile ilgilenen meslek elemanı S.K ya dört ay içerisinde ortalama 500'e yakın evrak havalesi olmuştur. Bu şartlar içerisinde hizmet vermeye çalışan meslek elemanı çocuk yararını düşünerek risk almış ve bunun sonucunda görevini kötüye kullanmak adı altında soruşturmaya tabi tutulmuş ve halen soruşturma sürmektedir.

Tüm bunların yanı sıra mahkeme H.Ş ile ilgili olarak sadece eğitim ve danışmanlık tedbiri vermiş ve aileye verilmesin demiş fakat kurumun çocuğu kuruluştaki tutabilmesi için mahkemenin bakım tedbiri vermesi gerekmektedir. Buradan Aile Mahkemelerinin de bu konuya hâkim olmadığı görülmektedir. Bu durumun çocuğu olumsuz etkileyeceği düşünüldüğü için Karaman İl Müdürlüğünden ek bir sosyal inceleme talep edilmiş ve bu rapor mahkemeye gönderilmiştir. Yine aynı hakim bu kez çocuğun aileye teslim edilmesine ve danışmanlık ve eğitim tedbirinin devamına karar vermiştir.

Fakat konu ile ilgili olan ilgili meslek elemanı S.K.'nın soruşturması sürmektedir bu ve buna benzer durumlar diğer meslek elemanlarının da başına gelmiş ve burada ciddi bir güvensizlik ve yetkisizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Vaka ile çalışan meslek elemanları yaptığı çalışmaları raporlandırmakta fakat mahkeme bunu göz önüne almadan sadece yaptırım uygulamakta buda Çocuk koruma sistemindeki tek aktörün yakalan yada bulan kolluk kuvvetleri ve karar veren hakimler haline geldiğini göstermiş temel amacının rehabilitasyon, insan refahını yükseltme olan Aile ve Sosyal Politikaların paravan olarak kullanılmasına neden olmuştur. Alana yetkin olmayan meslek gruplarının meslek elemanı ve idareci olarak atanması da bu sorunu güçlendirmiş, sosyal hizmetleri zayıflatmıştır.

Sonuç olarak özerk bir alan olan sosyal hizmetlere Bourdieu'nun sosyal alan kavramından hareketle bakacak olursak, kendine ait özerk alanları olan meslek grupları kendi işlerinde çalıştırılmamış, alana dair geçmiş birikimi ya da 'habitusu' olmayan bir kitle gelmiş ve alan bilimsellikten uzaklaşarak yeni ve işlerliği olmayan bir yapıya ulaşmıştır. Farklı meslek grupları arasında güç kavgaları oluşmuş bu güç kavgası ve yetkinsiz meslek grupları dezavantajlı bireylerin sorunsallarına çözüm üretmez hale gelmiştir. Özetlemek gerekirse yasal düzeyde; aynı konuda birden çok yasal düzenleme var, yasaların içerik olarak farklı konuları barındırmakta (5395 sayılı çocuk koruma kanunu hem ceza hem koruma kanunu olması gibi), mesleki düzeyde; meslek 'güç' kaybetmiş, mesleki bilgi 'idari' ve 'adli' güç ve bilgi karşısında daha da zayıflamış, meslekler arası sınırlar gittikçe daha fazla belirsiz hale gelmiştir, mesleklerin özerkliği yok, herkes her işi yapar hale gelinmiştir, (örneğin birçok meslek grubu 'sosyal inceleme raporu yazabiliyor), meslekler sıradana bir 'uğraş' gibi kabul edilmeye başlandı, meslek elemanları kararlarında güvencesiz bir konumdadır; verdiği karardan dolayı 'idari', 'adli' gücün tehdidi altındadır; son olarak da idari düzeyde; idari atamalarda mesleki uzmanlık ve liyakat dikkate alınmamakta, idareciler kararlarında 'profesyonellik' referansına artık pek başvurmuyor ve sosyal hizmet alanı çoğu kez 'eğitim' bazen de 'güvenlik' alanına benzemektedir.

KAYNAKÇA

Karasu, K. (2001). *Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi*. Anlara: Mülkiyeliler Vakfı Yayınları.

Otway, O. (1996). "Social Work with children and families". Parton, N. (Edt). *Social Theory, Social Change and Social Work*, , Routledge: London and New York.

Yel, M.A. (2007) "Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar ve Modernlik". *Ocak ve Zanaat*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZET

Dünyada değişen toplumsal yaşam, aile içinde bakılamayan çocukların bakımına yönelik alternatif yollar üretilmesine neden olmuştur. Aile tipi kurum bakım modelinde genellikle çocuklar küçük gruplar halinde kendilerine bakım veren bir ebeveynle aynı evde yaşamaktadır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan SOS Çocuk Köyleri aile tipi bakımı benimseyen kurumlardır. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurum bakımında, özellikle aile tipi bakımda, bakım veren kişi, çocuğun psikososyal ve kişilik gelişimini yakından etkilemektedir. Bu çalışma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti SOS Çocuk Köyü'nde bakım veren annelerin meslek olarak annelik yapmaya ve kuruma ilişkin düşüncelerinin ortaya çıkarılması amacıyla planlanıp yürütülmüştür.

Nitel araştırma yöntemi benimsenerek gerçekleştirilen araştırmada SOS Çocuk Köyü'nde anne olarak çalışan sekiz katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Araştırmada, meslek olarak annelik yapmaya ve aile tipi kurum bakımına ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulgularda, annelerin özellikle yalnızlık duygusundan uzaklaşmak için SOS annesi olarak çalışmaya başladıkları ortaya çıkmaktadır. Annelerin ifadelerinde dikkat çekici bir diğer unsur da, kurum tarafından düzenlenen eğitim ve etkinliklerin annelerin çalışma isteğini artırdığıdır. Bunun yanında, biyolojik çocuğu olan anneler kendi çocuklarını büyütürken daha bilinçsiz ve daha otoriter olduklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak, aile tipi kurum bakımında annelerin çocuklarla kurabildiği sıcak, güvene dayalı ve uzun süreli ilişki çocukların biyopsikososyal gelişimine katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: SOS Çocuk Köyleri, aile tipi bakım, bakım veren anne, korunmaya muhtaç çocuk

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin ilk günlerinden beri, her toplum çeşitli nedenlerle çocuklarına yeterli bakım sağlayamayan ya da isteksiz olan ebeveynlere yönelik çeşitli uygulamalar düzenlenmektedir (VanBergeijk ve McGowan, 2001:399). Bu uygulamalardan biri, büyük gruplar halinde çocukların ihtiyaçlarının karşılandığı kurum tipi bakımdır. Kurum bakımı korunmaya muhtaç çocukların bakım ve korunması için düşünülen en eski çözüm yolu ve bakım yöntemidir. Bu yöntem özellikle çocuğun ailesi yanında bakımı ve korunması için alınan önlemler, geliştirilen politika ve yapılan yasal düzenlemelere

¹Öğr. Gör., K.K.T.C. Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü

rağmen çocuğun ailesi yanında bakım ve korunması sağlanamadığında devreye sokulan bir seçenektir (Karataş, 2008: 41). Yazıcı (2012) bu bakım tipinde kışla tipi kurumlar ve ev tipi kurumlardan bahsetmektedir. Korunmaya muhtaç durumda bulunan çocuklar için sıcak bir aile ortamı sağlamaya çalışan ev tipi kurumların başında çocuk evleri ve çocuk köyleri gelmektedir. Çocuk köyleri, korunmaya muhtaç çocuklara özellikle annenin bulunduğu bir aile sağlamak ve onları anne sevgisi ve aile anlayışı içinde barındırmak ve eğitmeyi amaçlamaktadır. Çocuk köyleri, bunların yanı sıra korunmaya muhtaç çocukların bedenlen, ruhen, ahlâken ve fikren olumlu gelişmelerini sağlamak, hayatlarında karşılaşacakları zorlukları yenmesini öğretmek, çocukları kendi örf ve âdetlerine göre eğiterek toplum içinde yapıcı ve verimli bir kişilik kazanmalarına yardım etmek amacıyla faaliyet göstermektedir (Bıyıklı, 1995: 5). Çocuk köylerinde anneler çocukların sağlıklı kimlik geliştirmelerinde en önemli role sahip kişilerdir. Çünkü çocuğun her türlü ihtiyacı anneler tarafından giderilmeye çalışılmakta ve anne ile çocuk arasında uzun süreli bir ilişki kurulmaya çalışılmaktadır. Buna rağmen, çocuk köylerinde annelik rolü oldukça karmaşıktır. Çünkü anneler bunu hem para kazandıkları “meslekleri” hem de bakımını üstlendikleri çocuklarla duygusal bağ kurdukları ve sorumluluk üstlendikleri “ebeveynlik” olarak görmektedir (Wells vd., 2004: 119). Bu çalışmada SOS Çocuk Köyü’nde anne olarak çalışan kadınların annelik deneyimlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

SOS Çocuk Köyleri

Kuzey Kıbrıs’ta ilk kez 1993 yılında SOS Çocuk Köyü tarafından korunmaya muhtaç çocuklara küçük gruplar halinde aile tipi bakım verilmeye başlanmıştır (SOS, 1991). SOS Çocuk Köyleri bugün dünyanın 133 ülkesinde faaliyet göstermektedir. İlk Çocuk Köyü II. Dünya Savaşı sonrasında savaşın aileler ve çocuklar üzerindeki yıkıcı etkisini gören Avusturyalı Hermann Gmeiner adlı bir tıp öğrencisinin çabalarıyla 1949 yılında Avusturya’nın Imst kasabasında kurulmuştur. Bu kurumların SOS Çocuk Köyleri olarak adlandırılması Gmeiner’in her çocuğun bir anneye, kardeşlere ve destekleyici bir çevreye ihtiyaç duyduğuna olan inancından kaynaklanmaktadır. Çocukların bu ihtiyaçlarına dikkat çekmek üzere Uluslararası Mors Alfabesi acil durum sinyali olan SOS (Save our Ship) adı kullanılmaktadır. Bu bakım kurumlarının amacı, belirli nedenlerle aile bakımını yitirmiş ve koruma altına alınan çocuklara aile kurarak, onlara uzun süreli, aile tipi bakım sağlamaktır. (SOS, 2013). K.K.T.C.’de 1991 yılında bakıma muhtaç çocuklara aile tipi bakım vermek ve onları uzun vadede, aşamalı destek programlarıyla kendine güvenli, bağımsız bireyler olarak yetiştirmek amacıyla SOS Çocuk Köyü Derneği kurulmuştur. Dernek faaliyetlerini Sosyal Hizmetler Dairesiyle işbirliği çerçevesinde, hayırseverlerin yaptığı bağışlar, yurtiçi ve yurtdışı sponsorların katkılarıyla sürdürmektedir. Korunmaya muhtaç çocuklara aile tipi bakım veren SOS Çocuk Köylerinde her çocuğun ait olduğu bir ev ve bakımını sağlayan bir anne bulunmaktadır. Annelerden, bakımını üstlendiği çocuklarla birlikte yaşayarak onlara annelik yapması, model olması, çocuklarla kalıcı ilişkiler kurarak onları geleceğe hazırlaması kısacası çocukların her türlü ihtiyaçlarını

karşılması beklenmektedir. Kurumun amacına ulaşmasında annelerin niteliği, çocuklarla kurdukları uzun süreli ilişkinin önemi açıktır (SOS, 1991).

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemlerinden “nitel araştırma” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada annelerin annelik deneyimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır.

Katılımcılar

K.K.T.C. SOS Çocuk Köyü’nde çocuklara bakım veren sekiz anne araştırmanın katılımcılarıdır. Nisan 2013’de kurumdan alınan bilgiye göre çocuk köyünde çocukların bakımını sağlayan 12 anne bulunmaktadır. Bu anneler arasından kuruma ve çocuklara yönelik net bir algı oluşturmaları bakımından en az bir yıldır kurumda çalışan on anne ile görüşme yapılması planlanmış ancak araştırma süreci içerisinde sekiz anne ile görüşme yapılabilmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada nitel araştırma deseni benimsendiğinden kullanılacak veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alındıktan sonra bilgisayar ortamına aktararak raporlaştırılmış, daha sonra bu raporlar üzerinden içerik analizi yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veriler araştırmacı tarafından 14 Mayıs - 2 Temmuz 2013 tarihleri arasında SOS Çocuk Köyü’nün Uğraş Odasında katılımcı ile bire bir görüşülerek toplanmıştır. Görüşmelerde temel olarak annelerin annelik deneyimleriyle ilgili bilgiler toplanmıştır. Her bir görüşmenin uzunluğu 1.06 - 1.47 saat arasında değişmektedir. Her görüşme araştırmacının, katılımcıyı araştırmanın amacı hakkında bilgilendirmesiyle başlamıştır.

Verilerin Analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilerek verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaya çalışılmıştır. Araştırmanın analiz süreci, Miles ve Huberman’ın (Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2008:223) önerdiği üç aşama şeklinde gerçekleştirilmiştir: İlk aşamada görüşmelerden elde edilen veriler aynı gün bilgisayar ortamına aktarılıp raporlaştırılarak kodlanmıştır. İkinci aşamada, kodlanan verilerden tablolar oluşturularak veriler görsel hale getirilmiştir. Böylece

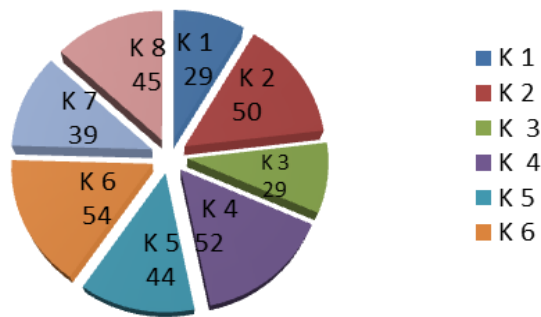
toplanan verilerin birbiriyle olan ilişkisi belirgin hale getirilmiştir. Son aşamada ise, her bir görüşme için hazırlanan raporlar tekrar tekrar okuma yoluyla yorumlanarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Annelerin Demografik Özellikleri

Annelerin demografik özellikleri çocuklarla aralarında kurdukları ilişki, annelik rolü ve kuruma yönelik algılarının belirlenmesinde önemlidir. Grafik 1’de görüldüğü üzere çalışmaya katılan annelerin yaşları 29 ile 54 arasında değişmektedir. Annelerin yaş ortalamasının yaklaşık 43 olduğu hesaplanmıştır. SOS Çocuk Köyü anne kabul kriterleri incelendiğinde annelerin 30-45 yaşları arasında olma şartı aranmaktadır (SOS, 2008). Böyle bir yaş kriterine rağmen, uygun olduğu düşünülen adayların anne statüsünde çalışabildikleri ortaya çıkmaktadır. 29 yaşında olan iki annenin görüşme yapıldıktan bir süre sonra kurumdan ayrılmaları, 30 yaş altındaki kadınların SOS annesi olarak uzun süre çalışamayabilecekleri olasılığını akıllara getirmektedir.

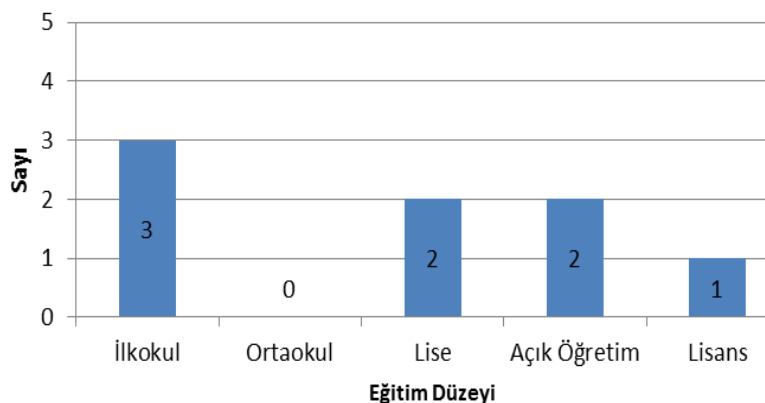
Çizelge 1: Katılımcıların Yaşları

Eğitim Düzeyi

Hiç kuşkusuz annelerin eğitim düzeyi bakımından sorumlu oldukları çocukların sağlıklı kimlik geliştirmelerinde önemli bir etkidir. Eğitime yönelik SOS annesi kabul kriterleri incelendiğinde annelerin en az ortaokul mezunu olmasının tercih edildiği belirtilmektedir (SOS, 2008). Elde edilen bulgular incelendiğinde ilkökul mezunu annelerin de SOS annesi olarak çalışabildikleri görülmektedir.

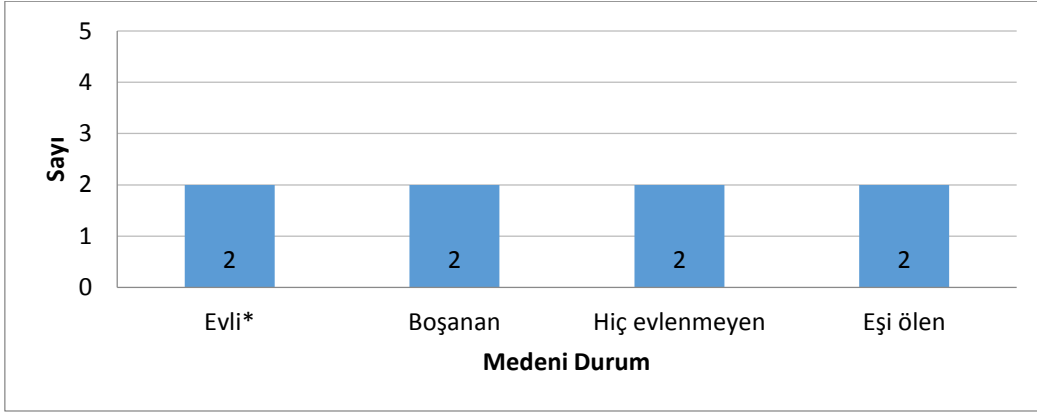
Çizelge 2: Katılımcıların Eğitim Düzeyleri

Katılımcıların Medeni Durumu

Annelerin bakmakla yükümlü oldukları biyolojik çocuklarının varlığı ve evlilik bağına sahip olmalarının meslek olarak annelik algılarını etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen bulgularda iki annenin evli olduğu belirlenmiştir. Görüşme esnasında annelerden biri, çok kısa bir süre önce gerçekleştirdiği evliliği nedeniyle SOS annesi olarak çalışmayı bırakacağını belirtmiştir. Evli olan diğer bir anne ise, evliliğinin kesinlikle işini etkilemediğini ifade etmiştir.

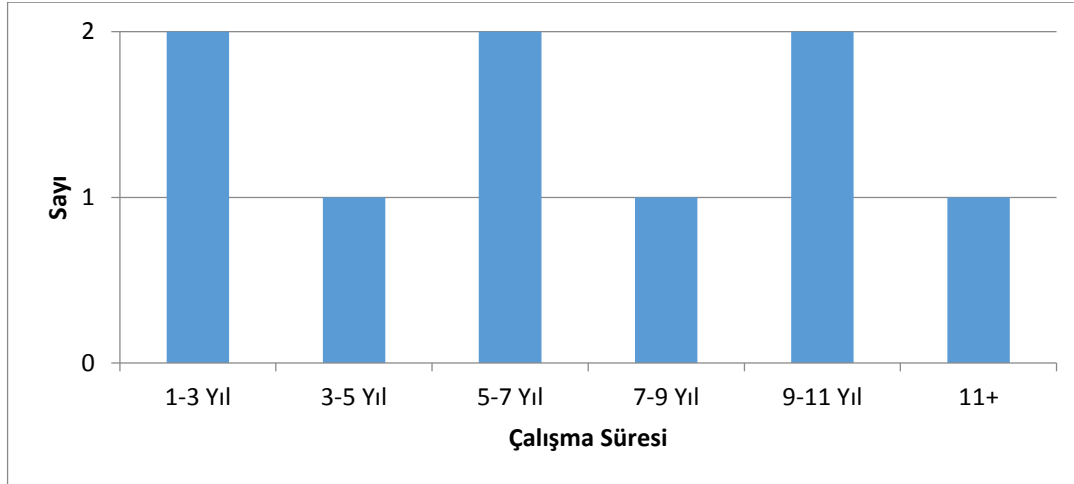
Çizelge 3: Katılımcıların Medeni Durumu

Kurumda Çalışma Süresi

Annelerin çocuklarla uzun süreli ilişki kurması sağlıklı kimlik gelişimleri açısından önemlidir. SOS Çocuk Köyü'nde anne olarak çalışacak kişilerde aranan özellikler incelendiğinde annelerin çocuklarla uzun süre kurumda kalmasına engel olabilecek herhangi bir durumun bulunmaması gerektiği önemsenmektedir. (SOS, 2008). Görüşme yapılan annelerin kurumda çalışma süreleri incelendiğinde yalnızca bir annenin 11 yıldan daha uzun süre kurumda çalıştığı belirlenmiştir.

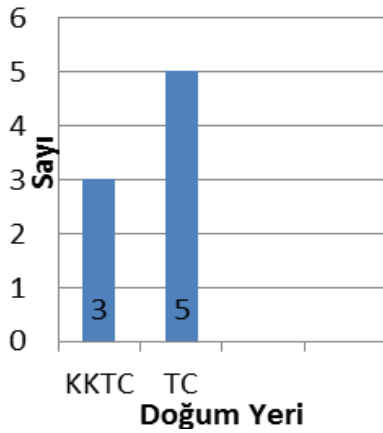
Çizelge 4: Kurumda Çalışma Süresi

Annelerin Doğum Yeri

Annelerin doğum yerleri incelendiğinde Kıbrıs doğumlu annelerin sayısının az olduğu belirlenmiştir. Annelerin çoğu, en az on yıldır Kıbrıs'ta yaşamasına rağmen adada doğan anne sayısının az olması dikkat çekmektedir. Annelerin doğum yerlerinin çocuk yetiştirme tarzlarını etkilediği düşünülmektedir.

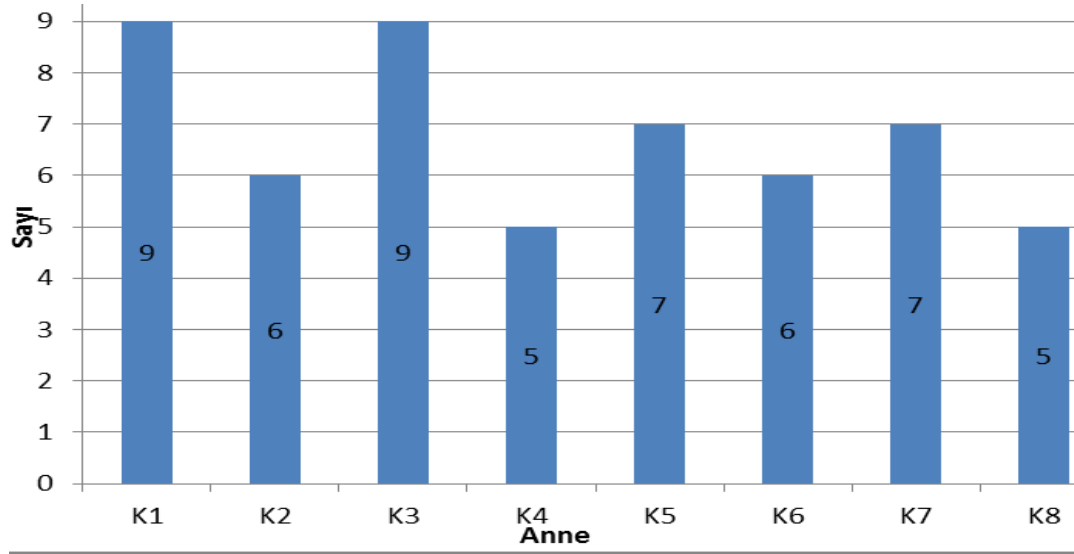
Çizelge 5: Annelerin Doğum Yeri

Annelerin Baktığı Çocuk Sayısı

SOS Çocuk Köyü'nde annelerin ortalama beş çocuğun bakımını sağlamakla yükümlü oldukları belirtilmektedir (SOS, 2008; Goparaj ve Sharma, 2008: 79). Ancak annelerin bakım verdikleri çocuk sayısının ortalama yedi olduğu belirlenmiştir. Özellikle bakım verdikleri çocuk sayısı altıdan fazla olan anneler çocukların ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir.

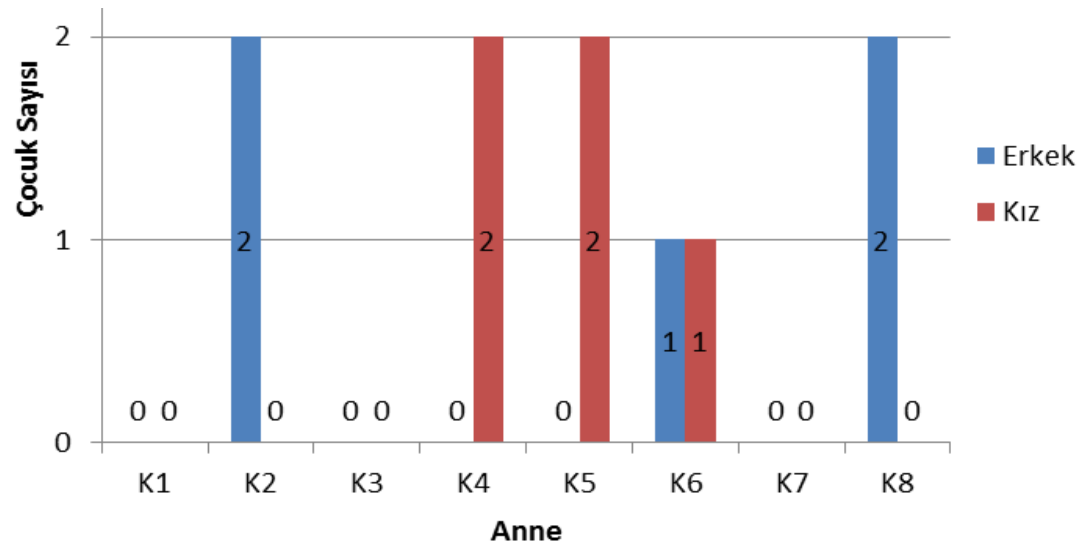
Çizelge 6: Annelerin Baktığı Çocuk Sayısı

Katılımcıların Sahip Olduğu Biyolojik Çocuk Sayısı

Çocuklara yaklaşım tarzlarının belirlenmesi adına, annelerin biyolojik çocuk sahibi olup olmadıklarının ortaya çıkarılması önemlidir. Görüşmeler esnasında yalnızca üç annenin biyolojik çocukları olmadığı belirlenmiştir. Biyolojik çocuğa sahip anneler, kendi çocuklarını büyütmeleri nedeniyle deneyim kazandıklarını ve SOS Çocuk Köyü'nde anne olarak çalışmakta zorluk yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Kendi çocuğu olmayan anneler ise diğer annelere kıyasla SOS Çocuk Köyü'nde annelik rolünü daha profesyonelce yerine getirebildiklerini belirtmişlerdir. Annelerin sahip oldukları biyolojik çocuk sayıları incelendiğinde ortalama iki çocuğa sahip oldukları Çizelge 7'de görülmektedir. Bu durum, annelerin SOS annesi olarak çalışmadan önce fazla sayıda çocuğun bakımı ile ilgili deneyimleri olmadığını göstermektedir.

Çizelge 7: Katılımcıların Sahip Olduğu Biyolojik Çocuk Sayısı

Bakım Veren Anne Olmak

Kurumda anne olarak çalışmak isteyen kişilerde bir takım özellikler aranmaktadır. Bunlar; anne adayının 30-45 yaşlarında olması, evlilik bağı ve sorumluluğunu üstleneceği küçük çocuklarının olmaması ve tercihen en az ortaokul mezunu olmasıdır. Annelerin görevleri bakımını üstleneceği çocuklarla (ortalama 5 çocuk) birlikte yaşayarak onlara annelik yapmak, sorumluluğunda bulunan çocukların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak ve çocuklarla kalıcı ilişkiler kurarak onları geleceğe hazırlamak şeklinde belirlenmiştir (SOS, 2008). Görüşmelerde, annelerin bakım veren anne olmak ile biyolojik anneliği birbirinden ayrı düşündükleri belirlenmiştir. Kendi çocuğu olan anneler buradaki çocuklara daha iyi bakım verdiklerini düşünmektedirler. Bunun nedenleri, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak dışında başka bir işle meşgul olmamaları, çocukların maddi ihtiyaçlarının kurum tarafından karşılanması ve kurumdan aldıkları eğitimler olarak belirlenmiştir.

K1: Şimdi ne de olsa biyolojik anne gerçekten annedir. Yani istediği kadar kötü olsun istediği kadar uzak olsun ama sonuçta onun annesidir ve çocuk bunu farkında ve benim bakıcı anne olduğumu da farkında. İkisini nasıl ayırt edeceğini bilir. Yani bir tartışma esnasında benim annem değilsin diyebilir çocuk. Yani o anda sen yıkılıyorsun zaten..

Yukarıda açıklamalarına yer verilen anne, çocuklarının biyolojik annesi olmayışından ötürü kural koymada güçlük yaşadığını belirterek, çocukların “sen benim annem değilsin ki...” sözleriyle duygusal yıkım yaşadığını dile getirmiştir.

K2: Kendi çocuklarımdan daha çok bunlara bağlandım sanki. 5 yıldır beraberiz. Sürekli, her gün her yere. En ufak bir şey olsun mesela benim de içim acıyor. Düşse mesela yaralansa, içim acıyor, parçalanıyor yani, dayanamıyorum. Buradaki çocuklara biraz daha sorumluluk, özveriyle yaklaşıyorsun, bakıyorsun. Kendi çocuklarım da öyle tabiki ama.. Bir yere götürdüğüm zaman devamlı onları takip etmek zorundayım. Başlarına bir şey gelmesin emanet diye, denize gidiyorsun, havuza gidiyorsun, tehlikeli yerlere gitmesini önlemek zorundayım. Diğer yandan babasına teslim ediyorsun, amcasına teslim ediyorsun. Biraz daha serbest oluyor kendi çocukların. Veya bir arkadaşına emanet edebiliyorsun. Ama buradaki çocukları kimseye emanet edemiyorsun. Sadece sen nereye o oraya. Tamamen benim sorumluluğum altında. Ben sorumluyum çünkü onlardan. Başlarına bir şey gelmesini istemem. O yüzden daha bir özveriyle bakıyorum.

Biyolojik çocukları olan, yukarıdaki açıklamalarına yer verilen anne, sorumluluk duygusu nedeniyle kurumdaki çocuklarının bakımını sağlarken daha özverili davrandığını belirtmiştir. Böyle bir sorumluluk duygusunun çocuğun bakımını sağlamaya olumlu etki ettiği düşünülebilir.

K2: Sevgi konusunda fark yok bence. Kendi çocuğuna nasıl bakıyorsan burada daha çok sanki. Daha çok bağlanıyorsun. Çünkü 24 saat yanındasın. En azından evde olduğun zaman, babasıyla gidiyor veya amcasıyla gidiyor. Bir akrabasına gidiyor, tatile gidiyor. Ama burada öyle değil. Ben iki gün izne gidiyorum. 2 gün sonra gece biz sarmaş dolaş (gülümseme) ya da 1 hafta çıktığım zaman ne bileyim mektuplar yazılıyor. Türkiye'ye gittiğim zaman daha başka bir duygu özlüyorsun yani geldiğin zaman.

Yukarıda açıklamalarına yer verilen anne duygusal olarak kendi çocukları ve bakım verdiği çocuklar arasında herhangi bir farkın olmadığını dile getirmektedir.

K3: Benim için her ne kadar da şey olsa öz anne ve babalarının yeri ayrı. Benim evimde her çocuğumun öz annesi babası muhakkak bizim eve yemeğe gelmiştir. Muhakkak beraber dışarıya çıkmışızdır. Her gelişlerinde ve ben (vurgulayarak) davet ederek, isteyerek. Çünkü o da çok önemli onun öz anne babasını ben yadırgarsam yine olay bana dönecektir ve içerisinde hiç hoş olmayan fırtınalar kopacaktır. Belki bana söylemeyecektir ve daha kötüye gidecektir diye iletişimimiz o yüzden ailelerle en azından benim bakım verdiğim çocukların aileleriyle çok çok (vurgulu) iyi. Sürekli yemeğe çıkarız, pikniğe gideriz.

K3'ün sözlerinden bakım verdiği çocukların biyolojik aileleriyle sürekli görüşmesini önemseydiği anlaşılmaktadır. Ailelerin diledikleri zaman çocuk köyünde çocukları ile birlikte zaman geçirebilmeleri kurumun olumlu bir yönü olarak düşünülebilir.

K4: Burayı zaten biz SOS anneliğini meslek olarak görmeyik. Normal bir evin artık. Evindir. Evime gelirim, çocuklarıma gelirim, izine de gittiğim zaman işte acaba naparlar? Tamam mıdır? İşte herhangi bir sıkıntıları var mı? Gene düşünün yani. Burayı meslek olarak görmek. Burası senin bir evindir yani. Zaten meslek olarak düşünseydin herhalde bu yapılmaz. Yani işte ayın sonunda ne kadar alacan? Onun hesabını yaparsan zaten yapaman. Yani sevecen, severek yapacan. İşte ben zaten burayı maaş olarak görürsam, işte ay gitsin ayın sonunda ben alacağım paraya bakarım dersin hiç ne adapte olun ne çocukları kazanın ne da mesleğini severek yapan.

Yukarıda sözlerine yer verilen anne, SOS annesi olmayı meslek olarak görmediğini belirtmektedir. Anneye göre işin yalnızca maddi kazancının düşünülmesi çocuklarla bağ kurmayı zorlaştırmaktadır.

K5: Aslında daha fazla. Biyolojik anne baba diyoruz mesela. Anneyi tamamlayan bir de baba. Burada baba yok birinci birinci. Çocuk sayısının fazla olması size ekstra bir aşırı sorumluluk yüklüyor. Bir de toplumun ve sistemin getirdiği şeyler var. Normal hayatta bir anne baba ne

kadar artısı eksisi pek sorgulanmaz ama bizde sorgulanır. Biz onun için her şeyin en iyisini en doğrusunu çıkarmak zorundayız. Bu da bizi biraz geriyor ve kasıyor. Bazen hatta ben bu kasılmadan şeyi görüyorum. Ee doğru yapacağımız yerde bu kasılma nedeniyle yanlış yaptığımızı görüyorum. Çocuklarımızın üstünde herkes bizden herkes mükemmeli istiyor ya bizim de onlardan mükemmeli beklediğimizi görüyorum. Ve gerçekten fark ettiğim anda gerçekten çok üzülüyorum. Çünkü asıl değer birilerinin ne istediği değil. O çocukların ne hissettiği nasıl mutlu olduğu. Bazen bunu unutuyoruz. İster istemez unutuyoruz ve dediğim gibi sorgulanma korkusu, yanlış yaparım korkusu yanlış yaptırıyor. O noktayı yaşamamayı isterim. Onu elimde olduğu kadar bilincinde olduğumda geri adım atıyorum. Ne pahasına olursa olsun. Kendi biyolojik çocuklarımda olduğu gibi onların ne hissettiği, nasıl mutlu olduğu, tabiki çocuktur kendi rahatına göre mutlu olur. O başka bir şey. Disiplin gerektiriyor. Yine onun kendi iyiliği içindir o disiplin. Onu da uygularsınız. Ama gerçekten mutlu olacaksa ve bundan kimse zarar görmez.

Yukarıda sözlerine yer verilen anne, baba eksikliğinin aile içinde çocuklarını yetiştiren bir anneye kıyasla kurumdaki annelere daha fazla sorumluluk yüklediğini belirtmektedir. Ayrıca kurumdaki annelerin dışarıdaki insanlar tarafından sorgulandığını hissetmesi onlara yanlış bir eylemde bulunma korkusu yaşattığına dikkat çekmektedir. Bu durum biyolojik anneler ile kurum bakımında anne olanlar arasında çocukları üzerinde karar verme yönünde belirgin bir fark olarak görülmektedir.

K6: Ben kendim için konuşayım daha mükemmel davranırım çocuklara burada. Çünkü bilinçliyim şimdi. Her zaman da bunu vurgularım. Keşke bu eğitimleri ben evlenmeden alsaydım. Şimdiki görüş açım o zaman olsaydı benim çocuklarım belki da şimdi daha mükemmel şeyler olurdu. Bunu her zaman söylerim.

Yukarıdaki açıklamalardan çocukların bakımında kurum tarafından verilen eğitimlerin yararlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kurumda Yaşamamanın Avantajları

SOS Çocuk Köyü'nün amacı, çocuklara uzun süreli aile tipi bakım verilmesi olduğundan annelerin çocuklarla aynı ortamda yaşaması planlanmaktadır. Bu nedenle, annelerin kurumda yatılı olarak kalması ve kurum dışında bakmakla yükümlü olduğu kimselerin olmaması gerekmektedir (Goparaj ve Sharma, 2008:79). Anneler çalıştıkları kurumun olumlu yanları arasında çeşitli özellikler sıralamıştır. Bunlar; yardıma ihtiyaç duydukları zaman anında yardım alabilmeleri, kurumun kendilerine sosyalleşme imkanı sunması, özel ihtiyaçlar dışında masraflarının olmaması ve kurumun esnek yapısı olarak sıralanmıştır.

K1: Bizim psikoloğumuzun burada olması, destek alacağımız çok insan var. Ya da sosyal hizmetlerimiz, köy müdürümüzün burada yaşaması, gerçekten çok büyük bir avantaj. Çünkü bir sorun yaşadığımızda destek alabiliyorum. Anında destek alabiliyorum. Kurumun güzel yanı da bu.

Yukarıda açıklamalarına yer verilen anne, özellikle yardıma ihtiyaç duydukları zamanlarda kurum içinde anında yardım alabildiklerinden bahsetmektedir.

K2: Burada devamlı sosyalleşıyorsun. Herkesle dialog içindesin. Arkadaşların çok burada. Çocuklar çok. Vakit nasıl geçiyor anlamıyorsun. Kurumun düzenlediği bir anneler günü yemeği bir kahvaltısı veya kadınlar günü. Tatilimiz oluyor sosyal ne bileyim hep sosyalleşıyorsun. Yemekler oluyor. Oteller olsun. 5 gün tatile gidiyoruz çocuklarla bu da güzel oluyor. Değişik bir ortama gidiyorsun çocuklarıyla daha çok vakit geçiriyorsun. En azından dinlenme fırsatın oluyor. Bir de masrafın olmuyor burada herşey kurum tarafından karşılanıyor. Yeme-içme, yatma, alışverişin. Yani istediğini alabiliyorsun. Veriliyor bütçe sana. İstediklerin derken çocukların istediğini, kendi istediğin, beğendiğin. Ben bugün bunu yemek istiyorum ya da bugün çocuklarla dışarıda yemek istiyorum. Buna kendin karar veriyorsun. Bu da güzel bir şey yani. Bütçeye de destek oluyor. Aile bütçesine. Kendi bütçene de. Hiç masrafın olmuyor...

Yukarıdaki ifadesinde anne, kurumun kendilerine sosyalleşme imkânı sağlamasını olumlu olarak değerlendirmektedir. Ayrıca kendi özel ihtiyaçları dışında harcama yapmak zorunda olmamalarını maddi açıdan önemli bir destek şeklinde değerlendirmektedir.

K3: Mesela hasta olduğunuzda. Bugün ben geç kalktım mesela. A herkes bir yandan kapıyı çaldı. Herkes bir yandan çocukları paylaştı. Arabaya bindirip onlar götürdü. Yarısını ben götürdüm. Eve Yardım ettiler temizliğe ve bu, hasta olduğumuzda da aynı şey geçerli. Yani destek veriyorlar. Yorgun olduğunu hissediyorlar. Çünkü artık birebir yaşadığımız için senin duruşundan da anlayabiliyor. Ya da işte çocuklar yattıktan sonra ya da okuldayken kendi aramızda yaptığımız paylaşımlar var, sohbetler var. Çocuklar okula gittiğinde kendi işlerimizi de yapabiliyoruz. Sadece SOS odaklı çalışmıyoruz. Kendi işlerimizi de halledebiliyoruz dışarılarda. Bu tür artıları da var. Yememiz içmemiz zaten buradan sağlandığı için bunların da artıları var, bunlar da önemli şeyler bizim için.

Yukarıdaki sözlerden anlaşıldığı gibi annelerin birbirleri arasındaki iletişim annelerin güçlü hissetmesine etken olmaktadır. Ayrıca, kurumun esnek yapısı sayesinde çocuklar okulda olduğu süre içerisinde annelerin kendi işlerini halledebilmesi de kurumda yaşamının olumlu bir yanı olarak değerlendirilmektedir.

K6: Çok şey. Burada tamamen sıfır harcama ile yaşayabilirsiniz. Hiç masrafınız yoktur. Ha özel birşey isteyeceksiniz de alacaksınız. Kendi ihtiyaçlarınızı alacaksınız. Mesela. Yani bu bir avantajdır bence. İş için bu bir avantajdır. Çünkü gerçekten hiçbir iş yoktur öyle sıfır harcamayın ay çıkarasınız. Yani psikolojik olarak da tatmin sağlar. Mesela etkinlikler düzenlenir, etkinliklere gideriz. Tatil şansı var. Ben mesela hayatımda hep işlediğim için yazda da olduğu için işimiz 1-2 defa gittim tatile. Burada her zaman gideriz. Bir değişikliktir. Pikniğe gideriz. Ben çocukları alırım giderim yani yalnız da. Beklemem organize edilsin da gideyim.

Diğer annelerin açıklamalarına benzer şekilde yukarıda ifadesine yer verilen anne, kurumda yaşarken özel ihtiyaçları dışında harcama yapmak zorunda kalmamalarını avantaj olarak değerlendirmektedir. Ayrıca sosyal etkinliklere katılma şanslarının oluşu kurumda yaşamanın olumlu yanı olarak düşünülmektedir.

K7: Kermeslerimiz oluyor ekstra etkinliklerimiz oluyor. Biz bu tür şeylere açığız ya da çocuklarımızın arkadaşları aileleri geliyor. Okuldaki arkadaşlarının aileleri geliyor, kendi ailemiz geliyor. Hani her şey öyle kenarda diye düşünmesin kimse... Bir müdürümüzün bizimle burada yaşaması. Çünkü hani sonuçta kalabalık bir ortamda yaşıyoruz. Sıkıntılarımız mutlaka oluyor. Hani ulaşabileceğimiz dediğim gibi teknisyenimiz burada kalıyor. Şoförümüz burada kalıyor, müdürümüz burada kalıyor. Bizimle aile içinde bir mahallenin içindeyiz. Bizim için çok büyük bir avantaj.

Yukarıdaki açıklamalarına yer verilen anne de özellikle teknik desteğe ihtiyaç duymaları durumunda anında hizmet alabilmeleri ve SOS annesi olarak kurum dışında düzenlenen pek çok etkinliğe katılma şanslarının oluşunu olumlu olarak değerlendirmektedir.

K8: Benim her şeyim buradadır. Bir iş yeri gibi görmüyorsun zaten. O avantajımız var bizim. Dediğim gibi burada çok büyük aktiviteler oluyor. Normalde gitmediğimiz yerlere biz gidiyoruz mesela. Mesela bu Haziran sonunda Eylül'e kadar 12 ev varsa, 12 ev de tatile gider. Otellere. 3 gün 5 gün. O otelin artık davetine göre. Tatil yaparlar. Bunun yanı sıra yemekler olur, ne bileyim eğlenceler olur. Çocuk bayramıydı. Onlara yönelik şeyler olur. Yani çok büyük avantajı var. Çok güzel avantajları var. Çocuklar olsun, anneler teyzeler olsun. Normalde belki de bizim hayatımız normal bir hayat olsa olmayacak.

Annelerin evlerini çalıştıkları yer olarak görmektense, kendi evleri olarak hissetmeleri çocuklarla aralarında bağ kurmayı ve çalışma ortamlarına adapte olmalarını kolaylaştırdığı düşünülebilir. Yukarıdaki annenin açıklamalarından da kurumda sosyal etkinliklere katılma fırsatı bulmaları olumlu olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Kurumda Yaşamının Dezavantajları

Anneler kurumda yaşamının dezavantajlarını kapalı bir ortamda yaşama, çocuk sayısının fazla olması, personel eksikliği ve baba figürünün olmaması nedeniyle sorumluluklarının fazla olması şeklinde belirtmişlerdir.

K3: Zorlu yanlarını (düşünerek) çocuklar için şöyle: ne kadar açık bir ortam desek de olsa burası kapalı bir ortam. Şöyle: belli bir yerdesiniz. Ben isterim ki hani farklı çocuklarla da kaynaşsınlar, dışarıya da çıksınlar. Belli bir yerde oldukları için sürekli birbirlerini gördükleri için belli bir yerden sonra kavgalar, tartışmalar, atışmalar başlıyor. Onun da önüne geçiyoruz ama bizim için de. Bayanlar olduğu için dedikoduya çok açık bir yer.

Yukarıda açıklamalarına yer verilen anne evlerin aynı ortam içinde olmasını olumsuz olarak değerlendirmektedir. Diğer yandan, çocukların pek çok etkinliğe köy dışında katılmaları ve okullarının da köy dışında olması çocukların sosyalleşme ortamını köyle sınırlandırmamaktadır.

K4: Benim için olumsuz yanı yoktur. Çünkü izinlerimde giderim çocuklarıma. Onlar da istediği zaman gelir o da bir avantajdır yani. İstedikleri vakit çocuğun gelir ziyaret edebilir. Misafirin gelir seni ziyaret edebilir. Ailen gelebilir yahut da arkadaşların gelebilir. Vakit geçirebilir. Yani bence, benim için yoktur ama gençler için tabiki onların hayatını kısıtlayabilir. Burada devamlı kalması bir sorumluluğunun olması onlar için değişiktir.

Biyolojik çocuk sahibi anneler, izinlerinde rahatlıkla çocuklarını görmeye gidebilmelerini ve çocuklarının da kuruma gelme olanağı olmasını olumlu olarak değerlendirmektedir. Yukarıda sözlerine yer verilen anne, kurumda yaşamak zorunda olma durumunun yalnızca genç anneler için engel yaratabileceğini belirtmektedir.

K5: Tabi ki gönül ister ki hani sorumlulukları daha dengeli daha güzel daha kaliteli yürütebilmek. Benim burada tek sıkıntım o. Keşke daha az çocuk sayısı ile daha kaliteli, onların da duygu doyumunu daha çok yaşayabilmek. Onları sadece yedirmek, temizlemek değil, ama onların bir bütün olduğu her anını paylaşmak.

Yukarıdaki sözleriyle anne, bakım verdikleri çocuk sayısının fazla olmasını olumsuz olarak değerlendirmektedir. Anneye göre çocuk sayısının fazla oluşu, her bir çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılamayı engellemektedir.

K8: Olumsuz olan mesela geç vakitte bir durum oldu. Kendi ailenizle ilgili çıkmanız gerekiyor. O gün de hiç teyze yok. Asla çıkamazsınız. Kendi evladınız bile olsa. Acil bir durum var. Çocuk açtı dedi ki anne bana böyle bir şey oldu ben seni acil istiyorum. O saatten çıkıp gitmeniz mümkün değil. Mutlak oraya birini bulacaksınız. Dediğim gibi o da yedek birini bulmanız gerekiyor ki

gelsin o da baksın. Çok haklarımızdan bizim yararlanamadığımız zamanlar oluyor. Personel sıkıntısından dolayı. Mesela içeride 15 gün kalıyorsun hiç çıkmadan iznin yok ama ihtiyaç duyuyorsun. Sizin düşününüz var, davet ediyorsun, gitmek istiyorum. İnsanım neticede. Eğer o gün bir kimse yoksa gidemiyorsun. Eğer çok sevdiğiniz aileniz de olsa dahi gitme şansınız yok. Bu gibi yani kötü tarafları da...

Yukarıda sözlerine yer verilen anne, teyze eksikliği nedeniyle acil durumlarda çocuklarını kurumda bırakmak zorunda kalmalarının güçlükle yarattığını dile getirmiştir.

Kendi Çocuklarına Bakmak ve Kurumdaki Çocuklara Bakmak Arasındaki Farklılıklar

Görüşmelerde anneler kendi çocuklarına bakmak ve kurumdaki çocuklara bakmak arasında çeşitli farklılıklar ortaya koymuşlardır. Bunlar; kurumdaki çocukların daha fazla ilgi istemesi, baba eksikliği nedeniyle tüm sorumluluğun annede bulunması, sorgulanma, fazla sayıda çocuğa bakma, çocuğu disipline etmeye çalışırken ikilem yaşanması ve alınan eğitimler sayesinde daha bilinçli çocuk yetiştirdikleri şeklindeki düşüncelerdir.

K4: Buradakiler daha fazla ilgi ister. Çünkü orada baba da var yani. Baba da ilgilenir. O kadar çok sana ihtiyaç duymaz. Burada bir tek annedir evde. Her şeyi anne çözer ama orada baba da yaşar. - Bunların tek paylaştıkları kişi sen olduğun için her zaman için sana ihtiyaç duyarlar yani.

Yukarıda açıklamalarına yer verilen anne, aile içinde büyüyen bir çocuğa kıyasla kurumda büyüyen bir çocuğun babanın ilgisinden yoksun oluşunu, çocuğun anneden daha fazla ilgi beklemesi şeklinde değerlendirmektedir.

K5: Çocuk sayısının fazla olması size ekstra bir aşırı sorumluluk yüklüyor. Bir de toplumun ve sistemin getirdiği şeyler var. Normal hayatta bir anne baba ne kadar artısı eksisi pek sorgulanmaz ama bizde sorgulanır. Biz onun için her şeyin en iyisini en doğrusunu çıkarmak zorundayız. Bu da bizi biraz geriyor ve kasıyor.

Yukarıda sözlerine yer verilen bir anne kendi çocuğuna bakmakla kurumdaki çocuğa bakmak arasındaki en büyük farkın sorgulanma olduğunu belirtmektedir. Biyolojik ailesi içinde büyüyen bir çocuğa, istisnai durumlar haricinde, annesinin nasıl davrandığı sorgulanmazken kurum bakımında göz önünde bulunma nedeniyle annelerin davranışlarının sürekli sorgulandığını belirtmektedir.

K5: Kendi biyolojik çocuklarımda olduğu gibi onların ne hissettiği, nasıl mutlu olduğu, tabiki çocuktur kendi rahatına göre mutlu olur. O başka bir şey. Disiplin gerektiriyor. Yine onun kendi iyiliği içindir o disiplin. Onu da uygularsınız... Onları ben doğurdum ben emek verdim. Açık açık söyleyebilirim bunu. Ben sizin için ne acı çeksem ne sıkıntı çeksem umurumda değil. Çekerim fazlasıyla. Her şeyi yaparım ama sizin de kendi sorumluluklarınızı almanız gerekiyor. Bu konuda taviz vermedim. Ama ne yazık ki ilk

başlarda ben bunun bocalamasını çok yaşadım. Geldim ve en küçüğü 10 yaşındaydı çocuklarımın. Ben geldim ve hiçbir emeğim yok bu çocuklarda.

Yukarıdaki annenin sözleri önemli bir noktaya işaret etmektedir. Anneler belli bir yaştan üstündeki çocuklara bakmaya başladıkları zaman çocuklar üzerinde disiplin kurmakta güçlük çekmektedirler. Bu durum anneleri “bu yaştan sonra, çocuğa ben ne katabilirim” şeklinde bir düşünceye itebilir.

K6: Bence burada biz, ben kendim için konuşayım daha mükemmel davranırım çocuklara. Çünkü bilinçliyim şimdi. Her zaman da bunu vurgularım. Keşke bu eğitimleri ben evlenmeden alsaydım. Şimdiki görüş açım o zaman olsaydı benim çocuklarım belki da şimdi daha mükemmel şeyler olurdu. Bunu her zaman söylerim.

Yukarıdaki annenin sözlerinden eğitimin annelik becerileri üzerinde ne kadar etkili olduğu ve eğitimler sayesinde annelerin çocuklara *kendine daha çok güvenen* bir yaklaşımla yaklaşabildikleri anlaşılmaktadır.

Anneleri SOS Annesi Olmaya Motive Eden Unsurlar

Anneleri SOS Annesi olmaya motive eden pek çok faktör belirlenmiştir. Bunlar; yakın çevrede SOS annesi olarak çalışan kişilerin bulunması, yalnızlık hissi, kuruma duyulan güven, maddi ihtiyaçlar ve çocukların olduğu bir ortamda çalışmak istemidir.

K2: Ben eşimden ayrılmıştım. İş arıyordum, arkadaşlarıma söyledim. Onlar da dediler. SOS’te münhal çıktı gazetede falan. İstersen başvur... Bende geldim başvurduğum. Sonra mülakatlara geleceksin dediler, tekrar çağırdılar, tekrar geldim, mülakatlar yapıldı ne zaman başlayabilirsin? Dedi. Hemen dedim. Hazırdım ben iş için.

Yukarıda sözlerine yer verilen anne boşanmanın ardından değişen yaşam biçimi içinde güvenli bir iş arzusuyla SOS annesi olmaya karar verdiğini belirtmektedir.

K5: Burada tanıdığım köylüm bir arkadaşım vardı. Ben zaten evimi o arkadaştan aldım. O da beni çok iyi tanır. Kardeşlerimi kendim yetiştirdiğimi, nasıl bir aile yapım olduğunu bildiği için dedi lütfen bu çocukları başkasına bırakmayayım. Sen yaparsın bu işi. Dedim yani ansızın verebileceğim bir karar değil, bekle lütfen. Bana müsaade gidiyim düşünüyüm. Hayır dedi ben eminim yaparsın. Gel dedi başvuru yap. Zaten olur olmaz belli değil. Neyse başvurumuzu yaptık ama ben de böyle bocalıyorum. Hani yaptığım kendi işimden çok memnun değilim ama burada beni korkutan kendi kızlarım var, kendi çocuklarımı nasıl bırakacağım?

Yukarıdaki ifadesinde anne, kafasında pek çok soru olmasına rağmen SOS Çocuk Köyü’nde anne olarak çalışan yakınlarının desteği ile SOS annesi olmak üzere kuruma başvuruda bulunduğunu belirtmiştir.

K6: Ben de iş arayışı içindeyim. Nereye gideyim. Yani ben 51 yaşında nereye gideyim? Hazıranda gelmiştik ama benim bir ümidim vardı belki kantin verilir. Kantin verilseydi orada devam edecektim. Kurulmuş düzenim vardı orada. Eylül'e kadar bekledim ben, kantin bana verilmedi. Dedim tamam ben SOS'e gidiyorum buranın müdürü bana kartını verdiydi.

Yukarıdaki sözlerine yer verilen anne yıllarca sigortasız işlerde çalıştığını 51 yaşına geldiğinde de emekli olabilmek için güvenle çalışabileceği bir iş arayışı sonunda SOS annesi olarak çalışma başvurusu yaptığını belirtmiştir. Bu açıklamalardan SOS Çocuk Köyü'ne duyulan güvenin SOS annesi olma yönünde anne adayları arasında motivasyon yarattığı anlaşılmaktadır.

K7: Kız kardeşim burada çalışıyordu. Onlar bana telefon açmıştı. İşte böyle böyle SOS'e personel alınacak. müracaatlar var. İşte çok isteriz senin burada çalışmanı, çocukları sen çok seviyorsun. Çünkü biliyorlar. Kardeşim biri, diğeri de çok samimi arkadaşım. Biliyorlar benim çocuklara çok düşkün olduğumu. Onlar sürekli kliniği arıyordu. O zaman cep telefonu yoktu. Sürekli gel. İşte burada yapabilirsin. Mesela klinikte ayda 2 defa çıkabiliyordum, burada ayda 3 defa çıkıyorum. İşte sigortası daha iyi yatırımı, maaşı daha iyi işte. Çocuklarla olacak, evin olacak, uykusuz kalmayacaksın. Klinikte biliyorsunuz gece-gündüzün yoktur.

Yukarıdaki annenin sözlerinden de anlaşıldığı gibi kurumda çalışan yakınların bulunması ve kuruma duyulan güven iş başvurusunda önemli motivasyon kaynaklarıdır.

K8: Ben biliyordum zaten burayı. Kıbrıs'ta da kaldığım için. Sürekli de gazetede münhalini okuyordum. Kalma olayı olduğu için burada, sürekli kalma bana cazip geldi. Çocuklarımla yokluğunu bir şekilde telafi edebilirim diye. Çünkü ailemin çoğu Türkiye'de şu anda. Ben burayı o yüzden tercih ettim açıkçası. Çocukları da çok seviyorum..

Yukarıda sözlerine yer verilen anne, yaşam döngüsü içinde çocuklarının evden ayrılışı ve yalnız kalması nedeniyle SOS annesi olmanın kendisine cazip geldiğini belirtmiştir.

Annelerin Kurumda Değiştirmek İstedikleri

Katılımcılara kurumda değiştirmek ya da iyileştirmek istedikleri unsurlar sorulduğunda evlerin aynı yerde değil de ayrı ayrı olmasını tercih ettikleri, teyze sayısını çoğaltmak istedikleri, kurumda baba figürünün olmasını istedikleri, çocuklara hakları yanında sorumluluklarının öğretilmesini istedikleri ve çocukların aileleriyle daha sık görüşmesini diledikleri belirlenmiştir.

K3: Burada ev ev değilde ayrı ayrı yerlerde atıyorum Ev 1 Metropol civarında kalsın. Birimiz Gönyeli civarında. Çünkü o yaşamı da öğrenmek zorundalar. Mesela ikinci olarak ben şey istiyorum. Çocuklarıma da söylüyorum. Her zaman bu servisleri kullanıyorsunuz. Diyorum cebinizde para var. Hani bilin, başka servisle de gidin. Bunları kullanacaksınız. Bunları da

öğrenmeleri lazım. Bunları değiştirmek isterdim. Başka teyze sayısını çoğaltmak isterdim. Diğeri, baba figürü olurdu. Var burada aslında. Pedagog var. Ahmet hoca var ama erkek modelimiz yok.

Yukarıda sözlerine yer verilen anne evlerin birbirinden farklı semtlerde olmasının çocuklara daha fazla yarar sağlayabileceği düşüncesini belirtmektedir. Ayrıca anne kurumdaki teyze sayısının artırılması gerektiğine ilişkin düşüncesini dile getirmiştir.

K4: Biz tek çalışırık mesela her evde bir teyze olsun. Belki çocukları teyze alıp bir yere gider ya da anne alıp değişik bir yere gider. Ama bir anne olduğunda evde ya çocuğa mı verimli olacak, ya evin içerisine mi verimli olacak ve ne bileyim yani tek çalışmak biraz zordur. Her eve bir teyze olsa bu çocuklara daha güzel zaman geçirilir. Daha farklı şeylere de gidilir.

Yukarıda ifadesine yer verilen anne, evlerde teyze sayısının artırılması ve her evde sürekli olarak bir teyze bulunması yönündeki fikrini belirtmiştir.

K5: Birinci birinci çocuk sayısını azaya indirgerdim. Çünkü baba şansımız olmadığı için zaten dediğim gibi toplumda o kaliteli düzey olsa çocuklarımız zaten burada olmazdı.

Yukarıda sözlerine yer verilen anne, daha kaliteli bakım için çocuk sayısının daha az olması gerektiğini belirtmiştir.

K6: Çalışanların da birer insan olduğunu çocuklara iyice öğretmek lazım. Bakın başka şeyleri mesela evde bazı şeyleri sorumluluklarını öğretirken işte defa defa söyleriz. Söyleriz söyleriz söyleriz. Burada çalışanların da birer insan olduğunu. Biraz şey verilmesi lazım çocuklara. Çalışan hakları var, kadın hakları var yani çocuk hakları verilir ala güzel ve çocuklar bunu bazen karıştırıyor. Sorumluluk mu hak mı karıştırır. Her şeyin hakkı olduğunu zannederler.

Yukarıdaki açıklamalarında anne, çocuklara hakları öğretildiği gibi sorumluluklarının da öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca anne, Çocuk Hakları Eğitimleri sonrasında çocukların her şeyin hakları olduğuna yönelik düşünceye sahip olmalarının sorun yarattığını dile getirmiştir. Annenin sözlerinden çocukların hakları gibi sorumluluklarının da olduğunu ve ikisinin birbirinden ayrılmadan ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

K8: Elimde olsa çocukların aileleriyle daha sık görüşmesini isterdim. Çünkü çocuklar için çok büyük bir etken bana göre. Dediğim gibi anne kötüyse babayla. Babası yoksa eğer, annenin daha çok gelip ilgilenmesini isterdim. Onlara yalan yanlış vaatler değil de daha bir çocuğun anlayabileceği dilden anlatımlarını isterdim. Hani ben seni buraya veriyorum ama derdim ama vermem gerekiyordu, işte çok zor durumdaydık, ben sana bakamıyordum, ne bileyim yani çocuğun anlayabileceği dilden.

Yukarıdaki ifadesinde anne, çocukların biyolojik aileleriyle sağlıklı ilişki kurmalarının önemine dikkat çekmektedir. Anne, biyolojik ailelerin çocuklara yerine getiremeyecekleri vaatler vermesinin çocuklar üzerinde yarattığı olumsuz duygu durum nedeniyle biyolojik ailelerin de bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

SONUÇ

Pek çok yazar çocukların sağlıklı kimlik gelişimleri için bebeklikten itibaren anneleri ile sağlıklı bir ilişki ve iletişim kurmalarının önemi vurgulanmaktadır (Budin, 1907 akt; Can,1999:17; Yörükoğlu, 2004:33). Çocuklarla oluşturulacak olan bağın uzun süreli olması çocukların kendine güveni ve dış dünyaya güveninde de etkili olduğu bilinmektedir. Bu açıdan 0-16 yaş çocuklara bakım veren SOS Çocuk Köyü'nde bu çocukların sağlıklı kimlik gelişimleri için annelere ne kadar büyük bir görev düştüğü açıktır.

Yapılan araştırmada SOS Çocuk Köyü annelerinin, annelik deneyimlerini ortaya çıkarmaya yönelik çeşitli temalar altında annelere sorular sorulmuştur. Bu temalar annelerin demografik bilgileri yanında, bakım veren anne olmak, kurumda yaşamının avantajları ve dezavantajları, kendi çocuklarına bakmak ve kurumdaki çocuklara bakmak arasındaki farklılıklar, anneleri SOS annesi olmaya motive eden unsurlar ve annelerin kurumda değiştirmek istedikleri şekilde belirlenmiştir. Elde edilen bulgularda annelerin SOS annesi olarak çalışmaya başlamadan önce aynı anda en fazla iki çocuğun bakımına yönelik deneyim sahibi oldukları belirlenmiştir. Araştırmada anneliğe on yaşın üstündeki çocukların bakımı ile başlayanların, çocuğa kural ve alışkanlık kazandırma becerisinde diğer annelere kıyasla daha fazla zorlandıkları ortaya çıkmaktadır. Kendi çocuğu olan anneler, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak dışında başka bir işle meşgul olmamaları, maddi ihtiyaçların kurum tarafından karşılanması ve alınan eğitimler sayesinde kurumdaki çocuklara kendi çocuklarına kıyasla “daha iyi” anne olabildiklerini hissetmektedir. Buna karşın, kurumda baba modelinin olmayışı kurumdaki annelerin herhangi bir biyolojik anneden daha fazla sorumluluk üstlendiklerini düşünmelerine neden olmaktadır. Anneler, SOS annesi olarak pek çok davet ve etkinliğe katılma şanslarını kurumun kendilerine sunduğu bir avantaj olarak nitelendirmektedir. Özellikle köydeki her evin yaz ayları içerisinde bir otele giderek tatil yapma şansına sahip olması hem çocuklar hem de anneler açısından motive edici olarak değerlendirilmektedir. Anneler kurumdaki teyze sayısının artırılması ve bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayısının azaltılması yönündeki değişimlerin çocuklara daha kaliteli hizmet verilmesini sağlayacağını düşünmektedirler.

KAYNAKÇA

Bıyıklı, L. (1995). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve S. O. S. Çocuk Köyleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (1), 3-10.

Can, G. (1999). Anne-Yenidoğan Bağının Önemi. İç. Aysel Ekşi (Ed.), *Ben Hasta Değilim*, 17-21, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Goparaj, H. ve Sharma, R. R. (2008). From Social Development to Human Development: A Case of SOS Village. *Journal of Business Perspective*, 12 (1) 77-86.

Karataş, K. (2008). "Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", Koruyucu Aile, Evlat Edinme Hizmetleri ve Ruh Sağlığı, *Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XX. Sempozyum Sunumları*, 15-16 Şubat 2007, (Ed.: Neşe Erol), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., 41- 54, Ankara.

SOS (1991). *SOS Çocuk Köyü Derneği Dernek Tüzüğü*.

https://www.soscocukoyu.org/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=57 , Erişim tarihi: 25 Mayıs 2013.

SOS (2008). *SOS Annesi Münhali*.

https://www.soscocukoyu.org/index.php?option=com_content&view=article&id=156:anne-ve-teyza-muenhali&catid=2&Itemid=34 , Erişim 7 Haziran 2013.

SOS (2013). *SOS Children’s Village*. <http://www.sos-usa.org/about-sos/what-we-do/60-years-of-history/pages/the-meaning-of-sos.aspx> , Erişim tarihi: 7 Haziran 2013.

VanBergeijk, E. O. ve McGowan, B. G. (2001). Children in Foster Care. In A. Gitterman (Eds.), *Handbook of Social Work Practice with Vulnerable and Resilient Populations*, 2nd ed., 399-434, Columbia University Press, New York.

Wells, K., Farmer, E. M. Z., Richards, J. T., Burns, B. J. (2004). The Experience of Being a Treatment Foster Mother. *Qualitative Social Work*, 3 (2), 117-138.

Yazıcı, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 499-525.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara.

Yörüköğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı* (27. Baskı). İstanbul.

ÖZET

“Çocukların ticari cinsel sömürüsü” tanımı ilk kez 1996 yılında, Stockholm Dünya Kongresi’nde yapılmıştır. Bu tanıma göre; çocukların ticari cinsel sömürüsü, çocuklara karşı baskı ve şiddet, işgücü piyasasında zorla çalıştırılma ve köleliğin çağdaş bir biçimidir (ECPAT, 1996). Bu tanımdan yola çıkarak çocukların ticari cinsel sömürüsü, çocuk haklarının temel bir ihlalidir.

Uluslararası, ulusal ve yerel düzeylerde dünyanın farklı ülkelerinde bu sorunu tanımlamak üzere bazı çabalarda bulunulmuş olsa da, ülkemiz için bu, oldukça yeni bir kavramdır. Üzülerek, uluslararası düzeyde de, çok az sayıda proje ve çalışmanın çocuğun ticari cinsel sömürüsünü ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu ve bu konuda temel öge olan çocuklara yönelik talebi azaltmaya ilişkin olduğunu görmekteyiz.

Bu bildirinin amacı, Çocuğun Ticari Cinsel Sömürüsü hakkında en temel bilgileri, uluslararası perspektifin vurguladığı nedenler ve yol açtığı problemler ile birlikte vermektir. Bu bildiride çocuğun ticari cinsel sömürüsü ana hattında, bu kavramın birincil faktörlerine değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: Çocukların ticari cinsel sömürüsü, çocuk fuhuşu, çocuk pornografisi, çocukların cinsel amaçlı ticareti, cinsel amaçlı çocuk turizmi.

GİRİŞ

Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsüne (ÇTCS) İlişkin Tanımlar

“Çocuk” terimi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin birinci maddesi uyarınca, hem kız çocuklar hem de erkek çocuklar olmak üzere, on sekiz yaşından küçük bireyleri ifade etmektedir.

“Çocuklar ve gençler” dediğimizde, ergenlik dönemindeki çocukların kendilerini genç olarak tanımladıklarını görüyoruz. Aynı zamanda Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler “gençlik” tanımını 15 – 29 yaş arası olarak yapmakta ve ihtiyaçları ile ilişkili olarak üç ana alt grupta incelemektedir (Yurttagüler, 2008).

¹ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü.

“Çocukların cinsel istismarı”, bir kişi - genellikle bir yetişkin tarafından, cinsel haz veya maddi kazanç elde etmenin amaçlanması, ticaret, fuhuş, cinsel amaçlı turizm, çocuk evlilikleri, çocuğun pornografide kullanılması, soyma, dövme, ensest, cinsel taciz ve tecavüz yoluyla, çocuğun onurunun zedelenmesi, eşitlik ve özerkliğinin, fiziksel ve zihinsel iyilik halinin, ve çocuğun insan hakkının ortadan kaldırılması ve bu yollarla ilerleme elde etmeye çalışılması şeklindeki uygulamaları içerir (Estes, 2001).

“Cinsel İstismar” ile “Ticari Cinsel Sömürü” Arasındaki Fark

“Ticari Cinsel Sömürü” terimi ise, cinsel istismardan farklı olarak tanımlanmaktadır. Çocukların “ticari cinsel sömürüsü” kavramının içine giren birincil ve ilişkili faktörler şöyledir:

- Çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesi (Çocuk fuhuşu)
- Cinsel amaçlı çocuk turizmi (çocukların seyahat ile bağlantılı ticari cinsel sömürüsü)
- Çocuk pornografisi (çocuğa yönelik cinsel istismar materyalleri) ve
- Çocuk ticareti (çocukların cinsel amaçlı ulusal sınırlar içerisinde ya da ulusal sınırların ötesinde ticareti).

“ÇTCS” terimi ise, çocukların ticari cinsel sömürüsünün kısaltmasıdır (Karlen, 2011). Buna ek olarak, çocuklar daha az belirgin yollarla da ticari cinsel sömürüye uğrayabilirler. Örneğin: kendi yerel işgücü piyasaları içinde çalıştırılabilir ya da işgücü piyasasında yer almaya zorlanabilirler. Bu durumlarda çocuk, işin bir türünü yapmak üzere istihdam edilebilir, aynı zamanda işveren çocuğu cinsel amaçlar için de kullanabilir (Unicef, 1997). Çocuk, aynı ya da mal veya nakdi ödeme karşılığı cinsel amaçlarla takas edildiğinde, çocuk evlilikleri de, çocukların ticari cinsel sömürüsünün bir türü olarak kabul edilir (ECPAT, 2008).

“Çocukların ticari cinsel sömürüsü” tanımı, 1996 Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsüne karşı Stockholm Dünya Kongresinde şu şekilde yapılmıştır;

Çocukların ticari cinsel sömürüsü, çocuk haklarının temel bir ihlalidir. Bu durum, çocuğa yetişkinler tarafından cinsel istismar uygulanmasını içermektedir. Ayrıca çocuk veya üçüncü bir kişi ya da kişilere bunun karşılığında aynı veya nakdi ücretlendirme yapıldığı gözlenmektedir. Çocuk, cinsel bir obje ve ticari bir obje olarak kabul edilir. Çocukların ticari cinsel sömürüsü, çocuklara karşı baskı ve şiddet, işgücü piyasasında zorla çalıştırılma ve köleliğin çağdaş bir biçimidir (ECPAT, 1996).

Sonuç olarak, fiili ödeme veya tazminat yolları (örneğin, bir giyim eşyası vermek, para, yemek, oyun – oyuncaklar, uyuyacak yer, şeker-çikolata vermek, okul veya gezi ücretini ödemek ve bunun gibi farklı biçimlerde), çocukların ticari cinsel sömürüsünü, çocuğun cinsel istismarından ayıran şekillerdir. En

somut anlamda, ikinci durumda kar veya tazminat faktörü yoktur. Bir varlık ya da kar edinme yönü, ticari cinsel sömürüyü diğer cinsel istismar türlerinden ayırır.

Elbette, cinsel istismar ile çocukların ticari cinsel sömürüsü arasında yakın bağlantılar vardır. Yapısal bir düzeyde ele alındığında bunlar, farklı gruplar içeren ve farklı bir cevap gerektiren çocuklara yönelik cinsel şiddetin iki farklı türüdür. Her iki durum da, sömürülen ya da yetişkinler tarafından cinsel obje olarak kullanılan çocuklara yönelik, güç kullanma yoluyla bir istismar durumu söz konusudur. Her halükarda, iki terim de örtüşmektedir. Örneğin, enest ilişki ile istismar edilen çocuklar, benlik saygılarının gelişmemiş olması nedeniyle, daha sonra ticari cinsel sömürüye uğrayacakları durumlara düşebilirler ya da istismar nedeniyle başka bir sonuç yaşayabilirler.

İstismarın bu ticari yönü, bazen ulusal sınırların ötesinde, daha geniş yankılar oluşturur. Cinsel istismar ile kıyaslandığında, çocukların ticari cinsel sömürüsü, genellikle sadece hükümet düzeyinde değil, özel sektör de dâhil olmak üzere toplumun her kesimi tarafından ve aynı zamanda uluslararası düzeyde de tepkiler gerektirir.

İsveç Ulusal Kriminal Suçlar Polis Şefi 2008 yılı, yıllık raporunda şunu vurgulamıştır:

“Organize suçlar içinde temel ilke her şeyin alınıp satılabilir olmasıdır. Silah ve cinayet. Kadınlar ve çocuklar. Her şey ve herkes suç şebekelerinin hareket ettiği karlı pazarda birer metadır. Hatta yoksulluk ve silahlı çatışma suç şebekeleri için cazip pazarlar oluşturmaktadır. İnsanların güvenlik ihtiyacı ve korkuları, zorla çalıştırma, kadın ve çocuk ticareti biçimleri ile insan kaçakçılığı organizasyonun merkezindedir.” (Karlen, 2011).

Tarihi Geçmiş: Sorun Olarak Görülmeyen Dönemden Dünya Kongresine

1990 Mayıs ayında, bir grup kişi Chiang Mai, Kuzey Tayland’ da toplanmıştır. Bu kişiler Filipinler, Sri Lanka, Tayvan ve Tayland olmak üzere ticari cinsel sömürüden ağır biçimde etkilenmiş olan dört farklı ülkedendir. Grup çoğunlukla, çocukların haklarını savunan sosyal hizmet uzmanları, misyonerler ve avukatlardan oluşmakta ve ECTWT’ nin davetlisi olmuşlardır. Bu katılımcıların ortak özellikleri, Batı’nın endişe verici ve artan düzeyde Asya’dan cinsel amaçlı çocuk talebi olduğunu fark etmiş olmalarıdır. Bu fenomen yeni değildir. Amerikan askerlerinin Vietnam Savaşı süresince Tayland ve Asya’nın diğer bölgelerine dinlenme ve eğlence gezileri düzenlemesiyle artmıştır. Filipinler’de yer alan Olongapo Amerikan askeri üssü de, çocuklara cinsellik amaçlı talebin artmasına neden olmuştur. Fakat bu duruma karşı, yerel hükümet yetkilileri uzun yıllar boyunca hiçbir tedbir almamıştır (Karlen, 2011).

Chiang Mai toplantısının katılımcıları yeni gelişen bazı olaylar dizisinden rahatsız olmaları sonucu toplanmışlardı. Bunlardan ilki 1989 yılında Bangkok’ da yetimhanelerde yaşanan iki pedofili olayı ve

bunlara yönelik düzenlenen operasyonlar olmuştur. Bu yetimhane olarak nitelendirebileceğimiz çocuk sığınma evleri, yurt dışından gelen bir finansal destek ile, Amerikan asıllı kişiler tarafından yönetilmekteydi ve yaşanan iki pedofili olayının da Amerikan yöneticiler tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmişti. İkinci olay, Phuket’ de bir genelevde, kilitli bir odada yataklara zincirlenmiş halde beş küçük kızın yanmış ölü bedenlerinin bulunmasıydı. Üçüncü olay da yüksek profilli bir vaka idi. 1987 yılında, 11 yaşında Filipinli bir kız, Rosario Baluyot, Avrupalı bir erkek tarafından çok sadist bir şekilde istismar edilmiş ve bu durum onun acı bir biçimde ölmesi ile sonuçlanmıştı. Birçok sokak çocuğunun aksine Rosario hastanede ölmüştü. Rosario’nun hikâyesi, hem hükümet yetkilileri hem de medya tarafından yaygın bir tartışma yarattı. Bu konu, 1991 yılında davası sonuçlanana dek Güneydoğu Asya’da tartışılmaya devam edilmiş ve herkesi derinden etkilemiştir (Karlen, 2011).

ECPAT Kuruldu

1990 Chiang Mai toplantısında, cinsel amaçlı çocuk turizminin bölgede çok sık görülen bir sorun halini aldığına karar verilmiş, bu konuda toplumsal farkındalığı arttırmak için, katılımcılar birlikte çalışmaya karar vermiştir. Bunun yanı sıra çocukları cinsel amaçlı kullanan faillere karşı çeşitli önlemler almaları için politika yapıcıları da etkilemek üzere çalışmalar yapmayı kararlaştırmışlardır. Sonuç olarak bu toplantının ardından, ECPAT (End Child Prostitution in Asian Turism – Asya Turizminde Çocuk Fuhuşuna Son) kurulmuş ve 6 yıl boyunca bir kampanya olarak çalışmıştır. ECPAT ismi daha sonra 1996 yılında yeniden yorumlanarak End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking in Children for Sexual Purposes – Cinsel Amaçlarla Çocukların, Çocuk fuhuşu, Çocuk Pornografisi ve Ticaretine Son adını almış ve ECPAT yeniden organize edilerek uluslararası bir örgüt olarak yapılandırılmıştır. Çocuğun ticari ve cinsel amaçlı kullanılması durumunun, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin (1989) temel bir ihlali olduğuna dair güçlü bir inanç oluşmuştur. Böyle bir durum bilindiği-görüldüğü takdirde dünyanın geri kalanın da aynı şiddet ve kararlılıkla reaksiyon göstermeleri gerektiği savunulmuştur (Karlen, 2011).

İki yıl sonra (1992), Bangkok’ da organizasyonun uluslararası sekreteryası kurulmuştur. ECPAT’in kurucularından biri olan, Yeni Zelandalı Mr Ron O’Grady, örgütün yapılandırılması ve eylemlerine ilişkin önemli bir rol üstlenmiştir. O’Grady: “1990’da kurulduğundan beri ECPAT’in bir parçasıyım. Bu, umutsuzluk ve yüksek beklentiler arasında, hayal kırıklığı ve ödül arasında bocalayan bir çalışmadır.” (Karlen, 2011).

İlk Dünya Kongresi, Stockholm, 1996

Stockholm Dünya Kongresi ile çocukların cinsel amaçlı ticareti konusu ilk kez uluslararası bir siyasi gündem haline gelmiş ve büyük ölçüde başarılı olmuştur. Böylelikle çocukların ticari cinsel sömürüsü, artık bütün dünya toplumunu ilgilendiren küresel bir sorun olarak duyurulmuştur. Kongre

katılımcılarının iyi düşünölmüş ve hazırlanmış çalışmaları göstermiştirki, cinsel amaçlı çocuk turizmi, çocuk pornografisi ve cinsel amaçlı suçun en çok tespit edildiğı ve ilintili olduğı alanlardır.

Kongreye, 122 ölkeden hükümet temsilcileri, Interpol, Dünya Turizm Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü gibi hükümetler arası örgütler ve birçok sivil toplum örgütü katılmıştır. Ayrıca çocuk ve gençlik alanlarında bireysel uzmanlar ve akademisyenler de kongreye katılmış ve oy birliğı ile bir deklarasyon ve eylem planı hazırlanmıştır. İkinci olarak, hükümetlerin eylem planı ise, 2000 yılına kadar, somut tedbirler, zaman çizelgeleri ve bütçeleri ile kendi ulusal eylem planlarını hazırlamak olmuştur (ECPAT, 1996).

Dünya kongresi Eylem Planının takibi ve hükümetlerin icralarının takibi ise, ECPAT ve Unicef'e verilmiştir. Daha spesifik olarak, ECPAT ve Unicef uluslararası sekreteryası olarak, hükümetlere göre yıllık anketler ve raporlar sağlamakla yükümlü olmuştur. Bu çalışma, Stockholm Dünya Kongresi sonrasında her yıl yapılmaya devam edilmiştir. Raporlar, dünyanın önde gelen tüm dillerinde resmi olarak yayımlanmıştır. 2006 yılında, tek tek her ölkenin raporu ayrıca yayınlanmıştır. Bu raporların ışığında, hükümetlerin cevapları yeni anketlere taşınarak Ulusal ECPAT temsilciliklerinde uygulanması sürdürölmüştür. Ardından İkinci Dünya Kongresi, Yokohama'da 2001 yılında ve Üçüncü Dünya Kongresi Rio de Janeiro'da 2008 yılında gerçekleştirilerek Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsüne ilişkin tanımlar ve eylem planları genişletilmiştir (Karlen, 2011).

Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsünün Farklı Biçimleri

Cinsel Amaçlı Çocuk Turizmi

Çocuk + Cinsellik + Turizm, bu üç kelimenin kombinasyonundan tüyler ürpertici bir sonuç doğmaktadır. Bu kombinasyon, çocukların turizm ve seyahat ile bağlantılı olarak cinsel sömürüye maruz kaldığını tanımlamaktadır.

Cinsel Amaçlı Çocuk Turizmi, bir yerden bir yere seyahat eden kişilerin seyahat amaçlarını reşit olmayanlarla cinsel eylemlerde bulunmak amacı etrafında geliştirmesi yoluyla çocukların ticari cinsel amaçlı sömürölmeleridir. Bu kişiler, çoğunlukla zengin bir ölkeden daha az gelişmiş bir öлкеye seyahat ederler, fakat aynı zamanda cinsel amaçlı çocuk turistleri (failler) kendi ölkelerinde bir bölgeden başka bir bölgeye de seyahat edebilmektedir (ECPAT, 2006).

Cinsel amaçlı çocuk turizmi, 1960'lardan ve 70'lerden itibaren Asya'da süregelen Vietnam Savaşının da etkisiyle küresel bir fenomen haline dönüşmüştür. Vietnam Savaşında Amerikan Askerleri dinlenme ve seyahatleri esnasında bu durumun yaşanmasına neden olmuşlardır. On binlerce genç asker, her hafta sonu Tayland'a gitmiştir. Askerlerin izin günlerinde, taleplerini karşılamak için genelev ve masaj salonları her gece daha fazla büyümüştür (ECPAT, 2008). Kadınların ve genç kızların üzerinden taleplere yanıt veren kişiler, bu suç üzerinden çok para kazanmış ve sektör giderek büyümüştür.

Çocuk Pornografisi - Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar Materyalleri

Çocukların ticari cinsel sömürüsü (ÇTCS) terimi, son yıllarda önemli ölçüde artmıştır ve daha rafine ticari formları oluşturmaya başlamıştır. Bu gelişme tesadüf değildir, ama büyük talep ve önemli bir karlılık yansıtır. Ticari çocuk pornografisi web sitelerinde büyük miktarda artış olmuştur, ancak son yıllarda trendlerin bir miktar değiştiği ve aktif ticari web sitelerinin sayısında bir miktar azalma görüldüğü söylenebilmektedir (EFC, 2009).

Çocuk Pornografisi terimi, çocukların cinsel istismarın farklı şekillerde belgelenmesini tanımlamaktadır. Çocuk Satışı, Çocuk fuhuşu ve çocuk pornografisi Çocuğun Hakları Sözleşmesi Opsiyonel Protokolüne göre, Çocuk pornografisi şöyle tanımlanmaktadır:

“Gerçek veya canlandırılmış açık cinsel faaliyetlerinin herhangi bir biçimde temsiline yapılması ya da çocuğun cinsel organlarının herhangi bir yolla temsiline yapılmasıdır.” Opsiyonel protokole göre çocuk pornografisi, fotoğraflar, çizimler, kurgusal çocuk görüntüleri gibi herhangi bir temsilden oluşabilir. Materyaller, kısmen giyinik gençlerin pozları olabileceği gibi çok küçük çocukların ağırlaştırılmış tecavüz tasvir fotoğrafları da olabilir.”

1990 yıllarında internetin gelişmesi ile başlayan bu istismar türü, giderek artmış ve 2000 li yıllarda en üst seviyeye ulaşmıştır. Küresel çapta toplamda 2000’e yakın çocuğun, çocuk pornografisi materyali olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Karlen, 2011).

İnsan Ticareti – Cinsel Amaçlı Çocuk Ticareti

Birleşmiş Milletler (BM)’in insan ticareti protokolü tanımına göre, insan ticareti üç bileşenden oluşmaktadır: bir *araç* yoluyla ölçülmesi, *ölçülebilir* olması ve başka bir kişinin *sömürülme* amacıyla kullanılması.

İnsan ticareti, insanların ticari amaçlar için ticaretinin yapılmasıdır ve Birleşmiş Milletler Protokolünde şöyle tanımlanmaktadır:

İnsan ticareti, başka bir kişinin kontrolünü elinde tutan bir kişinin rızası olmadan tehdit veya kullanma, güç ya da baskının diğer formları ile işe alınması, ulaşımda ve transferde kullanılması, barındırılması veya misafir edilmesi, kaçırılması, dolandırılması, aldatılması, gücünün kötüye kullanılması veya savunmasız pozisyonundan faydalanılması, ödeme yapma ya da alma amacıyla sömürü amaçlı kullanılması anlamına gelmektedir. Sömürü, aynı zamanda kişinin fuhuş amaçlı sömürülmesi veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırma veya hizmet sektörleri, kölelik veya köleliğe benzer uygulamaları, kulluk veya organların çalınmasını içerebilir. Çocuk ticareti ise, tüm bunların 18 yaşından küçük bireylere uygulanması hali olarak tanımlanmaktadır.

Çocuk Fuhuşu - Çocuğun Fuhuş Amacıyla Sömürülmesi

Birleşmiş Milletler Opsiyonel Protokolü, ikinci paragrafında çocuk fuhuşunu şöyle tanımlamaktadır:

Çocuk fuhuşu: bir çocuğun ücret karşılığı ya da herhangi bir biçimde cinsel faaliyetlerde kullanılmasıdır.

Protokole göre, çocuklar hiçbir şekilde yasal olarak fuhuşu tercih edemez ve bu şekilde değerlendirilemez. “Çocuk Fuhuşu” ve “Çocuk Sex İşçisi” kavramları, uygun değildir ve aynı zamanda da yanıltıcı kavramlardır. Bu kavramlar, çocuğun bilerek ve isteyerek bu alanları seçtiğini göstermektedir. Fakat bu yanlıştır. Ancak yetişkinler, çocuğun fuhuş için sömürülmesine neden olur. Bu durum yetişkinlerin ihtiyaçları için güç kullanarak, çocukları ihmal ve istismar etmeleri biçiminde görülür. Fuhuş her yerde bir suç olarak görülmeyebilir, ama çocukların ticari cinsel sömürüsü her zaman suç teşkil etmektedir (Karlen, 2011).

Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsünün Diğer Biçimleri

a) Çocuk Evlilikleri

Çocuk evlilikleri, 18 yaşından küçük çocukların bir yetişkin ile ya da başka bir çocuk ile evlenmesi durumu olarak tanımlanabilir. Evlilik, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde formüle edildiği gibi, tarafların ücretsiz olarak ve tam iradeleri ile gerçekleşmelidir. Fakat çocuk evliliklerinde çocuğun tam iradesi söz konusu olamayacağı gibi, vakaların pek çoğunda bir baskı unsuru görülmektedir.

Ebeveynler ve aileler çocuklarını evlilik için zorlayabilmekte, satabilmekte ya da evlenmeleri için kandırarak cesaretlendirebilmektedir. Çoğu savunmasız çocuk ise, evliliği bir norm olarak kabul edebilmekte ya da ailelerine karşı görevleriymiş gibi görebilmektedir.

Oysa Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların, sömürünün bu formundan muhakkak korunacağını garanti eder ve yasal onamada rızanın aranmayacağını belirtir (ECPAT, 2006).

Çocuk evlilikleri, bir cinsel sömürü ya da ticari cinsel sömürü olarak adlandırılabilir. Evlilik karşılığında aynı ya da nakdi bir takas söz konusu ise bu durum, ticari cinsel sömürü olarak değerlendirilir. Ülkemizde de, çocuğa yönelik ticari cinsel sömürünün en yaygın ve kültürel normlarla toplum tarafından meşrulaştırılan biçimi çocuk evlilikleridir.

b) Yasal Olmayan Evlat Edinme Biçimleri

Kimi zaman çocuk ticareti, evlat edinme amaçları ile gerçekleşebilir. İnsan ticaretçileri kimi zaman hamile kadınları kullanarak bir ülkeden başka bir ülkeye evlat edinme ve ulaşım işlemlerini

kolaylaştırabilir, kimi zaman ise doğrudan bir çocuğun ticaretini gerçekleştirebilirler. Avrupa’da oranlar göstermektedir ki, son yıllarda küçük çocukların evlat edindirilmesi insan ticaretinin yaygın bir yolu olarak gerçekleşmektedir. Az gelişmiş ülkelerde evlilik dışı hamilelikler yoluyla doğan çocukların bu amaçla daha yaygın olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Ayrıca genelevde yaşayan kadınların yaptıkları doğumlarda da, büyük oranda çocukların evlat edindirme ya da farklı amaçlar için satıldığı görülmektedir (Karlen, 2011). Çocuklar evlat edindirme başlığı altında, cinsel amaçlarda kullanılmak, hırsızlık, dolandırıcılık ve uyuşturucuda kullanılmak ya da organ ticareti gibi amaçlarla da satılabilmektedir.

SONUÇ

Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsü, ülkemiz için yeni bir tanım olmasına rağmen, alt başlıklar incelendiğinde içerdiği sorunların hemen hepsinin örneklerinin ülkemizde de yıllardır ve sıkça yaşandığını görebilmekteyiz.

Çocuk evlilikleri başta olmak üzere, çocuğun fuhuş amacıyla sömürülmesi, çocuk ticareti, cinsel amaçlı çocuk turizmi başlıklara ilişkin yeterli oranda güncel ve yasal istatistiklere ulaşamadığı ancak kısıtlı sayıda da olsa ulaşılan dokümanlardan bu sorunların varlığı gözlenmektedir.

Bu durum, uluslararası örgütlerin tümü tarafından eleştirilmektedir. Çünkü bu durum, geçerli, güvenilir ve uygun çözüm yolları ile ulusal politikalar geliştirerek çocukların ticari cinsel sömürüsünün her biçimi ile mücadele edilmesini ve ortadan kaldırılmasını daha da güçleştirmektedir.

Türk Medeni Kanunun 124 üncü maddesine göre “erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez”. 124/II se ise “hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir” denilmektedir. Bu durum ise evrensel olarak kabul edilen çocuğun reşit olma yaşına uymamakta, yasal onamada çocuğun rızasının aranmayacağını ifade eden Çocuk Hakları Sözleşmesi ile de çelişmektedir.

Sonuç olarak, ülkemizin hem yasal güncellemeler hem de sosyal hizmet uygulamaları için uygun koşullarda ve alternatif kurumlar oluşturarak çocuk ve gençlik politikalarına yeniden yön vermesi gerekmektedir. Ayrıca Çocuğa Yönelik Ticari Cinsel Sömürünün her boyutuna ilişkin resmi istatistikler tutularak bunlara ilişkin yıllık raporlar hazırlanması desteklenmeli, bu raporlar ulusal ve uluslararası düzeyde paylaşmalıdır. Aksi takdirde çözüme ulaşmada atılacak adımlar daima eksik kalacaktır.

KAYNAKÇA

ECPAT. (1996). *Declaration Agenda for Action* adopted by the Stockholm World Congress against Commercial Sexual Exploitation of Children. www.ecpat.net/EI/Global_stockholm.asp

ECPAT International. (2006). *Frequently Asked Questions*. 15 -16.

Ecpat International. (2006). *Questions and Answers About Commercial Sexual Exploitation of Children*. Bangkok: 13-17.

ECPAT International. (2008). *Questions&Answers about the Commercial Sexual Exploitation of Children 4th edition*. 12- 16.

ECPAT. (2008), *Sexual Exploitation of Children and Adolescents in Tourism*. A contribution of ECPAT International to the World Congress III against Sexual Exploitation of Children and Adolescents. Rio de Janeiro, Brazil 6- 8.

ECPAT. (2011). *The Commercial Sexual Exploitation of Children*. Stockholm: ECPAT.

Estes, R. J. (2001) *The Sexual Exploitation of Children: A working Guide to the Empirical Literature*. University of Pennsylvania, School of Social Work. Philadelphia. PA.

H. Karlén (ed.). (2011). *The Commercial Sexual Exploitation of Children*, Jure Förlag AB, Stockholm.

UNICEF. (1997). *The State of World's Children*. 32-34.

Yurttagüler, L. (2008). Sosyal Dışlanma ve Gençlik. Yentürk, N., Nemutlu, G., Kurtaran, Y., (Ed.), *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları* , 3:17 -387

14 months on: Acombined Report From The European Financial Coalition 2009 – 2010.
<http://www.ceop.police.uk/efc/>

YAŞAM DOYUMUNU ETKİLEYEN DEMOGRAFİK ETMENLER

Nur Feyzal KESEN¹

Serap DAŞBAŞ²

ÖZET

Amaç: Çocuklukları herhangi bir sebeple (ihmal, istismar) korunmaya muhtaç olduğu için çocuk yuvası ve yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinlerin yaşam doyumlarını etkileyen demografik etmenlerini incelemektir.

Yöntem: Araştırma tarama modelinde kesitsel bir araştırmadır ve Şubat-Mayıs 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini yetiştirme yurdu ve çocuk yuvasından çıkmış sosyal paylaşım sitelerindeki gruplara üye olan 46'sı kadın, 124'ü erkek 170 kişi oluşturmaktadır. Veriler online anket yoluyla, araştırmacılar tarafından geliştirilen, bireyin tanıtıcı özelliklerini içeren (cinsiyet, yaş, eğitim durumu vs.) kişisel bilgi anketi ve yaşam doyum ölçeği kullanılarak elde edilmiştir.

Araştırmanın sonuçları SPSS 20.0 programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uyduğu görülmüş, bu nedenle bağımsız gruplar için "T" testi ve "tek yönlü varyans analizi" yapılmıştır.

Bulgular: Katılımcıların yaşam doyumu puan ortalamaları 20.41'dir ve "cinsiyet" değişkenine göre yaşam doyum puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. ($p>0.05$). Ayrıca katılımcıların "medeni durum" değişkenine göre ($t=-2.50$, $p<0.05$), "eğitim durumu" değişkenine göre ($F=11.987$, $p<0.00$), "aylık gelir" değişkenine göre ($F=6.371$, $p<0.05$) ve son olarak "aile ilişkisi" değişkenine göre ($F=11.312$, $p<0.05$) yaşam doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur.

Sonuç: Çocuk yuvası ve yetiştirme yurdu deneyimi olan yetişkinlerin yaşam doyumları puanlarının bazı değişkenlere göre farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, bu bireylerin yaşam doyumlarını artırmak için eğitim seviyesini artırılması, gelir düzeyinin yükselmesi ve aile içinde iyi iletişim konusunda eğitilmesi faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam doyumu, yetiştirme yurdu, çocuk yuvası.

¹ Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,

² Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

GİRİŞ

Yaşam doyumunun tanımını yapan ilk Neugarten (1961) olmuştur. Ancak yaşam doyumunun tanımlanması için öncelikle “doyum” teriminin ne anlama geldiğini açıklamak gerekir. Doyum; bireylerin arzularının, beklentilerin, gereksinimlerin, istek ve dileklerin gerçekleşmesidir. Neugarten’e göre yaşam doyumunu, bireyin hayattan ne beklediği ile ne elde ettiğinin karşılaştırılmasından elde edilen sonuçtur (Karataş, 1988).

Yaşamda bireylerin her zaman için bütün amacı mutluluk olmuştur. İnsanlığın varoluşundan beri yaşamdan doyum sağlamak en önemli hedeflerindendir. Bu nedenle de yaşam doyumunu bilimsel çalışmalarda oldukça fazla yer tutar. Yaşam doyumunu yükseltmek için bireyin psikopatolojik özelliklerine odaklanmaktansa kişilerin güçlü yönlerini tanımlamak ve geliştirmek daha önemlidir (Seligman, 2007; Frish, 2006: 41).

Mutluluk, yaşama karşı olumlu bakış açısı geliştirmektir (Martin, 2007). Yaşam doyumunun çıktıları olumlu olduğu için bu kavramın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Yaşam doyumunu yüksek olan bireylerin yaşam doyumunu düşük olanlara göre daha sosyal ve pozitif ilişkilere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Yaşam doyumunu yüksek olanların ölüm korkusunu daha az yaşadıkları, ölümü daha az düşündükleri, intiharı neredeyse hiç düşünmedikleri, diğer insanlarla geçirdikleri zaman diliminde daha fazla doyum sağladıkları, bu nedenle de daha fazla arkadaş edindikleri, olaylara daha iyimser baktıkları, toplumda daha fazla aktivitelere katıldıkları, fizyolojik ve psikolojik sağlıklarının daha iyi olduğu, sağlıklı bir bağlanma ilişkilerinin olduğu, daha kolay evlendikleri ve evlendiklerinde de daha çok mutlu oldukları, işyerlerindeki performanslarının ve ilişkilerinin daha iyi olması nedeni ile daha fazla maddi kazanç sağladıkları, zorluk ve streslerle daha kolay baş edebildikleri, öz yeterliliklerinin daha yüksek olduğu, kendine güvenin ve iyimserliğin daha yüksek olduğu, daha sağlıklı ve başarılı yaşlandıkları görülmüştür (Diener ve Seligman, 2002; Şimşek; 2011; Lyubomirsky, King, ve Diener, 2005; Prieto, Diener, Tamir, Scollon, ve Diener, 2005; Sirgy ve Diğ., 2006).

Yaşam doyumundan, bireyin yaşamının sadece bir bölümü değil genel yaşamının tümünden aldığı doyum anlaşılır. Yaşam doyumunu bireyin iş dışı yaşamı hakkındaki duygusal tepkisidir (Özdevecioğlu, 2003: 697).

Kurum bakımı hizmeti ise herhangi bir nedenle kurama ihmal ya da istismar edildiği için gelen çocuklara yönelik olarak geliştirilen hizmet türüdür. Ayrıca kurum bakımı hizmeti veren kuruluşlardaki görevlilerin orada yaşayan korunmaya muhtaç çocuklarla herhangi bir kan bağı bulunmamaktadır (Koşar, 1992).

Türkiye’de ailesi yanında bakılamayan çocuklara alternatif bakım modelleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı olarak çocuk yuvaları, çocuk evleri, sevgi evleri ve yetiştirme yurtlarında

yürütölmektedir. Ancak son dönemlerde toplu olarak yaşanılan, kışla tipi yurt ve yuvalar yerini çocuk evleri ve sevgi evlerine bırakmıştır.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre, Çocuk yuvaları, "0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklarla gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının, bedensel, eğitsel, psiko sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik veya iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşları"; yetiştirme yurtları ise "13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetişmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşları" olarak tanımlanmaktadır (Madde 3).

Kendi ailesi ile birlikte kalamamanın ve bir çocuk yuvası ya da yetiştirme yurdunda büyümenin çocuk üzerinde olumsuz etkileri olduğu birçok çalışmada yer almıştır (Çalıkoğlu, 2010; Üstün, 2008; Oktay, 1998; Şimşek, Erol, Öztop ve Özer, 2008).

Kurum ortamında yaşayan bir çocuğun/bir gencin baş etmesi gereken pek çok durum ve sorun vardır ve çocuk kurumda çoğunlukla kendini yalnız hissetmektedir. Kurumdaki profesyoneller (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, çocuk gelişimcisi, öğretmen vb.) çocuğu gerek psikolojik, gerekse sosyo-ekonomik konularda desteklemelerine rağmen çocuğa öz anne ve babasının verebileceğı sevgiyi verme konusunda yetersiz kalmaktadır. Ayrıca kurum çalışanlarının otoriter yaklaşımı çocukların kendilerini ve isteklerini ifade etmeleri konusunda zaman zaman sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu durum da çocuklarda birtakım davranış sorunlarına sebep olabilmektedir. Çocukluk ve ergenlik döneminde ortaya çıkan bu davranışsal sorunlar yetişkinlik döneminde de devam edebilmektedir (Kesen, Daşbaş ve Karakuş, 2013).

Literatürde, kurum hizmeti alan yetişkinlerin ne durumda oldukları hangi sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ile ilgili araştırma konularına rastlanılmamıştır. Bu nedenle Aile Sosyal Politikaları Bakanlığının barınma, bakım, danışma ve önleme çalışmalarının yanı sıra iyi izleme çalışmalarının da olması gerekmektedir. Bu nedenle yaşamlarının belli bir döneminde herhangi bir nedenle yetiştirme yurdu ve çocuk yuvasında yaşamış olan yetişkinlerin yaşam doyumunu etkileyen demografik etkenler araştırmamızın konusu olmuştur.

YÖNTEM

Araştırma tarama modelinde kesitsel bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2009: 77).

Araştırma Şubat-Mayıs 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan çocuk yuvası ve yetiştirme yurdunda kalmış yetişkinler oluşturmaktadır. Örneklemine yetiştirme yurdu ve çocuk yuvasından çıkmış sosyal paylaşım sitelerindeki gruplara üye olan 170 kişi

oluşturmaktadır. Veriler çevrimiçi anket yoluyla, araştırmacılar tarafından geliştirilen, bireyin tanıtıcı özelliklerini içeren (cinsiyet, yaş, eğitim durumu vs.) kişisel bilgi anketi ve yaşam doyum ölçeği ile toplanmıştır. Ayrıca çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı ve akademik bir çalışma için kullanılacağı beyan edilmiştir.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Yaşam Doyumu Ölçeği Diener, Emmons, Laresen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilmiş; Türkçe’ye uyarlaması Köker (1991) tarafından yapılmıştır. Ölçek, yaşam doyumuna ilişkin beş maddeden oluşmaktadır. Her bir madde 7’li derecelendirilmiş cevaplama sistemine (1: hiç uygun değil – 7: tamamiyle uygun) göre cevaplanmaktadır. Genel yaşam doyumunu ölçmeyi amaçlayan ölçek, ergenlerden yetişkinlere kadar tüm yaşlara uygundur. Ölçeğin Türkçe’ye çevirileri ve ölçeğin “yüzeysel geçerlik” tekniğiyle geçerlik çalışması Köker (1991) tarafından yapılmıştır. Madde analizi sonucunda, ölçeğin her bir maddesinden elde edilen puanlarla toplam puanlar arasındaki korelasyon yeterli bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayısı .85 olarak saptanmıştır.

Araştırmanın sonuçları SPSS 20.0 programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uyduğu görülmüş, bu nedenle bağımsız gruplar için “t” testi ve “tek yönlü varyans analizi” yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya 170 kişi katılmış olup bunların yaş ortalaması, 32,38 dir (ss:7.82). Katılımcıların 46 (%27.1)’si kadın, 124 (%72.9)’ü erkek; 98 (%57.6)’i evli, 72 (%42.4)’si bekârdır. Yaşam doyum ölçeğinin yapısı itibarıyla alınabilecek en düşük puan 5 en yüksek puan ise 35’dir. Orta düzeyde yaşam doyumuna sahip bir yetişkinin de yaşam doyum puan ortalaması, 20’dir. Örneklem grubunun yaşam doyum ortalamaları 20.41’dir.

Araştırmaya katılan ve kurum deneyimi olan 170 yetişkinin yaşam doyum, “cinsiyet”, “medeni durum”, “eğitim durumu”, “gelir durumu”, “aile ilişkisi”, açısından incelenmiş ve elde edilen veriler aşağıda sunulmuştur.

Tablo1: Bireylerin “Cinsiyet” Değişkenine Göre Yaşam Doyumları Puanlarına Ait “t” Testi Sonuçları

Bağımlı değişken	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Yaşam doyum	kız	46	21.47	7.76	1.68	.28*
	erkek	124	20.05	7.57		

p>.05

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların cinsiyet değişkeni açısından bireylerin yaşam doyum puanları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle araştırmaya katılanların kız ya da erkek olması yaşam doyum puanları üzerinde herhangi bir farklılık yaratmamıştır. Literatürde

cinsiyet değişkeninin diğer değişkenlere göre yaşam doyumu üzerinde göreceli olarak daha az etkili olduğu bulunmuştur (Melin ve diğerleri, 2003: 90). Kadınlar erkeklere göre daha fazla negatif duygu bildirmelerine karşın, yaşam doyumları daha yüksek bulunan çalışmalar vardır. Buna karşın araştırmayı desteler nitelikte sonuçlar da çıkmıştır. Cinsiyet farklılığının yaşam doyumu üzerinde her hangi bir farklılık bulunmayan çalışmalarda vardır (Yılmaz ve Şahin, 2009; Keser, 2003:199; Lavalley, Hatch, Michalos ve McKinley, 2007; Chow, 2005; Şeker ve Zırhlıoğlu, 2009). Her iki cinsiyetin yaşamında farklı rol ve sorumlulukları olmasından, hayatta mutluluklarını etkileyen farklı dinamiklerin varlığı, yaşam doyumunda anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmamış olabilir.

Tablo 2: Bireylerin “Medeni Durum” Değişkenine Göre Yaşam Doyumları Puanlarına Ait “t” Testi Sonuçları

Bağımlı değişken	Medeni durum	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Yaşam doyumu	bekar	72	18.69	8.52	-2.50	.01*
	evli	98	21.72	6.65		

p<.05

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılanların medeni durum değişkeni açısından yaşam doyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmüştür (t=-2.50, p<.05). Başka bir deyişle evli olanların yaşam doyumu bekâr olanlardan daha yüksektir.

Amerika’da 35 milyon kişi üzerinde yapılan ulusal kamuoyu araştırmasında evliliğin mutlulukla %40 oranında ilişkili olduğu belirtilmektedir. Hatta yapılan araştırmada evliliğin gelir seviyesine oranla mutluluğu daha fazla etkilediği görülmüştür. Ancak mutlu insanların daha kolay evlendiği ve mutsuz insanların daha zor kararlar verdiği ve yalnız olduğu da göz önüne alındığında, evlilikle mutluluk arasında doğrudan ve doğrusal bir ilişki olduğu konusunda görüş birliği bulunmamaktadır (Seligman, 2007: 62).

Yaşam doyumunu sağlayan en büyük faktörün sosyal destek olduğu, bu sosyal desteğin, zihinsel işbirliğinin ancak aile ortamında uzun vadede gerçekleşeceği, bu imkânın da evlilik kurumunda gerçekleşeceği belirtilmektedir (Baştumur, 2006: 73). Ayrıca literatürde azda olsa evlilik ile yaşam doyumunun arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Yetim, 1991).

Araştırma bulgularının da desteklediğine göre, evli olanların yaşam doyumu yüksektir. Yalnızlık duygusu içinde oldukları için bekârların yaşam doyum puan ortalamaları daha düşük çıkmış olabilir. Aile içinde büyümedikleri için bir aile kurma yönünde ya da kurdukları aileyi sahiplenme yönünde desteklenmeleri gerekebilir.

Tablo 3: Bireylerin “Eğitim Durumu” Değişkenine Göre Yaşam Doyum Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$, Ss Değerleri ve Varyans Analizi Sonuçları

Eğitim durumu	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO
İlkokul	34	15.55	7.90	Gruplar arasında	1234.26	2	617.13
Ortaokul	77	20.54	6.83	Gruplar içinde	8597.64	167	51.48
Lise ve üniversite	59	23.11	7.17	Toplam	9831.91	169	

F= 11.987 p<0.00*

Tablo 3’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde bireylerin “eğitim durumu” değişkenine göre yaşam doyum puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur (F=11.987, p<.05). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4: “Eğitim durumu” Değişkenine Göre Yaşam Doyumları Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

(I) eğitim	(J) eğitim durumu	Ortalamalar arası fark(I-J)	Standart hata	P
İlkokul	Ortaokul	-4.98*	1.47	.00
	Lise ve üniversite	-7.55*	1.54	.00

Tablo 4’ü incelediğimizde ortaokul, lise ve üniversite mezunlarının ilkokul mezunu olanlara oranla yaşam doyumlarının daha fazla olduğu bulunmuştur. Gruplar arası ortalamalara bakıldığında öğrenim durumu arttıkça yaşam doyumunun da arttığı görülmektedir.

Eğitimin yaşam doyumu üzerinde etkili olduğunu belirten çalışmalar yapılmış ise de eğitim, gelir ve statü ile birleşince yaşam doyumu üzerinde etkisini göstermiştir. Yani bireyin sahip olduğu statüleri kullanabilme imkânlarının, yaşam doyumunu arttırdığını, buna karşın yüksek eğitilmiş bireylerin aldıkları eğitime göre yüksek beklentiye sahip olmak istemelerinden kaynaklanan mutsuzluklarından yaşam doyum düzeylerinin düşebildiği belirtilmektedir (Keser, 2003: 200; Özdevecioğlu ve Çakmak Doruk, 2009).

Tablo 5: Bireylerin “Gelir Durumu” Değişkenine Göre Yaşam Doyum Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$, Ss Değerleri ve Varyans Analizi Sonuçları

Gelir durumu	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	KT	KO	
300-1600	56	18.19	7.16	Gruplar arasında	660.18	2	330,09
1601-1970	52	21.40	7.41	Gruplar içinde	8290.34	160	51,81
1970 üzeri	55	22.98	7.02	Toplam	8950.52	162	

F= 6.371 p<0.02*

Tablo 5’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde bireylerin “gelir durumu” değişkenine göre yaşam doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur ($F=6.371$, $p<.05$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: “Gelir durumu” Değişkenine Göre Yaşam Doyumları Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

(I) Gelir durumu	(J) Gelir durumu	Ortalamalar arası fark(I-J)	Standart hata	P
300-1600	1601- 1970	-3,20742	1,38625	,057
	1070 ve üzeri	-4,78539*	1,36651	,002*

Tablo 6’yı incelediğimizde aylık geliri 300-1600 TL olanların yaşam doyumu puan ortalamalarının, aylık geliri 1700 TL den fazla olan kişilerin yaşam doyumu puan ortalamalarından daha düşük olduğu bulunmuştur. Bir başka deyişle aylık gelir arttıkça örneklem grubunun yaşam doyumunda bir artış olmuştur ve en yüksek yaşam doyumuna sahip olan grup, geliri en yüksek olan gruptur.

Literatürde de araştırmamıza benzer şekilde yaşam doyumunun bireylerin gelir durumu ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Matheny ve Diğ., 2002; Sam, 2001).

Tablo 7: Bireylerin “Aile ilişkisi” Değişkenine Göre Yaşam Doyum Puanlarına İlişkin N, $\bar{X}$, Ss Değerleri ve Varyans Analizi Sonuçları

Aile ilişkisi	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	KT	KO
iyi	75	22,58	6,78	Gruplar arasında	1111,96 2	555,98
orta	29	17,96	7,12	Gruplar içinde	5947,15 121	49,15
kötü	20	15,00	7,67	Toplam	7059,12 123	

$F= 11,312$ $p<0.00^*$

Tablo 7’deki varyans analizi sonuçları incelendiğinde bireylerin “aile ilişkisi” değişkenine göre yaşam doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma bulunmuştur ($F=11,312$, $p<.05$). Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: “Aile ilişkisi” Değişkenine Göre Yaşam Doyumları Puanlarına İlişkin Tukey Testi Sonuçları

(I) Aile ilişkisi	(J) Aile ilişkisi	Ortalamalar arası fark(I-J)	Standart hata	P
iyi	Orta	4,62*	1,53	,009
	Kötü	7,58*	1,76	,000

Tablo 8’i incelediğimizde, aile ilişkisi iyi olanların yaşam doyumu puan ortalamaları aile ilişkisi kötü ve orta olan bireylerden daha yüksek bulunmuştur. Bir başka deyişle, aile ilişkisi kötü ve orta olanların yaşam doyumu da düşüktür.

Araştırmalar ailenin bireyin yaşamında çok büyük sosyal destek sağladığı ve bireylerin yaşam doyumunda huzurlu ve sağlıklı aile ortamının önemli olduğunu göstermektedir (Biswas-Diener ve Diener, 2006; Dikmen, 1995). Bu bakımdan  ocuk yuvası ve yetiştirme yurdundan çıkan bireyler açısından da aile ilişkilerinin iyi olmasının yaşamdan doyum alma konusunda ön planda olduğu söylenbilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre bireyin yaşam doyumun yüksek olmasının  ıktıları çok yönlüdür. Yani yaşamının diğer tüm dinamiklerini (iş hayatı, sağlık durumu, kendine güven vs.) etkilemektedir. Yapılan araştırmada geçmişinde yetiştirme yurdu ve  ocuk yuvasında kalan yetişkinler üzerinde yaşam doyumunu etkileyen demografik etmenlere bakılmıştır. Cinsiyetin yaşam doyumunu üzerinde bir etkisinin olmamasına karşın, medeni durum, gelir durumu, eğitim durumu ve aile ilişkisinin niteliği ile yaşam doyumunu artıran değişken olduğunu göstermektedir. Aile yaşantısı ve ilişkilerin kalitesini yükseltmeye dönük önlemlerin alınması gereğini ortaya koymaktadır. Yetiştirme yurtlarından çıkma aşamasında olan gençlere, aile ilişkilerini, ailede iletişimi içeren evliliğe hazırlık programları uygulanabilir.

Gelir durumu, eğitim durumu değişkenlerin yaşam doyumunu üzerinde anlamlı çıkması da halen Aile Sosyal Politikalar Bakanlığının eğitime önem vermesinin ne kadar haklı bir politika olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak eğitimine devam etmeyen ve edemeyen gençler için de mutlaka meslek edindirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Ayrıca nasıl bir ebeveyn çocuğunun evlenmesinden sonra da onun yaşamıyla ilgileniyorsa, sağlıklı ve sürdürülebilir bir aile ve toplum için Aile Sosyal ve Politikalar Bakanlığının da yetiştirme yurdundan çıkan çocuklara yönelik izleme çalışmalarını yerine getirmesi gerekmektedir. Bu hem bu gençlerin topluma entegrasyonu hem de toplumun sağlıklı bir şekilde devamını sağlamak açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Biswas-Diener, R. ve Diener, E. (2006). The Subjective Well-Being Of The Homeless, And Lessons For Happiness. *Social Indicators Research*, 76: 185–205.

Chow, H. (2005). Life Satisfaction Among University StudentsIn a Canadian Prairie City: A Multivariate Analysis. *Social Indicators Research*, 70: 139-150.

Çalıkoğlu, T. (2010). *Lise Öğrenimine Devam Eden Ailesinin Yanında Yaşayan Öğrencilerle, Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Öğrencilerin Çatışma Çözme Davranışı İle Öfke İfade Stillerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Diener, E.ve Seligman, M.E.P. (2002). Very Happy People. *Psychological Science*, 13(1), 81-84.

Dikmen, A.A. (1995). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(4): 115-140.

Frish, M. B. (2006). *Quality Of Life Therapy: Applying A Life Satisfaction Approach To Positive Psychology And Cognitive Therapy*. New Jersey: John Wiley and Sons.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karataş, S. (1988). *Yaşlılarda Yaşam Doyumunu Etkileyen Etmenler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kesen, N. F., Daşbaş, S., Karakuş, Ö. (2013). *Çocuk Yuvası Ve Yetiştirme Yurdu Deneyimi Olan Yetişkinlerin Şiddet Eğiliminin Belirlenmesi*. 5. Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu, Antalya.

Keser, A. (2003) *Çalışma Yaşamında Motivasyon ve Yaşam Tatmini*. Alf Aktüel Yayını.

Koşar, N.G. (1992). *Sosyal Hizmetlerde Aile Ve Çocuk Refahı Alanı*. Ankara: MN Ofset.

Köker, S. (1991). *Normal Ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Lavallee, L. F., Hatch, P. M., Michalos, A. C. ve McKinley, T. (2007). Development Of The Contentment With Life Assessment Scale (Clas): Using Daily Life Experiences to verify levels Of Self-Reported Life Satisfaction. *Social Indicators Research*, 83: 201–244.

Lyubomirsky, S., King, L., ve Diener, E. (2005). The Benefits Of Frequent Positive Effect: Does Happiness Lead To Success. *Psychological Bulletin*, 131: 803-855.

Martin, M. W. (2007). Paradoxes of happiness. *Journal of Happiness Studies*, 9, 171- 184.

Matheny, K.B., Curlette, W.L., Aysan, F., Herrington, A., et al. (2002) Coping Resources, Perceived Stress And Life Satisfaction Among Turkish And American University Students. *International Journal of Stress Management*, 9: 81-97.

Oktaç, E. (1998). *Yetiştirme Yurdunda Barınan 13-15 Yaş Grubu Ergenler İle Aileleri Yanında Yaşayan Aynı Yaş Grubu Ergenlerin Psikolojik Belirtilerinin Karşılaştırılması (Gaziantep Erkek Yetiştirme Yurdu Örneği)*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Özdevecioğlu, M. (2003). İş Tatmini Ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *11.Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Afyon.

Özdevecioğlu, M. ve Çakmak Doruk, N. (2009). Organizasyonlarda İş-Aile Ve Aile İş Çatışmalarının Çalışanların İş Ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33: 69-99.

Prieto, C. K., Diener, E., Tamir, M., Scollon, C., ve Diener, M. (2005). Integrating The Diverse Definitions Of Happiness: A Time-Sequental Framework Of Subjective Well-Being. *Journal Of Happiness Studies*, 6: 261-300.

Sam, D. L. (2001). Satisfaction With Life Among International Students: An Exploratory Study. *Social Indicators Research*, 53: 315-37.

Seligman, M. E. P. (2007). *Gerçek Mutluluk. Kalıcı Doyum Potansiyelinizi Geliştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması*. Ankara: HYB.

Sirgy, J. M., Michalos, A. C., Ferris, A., Easterlin, R., Patrick, D., ve Pavot, W. (2006). The Quality-Of-Life (Qol) Research Movement: Past, Present, And Future. *Social Indicators Research*, 76: 343-466.

Sosyal Hizmetler Kanunu. Kanun Numarası: 2828. Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih: 27/5/1983, Sayı: 18059.

Şeker, B. D. ve Zırhlıoğlu, G. (2009). Van Emniyet Müdürlüğü Kadrosunda Çalışan Polislerin Tükenmişlik, İş Doyumu Ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11 (4): 1-26.

Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., Özer Özcan, Ö. (2008). Kurum Bakımındaki Çocuk Ve Ergenlerde Davranış Ve Duygusal Sorunların Epidemiyolojisi; Ulusal Örneklemde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3): 235-246.

Üstün, B. (2008). *Yetiştirme Yurdu Deneyimi Olan Genç Yetişkinlerin Çocuklarının Duygusal Ve Davranışsal Sorunları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yetim, Ü. (1991). *Kişisel Projelerin Organizasyonu Ve Örüntüsü Açısından Yaşam Doyumu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yılmaz, E. ve Şahin, M. (2009). A Study Into Life Satisfaction Levels Of The Teachers Working At Primary Education In Terms Of Some Variables. *Journal of New World Sciences Academy*, 4 (4): 1404-1414.

ÇOCUK İHMAL-İSTİSMARINDA UZMANLAŞMIŞ KORUYUCU AİLE MODELİ

Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN¹

ÖZET

Çocukluk dönemi insan yaşamında önemli bir gelişim süreci olarak kabul edilmektedir. Bu dönem içinde çocuğun karşılaşacağı istismar ve/veya ihmal çocuğun gelişimini olumsuz biçimde etkileyebilmekte hatta kimi durumlarda çocuğun engelli hale gelmesine, ölmesine yol açabilmektedir.

Dünyada ve ülkemizde istismar-ihmal mağduru çocuklara yönelik farklı hizmet modelleri geliştirilmiştir. Koruyucu aile bakımı da bu hizmetlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Koruyucu aile hizmetinin temel anlayışı, çocuğun öz ailesinin herhangi bir nedenle çocuğun bakımını üstlenmediği, üstlenmek istemediği veya ailenin bakım için uygun koşullara sahip olmadığı durumlarda, çocuğun öz aileden alınarak uygun bir aile yanına yerleştirilmesini içerir. Çocuk refahı alanında özellikle yurt dışında, risk altındaki çocuklar için kurum bakımı yerine koruyucu aile hizmeti yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Uzmanlaşmış koruyucu aile ise, çocukluk döneminde herhangi bir nedenle ihmal/istismar mağduru olan ve ciddi travmatik deneyimler yaşayan çocuklar için geliştirilmiş, ailelerin özel olarak eğitildiği, istismar mağduru çocukların tedavisini amaçlayan bir aile modelidir.

Bu çalışmanın temel amacı, çocuk koruma sisteminde ihmal-istismar mağduru çocukların tedavisinde önemli bir yeri olan uzmanlaşmış koruyucu aile modelini incelemektir.

Anahtar Sözcükler:

Çocuk ihmali, istismarı, uzmanlaşmış koruyucu aile, sosyal hizmet

GİRİŞ

Günümüzde çocukluk döneminin, kendine özgü özellikleri ve ihtiyaçları olan ayrı bir dönem olduğu kabul edilmekte, bu döneme ilgi ve özen gösterilmektedir. Bu dönem içinde çocuğun karşılaşacağı ihmal ve/veya istismar, çocuğun gelişimini olumsuz biçimde etkileyebilmekte, kimi durumlarda çocuğun engelli hale gelmesine hatta ölmesine yol açabilmektedir.

Çocuğa verilen değerin değişmesi ve çocukluk döneminin yetişkinlik döneminden farklı özellikleri, ihtiyaçları olduğu düşüncesi çocuk istismarı konusundaki farkındalığı arttırmış olsa da günümüzde hemen her toplumda çocuğa karşı işlenen istismar devam etmektedir.

The Millennium Development Goals Report 2013 verilerine göre bugün dünya genelinde halen;

- Beş yaşın altındaki 6,9 milyon çocuk önlenebilir hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmektedir.

¹Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

- Beş yaşın altındaki her altı çocuktan biri yaşına göre daha düşük kilodadır ve bu çocuklarda yetersiz beslenme nedeniyle büyüme geriliği görülmektedir.
- Tüm dünyada 15-24 yaş arasındaki 123 milyon genç nüfus temel okuma yazma becerisinden yoksundur. Bunların %61'ini ise genç kızlar oluşturmaktadır.
- Adölesanlar arasındaki doğum oranlarındaki azalmaya rağmen dünya genelinde gerçekleşen 135 milyon doğumdan 15 milyonu 15-19 yaş arasında gerçekleşmektedir.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun 2010 yılında hazırladığı "Ergen Gebeliği" konulu raporda 25-49 yaşlarındaki kadınların %25'inin 18 yaşına kadar, %5'inin 16 yaşından önce evlendikleri belirtilmiştir. Ülkemizde ise, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, 2012 yılında 15-18 yaş grubunda toplam 91bin 114 kız çocuk doğum yapmıştır.

Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması (2010) verilerine göre ise, ülkemizde yaşayan 7-18 yaşlar arasındaki çocukların %56'sının fiziksel istismara, % 49'unun duygusal istismara ve %10'unun cinsel istismara tanık olduğu görülmektedir. Çocukların %25'i ise ihmale maruz kalmaktadır.

Bu kısa istatistikler konunun ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Bu kadar yaygın ve ciddi sorunlara yol açan sonuçları açısından değerlendirildiğinde çocuk ihmal ve istismarı önemli bir sorundur. Devletler gerek uluslararası sözleşmeler gerekse ulusal yasaları aracılığı ile çocuğa yönelik ihmal ve istismarı önlemeye, istismara uğramış çocuklar için farklı hizmet modelleri geliştirmeye çalışmaktadır.

Koruyucu aile bakımı da bu hizmetlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Koruyucu aile hizmetinin temel anlayışı, çocuğun öz ailesinin herhangi bir nedenle çocuğun bakımını üstlenmediği, üstlenmek istemediği veya ailenin bakım için uygun koşullara sahip olmadığı durumlarda, çocuğun öz aileden alınarak uygun bir aile yanına yerleştirilmesidir. Çocuk refahı alanında özellikle yurt dışında, risk altındaki çocuklar için kurum bakımı yerine koruyucu aile hizmeti yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Uzmanlaşmış koruyucu aile ise, suça yönelen, davranım bozuklukları gösteren, çocukluk döneminde herhangi bir nedenle ihmal/istismar mağduru olan ve ciddi travmatik deneyimler yaşayan çocuklar için geliştirilmiş; ailelerin özel olarak eğitildiği, çocukların tedavi ve rehabilitasyonunu amaçlayan bir aile modelidir.

Bu çalışmanın temel amacı, çocuk koruma sisteminde ihmal-istismar mağduru çocukların tedavisinde önemli bir yeri olan uzmanlaşmış koruyucu aile modelini incelemektir. Çalışmanın ilk bölümünde çocuk ihmali ve istismarı konusunda bilgilere yer verilecek daha sonra ihmal ve istismarın etkilerinin azaltılmasında ve çocukların rehabilitasyonunda uzmanlaşmış koruyucu aile uygulamasının nasıl gerçekleştirildiği tartışılacaktır.

Çocuk İhmal ve İstismarı: Tanımı ve Türleri

Çocuk istismarı, çocukların, sağlıklarına zarar veren, fiziksel, duygusal, zihinsel ya da sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyen tutum ve davranışlara maruz kalmalarıdır. İhmal ise çocuğun beslenme, bakılma, korunma gibi temel gereksinimlerinin ailesi tarafından yeterince karşılanmamasıdır. İhmal durumunda her zaman art niyet ya da kasıt olmayabilir. Kimi zaman anne babalar sosyal çevresel şartlardan (hastalık, yoksulluk v.b.) kimi zaman da bilgisizlikten dolayı ihmal davranışında bulunabilirler. İstismar durumunda ise, bir kasıt vardır. İstismarcı çoğunlukla yaptığı davranışın çocuğun gelişimini olumsuz etkilediğinin farkındadır. Çoğunlukla, istismara uğrayan bir çocuğun ihmal edildiğini söylemek mümkündür, ancak her ihmal davranışında istismar bulunmayabilir.

Bir çocuk, fiziksel, duygusal, sosyal yönlerden ihmal edilebilir.

Fiziksel İhmal

Fiziksel ihmal, çocuğun yaşına uygun olarak beslenmemesi, sağlık kontrollerinin düzenli yapılmaması, temizlik ve bakımının yapılmaması, tehlikelerden ve riskli ortamlardan korunmaması olarak tanımlanabilir. Bu ihmal türü yoksulluk ve hizmetlere ulaşmada güçlük çekmekle bağlantılı olabildiği gibi anne babanın yeterli ebeveyn becerisine sahip olmaması ile de ilgili olabilmektedir.

Duygusal (Psikolojik) İhmal

Duygusal (Psikolojik) ihmal ise çocuğun yaşı, gelişim özellikleri açısından duygusal (psikolojik) ihtiyaçlarının uygun biçimde karşılanamamasıdır. Bebeğin bakımını yaparken yeteri kadar dokunmama, çocuğa sarılmama, çocuğa karşı ilgisiz davranma, çocuğa sınır koyma, yönlendirme, rehberlik etme gibi davranışlarda bulunmama duygusal ihmalin kapsamı içinde sayılabilir.

Sosyal İhmal

Sosyal ihmal ise çocuğun sosyal gelişimini uygun biçimde ele alamamaktır. Oyun için yeterli zaman ayırmasına izin vermemek, çocukla vakit geçirememek, eğitim olanaklarından çocuğu yoksun bırakmak, çocukların sosyal gelişimlerini destekleyecek (parklar, bahçeler, tiyatro, okul öncesi eğitim kurumları gibi) hizmetlerin olmayışı veya sınırlı olması sosyal ihmalin kapsamı içinde sıralanabilir. Örneğin, ülkemizde engelli çocuklar için sunulan hizmetler son derece sınırlıdır. Eğitim, sağlık, ulaşılabilir çevre, sosyal olanaklar engelli çocuklar için neredeyse yoktur. Bir başka deyişle bu çocuklar toplum içinde neredeyse yok sayılmaktadır. Oysa devlet, gerek imzaladığı uluslararası anlaşmalar gerekse ulusal yasalar açısından engelli çocuklara özel hizmetler sağlamakla yükümlüdür. Ancak, bunları gerçekleştiremeyen devlet açıkça engelli çocukları ihmal etmektedir.

İstismar ise genellikle şu şekilde sınıflandırılmaktadır;

Fiziksel İstismar

Çocuğun anne baba, öğretmen, bakıcı gibi çocuğa bakmakla yükümlü kişiler tarafından gerçekleştirilen, dayak atma, yakma, ısırma, sarsma, kaynar suyla haşlanma gibi olaylar sonucunda kaza dışı her türlü yaralanmasıdır.

Cinsel İstismar

Çocuğun, bir erişkin ya da yaşça ya da gelişimsel olarak kendinden oldukça büyük bir başka çocuk tarafından ne anlama geldiğini kavrayamayacağı, gelişimsel olarak hazır olmadığı, onay veremeyeceği, kanunlara ve toplumun kültürel değerlerine aykırı cinsel eylemlere; karşı tarafın cinsel doyumunun sağlanması amacıyla karıştırılmasıdır.

Duygusal İstismar

Çocuğun ruh sağlığını ve gelişimini bozan, reddetme, aşağılama, tehdit etme, suçlama, gibi söz ve davranışlara sürekli olarak maruz kalmasıdır. Sıklıkla diğer istismar biçimlerine eşlik eder.

Ekonomik İstismar

Maddi bir kazanç elde etmek için çocuğu çalıştırmak, çocuğun kazandığı parayı elinden almak, çocuğun bedenini pazarlamak, çocuğun organlarını pazarlamak gibi eylemleri içerir.

Yukarıda yer alan istismar türleri kimi zaman iç içe geçmiş biçimde görülebilir. Örneğin, maddi kazanç elde etmek için çocuğun bedenini pazarlamak aynı zamanda çocuğun cinsel istismarını da içermektedir. Ek olarak her istismar türünde duygusal istismarın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çocuk İhmal ve İstismarının Etkileri

İstismarın çocuk üzerindeki etkileri; istismarın şekli, sıklığı, çocuğun yaşı, cinsiyeti, yakın çevrenin tepkisi, çocuğun destekleyici bir sosyal çevre içinde olup olmadığı gibifarklı unsurlar tarafından belirlenir. Ancak, içeriği ne olursa olsun istismar, çocuk için travmatik bir deneyimdir.

İhmal ve istismarın, çocuğun fiziksel, psikolojik, sosyal gelişimini bozan, onu sekteye uğratan ciddi etkileri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde belirtilebilir:

- ✓ Kırıklar, çıkıklar, izi kapanmayacak yaralar,
- ✓ Engelli olma hatta ölme,
- ✓ Zihinsel gelişim gerilikleri,
- ✓ Akademik başarıda düşüş,
- ✓ Düşük benlik saygısı,
- ✓ Yaşlılarıyla ya da yetişkinlerle iletişim kurmakta zorlanma,
- ✓ Depresyon,
- ✓ Dürtü kontrol bozuklukları,
- ✓ Yalan söyleme, çalma, tırnak yeme, tikler gibi davranım bozuklukları,

- ✓ Uyku bozuklukları,
- ✓ Yeme bozuklukları,
- ✓ Saldırgan olma ve şiddet içeren davranışlar gösterme,
- ✓ Alkol ve madde kullanımına yönelme,
- ✓ Kendine zarar verme,
- ✓ Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB),
- ✓ Yetişkinlik dönemi için yeterli ebeveynlik becerisi geliştirememesi,
- ✓ Çocuğun ihmal/istismar davranışını normalleştirmesi bu nedenle ihmal ve istismarın sürekli mağduru veya uygulayıcısı hale gelmesi,
- ✓ Yaşınaygun olmayan şekilde ilgi cinselliğe duyma ve cinsellik hakkında bilgi sahibi olma, abartılmış cinsel davranış.

Bu etkiler her ihmal ve istismar mağduru çocukta aynı biçimde ve etkide görülecek demek doğru değildir. Ancak unutulmaması gereken temel nokta, ihmal/istismarın çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileme riskinin son derece yüksek olduğudur.

Çocuk Refahı Alanında Bir Hizmet Modeli Olarak Koruyucu Aile

Çocuk refahı alanında risk altında bulunan çocuklara yönelik olarak geliştirilmiş pek çok hizmet modeli bulunmaktadır. Bunlardan ilk ortaya çıkan model, kurum bakımıdır. Bu hizmet modeli, anne babanın olmaması, anne babanın herhangi bir nedenle çocuğun bakımını üstlenememesi, çocuğun ihmal ve veya istismara maruz kalması gibi durumlarda çocuğun devlet tarafından koruma altına alınarak yaş gruplarına uygun yuva veya yurtlarda bakılmasını içermektedir. Kışla tipi bakım olarak da anılan bu bakım modelinin çocukların gelişimi üzerinde olumsuz pek çok sonuçları olduğu belirtilmektedir. Son dönemde pek çok ülke bu bakım modelinden vazgeçerek diğer hizmet modellerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Birkaç çocuğun ev ortamında kendilerinden sorumlu bir iki uzman personel eşliğinde bakıldığı toplum temelli bakım modeli son dönemde dünyada ve ülkemizde sıklıkla uygulanmaktadır.

Evlat edinme hizmeti de çocuk refahı alanında önemli hizmet modelleri arasında yer almaktadır.

Koruyucu aile hizmeti de, çocuk refahı alanında verilen bir başka hizmet türüdür. Bu hizmet, çeşitli nedenlerle ailesi yanında bakılamayan çocukların kısa veya uzun süreli ancak geçici olarak bakımlarını üstlenen aile ya da kişilerin yanında, devlet denetiminde yetiştirilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Burada beklenen, öz ailenin içinde bulunduğu olumsuz durumu düzelterek çocuğu yeniden yanına almasıdır. Öz aile durumunu düzeltemeyecek durumda ise, çocuğun kurum bakımının olumsuz etkilerinden korunması da koruyucu ailenin bir başka işlevi olarak düşünülmektedir.

Koruyucu aile hizmeti temelde geleneksel toplumlarda var olan bir hizmet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir nedenle öz ailesi tarafından bakılamayan çocuklar, akrabaları veya yaşadığı küçük topluluk tarafından bakılmaya devam etmiştir. Ancak, sanayi devriminden sonra yaşanan kentleşme ve buna bağlı olarak da kent merkezlerine doğru yapılan büyük göçler, kırsal alandaki geniş

aile, akraba ve küçük topluluğun üyeler üzerindeki koruma olanağını azaltmış, çocuklar için yeni bakım modellerine ihtiyaç duyulmuştur. Kurum bakımı bu hizmet modellerinden birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak kurumlarda bakılan çocuklarda fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal alanda bir takım sorunların görülmesi aile yanında bakımının önemli olduğu düşüncesini yeniden gündeme getirmiş ve koruyucu aile bakımı tekrar önem kazanmıştır.

Ülkemizde korunmaya ve bakıma muhtaç çocuklara yönelik hizmetlerin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde ıslahhanelere, Darüleytamlar ve Darülhayr-ı Ali gibi kurumlar korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler sunan kuruluşlar olmuştur. Kurumsallaşmış ilk koruyucu aile uygulaması ise 1961 yılında Ankara’da uygulanan bir pilot proje ile başlamıştır. 1984 yılında ise Koruyucu Aile Yönetmeliği çıkarılarak hizmetin nasıl yürütülmesi gerektiği belli hükümlere bağlanmıştır (Erol, ve Diğ.,2005).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması ile birlikte koruyucu aile hizmeti, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile Yanında Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Çocuk İhmal ve İstismarında Bir Hizmet Modeli Olarak Uzmanlaşmış Koruyucu Aile

Çocuk refahı alanında koruyucu aile modelleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ancak Avrupa ve Amerika’da koruyucu aile modelleri son derece gelişmiş ve ihtiyaca yönelik olarak çeşitlenmiştir.

Ellisve diğerlerinin (2003:104-105) belirttiğine göre, koruyucu aile hizmeti türleri;

- ✓ Geleneksel (traditional),
- ✓ Akraba bakımı (kinship care),
- ✓ Terapötik (therapeutic),
- ✓ Medikal (medical),
- ✓ Barınma (shelter),
- ✓ Kısa süreli bakım (respice),
- ✓ Kalıcı (residential),
- ✓ Psikiyatrik (psychiatric),
- ✓ Suça yönelen çocuklar için koruyucu aile (juvenile justice)’ dir.

Geleneksel koruyucu aile bakımında, ebeveynlerinin çeşitli nedenlerle bakamadığı, yaşitlarına göre gelişim sorunları çok fazla olmayan, travmatik durumlardan görece daha az etkilenmiş çocukların bakımı sürdürülmektedir.

Akraba bakımı, çocuğun annesi veya babası dışındaki akrabalarının bakımı altında olmasıdır. Bu bakım şeklinde her ne kadar akrabalar birinci derecede sorumluluk alsa da kurumun desteği ve kontrolü sürekliidir.

Terapötik koruyucu aile, koruyucu anne babanın çocuğun özel problemleri, öğrenme güçlükleri, psikiyatrik problemleri, sosyal beceri geliştirme konusunda yaşadığı problemler konusunda özel olarak eğitim aldığı ailelerdir. Bu aileler kurumla yakın ilişki içindedirler ve genellikle 24 saat boyunca ihtiyaç duydukları her an kurumdaki danışmanlık, psikiyatrik hizmetler, kriz yönetimi ve ihtiyacı olduğu diğer konularda hizmet alabilirler. Bu ailelere mümkün olan en az sayıda çocuk yerleştirilir. Hizmetin amacı, özel ihtiyaçları olan çocuğun bu ihtiyaçlarının en uygun biçimde karşılanmasını sağlamaktır.

Medikal koruyucu aileler, hastanede kalmak zorunda olmayan ancak diyabet, kalp, akciğer problemleri, fatal alkol sendromu, HIV gibi hastalıkları nedeniyle özel ilgi gerektiren çocuklar için geliştirilmiş bir bakım modelidir. Çocukların yaşının küçük olması durumunda (bebek olmaları halinde) birden fazla çocuk aynı aileye verilebilmektedir. Koruyucu anne babalar çocukların hastalıkları konusunda özel olarak eğitilmişlerdir ve gerektiği zaman profesyonel tıbbi yardım ekibi ile de desteklenmektedirler.

Bazı çocuklar kısa süreli barınma hizmetine ihtiyaç duyabilirler. Bu durumda ağırlıklı olarak barınma hizmeti sunan koruyucu aileler kullanılmaktadır. Bu ailelerin evinde mümkün olan çok sayıda çocuğun kalması için birden fazla oda ve yatak bulunur. Kimi zaman geleneksel koruyucu aileler de barınma amaçlı hizmet verebilmektedir.

Kısa süreli bakımda koruyucu aile çoğunlukla tek ebeveyn tarafından oluşmaktadır. Bu ebeveyn çocuklara uzun süreli bakım verme sorumluluğunu almak istememekte ancak yine de yardımcı olmak istemektedir. Bu nedenle birkaç günü aşmayacak şekilde onlara ev sahipliği yapmaktadır. Bu koruyucu aile hizmeti, çocuğun evden birkaç saatliğine uzaklaşması gerektiği durumlarda da kullanılmaktadır.

Bazı çocuklar psikiyatrik sorunlar yaşayabilirler bu nedenle de psikiyatrik tedavilerinin yürütüleceği kurumlara yerleştirilirler. Zekâ geriliği, cinsel istismar mağduru olma, suça yönelme, intihar girişimi, şiddet eğiliminin olması gibi nedenlerle psikiyatrik kurumlara yerleştirilen bu çocuklarla psikiyatrik tedavi, rahatlama, sosyal beceri eğitimleri gibi tedaviler gerçekleştirilir. Bu tedavilerin sonunda durumları stabil hale gelenler, daha az kısıtlayıcı koşulların olduğu psikiyatrik koruyucu aile yanına gönderilirler.

Suçla yönelen çocuklar için geliştirilmiş koruyucu aile, evden, okuldan kaçma, içki içme gibi hafif suçlar veya mala karşı suçlar, şiddet suçları gibi daha ciddi boyutta suçları işleyerek, kanunlarla başı derde giren ve gözetim altında tutulması gereken çocukları kapsayan bir modeldir. Bu modelde aile üyeleri, çocukla birlikte kurum tarafından sağlanan ve suça yönelen çocuğun davranışlarını düzeltmeyi amaçlayan aile terapisi hizmetini alırlar.

Görüldüğü gibi farklı ihtiyaçlara yönelik olarak geliştirilmiş pek çok koruyucu aile hizmet modeli bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusu gereği, terapötik aile modeli üzerinde daha ayrıntılı biçimde durulacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi terapötik aileler özel ihtiyaçları olan çocuklar için geliştirilmiş koruyucu aile bakım modelleridir. Literatürde bu aile, uzmanlaşmış koruyucu aile, tedavi edici koruyucu aile olarak da farklı biçimlerde anılmaktadır. Bu çalışmada, bu aile türüne uzmanlaşmış koruyucu aile denilecektir. Uygulamada bu aileler sıklıkla, ihmal/ istismar gibi travmatik deneyimler yaşayan çocukların tedavi ve rehabilitasyon sürecinde kullanılmaktadır (Berridge 1999; Ellis ve Diğ., 2003; Webb 2003).

Uzmanlaşmış koruyucu ailenin geleneksel koruyucu aileden farklı yönleri bulunmaktadır. Bu farklardan ilki, özel ihtiyaca sahip çocuklara yönelik hizmet verme amacını taşımasıdır. Geleneksel koruyucu ailenin hizmet verdiği grup ise bakım ve korunma ihtiyacı içinde olan çocuklardır. İkincisi, uzmanlaşmış koruyucu ailelerin, çocuk gelişimi, ebeveynlik becerileri, iletişim becerileri, ihmal/istismarın nedenleri, etkileri, sonuçları, çocuğu suça, madde bağımlılığına yönelten nedenler hakkında farkındalık, problem davranışla başa çıkma, krize müdahale becerileri gibi konularda eğitim almış olmasıdır. Üçüncüsü ise, uzmanlaşmış koruyucu ailelerin, geleneksel koruyucu ailelerden farklı olarak, çocuk refahı alanında çalışan ekibin bir parçası olarak işlev görmeleridir. Bu ailelerdeki çocuklar için yapılandırılmış tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri planlanır. Örneğin çocuğun günlük ve haftalık yaşantısı bu ekip ve aile tarafından adım adım belirlenir. Çocuk da yaşına ve bilişsel gelişimine göre yapılan bu plana katılır. Uzmanlaşmış koruyucu aileler bu planı yakından izlerler. Ailenin, çocukla kurduğu terapötik ilişki, tedavi ve rehabilitasyon sürecinin bir önemli bir parçası olur. (Dorsey ve Diğ., 2008).

Uzmanlaşmış koruyucu ailelerin çocuk ihmal istismarı alanındaki temel rolü, çocuk için güvenli, doğal bir aile ortamı yaratmak, bu ortam içinde çocukla, ihmal/istismarın etkilerini azaltacak, çocuğun bu etkilerle baş edebilmesini sağlayacak bir ilişki kurmaktır. Bu ilişkinin temel özellikleri ise, aile üyeleri arasındaki ilişkinin güven verici olması, çocuğun her yönüyle kabul görmesi ve sevilmesi ve sorunlarla baş etmek konusunda çocuğa rehberlik edilmesidir. Bu aileler içinde, ihmal/istismar mağduru çocuk, tıpkı normal aile ortamında yetişen diğer çocuklar gibi,okula gitmek, spor faaliyetlerinde bulunmak, aile ve yakın akraba çevresi ile ilişki kurmak, arkadaş edinmek, toplumsal faaliyetlere katılmak gibi sosyalizasyon süreçlerinden geçmektedir. Aile bu süreçleri kolaylaştırmak için çocuğa destek olur.

Uzmanlaşmış koruyucu aileler bu rollerini yerine getirebilmek için, çocuk refahı alanında çalışan kurum tarafından özel olarak seçilir ve eğitim alırlar. Eğitim süreleri ve içerikleri ülkelerin hizmet modellerine göre farklılaşmakla birlikte, eğitimlerin içeriği genel olarak; ebeveynlik becerileri, ihmal/istismarın nedenleri ve çocuk üzerindeki etkileri, çocuk gelişimi, çocukta davranım sorunları, alkol ve madde kullanımı, krize müdahale, çocuklarda psikiyatrik hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemler (burada psikiyatrik ilaçların çocuk üzerindeki etkilerinden de söz edilmektedir),stresle başa çıkma, öz aile ile iletişimin nasıl kurulacağı, çocukla ilgili yasal süreçler, çocuğun takibi konusunda kurumla nasıl ilişki kurması gerektiği gibi geniş bir bilgi yelpazesini içermektedir.

Çocuk refahı alanında koruyucu aile hizmetini sunan kurumlar uzmanlaşmış koruyucu ailelerin seçiminde ve çocukların bu ailelere yerleştirilmelerinde ciddi çalışmalar yapmaktadırlar. Bu kurumda çalışan sosyal hizmet uzmanları vaka yöneticisi (case manager) olarak kurumdaki ekibin başında bulunurlar ve uzmanlaşmış koruyucu aile, çocuk, kurum üçgeninde aktif bir rol üstlenerek hizmetin sürdürülmesinden sorumlu olurlar.

Vaka yöneticisi olarak sosyal hizmet uzmanları uzmanlaşmış korucu aile ile birlikte çocuk için bir müdahale planı hazırlarlar. Bu planda çocuğun günlük, haftalık ve aylık faaliyetleri planlanır. Aileye, çocuğun nasıl izleneceği konusunda yazılı ve sözlü yönergeler verilir. Uzmanlaşmış koruyucu aileler ile düzenli olarak çocuğun durumunun değerlendirildiği toplantılar yapılır. Kimi durumlarda ailelerle grup çalışması da yapılmaktadır (Smith ve Diğ., 2001) .

Sosyal hizmet uzmanları uzmanlaşmış koruyucu aile ile çalışırken, çocuğun ihtiyaçları doğrultusunda, ailenin toplumdaki hizmetlere ve kaynaklara (sağlık, eğitim, sportif faaliyetler, psikiyatrik yardım, yasal danışmanlık v.b.) ulaşması için kolaylaştırıcı ve bağlantı kurucu rolünü üstlenmektedir. Buna ek olarak çoğu ülkede ailelerin, ihtiyaç duydukları her an 24 saat süreli telefon hatları da bulunmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının bu hizmet kapsamında sorumlu olduğu bir başka alan da vaka yöneticisi olarak, kurumdaki diğer ekip üyelerini organize etmek ve ekip çalışmasının sağlıklı bir biçimde işlemesi için çaba sarf etmektir.

Uzmanlaşmış koruyucu aile hizmetinin, ihmal/istismar mağduru çocukların tedavi ve rehabilitasyonu sürecine katkıları konusunda yapılan çalışmalar, bu aile modelinin çocukların gelişimine olumlu katkılar yaptığını, ihmal/istismarın etkilerinde azalmalar sağladığını göstermiştir (Healey ve Fisher, 2011; Kirton ve Thomas, 2011; Hansson ve Olsson, 2012).

Türkiye’de Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli

Ülkemizde koruyucu aile hizmet modeli konusunda, bu model ilk uygulanmaya başladığı günden bu yana bir takım sorunlar olduğu dile getirilmektedir. Bu sorunların başında, koruyucu aile hizmetinin, gerek hizmeti sunan personel gerekse toplum tarafından işlevinin tam olarak anlaşılmamış olması, bu hizmetin evlat edinmeye bir basamak olarak kullanılmış olması ilk sırada yer almaktadır. Koruyucu aile olmak isteyen kişilerin sayısının azlığı, hizmetin topluma yeterince tanıtılmamış olması, bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ve diğer profesyonellerin yeteri kadar bilgi sahibi olmaması gibi konular da koruyucu aile hizmet modeline getirilen diğer eleştiriler olarak belirtilebilir (Erol, ve Diğ., 2005).

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2013 yılı Ekim ayı istatistiklerine göre ülkemizdeki koruyucu aile sayısı 2.599, koruyucu aile yanındaki çocuk sayısı ise 3.141’dir (http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/upload/Node/10542/files/2013_Ekim_Ayi_Istatistikler.....pdf).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASBP) tarafından 19 Aralık 2012 tarihinde başlayan “Toplum Kalkınmasında Gönül Elçileri Projesi”nin alt projelerinden biri olan Koruyucu Aile Projesi (diğer alt proje alanları “Kaliteli Yaşlanma ve Kuşaklar Arası Uyum, Engelli ve Hizmetlere Erişim, Aile ve Yoksulluk, Kadın ve Güçlenme”dir) kapsamında, koruyucu aile hizmetine ilişkin yeni bir yönetmelik çıkarılmış, koruyucu ailelere yönelik ödemelerin miktarı arttırılmış, reklam filmleri ile proje topluma tanıtılmış, siyasiler koruyucu aile olduklarını ilan ederek topluma bu konuda örnek olmaya çalışmıştır. ASBP, bu çalışmaların sonuç verdiğini, proje başlamadan önce yılda yaklaşık 200 çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilirken proje süresi olan bir yıl bile dolmadan bu sayının 3115’e ulaştığını duyurmuştur.

14 Aralık 2012 günü Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Koruyucu Aile Yönetmeliği’ne (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121214-2.htm>) göre koruyucu aile modelleri şu şekilde tanımlanmıştır;

Akraba veya Yakın Çevre Koruyucu Aile Modeli

Veli ya da vasi dışında kalan, kan bağı bulunan akrabalar ya da çocuğun iletişim içinde olduğu veya tanıdığı bakıcı, komşu gibi yakın çevresinde olan, tercih etmeleri halinde en az temel ana baba eğitimleri kapsamında eğitim almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır.

Geçici Koruyucu Aile Modeli

Acil koruma gereken ya da hakkında hizmet planı oluşturulmamış ve kuruluş bakımına yerleştirilmemiş ya da kendisi için planlanan hizmet modelinden çeşitli nedenlerle henüz yararlandırılamamış çocuklar için, temel ana-baba eğitimleri ve Koruyucu Aile Birinci ve İkinci Kademe Eğitimini almış profesyonel kişi ve ailelerin sağladığı birkaç gün ile en fazla bir ay arasında değişen bakımdır.

Sürekli Koruyucu Aile Modeli

Öz ailesi yanına kısa sürede döndürölme imkânı bulunmayan ya da kalıcı olarak aile yanına yerleştirilemeyen çocuklara, tercihen temel ana-baba eğitimleri ve Koruyucu Aile Birinci Kademe Eğitimini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır.

Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli

Özel zorlukları ve ihtiyaçları olan çocuklara yardımcı olabilecek lisans eğitimine sahip olan veya eşlerden biri en az ilköğretim düzeyinde olmak üzere temel ana, baba eğitimleri, Koruyucu Aile Birinci ve İkinci Kademe Eğitimlerini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır.

Özel Zorlukları veya İhtiyaçları Bulunan Çocuk ise; “Suça sürüklenen veya suçun mağduru olup davranış bozuklukları sergileyen ve özel ilgi, destek ve bakım gerektiren ve mahkeme kararı ile koruma ve bakım altına alınan çocuk” biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi uzmanlaşmış koruyucu ailenin bakım vereceği çocuk suça yönelen ya da ihmal/istismar gibi suçların mağduru olan çocuklardır.

Bu yönetmelikten de anlaşılacağı üzere, ülkemizde de dünyadaki diğer örneklerde olduğu gibi koruyucu aile hizmetinin ihtiyaca göre farklılaştığını söylemek mümkündür. Bu hizmetlerden uzmanlaşmış koruyucu aile, suça yönelen ya da ihmal/istismar gibi suçların mağduru olan çocukların tedavi ve rehabilitasyonuna yönelik olarak geliştirilmiş bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Yönetmeliğe göre, uzmanlaşmış koruyucu ailelerin;

“Koruyucu Aile Birinci Kademe Eğitimi: Korunmaya muhtaç çocuğun öz ailesi dışında bir başka aile yanında yetiştirilmesine ilişkin olarak verilen eğitimi,

Koruyucu Aile İkinci Kademe Eğitimi: Özel zorlukları ve ihtiyaçları olan korunmaya muhtaç çocuğa hizmet vermek üzere koruyucu aile temel eğitimini almış kişilere verilen uzmanlık eğitimini” alacakları ifade edilmektedir.

İhmal/istismar mağduru çocuklar için uzmanlaşmış koruyucu aile hizmetinin geliştirilmiş olması ve bu ailelere eğitim verilecek olması kuşkusuz önemlidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir kaç önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki, koruyucu ailelerin ve bu ailelere yerleştirilecek çocukların seçiminin sosyal çalışma görevlileri tarafından yapılacak olmasıdır. Yönetmeliğe göre bu personel, psikolog, sosyolog, çocuk gelişimcisi, psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmeni, özel eğitim öğretmeninden oluşmaktadır. Oysa koruyucu aile hizmeti sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin temel hizmet alanlarından biridir ve bu eğitimi almayan meslek grupları tarafından yerine getirilmesi, müracaatçıların hakları ve yüksek yararları açısından doğru değildir.

İkinci olarak dikkat edilmesi gereken nokta ise bu alanda çalışacak personelin eğitimidir. Bu hizmet yalnızca sosyal hizmet uzmanları tarafından sunulsa dahi bu personelin de eğitim ve süpervizyon ihtiyacı gözden kaçırılmamalıdır.

Üçüncü olarak, özellikle uzmanlaşmış koruyucu aile hizmetinin sürdürülmesinde ekip çalışması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle kimi zaman çocuk psikiyatrisi, hukuk, eğitim gibi başka disiplinlerden ve bu alanlarda çalışan resmi kamu kurumları, sivil toplum örgütlerinden destek alınması, bu kurum ve örgütlerle bağlantının kurulması hayati öneme sahiptir. Örneğin ihmal/istismarın çocuk üzerindeki etkileri kimi zaman psikiyatrik tedaviyi gerekli kılabilir. Bu durumda koruyucu aile bakımına verilen çocuğun çocuk psikiyatrisine ulaşması sorunsalının çözülmesinde aile yalnız bırakılmamalıdır. Bu nedenle hizmeti yürütecek ASPB’nin resmi kurum ve kuruluşlarla gerekli protokolleri sağlayarak hizmet ağını oluşturması önemlidir. Aksi takdirde alanda çalışan profesyonel meslek elemanları ve hizmeti sunmayı kabul eden koruyucu aileler ve tabi ki çocuklar pek çok ciddi sorunla karşılaşabileceklerdir.

Dördüncü olarak, uzmanlaşmış koruyucu aileler için yürütülecek eğitim hizmetinin mümkün olan en iyi biçimde organize edilmiş olması, eğitimin ailelerin ihtiyacı doğrultusunda sürekliliğinin sağlanması önemli bir başka noktadır.

Uzmanlaşmış koruyucu aile hizmetinin izlenmesi önemli bir başka boyuttur. Ailelerin ihtiyaç duydukları anda kuruma ulaşabilmesi ve destek alabilmesi, ailelerle haftalık ve/veya aylık görüşmelerin, ev ziyaretlerinin yapılabilmesi de hayati öneme sahiptir. Hizmetin sunulması kadar sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle kanıta dayalı bilgi edinmek amacıyla araştırmalar yapılarak hizmetin değerlendirilmesi gereklidir.

Son olarak, koruyucu aile sayısının artırılması için çaba göstermek kuşkusuz önemlidir. Ancak sayının artırılması hizmetin kalitesinden, çocuğun yüksek yararından ödün vermeye yol açmamalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuk ihmal/istismarının tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu konunun çocuğun gelişimine olumsuz bir şekilde yansıdığı, suç olduğu, durdurulması için önemler alınması ve duruma bilimsel olarak yaklaşılması gerektiği konusundaki farkındalık son 35-40 yılın konusudur. Çocukluk döneminin özelliklerinin araştırılması ve yetişkinlerden ayrı bir gelişim süreci, ihtiyaçları olduğu düşüncesinin kabulü, çocuğa yönelik ihmal ve istismarın etkilerinin son derece olumsuz olduğunu ortaya koymuştur. İhmal/istismar çocuğun fiziksel, psikolojik, sosyal gelişiminin her aşamasına kötü biçimde yansımakta hatta kimi zaman çocuğun ölmesine yol açmaktadır.

İhmal/istismar konusundaki bilgilerin artması, ihmal ve istismar mağduru çocuklar için çeşitli hizmet modellerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Uzmanlaşmış koruyucu aile modeli, dünyada farklı ülkelerde uygulanan ve bu alanda başarılı olan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzmanlaşmış koruyucu aileler, çocuğun ihmal/istismar konusunda yaşayabileceği sorunlar konusunda eğitilmekte, desteklenmekte ve çocuk koruma sisteminin önemli bir parçası olarak çalışmaktadır. Bu hizmet modelinin en önemli özelliği, koruyucu ailenin çocukla birebir ilgilenerek, onunla terapötik bir ilişki kurması ve bu ilişkinin güven dolu, kabul edici, rehberlik edici yönleri sayesinde çocuğun ihmal/istismar nedeniyle yaşadığı olumsuz yaşam deneyimlerinin etkilerinin azalmasıdır.

Bu hizmet modelinde sosyal hizmet uzmanları, çocuğun yüksek yararını sağlamak amacıyla, kurum, çocuk, öz aile ve koruyucu aile arasındaki ilişkileri kurarak sistemin temel elemanları olarak görev yapmaktadır.

Ülkemizde koruyucu aile hizmet modeli ilk olarak uygulanmaya başlandığından beri istenilen etkililiğe ulaşamamıştır. Koruyucu aile hakkında çıkan son yönetmelik ile birlikte ülkemizde de koruyucu aile hizmeti çeşitlenmiş ve özel ihtiyacı olan çocuklar açısından uzmanlaşmış koruyucu aile hizmeti oluşturulmuştur. Bu gelişme kuşkusuz çok sevindiricidir. Ancak hizmetin, çocuğun yüksek yararından

ödün vermeden, kaliteli bir şekilde yürütülebilmesi için dikkat edilmesi gereken birçok nokta bulunmaktadır. Bunlar, hizmeti yürütecek meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanı dışında diğer profesyonellerden oluşmasının sakıncaları, hizmeti yürütecek personelin eğitimi ve süpervizyonunun sağlanması, çocuğun ihtiyacına yönelik hizmetlerin sunulabilmesi adına resmi kurumlarla gerekli bağlantıların kurulması, hizmetin izlenmesi ve değerlendirilmesi olarak belirtilebilir.

KAYNAKÇA

Berridge, D. (1999). Work with fostered children and their families. Ed. Malcolm, H.(Edt.). *Effective Ways of Working With Children and Their Families: Research Highlights in Social Work Vol. 35*. in (240-256). London: Jessica Kingsley Publishers.

Boyd Webb, N. (2003). *Social Work Practice with Children*. Second Edition New York: The Guilford Press,

Dorsey, S. E. M., Z. Farmer, R. P. Barth, K. M. Greene, J. Reid, J. Landsverk (2008). Current status and evidence base of training for foster and treatment foster parent. *Children and Youth Services Review* 30: 1403–1416.

Ellis, R., A. Catherine, E., Dulmus, N., J Wodarski. S. (2003). *Essentials of Child Welfare*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Erol, N., Şimşek Z., Üstüner S. (2005). Çiçekli Dünyamda Elimi Yalnız Bırakma. Dünyada Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemleri; Kurum Bakımı, Koruyucu Aile, Evlat Edinme. *Koruyucu Aile, Evlat Edinme Derneği Yayını*, Ankara: Ümit Ofset Matbaası.

Hansson K., Olsson M. (2012). Effects of multidimensional treatment foster care (MTFC): Results from a RCT study in Sweden. *Children and Youth Services Review*, 34:1929–1936.

Healey, C.V., Fisher, P. A. (2011). Young children in foster care and the development of favorable outcomes. *Children and Youth Services Review*, 33: 1822–1830.

İçağasıoğlu, A. (2001). Koruyucu aile hizmetinin toplam kalite yönetimi açısından değerlendirilmesi. K. Karataş, Ç. Arıkan (Eds.). *İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet: Prof. Dr. Nesrin Koşar’a Armağan*. İçinde (148-160). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.

Kirton D., Thomas C. (2011). A suitable case? Implementing multidimensional treatment foster care in an English local authority. *Adoption & Fostering*, 35: 5-17. Koruyucu Aile Yönetmeliği (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121214-2.htm>). Erişim tarihi: 12 Kasım 2013.

Smith D, Stormshak E, Chamberlain P, Bridges-Whaley R, (2001). Placement disruption in treatment foster care. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 9(3): 200–205. The Millennium Development Goals Report (2013). <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/report-2013/mdg-report-2013-english.pdf>. Erişim tarihi: 12 Kasım 2013.

Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması (2010). <http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/o/cocuk-istismari-raporu-tr.pdf> . Erişim tarihi: 12 Kasım 2013.

UNICEF’in Dünya Çocuklarının Durumu Raporu’na (2012). <http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/d/u/du%CC%88nya-c%CC%A7ocuklarinidurumu2012.pdf>

SEVGİ DOLU BİR AİLEDE BÜYÜMEK HER ÇOCUĞUN HAKKIDIR

Ayfer DOĞAN¹

ÖZET

Çeşitli nedenlerle koruma altına alınmış olan çocuklarımız için oluşturulan bakım sistemleri içinde aile temelli bakım sistemleri öncelikli ve çocuğun iyi olma halini oluşturmaya en uygun sistemlerdir. Tüm dünyada korunmaya muhtaç çocuklar için aile temelli bakım yöntemleri en çok tercih edilen bakım şeklidir. Çocuk Hakları sözleşmesi de çocuğun aile ortamında büyüme hakkını vurgulamaktadır.

Herhangi bir nedenle ailesi yanında büyüme şansını kaybeden ve kurum bakımına alınan çocuklarımıza, yeni bir aile sunan ve Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerince yürütülen koruyucu aile bakım sistemi içerisine, çocuklarımıza nitelikli bakım sunabilecek koruyucu ailelerin dâhil edilmesi önemlidir. Türkiye’de halen, 11.392 çocuk kurum bakımındadır (Temmuz 2013 ASPB). Koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocuk oranı Dünya’da %77 olmasına rağmen Türkiye’de %25’dir (2.759 çocuk).

Türkiye’deki mevcut yasalar koruyucu ailelik ile ilgili hizmeti tamamıyla kamuya yüklemiştir. Kamu ve Sivil Toplum Örgütü (STÖ) iş birlikleri çocuk refahına yönelik hizmetin niteliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır. Bu alanda çalışan bir STÖ olan Denizli Koruyucu Aile Derneği (DEKAD) yerel, ulusal ve uluslararası alanda çalışmalarını yürütmektedir. Dernek sistem içinde yer almayı toplumsal bir sorumluluk, hizmet modelinin yerine getirilmesini ise Çocuk Hakları Sözleşmesinin aile yanında büyüme hakkının uygulamada gerçekleştirilmesi gereğini vurgulamaktadır.

Koruyucu aile sistemine dâhil olan koruyucu ailelerin, derneğin kuruluşu olan 2009 sonrası algısı,

*Toplumdaki farkındalık düzeyi değişimi,

*Hizmetin veriliş niteline katkısı ve bunlarla paralel olarak çocuk refahına etkilerini,

*Çocuklarımızın eğitim ortamları, mekânsal yaşam alanları, kendilerini ifade ettikleri aktiviteler ve çalışmaların sürdürülebilirliği yönündeki değişimlerdir.

Kamu ile sivil toplum kuruluşları (STK) ve meslek örgütlerinin hizmetin niteliğini artırmak amaçlı güç birliği yapmaları gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Koruyucu aile, sivil toplum kuruluşları, çocuğun iyi olma hali

¹ Denizli Koruyucu Aile Derneği Yönetim Kurulu Başkanı.

GİRİŞ

Ebeveynlerin yetersizlikleri nedeniyle koruma altına alınan çocuklarımız, devlet tarafından farklı bakım sistemleri içerisinde büyütülmektedir. Bu bakım yöntemleri içinde aile temelli bakım sistemleri öncelikli ve çocuğun iyi olma halini oluşturmaya en uygun sistemlerdir.

Çocuğun içine doğduğu aile yapısının yaşamı ve gelişimi üzerindeki etkileri pek çok araştırmaya konu olmuştur. Özellikle çocuğun kişisel ve eğitsel kimliğinin gelişmesinde aile kurumunun yapısına özel bir ilgi göstermişlerdir (Mangır ve Aral, 1990). Aile, toplumun en küçük sosyal örgütü ve en etkili eğitim kurumudur. İnsan kişiliğinin gelişim temelleri ailedeki eğitimle atılmaktadır. Bu da eğitsel kimliğin şekillenmesinde ailenin ne kadar etkili olduğu göstermektedir. Hiçbir kurum, çocuğun büyüme çağında gereksinim duyduğu sevgiyi, güveni, morali ve sıcak aile ortamını ona aile ocağı kadar veremez. Bu nedenle tüm dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için aile temelli bakım yöntemleri en çok tercih edilen bakım şeklidir.

Koruyucu ailede çocuk odaklı bir yapının daha fazla olduğu çocukların duygusal ve sosyal açıdan daha sağlıklı oldukları gözlemlenmiştir. Yine koruyucu ailelerin kurum bakımı verenlere göre çocukla ilişkilerinde, daha esnek, daha demokratik, ılımlı ve ödüllendirici oldukları saptanmıştır.(Erol, 2011). Koruyucu aile yanında kalan çocukların motor, duygusal, fiziksel ve sosyal gelişimlerinin kurum bakımındaki çocuklara göre daha ileri olduğu, ancak biyolojik ailesi yanında kalan çocuklara göre gelişim aşamalarını daha geç tamamladıkları belirlenmiştir. Üstüner, Erol ve Şimşek tarafından yapılan araştırmalarda (2005), biyolojik ailesi yanında yaşayan çocuklarda sorun davranışlarının görülme sıklığı %9,7, koruyucu aile yanında yaşayanlarda %12,9, kurumda yaşayanlarda % 43,5 olarak saptanmıştır. Toplum örnekleminde çocuklar %70'in üzerinde güvenli bağlanma gösterirken, kurum çocuklarında güvenli bağlanma oranı ise oldukça düşüktür. (%20) (Zeanah, 2004). Colton'un (1988) yaptığı araştırmada koruyucu aile bakımında çocuk odaklı yapının daha fazla olduğu, çocukların duygusal ve sosyal açıdan daha sağlıklı oldukları gözlenmiştir. Risk ve koruyucu etmenlerle ilgili yapılan araştırmalarda, uzun dönemli koruyucu aile bakımında olan çocukların toplumsal ilişkilerinde daha başarılı oldukları görülmüştür. Bu noktada uzun dönemli ve istikrarlı bakım, sürekli ve değişmez bir ilişki, iyi standartta hizmet vermenin önemini ortaya koymuştur (Minty,1999).

Avrupa Birliği'nin, Dünya Sağlık Örgütü ve Birmingham Üniversitesi ile 2002/2003 yılları arasında işbirliği içinde yürüttüğü ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu 33 Avrupa ülkesinin kapsayan Daphne programında yaklaşık 23.099, 3 yaş altı çocuğa yuvalarda bakım verildiği saptanmıştır. Bu çalışma sonunda " 3 yaş ve altında olan hiçbir çocuğun ona birebir bakım veren bir kişi olmadan yuvada kalmaması gerektiği vurgulanmıştır (Erol, 2011). Koruyucu ailenin yanlış seçimi çocuk ile bakım veren arasındaki uyumsuzluk ve bunun sonucunda birlikte yaşayamamanın koruyucu aile bakımı hizmetinin en birincil risklerinden biri olduğu üzerinde durulmuştur (Erol, 2011). Herhangi bir nedenle ailesi

yanında büyüme şansını kaybeden ve kurum bakımına alınan çocuklarımıza, yeni bir aile sunan ve Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerince yürütülen koruyucu aile bakım sistemi içerisine, çocuklarımıza nitelikli bakım sunabilecek koruyucu ailelerin dâhil edilmesi önemlidir. Türkiye’de halen, 11.642 çocuk kurum bakımındadır (Kasım 2013). Koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocuk oranı Dünya’da %77 olmasına rağmen Türkiye’de %27’dir (3.237çocuk) (http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/upload/Node/10542/files/2013_Kasim_Ayi_Istatistikler.....pdf).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde (20 Kasım 1989) çocuğun bir aile yanında büyüme hakkına özel olarak atıf yapılmış olması (madde 20) Koruyucu Aile Hizmet modelinin uygulanmasında ve algısında yeni dayanak olmuştur (http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23a.html).

Çocuk Refahı Alanında Sivil Toplumun Yeri

Genellikle hak temelli örgütlenen STÖ’ler için Çocuk Hakları sözleşmesi bu alanda temel bir dayanak oluşturmıştır. Bu alanda çalışan bir STÖ olan Denizli koruyucu Aile Derneği yerel, ulusal ve uluslararası alanda çalışmalarını yürütmekte, sistem içinde yer almayı toplumsal bir sorumluluk, hizmet modelinin yerine getirilmesini ise Çocuk Hakları Sözleşmesinin aile yanında büyüme hakkının uygulamada gerçekleştirilmesi olarak görmektedir.

Denizli de, 62 koruyucu aile 75 çocuğun bakımını üstlenmektedir. 178 koruyucu aile adayı başvuru yapmıştır. Koruyucu ailelerin 55’i dernekle iletişim halinde olup, dernek çalışmalarına katılmaktadır.

Yönetim kurulunun tamamı koruyucu ailelerden oluşmaktadır. Denizli Koruyucu Aile Derneği bunu önemseyen bir algıdadır. Çünkü çocuk en değerli özne olarak varlığını sürdürmelidir. Koruyucu aile hizmetinde söz edilen hizmet; Bu alanda yer alanlar için yaşam biçimi olmuştur. Gönüllü çalışmakla, yaşam biçimini savunmak arasında çok ciddi farklar olduğunu var saymaktadır.

“Çocuğun iyi olma hali” (child well-being), çocukların yaşam koşullarını belirleyen unsurları bütünsel ve çok boyutlu bir yaklaşım içinde anlama açısından tercih edilen bir kavramsallaştırma olarak uluslararası literatürde giderek önem kazanmaktadır(Semerci, Müderrisoğlu, Karatay, Kılıç,2012). Modern çocukluk paradigmasında çocuk kendi yaşamının öznesi ve hak sahibi bir bireydir; ancak varlığı toplumun çocuğa olan yaklaşımına bağlı olarak şekil alır. Çocuğun iyi olma hali düşünüldüğünde çocukların ne derece dışlanan bir azınlık guruba ait oldukları ve bu sürecin getirdiği olumsuz etkiler ele alınabilir (Semerci, Müderrisoğlu, Karatay, Kılıç, 2012).

Erken dönemde yaşanan olumsuzlukların ağırlıklarının ilerleyen gelişim dönemlerinde hissedileceğinin bilinciyle dönemler arası göstergelerdeki ilişkisellik ve belirleyicilik ele alınması gereken bir noktadır. Koruyucu ailede bakımları sağlanan çocuklar açısından bu konu belirleyici bir önem taşımakta olup, üzerinde ısrarla durulması gerekmektedir. Erken çocukluk travmalarının gelişim süreci içerisinde

ötekileştirme ve sosyal dışlanmayla pekiştirilmesi çocuklarımızın kendilerini sağaltmasında ve gerçek potansiyellerini ortaya koyarak kendilerini iyi hissetmelerinin önünde çok ciddi bir engeldir.

Bronfenbrenner’a göre gelişim çocuğun içinde bulunduğu ortamlarda kurduğu ilişkilerin nitelikleriyle ve bu ilişkilerde yaşananlara yüklediği anlamlarla pekişmektedir. Bu anlayış çocuğun iyi olma hali yaklaşımında çok temel yer bularak, çocukların içinde bulundukları duruma sadece nesnel göstergelerle bakmak yetersiz olduğu için öznel göstergelerle desteklenerek çocukların deneyimleri hayatları ve gelecekleri hakkında neler düşündüklerinin, nasıl anlamlandırdıklarının incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Pollard ve Lee (2003) alanlara ilişkin önerdiği göstergeler aşağıdaki tabloda verilmiştir. (Semerci, Müderrisoğlu, Karatay, Kılıç,2012)

Alan	Olumlu Göstergeler	Olumsuz Göstergeler
Bilişsel	Akademik başarı, bilişsel kapasite, okul hayatının kalitesi, okula uyum (integration) akademik beceri algısı, okul davranışları	Gelişim geriliği, davranış problemleri, akademik yetersizlik, dikkatini toplayamama
Ekonomik	Çocuk desteği alması	Çocuk desteği almaması
Fiziksel	Tam aşılama, fiziksel aktivite, yeterli besin alımı, fiziksel sağlık ve hijyen, fiziksel iyi olma hali, sağlığı destekleyen davranışlar	Fiziksel şiddet sağlığı olumsuz etkileyen davranışlar, stres, hastalık, madde kullanımı/bağımlılık
Psikolojik	Uyum, güvenli bağlanma özerklik, baş etme, dayanıklılık, duygusal destek, başarı beklentisi, mutluluk, ümitli olmak, okula ve kendine karşı olumlu tutum, hayatının amacının olması, sevebilme, özgüven, öz değer, ruh sağlığı, kaynaklarının farkında olmak	Uyum sorunları, saldırganlık, öfke, kaygı, davranış sorunları, depresyon, anti sosyal eğilim, stres, duygusal sorunlar, intihar, yalnızlık, umutsuzluk, zorbalık anıları
Sosyal	Yaşam kalitesi, aile ilişkileri, ebeveyn çocuk ilişkileri, kültürel aktivitelere katılım, pro-sosyal değerler, sosyal kabul, sosyal beceriler, sosyal destek, sosyal iyi olma hali	Anti-sosyal davranışlar, olumsuz yaşam olayları, akran sorunları, yoksulluk, olumsuz aile ilişkileri

Koruyucu Aile Hizmet modelinin uygulanması çerçevesinde mekânsal olarak çocuğun iyi olma halini yansıtan kriterler çocuğun aileye yerleştirilme aşamasında gözetilmektedir. Ancak Koruyucu ailelerde büyümekte olan çocuklar için öznel kriterler olarak tanımlanan kriterler, çocuğun iyi olma halini daha çok ortaya koyan kriterler olmaktadır. Öznel kriterlerin hayata geçirilebilmesi “öteki” anlayışı ile başa çıkabilecek, donanımlı ailelerin sistem içine dâhil edilebilmesi ile mümkün olabilecektir. Koruyucu aile bakım sistemi içerisine, çocuklarımıza nitelikli bakım sunabilecek koruyucu ailelerin dâhil edilmesi,

sadece kamu tarafından yürütülen bu hizmetin, alanda çalışan sivil toplum örgütleri ile işbirliklerinin önemsenmesi, geliştirilmesi ve alana dâhil edilmesi önemlidir.

Bu anlamda;

- *Koruyucu aileleri güçlendirici çalışmalarla, eğitimlerle niteliğinin artırılması,
- *Özellikle çocukla uyum süreçlerinde, psikolojik ve psikiyatrik destek almaları,
- *Hizmet modeli içerisine girerken net bir koruyucu aile vizyonu oluşturmaları,
- *Koruyucu ailelerin bakımını üstlendikleri çocukların gelişimi ve iyi bakım almalarına yönelik denetimleri,
- *Alanda çalışan STÖ'nün ASPB İl müdürlükleriyle olumlu iletişimleri ve işbirlikleri, çocuğun iyi olma halinin anlaşılması ve oluşturulması açısından önemlidir.

2012-2013 Dernek Çalışmaları;

Kuruluş aşamasında farkındalık alanındaki büyük eksikliğin tespiti ile başlayan çalışmalar bu alanda yoğunlaşmış, yazılı ve görsel basında “hizmet modelini” anlatan programlar, köşe yazıları, makaleler ve dergi röportajları ile bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

2009 yılında koruyucu aile sayısı 28, Koruyucu ailede bakımı sağlanan çocuk sayısı 32iken, koruyucu aile sayısı 62, koruyucu ailede bakılan çocuk sayısı 75tir. Başvuru yapmış aday koruyucu aile sayısı ise 178’dir (<http://www.koruyucuaille.gov.tr/tr/22644/illere-gore-koruyucu-aile-istatistikleri>). Hizmet modelinin hak temelli olduğu bilinci ile gerçekleştirilen Çocuk Hakları konulu iki panel, içinde bulunduğumuz hizmet modelinin sorunlarının çözümünü oluşturulacak çocuk politikalarında yer almanın gerektiği inancıyla “Sevginizi Ertelemeyin 1.Ulusal Koruyucu Aile Çalıştayı” gerçekleştirilmiştir. Çalıştay sonrası farklı bir bilinçle çalışmalarını sürdüren derneğimiz; Öncelikle dil değişiminin önemini algılamış ve uygulamada yaygınlaştırmıştır (Öz aile /Biyolojik aile, Çocuk almak/ bir çocuğun bakımını üstlenmek, Evlatlık almak / evlat edinmekvb.).

Dünya Uluslararası Koruyucu Aile örgütü İFCO' nun da bir üyesi olan Koruyucu Aile Derneği Sofya’da düzenlenen konferansta Türkiye’den tek katılımcı olarak bir sunumla yer almıştır. Farklı ülkelerin iyi uygulamaları hakkında bilgi edinilmiş ve iletişimler geliştirmiştir. Uluslararası alandaki STÖ'lerle de paylaşımlarımız çocuk refah alanına neler katabileceğimize dönük yol haritaları oluşturmuştur.

Derneğimiz bünyesinde yer alan, kendisi de bir Koruyucu Anne olan Bilgin Vural’ın “Koruyucu Aile Hizmet Modeli ile İlgili Durum Saptanması” Bazı Özellikler Açısından Ailelerin İncelenmesine yönelik bir BAP projesidir. Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü'nden desteklenmiştir. Malezya’da ilk sunumları yapılmış, halen sürdürülen bir projedir. Koruyucu aile sisteminin ülke genelinde yaygınlaşması ve sağlıklı yapılandırılması adına Akademik çalışmalarımız devam etmektedir. Şimdiye kadar farklı kongre,

sempozyum ve konferanslarda yer almakta, bu çalışmaların gerek çocuk politikalarının oluşturulmasına katkı koyması, gerekse edinilen bilgi ve deneyimlerin paylaşılması yoluyla çocuk refahına birebir yansması dolayısıyla sürdürülmektedir. Edinilen bilgi ve deneyimler ile planlanan dernek çalışmaları çocuğun yararına ivme kazanmaktadır.

"Yapıcı Disiplin Modelleri" eğitimi Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden Bölüm Başk. Prof. Dr. Abdurrahman Tanrıöğen tarafından koruyucu ailelere verilmiş, sürdürülebilir bir eğitim olarak tekrarlanmaktadır.

"Gelişim ve İletişim Toplantıları" ayda iki kez Psikolog rehberliğinde gerçekleşen toplantılarda; koruyucu ailelerin donanımları arttırılarak somut olaylar üzerinden çocuklarımızla daha keyifli paylaşımlar yapmanın yolu açılmaktadır.

Çocuklarımızın gerek duyduğu Acil psikiyatrik desteğe ulaşım sorununuz, Devlet hastanesi psikiyatri polikliniği tarafından her Cuma öğleden sonra koruyucu ailelere verilen hizmetle ilimizde yaşayan koruyucu aileler açısından çözülmüş durumdadır. Ancak ülke genelinde böyle bir kanalın açılmamış oluşu diğer illerdeki koruyucu aileler açısından sorunun devam ettiğini göstermektedir.

Her salı yapılan "Duygu ve Deneyim Paylaşım Toplantılarında" koruyucu aileler ve aday koruyucu aileler, koruyucu aile oldukları süreçlerde yaşadıkları duygu ve deneyimlerini paylaşmaktadır. Yaşanan sorunlarda yalnız olmadığımızı, deneyimlerimizi paylaşarak öğrenmiş, bazı sorun olarak algıladığımız davranışların çocukluk yaş dönemine özgü normal davranışlar olduğu konusunda birbirimizi eğitmiş, çocuklarımızı daha iyi anlama yolunda adımlar atılmıştır. Koruyucu ailelerin olumsuz deneyimler yaşamış olsa bile, yeniden koruyucu aile olmaları, sisteme profesyonelce yaklaşımları bu paylaşım toplantılarında gelişmiştir.

"Bir Küçük Bir Gülücük" Koruyucu Aile Tanıtım elçileri projesi PAÜ' den 63 genç gönüllü ile gerçekleştirilmiş, 3 ayda 3000'i aşkın kişiye ulaşılan proje, farkındalık alanında sürdürülebilir örnek bir çalışma olmuştur.

Çocuk hakları bilincinin yerleşmesi ve yaygınlaşması amacıyla "Söz Küçüğün" Çocuk Hakları Kutu Oyunu için, STGM nin desteğiyle, Bilgi Üniversitesi, Çocuk Çalışmaları birimi tarafından farklı kurum ve STK temsilcilerinden oluşan 18 kişi eğitilmiştir. Bilgi evlerindeki 110 çocukla ve koruyucu ailelerle de oynanmış, koruyucu ailelerin çocuk hakları konusundaki farkındalıkları ve duyarlılıkları artırılmış, ailelerin sisteme yaklaşımlarında hak temelli bakış açısı öne çıkarılmıştır.

"PAÜ Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik öğrencileriyle başlayan "Minik Düşler, Kocaman Yüreklere" projesinde çocuklarımızla birebir ilişki içinde olan genç adaylarımıza Çocuk Hakları Farkındalığı yaratılmakta, sosyal roller konusunda rehberlik yapılmaktadır.

”Bir Yumak sevgi, Bir Yumak Mutluluk” Atölye Çalışmalarında bir araya gelen koruyucu aileler ve gönüllülerimiz hizmet modelinin toplumsal boyutunun önemi ve işlevi konusunda hem kendilerini hem çevrelerini etkilerken, ürettikleri el emeği ürünlerle derneğimizin maddi gereksinimlerine katkıda bulunmaktadır.

”Her Pedal Bir Gülücük” için etkinliğinde bir araya gelen 18 STÖ ve 250 katılımcının çağrısı hizmet modeline ait farkındalığın artığının ve bu deneyim üzerinden STÖ işbirliklerinin çocuk refahına katkı anlamında çok önemli olduğudur.

Dünya ortalamasının oldukça gerisinde olduğumuz bu hizmet modelinin doğru algılanarak yaygınlaşması, Nitelikli korucu ailelerin, hizmet modeli içerisinde yer alması, var olan koruyucu ailelerin ortak algı ve vizyon geliştirmeleri, Koruyucu aile hizmet modelinin uluslararası standartlara uygun bir biçimde ülkemizde yapılandırılmasının desteklenmesi amacıyla Ankara'da toplanıp, "Yürek, Emek, Sevgi" Platformunun oluşturulması çalışmalarına öncülük edilmiştir.

Koruyucu ailelerde bakımları sürdürülen,4-10 yaş Aralığındaki 14 çocukla Yakın Sanat Atölyesinde dikkat, yoğunlaşma ve güven algılarına yönelik 10 hafta süren çalışmalar yapılmıştır. Çocuklarımızla yapılan bu atölye çalışmalarının sonuçlarında;

Çocukların resim ve söylemlerinden, koruyucu ailelerini sevdikleri ve onlarla birlikte yaşamaktan mutlu oldukları gözlemlenmiştir.

Çocukların tamamının normal zihinsel kapasiteye sahip, hatta büyük bir kısmı üstün zihinsel kapasitede oldukları belirtilmiştir. Çocukların hepsinde duygu dünyası çok zengin, kendilerini ifade etme becerileri çok iyi olduğu ve koruyucu ailelerde yeni olan çocuklarda bile ifade becerisinin zengin olduğu gözlenmiştir.

Başkalarına yardım etme duyguları ön plandadır. En güzel yerleri olarak kalplerini göstermektedirler.

Koruyucu aileye yeni gelen çocuklarımızın benlik algıları düşük, koruyucu ailede uzun süre yaşayan çocuklarımızın benlik algıları gelişmiştir. Çocukların koruyucu ailede kalma süresi uzadıkça benlik algılarında önemli gelişmeler olması beklenmektedir. Çocuklar günlük yaşamlarında arzuladıkları pek çok şeye sahiptirler. Hayalleri içerisinde yardım etme duygusu ön plandadır. Bir aile çalışması içerisinde koruyucu ailede tüm bireyleri kabul etmişlerdir. Bu da bağlanma süreçlerinin olumlu bir göstergesidir. Koruyucu aile sistemine dâhil olan koruyucu ailelerin, derneğin kuruluşu olan 2009 sonrası algısı, Toplumdaki farkındalık düzeyi değişmiş, Hizmetin veriliş niteline katkısı ve bunlarla paralel olarak çocuk refahına etkileri gözlemlenmiştir.

Çocuklarımızın eğitim ortamları, mekânsal yaşam alanları, kendilerini ifade ettikleri aktiviteler ve çalışmaların sürdürülebilirliği belirlediğimiz değişimlerdir. İlimizdeki Sivil Toplum ve kamu işbirliği çocuklarımızın yararına olumlu gelişmektedir.

İlimizde koruyucu aile bakımından yararlandırılan ve derneğimizle iletişim halindeki 66 çocuğun yaş dağılımları aşağıdaki gibidir.0-3 yaş: 15 çocuk,4-5 yaş: 7 çocuk,6-12 yaş: 30 çocuk, 13-18 yaş: 14 çocuk.

- İlköğretim çağındaki 14 çocuk özel kolejlerden yararlanmakta,
- 30 çocuk ders dışı aktivitelerden yararlanmakta
- 3-6 Yaş aralığındaki tüm çocuklar okul öncesi kurumlara gitmekte,
- 3 çocuğumuz Anadolu lisesinde okumakta
- 12 çocuk engelli olup koruyucu aile bakımından yararlandırılmaktadır.

SONUÇ

Alandaki akademik çalışma ve verilerin, çocuk hakları temelli örgütlenen STÖ lerin kamunun ve sivil toplumun sağlıklı iş birliklerinin, gönüllülük ve sivil toplum algısının gelişmesi gerekmektedir. Sistemde yer alan koruyucu ailelerin, eğitimi ve denetimi, sistemin en önemli ayağıdır. STÖ işbirlikleri ile sürekli hale getirilmelidir. Deneyimlerimiz bize her ilde var olan değişik STÖ'ler ile yapılacak işbirlikleri ve ortak projelerin çocuk alanına olumlu yansıyacağını göstermektedir. Yeni Koruyucu Aile yönetmeliğine göre Koruyucu aileler 4 ayrı grupta sınıflandırılmış ve eğitimlerin başlayacağı bildirilmiştir. Ancak ilimiz dâhil henüz uygulamalara somut olarak yansımaları olmamıştır. Bu kategorilerde verilecek eğitimlerde STÖ'lere yer açılması, öncelikle eğitilmeleri ve kendilerine bilgi almaya gelen insanlara bu yönde ön bilgilendirme yapıp eğitim süreçlerine hazırlamaları açısından bir gerekliliktir. STÖ'ler bu eğitim süreçlerine dâhil edilmelidir. Uygulamaların çocuk yerleştirme ve denetim aşamalarında bir STÖ temsilcisinin bulunması hem koruyucu aileleri rahatlatacak, hem de çocuklarımıza daha farklı bir güven ve aidiyet duygusunu geliştirecektir.

Çocuk alanında çalışan STÖ'lere ekonomik destek sağlanması, STÖ lerin işbirlikleri, platformlar ve ağ oluşturmaları, ülke genelinde standart oluşturma çalışmalarının hızlandırılması gerekmektedir. Alanda yapılacak akademik çalışmaların artması çocuk refahına olumlu yansıyacaktır.

Birlikte yaşadığımız bu toplumda ne kamu tek başına her sorunu çözebilir ne de STÖ'ler kendilerinin hedeflediği yaşamları oluşturabilir. Üniversitelerimizden bilimi, Kamudan yasaların gücünü, STK'lardan sevgiyi ve gönüllülüğü devşirebildiğimiz zaman çocuklarımızın mutlu olabileceği bir yaşamı yaratabiliriz.

KAYNAKÇA

Mangır, M., Çağatay, A. N. (1990). *Türk Aile ve Çocuk Eğitimi*. Ankara Ün. Ziraat Fakültesi Yayınları 1170.164. Ankara.

Erol, N. (2011). Koruyucu Aile ve Çocuk İletişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sevginizi Ertelemeyin 1.Ulusal Koruyucu Aile Çalıştayı*. Denizli, 66-93.

P.U Semerci, S. Müderrisoğlu, A. Karatay “Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2-18.

ÇOCUK HAKLARININ İHLALİ VE ÇOCUĞUN EKONOMİK İSTİSMARI

Sami KALAYCI¹

Eda ÇİÇEK²

ÖZET

Çocuk hak ve menfaat ihlalleri, geçmişten günümüze kadar süregelen önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihinin her döneminde, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın, tarımdan sanayiye, eğitimden sosyal çevreye kadar farklı alanlarda ve farklı şekillerde çocuk ihmaline ve istismarına rastlanılmıştır.

Her toplumun çocukla ilgili algısı ve çocuğa verdiği değer kendi sosyo-kültürel yapısına göre farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu durum nedeniyle her toplum çocuğun hak ve menfaatlerinin ihmal ve istismarı konusunu farklı algılamakta ve yorumlamaktadır. Fakat bu farklılıklar çocuğa yapılan ihmal ve istismar gerçeğini değiştirmemektedir. Günümüz dünyasında çocuklar fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik ihmale ve istismara maruz kalabilmektedir. Her türlü ihmal ve istismar niteliğine göre çocuğun hayatının bir veya birkaçında dönemini olumsuz etkilediği gibi tüm hayatını da etkileyebilmektedir.

Bu çalışmada, çocuk haklarının ihlal edildiği ve çocuğun gelişim evrelerinde önemli bir engel teşkil eden ekonomik istismar ve bunun etkileri irdelenmiştir. Çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığını bozan, çevresiyle etkileşime girebilme becerisini ve sosyalleşme yeteneğini kısıtlayan, sağlıksız ve korumasız iş ortamlarında, çok düşük ücret karşılığında çalıştırılması ekonomik istismar olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik istismar, diğer istismar çeşitlerine göre, daha çok ailenin maddi olanaksızlıklarıyla bağlantılıdır. Kırsaldan kente göç etmiş, eğitim seviyesi düşük, sağlıksız ortamlarda barınan ve çok nüfuslu yoksul ailelerde daha fazla görülmektedir. Ayrıca, çocuk emeğinin ucuz olması, denetimdeki yetersizlikler, kayıt dışı ekonomi, iş gücüne yönelik kanuni düzenlemelerdeki eksiklikler v.b. çocuğa yönelik ekonomik istismarı tetiklemektedir.

Anahtar Sözcükler: İstismar, ekonomik istismar, çocuk, hak, ihlal

¹ Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü,

² Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü.

1. İNSAN HAKLARI VE ÇOCUK HAKLARI

1.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları, insanın doğuştan sahip olduğu, hiçbir şekilde devredilmeyen, vazgeçilmeyen hak ve özgürlükler olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, hem uluslararası hukuk hem de anayasa hukuku tarafından düzenlenen bir kavramdır (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002: 3). İnsan hakları kavramı bir taraftan insanın kişiliğinin geliştirilmesi için kullanılan bir kavramken, diğer taraftan da insan haklarının devlet organları tarafından korunmasını da kapsamaktadır. Tüm insanlara tanınması gereken insan hakları soyut insan hakları olarak tanımlanırken, hukuksal güvence altına alınan insan hakları ise somut insan hakları olarak tanımlanmaktadır (Gölcüklü ve Gözübüyük, 2002: 3). Devletlerin hem insan haklarına hem müdahale etmeme hem de bazı hakların kullanılmasına ortam hazırlama zorunluluğu bulunmaktadır. Bu yükümlülük devletler tarafından insan haklarının anayasal güvence altına alınması yoluyla yerine getirilmektedir. Devletler tarafından insan hakları kavramının kabul edilmesi ancak 18. yüzyıl sonlarında olmuştur.

İnsan haklarının tarihi gelişimine bakılacak olursa ilk çağlarda da kavramdan bahsedildiği görülecektir. İlk çağlardaki düşünürler (Polybius ve Cicero) hâkim gücün keyfi davranışlarına karşı çıkmışlar ve iktidarlarını sınırlandırmaya çalışmışlardır. İnsan haklarının uygulanmasının ilk örnekleri demokrasi olarak adlandırılan bir rejimle yönetilen Eski Yunan uygarlıklarında görülmektedir. Eski Yunan'da yaşayanlar iki kategoriye ayrılmıştı. Bunlardan ilki vatandaşlar ikincisi ise kölelerdi. Yunan site devletlerinin çoğunda vatandaşlar, gerek kanunların yapılmasında gerek savaşa ve barışa karar verilmesinde gerekse yüksek memurların ve hakimlerin seçilmesinde aktif rol alarak yönetime doğrudan katılmaktaydı (Bozkurt, 2003: 30). Sadece vatandaşlar kanun önünde eşitliğe sahipken, kölelere böyle bir hak tanınmamıştı (Gözlügöl, 2002: 39). Dolayısıyla günümüz insan haklarının Yunan devletlerindeki varlığından söz edilmezdi.

Diğer bir ilk çağ medeniyeti olan Romalıların da insan hakları konusunda Yunanlılardan bir farkı olmadığı görülmektedir. Romalılarda da insanlar özgürler ve köleler olarak ikiye ayrılmaktaydı. Sadece Roma vatandaşları özgür ve hak sahibi iken, onların dışında savaşlarda esir düşen düşmanlar ve askerler köle statüsündeydi ve köle statüsündeki insanların hiçbir hakkı bulunmamaktaydı.

İlk çağ medeniyetlerinden Hint Uygarlığı'na bakıldığında insanların doğuştan üyesi bulunduğu bir kast sisteminin var olduğunu görülmektedir. Kast sisteminin ise insan haklarının temelini oluşturan eşitlik ve hürriyet ilkeleriyle bağdaşmadığı gözlenmektedir.

Çin Uygarlığı'nın önemli bilim adamlarından biri olan Konfüçyus tüm insanların eşitliğini savunmuştur (Gözlügöl, 2002: 39). Çin Uygarlığı'nda imparatorun halkın refahını sağlamakla görevli oluşu ve görevini

kötüye kullandığı zamanlarda halkın direnme hakkının bulunuşu, siyasi iktidarın sınırlandırılışının bir göstergesi olmaktadır (Bozkurt, 2003:30).

Ortaçağa bakıldığında dinin inanışların insan haklarının düzenlenmesinde etkili olduğu gözlenmektedir. İnsan haklarına bakış açısı Hristiyanlık ve İslamiyet öğretileri doğrultusunda şekillenmektedir.

Hristiyanlık döneminde ilk çağların kölelik anlayışı ortadan kaldırılmış olmasına rağmen kişiler bu sefer de dine tahsis edilmiştir. Devletin otoritesi sınırlandırılmış fakat birey ilk çağlarda devletin malı iken, Hristiyanlık inancına göre hem devletin hem de kilisenin malı haline dönüşmüştür. Ortaçağda Hristiyan dünyasının siyasi yapısı feodalitedir. Bu yapıya göre, yönetilenler yöneticilere karşı hizmet ve sadakat görevlerinin yerine getirmek zorunda iken yöneticiler de onların can ve mal güvenliklerini sağlamakla yükümlülerdir (Ünal, 1997: 26). Bu sistemde de feodal senyörlerin haricinde insanların hiçbir hak ve hürriyeti söz konusu olmamaktadır. Eski çağdaki kölelik anlayışı Hristiyanlık döneminde serflik olarak devam etmiştir. Köleler gibi serfler de toprak ile alınıp satılan varlıklardır. Diğer bir iktidar kaynağı olan kilise ise insan hak ve hürriyetleri konusunda aktif olamadığı gibi bu dönemde insanlar bir taraftan derebeylerin diğer taraftan da kilisenin baskısı altında ezilmişlerdir (Bozkurt, 2003: 38). Bu dönemin en önemli olayı 1215 yılında kralın yetkilerini kısıtlayarak halkın hürriyetlerini genişleten bir belgenin varlığıdır. Bu belge Magna Carta Özgürlük Bildirgesi'dir. 63 maddeden oluşan bu belge iktidarın keyfi davranışlarının hukuk kurallarıyla sınırlandırılmasını sağlayan bir belgedir. İngiliz kralı tarafından imzalanan Magna Carta kralın yetkilerini kısıtlayarak, insan hak ve hürriyetlerini genişleten ve insan hakları alanında gelişim sağlayan ilk ve önemli belgedir (Gözlügöl, 2002: 42). Fakat daha sonra ortaçağın sonlarında kilise, siyasallaşması sebebiyle insan haklarının koruyuculuğu görevinden uzaklaşmıştır. Bu sebeple de Hristiyanlık döneminde de günümüz insan hakları kavramından çok uzak kalınmıştır.

İslamiyet döneminde dinin inanışı gereğince insan değerli bir varlık olarak görülmüştür. İslamiyet'te her güç Allah'a aittir ve insan hakları da Allah'ın insanlara tanımış olduğu ayrıcalıklardır. Bunun güvencesi ise Kur'an-ı Kerim'dir. İslamiyet'te bütün insanların Allah'ın nimetlerinden faydalanması gerektiği gözlenmiş ve bu haklar özel haklar ve kamu hakları olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Bozkurt, 2003: 41). İslam hukukuna göre insan hürriyeti çok önemlidir ve insan hürriyetinin temelinde de adalet kavramı bulunmaktadır. İslam hukukunu Hristiyan hukukundan ayıran en önemli özellik ise hürriyet kavramının tanımlanış şeklidir. Hristiyan hukukuna göre hürriyet, "başkasına zarar vermeden her şeyi yapabilmek" iken İslam hukukuna göre, "ne kendisine ne de başkasına zarar vermemek" olarak tanımlanmıştır (Gözlügöl, 2002: 45).

Yeniçağ insan haklarının anayasal güvence altına alındığı bir dönem olmuştur. Rönesans ve bunun devamındaki Hümanizm akımı insan hakları kavramını ön plana çıkarmıştır. Yeniçağ'daki gelişmeler

bireye hizmet eden devlet tipini ortaya çıkarmıştır. İnsan haklarının anayasalarda yer alması ilk 1215 tarihli Magna Carta ile görülmektedir. Bu belgeyi 1628 tarihli Haklar Dilekçesi, yakalama ve gözaltına alma konularını düzenleyen 1679 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 tarihli Haklar Bildirisi ve 1701 tarihli Act of Settlement gibi belgeler izlemiştir (Gözlüğü, 2002: 53).

19. yüzyıla doğru başta Avrupa’da ve Amerika’da olmak üzere köleliği son verilmiş ve insan hakları kavramı uluslararası alanda ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsan hakları açısından ilk resmi ve önemli belge, 1789 tarihli “Fransız İnsan ve Vatandaşlı Bildirisi” olarak ortaya çıkmıştır ve bu bildiriyle insanların doğuştan itibaren eşit ve özgür oldukları belirtilmiştir. Fransız İnsan ve Vatandaşlı Bildirisi’nden hemen sonra 1791’de Amerikan Anayasası’na “Haklar Bildirisi” adı altında bir bölüm eklenmiştir. Bu bildiride de şu anki AİHS’nin düzenlemiş olduğu haklara çok benzer düzenlemeler yapılmıştır.

İnsan haklarının günümüzdeki gibi önem kazanması İkinci Dünya Savaşı sonlarında olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan ağır insan hakları ihlalleri sonunda 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” yayınlanmıştır. Bu bildirinin yayınlanmasının amacı, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duyulmasını sağlamaktır. Bundan birkaç yıl sonra Avrupa Konseyi, çalışmalarında, insan haklarının sağlanmasına ve korunmasına önem vermeye başlamıştır. 1949 yılında yürürlüğe giren Avrupa Konseyi statüsünün genel amacı, insan haklarının sağlanması, korunması ve geliştirilmesi olarak belirlenmiştir.

İnsan haklarının ulusal, uluslararası hatta uluslar üstü alanlarda önem kazanmasını sağlayan 1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi’nin insan hakları çalışmaları bünyesinde meydana getirdikleri uluslararası bir sözleşmedir ve soyut olarak uluslararası alanda yer alan insan hakları kavramını somutlaştırmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, temel hak ve özgürlükleri sıralarken bir de bu hak ve özgürlüklerin korunması için denetim mekanizması oluşturmuştur.

1.2. Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsanlık tarihi ile ortaya çıkan ve günümüze kadar çeşitli değişimler yaşayan insan hakları kavramının içerisinde çocuk hakları kavramı 20. Yüzyılın başlarına kadar ayrıca ele alınan bir konu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Toplum içerisinde çocuğun farklı ihtiyaçları olan bir kesim olarak kabul edilmesi ancak 20. Yüzyılın ortalarında gerçekleşebilmiştir. 20. Yüzyılda yaşanan büyük savaşlar sonucunda yaşanan yıkımların etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi için kurulan Milletler Cemiyeti 1924 tarihinde Cenevre Beyannamesi’nin kabul etti. Bu belge çocukların her türlü ihmal ve istismardan yetişkinlerden farklı olarak korunması gerektiğinin düzenleyen bir çocuk hakları bildirgesiydi (Karataş ve Acar, 2008: 32). İkinci Dünya Savaşı insan haklarının gelişiminin sekteye uğraması çocuk haklarındaki gelişim de olumsuz

etkilemiştir. Savaş sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler savaş sırasında yaşanan yıkımların etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi amacıyla 1959 yılında BM Genel Kurulu'nda Çocuk Hakları Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Çocuk hakları konusunda yapılan çalışmalar sonucunda 1989 yılında yine BM Genel Kurulu tarafından Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşme, 54 maddeden oluşmaktadır ve 193 ülke tarafından onaylanmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, nerede doğduklarına, kim olduklarına, cinsiyetlerine, dinlerine ya da sosyal kökenlerine bakılmaksızın bütün çocukların haklarını tanımlamaktadır. Sözleşme, çocuklar için yaşam hakkı, eksiksiz biçimde gelişme hakkı, zararlı etkilerden, istismar ve sömürülerden korunma hakkı, aile, kültür ve sosyal yaşama eksiksiz katılma hakkını düzenlemektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi on sekiz yaşının altındakileri çocuk olarak tanımlayarak, ana başlık olarak ana-babanın rolü ve sorumluluğuna, bunun ihmal edildiği durumlarda ise devletin rolü ve sorumluluğuna; bir isme ve vatandaşlığa sahip olma ve bunu koruma hakkına; yaşama ve gelişme hakkına; sağlık hizmetlerine erişim hakkına; eğitime erişim hakkına; insana yakışır bir yaşam standardına erişim hakkına; eğlence, dinlenme ve kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkına; istismar ve ihmalden korunma hakkına; uyuşturucu bağımlılığından korunma hakkına; ekonomik sömürüden korunma hakkına; ifade özgürlüğü hakkına; düşünce özgürlüğü hakkına; dernek kurma özgürlükleri hakkına; çocukların kendileriyle ilgili konularda görüşlerini dile getirme hakkına; özel gereksinimleri olan çocukların haklarına ve özürlü çocukların haklarına yer vermektedir (<http://cocuk.basbakanlik.gov.tr/cocuk.html>).

Türkiye açısından çocuk haklarının gelişimindeki en önemli adımlar Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nun çıkartılmasıdır. Medeni Kanuna göre, tüm çocuklar doğumdan itibaren koruma altına alınmaktadır. Ceza Kanunu ise, suç işleyen kişi bakımından çocuk ve yetişkin ayrımı yapmayarak, işlenilen suçtan hareket edilen bir anlayış getirmiş ve suçlu çocukları çocuk adalet sistemi içerisinde ele almıştır (Öntaş, 2008: 28).

Türk hukukunda çocukların korunmasına ilişkin çerçeve 1982 Anayasası ile oluşturulmuştur. Anayasanın bazı maddelerinde çocuk ve çocuk haklarını özel olarak koruyan hükümler bulunmaktadır. Bunun dışında anayasanın “kişinin hakları ve ödevleri” bölümünde yer alan kişi haklarından “herkes” kavramı içerisinde çocuklarda yaralanırlar. Uluslar arası hukuk bakımından Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 1990 tarihinde imzalamış ve 1995 yılından itibaren de bu sözleşme iç hukukumuz açısından bağlayıcılık kazanmıştır.

2- ÇOCUK İHMALİ VE İSTİSMARI

Çocuk ihmal, çocuğun beslenme, korunma, barınma, giyinme, sevilme, temizlenme, şefkat görme v.b. bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarının yeteri kadar karşılanmaması durumudur. Dünya Sağlık Örgütü istismarı, çocuğun sağlığını, fiziksel gelişimini, psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen, bir yetişkin tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar olarak tanımlamıştır (WHO, 2002:60).

Bu durumlar karşısında çocuk istismar edilmeye karşı büyük bir risk taşımakta ve çoğu kez de çocuklar, ihmale ve çeşitli istismarlara maruz kalabilmektedir.

Çocuğun ihmali ve istismarı, insanlık tarihi itibarıyla farklı biçimlerde günümüze kadar gelmiştir ve halen de devam etmektedir. Sanayi öncesi toplumlarda ailenin bir ferdi olarak çocuğun, tarımda çalıştırılmasıyla, sanayi sonrası dönemlerde çocuğun ağır sanayi işlerinde çalıştırılması arasında sadece zaman ve mekân farklılığı vardır. Günümüzde de gelişmişlik düzeyi farkı olmaksızın hiçbir devlet çocuk istismarlarına bir çözüm getirememiştir.

Çocuklar genel olarak fiziksel, duygusal, cinsel istismara veya ihmale uğramaktadır. Fiziksel istismar, çocuğun kaza dışında bir kişi tarafından el, ayak, cisim, alet ile dövme, vurma, itme, yakma, kesme, ısırma v.b şekiller neticesinde bedeninin tamamının ya da bir kısmının zarar görmesidir. Bu tip istismar ve ihmaller çocuğun annesi, babası, bakıcısı, diğer aile bireyleri öğretmeni veya yakın çevresindeki yetişkinler tarafından çocuğu korkutmak, disiplin altına almak veya cezalandırmak amacıyla yapılabilmektedir.

Duygusal istismar, çocuğa ilgi göstermeme, çocuğu yalnız bırakma, suçlama, reddetme, ilgi eksikliği, aşırı eleştirme, küçümseme, tehdit etme, alay etme ve korkutma amacıyla yapılan sözlü veya fiili davranışlardır. Bu istismar sonucunda çocuk, kendisine karşı güven eksikliği, kendisini hor görme, güçsüz hissetme ve çaresiz kalma gibi duygular hissedebilmektedir. Böylece çevresindeki kişilere daha çok bağımlı hale gelebilmektedir. Ayrıca toplumda ve ailede çocuğun algılanış şekli, çocuğa bakış açısı çocuğa yapılan duygusal istismarın ya da ihmalin belirlenmesini güçleştirmektedir.

Duygusal istismarın temelinde çocuğun psikolojik olarak hasar veya yıkım yaşaması bulunmaktadır. Bu yıkım ya da hasarın, çocukların kendilerine bakmakla yükümlü olan kişiler tarafından olumsuz olarak etkilendikleri tutum ve davranışlara maruz kalmaları ve gereksinim duydukları ilgi ve sevgiden mahrum bırakılmaları olmak üzere iki temel nedene bağlı olduğu belirtilmektedir (Polat, 2001: 138-150).

Çocuk istismarı tipleri içerisinde saptanması en zor olan ve çoğunlukla da gizli kalan istismar türü ise cinsel istismardır. Bu istismar, psiko-sosyal gelişimini tamamlamamış ve yaşça küçük olan bir çocuğun, bir yetişkin tarafından stimulasyon (cinsel uyarılma) için kullanılmasıdır. Kısaca, bir erişkinin cinsel gereksinimini ve isteklerini karşılamak amacıyla çocukları bir araç olarak kullanmasıdır.

Bir hak ihlali olan çocuk ihmali ve istismarı, hem çocuğu hem ailesini ve hem de çevresini olumsuz olarak etkileyen bir vakadır. Çocuklar üzerinde fiziki, duygusal, bilişsel ve sosyal açılardan olumsuz olan ihmal ve istismarlar çocuğun yaşamı boyunca onarılamaz ve telafi edilemez sonuçlar doğurabilmektedir. Bu tür vakaları önlemek ve çocuğun haklarını koruma amacıyla BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19. Maddesi sözleşmeye taraf olan devletlere ve bu devletlerin bireylerine sorumluluk yüklemiştir. Madde: *'çocuğun anne babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanındaiken bedensel ya da zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye*

karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar' şeklinde çocuk haklarının korunması konusunda bir şart getirilmiştir.

2.1. Çocuğun Ekonomik İstismarı

Çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığını bozan, çevresiyle etkileşime girebilme becerisini ve sosyalleşme yeteneğini kısıtlayan, sağlıksız ve korumasız iş ortamlarında, çok düşük ücret karşılığında çalıştırılması ekonomik istismar olarak tanımlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), 1986 tarihindeki '*Çalışan Çocukların ve Sokak Çocuklarının Sömürüsü*' yürütme kurulu belgesinde çocuğun ekonomik istismarını ve sömürüsünü '*çok küçük yaşta tam gün çalışma, çok uzun saatler boyunca çalışma, aşırı fiziksel, toplumsal ya da psikolojik stres yaratan işlerde çalışma, sokaklarda, kötü koşullarda çalışma ve yaşama, düşük ve yetersiz ücretler karşılığında çalışma, ağır sorumluluk yükleyen işlerde çalışma, zorunlu çalışma ya da cinsel sömürü gibi çocukların onuruna ve öz saygısına zarar veren işlerde çalışma*' şeklinde belirtmiştir (Küntay ve Dikmen, 2011: 96).

Çocuğun ekonomik istismarı, tüm dünyada çözüm getirilmesi gereken evrensel bir olgu ve sosyal ve ekonomik açıdan önemli bir insan hakları sorunudur. Bu sorun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, çocuklar istismar edilerek, en ağır şartlarda ve aşağılayıcı koşullarda çalışmak zorunda bırakılarak devam etmektedir. Çünkü yapılan tahminlere göre bugün tüm dünyada 250 milyon kadar çocuk, yeterli eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve temel özgürlüklerden yoksun biçimde çalışmaktadır (http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_cisc.htm).

2.1.1. Ekonomik İstismarının Nedenleri

Ekonomik istismar, kırdan kente göç etmiş, eğitim seviyesi düşük, sağlıksız ortamlarda barınan ve çok nüfuslu yoksul ailelerde daha fazla görülmektedir. Çocuğun bir yetişkine göre daha yumuşak başlı ve söz dinler olması, üretimin maliyetlerini düşürme noktasında emeğinin ucuz olması istismarı daha çok arttırmaktadır. Ayrıca denetimdeki yetersizlikler, kayıt dışı ekonomi, iş gücüne yönelik kanuni düzenlemelerdeki eksiklikler v.b. çocuğa yönelik ekonomik istismarı tetiklemektedir. Ekonomik istismar, diğer istismar şekillerine göre, daha çok ailenin maddi olanaksızlıkları ve yetersizlikleri nedeniyle meydana gelmektedir.

Çocuğun ekonomik istismarı sorunu, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik, ailenin geleneksel olarak çocuğa bakışı gibi sosyal sorunlarla yakın ilişki içindedir. Bunlar içindeki en temel etken yoksulluktur. Ailedeki yoksulluk olgusu çocuklarını çalışmaya yönlendirmekte ya da aile tarım, küçük işletme v.b. kendi işlerinde çalıştırmaktadır. Ekonomik zorluklar, ailelerin çocuklarını okuldan alarak veya uzaklaştırarak çalışma hayatına itmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2002: 23-26).

Ailelerin yoksulluk sorununun nesiller arasında devam etmesi, her neslin çocuklarının çalışmasını gerekli kılmıştır. Böylece aileler arasında yoksulluk bir döngü içinde devam etmiş ve bu olay ailelerde kronikleşmiş bir sorun sarmalı haline dönüşmüştür. Yoksul aileler çocuklarını çalıştırmayı, hayata tutunabilme stratejisinden bir tanesini olarak görmüşlerdir.

Maddi olanakları yetersiz ve gelir düzeyi düşük ailelerin, çocuklarının yıllarca süren uzun eğitim neticesinde iş sahibi olmasını, küçük yaştan itibaren meslek sahibi olmak için çalışmaya başlamasından daha çok riskli görme düşüncesi çocuklarını küçük yaşlarda çalışmasına ve böylece çocukların istismar edilmesine neden olabilmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çev: Metin Culhaoğlu, 2004:4). Çocuğun çalışarak ailesine maddi destekte bulunması geleneksel bakış açısına sahip ailelerde hem çocuklar hem de aileler açısından normal bir durum olarak karşılanmaktadır. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumlarda bu aile modeli fazlaca görülebilmektedir. Bu tip aile modelinde geleneksel olarak çocuklarında çalışması ve ailelerine destek olması şeklinde bir anlayış hâkim olduğu için çocuk da çalışmayı normal bulmaktadır. Ayrıca duygusal istismar uygulayarak ya da ihmalkâr davranışlar sergileyerek çocuğu çalışmaya zorlayabilmektedirler.

Yapısal nedenlerin dışında, çocuk işçiler ucuz işgücü sağlaması sebebiyle işverenlerce de tercih edilmektedir. Bununla birlikte çocukların ekonomik istismarı çoğunluğu kayıt dışı çalıştırıldıkları ve haklarını aramayı bilmedikleri için yetişkinlere göre daha kolay ve daha çok olmaktadır.

Çocukların ekonomik istismara uğramalarındaki etkenlerden bir tanesi de mevzuattaki eksiklikler ve mevzuatın tam ve etkin olarak uygulanamamasıdır. Çalıştırılan çocukların büyük bir kısmı, İş Kanunu'nun kapsamı dışında olan küçük işletmeler, tarım ve sokakta yapılan işlerle, ev hizmetlerinde çalıştırılmaktadır. Ayrıca kanun kapsamında olan işyerlerinin denetiminin etkin olarak yapılamaması, cezai müeyyidelerin yetersizliği, denetim yapan kurum ve kişilerin denetimlerde çocuk işçiliğini göz ardı etmeleri veya yaklaşım tarzlarındaki yetersizlikler çocuk üzerindeki ekonomik istismarı arttırmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2006: 21).

2.1.2. Ekonomik İstismarının Sakıncaları

Çocukların çocukluk dönemi gelişimlerini ve sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen çalışma şartları içinde yer almaları geçmişten bu zamana kadar gelmektedir. Çalışan çocuklar, işyerindeki ilişkilerine, çalışma ortamına ve koşullarına bağlı olarak çeşitli istismarlara ve ihmale maruz kalabilmektedirler.

Çocuk Hakları Bildirgesi'nde belirtildiği gibi, çocukların sömürüden, bedensel, akılsal ve ahlaki gelişimlerine uygun olmayan işlerden korunması gerekmektedir. Çünkü çocukluk dönemi, çocuğun sürekli büyüme, gelişme, değişme sürecinde olduğu, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden erişkinliğe hazırlandığı bir dönemdir. Bu bağlamda çocukların çalıştırılması, çocuğun, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Yılmaz ve Bayat, 2005: 38).

Ağır ve zor şartlarda, fiziksel güçle yapılan bedensel çalışmalar çocuğun biyolojik gelişimini geriletterek bedeninde kalıcı hasarlar yaratabilmektedir. Çocukların olumsuz koşullar altında çalışması, onların psikolojik gelişmelerine de zarar verir. Öz saygı noktasında çocuklar kendilerini güçsüz ve yetersiz bulmakta, hırçın, saldırgan, aşırı duygusal, hassas ve tepki veren bir birey olmaktadır.

Çalıştırılan çocuklar genellikle okullarına devam edememektedir. Hem okula devam eden hem de çalışan çocuklar ise başarılı olamamakta ve okuldaki etkinliği ve verimliliği oldukça azalmaktadır. Bunlara bağlı olarak da çocuk çalışma dışında eğitim sorunlarıyla da baş etmek zorunda kalmaktadır. Eğitime devam edemeyenler ise gelecekte toplumun içinde geri kalmış grupların birer adayı olacak ve belli bir çevrenin kalıpları arasında sıkışmış olarak yaşayacaktır.

Geleneksel ailelerde, çocukların çalışmaya başlamaları küçük yaşlarda ailelerinin tercihi olmaktadır. Fakat daha sonraki yaşlarda ise çocukların sınırlı ölçüde kendi tercihleri olarak ortaya çıkmaktadır. Böylelikle ailenin ve toplumun çocuğu algılama şekli ve düzeyi çocuğu etkilemekte ve çocuk yetişkin olduğunda kendi çocuğuna da, aynı davranışı sergilemektedir. Sonuç olarak bu anlayış toplumda süregelen bir hal almaktadır.

Çalışan çocukların ailelerinin denetiminden ve korumalarından uzak olmaları, güvenliklerini tehdit etmekte ve onların her türlü sömürü ve istismara açık olmalarına neden olmaktadır. Aile denetiminden uzakta ve olumsuz koşullar altında çalışan çocuk madde bağımlılığı, kötü alışkanlıklar ve davranışlar kazanma ve sergileme, suça yönelme gibi tehlikelerle karşı karşıya kalabilecektir.

2.1.3. Türkiye’deki Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1973 tarihli ve 138 sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi ile çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını ve zamanla işe başlama yaşının yükseltilmesini benimsemiştir. Çalışan çocukların sağlıkları, güvenlikleri ve ahlaki yapıları tam olarak korunması şartıyla çalıştırılması ve en az 16 yaş sınırı şartını getirmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocuk işçiliğini ciddi bir küresel sorun olarak tanımlamış ve Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı’nı (IPEC) başlatmıştır. Türkiye, programa katılan ilk altı ülkeden biridir. 1992 yılında ILO ve Türkiye Hükümeti arasında bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır (http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/cocukisciligipdf/turkcecocukisciligin_ekapsamlibakis.pdf). Türkiye’deki çocuk işçiliğinin ne durumda olduğunu tespit etmek amacıyla Devlet İstatistik Enstitüsü DİE; şimdiki adıyla TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından 1994, 1999, 2006 ve sonuncusu da 2012 yılında olmak üzere çocuk işgücü anketleri yapılmıştır. Bu anketler ILO ile TÜİK arasında imzalanan projeler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

2012 yılının son üç ayında uygulanan çocuk işgücü anketi sonuçlarına göre; Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 15 milyon 247 bin kişidir. Bu yaş grubundaki çocukların % 66,5’i kentsel bölgelerde, % 33,5’i kırsal bölgelerde yaşamaktadırlar. Çocukların % 91,5’i bir okula devam ederken, %

8,5'i okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çocukların % 97,2'si, 15-17 yaş grubundaki çocukların ise %74,7'si okula devam etmektedir (<http://www.tuik.gov.tr/>).

Yapılan çocuk işgücü anketinin sonuçlarına göre ülkemizde çocuk işgücünün temel göstergeleri şu şekildedir:

Tablo 1: 2012 Yılı Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Kurumsal Olmayan Nüfus ve İstihdam

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Kurumsal Olmayan Nüfus	İstihdam Edilenler	İstihdam Oranı (%)
Toplam	73*950**	25584	38,5
0 - 5	7481	-	-
6 - 17	15247	893**	5,9
6- 14	11386	292	2,6
15 - 17	3*861**	601	15,6
18 ve üzeri	35975	24691	61,5
Erkek (Toplam)	36760	18009	54,7
6 – 14	5794	185	3,2
Kadın (Toplam)	37189	7576	22,6
6-14	5592	108	1,9

Not: (* milyon**bin)

Kaynak: Tuik – Çalışan Çocuklar, 2012

Kurumsal olmayan nüfus, üniversite yurtları, yetiştirme yurtları (yetimhane), huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapisane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalan nüfustur. Türkiye’de kurumsal olmayan nüfus 73 milyon 950 bin kişi, 6-17yaş grubundaki nüfus 15 milyon 247 bin kişidir. 6-17 yaş grubundaki çocuklar, kurumsal olmayan nüfusun %20,6’sını oluşturmaktadır. Bu çerçevede kurumsal olmayan nüfusun % 38,5’i istihdam edilmektedir. Çalıştırılan çocukların % 2,6’sı orta öğrenim seviyesinde olup daha henüz fiziki olarak gelişmemiş veya yeni gelişme dönemine girmiş çocuklardan meydana gelmektedir. Ayrıca bu çocukların % 1,9’unu da kız çocukları oluşturmaktadır.

Ekonomik faaliyetlerde çalışanlar (İstihdam edilenler), çalışma haftası süresince herhangi bir gün en az 1 saat süresince ücret, kar veya ailenin kazancı için aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışanlar ile işi olanlardan; çeşitli nedenlerle veri çalışma döneminde işlerinin başında bulunmayan ancak işleri ile ilişkileri devam eden kişileri tanımlamıştır. Buna göre Tablo 2’ de gösterilmek üzere çalışan çocuklar arasındaki 6-14 yaş aralığındaki çocukların % 34,7’si ev işlerinde çalışırken; % 1,9’u ekonomik işlerde çalışarak aile ekonomisine yardım etmeye çalışmışlar.

Tablo 2: 2012 Yılı Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Çocuklar

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Çocuk Sayısı	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışanlar	Ev İşlerinde Çalışanlar	Çalışmayanlar
Toplam	15*247**	893**	7*504**	6850
6 - 14	11386	292	5290	5804
6- 15	3861	601	2213	1047
Erkek	7775	614	3243	3917
6 – 14				
15 - 17	5794	185	2401	3208
	1981	430	842	710
	7472	279	4261	2933
Kadın				
6 – 14	5592	108	2889	2596
15 - 17	1880	171	1372	337

Not: (* milyon**bin)

Kaynak: TÜİK – Çalışan Çocuklar, 2012.

Tablo 3 ve Tablo 4 incelenip karşılaştırıldığı zaman, 6-17 yaş grubundaki çalışma durumundaki 15 milyon 247 bin çocuğun (Tablo 2’de görüldüğü gibi) %91.5’i (13 milyon 950 bin kişi) okula devam ederken, %8.5’i (1 milyon 297 bin) herhangi bir öğrenim kurumuna devam etmemektedir.

6-17 yaş grubundaki çalışma durumundaki 15 milyon 247 bin çocuğun,

- %2.9’u ekonomik bir işte çalışırken aynı zamanda okula devam etmekte,
- %2.9’u okula devam etmemekte ve ekonomik bir işte çalışmakta,
- %3.3’ü okula devam etmemekte olup ev işlerinde faaliyette bulunmakta,
- %2.3’ü okula devam etmemekte olup, ne herhangi bir ekonomik faaliyette ne de ev işlerinde faaliyette bulunmamaktadır.

Tablo 3: 2012 Yılı Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Okula Devam Eden Çocuklar

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Okula Devam Eden Çocuk Sayısı	Ekonomik İşlerde Çalışanlar	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunanlar	Çalışmayanlar
Toplam	13*950**	445**	7000	6*504**
6 - 14	11067	239	5178	5649
15- 17	2884	206	1822	855
Erkek	7146	303	3145	3698
6 – 14	5660	161	2380	3119
15 - 17	1486	142	765	579
	6804	142	3856	2806
Kadın	5406	79	2798	2530
6 – 14	1397	64	1058	276
15 - 17				

Not: (* milyon**bin)

Kaynak: TÜİK – Çalışan Çocuklar, 2012.

Tablo 3’e göre okula devam eden 13 milyon 950 bin çocuğun;

- %3.2’si ekonomik işlerde,
- %50.2’si ev işlerinde faaliyet gösterirken,
- %46.6’si çalışmamaktadır.

Tablo 4: 2012 Yılı Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Okula Devam Etmeyen Çocuklar

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Okula Etmeyen Sayısı	Devam Çocuk	Ekonomik İşlerde Çalışanlar	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunanlar	Çalışmayanlar
Toplam	1*297**	448	503	346	
6 - 14	319	53	112	155	
15- 17	978**	395	391	192	
Erkek	628	311	98	219	
6 – 14					
15 - 17	133	24	21	89	
	495	287	77	131	
	669	136	405	127	
Kadın					
6 – 14	186	29	91	66	
15 - 17	483	108	314	61	

Not: (* milyon**bin)

Kaynak: Tuik – Çalışan Çocuklar, 2012.

Tablo 4’e göre okula devam etmeyen 1 milyon 297 bin çocuğun;

- %34.5’i ekonomik işlerde,
- %38.8’i evi işlerinde faaliyet gösterirken,
- %26.7’si çalışmamaktadır.

Çocukların ücret, kar veya ailenin kazancı için, aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışma da dâhil olmak üzere, yapılan tüm işler ve işlemler ekonomik faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Çocuklar tarım, sanayi ve hizmet olmak üzere 3 farklı sektörde ekonomik faaliyet çalışmaktadırlar.

Tablo 5: 2012 Yılı Yaş Grubu, Cinsiyet ve Sektöre Göre Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuklar

Yaş Grubu ve Cinsiyet	Faaliyet Kolu			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet
Toplam	893**	399	217	277
6 - 14	292	200	40	52
15- 17	601	198	178	225
Erkek	614	236	168	210
6 – 14				
15 - 17	185	117	30	37
	430	118	138	173
	279	163	49	67
Kadın				
6 – 14	108	83	9	15
15 - 17	171	80	40	52

Not: (* milyon**bin)

Kaynak: Tuik – Çalışan Çocuklar, 2012.

Tablo 5’de görüldüğü üzere çalışan çocukların % 44,7’si (399 bin kişi) tarım, % 24,3’ü (217 bin kişi) sanayi ve % 31’i (277 bin kişi) hizmet sektöründe yer almaktadır. Kız ve erkek çocuklarının en fazla tarım sektöründe çalıştırıldığı görülürken; toplam nüfus göre çocuklar en fazla hizmet sektöründe çalıştırılmaktadır. Kız çocuklarının kendi yaş grubu içinde en az çalıştığı faaliyet alanı sanayi iken en fazla çalıştırıldığı yer tarımdır.

Çalışan çocukların % 52,6’sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli, % 46,2’si (413 bin kişi) ise ücretsiz aile işçisi, %1,1’i (10 bin kişi) ise kendi hesabına çalışmaktadır(<http://www.tuik.gov.tr/>).

SONUÇ

Çocukların ihmali ve istismarı küreselleşen dünyada büyüyen bir sorun haline gelmiştir. Bu ihmallerden ve istismardan bir tanesi de çocuğun ekonomik istismarıdır. Dünya genelinde bu soruna yönelik tam bir çözüm getirilememektedir. En gelişmiş toplumlarda bile, çocukları kötü, sağlıksız ortamlarda aşağılayıcı bir şekilde çalıştırılmaktadır.

Çocuğun ekonomik istismarının temel nedeni yoksulluktur. Yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalan aileler çocuklarını çalışmaya yönlendirmek zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca aileler, çocuklarının çalışmasını normal bir durum gibi görmekte ve çalışmasına izin vermektedirler. Bu durum çalıştırılan/çalışan çocuklardan bir kısmının okuluna devam edememe sorununu doğurmaktadır. Sonuç olarak da çocuğun eğitim hakkı elinden alınmış olmaktadır. Eğitim hayatından uzak kalan çocuk ise gelecekte hem ekonomik hayata entegre olma sorunu ile hem de toplumsal hayattan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Çocuğun ekonomik istismarı, sosyal dokuda bir takım sorunlara neden olabilmektedir. Ekonomik istismar, başta çocuğun güvenli, yaşanabilir, onurlu ve kendini tanıyarak gerçekleştirebileceği bir ortamdan uzak tutmaktadır. Böylece çocuğun gelişme hakkı çiğnenmiş olmaktadır. Ayrıca çalışan çocuğun şiddet, sömürü, istismar gibi fiziksel ve ruhsal muamelelere ve davranışlara maruz kalması korunma hakkının da elinden alınmasına yol açmaktadır.

Çocuğun ekonomik istismarına yönelik sorunlar, ülkelerin uzun dönem içerisinde çözmeleri gereken bir konudur. Bu sorunun çözümünde ilk başta yoksulluğu azaltıcı politikaların arttırılmasına, kurum ve kuruluşların daha etkin hale getirilmesine, toplumun duyarlılığının güçlendirilmesine, sosyal güvenlik ve koruma ağlarının genişletilmesine, mevzuatın sosyal olaylara göre yeniden düzenlenerek eksikliklerin tamamlanmasına ve denetim mekanizmasının daha hızlı hale getirilmesine yönelik çalışmaların devam ettirilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

“Çalışan Çocuklar 2006”, TÜİK – ILO, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, Ankara, Ekim 2007.

Aktaş, A. M. (2002). “*Toplumsal Yapımızdaki Sosyo-Ekonomik Gelişmeler ve Çocuk İşçiliği*”. Türkiye’de Çalışan Çocuklar Semineri, Ankara.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi. http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html. (Er. Tar: 12.04.2013)

Bozkurt, E. (2003). *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü.(2005). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali (Kitap 1)*, Ankara,

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2006). *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi*. Ankara,

Gölcüklü, A. F., Gözübüyük, A. Ş. (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*. 3. Baskı. Turhan Kitapevi, Ankara.

Gözlügül, S. V. (2002). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi*. 2. Baskı. Yetkin Yayınları, , Ankara.

<http://cocuk.basbakanlik.gov.tr/cocuk.html>(Er. Tar: 12.04.2013)

http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_cisc.htm

(Er. Tar: 13.04.2013)

<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/areas/cocukisciligipdf/turkcecocukisciligine kapsamlibakis.pdf> (Er. Tar: 15.04.2013)

<http://www.tuik.gov.tr/>(Er. Tar: 20.04.2013)

İçli, T. G. (2009). *Çocuk Suç ve Sokak, Sokakta Yaşayan Suç İşleyen ve Suça Maruz Kalan Çocuklar*. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. 1. Basım, Ankara.

İlik, B. Ve diğerleri. (2009). *Gündem Çocuk: Türkiye Çocuk Politikası – 2008*, Gündem Çocuk Yayınları, Ankara.

Karataş, K., Acar H. (2008). Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Çocuk ve Gençlerin Katılımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*.19(1), Nisan 2008, Ankara.

Küntay, E., Özarslan, Dikmen A. (2011). Çocuğun Ekonomik İstismarı: Çocuk İşçiliği Üzerine Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde Bir Sosyolojik Değerlendirme. *Çocuk Hakları Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı El Kitabı*. Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.

Öntaş Cankurtaran, Ö. (2008). Çocuk Adalet Sistemi ve Çocuk- Polis İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 19(2), Ekim 2008, Ankara.

Polat, O. (2001). *Çocuk ve Şiddet*. Der Yayınları, İstanbul.

Polat, O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı 1: Tanımlar*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, Sayı: 13659, 02 Nisan 2013.

Ünal, Ş. (1997). *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*. Yetkin Yayınları, Ankara.

WHO. (2002). *World Report on Violence and Health; Child Abuse and Neglect by Parents and other Caregivers*. Geneva.

Yılmaz U., Bayat M. (2005). Oto Tamirhanelerinde Çalışan Çocuk İşçilerin Sağlıklarını Korumaya Davranışları ile İş Ortamı ve Çalışma Koşullarının Değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*. 14 (Ek Sayı: Hemşirelik Özel Sayısı).

SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN SAYISININ TAHMİNİNDE BİR ÖRNEKLEME TEKNİĞİ: YAKALAMA-TEKRAR YAKALAMA

Kader MERT¹

ÖZET

Neoliberal politikalar, her geçen gün eşitsizliklerin derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Çocuklar, bu durumdan en çok etkilenen grupların başında gelmektedir. Günümüzde çocuk emeği, özellikle kentlerde yeniden şekillenmeye başlamış ve sokaklar, ailelerin yoksulluk ile mücadelede çözüm olarak gördükleri bir istihdam alanı haline dönüşmüştür. Sokakta çalışan çocuklar, dünyada ve ülkemizde sokak çocuğu tanımı içinde yer almaktadır. Ülkemizde yapılan çocuk işgücü araştırmalarına bakıldığında; sokakta çalışan çocukların bu kapsama alınmadığı görülmektedir. Ülkemizde bazı illerde sokakta çalışan çocukların kayıtlı olduğu Çocuk ve Gençlik Merkezleri olmasına rağmen, bu merkezlere kayıtlı çocuklar, o il genelindeki çocukların toplam sayısını yansıtmamaktadır. Oysaki bu sayısının belirlenmesi, çocukların sokakta çalışmalarını engellemeye yönelik çalışmaların planlanması ve uygulanmasının temelinde yer almaktadır. Bu nedenle, sokakta çalışan çocukların tespiti ve tahmininde örnekleme tekniklerinin kullanılması önemli bir konudur. Yakalama-yeniden yakalama örnekleme tekniği, bu sayının tahmininde kullanılabilecek bir tekniktir. Bu teknik, iki ya da daha fazla bağımsız kayıtların karşılaştırılması ve incelenmesi esasına dayanmakta olup, epidemiyoloji alanında özellikle zor ulaşılabilen nüfusların belirlenmesinde kullanılmaktadır. Bu bildirinin amacı, Yakalama- tekrar yakalama örnekleme tekniğini ve bu tekniğin sokakta çalışan çocukların sayısının tahmininde nasıl kullanıldığını açıklamaktır.

Anahtar Sözcükler: Sokakta çalışan çocuk, yakalama-tekrar yakalama

GİRİŞ

Ülkemizde sokakta çalışan çocukların kayıtlı olduğu Çocuk ve Gençlik Merkezlerinin sayısı sınırlı olmakla birlikte, bu merkezlerin bulunduğu illerde merkeze kayıtlı çocukların sayısı, sokakta çalışan çocukların tümünü yansıtmamaktadır. Ayrıca 1999 ve 2006 yıllarında yapılan çocuk işgücü anketleri de sokakta çalışan çocukları kapsamamaktadır. Oysaki günümüzde artan yoksulluk, sokakların çocuklar için bir istidam alanına dönüştürmesine zemin oluşturmaktadır. Sokakta çalışan çocukların sayısının tahmini, yıllara göre sokakta çalışan çocuk sayısının karşılaştırılmasına olanak sağlaması, bu alanda yapılan

¹ Arş.Gör.Dr., Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü.

Çalışmaların değerlendirilmesi ve yeni çalışmaların planlanması açısından önemlidir. Sokakta alışan çocuklarının sayısının tahmininde, yakalama tekrar yakalama örnekleme tekniği kullanılmaktadır.

Yakalama tekrar yakalama, popülasyonun sayısının tam olarak bilinemediği durumlarda, sayının tahmin edilmesi için kullanılan bir örnekleme yöntemidir. Takip edilecek popülasyona ait iki ve ikiden fazla izlem sistemi veya rastgele seçilen yakalamaların çakışmasından elde edilen sayı ile toplam sayı tahmin edilir. Bu yöntem öncelikle biyoloji alanında ve ekolojistler tarafından doğada yaşayan ve sayılarını tespitte sorun yaşayan canlıların sayılarının tahmininde kullanılmıştır. Son yıllarda epidemiyologlar tarafından hastalık prevelansı ve insidansının belirleme çalışmalarında ya da HIV taşıyıcıları, madde kullanıcıları, seks işçileri, evsizler ve sokak çocukları gibi özel popülasyonlarında belirlenmesinde kullanılmaya başlamıştır (Fisher ve diğ.,1994:29; Gurgel ve diğ.,2004:222; D'Onise ve diğ., 2007: 89; Vaissade ve Legleye, 2008: 32; Verma ve Betti 2008:11; Bezerra ve diğ., 2011:524). Bu rnekleme tekniğinde, dikkat edilmesi gereken bazı genel ilkeler vardır.

Yakalama Tekrar Yakalamanın Kullanım Genel İlkeleri (Budakoğlu ve Akgün, 2008:78).

- a) İncelencek durum, olgu veya vaka için iki veya daha fazla kaynak (liste) olmalıdır.
- b) Kaynaklar, toplumdaki vakaları rasgele yakalamış olmalıdır.
- c) İncelenen gruplarda bulunan her bir olayın veya kişinin araştırmaya katılma şansı eşit olmalıdır.
- d) Vakalar tek tanımlayıcıyla eşleştirilebilir.
- e) Eğer toplumda nüfus hareketliliği fazla ise, en az dört bağımsız yakalama grubu bulunmalıdır.
- f) Kullanılan kayıtlara ilişkin veriler hatasız olmalıdır.
- g) Veriler hatalı ise eşleşmesi gereken verilerin eşleşmesi gerçekleşemez ve "N" sayısı hatalı tahmin edilir.
- h) alışmanın yapılacağı toplum, coğrafik alan ve zaman açık bir şekilde tanımlanmalıdır.
- i) Vakalara ulaşılacak kaynaklar (Sokakta çalışmanın yoğun olduğu caddeler, sokaklar, plajlar, restoranlar) belirlenmelidir.
- j) Kaynaklar arası eşleştirmeler yapılmalıdır.

Yakalama tekrar yakalama örnekleme yöntemi, Brezilya'nın Maceió ve Arapiraca şehirlerinde sokak çocuklarının ve adölesanların sayısının tahmininde kullanılmıştır. Kayıtlar  listeden oluşmaktadır. Listelerden ikisi (Liste A, Liste B), saha çalışmaları sonucunda elde edilmiştir. Diğer liste (Liste C) ise, resmi kayıtları içermektedir. Saha alışmaları, bir hafta içinde arřamba ve Pazar günleri 08:00-17:00 saatleri arasında sosyal hizmet çalışanları tarafından önerilen bölgelerde Maceió'da 12 ift, Arapiraca'da 10 çift tarafından yürütülmüştür (Bezerra ve diğ., 2011:525). Saha alışmaları kısa sürede planlanmasının nedeni, nüfusu kapalı nüfus olmasını sağlamaktadır. Kapalı nüfus, çalışılan zaman içinde

iç ve dış göçün göz ardı edilebilecek kadar küçük olduğu ve coğrafi sınırların değişmediği popülasyonlardır (Budakoğlu ve Akgün, 2008:77). Saha çalışmalarında, katılımcılardan sözel onam alınmış, sokakta ne iş yaptıkları, aileleri ile ilişkileri, sokakta olma nedenleri, haftada kazandıkları para miktarı, okula devam durumları, alışkanlıkları ve madde kullanım durumları incelenmiştir. Üç listede de aynı tanımlayıcı bilgiler kullanılmıştır. Bunlar; isim, takma isim, anne adı, baba adı, cinsiyet ve yaş'tır. Liste sayısının ikiden daha fazla olması durumunda logaritmik doğrusal (Log-Linear) Model kullanılmış ve Akaike bilgi kriterleri (AIC: Akaike Information Criterion) dikkate alınarak en uygun model seçilmiştir (Bezerra ve diğ., 2011:525).

Log- Linear Model: İki'den fazla kaynak liste olduğunda kullanılır. Bu modelde, popülasyonun homojen olmadığını varsayar. Log Linear modeller, kategorik verileri analiz etmek amacıyla formüle edilmiştir. Bu modellerde sınıflandırma için kullanılan tüm değişkenler bağımsız değişkendir. Bağımlı değişken ise; çapraz tablolardaki hücrelerde yer alan vaka sayısıdır (Akgül, 2005:313). Bu model, yakalama tekrar yakalama verisi gibi çok kaynak içeren, tamamlanmamış bağımlı listelerden popülasyon tahmini yapan güçlü bir analiz metodudur. Bu model, çok sayıda araştırmada kullanılmaktadır. Bir sistematik değerlendirme çalışmasında "capture recapture" tümcesi taranarak değerlendirmeye alınan 68 çalışmada popülasyon tipinin kapalı olduğu, bu çalışmaların 65'inde kullanılan tahmin modelinin belirtildiği ve çalışmaların çoğunda (48/65) logaritmik doğrusal modellerin oluşturulduğu belirlenmiştir (Ovla, 2012:66). Log- Linear modellerde en uygun modelin seçilmesinde kullanılan kriterlerden biri de AIC'dir. AIC değeri, modele eklenen değişkenlerin yarattığı farklılığın tespitinde kullanılan bir kriterdir. Her bir model için ayrı ayrı ve bağımsız olarak hesaplanır (Ripplinger ve Sullivan, 2008:77).

Akaike Bilgi Kriteri Değeri

$$AIC = -2 [\log (L) - k]$$

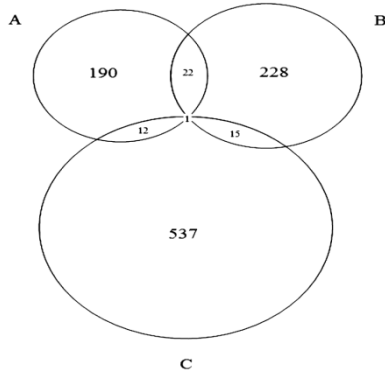
k=sabit terim sayısı

AIC'in bazı özellikleri şöyle sıralanabilir (Ucal, 2006:46);

1. Model karşılaştırmalarında her zaman en düşük AIC değerini veren model tercih edilir.
2. AIC sadece seçili örnek büyüklüğü içinde değil aynı zamanda seçili örnek büyüklüğü dışındaki gelecek tahmini içinde geçerlidir.
3. Yuvalanmış, yuvalanmamış modellerde rahatlıkla kullanılabilir.

Brezilya'da yapılan çalışmada, Macerió şehri için A listesi= 225, B listesi= 266, C listesi= 565 (Şekil 1) iken; istatistiksel analizler sonucunda; AIC değeri hesaplanmış ve en uygun model seçilerek Macerió'da sokak çocuklarının tahmini sayısı 5225, Arapiraca şehri için ise; 1191 olarak hesaplanmıştır (Bezerra ve diğ., 2011:525). Araştırma verileri, (Rcapture) istatistik paket programında (R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria) değerlendirilmiştir.

Şekil 1: Macerió şehrindeki A listesi, B listesi ve C Listesi 'ndeki sokak çocuğu sayısı

Kaynak: Bezerra, K.F. Gurgel,R.Q,Ilozue,C.Castaneda, D.N.(2011) Estimating the number of street children and adolescents in two cities of Brazil using capture–recapture, Journal of Paediatrics and Child Health (47) 524–529.

Brezilya'nın Macerió ve Arapiraca şehirlerindeki sokak çocuklarının çoğunluğu erkek (% 71.4; % 71.8), yaklaşık yarısı okuldan ayrılmış (%56,6; %50.3), çoğunluğu aileleri ile iletişim içinde (%85.5, %89.6) ve haftalık gelirleri 5-25 \$ arasında değişmektedir. Çalışmada çocukların çoğunun sokak satıcılığı yaptığı, ayakkabı boyadığı ve araba yıkadığı, az sayıda çocuğun da dilencilik ve suç olarak tanımlanan işler yaptığı belirlenmiştir (Bezerra ve diğ., 2011:527).

Sokak çocuklarının sayısının tespitine yönelik bir başka çalışma da Brezilya'nın kuzey doğusunda bulunan Aracaju'da yapılmış ve bu çalışma da yakalama tekrar yakalama örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bir kayıt listesi resmi ve resmi olmayan kurumlara kayıtlı sokak çocuklarını içerirken, iki kayıt listesi de saha çalışmalarından elde edilmiştir. Saha çalışmaları, sokak çocuklarının yoğun olduğu alanlarda, yirmi görüşmeci tarafından yürütülmüştür. Görüşmede çocuğa ismi, takma ismi, cinsiyeti, oturduğu semt, anne ve baba adı, ailesi ile görüşme sıklığı, haftada kaç gece evde yattığı, haftalık geliri ve okula devam durumu sorulmuştur. Bu çalışmada tespit edilen çocukların % 84'ü erkek; % 94'ü ailesi ile kalmaktadır. Çocukların sokakta yaptıkları işler; ayakkabı boyama, dilencilik, oto yıkama ve sokak satıcılığıdır. Araştırma sonucunda oluşturulan üç listenin verileri EPINFO 2000 programında değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda Brezilya'nın Aracaju şehrinde sokak çocuğu sayısı tahmini 1456 olarak hesaplanmıştır (Gurgel ve diğ., 2004:223)

Ülkemizde sokakta çalışan çocuk sayısının tespitine yönelik öneriler:

- Sokakta Çalışan Çocukların Kayıtlı Olduğu Listelerin Oluşturulması
- Çocuk ve Gençlik Merkezlerine kayıtları
- Sokakta Çalışan Çocuklara İlişkin Kurulan Sivil Toplum Örgütlerinin Kayıtları
- Sokaklarda Yapılan Tespit Çalışmalarının Sonuçları
- Sokakta Çalışan Çocukların Kayıtlı Olduğu Listeler Oluşturulurken Dikkat Edilmesi Gerekenler

Yakalama işlemi yapacak kişinin özellikleri;

Resmi bir üniforma olmamalı (Resmi üniforma, çocukların tespitini güçleştirebilmekte ve çocuğun doğru bilgi vermesini engelleyebilmektedir),

Çocuk ile doğru iletişim teknikleri konusunda özel bir eğitim almalı,

Bilgileri çocuklardan eksiksiz ve doğru alabilecek nitelikte olmalı,

Çocuktan sözlü izin alınmalı ve tespit sonrasında çocuğa bir ödül (çikolata vb) verilmeli,

Çocuktan aldıkları bilgilerin doğruluğundan emin olunmalı ve bilgileri kayıt alırken farklı sorularla da verilen bilgiler test edebilmelidir.

Kayıt listelerinin oluşturulmasında dikkat edilmesi gerekenler

Çocuğun ismi, takma adı, cinsiyeti, TC numarası, oturduğu yer, anne ve baba adı, çocuğun aile ile görüşme sıklığı, haftada kaç geceyi ailesiyle birlikte geçirdiği, haftalık geliri, okula devam durumu, okulunun adı, şubesi kullanılabilir. Kodlamada eksik veri ya da yanlış veri olmamalıdır, bu eşleştirmeyi güçleştirir.

Yakalama tekrar yakalama yönteminin avantajları olduğu kadar bazı dezavantajları da vardır (Gill ve Diğ., 2001:345):

Yöntemin Avantajları

1. Popülasyon genişliğindeki değişimlerin izlenebilmesine olanak sağlar.
2. Matematiksel hesaplama kolaylığı vardır.
3. Bilgisayarlaştırılmış listelerde popülasyonun tespitini sağlar.

Yöntemin Dezavantajları

1. Mevcut kayıtların dışında oluşturulacak kayıtların zaman gerektirir.
2. Özel donanım ve eğitim gerektirir.
3. Tespit sırasında tespit edilen kişinin davranışlarını etkileyerek yanlılığa sebep olabilir.
4. Analiz yapılırken ekstra dikkat gerektirir.

Yakalama tekrar yakalama örnekleme yöntemi, avantajları ve dezavantajları değerlendirildiğinde gerekli zaman ve donanım ayrıldığı takdirde, ülkemizde sokakta çalışan çocuklarının sayısının tespitinde kullanılabilir. Sokakta çalışan çocuk sayısının tahmininin düzenli aralıkla yapılması, sokakta çalışmayı önlemeye yönelik çalışmaların değerlendirmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca çocukların sokakta çalışma

durumlarının takibi, sokakta çalışmalarının engellenmesine yönelik daha etkin uygulamaların başlatılmasında öncü olacaktır.

KAYNAKÇA

Akgül, A. (2005). *Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz teknikleri "SPSS Uygulamaları" Üç veya daha fazla grupta uygulanan hipotez testleri*, Emek Ofset Ltd. Şti. 3. Baskı, Ankara, 313.

Bezerra, K.F. Gurgel, R.Q., Illozue, C., Castaneda, D.N. (2011). Estimating the number of street children and adolescents in two cities of Brazil using capture–recapture, *Journal of Paediatrics and Child Health*, (47): 524–529.

Budakoğlu, İ.İ. Akgün, H.S. (2008) Sağlık Alanında Veri Toplama: Yakalama-Yeniden Yakalama Yöntemi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 7 (1): 75-80.

D'Onise, K. Wang, Y. and McDermott R. (2007). The Importance of Numbers: Using Capture-recapture to make the Homeless Count in Adelaide. *Australian Journal of Primary Health*, 13. (1):89-96.

Fisher, N. Turner, S.W. Pugh R. Taylor, C. (1994) *Estimating numbers of homeless mentally ill people in North east Westminster by using capture-recapture analysis*, *BMJ*, 308, 27-30.

Gill GV, Ismail AA, Beeching NJ. (2001). The use of capture-recapture techniques in determining the prevalence of type 2 diabetes. *Oxford Journal of Medicine*, 94: 341-346.

Gurgel, R Q, Fonseca, J D C. Castaneda, D Neyra, Gill, G V Cuevas L E . (2004) *Capture-recapture to estimate the number of street children in a city in Brazil*, 89:222–224.

Ripplinger J, Sullivan J. (2008). Does choice in model selection affect maximum likelihood analysis? *Systematic Biology*, 57: 76-85.

Ucal, M.Ş. (2006) Ekonometrik model seçim kriterleri üzerine kısa bir inceleme. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (2): 41-57.

Vaissade L. Legleye, S. (2008). Capture- recapture estimates of the local prevalence of problem drug use in six French cities. *European Journal of Public health*, 19 (1): 32-37.

Verma V, Betti G. (2008). Investigation into the feasibility of a new survey instrument targeted at people moving across the EU. *Final Report* 1:172.

Ovla , H.D. (2012). *Yakala tekrar yakala yöntemiyle prevalans ve diagnostik doğruluk tahmini*. Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR OLGUSUNA GENEL BAKIŞ

Arslan YALÇIN¹

ÖZET

Teknolojik gelişmeler, düzensiz ve adaletsiz gelir dağılımı, sosyal değerlerden uzaklaşma, yozlaşma ve toplumsal çözülme toplumun temel taşı olan aileyi de çözmekte, böylece aile içerisinde çocuk korunamaz hale gelmektedir. Çocuk, aile kontrolünden uzak yatılı sosyal hizmet kuruluşlarında korunma/bakım altına alınmaktadır. Çocuklardaki anne baba desteğinden yoksunluk, yetersiz ve kısıtlı yaşam standartları, ekonomik ve sosyal yoksunluk, özür nedeniyle çocuklar ya kurum bakımına alınmadan ya da kurum bakımında özellikle arkadaş grubunun olumsuz modellenmesiyle eğitimlerini bırakabilmektedirler. 3413 Sayılı Kanun kapsamında kurum bakımından reşit olarak ayrılan çocukların kamu kurum ve kuruluşlarında işe yerleştirilme garantisi de korunmaya muhtaç çocuklar arasında eğitime ilgiyi azaltmaktadır.

Eğitime devam etmeyen korunmaya muhtaç çocuklar yerel gelişmişlik düzeyleri doğrultusunda belli bir uygulama ve mevzuat çerçevesinde bir iş veya meslek öğrenmek amacıyla çeşitli işyerlerine yerleştirilmektedir. Ancak uzun çalışma süreleri, düşük ve ödenmeyen ücretler nedeniyle emekleri sömürülmekte ve her türlü gelişimleri engellenmekte, birçok ihmal ve istismar ortamına sürüklenmektedirler. Çocuğun yüksek yararı gözetilmeden sadece eleman arayan iş yerlerine işe yerleştirilen korunmaya muhtaç çocuklar, işe sebat edemedikleri gibi iş ve meslek öğrenmekten uzaklaşarak toplumdan kopmaktadırlar.

Bu çalışma, katılımcı gözlem, iş deneyimi ve genel mevzuat çerçevesinde korunmaya muhtaç çocukların iş ve meslek edinmeleri amacıyla yerleştirildikleri işyerlerinde çocuk işçi olarak çalıştırılmalarının büyük ve telafisi mümkün olmayan riskleri taşıdığına bilim çevresinin dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır.

Her türlü sosyal risklere açık olmaları nedeniyle sosyal devlet gereği korunma altına alınmış çocukların iş ve meslek edinmelerinin sağlanması ancak onların tam güvenliklerinin sağlandığı, yüksek kontrollü, iyi araştırılmış, belli standartları sağlayan iş yerlerinde çalışmalarının sağlanması ile mümkündür.

Anahtar Sözcükler: Çocuk işçiliği, korunmaya muhtaç çocuk, çocuğun yüksek yararı, emek sömürüsü.

¹ Sosyoloji Bilim Uzmanı, Sosyal Çalışmacı, Afyonkarahisar Sosyal Hizmet Merkezi Müdür Yardımcısı.

GİRİŞ

Her toplum için çocuklar sosyolojik olarak geleceğin teminatı olarak kabul görür. Sağlıklı yetişen çocuklar, toplumun hem sosyal hem de ekonomik faaliyetlerinde katalizör görevi üstlenebilirler. Çocuk dâhil olduğu toplumun içine, gelecekte üstleneceği görevlerine oyun, eğitim ve katılım becerisi ile hazırlanır.

Pekçok nedenden kaynaklanan çocuk işçiliği sorunu, ulusal ve uluslararası bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (ÇSGB, 2006b: 9). Dünyada ekonomik ve teknolojik gelişmelerin dengesiz dağılımı sonucu çocuk işçiliği, gelişmiş ve ülkemiz gibi gelişmekte olan birçok ülkede sosyal sorun oluşturmaktadır. Özellikle küreselleşme ile körüklenen rekabet süreciyle birlikte sanayideki işgücü ihtiyacı önemli ölçüde artmış, önce Avrupa'yı, sonra da tüm dünyayı etkileyen yeni ve kalabalık bir işçi sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yetişkin işçilerle başlayan çalışma süreçleri kadın işçiler ve daha sonra da çocukların tüm sektörlerde çalışma hayatına girmesine neden olmuştur.

Bazı çevreler fabrikayı çocukları sokaktan kurtaran ve yetişkinliğe hazırlayan önemli sosyalleşme süreçleri olarak görürken bazı çevreler de fabrikaların çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimini engellediğini varsayarak çocuğun asıl yerinin okul olduğunu vurgulamışlardır. Çocuğun asıl yerinin okul olduğu görüşü ve gelişmiş ülkelerdeki tabandan gelen baskılar sonucunda çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği ile mücadele uluslararası etik değerlere ve uluslararası sözleşmelere girmiştir.

Çocuk yoksulluğu ile ilgili kamu politikaları birçok geniş amaca sahiptir. Bunlardan birincisi çocukların yiyecek, barınak, sağlık hizmeti ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması için kaynakları temin etmektir. İkinci bir amaç, ailelerin ekonomik bağımsızlığa kavuşmaları için çalışmaktır. Üçüncü önemli amaç ise, yoksulluğun fiziksel, ruhsal, duygusal gelişime etkilerinden çocukları korumaktır (Akt: SHÇEK, 2010: 10).

Gelişmiş ülkeler çocuk işçiliği sorununu önemli ölçüde çözerken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler çocuk işçiliği sorununu daha fazla yaşamaya başlamışlardır. Dünyada 309 milyon çalışan çocuk vardır. Bu sayı, dünyadaki çocuk nüfusunun %19, 3'üne tekabül etmektedir. Çalışan çocukların 115 milyonu ise (çalışan çocuklara oranı %7.3) tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Özellikle tehlikeli işlerde çalışma; çocuğun zihinsel, bedensel, ruhsal ve genel olarak sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (ÇSGB, 2008a: 7).

Türkiye'de İLO vb. uluslararası kuruluşlarla yapılan projeler sonucunda çalışan çocuk olgusunda önemli derecede düşüş olmuştur. TÜİK, Çocuk İşgücü Anketine (2006) göre; Türkiye'de 6-17 yaş aralığında çalışan çocuk oranı 1999 yılında %10.3 iken 2006 yılında %5.9'a düşmüştür. Ülkemizde çocuklar, kentsel alanda sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe, göçün etkisiyle yine özellikle kentsel alanlarda

sokakta, bunun yanı sıra kırsal alanda iş çeşitlerine mevsimlere ve geleneklere uygun biçimde yoğun olarak tarım sektöründe çalışmaktadırlar (ÇSGB, 2006a: 9).

Çocukların eğitime, özellikle örgün eğitime devam etmeleri esas ve temel ilke olarak kabul görmesine karşın korunmaya muhtaç çocuklar; anne babanın boşanması, göç, ebeveynlerin çocukları terk etmeleri, yoksulluk ve yoksunluk gibi nedenlerle sokakta korunmasız ortamlarda çalışmaları çocukları birçok sosyal tehlikelere karşı korunmasız hale getirdiği gibi, bu durum eğitimden kopmalarına da neden olmaktadır. Örgün eğitimin dışında kalmış ya da bu hakkını kaybetmiş korunmaya muhtaç çocukların yaygın eğitime devam etmeleri öncelikle sağlanmaktadır. Ancak eğitimin dışında kalmış ve/veya yaygın eğitime devam eden korunmaya muhtaç çocukların toplumun kendilerinden beklediği rolleri üstlenebilmeleri için çeşitli iş kollarında çok kısıtlayıcı yasalar ve mevzuatlarla çalışmalarına olanak verilmektedir. Ancak bu süreçte önemli riskler alındığı gibi kısıtlılıklarla da karşılaşmaktadır.

Bu çalışma, katılımcı gözlem, iş deneyimi ve genel mevzuat çerçevesinde korunmaya muhtaç çocukların iş ve meslek edinmeleri amacıyla yerleştirildikleri işyerlerinde çocuk işçi olarak çalıştırılmalarının büyük ve telafisi mümkün olmayan riskleri taşıdığına bilim çevresinin dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır.

Her türlü sosyal risklere açık olmaları nedeniyle sosyal devlet gereği korunma altına alınmış çocukların iş ve meslek edinmelerinin sağlanması ancak onların tam güvenliklerinin sağlandığı, yüksek kontrollü, iyi araştırılmış, belli standartları sağlayan iş yerlerinde çalışmalarının sağlanması ile mümkün olabilir.

Kavramsal Çerçeve

1.1. Tanımlar

Çocuk, çeşitli yasalarda farklı ifadelerle tanımlansa da çocuk tanımları genel olarak benzerlik göstermektedir. Türk Medeni Kanunu (4721 TMK, Md. 11); erginliği, 18 yaşın doldurulmasıyla başlatmaktadır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda (Md.3/1-a) çocuğu: “erken yaşta reşit olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi” olarak, Türk Ceza Kanunu’nun 6. maddesinde ise çocuk, “henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi” (Sönmez, 2006: 90) olarak tanımlanmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS, 1. md.) ise çocuğu; “18 yaşın altında herkes çocuktur” şeklinde tanımlamaktadır.

Çocuk işçiliği ile ilgili iç içe olan diğer tanımlar ise şunlardır:

- Çocuk İşçiliği; 18 yaşın altında çalışan tüm çocukların bulunduğu ekonomik faaliyetlerin tamamıdır.
- Çalışan Çocuk: Esnaf, sanatkâr, sanayi iş kolu ve tarımda ailesi yanında çalışan çocuklardır.
- Genç İşçi: 15-24 arası çalışanlar kabul edilir 4857 İş Kanunu’na göre ise (15-18 yaş) arasındır.

Ayrıca Türk İş mevzuatı ve Avrupa Sosyal Şartı’nın ilgili maddelerine göre 15 yaşından küçüklerin “çocuk işçi” olarak kabul edilmiş; 15-18 yas arasındaki küçük işçileri içeren bir kavram olarak da “genç işçi”

kavramı benimsenmiştir (Centel, 1996: 125-127). Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4. Maddesinde, “14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi “çocuk işçi”; 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi “genç işçi” (Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004) olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte ILO "Çocuk Emeği" ile ilgili yaptığı çalışmalarda 5-18 yaş arasını temel yaş almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, 10-19 yaş grubunu “ergen”, 20-24 yaş grubunu da “genç” olarak tanımlamaktadır (Erbil, 2006: 7).

Çocuk üzerinde fiziksel, ruhsal, toplumsal ve ahlaki açıdan olumsuz etkiler bırakan çocuk işçiliği problemi, büyük ölçüde ülkelerin içinde bulunduğu yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Yoksulluk ve yoksulluktan kaynaklanan tali nedenlere dayanan çocuk işçiliği ile mücadele dünyanın gündemine küreselleşme olgusunun ivme kazandığı 1990’ların başlarından itibaren daha bir yoğunlukla girmiştir (Avşar ve Öğütöğulları, 2012: 9). Küreselleşme sürecinin, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için çalışma yaşamı ve işgücü piyasasını doğrudan etkileyen sosyo-ekonomik dinamikler üzerinde etkili olması nedeniyle (Karabulut, 1996: 31), çocuk emeği yoğun olarak kullanılmaktadır (Kapız, 2000: 345). Kadın ve çocukların üretim sürecine yoğun katılmaları firmalar için hem düşük işçi maliyeti, hem de diğer işçilerin muhalefeti kırıan alternatif olarak görülmektedir (Ercan, 1996: 49-52). Korunmaya muhtaç çocuklar da birçok sektörde çocuk işçi olarak yer alabilmektedir. Korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, adet, inanç ve milli ahlakına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünce ve Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun olarak yetiştirilmeleri, bir iş veya meslek sahibi yapılmaları temel esas olarak görülür. Yani çocuğun sosyalleşmesi amaçlanır (2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu, Md.4/k).

Sokakta çalışan çocuğun ve benzer risklere açık korunmaya muhtaç çocukların gelecek yaşama hazırlanması ve çalışma hayatına yasal koşullarda girmesindeki genel amaçlar; güç koşullar altındaki çocukların kendileri ve toplumla barışık olmalarını sağlamak, iç güven (kendisini sevmek, kendini tanıma, pozitif düşünme), dış güven (iletişim, kendini iyi ifade edebilme, kendini ortaya koyabilme, duygularını kontrol edebilme) kazanmalarını sağlamak olmalıdır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2007: 117-118).

Çocuğun sosyalleşmesi, yardıma ihtiyaç duyan bireyin, yavaş yavaş içerisinde doğduğu kültür için geçerli olan becerileri edinerek bilgili ve bilinçli hale gelmesi sürecidir (Giddens, 2000: 122). Bu süreç aile, arkadaş grubu ve toplum içinde nasıl yaşanılacağına ve davranılacağına dair kuralları içerir (Coşgun, 2012: 3). Bu yönüyle sosyalleşme (sosyalizasyon); bireyin yani çocuğun toplumsal kültürle bütünleşmesini ve içinde yaşadığı topluma uyum sağlamasıdır (Dönmezer, 1984: 141), toplum açısından bir kontrol süreci ve grup yaşamında düzenlilik sağlama yoludur (Fichter, 1994: 23). Çocuğun sosyalleşmesini sağlayan araçlar ise ailesi, bakıldığı kurum ve çalışanları, kuruluştaki diğer çocuklar,

komşuları, oyun arkadaşları, okul arkadaşları, öğretmenleri ve kitle iletişim araçlarıdır (Özgüven, 1996: 43).

2. Korunmaya Muhtaç Çocuk Olgusu

Modern çocukluk anlayışına göre, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi salt ana-babanın görevi olmayıp, çocuğun korunmasında ailenin yanında, toplumun da sorumluluğu bulunmaktadır. Sosyal devlet anlayışının geliştiği 20. yüzyılda çocuğun korunması konusunda kamunun rolü daha iyi anlaşılmış durumdadır (Karataş, 2001). ÇHS'nin 3. madde 1. bendine göre; "Çocuğu ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir". Sözleşmede, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğu kabul edilmektedir (ÇHS, 27/1).

Bu nedenle; çocuklar anne-babalarının ve/veya yakınlarının yanlarında kalmalarının, kendilerinin temel haklarının korunmasına olanak sağlamadığı ve yüksek yararlarına olmadığı belirlenmesinden sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nca korunma ve bakım altına alınmaktadır. Korunma altına alınan ve/veya hakkında bakım tedbiri verilen korunmaya muhtaç suç mağduru ve suça sürüklenen çocuklar yaşlarına ve cinsiyetlerine uygun kuruluşlara (çocuk evleri, sevgi evleri, bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezleri ve koruma, bakım ve rehabilitasyon merkezleri) yerleştirilmektedir.

2.1. 2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanunu ve Korunmaya Muhtaç Çocuk

Sosyal Hizmet Kanununda (1983, md.3/b); Korunmaya muhtaç çocuk, beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup; ana veya babasız, ana ve babasız, ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan, ana ve babası veya her ikisi tarafından terk edilen, ana veya babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuk olarak tanımlanmaktadır.

2.2. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu

Çocuk Koruma Kanunu çocuğu, Türk Medeni Kanunu'ndan farklı olarak daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlamaktadır (5395 sayılı ÇKK, Md. 3/1-a). Böylece kişi kaza-i rüşt kararı veya resmi yolla evlenerek erken yaşta reşit olsa dahi çocuk olarak değerlendirilmektedir. Yani yasa çocuğun biyolojik olarak 18 yaşını doldurmasını esas almaktadır. Yasa korunmaya muhtaç çocuğu iki şekilde tanımlamaktadır. Buna göre:

- a. Acil Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuk:** Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk olarak tanımlanmaktadır (ÇKK, Md. 3/1-a-1).

b. Suça Sürüklenen Çocuk: Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk olarak tanımlanmaktadır (ÇKK,md. 3/1-a-2).

Çocuk Koruma Kanunu çocuğun haklarının korunması amacıyla; çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının güvence altına alınması, yarar ve esenliğinin gözetilmesi, ayrımcılığa tâbi tutulmaması, yaşına bağlı olarak kendisi ile ilgili karar sürecine katılımlarının sağlanması, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde çalışmaları, insan haklarına dayalı, adil, etkili ve süratli bir usul ile izlenmesi, soruşturma ve kovuşturma sürecinde çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi ilkeleri gözetilir (ÇKK, md.4).

Söz konusu yasa suç mağduru çocuğun (SMÇ) ve suça sürüklenen çocuğun (SSÇ) eğitim hakkının korunması ve bir iş, meslek edinmesine vereceği eğitim tedbiri ile olanak sağlar. Çocuk hakkında verilecek eğitim tedbiri ile çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesi ile gerçekleştirilmesine karar verebilir (Md. 5/1-b). Halk eğitimi ve mesleki eğitim merkezleri ile Türkiye İş Kurumu İl Müdürlükleri, açtıkları ve açacakları kurs ya da programlar hakkında süre, konu, hedef kitle gibi hususları içeren listeleri oluşturarak periyodik olarak mahkeme veya çocuk hâkimiile, il ve ilçelerdeki koordinasyon makamlarına bilgi verir (Balo, 2009: 200). Böylece çocuk için en uygun iş kolu, en uygun kurs ve/veya çalışma zamanı ve süreleri belirlenebilir.

Ancak unutulmamalıdır ki, çocuk işçiliğini önlemede en önemli alternatif eğitimidir. Çocuklar ne kadar eğitim sisteminin içerisinde ise, o kadar çalışma hayatının dışında kalmaktadır (ÇSGB, 2008b: 28).

Gelişen, değişen yaşam koşulları, gelir dağılımındaki coğrafi farklılıklar, yoksulluk, ekonomik gerilik, kayıt dışı ekonomi, adaletsiz gelir dağılımı, göç ve çarpık kentleşme, işsizlik, eğitimsizlik, geleneksel bakış, çocuk işçi tercihi, ülkelerdeki mevzuat ve denetim eksiklikleri, cezai yaptırımların yetersizliği, çocuk işçiliğini körükleyen, artıran etmenler olarak öne çıkmaktadır.

İç göç, bozuk gelir dağılımı, yetersiz eğitim, hızlı nüfus artışı, atıl işgücü ve işsizlik oranlarındaki yükseklik, nüfusun büyük bir bölümünün halen kırsal kesimde istihdam ediliyor olması gibi etmenlerin her biri çocuk işçiliğini besleyen unsurlardır (ÇSGB, 2008: 10).

Ekonomik istismar, çalışan çocuk istismarının en yaygın ve belirgin biçimidir. Geleceğin temelini oluşturan çocukların gelişim ve eğitim çağında zor ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaları çocukların her türlü ihmal ve istismarın mağdurları durumuna düşmelerine neden olabilmektedir.

3. Çocuk İşçiliği ve Korunmaya Muhtaç Çocuk Olgusu

Koşar'a (Akt: Yolcuoğlu, 2009: 89) göre; korunması gereken çocuklar sorunu her toplumun kendine özgü sosyal ve ekonomik ortamın, ülkedeki mevcut politika uygulamalarının sonucu olan bir sosyal sorun olarak gündeme gelmektedir. Ülkemizde özellikle kırdan kente aşırı göç sonucu ortaya çıkan plansız kentleşme ve kentte nüfus yığılmasının sonucu ortaya çıkan kentsel ortamdaki işsizlik, ailelerdeki sosyal sorunların, aile parçalanmalarının (family break-out) ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Büyük kentlerimizde gördüğümüz, sokaklarda çalışan, mendil satmak için çırpınan, dilencilik yapan, trafik ışıklarında canhıraş bir şekilde araçların camlarını silmeye çalışan, onu yetiştirme sorumluluğu bulunan büyükleri tarafından hırsızlık yaptırılmaya gönderilen çocukların hepsi korunma ihtiyacı olan çocuk silüetleridir. En geniş anlamıyla korunması gereken çocuk: "temel bakımı, yetiştirilmesi, esirgenmesi ve gözetilmesindeki yetersizlik ve aksama nedeniyle sosyal, fiziksel, ruhsal ve ahlaki yönden sağlıklı bir yetişkin olmasının önünde çeşitli engeller bulunan cocuktur".

SHÇEK, korunmaya muhtaç çocukların bir meslek edindirilerek kuruluşlardan reşit olarak ayrılmalrı için gerekli tüm mesleki çalışmaları yapmaktadır (Yalçın, 2011: 67). Yetiştirme yurdunda korunup da herhangi bir nedenle eğitimine devam edemeyen korunmaya muhtaç çocukların, bir iş ve meslek sahibi olabilmelerini sağlamak üzere kamu ve özel işyerlerinde ücret karşılığı çalıştırılabilmektedirler. İş ve meslek öğrenmek üzere işe yerleştirilecek olan çocukların işe yerleştirilmesinden önce, işyerlerindeki çalışma şartları, yapacakları iş, alacakları ücret ve işverenin sorumluluklarının belirtildiği sözleşme, işveren ve müdür arasında imzalanır. Korunmaya muhtaç acil korunmaya ihtiyacı olan çocuk/suç mağduru çocuk, suça sürüklenen çocuğun bir iş ve meslek edindirilmesi amacıyla bir işyerine yerleştirilmesi aşağıdaki kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilir.

Buna göre:

- 818 sayılı Borçlar Kanunu: 18 yaşın altındakilerin gece saatlerinde ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır.
- 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu hükümlerine tabidir.
- 4857 sayılı İş Kanunu: 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. 14 yaşını doldurmuş, ilköğretim mezunu çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine ve eğitime devam edenlerin okullara devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler(71. Md.). 18 yaşını doldurmamış kişilerin yer ve su altındaki işlerde ve sanayilerde gece çalıştırılmaları yasaklanmıştır (72. Ve 73. Md.). Ayrıca 16 yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması da yasaklanmıştır (85. Md.).
- 859 sayılı Deniz İş Kanunu hükümlerine tabidir.

- 5953 sayılı Basın İş Kanunu hükümlerine tabidir. Yalnızca köylerde ve kırsal yörelerde tarım işçisi olarak, çocuğun çalışması Müdürün iznine bağlıdır.

Ayrıca T.C. Anayasası'nın 50. Maddesi gereğince kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Çocuğun yüksek yararı Çocuk Hakları Sözleşmesinin üzerine inşa edildiği ana fikrin kavramsal karşılığıdır (Şirin, 2011: 56). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de aile içinde, ailesiz ve özel durumdaki çocukların korunması, ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Çocuğun ekonomik sömürüye, her türlü tehlikeli işe ve eğitime, sağlığına ve toplumsal gelişmesine zarar verecek çalışmalara karşı korunması gibi haklar da bu gruba örnek verilebilir (Aktürk, 2006: 28-29). Resmi denetim ve düzenlemelerden uzak, kendi çalışma koşullarını kendilerinin oluşturduğu bir düzende ucuz emek, çocuk işgücünden sağlanmaktadır (Baştaymaz, 1998: 65).

Korunmaya muhtaç çocukların bir iş ve meslek edindirilmeleri amacıyla işe yerleştirilmeleri genellikle "Korunmaya Muhtaç Çocukların İş ve Meslek Sahibi Olabilmeleri İçin İşyerlerinde Çalıştırılma Esaslarına İlişkin Yönetmelik" doğrultusunda gerçekleştirilir.

Çocukların işe devam, işe uyum ve iş eğitimlerinin kontrolleri grup sorumlularınca (öğretmenlerce) yapılır. Korunmaya muhtaç çocuğun gelişiminin engellenmemesi için işverence tek taraflı olarak, sözleşme akdi, çocuğun işyeri, iş ve işkolları değiştirilmesine izin verilmez.

Ancak korunmaya muhtaç çocukların hayata hazırlanmalarında bir işe yerleştirilmeleri önemlidir. Voltaire'nin söylemiyle; "Çalışmak bizi şu üç şeyden kurtarır: can sıkıntısı, kötü alışkanlıklar ve yoksulluktan". Çocukların da korunması amacıyla çocuklar zaman zaman özellikle hizmet sektörlerinde işe yerleştirilebilmektedir. İşe yerleştirmeler yerel bakış açılarıyla sorunlu olabilmektedir. Çünkü işletmeler korunmaya muhtaç çocukları çalıştırmada kabullenici değillerdir. Kabullenici olanların çoğu da işletmecici tutumundadırlar. Bu da korunmaya muhtaç çocukların işe yerleştirilmelerinde ekonomik sömürüye açık hale gelebilmektedir. Çocukların gelişimsel yetersizlikleri işçi olarak tercih edilmelerinde ve emeklerinin sömürülmesinde en belirleyici faktörleri oluşturmaktadır.

3.1. Çalışan Çocukların Yüksek Risk Grubu Olma Nedenleri

Ailenin belirli sorumluluklarının başında, çocuklarının iş sahibi olmalarına yardımcı olması, iş ve meslek yaşamındaki sorunlarının çözümüne katkıda bulunması, evlenip bir yuva kurmalarını sağlamak gelmektedir (Çamur, 2003: 38). Çocukların sokakta çalışması, uzun saatler sokakta olmalarına, beslenme ve sağlık sorunları yaşamalarına, eğitimlerinin aksamasına neden olmaktadır (Karatay ve

Diğ., 2003: 254-272). 4857 sayılı İş Kanunun 71. maddesi gereği on beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak on dört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler (ÇSGB, 2006a: 26). Sokak çocuklarının bağlayıcı kanuna rağmen çalıştırılması tamamen çocuk işçi emeğinin sömürüsü olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuğun işçi olarak tercih edilmesi çocuğun ciddi derecede psiko-sosyal ve fiziksel zarar görmesinde aşağıdaki nedenler etkilidir.

1. Yetişkinlerden anatomik, fizyolojik ve psikolojik olarak geridirler.
2. Çalışma ortamı koşullarının tehlikelerinden daha fazla etkilenirler.
3. Çocuklarda risk kavramı ve risk bilinci gelişmemiştir. Riskin algılanması ve riski yönetme becerileri zayıftır.
4. Araç gereç, makine erişkinlerin fiziksel ölçülerine göre düzenlendiğinden çocuğun ölçülerine göre büyüktür. Bu nedenle çocuklar aletlere yeteri kadar hâkim olamazlar.
5. Deneyimsizdirler. Çevrelerindeki olayları ve riskleri değerlendirmezler.
6. Meraklıdırlar. İşyerindeki araç gereçleri inceleme, karıştırma eğilimleri nedeniyle kaza yapma olasılıkları yüksektir.
7. Oyun oynama isteğindedirler. Oyun oynayarak bedensel, ruhsal ve sosyal gelişim gösterirler. Çalışma hayatında, iş başında ve bazen iş aletleri ile de oyun oynama hevesleri kazaya uğramalarına neden olur.
8. Fiziksel ve kimyasal maddelerden daha fazla etkilenirler.
9. Emeği ucuzdur. Sanayileşmenin ilk dönemlerinden beri “ucuz işgücü” olarak benimsenmiştir.
10. Küçük yaşta çalışmaya başlamaları, kronik etkisi olan ortam koşulları bakımından çocuk işçileri daha riskli hale getirir.

Bunların yanında korunmaya muhtaç çocuklar da ailenin koruma desteğinden yoksunluğunun yanında daha bilinçsiz, daha cesur, vurdumduymaz ve çalışmama eğilimleri daha yüksektir. Merakları ve cesaretleri ile her türlü, özellikle hızlı ve çok para veren hizmet sektörüne ilgilidirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk işçiliği çok yönlü ve çok faktörlü bir olgu olması nedeniyle ortadan kaldırılması çalışmalarının bütüncül, ilgili kesimlerin tamamının katılımının sağlanması ve belli bir takvimlendirilmiş program dâhilinde gerçekleştirilmesi, azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasında en belirleyici unsurdur.

Devletler gelecekte ülkenin her kesiminde aktif görev alacak ve ülke ekonomisine en azından işgücü olabilecek çocukların psiko-sosyal gelişimlerinin sağlıklı gerçekleşmesi, nitelikli işgücü olarak yetiştirmelerini sağlamak amacıyla çocuk işçiliği ile etkin ve gerçekçi stratejilerle mücadele etmelidirler.

Bunun yanında, özellikle sosyal devlet yapısı ile her türlü bakımı, eğitimi ve sosyalleşerek topluma adaptasyonunun tamamen kamu kurum ve kuruluşları ile yapılan korunmaya muhtaç çocukların, çocuk işçi olarak kanunlar ve mevzuatlar çerçevesinde çocuğun yüksek yararından asla ödün vermeden gerçekleştirilmesi için her türlü önlemler alınmalı, denetimi sık ve düzenli olarak gerçekleştirilmelidir. Ayrıca korunmaya muhtaç suç mağduru ve suça sürüklenen çocukların eğitimi, gelişimi ve çalışmalarından doğrudan sorumlu ve Çocuk Koruma Kanunu kapsamında danışmanlık tedbiri de uygulayan gruba oluşturan personelin (öğretmen, sosyal çalışmacı, psikolog, sosyolog ve çocuk gelişimci gibi) çocuk işçiliği ile ilgili eğitimi tamamlanmalı, ilgili personelin aktif olarak çocuk işçiliği ile mücadele süreçlerine dâhil edilmeleri önemli yarar sağlayacaktır.

Çünkü çocuk işçilerin taşıdıkları riskler, korunmaya muhtaç çocuklarda söz konusu çocukların ailelerinden genel ve özel nedenlerle ayrılmalarından/ayrı kalmak zorunda olmalarından dolayı ailenin koruma, sosyalleştirme, geleceğini teminat altına alma ve iyi bir iş sahibi olabilecek eğitimi alma fonksiyonlarından yoksundurlar.

Bu doğrultuda; korunmaya muhtaç çocuklar gelecekte geçer akçe olacağı öngörülen mesleklere çocuklar yönlendirilebilirler. Bunun için Türkiye İş Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezleri ile Akşam Sanat Okulları ve Çıraklık Eğitim Merkezleri etkin rol üstlenebilirler.

Korunmaya muhtaç suç mağduru ve suça sürüklenen çocukların çalışmalarına olanak sağlayacak belli ve uluslararası kriterler belirlenebilir. Söz konusu çocukların çalışabilecekleri yerlere 5 yıllık iyi ticari sicil alma, düzenli vergi ve çalışan maaşlarını ödeme, işyerinde çocuk ihmal ve istismarına dair olayın yaşanmamış olması, çocuk işçiliği için öngörülen ulusal ve uluslararası azami uygulamalara sahip olma, sigortasız işçi çalıştırmama gibi uygulamalar yapılabilir. Böyle işyerleri teşvik kapsamına alınabilirler. Böylece çocukların çalışma hayatlarında standartlaşma sağlanabilir ve onlar için güvenli çalışma alanları oluşturulabilir.

İşyerleri “Ahilik Sistemi” gibi usta-çırak şeklinde iş öğretmenin yanında iyi ahlak, toplumsal değerler, psiko-sosyal destek sağlayabilecek “korumalı işyeri” şeklinde tercih edilebilir veya yapılandırılabilir. Özellikle suç mağduru ve suça sürüklenen çocuklara yönelik korumalı alanlarda sosyal rehabilitasyon merkezlerinin bir parçası, uzantısı olarak özel atölyeler (ayakkabı, mobilya, tekstil vb.) açılabilir.

Devlet ve kamu teşviki ile korunmaya muhtaç suç mağduru ve suça sürüklenen çocukların bir iş ve meslek edinme, iş deneyimlerini artırıcı faaliyetleri bizzat deneyimleyerek öğrenmelerini sağlamak amacıyla MEB Uygulama Otelleri gibi döner sermayeli işyerleri açılabilir.

Daha önceden yatılı sosyal hizmet kuruluşlarında kalmış ve reşit olarak ayrılmış, toplumda kendisini kabul ettirmiş kişilerin iş deneyimlerinden çocukların bizzat görerek, tanık olarak ve dinleyerek öğrenmeleri sağlanabilir, modellemelerine fırsat verilebilir.

Çocuk işçiliği, çocuğun emeğinin sömürülmesi, gelişiminin ve eğitiminin engellenmesi nedeniyle hem çocuk ihmal ve istismarı, hem de çocuk hakları ihlalidir. Çocuk işçiliği ile mücadele birçoğumuzun yasal, birçoğumuzun vatandaşlık, ancak hepimizin insanlık görevidir. Bununla birlikte, bu çocuk korunmaya muhtaç acil korunmaya ihtiyacı olan suç mağduru çocuk ve/veya suça sürüklenen çocuk ise toplumsal sorumluluğumuz daha da artmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktürk, S. (2006). *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Çocuk Hakları ve Güvenliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 28-29, Hatay.

Avşar, Z., ve Ögütoğulları, E. Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2012(1), 9-10, Ankara.

Balo, Y. S. (2009). *Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması*. Güncellenmiş 2. Baskı, Seçkin Kitapevi, 200, Ankara.

Baştaymaz, T. (1998).Günümüzde Geleceğimizi Karartan Bir Problem: Çalışan Çocuklar. *Mercek*, 12: 65.

Centel, T. (1996). Türk Hukuku Açısından Çocuk ve Genç İşçi Haklarının Avrupa Sosyal Şartıyla Korunması. *İnsan Hakları Yıllığı*, 17: 125-127, TODAİE Yayınları, Ankara.

Coşgun, M. (2012).Gençlerin Kimlik Gelişimi ve Sosyalleşme Sürecine Televizyon Dizilerinin Etkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 28(3).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2006a). *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Çare Birlikte Bilgilendirme Materyali Birinci Kitap*. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, Ankara, 9-26.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2006b).*Türkiye’de Çocuk İşçiliği Çare Birlikte Bilgilendirme Materyali İkinci Kitap*. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, 9, Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2008a). *Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi*. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, 7-10, Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2008b).*Çocuk İşçiliği İle Mücadele Öğretmen El Kitabı*. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, 28, Ankara.

Çamur Duyan, G. (2003). Aile Yaşam Döngüsü ve Gelişimsel Farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2):38, Ankara.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2004). Resmi Gazete.25425; 06 Nisan 2004.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1997). T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayını, Ankara.

Dönmezer, S. (1984). *Sosyoloji*. Savaş Yayınları ,Ankara,141.

Erbil, N., Divan, Z. ve Önder, P. (2006). Ergenlerin Benlik Saygısına Ailelerinin Tutum ve Davranışlarının Etkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 8:3 (10): 7.

Ercan, F. (1996).Alt Sözleşme Şekillerine Dayalı Üretim. *İktisat*,357: 49-52.

Fichter, J. (1994).*Sosyoloji Nedir*. Çev: Çelebi Nilgün, Ankara: Atilla Kitabevi, 23.

Giddens, A. (2000).*Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 122.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2007), İstanbul Sokak Çocukları Rehabilitasyon Modeli Sempozyumu. *Teorik Bilgilerle Zenginleştirilmiş Sempozyum Kitabı*, 117-118.

Kapız, S. (2000).Günümüz Rekabet Koşulları Çerçevesinde Kadın ve Çocukların Korunması Hakkı. *Küreselleşmenin İnsani Yüzü* içinde (Der. V.Bozkurt). Alfa Yayınları, 345, İstanbul.

Karabulut, Ö. (1996). *Türkiye’de Çalışan Çocuklar*. Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul.

Karataş, K. (2001), Toplumsal Değişme ve Aile.*Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(2), Ankara.

Karatay, A., Laçın, A., Yiğit, T. ve Pala, H. (2003). Beyoğlu Bölgesinde Yaşayan Yoksul Aileler ve Sokakta Çalışan Çocuklar. Bilgili A. E. ve Altan, İ. (Yay. Haz.), *Yoksulluk*, 254-272, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.

Özgüven, M. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ekin Kitabevi, 43, Bursa.

SHÇEK (2009). Korunmaya Muhtaç Çocukların İş ve Meslek Sahibi Olabilmeleri İçin İşyerlerinde Çalıştırılma Esaslarına İlişkin Yönetmelik. 28.11.1983, 18235 R.G.

SHÇEK (2010). *Sokakta Yaşayan ve/veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modelinin ve İl Eylem Planlarının Değerlendirilmesi Raporu*. 10, Ankara.

Şirin, M. C. (2011). Çocuğun Yüksek Yararı: İdare Hukuku'nda Uygulanabilirliğine Dair Bir Deneme. 1. Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, 56, Ankara.

Sönmez, N. (2006). *Polis Mevzuatı*. İkinci basım, Seçkin Yayınevi, 90, Ankara.

T.C. Anayasası. (1982).

Türkiye İstatistik Kurumu (2006). *Çocuk İşgücü Anketi*. www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 15.09.2013.

Yalçın, A. (2011). *Korunmaya Muhtaç Çocukların Gelecek Kaygılarının İncelenmesi: Afyonkarahisar Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü, Afyonkarahisar.

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Çocuğun İyilik Hali ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2): 89.

2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu. (1983).

4721 Türk Medeni Kanunu

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. (2005).

ÇOCUKLAR İÇİN DÜZENLENEN ŞARTLI NAKİT TRANSFERİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Dilara USTABAŞI*

ÖZET

2001 yılında 59. T.C. Hükümeti ve Dünya Bankası arasında imzalanan anlaşmayla faaliyete geçirilen ‘Sosyal Riski Azaltma Projesi’ kapsamında yoksulluk nedeniyle sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan çocukların ailelerine Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığıyla Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) sağlanmaya başlanmıştır. ŞNT içeriği itibariyle Türkiye’deki çocuk refahı alanında önemli bir gelişmedir. Ancak uygulamaya bakıldığında bir takım aksayan yönler hemen göze çarpmaktadır. Örneğin, ŞNT başvurusunda bulunan ailelerin bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmama şartı aranmaktadır. Bu durum marjinal sektör ya da kayıt dışı çalışmayla sigortalı işçiden daha fazla kazanan kişiyi sırf sigortalı görünmediğinden ŞNT hak sahibi yapmaktadır. Öte yandan asgari ücret karşılığında çalışıp kirada oturan, ekonomik yönden güç durumda olan bir kişinin çocuğu için ŞNT başvurusu yapamaması, hem ciddi bir mağduriyete neden olmakta hem de sosyal adalet ilkesini zedelemektedir.

Bu çalışmada uygulamadaki görüntüsü itibariyle çocuklar için düzenlenen ŞNT’lere başvuru şartlarına ve yardımların takibine ilişkin birtakım değerlendirmelerde bulunulacak; uygulamaların daha etkin olabilmesi yönünde öneriler sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal yardım, ŞNT, çocuk refahı.

GİRİŞ

Yoksulluk birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gibi Türkiye’nin de mücadele ettiği sosyo-ekonomik nitelikli sorunlardan biridir. Bu olgudan en çok etkilenenlerin çocuklar olduğu bir gerçektir. Bir ailenin toplam gelirinden yola çıkarak hesaplanan kişi başına düşen gelir ve çocukların ihtiyaçlarına ayrılan kaynak onların beslenme, sağlık, giyim, eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanabilmesiyle doğru orantılıdır. Yoksulluğun aileyi dolayısıyla da çocuğu olumsuz etkilemesi durumu çocuk yoksulluğunu gündeme getirmektedir. Öyle ki küçük yaşta okul ihtiyaçlarını karşılamak ya da aile bütçesine katkıda bulunmak durumunda kalan/bırakılan çocuk enformel sektörde bir şekilde yerini almaktadır. Bu durum çocukların sağlık, eğitim gibi başlıca olanaklardan yararlanmalarına engel olduğu gibi onların sokakta olası istismarlara (suç, madde kullanımı vb.) maruz kalmalarına neden olabilmektedir.

* Arş. Gör., KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü.

Çocuk refahını esas alan sosyal politikalar kapsamında ailede kişi başına düşen gelir endeksli sosyal yardım uygulamaları geliştirilmektedir. Burada çocuğun iyi olma halinde dikkate alınan ölçüt onun yaşına uygun göstergelerden faydalanabilmesidir. Tüm bunları etkileyen baş faktör ise maddi açıdan yeterli olma halidir. Bu sayede temel haklarından yoksun kalamayacaklardır. Bu doğrultuda belirli periyodlarla ailelere çocuklarının sağlık ve eğitim masraflarını karşılamaları ya da yine çocuklarının gelişimi için kullanmalarına yönelik ödemeler yapılmaktadır. Çocukların iyilik halinin sağlanmasına yönelik düzenlenen bir sosyal politika ürünü olan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT), nüfusun ekonomik yönden en alt düzeyinde olan ailelerin çocuklarını için düzenlenen bağlı nitelikte bir sosyal yardım programıdır. ŞNT çocukların okula devam etmeleri, hamile kadınlarla 0-6 yaş çocuklarının düzenli olarak sağlık merkezlerinde muayene olmaları şartıyla yapılan bir sosyal yardım uygulamasıdır.

Birçok sosyal politika ürünü olduğu gibi ŞNT uygulamasında da görünürdeki haliyle bir takım problem ya da eksiklikler mevcuttur. Bu çalışmada ŞNT'lere başvuru kriterleri, yardımın kimler tarafından verildiği, yardımın yapılış şekline yönelik hususlar üzerinde durulacak ve daha verimli ŞNT uygulaması için önerilerde bulunulacaktır.

Şartlı Nakit Transferi

Halk arasında çocuk parası olarak da bilinen ŞNT, Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında düzenlenen dört ana programdan biridir. 14 Eylül 2001 tarihinde Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetiyle yapılan Sosyal Riski Azaltma İkraz Anlaşmasıyla 28 Kasım 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Bilici, 2003: 31). ŞNT 2007 Mart'ında SRAP sona erene kadar Dünya Bankası sponsorluğunda yürütülmüş, daha sonra bu uygulama Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün (SYDGM) bünyesinde devam etmeye başlamıştır. Uygulama 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunuyla Fondan yararlandırılarak yürütülmektedir. ŞNT yararlanıcı sayısı ve ayrılan kaynak bakımından SYGM' nin en kapsamlı yardım programlarından biridir (SYGM, 2013: 26).

ŞNT, yoksulluk nedeniyle çocuklarını okutmada güçlük çeken aileler ile okul öncesi dönem çocuklarının sağlık kontrollerini düzenli yaptırılmayan ailelere yapılan ekonomik destek programıdır.

ŞNT uygulamasında eğitim, sağlık ve gebelik şeklinde üç yardım programı mevcuttur. 0-6 yaş arası okul öncesi dönem çocuklara sağlık yardımı, 6-17 yaş arasındaki eğitim çağı çocuklarına eğitim yardımı ve hamile kadınlara yönelik gebelik yardımı gerekli koşullar yerine getirildiğinde yapılmaktadır (SYGM, 2013: 29).

Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY), nüfusun en yoksul kesimindeki çocukların ve hamile kadınların temel sağlık hizmetlerinden tam anlamıyla ulaşabilmeleri, düzenli olarak sağlık kontrollerini yaptırabilmeleri şartıyla SYDGM tarafından gerçekleştirilen bir uygulamadır. Bu sosyal yardım uygulaması SYDGM ile Sağlık

Bakanlığı protokol çerçevesinde yürütülmektedir. (Kalagan, 2009: 241). Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY), yoksul ailelerin çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri şartıyla gerçekleştirilen bir sosyal yardım programıdır. Bu uygulama SYGM ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında anlaşmalı olarak yürütülmektedir.

ŞNT yardım programına başvurular 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda başvuru yapacak kişilerin şartları sağlamalarının yanı sıra kendilerinin ya da eşinin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tabi olmamaları gerekmektedir. Bu koşulları sağlayan kişiler 15 Ağustos-15 Ekim tarihleri arasında ikamet ettikleri illerde Valilik, ilçelerde Kaymakamlık bünyesinde yer alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına istenen evraklarla birlikte başvurabilirler. Başvuruda ŞNT sözleşmesini okuyup imzalarlar. Daha sonra vakıf personeli tarafından ailenin getirdiği evraklar bilgisayar ortamına işlenir ve yapılan gelir testi sonucu ailenin yoksulluk puanı hesaplanır. Yoksulluk puanı yeterli bulunan aileler ŞNT almaya 'aday' olurlar. Aday ailelere ev ziyareti yapılır. Bu süreci de sorunsuz tamamlayan aileler ŞNT yararlanıcısı olurlar. Yardımlar PTT Bankalarından anneler adına açılan hesaplara iki ayda bir yatırılmaktadır (<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/>). Çocuk başına, ilköğretime gidiyorsa erkek öğrenci için aylık 30 TL, kız çocuk için aylık 35 TL; ortaöğretime gidiyorsa erkek öğrenci için aylık 45 TL, kız öğrenci için aylık 55 TL olarak ödenmektedir. Hamile kadınların doğumlarını hastanede yaptıklarında bir kereliğine 70 TL, gebelik süresince düzenli doktor muayenesinden geçmeleri neticesinde her ay 30 TL, doğumdan sonra doktor muayenesinden geçtiklerinde 2 kereye mahsus 30'ar TL olarak ödenmektedir. (<http://www.sgkrehberi.com>).

Şartlı Nakit Transferlerine Yönelik Eleştiriler

3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında değerlendirilen ŞNT'lere sigortalı olan bireyler başvuramamaktadır. ŞNT başvurularında böyle bir şartın olması enformel sektöre girişimin artmasında etkili olabilmektedir (Kocadaş, 2013: 4). Çünkü ŞNT'lerden faydalanamayan sigortalı çalışanlar, çalıştıkları yerden sigortalarının durdurulması talebinde bulunabilmekte bu da işverenin daha az prim ödemesi için fırsat olarak görülebilmektedir. Hâlbuki asgari net ücretin 803,68 TL olduğu (<http://www.csgeb.gov.tr>) günümüzde, geçimini bir tek bu maaşla sağlamaya çalışan dört kişilik bir ailede temel ihtiyaçları hesaba katmasak bile kişi başına düşen gelir oldukça düşüktür. TÜRK-İŞ tarafından, çalışanların geçim koşullarını ortaya koymak için yapılan 'açlık ve yoksulluk sınırı' araştırmasının 2013 Ekim ayı sonuçlarına göre dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.064,26 liradır. Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı (yoksulluk sınırı) ise 3.241,96 lira olarak hesaplanmıştır (www.turkis.org.tr). Yapılan bu araştırmayla edinilen tespitlerle günümüzde 803 lira olarak belirlenen

asgari ücret kullanıcıları yoksulluk sınırının oldukça altındadır. Sadece asgari ücretle geçimini sağlamaya çalışan bir ailede çocukların sırf ebeveyni sigortalı işte çalışıyor olması hasebiyle ŞNT kullanıcısı olamamaları dikkat çekicidir. Çünkü marjinal sektörde yer alıp da asgari ücretten daha fazla gelir edinen bir kişinin çocuklarının ŞNT kullanıcısı olabilmesi sosyal adaletin sağlanamadığının bir göstergesidir.

ŞNT'ye başvuru yapanlara yönelik sistemde yapılan gelir testi sonucunda yoksulluk puanı bu yardımı almaya yeterli bulunan ailelere ev ziyareti gerçekleştirilmektedir. Ailenin yaşadığı ortamın yerinde incelenmesi için yapılacak olan bu ziyarette aile evde bulunamazsa ŞNT başvuru dosyası arşive kaldırılmaktadır. Bu durumda aile yoksulluk puanlarının yeterli bulunmadığını, başvurularının olumsuz sonuçlandığını düşünebilir. Aile ziyaretlerine gitmeden evvel aileye haber verilmemesi sosyal incelemenin daha doğal gerçekleştirilmesi için bir esastır. Ancak ailenin bir defa evde bulunamaması durumunda ŞNT başvuru dosyalarının arşive kaldırılması adil bir uygulama değildir.

ŞNT başvurularında yeterli fakirlik puanı alan ailelere ev ziyaretleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıf personeli tarafından gerçekleştirilmektedir. Vakıf personelinin bu işi yapmada ne denli yeterli olduğu, hangi lisans eğitimini aldığı önemli bir tartışma konusudur. Vakıflarda aile ziyaretleri 'Sosyal yardım ve inceleme görevlisi' görev tanımlaması yapılan personeller tarafından gerçekleştirilmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı resmi sitesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıf Personelleri Hakkında Genel Bilgi başlığı altında vakıflarda belirsiz süre istihdam edilecek unvanlar adı altında şu şekilde tanımlanmıştır;

'Sosyal yardım ve proje başvuru sahiplerinin ve Genel Sağlık Sigortası gelir testine ilişkin başvuru sahiplerinin muhtaçlığına ilişkin araştırmalarını mahallinde yürütür, Mütevelli Heyetine sunulmak üzere "Sosyal İnceleme Raporunu" hazırlar ve diğer kamu hizmetleri ile ilgili olarak hedef kitleye yönelik danışmanlık ve yönlendirme faaliyetlerini yürütür. 16.02.2012 tarih ve 2012/1 sayılı kararda İş Tanımlarında belirtilen; sosyal yardım ve proje destek programlarının yürütülmesine, hedef kitleyi izlemeye, hedef kitle ile diğer kamu hizmetleri arasında bağ kurmaya ve danışmanlık yapmaya yönelik görevleri yerine getirirler. Gerekli nitelikler;

4 Yıllık Yükseköğretim Kurumlarından mezun olmak (ihtiyaç durumuna göre Mütevelli Heyeti tarafından İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Eğitim Fakülteleri ile Sosyoloji, Psikoloji, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, Halkla İlişkiler, İletişim ve Sosyal Hizmetler Bölümleri tercih edilebilir.)

İşe alım sürecinde geçerli olan Kamu Personeli Seçme Sınavında KPSS P3 puan türünde en az 60 puan almış olmak

Sosyal iletişim becerisine sahip olmak

İhtiyaç duyulması halinde Mütevelli Heyeti tarafından; yabancı dil bilmek, işaret dili bilmek, bilgisayar programları kullanabilmek vb. özel şartlar da aranabilir.'

(<http://appext.aile.gov.tr/vakifilan/Giris.aspx>).

Bu görev tanımlamasından yola çıkarak eleştirilecek bir takım hususlar göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi sosyal yardım ve inceleme görevlisinin herhangi bir lisans programından mezun olabilir olmasıdır. Bu durumda bir fizik, biyoloji ya da tarih bölümü mezununun da bu görevi yapabileceği

çıkarılabilir. Bu durumda bu kişilerin sosyal yardım alanında ne derece verimli çalışabilecekleri tartışma konusudur. İnsanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesine yönelik eğitim alan bir sosyal çalışmacı ile herhangi bir lisans mezunu bu mesleği icra etmede karşılaştırılmamalıdır. Çünkü sosyal çalışmacı insanların sosyal sorunlarının çözümüne yönelik eğitim alırken, herhangi bir lisans mezununun bu mesleği icra etmek üzere bu işe başvurması son derece yanlıştır. İkinci bir sorun alanı ise, sosyal yardım ve inceleme görevlilerinin kamunun en kapsamlı sosyal yardımlarını sağlayan biri olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları mütevellilerince istihdam ediliyor olmasıdır. Burada iki nokta dikkati çekmektedir. Bu kişilerin hem ülkemizin en geniş sosyal yardım ağına sahip bir Bakanlığınca istihdam edilmesi hem de istihdam eden kişilerin müteveli oluşudur. Bakanlığın sosyal yardım alanında çalışmaya uygun eğitim almış kişileri merkezi atamalar yoluyla değil de istihdam belirleyici olarak mütevellileri belirlemesi oldukça şaşırtıcı bir durumdur. Mütevellinin istediği herhangi bir lisans mezununu istihdam edebilme hakkı, açıkta kalan yüzlerce sosyal çalışmacıya haksızlık olmakla birlikte mütevellinin iş sahibi olamayan lisans mezunu yakınlarına da kucak açabileceğini göstermektedir.

ŞNT’den yararlanmaya hak kazanmış ailelerde kadının konumunu güçlendirmek amacıyla yardımlar, annelere PTT Bankalarından adlarına açılmış hesaplardan yapılmaktadır. ŞNT yardımlarının fondan kaynaklı gecikmeleri nedeniyle yararlanıcı kadınlar ya SYDV çalışanlarına ya da bankalara gidip yardımın hesaplarına yatıp yatmadığını kontrol etmek durumundadır. Bu süreçte bilgi almak için koşuşturan kadın, ŞNT yardımlarının hesaplara yatırıldığı günde de yardımı alabilmek için saatlerce banka önlerinde sıra beklemek durumundadır. Son zamanlarda ŞNT yardım alıcılarının oluşturduğu kalabalığa binaen ulusal ve yerel haberlerde ŞNT izdihamı başlıklı haberler yaygınlaşmaktadır. Bu durum konumu güçlendirilmeye çalışılan kadını hem bedenen hem de ruhen yıpratmaktadır. Saatlerce sosyal yardım alabilmek için sıra beklemenin verdiği yorgunluğun yanı sıra ‘muhtaç’ olmanın verdiği olumsuz etiket bu yardımın yapılış şeklinin insan onuruna yakışır şekilde olmadığını göstermektedir.

ÖNERİLER

ŞNT başvurularında sigortalı olmama şartı sosyal adaletin sağlanması önünde de bir engeldir. Bu şartın başvuru yapmada dikkate alınmaması, ŞNT kullanıcılarının ailede kişi başına düşen gelirle belirlenmesi, olası enformel sektör çalışanlarının detaylı bir araştırmayla tespit edilmesi gerekmektedir.

ŞNT kapsamında gerçekleştirilen ev ziyaretlerinde evde bulunamayan ailelerin başvuru dosyaları arşive kaldırılmamalı en azından bir ziyaret daha gerçekleştirilmelidir. Aile evlerine ziyaret amacıyla geldiğini ancak evde bulunmadıklarına yönelik bilgilendirilmelidirler. Bu sorun aileye kesin bir tarih verilmeden, belli bir tarih aralığı verilerek de çözülebilir. ŞNT kullanıcı adayı olan aileler aranarak ya da mesaj yoluyla

örneğin 15 Aralık-30 Aralık tarihleri arasında sosyal inceleme için evlerine gelineceğine dair bilgilendirilebilir.

SYDV'lerde ŞNT kapsamında ev ziyaretlerine, vakfın sosyal yardım ve inceleme görevlisi görev tanımı yapılan kişiler gitmektedir. Bu görev tanımına istinaden istihdam edilen kişilerin sosyal hizmet eğitimi almış olduklarına dikkat edilmelidir. Ülkemizde sosyal hizmet bölüm mezunlarının bu alanda merkezi atama yoluyla istihdam ettirilmesi gerekmektedir. Çünkü bu eğitimi almayan farklı lisans mezunlarının sosyal yardım işinde ne denli etkili çalışabileceği tartışılır bir konudur. Merkezi atama ile yapılan yerleştirmelerde hem kayırmacılık olaylarının hem de farklı meslek gruplarının bu işte istihdam edilmesinin önüne geçilebilir.

ŞNT yardımı almaya hak kazananlar için Fondan kaynaklı gecikmeler en aza indirgenmeli, yardımların gecikmesi halinde ŞNT yararlanıcıları arama ya da mesaj yoluyla bilgilendirilmelidir. ŞNT yardımı almak amacıyla bankalardaki yoğunluğun-izdihamın önlenmesi için ŞNT yardımlarının yatırıldığı banka sayısı arttırılmalıdır. ŞNT yardımı alan kadınların vezneden yardım almak için sıra bekleme yerine, hesaplarını bizzat kendilerinin takip edebileceği banka kartı kullanımının yaygınlaştırılması yönünde danışmanlık hizmeti verilmelidir. ŞNT yardım ücretlerinin iyileştirilmesi de ailelerin çocuklarının okula devam etmeleri, düzenli sağlık kontrollerini yaptırmaları için destekleyici bir hareket olabilir.

KAYNAKÇA

Bilici, M. (2003). Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu. *Yoksulluk Sempozyumu*. Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.

Kaya, İ.(2008). *Yoksullukla Mücadelede Eğitimin Rolü: Şartlı Nakit Transferi-Şnt Örneği*. SDÜ SBE. Yüksek Lisans Tezi. Isparta.

Kocadaş, Ü. (2013). Röportaj: Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlar, *Sosyal Güvenlik Eksen*i, 13: 2-5, Ankara.

SYGM (2013), *Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni: Mart*, http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/Node/11873/files/MART_istatistik.pdf, Erişim tarihi: 21.11.2013.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/137-160.pdf>, Erişim tarihi: 21.11.2013.

<http://eprints.sdu.edu.tr/464/1/TS00616.pdf>, Erişim tarihi: 21.11.2013.

<http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/cgm.portal?page=asgari>, Erişim tarihi: 24.11.2013.

<http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/aclikekim13.pdf>, Erişim tarihi: 24.11.2013.

panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/o/cocukrefahbelgesi-tr.pdf, Erişim tarihi: 25.11.2013.

<http://appext.aile.gov.tr/vakifilan/Giris.aspx>, Erişim tarihi: 25.11.2013.

<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/sosyalyardimlar.gov.tr/mce/2008-2010/snt.pdf>, Erişim tarihi: 25.11.2013.

<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/11569/Sartli-Nakit-Transferi>, Erişim tarihi: 25.11.2013.

<http://www.sgkrehberi.com/haber/18325>, Erişim tarihi: 11.12.2013.

<http://yurthaber.mynet.com/mus-haberleri/bulanikta-snt-izdihami-251998>, Erişim tarihi: 11.12.2013.

ÇOCUK YOKSULLUĞU VE ŞARTLI NAKİT TRANSFERİ PROGRAMI

Murat ÖZ¹
Selami TOPUZ²
Ahmet ERGÜL³
Caner ESENYEL⁴

ÖZET

Yoksulluk insanlık tarihi kadar eski bir sosyal sorundur. Bu sorundan etkilenenler en çok dezavantajlı kesimlerdir. Bu dezavantajlı gruplar içinde kuşkusuz en önemlisi çocuklardır. Çocuğun yoksulluktan kurtulması yoksulluk döngüsünün devam etmemesi adına önemlidir.

Yoksulluğun azaltılmasının yanında çocukların sağlık ve eğitim gibi olanaklardan yararlanması nakit transferleri yapılmaktadır. Dünyada özellikle Latin Amerika'da uygulanmakta olan şartlı nakit transferi programı 2001 yılından beri ülkemizde uygulanmaktadır.

Bu bildiride Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımla Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmakta olan şartlı eğitim ve şartlı sağlık yardımları hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Şartlı Nakit Transferi

GİRİŞ

Çocuk Yoksulluğu

Yoksullukla mücadele tarihin her döneminde toplumların gündeminde bir sorun olarak yerini almıştır. Günümüzde de yoksulluk sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu değil, aynı zamanda gelişmiş sanayi toplumlarının da sorunudur.

Yoksulluk, yetişkinlere nazaran çocukları daha ağır biçimde etkilemekte ve çocuklar yetişkinlerde olduğu gibi yoksulluğa dirençli tepkiler verememektedir. Yoksulluk, insanları, yaşamları için gerekli olan beslenme, barınma, sağlık ve güvenlik gibi temel gereksinimlerden mahrum bırakmaktadır. Yoksul kız ve erkek çocuklarının daha çok olmak üzere engelliler, yeterince gelişemeyenler ve kronik hastalıklara yakalananlar olduğu bilinmekle birlikte yeterince beslenememe ve ilk dönem uyarımlar alamama nedeniyle bu çocuklar tam potansiyellerini gerçekleştirememektedir. Yoksulluk, çocukların kaliteli bakım alma ya da okul öncesi eğitime katılma gibi fırsatları azaltmaktadır. Bununla birlikte bu çocuklar

¹ Sosyal Çalışmacı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

² Sosyal Çalışmacı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

³ Aile ve Sosyal Politika Uzmanı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

⁴ Aile ve Sosyal Politika Uzmanı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

okula erişimde, okul malzemelerini satın almada veya ders çalışacak yer bulmada da güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Yeterli bakım ve desteği ebeveynlerinden alamayan çocuklar kazalara, suiistimale, sokak yaşamına veya suça daha açık hale gelmektedir (UNICEF, 2011).

Gelişmiş ülkelerde çoğu zaman yoksulluğun fazlalaşması ve kalıcı olma ihtimali bulunmaktadır. 1990'lı yıllardan sonra yoksulluğun uluslararası bir sorun ve sosyal politika konusu haline gelmesi, uluslararası yardım ve finans kuruluşlarının, yoksul ülkeler ve yoksullukla mücadele konusundaki eğilimleri yoksulluk bir sosyal sorun olarak görüldüğünün bir işaretidir.

Dünya çocuklarının yarısından fazlası yoksulluk, savaş gibi insan hayatını etkileyen ciddi sosyal sorunlarla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuğun en yüksek yararının göz önüne alınması ifade edilirken, çocuk yoksulluğunun devam eden bir olgu olması bir çelişki doğurmaktadır. Yoksulluk çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından gerek duydukları imkânlardan yoksun bırakmakla birlikte, çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk çoğu zaman yetişkinlik döneminde yaşanan yoksulluğun habercisi olmaktadır.

Çocukların var olan fiziksel ve zihinsel özellikleri nedeniyle yetişkinlere göre yoksullukla karşılaşma riski daha yüksektir (Kurnaz, 2009). Bu nedenle çocuk yoksulluğu ile mücadele ülkelerin gündeminde yer alan önemli konulardandır.

Yoksulluk içinde yetişen çocukların sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere ulaşamadıkları bilinmektedir. Ayrıca yoksulluk, çocuk işçiliğine de neden olmaktadır. Çocukların çalışması birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Uzun çalışma saatleri çocukların gelişimine zarar verdiği gibi, fiziksel, duygusal cinsel istismar riskinin artması, eğitim hayatının aksaması gibi sorunlar da yaşanmaktadır.

Çocuk yoksulluğu önlendiği takdirde, çocukların temel haklara ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşması sağlanacağı gibi, yetişkinlikte yoksullukla karşılaşma riski de azaltılacaktır. Bu sayede ülke gelişimi için beşeri sermayeye katkı sağlanmış olacaktır.

Şartlı Nakit Transferi

Şartlı Nakit Transferi (ŞNT), maddi yetersizlikler içinde bulunan ve toplumdan dışlanma riski taşıyan belli bir kesimi, özellikle çocukları ve kadınları hedef alarak, yoksulluk ile mücadele eden ve yardım başvurusunda bulunan kişilerin belirli şartları yerine getirmeleri durumunda verilen nakdi bir sosyal yardım programıdır. Temel iki özelliği sayesinde diğer yardım programlarından farklılık göstermektedir: Şartlılık ilkesi ve hedef kitle yaklaşımı.

1990'lı yıllarda Latin Amerika ülkelerinde yeni bir nakit transferi sistemi olarak doğan ŞNT, o yıllarda uygulanmakta olan geleneksel nakdi sosyal yardım programlarından farklı olarak başvuru sahiplerinin belirli şartları yerine getirmesi durumunda veriliyor olması nedeniyle “şartlı” nakit transferleri olarak adlandırılmıştır. ŞNT genellikle, okul çağındaki çocukların eğitimlerini sürdürmeleri, okul öncesi çağıdaki çocukların sağlık kontrollerinin yaptırılması, hamile kadınların hem kendi sağlıklarını hem de doğacak çocuklarının sağlık kontrollerini aksatmamaları, anne adaylarının doğumlarını hastanede yapmaları şartı ile verilmektedir. Bunun dışında “şartlar”, sağlık, beslenme ve istihdam gibi konular ile ilgili seminerlere katılım, % 80-85 oranında okula devam zorunluluğunun sağlanması veya kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmemesi gibi programın amacına ve ülkede öncelikli olarak çözümlenmek istenen sorunlara göre değişiklik gösterebilmektedir.

ŞNT'nin temel bileşenlerinden olan şartlılık ilkesi, yoksul kesimin sadece ekonomik anlamda desteklenmesine değil, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerle de desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Çünkü ŞNT ile çocuklar, doğdukları günden (veya doğmadan önce) ilköğretim çağına gelene kadar sağlık “şartları” tarafından, okula başladıktan sonra da eğitim “şartları” tarafından çevrelenmektedir. Ayrıca şartlılık ilkesi ile hedef kitleye verilen yardımın amaca uygun hizmet etmesi sağlanmakta, en yoksul nüfusun temel sosyal haklara erişimi kolaylaştırılmakta ve hizmetlere erişimin artması ile bu hizmetlerin hem arzında hem de kalitesinde bir artışın meydana gelmesi beklenmektedir. Bunun yanı sıra şartlılık ilkesi ile yardım alan ailelerin çocuklarını okula gönderme veya çocuklarının aşılarını yaptırmaya gibi doğal yükümlülükleri de pekiştirilmektedir. Uygulama örnekleri incelendiğinde, yararlanıcı hanelerin davranışlarındaki bu tür olumlu sonuçların yanı sıra programdan yararlanamayan hanelerin davranışlarında da buna benzer önemli etkiler olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla programın taşıma etkileri de mevcuttur (Lehmann, Akt. Uzun, 2012).

Pek çok ülke yoksulluk ile mücadele amacıyla Şartlı Nakit Transferlerini kullanmaktadır. Şartlı Nakit Transferleri dışlanmış gruplara ve sosyal koruma altına alınamamış yoksullara ulaşmada başarılı olduğu için önem kazanmıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerini azaltmak ve ülkedeki sosyal güvenlik ağını genişletip, güçlendirmek amacıyla oluşturulmuştur (Öcal, 2009).

Şartlı Nakit Transferi yardım programı, önceden seçilmiş ya da hedeflenmiş, özellikle yoksul olan gruplara veya topluluklara yalnızca bazı gereklilikleri / şartları yerine getirdikçe ödeme yapılan şartlı bir sosyal yardım programıdır.

ŞNT, yardımların kişilere yalnızca belli şartlar karşılığında verilmesi ile diğer yardım programlarından farklı bir yapıya sahiptir. Bu özelliği ile son yıllarda dünya çapında da yoğun olarak uygulanmaya başlanan bu tür yardım programlarının öncelikli amacı -diğer yardım programlarında da olduğu gibi

doğrudan nakdi yardımlar aracılığıyla yoksulluğun önüne geçmek, şartlılık ilkesi ile de yoksul kişilerin temel insani sermayelerine yatırımda bulunmak ve yoksulluğun kuşaklararası geçişini engellemektir (Esenyel, 2009).

Dünya’da Şartlı Nakit Transferi Uygulaması

Dünyada ŞNT benzeri ilk uygulama 1990’lı yılların ortalarında Brezilya’da belediyeler ölçeğinde küçük çapta bir yardım programı olarak ortaya çıkmıştır. Daha geniş ölçekli bir ŞNT programı ise ilk olarak Meksika’da 1991’li yılların ortasında, şimdiki ismi Oportunidades (Fırsatlar Programı) olan, Progresas (Gelişim Programı) ismi ile hayata geçirilmiştir. Brezilya’daki program 2003 yılında ülke çapında ulusal bir yardım programı haline getirilerek Bolsa Família (Aile Paketi) ismini almış ve mevcut tarih itibari ile de yaklaşık 9 milyonluk faydalanıcı sayısı ve 3 milyar ABD Dolarlık bir bütçe ile uygulamaya devam edilmektedir.

ŞNT programları bu üç ülkeden sonra öncelikli olarak Latin Amerika Ülkeleri olan Arjantin, Kolombiya, Şili, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Honduras ve Jamaika’da yaygınlaşmaya başlamış, sonrasında ise bu bölgenin dışındaki ülkelere de ŞNT’ye olan talep artmıştır. Bangladeş, Türkiye, Pakistan, Kamboçya, Burkina Faso ve Etiyopya gibi dünyanın çok çeşitli yerlerindeki ülkelere halen bu türdeki yardım programları uygulanmaya devam etmektedir (Esenyel, 2009).

Türkiye’de Şartlı Nakit Transferi Uygulaması

Türkiye’de uygulanmakta olan ŞNT yardım programı 2000 yılının sonlarında ve 2001 yılının başlarında yaşanan ekonomik krizin etkilerini en aza indirmek için Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 14 Eylül 2001 tarihinde imzalanan ve 28 Kasım 2001 tarihinde yürürlüğe giren bir anlaşma ile uygulamaya konulmuştur. İmzalanan bu anlaşma kapsamında Dünya Bankası’ndan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’na (SYDTF) 500 milyon ABD Doları kredi ve 134 milyon ABD Doları T.C Hükümeti katkısı olmak üzere toplamda 634 Milyon ABD doları kaynak tahsis edilmiştir (Esenyel, 2009).

Ülkemizdeki şartlı nakit transferi uygulamasında kurumsal yapıya baktığımızda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yer almaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sosyal ekonomik ve yoksunluk içerisinde bulunan çocuk, genç, yetişkin, özürlü, yaşlı, şehit yakınları ve gazilere yönelik sosyal hizmetler ve yardımları planlamak, uygulamak, rehberlik ederek yönlendirmek, teşvik ve koordine etmek, denetlemek gibi uygulamalar görev alanında bulunmaktadır (ASPB, 2013).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, ülke genelinde örgütlenmiş geniş yapısı ile yoksullukla mücadele de temel kurumlardan biridir. Genel Müdürlük

tarafından, Vakıflar aracılığıyla yapılan farklı yardım türlerinin yanında Şartlı Nakit Transferleri yapılmaktadır (Yıldırım, 2010).2003 yılından bu yana, Şartlı Nakit Transferi Eğitim ve Sağlık Yardımı adı altında yürütülmekte olan yardım programlarının adı 2010 tarihinde Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımı (ŞESY) olarak değiştirilmiştir (ASPB, 2013).

Şartlı Eğitim Ve Şartlı Sağlık Yardımı (ŞESY)

2012 yılında, şartlı Sağlık Yardımı kapsamında 913.591 kişiye toplam 191.231.290 TL yardım yapılmıştır. 2012 yılında 501.490.030 TL kaynak şartlı Eğitim Yardımı için aktarılmış olup, 2012 Ocak - Aralık döneminde en az bir defa ödeme alan fayda sahibi çocuk sayısı 2.017.810'a ulaşmıştır (ASPB, 2013).

SONUÇ

Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde yoksulluktan en çok etkilenen kesimlerden biri de çocuklardır. Bu alandaki çocuk yoksulluğunun azaltılması amacıyla birçok yardım programı ve çalışmalar yürütülmektedir. Bu yardım programlarından en önemlilerinden biri de Şartlı Nakit Transferi (ŞNT)'dir. ŞNT yardım programında, klasik yardım programlarının aksine, hak sahibi hanelerin çocuğun yaşamını idame ettirebilmesi için gerekli olan temel hizmetlere ulaşmaları şartıyla ödeme yapılmaktadır. Özellikle çocukların eğitimi, sağlığı gibi temel hizmetlere ulaşabilmeleri için devlet eliyle verilen nakdi yardımların çocukların psiko-sosyal gelişimine olumlu yönde etki sağladığı düşünülmektedir. Söz konusu programın temel faydaları;

- Çocukların ve ebeveynlerinin aktif katılımını desteklemek,
- Olumlu davranış değişikliği yaratmak
- Gelecek nesillerin sağlığına ve eğitimine yatırım yaparak nesiller arası yoksulluk döngüsünü kırmada ve çocukların gelecekte yoksulluktan kurtulmalarına olanak sağlayabilmektedir.

Tablo: Türkiye’de Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımları kapsamında yapılan yardım miktarları 2013 (TL)

EĞİTİM				SAĞLIK	GEBELİK	
İlköğretim		Ortaöğretim		Muayene	Loğusalık	Doğum
Kız	Erkek	Kız	Erkek			
35	30	55	45	30	30	70

2001 yılından bu yana uygulanmakta olan ŞNT Programında iki milyonun üzerinde çocuğa ve ebeveyne ulaşılabilmekte ve gelişmekte olan ülkemiz açısından düzenli sosyal yardımların çocuk yoksulluğunu azaltmada ve sosyal adalet ve refahı sağlamada önemli bir rol aldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). (2013). *2012 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.

Esenyel C. (2010), *Türkiye’de ve Dünyada Şartlı Nakit Transferi Uygulamaları*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kurnaz, Ş. A. (2009). *Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

Öcal Y. J. (2012), *Türkiye’de Şartlı Nakit Transferleri: Nitel Analiz*. Sosyal Dönüşüm, Biyoetik ve Kamu Politikaları Konferansı, 12-13 Nisan, Ankara.

United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF) (2011). *Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu*. Ankara.

Uzun C. B. (2012), Türkiye’deki Şartlı Nakit Transferi Yardımlarının Bölgesel Dağılımı. *T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(1): 37-59.

Yıldırım, A. (2010), Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, *Yardım ve Dayanışma*, 2 (1): 9-16.

KORUNMAYA MUHTAÇLIĞIN ÖNLENMESİ AÇISINDAN AYNI NAKDİ YARDIM UYGULAMASI VE ÇOCUK YOKSULLUĞU İLE İLİŞKİSİ

Tuğba UĞUR¹

ÖZET

Yoksulluk içinde olup da temel gereksinimlerini karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere 28.09.1986 tarihinde yürürlüğe giren, günümüze gelene dek çeşitli değişikliklere uğrayan “Ayni Nakdi Yardım Yönetmeliği” hükümleri çerçevesinde sosyal yardım hizmetleri verilmektedir. Ayni nakdi yardım uygulaması çerçevesinde korunmaya muhtaç çocuk statüsünde bulunan çocukların ailelerine (yuvada kalırken aile yanına döndürülme, ailenin maddi acıkan yoksunluk çekmesi vb durumlarda) de yardım yapılmaktadır. Bu yardımların yapılmasında elbette ki yoksulluğun azaltılması ve bireylerin, ailelerin kendi kendine yeter duruma gelmesi amaçlanmaktadır. Burada korunmaya muhtaç çocuk statüsünde bulunan çocuklara verilen sosyal yardımların (Sosyal Ekonomik Destek), ayni ve nakdi yardım yönetmeliği çerçevesinde tartışılması amaçlanmakta, uygulamada yaşanan sorunlar ve yapılan sosyal yardımların çocuk yoksulluğu ile ilişkisi incelenmek istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Korunmaya Muhtaç Çocuk, Sosyal Ekonomik Destek, Çocuk Yoksulluğu

GİRİŞ

Yoksulluk büyük bir çoğunluğu geliştirmekte olan ülkelerde yaşayan insanların en büyük sorunları arasında yer almaktadır. Son 50 yıldır dünya üzerinde büyük bir refah artışı gerçekleşmesine rağmen yoksulluk çağımızın en çetin problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. İnsan nüfusunun % 46'sı yani iki milyar sekiz yüz milyon insan Dünya Bankası tarafından belirlenen günlük 2 ABD doları olan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bir milyar iki yüz milyon insan ise günlük 1 ABD doları olan açlık sınırının altında yaşamayı sürdürmektedir. Her yıl yaklaşık olarak 18 milyon insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı çok erken yaşta ölmektedir. Bu rakam toplam insan ölümlerinin üçte birine eşittir. Her gün 34.000'i beş yaşın altında çocuklar olmak üzere 50.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı ölmektedir (Kabaş, 2009:1).

Yoksulluk, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile yakından ilişkilidir. İstisna olan ülkeler haricinde, genel olarak, azgelişmiş ülkelerde yoksulluk oranı nüfusun % 40 ile % 80'i arasında, geliştirmekte olan ülkelerde ise % 40'ın altındadır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün yoksullukla ilgili raporlarında yoksulluk yapısal ve

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Kocaeli Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü.

geçici olarak ikiye ayrılmaktadır. Yapısal yoksulluğun kaynağı olarak ülkenin sosyo-ekonomik ve politik yapısı ve kurumları, bu kurumların ve yapıların uzun dönemli oluşumları ve yapısal yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçtiği; geçici yoksulluğun ise dönemsel faktörlerden (mevsimlik işsizlik, enflasyon gibi nedenlerden) kaynaklandığı ve kısa dönemde oluştuğu belirtilmektedir (Dansuk, 1997; Akt: İbrişim, 2008:1).

Yoksulluğun Ortaya Çıkışı

Yoksulluk insanlık tarihinin en eski sorunlarından biri olmasına rağmen, onu bir sorun olarak ele alıp üzerinde çalışma yapmanın tarihi ancak 1899 yılı İngiltere'sine kadar gider. Charles Booth, 1899 yılında İngiltere'de ilk yoksulluk çalışmasını yapan kişidir. Yoksulluk çalışmalarının başlatıcısı Booth, ailelerin geçimleri üzerinde durmuş ve gelir düzeyini yoksulluğu belirlemede bir ölçüt olarak kullanmıştır. Booth'un çalışmasının sonuçları 1902 yılında bir başka önemli yoksulluk araştırmacısı Seebom Rowntree tarafından yayınlanmıştır (DPT, 2001: 108) . Rowntree 'nin yaptığı bu çalışmada, yoksulluk sadece geçimle sınırlanmamış, geçinmek için gerekli temel yiyecekler ve bu yiyecekleri temin için gereken gelir, ayrıca giyim ve barınma ihtiyaçları göz önüne alınmış, böylece daha kesin bir yoksulluk tablosu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Marshall, 1999; Akt: Erdem, 2003:20).

16. yüzyıldan sonra ağırlık kazanmış olan yoksulluk çalışmalarının başta John Locke tarafından 17. yüzyılda, mülkiyet hakları çerçevesinde başlattığı tartışma, liberalizmin siyasi bir kuram olarak gelişmesinde önemli bir yer tutar. Liberal siyasal görüş içindeki gerilimler bu dönemde en iyi yoksulluk kavramını yansıtır (Başkaya, 2001, s.68). Çoğu akademik çalışmada yoksulluğun kaynağı liberalizme dayandırılarak kapitalist üretim süreci ve piyasa ekonomisinin koşulları yoksulluğun kaynağı olarak gösterilir (Altan, 2004: 150).

Sosyal devlet uygulamalarıyla 1940-1950'lerde ortadan kaybolmuş gibi görünen yoksulluk 1970'lerde yeniden görünmeye başlar. Sosyal devlet uygulamaları tabakalaşma piramidinin en altında yer alan yoksullar için yararlar sağlamaktadır. Onların sosyal katılımları görece de olsa sosyal devletin ayırdığı bütçe ile gerçekleşmektedir. 1929 Büyük Dünya Bunalımının küçük ölçekli bir benzerinin 1970' li yıllarda Petrol Krizi şeklinde ortaya çıkması ve küreselleşmenin getirdiği uluslararası rekabetin hız kazanmasıyla birlikte ulus devletler, devletlerinin "sosyal" niteliklerinden taviz vermeye başlamışlardır. Devletlerin, sosyal niteliklerinde görülen kırılmalar, ilk olarak sosyal devletin varlığıyla yaşantılarında az da olsa normalleşme bulan ve bunun devamını garantileyen yoksulların halini tekrar içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Böylece yoksulluk yeniden çok uç boyutlarıyla önemli bir sorun olarak gündemdeki yerini almıştır (Erdem, 2003:21). Bu dönemde yoksulluk ile ilgili yapılan çalışmalarda farklı kıstaslar göz önüne alınmış ve bu kıstaslar farklı yoksulluk tanımlarını doğurmuştur.

Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluk, pek çok farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Yoksulluğun objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur. De Jonge'ye göre yoksulluk bir insanın veya hanenin temel ekonomik gereksinimlerini karşılayamama durumunu ifade eder (Jonge, 1998; Akt: Yılmaz, 2006:4). Mack ve Lansley yoksulluğu, toplumun algıladığı ihtiyaçlardan yoksunluk olarak tanımlarken, Townsend'e göre toplum içinde bireyler, aileler ve gruplarda temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan, toplumsal aktivitelere katılamayan ve geleneksel ölçüde yerleşmiş yaşam standardını elde etmek için gerekli kaynaklara sahip olamayanlar yoksuldur (Saunders, 2004: Akt: Yılmaz 2006: 4).

En basit tanımıyla yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamamaları durumudur. Tanımlardaki farklılık, büyük ölçüde, temel ihtiyaçların nelerden meydana geldiği hususundan kaynaklanmaktadır. Ancak genellikle yiyecek, içecek, barınma, giyim-kuşam gibi temel ihtiyaçlara zor erişmek veya erişmemek yoksulluk olarak tanımlanabilmektedir (www.wikipedia.com) . Temel ihtiyaçların neler olduğu hususu toplumdan topluma, sadece coğrafi düzeyde değil zaman içerisinde de, değişmektedir. Temel ihtiyaçlar tanımının değişmesinin en önemli nedeni toplumların zaman içerisinde ilerlemeleridir. Örneğin; elektrik keşfedilmeden önce aydınlatmada elektriğin kullanılması bir ihtiyaç olarak görülmezken, günümüzde hanelerin aydınlatılmasında elektriğin kullanılması temel ihtiyaçlar arasında sayılmaktadır (Hacımahmutoğlu, 2009.13). Zira zenginlik ve yoksulluk temelde sübjektif niteliktedir ve yoksulluk kavramı bir bütün olarak toplumun kabul edilebilir bir asgari yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentilerini yansıtır (İbrişim, 2008:3).

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir.

Yoksulluğun tek bir tanımının olmadığı yukarıda belirtilmişti. Yoksulluk tanımları bu alanda yapılan araştırma kriterlerine, içinde bulunulan konuma ve zamana göre değişmiş ve farklı yoksulluk tanımları ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu yoksulluk tanımlarına yer verilecektir.

Mutlak Yoksulluk- Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, yoksulluğun zaman ve mekâna göre değişmeyen kesin haline ulaşmak için kullanılan bir kavramdır. Amaç yoksulluğun nesnel olarak ölçülmesini sağlamaktır.

Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Asgari refah düzeyi, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari tüketim ihtiyaçlarını ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı TÜİK tarafından iki farklı

şekilde hesaplanmaktadır. İlkinde gıda harcamaları tek başına alınarak hesaplama yapılır (gıda yoksulluk sınırı). Bu tutar bir kişinin yaşamını devam ettirebilmek için günlük alması gereken asgari kalori miktarı dikkate alınarak hesaplanmaktadır. İkincisinde ise gıda harcamaları ve temel ihtiyaçlar için yapılan harcamalar birlikte alınarak hesaplama yapılır (DPT, 2001:106).

Görelî yoksulluk kavramı insanın bir toplumsal varlık olmasından hareket eder. (Tekeli, 2001; Akt: Yılmaz, 2006:5) Görelî yaklaşıma göre yoksulluk, hane halkı ve bireyin refah düzeyinin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Bu yaklaşımda, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanmaktadır (TUİK, 2006). Görelî yoksulluk çizgisi hesaplanırken atılacak ilk adım araştırmanın yapılacağı sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesidir. Bu aşamada refah ölçüsü olarak hem gelir düzeyi hem de tüketim düzeyi belirlenebilir. Daha sonra bu düzeyin belli bir oranı ise yoksulluk çizgisini verir. Örneğin gelir düzeyi üzerinden yoksulluk çizgisi hesaplanmak istendiğinde, önce ortalama gelir düzeyi bulunur. Bunun için yoksulluk çizgisi hesaplanan sosyal topluluğun ortalama gelir düzeyi bulunur. Bu hesaplanırken ya o topluluğun gelirinin aritmetik ortalaması ya da ortancası kullanılır. Ortalama gelir düzeyinin belli bir oranı ise yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir (Aktan, 2002:6).

Görelî yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Başka bir ifade ile görelî yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder (Dumanlı, 1995: 213). Bu anlayış; gelirin salt biyolojik gereksinimleri karşılayabilmesini yeterli görmeyerek, aynı zamanda ona insan onuruna yaraşır bir yaşam olanağı sağlamaya yetecek düzeyde olmasını da gerekli görür. Bu nedenle de görelî yoksulluk, mutlak yoksulluğa göre daha geniş bir yaklaşımla sağlık, barınma, eğitim gibi gıda dışı harcamaları da içeren bir anlam kazanır (Altan, 2004:146).

Objektif Yoksulluk-Subjektif Yoksulluk

Mutlak ve görelî yoksulluk yaklaşımları objektif (nesnel) yoksulluk yaklaşımlarıdır. Objektif yoksulluk yaklaşımlarında yoksulluk için belli bir sınır tanımlanmakta ve bu sınırın altında kalan herkes yoksul olarak nitelendirilmektedir. Yoksulluk objektif olarak belirlendiğinde, bireylerin yoksulluk durumuyla ilgili hissiyatları göz ardı edilmektedir. Örneğin, kendini yoksul olarak görmeyen bireyler veya haneler de yoksul olarak nitelendirilebilmektedir. Bu husus subjektif (öznel) yoksulluk yaklaşımının geliştirilmesinde etkili olmuştur (Hacımahmutoğlu, 2009:17).

Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım (refah yaklaşımı), yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen (normatif) değerlendirmeleri içerir. Subjektif yaklaşım ise yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine (fayda yaklaşımı) önem verir (Aktan, 2002:7).

Subjektif yoksulluk yaklaşımında; kamu araştırmaları ve anketler aracılığıyla katılımcılara yoksul olmamak için gerekli olduğu düşünülen gelir / tüketim ya da refah düzeylerini “yetersiz”, “iyi” ya da “çok iyi” olarak değerlendirmeleri istenerek gelir ve refah odaklı, subjektif yoksulluk standartları oluşturulmaya çalışılır (Wagle, akt: Beken, 2006:12).

Subjektif yöntemin temel iddiası; eğer insanlar kendilerini yoksul hissediyorlarsa yoksuldurlar; o zaman bunu keşfetmenin en iyi yolu da bunun hangi gelir düzeyi olduğunu sormaktır (Beken, 2006:12).

Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu (income poverty) yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanabilir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır (Fikret, 1999; Akt: Taner, 2004:61)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu’nda geliştirilen insani yoksulluk kavramı ise insani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara sahip olmanın da gerekli olduğu fikrine (capabilities approach) dayanır. Bu nedenle asgari gereksinimlerden daha fazla maddi refahın söz konusu olması gerektiğini ve yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğunu dikkate alır. Aynı raporda insani yoksulluğu ölçmek için insani yoksulluk endeksi (The Human Poverty Index-HPI) geliştirilmiştir. İnsani yoksulluk endeksi yaşam süresinin kısalığı, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir (Aktan, 2002:8).

Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk

Kentsel ve kırsal alanlar çeşitli kriterlere (nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu, mesken türü, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı) göre anılmakta ve gelir

düzeyi, tüketim düzeyi ve diğer sosyal göstergelerin dikkate alındığı ekonomik yaklaşıma ya da bu göstergelerin yanı sıra maddi olmayan mahrumiyetler ile sosyal farklılıkları da kapsayan göstergeleri içeren antropolojik yaklaşıma göre yoksul kişiler belirlenmektedir (Taner, 2004:54).

Kır-kent ayrımı yoksulluk ile doğrudan bağlantılıdır. Kırsal ve kentsel alanlarda farklı bir yaşam biçimi, tüketim alışkanlıkları, gelenekler, gelir ve harcama kalıpları söz konusudur (Dumanlı, 1995:217). Kent ve kır olarak tanımlanan yerleşim birimlerinin aralarındaki farklılıklar yaşadıkları yoksulluğun şeklini de birbirlerinden farklılaştırmaktadır. Kırsal alanlarda yaşanan yoksulluk, daha çok tarım ve hayvancılık sektöründe ağırlık kazanmışken; kentsel alanlarda yaşanan yoksulluk sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır. Yapılan araştırmaların sonucunda, kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluktan daha vahim boyutlarda olduğu da ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi ise, kırsal alanların kentsel alanlardan daha geri planda bırakılarak ihmal edilmiş olmasıdır. Aslında bu durum, bir yandan da kentsel yoksulluğa zemin hazırlamaktadır. Zira kırsal alanların bu derece ihmal edilmesi, buralarda yaşayan insanların geçim sıkıntısına düşüp gelir kapısı olarak gördükleri kentlere göç etmelerine sebep olmakta ve kentliler iş sahalarını, göçle gelen bu insanlarla paylaşmak durumunda kalmaktadır. İstihdamın kentliler açısından daralması anlamına gelen bu durum, bir bakıma kentsel yoksulluğun da ana sebebini oluşturmaktadır (İbrişim, 2008:12).

Yoksulluk, kırsal alanlarda kentsel yerlere göre yüzünü daha fazla göstermektedir. Çünkü kırsal alanlarda hem nisbi olarak kişi başına gelir düşüktür. Hem tüketim kalıbı dardır, hem de üretim teknolojileri ile iletişimde daha fazla bir geri kalmışlık söz konusudur. Ayrıca tarım kesimi, kırsal kesim ile hemen hemen özdeşleştiğinden tarımda da geleneksel sektör olması nedeniyle yoğun bir istihdam, kişi başına düşük bir üretim ve gelir yerleşiktir. Dolayısıyla yoksulluğun buralarda yerleşip yoğunlaşması kaçınılmazdır. Nitekim bölgesel dengesizliklerin ortaya çıktığı yerler, genellikle tarımın ağır bastığı, toprak dağılımının yetersiz olduğu ve toprak mülkiyetinin dağılımının adil olmadığı, diğer ekonomik ve sosyal hizmetlerin yeterince ulaştırılamadığı özellikle sosyal ve fiziki altyapının gelişmediği yerlerdir (Dumanlı, 1995:217).

Nöbetleşe Yoksulluk ve Yeni Yoksulluk

Nöbetleşe yoksulluk; kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri yani yoksulluklarını bu gruplara devredebilmeleri demektir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:155)

Bu sistemin temel özellikleri;

- Arsa ve konut piyasasında kurulu ilişkilere dayanması,
- Çoğu kez iş piyasasında kurulu olan, özellikle hemşerilik esaslı ilişkilere eklenmesi,

- Bu piyasalarda yaratılan gelirlerin sistem içinde yer alanlara eşitsiz dağılması
- Bu eşitsiz gelirler temelinde yükselen politik ilişkiler olarak belirtilebilir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:40).

Kente yeni gelenler, kendilerinden önce gelenlerin oluşturduğu ağ iliksilerine eklemlenerek, iş ve kalacak yer sorunlarını çözdükleri gibi belirli bir getiri zenginleşme olanağı da elde etmişlerdir. (Hemşerilik ve cemaat ilişkileri ile desteklenen bu süreç, siyasetin de politika araçları ile müdahalesi sonucu zenginleşme fırsatına da kavuşulmuştur.) Bu süreçte kurallı, baş edilebilir ve de en önemlisi devredilebilir bir yoksulluk ile karşı karşıya kalınmıştır (Beken, 2006:96).

Yaşanan iki büyük ekonomik kriz sonrasında ise bu yoksulluk şeklinin daha yaygın, kuralsız ve baş etmesi çok daha zor bir yoksulluk biçimini aldığı vurgulanmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003, akt: Beken, 2006:96). Formel kesim, kentleşme ve siyaset arasında yaşanan çözümler ve dönüşüm sonucunda “nöbetleşe yoksulluk” kavramının yerini “kuralsız yoksulluk” almaktadır. Bu yeni tür yoksulluk, farklı toplumsal grupları ve bölgeleri ve burada yaşayan yeni yoksulların yoksullukla mücadele mekanizmalarını da bütünüyle değiştirmiştir (Beken 2006: 97)

Yoksulluk modern literatürde yalnızca ekonomik bir çerçevede tanımlanmamaktadır. Yoksulluğun ölçülmesinde gelir düzeyi önemlidir. Bununla birlikte yalnızca hane ya da bireyleri gelirlerini göz önünde bulundurarak yoksulluk tanımı yapmak ya da yoksulları nitelemek, sorunu eksik ele almaktır. Yoksulluğu sadece az kazanmakla ya da açlıkla ele almak yoksulluğun sosyal yönünü ihmal etmektir. Yeni yoksulların tarihin diğer dönemlerindeki toksularda ayıran en önemli özellikleri, gelir azlığından kaynaklanan tüketmemek ve sosyal çevreden, toplumdan dışlanma duygusudur. (Erdem, 2003:55-56).

Yeni yoksulların temel özelliklerinden biri tüketim olgusuyla bağlantılıdır. Yeni yoksullar modern toplumun temel karakteristiği olan tüketim fonksiyonunu yerine getiremeyen, haliyle tüketim toplumunda tüketemedikleri için normal toplumsal yaşayışını devam ettiremeyen insanlardır. “yoksullar içinde bulundukları zaman ve mekan standartlarının doğru ve uygun diye tanımladığı biçimde beslenmeyen veya giyinmeyen insanlardır, ama onlar her şeyin ötesinde “norma uygun” olarak yaşamayan insanlardır” (Bauman, 1999; Akt: Erdem, 2003: 56).

Yeni yoksulluk özellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yoksulluk tipine işaret etmektedir. yeni yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıkan yeni yoksulla şu şekilde tanımlanırlar: “Gelişmiş ülkelerde yaygınlaşan, sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan inanlar. (Işık-Pınarcıoğlu, 2001:66). Bu tanımdan hareketle yeni yoksullukların özellikleri aşağıdaki biçimde irdelenebilir.

Yeni yoksullar, sistemin dışına itilip, marjinalleştirilen, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan insanlardan oluşmaktadır. Yakın çevreleri, aile, arkadaş vb. Sosyal bağları yoktur. Terk edilmişler veya kendileri diğerlerini terk etmişlerdir. Siyasal temsiliyetleri veya sözcüleri yoktur. Ekonomik imkânlardan yararlanamazlar. Paradan sermayeden nasipleri yoktur-dışlanmışlardır. Kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan insanlardır (Erdem, 2003:58).

Yoksullukları kronikleşmiştir (yani uzun süredir- beş yıl- yoksuldurlar ve gelirlerinin büyük bir kısmını - %80- harcadıkları halde karınlarını doyuramamaktadırlar), bu hal onların yoksulluktan kurtulmalarına imkan vermemekte ve yoksulluğa mahkum etmektedir (Erdem, 2003:58). Mücadele gücünü ve yeteneklerini kaybetmişlerdir. “Yeni yoksullar, yaşamlarını iyileştirecek ‘yapabilirliklerini’ kısmen ya da tamamen yitirmişlerdir” (Işık-Pınarcıoğlu, 2001:72).

Hayatın zorlukları karşısında dirençli olabilmek için kendinde güç bulamamak, hep geçmişteki tecrübelerle bağlantılıdır. Yoksulların yaşam deneyimleri hüsrana doludur. Girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ne yaparlarsa yapsınlar sonucu kontrol edemeyeceklerine defalarca şahit olmuşlardır. Tüm denemelerine rağmen iş bulamamışlar ve yoksulluk çemberinden çıkamamışlardır (Erdem, 2003:58). Yoksul bireylerin bu çabalarının sonuçsuz kalması onların umutlarının yıkılmasına sebep olmuş ve acziyeti öğretmiştir.

Yoksulların bu özellikleri psikolojideki “öğrenilmiş acziyet” kavramı ile ilişkilendirilebilir. Cüceloğlu (1997:317)’ ye göre; öğrenilmiş acziyet, engellenmeye karşı verilen duygusal tepkidir. Hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde, hayvan ne yaparsa yapsın aynı kötü durumla karşılaşmaktadır. Ortamı değiştirildiğinde (şok gibi) rahatsızlık veren durumdan kurtulma ümidi olsa bile, kurtulma olasılığının olmadığını/olanaksızlığını düşünerek, arayıştan vazgeçmektedir.

Yoksulluk ve Kadın

Birden çok açıdan kadınların toplum içerisindeki yerine bakıldığında kadınların erkeklerden daha aşağıda bir yerde oldukları görülmektedir. Çoğu toplumda kadınlar sosyal, kültürel ve ekonomik olarak erkeklere bağımlıdır. Kadınların yaptığı çoğu iş toplum içerisinde önem verilmemekte ve değer biçilmemektedir. Bu da toplumdaki kadının statüsünü ve onlara tanınan fırsatları olumsuz etkilemektedir (Kabaş, 2009:123)

Yoksulluk konusundaki tanımlama çabaları, post-modernizmin öne çıkardığı toplumdaki “ötekiler”in marjinalliklerini yitirmesi süreci ile birlikte yoksulluğun özel durumlarının da tanımlanması ihtiyacını beraberinde getirmiştir. 1975’lerden sonra yükselen feminist hareketin etkisiyle cinsiyet ayrımı (sex discrimination) yerini giderek toplumsal-cinsel ayrıma (gender discrimination) bırakınca, toplumsal cinsiyete bağlı yoksulluk (gender poverty) ya da yaygın bir deyişle “kadınların yoksulluğu” tartışmalarını

da gündeme getirmiştir. Yoksulluğun özünde toplumsal eşitsizliklerin bir sonucu olduğundan hareketle toplumsal cinsiyetlerin; özellikle toplumda kadın rolü uygun görülen bireylerin var olan toplumsal eşitsizliklerden toplum içinde daha fazla pay aldıkları ve fırsat eşitliklerini kültürel ve toplumsal değerler ve normlar karşısında kaybettikleri ve daha derin ve daha yoğun bir yoksullukla karşı karşıya kaldıklarına dayanarak geliştirilen bu kavram beraberinde yoksul olmanın yanı sıra aynı zamanda kadın olma hali de varsa yoksulluğu “Giderilemezliği”ne dikkat çekmektedir (İbrişim, 2008:36).

Yoksulluk salt cinsiyet temelli bir sorun değildir. Örneğin işgücü piyasasına bakıldığında kadınlar arasında da homojenlik bulunmamaktadır: bir tarafta eğitilmiş, kariyer yapan, yüksek ücretli kadınlar diğer taraftan her türlü güvenceden yoksun kadınlar yer almaktadır. Ancak burada dikkatimizi çektığımız konu kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda yoksul olması, daha fazla kadının yoksulluk sarmalı içinde bulunması ve geliri düşük olan sosyal sınıflarda ve tabakalarda kadın ile erkeğin yoksulluğu yaşama biçimlerinin farklı olmasıdır. Yoksulluk her iki cinsi de etkilemekle birlikte yoksul ailelerde kadınlar daha çok ve daha uzun çalışmakta; haneyi geçindirenin kadın olduğu ailelerde gelir elde etme olanakları sınırlanmakta, toplumda cinsler arası var olan eşitsizlikler kadının yoksulluğu daha sarsıcı bir biçimde yaşamasını beraberinde getirmektedir (Şener, 2009:s.2)

Kadınların işgücüne katılımının düşük olduğu ve bunun da kadın yoksulluğunu artırdığı en fazla dile getirilen argümanlardan biridir. Ancak işgücü piyasasına katılım ya da çalışmanın kendisi kimi koşullarda yoksullukla mücadelede faydasız kalabilmektedir. Yapılan çalışmalar, yoksul kategorisinin dışında yer almak için öngörülen gelir ile çalışma sonucunda elde edilen gelirin karşılaştırmasının kimi durumlarda çalışmanın kendisinin yoksul kategorisinden çıkmak için yeterli olmadığını göstermektedir. “Çalışan yoksullar” olarak kavramsallaştırılan bu durum hem işlerin düzensiz olması hem de düzenli olsa bile ücretlerin düşüklüğü nedeniyle çalışanların da kalıcı yoksulluk içinde kaldığını göstermektedir. ILO tarafından yapılan bir çalışmada Dünyada 550 milyon çalışan yoksulun olduğu ve bunların 330 milyonunu kadınların oluşturduğunu göstermektedir (ILO 2004).

Devletimizin Anayasa’da ifade edilen sosyal bir hukuk devleti olması özelliği gereği, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesine ve yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal politikalar geliştirmesi, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sosyal barışın korunması açısından çok önemlidir. (KSGM, 2008:3).

Aile yoksullaştıkça, anne-babalar günlük yaşam ve geçim kaygısıyla özellikle çocuk bakımı ve yetiştirilmesini yerine getirmede işlevsiz kalabilmektedirler. Kadınların ev içinde ve dışında genellikle sosyal güvence ve asgari ücretten yoksun olarak yorucu işlerde çalışmaları, kadınları fiziksel ve ruhsal olarak yıpratmaktadır (Hatun ve diğerleri, 2003:259) yorucu işlerde çalışan yoksul anne ve babaların

çocuklarına daha çok şiddet uygulayabildiklerini belirtmektedir. Kadının yoksul olması beraberinde çocuk yoksulluğunu getirmektedir.

Yoksulluk ve Çocuk

Yoksulluk çocukları yaşama, büyüme ve gelişme açısından gereksinim duydukları olanaklardan yoksun bırakarak, bu etkilerin yetişkinlik dönemine de yansımaya neden olmaktadır. Yoksulluk çocukların fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek, yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim ve korunma haklarından yeterli düzeyde yararlanmalarını engellemektedir (Öztürk, 2008:17)

Yoksulluk riski altında olan çocuklar; tek ebeveynli, çok çocuklu, etnik ya da ırksal azınlığa ait olan, göç etmiş, işsiz, çalışamayan aileler ile özürlü ve kronik hastalığa sahip üyeleri olan ailelerin çocuklarıdır (DWP 2003:11). Bunların yanında asgari ücretle, kayıtdışı sektörde ve sosyal güvenceye sahip olmadan çalışan ailelerin çocukları da yoksul çocuklardır (Öztürk, 2008 :17)

Çocukluğun özel bir toplumsal kategori olarak değerlendirilmesinin ekonomik ve sosyal temelleri bulunmaktadır. Sanayi toplumunda üretimin beden gücü odaklı olmaktan çıkması nitelikli ve niteliksiz işgücü ayırımı getirmiş, çocuğun eğitimi iş piyasasına katılımını belirlemede en önemli ölçüt yapmıştır. Dolayısıyla çocukluk, ülke ekonomisinin gelişimi için önemli bir dönem olarak kabul edilmiştir. Çocukluk süresi uzamış, çocuklar üretken olacakları döneme kadar tüketici olmuştur. Balta (2005:22) çocukların ailenin tüketimini artıran, önündeki uzun yıllarla önemli bir tüketim potansiyeline sahip bir grup olarak değer kazandığını belirtmektedir. Bu koşullar düşünüldüğünde yoksul çocuklar, ekonomik gelişme için gerekli olan nitelikli işgücü oluşturmamakta ve tüketicilikleri oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır (Öztürk,2008 :18)

UNICEF (2000:5), çocuk yoksulluğu konusundaki ilginin artmasını, refah içinde yoksulluğu yaşıyan günümüz sanayi toplumlarında gençlerin uyuşturucu kullanımı, suç, eğitim başarısızlığı ve toplumun genel değerlerine yabancılaşma gibi çeşitli sorunların yoğunlaşmasıyla bağlantılandırmaktadır.

Ridge (2002:6) gençliğin çeşitli sorunlarla toplum düzenini bozabilen bir tehdit olarak algılanmasının politik düzeyde çocuklara verilen önemi artırdığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra çocukların geleceğin ekonomik değer yaratacak insan sermayesi olarak değerlendirilmesinin, çocukluğun korunması ve geliştirilmesi düşüncesini desteklediğini anlatmaktadır.

Yoksullar arasında çocukların oranı fazla olmaktadır, çünkü gelişmekte olan ülkelerde çocuk sayısı fazladır, düşük gelirli ailelerde çocuk sayısının fazla olduğu görülmektedir (UNICEF 2004:18). Sadece sayısal çoklukları bile düşünüldüğünde çocuklar, yoksul kesim içinde önemli yere sahiptir. (Öztürk, 2008 :18)

Çocukların herhangi bir geliri olmadığı halde günümüzün en önemli sorunlarından biri olan çocuk yoksulluğu da aile yoksulluğuna bağlı olarak yaşanan bir olgudur (Sen, 1960; Akt: Yılmaz, 2006:42). Yoksul aile içinde yaşayan çocuklar, ailelerine ekonomik katkıda bulunabilmek için eğitim yerine gelir getirici faaliyetlere yönlendirilmektedir. Çalışma eğitim önceliğinin yerine geçerek çocuğun gelecekteki istihdam ve gelir imkânlarını ortadan kaldırmakta ve çocuğu da, düşük gelirli, yoksul, çok çocuklu eğitimsiz bir sosyal ortama itmektedir. Bu düzen yoksulluğun yayılması anlamını taşımaktadır. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde doğan çocukların yüzde 40'ı aşırı yoksulluk içindeki bir ailede dünyaya gelmektedir. (Bastaymaz; Akt: Yılmaz, 2006:42). Bu duruma paralel olarak çalışan çocukların büyük bir çoğunluğu da gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Ancak, gelişmiş ülkelerde de çalışan çocuklara, az da olsa rastlanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde çalışan çocukların önemli bir bölümünü bu ülkelere az gelişmiş ülkelere gelen göçmen ailelerin çocukları oluşturmaktadır.

Çocuk Yoksulluğunun Görünümleri

Çalışan Çocuklar

“Çocuk İşgücü” çocukların kendilerine fiziksel, psikolojik, zihinsel olarak zarar verebilecek işlerde çalışması ya da çocuklardan fiziksel, ahlaken ya da psikolojik olarak yararlanılması şeklinde tanımlanabilir. Bununla birlikte dünyada herkesçe kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. İşe kabulde asgari yaşı zorunlu temel eğitimin tamamlandığı yaştan daha düşük olamayacağını öngörerek çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) 138 nolu “İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme” ile çocukların çalışma yaşının minimum 15 yaş olduğu, fakat hafif işlerde bu yaşı 13'e kadar indirilebileceğini belirtmiştir (ILO, 1998; Akt: Kiren Gürler, 2011:27).

Literatürde eğitim ve çocuk işgücü arasındaki ilişkiye dikkat çeken çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda çocuk zamanının; çalışma ve eğitim arasında ikiye bölündüğü varsayılmaktadır. Çocuk çalışması hane halkının gelirini arttırırken, eğitim gelirin azalmasına yol açmaktadır. Bu nedenle eğitim, gelecekteki gelir için önemli bir yatırım olmaktadır. Zaman tahsisi; okul maliyeti, eğitimin getirisi ve ücret gibi değişkenlerden etkilenmektedir. (Kiren Gürler, 2011:29).

Sokakta Çalışan Çocuklar

Günümüzde “çalışan çocuk” olgusu gelişmekte olan toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar önemli bir toplumsal olgu-sorun olarak kabul edilmekte ve bu olgunun temelleri ekonomik, sosyal, politik ve diğer alanlardaki sorunlarla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Çalışan çocuk kavramı özellikle “sokak” ile birlikte değerlendirildiğinde şüphesiz çırak ve işçi statüsünde yer alan çocuklardan daha farklı olarak ele alınmalıdır. Çünkü farklı toplumsal kesimler tarafından çırak ve işçi çocuklar, çalışmanın bilgi beceri

kazanmaya izin veren yanıyla ve çalışmanın kutsallığına yönelik değerlendirmelerle algılanırken, sokakta çalışan çocuklar çalışmaya yüklenen pozitif algılamalardan uzak olarak değerlendirilebilir (Yetim ve Çağlayandereli, 2007:32)

Çalışan çocuklar özelinde “sokakta çalışan çocuklar” olgusu, sağlıksız yerleşme, yoksulluk, bölüşüm adaletsizliği, bölgesel eşitsizlikler ve eğitim olanaklarından yararlanamama gibi nedenlere bağlı olarak çok boyutlu bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik sorunlara bağlı nedenler dışında, ailenin “duygusal istismarı” da çocuğu sokakta çalışmaya iten nedenler arasında yer almaktadır (ILO, 2002:55).

Suç İtilen Çocuklar

Yoksulluk, yaşamak için zorunlu gereksinimlerin yeterince karşılanamamasına neden olmaktadır. Yoksulluk çocukların geleceklerini etkileyecek olan eğitim ve sosyal fırsatlardan dışlanmasına neden olduğu gibi ekonomik fırsatlara ulaşmalarını da sınırlamaktadır (Wilson, 1987; Anderson, 1990; akt. Ünal, 2008:344).

Yoksulluk, yaşamak için zorunlu gereksinimlerin yeterince karşılanamamasına neden olmaktadır. Yoksulluk çocukların geleceklerini etkileyecek olan eğitim ve sosyal fırsatlardan dışlanmasına neden olduğu gibi ekonomik fırsatlara ulaşmalarını da sınırlamaktadır (Wilson, 1987; Anderson, 1990; akt. Ünal, 2008:344).

Ülkemizde ve dünyada çocukların işlediği suç türüne bakıldığında mala karşı suçların ön planda olduğu görülmekte ve bu veriler yoksulluğun çocuk suçluluğunda önemli bir yeri olduğunu desteklemektedir. Hancı’ya göre, düşük sosyo-ekonomik düzey suçluluk için tek neden olmasa da suça elverişli bir ortam hazırlamaktadır (2004:241).

Korunmaya Muhtaç Çocuklar

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuklar Esirgeme Kurumu Kanununda korunmaya muhtaç çocuk, beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup, ana veya babası veya her ikisi birden bulunmayan, belli olmayan veya onlar tarafından terk edilen, ihmal ve istismar edilen çocuk olarak tanımlanmıştır.

Gökçearslan (2006:146-147) çocukların korunma altına alınma nedenlerinin başında ekonomik yetersizliğin geldiğini belirtmektedir. Ekonomik yetersizliğin, aile parçalanması durumunda genellikle çocuğun bakımını sağlayamama sorununa yol açtığını bildirmektedir. Boşanma sonucunda genellikle çocuğun bakımını üstlenen tarafın anne olması, kadınların ekonomik güçsüzlükleri sonucunda, bakımı üstlenen tarafın baba olması durumunda gündüzlü bakım hizmetlerinin yetersizliği ve ücretli oluşu nedeniyle, çocuklarının bakımını sağlayamadıkları ifade edilmektedir.

Korunmaya Muhtaçlığın Önlenmesi Açısından SED Programı

Yoksulluk içinde olup da temel gereksinimlerini karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere 28.09.1986 tarihinde yürürlüğe giren, günümüze gelene dek çeşitli değişikliklere uğrayan “Ayni Nakdi Yardım Yönetmeliği” hükümleri çerçevesinde sosyal yardım hizmetleri verilmektedir. Ayni nakdi yardım uygulaması çerçevesinde korunmaya muhtaç çocuk statüsünde bulunan çocukların ailelerine (yuvada kalırken aile yanına döndürülme, ailenin maddi acıkan yoksunluk çekmesi vb. durumlarda) yardım yapılmaktadır. Bu yardımların yapılmasında elbette ki yoksulluğun azaltılması ve bireylerin, ailelerin kendi kendine yeter duruma gelmesi amaçlanmaktadır.

Sosyal Ekonomik Destek (SED) yönetmeliği çerçevesinde yürütülen ayni ve nakdi yardımlar ile ilgili sosyal hizmet müdahalesi sürecinde problemler yaşanmakta ve uygulama süreci zorlu bir hal alabilmektedir. Burada uygulama sürecinde yaşanan sorunlardan bahsetmenin uygun olduğu düşünülmektedir.

Sosyal Ekonomik Destek (SED) yönetmeliğinin 5-e. maddesinde “Ayni ve nakdi yardımların yapılmasında ve muhtaçlık tespitinde Kurumun takdir yetkisi esastır” denmektedir. Kurumun takdir yetkisi eve inceleme amaçlı giden uzmanın bakış açısıyla özdeşleşmekte ve ailede bulunan çocukların yardıma muhtaçlığı, aileye nakdi yardımın verilip verilmeyeceği her çalışan açısından farklı yorumlanabilmektedir. Sosyal incelemelerin heyet ile yapılması gerekse de çalışma sürecinde yeterli meslek elemanının olmayışı, incelemelerde heyetin varlığını güçleştirmektedir. Yönetmeliğin 19. Maddesinde, süreli yardım edilen kişinin durumu, periyodik olarak takip edilir ve kişinin maddi durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi ve belge toplanması yoluna gidilir. Kişinin yardım almadan hayatını sürdürebileceği maddi şartlara sahip olduğunun tespit edilmesi halinde yardım, bu durumun ortadan kalktığı tarihi izleyen aybaşından itibaren kesilir denmektedir. Uygulamada periyodik takipler yardımın bitiş sürecinde yapılmakta ailenin durumu yeniden değerlendirilmekte yardımın devam edip etmeyeceğine yeniden karar verilmektedir. Bu süre de en az bir yıl sonra periyodik takip amaçlı ailenin yanına gidilmesi anlamına gelmektedir. Uzun süreli yardım verilen ailelerin periyodik takip süresi ise 2 yıl kadardır. İlgili kuruma ihbar geldiği ya da yardım yapılan aile üyelerinden biri işe girdiğini söylediğinde inceleme daha kısa sürede yapılabilmekte ve ailenin durumu yeniden değerlendirilebilmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta sosyal yardım yapılan ailenin süreç içerisinde hiçbir şekilde takibinin yapılmadığı sosyal hizmet müdahalesinden uzak kaldığıdır. Ailenin kendisine yapılan sosyal yardımı ne amaçla kullandığı, kadının ve çocuğun aile içerisinde güçlendirilmesi ile ilgili herhangi bir müdahale yapılmamakta “aileye sosyal yardım yapılarak, aile kaderine terkedilmektedir”. Hâlbuki ilgili yönetmeliğin 25. Maddesi “Sosyal Çalışmacılar, yardım talebiyle müracaat eden kişileri ayni ve nakdi yardımlar yanında sosyal hizmet mesleğinin bilgi ve becerisine dayalı “kişiyle çalışma” usulü

çerçevesinde yönlendirmek ve kendi kendilerine yeterli hale gelmelerini temin edici rehberlik faaliyetlerinde bulunmakla da yükümlüdür demektedir". Kurumlarda bulunan sosyal çalışmacıların sayısının yetersiz olması ve mesleki müdahaleden çok evrak işi ile uğraşmak zorunda kalınması bu sürecin bu şekilde olmasında önemli bir paya sahiptir.

Özetle korunmaya muhtaç çocukların korunmaya muhtaçlığının giderilebilmesi için, çözüm olarak geliştirilen yöntemlerden biri olan nakdi yardımlar yoksulluğun önüne geçememekte, yıllarca yardım alan ailelerin durumlarında yeterince ilerleme kaydedilememekte ve çocuk yoksulluğu belirgin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Yapılan yardımların çocuk için kullanılıp kullanılmadığı bile bilinmemekte, yardım kararı çıkan aile kaderine terkedilmektedir. Yoksulluğun önlenmesi için önemli olan, bu ailelerin takibinin yapılabilmesidir. Hatta bu konuda yetkili uzmanlar ile yapılabilecek bütçe planlamaları, sosyal çalışmacıların her aile için farklı sosyal hizmet müdahalesi planlaması ve uygulama sürecinde aileye destek verebilmesinin yoksulluğun önlenmesi ve ailenin güçlendirilmesi için gerekli olduğu düşünülmekte sosyal yardımların sosyal hizmet müdahalesi ile birlikte olmasının daha uzun vadeli kazanımlar doğuracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aktan, C.C.(2002).*Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Hak-İş Konfederasyonu, Ankara.

Altan, Ö.Z. (2004). *Sosyal Politika Dersleri*. Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1592, 2004.

Balta, E. (2005). Bitmeyen Çocukluk, Erken Yetişkinlik Ve Yeni Kapitalizm. *Birikim Dergisi*, 192, 20-28.

Başkaya, F. (2001). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. İmge Kitabevi, Ankara.

Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan Ve Davranışı*. Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul.

Çağlayandereli, M. Ve Yetim, N. (2007). Toplumsal Algı Boyutuyla Sokakta Çalışan Çocuklar: Mersin Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi.

Die. (2005). 2003 Yoksulluk Çalışması. *Haber Bülteni*, Sayı No 78.

Dpt. (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.

Dumanlı, R. (1995). *Yoksullukla Mücadele Yeni Ve Etkin Bir Sistemin Kurulmasında Düzenleme Yapılması Gereği*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk Ve Türkiye'deki Boyutları*. Ankara: Dpt Yayın No: 2449.

Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev Ve Roller. *Toplum Ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(2).

DWP(Department For Work And Pensions). (2003). *Measuring Child Poverty Consultation*.UK.

Erdem, T. (2003). *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma Ankara Kent Yoksulları*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

- Gabriela A. (2002). *Working Street Children In Bucharest: A Rapid Assessment*. Geneva: ILO.
- Gökçearslan, E. (2006). Çocuk Hakları Sözleşmesi Açısından Korunmaya Muhtaç Çocuk Ve Yoksulluk İlişkisi. *Yoksulluk Ve Sosyal Hizmetler. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2003*, Cilt 1. 144-153.
- Gülçin Beken, H. (2006). *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gürlesel, C. F. (2004). *Türkiye'nin Kapsındaki Fırsat, 2025'e Doğru Nüfus, Eğitim Ve Yeni Açılımlar*. Eğitim Reformu Girişimi, Sabancı Üniversitesi, Aşev, Open Society Institute, İstanbul.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). *Türkiye'de Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi*. DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara, 2009.
- Hancı, H. (2002). *Çocuk Ve Ergen Suçluluğu. Adli Tıp Ve Adli Bilimler* . Ankara.
- Hatun, Ş., Etiler, N. Ve Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk Ve Çocuklar Üzerine Etkileri. *Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Dergisi*, Sayı:46.
- ILO. (2004). *Global Employment Trends For Women*. <http://kilm.ilo.org/Get2004/Download/Trendsw.Pdf> . Erişim Tarihi,01.04.2006.
- Işık, O.; Pınarcıoğlu, Melih M. (2000). *Nöbetleşe Yoksulluk- Sultanbeyli Örneği*. İletişim Yayınları, Ankara.
- İbrişim, N. (2008). *Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi Ve Türkiye Üzerine Analizi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri Ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Karataş, K. (2003).Yoksullukla Mücadelede Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Yardımlar. *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri*. Ankara: İhd/Tihv.
- Kiren Gürler, Ö. (2011). *Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Birleştirilmiş Yatay Kesit Verileriyle Tercih Modellerinin Uygulanması*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekonometri Programı, Doktora Tezi.
- Koşar, N. G. (2000). *Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı (Yoksulluk Ve Sosyal Hizmet)*. Şafak Matbaacılık, Ankara.
- KSGM. (2008). Kadın Ve Yoksulluk. *Politika Dökümanı*. Ankara.
- Özey, R. (2003).Yoksulluk Coğrafyası. *Yoksulluk*. Deniz Feneri Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği, İstanbul.
- Öztürk, A.B. (2008). *Kentteki Çocuk Yoksulluğu: Keçiören Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ramazan Ö. (2003). Yoksulluk Coğrafyası. *Yoksulluk*. Deniz Feneri Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği, İstanbul.
- Ridge, Tess (2002). *Childhood Poverty And Social Exclusion- From A Child's Perspective*. The Policy Press: UK.

Sula, H. (2003). *Yoksulluk, Göç ve Kentleşmenin Sonucu: Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar*.

Şener, Ü. (2009). Kadın Yoksulluğu. *Tepav Değerlendirme Notu*.

Taner, O. (2004). *Dünyada ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci*. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2008). Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Politika Dokümanı. *Kadın ve Yoksulluk*. Ankara.

TÜİK.(2007). 2006 Yılı Yoksulluk Çalışması Sonuçları. *Haber Bülteni*.

Ülker, Ş. (2009). *2009 Değerlendirme Notu*. Tepav.

UNICEF (2000). *Poverty Reduction Begins With Children*. New York.

UNICEF (2004). *Dünya Çocuklarının Durumu 2005- Çocukluk Tehdit Altında*. Türkiye.

Ünal, H. (2008). Yoksul Olmak Suç İşlemek İçin Yeterli Mi. Yay. Haz.Oktik, N.*Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. Etki Matbaacılık Yayıncılık: İzmir

YILMAZ, S. (2006). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Savaşım Politikaları içindeki Yeri (Eskişehir Örneği)*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISINDAN ÇOCUK TİCARETİ

Şükran KOLAY¹

Çiçek Nilsu VARLIK²

ÖZET

Dünyada ve Türkiye’de insan ticareti, günümüzde artarak devam eden bir durum olarak bilinmektedir. Bu ticaret biçimi insanca yaşama hakkında yönelik ağır bir saldırıdır. Bu tür bir ticaretin içerisinde en mağdur olan aktörlerin başında da çocuklar gelmektedir. Dünyanın belirli bölgelerinde yoğunlukta olmakla birlikte çocuk ticareti; cinsel istismar, savaşa zorlama veya çalıştırma amaçlarıyla çocukların zorla, istismar amaçlı kullanılması, zorla ve isteği dışında bir yerden bir yere götürülmesi veya barındırılmasını, bir ticari meta gibi alınıp satılmasını içermektedir.

Çocuk ticareti, daha çok koruyucu ve önleyici imkânların sağlanmasında sorun yaşanan; sosyal, politik ya da ekonomik nedenlerin doğurduğu sorunların görüldüğü yerlerde ortaya çıkmaktadır. Bu ticaretin önlenmesi için ulusal ve uluslararası hukukun geliştirilmesi, yasaların uygulanmasının takibinin yapılması, aile ve çocukları bu ticaret hakkında bilgilendirilmesi gibi uygulamaların yaygınlık kazanması gerekmektedir. Çocuk ticareti mağduru olan çocukların toplumla yeniden bütünleşmesinin sağlanması için de sosyal hizmet uygulamalarının bu alanda doğru bir biçimde uygulanması gerekmektedir.

Çocuk ticareti mağdurları ile ilgili geliştirilen sosyal hizmet uygulamaları, müdahaleleri ve bunların doğru bir biçimde uygulamaya aktarılması bu çocukların geleceği adına ciddi anlamda önem taşımaktadır. Çocuk ticareti mağduru olan çocukların daha çok hangi sosyo-ekonomik şartlardan geldikleri, nasıl bir sosyal çevreye sahip oldukları, aile koşulları, genel olarak nasıl bir profile sahip oldukları, yetiştikleri ortamdaki ne tür eksiklikler nedeniyle çocuk ticaretine maruz kaldıkları bu çalışmada ele alınan konulardır. Çalışmada aynı zamanda Türkiye’de ve dünyadaki mağdurlara yönelik uygulamalar ve bu uygulamaların yeterliliği çocuk ticareti bağlamında önemsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ticareti, İnsan ticareti, Sosyal Hizmet, Suç, İnsan Hakları.

GİRİŞ

İnsan ticareti, 1990’lı yılların başlarına kadar ayrı bir olgu olarak değil göçmen kaçakçılığının bir türü olarak göç bağlamında ele alınmaktaydı. 1990’lı yıllarla birlikte insan ticareti, ayrı bir olgu olarak düşünülmeye başlanmış ve konu ile ilgili çalışmalar sıklaştırılmıştır. Bu olgu 1980’li yıllara kadar erkekler

¹ Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü

² Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü

üzerinden tartışılmaya devam etmişken 1980'li yıllarla birlikte kadın mağdurlar; 2000'li yıllarla birlikte ise çocuk mağdurların durumu görünür olmaya başlamıştır.

Sınır aşan Özgür Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına Yönelik Protokolü'nün 3. maddesine göre insan ticareti; kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması şeklinde tanımlanmaktadır. Çağımızın köleliği olarak adlandırabileceğimiz bu insan hakları ihlalinin organize bir suç eylemi olduğunu ve ciddi yaptırımlarının bulunduğunu söylememiz mümkündür. Meselenin uluslararası boyutları olan bir mesele olduğu da son derece açıktır.

İnsan ticareti çoğu zaman göçmen kaçakçılığı ile birbirine karıştırılmaktadır. İkisi arasındaki farkı şöyle açıklamamız mümkündür:

"Göçmen kaçakçılığında, kişiler kendi iradeleriyle oturma izinlerinin olmadığı bir ülkeye kaçak yolla giriş yapmaktadır ve bunu gerçekleştirebilmek için de belirli kişilere para ödemektedir, yani devlete karşı işlenen bir suç mevcuttur; insan ticaretinde ise kişinin hür iradesi ve rızası olmadan başkalarının yukarıda geçen tanıma uygulanarak kişilik haklarının ihlali söz konusudur (Demir, Özbolat, 2009: 7)."

Bu ticaretin mağduru genel olarak herkes olabilmekle birlikte kadınlar ve çocuklar tabloda daha görünür bir konumdadırlar. İnsan ticaretinin en çok zarar verdiği kişiler, bu suçun mağdurlarıdır. Zorla çalıştırmadan köleliğe, kişilerin organlarının alınmasından zorla fuhuş yaptırmaya kadar farklı insan ticareti olaylarında kadın, erkek ya da çocuk on binlerce insan mağduriyet yaşamaktadır.

"Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2005 yılında yaptığı tahmine göre, dünya üzerinde insan ticaretine maruz kalan 12,3 milyon mağdur varken, bu sayının 2012 yılında 20,9 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamın % 55'nin zorla çalıştırılan genç kız ve kadınlardan oluştuğu ve ayrıca onların da % 98'inin cinsel istismar mağduru oldukları ve zorla fuhuş amaçlı kullanıldıkları ya da çalıştırıldıkları belirtilmektedir. Ayrıca cinsel amaçlı istismar şeklinin geçmiş yıllara kıyasla oldukça artış gösterdiği ve diğer mağduriyet alanlarından daha fazla öne çıktığı değerlendirilmektedir (Demir, Kahya, Sever, 2012: 19)."

Bu noktada açıklamaya çalışılan çocuk ticareti olgusunu, insan ticareti olgusundan tamamen ayıramamaktayız. Çünkü her iki olgu iç içe geçmiş örüntülere sahiptir. Ancak çocukluğun oldukça önemli bir yaşam evresi oluşu ve bu çağda yaşanan bu tür bir mağduriyetin sebep olacağı hasarların etkilerini de düşündüğümüzde meselenin çocuk ticareti boyutuna dair bir parantez açmayı önemli görmekteyiz.

1989 Birleşmiş Milletler çocuk hakları anlaşmasına göre 18 yaşından küçük olan her kişi çocuk olarak tanımlanır. Çocuk ticareti ise bir çocuğun istismar amacıyla temini, bir yerden bir yere taşınması, değişimi, tutulması veya alıkonulmasıdır. Bu tanım çocuk ticareti vakalarının uluslararası boyutu ve organize suç grupları ile ilişkisi üzerinde durur. Çocuk ticareti, çocukların haklarının ve tüm potansiyellerini kullanmalarının önündeki bir engeldir (www.unicef.org, 2013).

Çocuk Ticaretinin Nedenleri ve Amaçları

Çocuk ticaretinin dünya genelinde var olmasının belirli ortak nedenleri vardır. Çocuk ticaretine neden olarak genellikle kaynak ülkelerdeki işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, bilinçsizlik, fırsat eşitsizliği, düşük yaşam standartları, savaş ortamı, etnik çatışmalar, siyasi yapı sorunları ve siyasi yapı değişimleri, göç politikaları, sınır kontrollerinin eksikliği, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, çeşitli inançların olumsuz yönde baskınlığını ve diğer, çocukların korunma ortamını etkileyecek şeyleri sayabiliriz.

Bunun yanı sıra çocuk ticareti yapılmasının amacı genellikle mağdurları zorla çalıştırmak, hizmet ettirmek, fuhuş yaptırmak, esarete tabi kılmak, evlatlık vermek, dilendirmek, hırsızlık yaptırmak, uyuşturucu ticaretinde kullanmak, askeri amaçla savaştırmak, pornografik eylemler için kullanmak, vücut organlarını temin etmek, şiddet uygulamak şeklinde sıralanabilir.

Her çocuğun bu ticaretin öznesi olma riski var mıdır diye soracak olursak öncelikle çocukların, çocuk olmaktan kaynaklanan özellikleri çocuk ticareti riskini arttırmaktadır diyebiliriz. Çocukların tecrübesizliği, eğitim eksikliği, yetişkinlere olan bağımlılıkları, tacirlerin elinden kurtulma fırsatlarının az oluşu gibi nedenler çocuk ticaretini kolaylaştırmaktadır ve elbette bu eylemi gerçekleştiren suç örgütleri her toplumda tehlike yaratmaktadır ancak konunun sınıfsal ve ekonomik bir boyutu olduğu da açıktır. Bu nedenle daha çok yoksulluğun ve çocuk işçiliğinin yaygın olduğu, erken evliliklerin kabulü gibi kültürel faktörlerin var olduğu, düşük okullaşma oranları ve eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin hüküm sürdüğü ve çocuk nüfus kayıtlarının yapılmadığı bölgelerde yaşayan görece yoksul ve kimsesiz çocuklar daha kolay mağdur hale getirilebilmektedir. Çocuk koruma sistemlerinin olmadığı ya da yetersiz olduğu ülkelerdeki çok sayıda sokakta yaşayan çocuk da bu anlamda risk altında kalmaktadır (Vural, 2007: 48-49).

Çocuk Ticaretinin Coğrafyası

Çocuk ticareti çoğunlukla az gelişmiş ülkelere doğru veya görece olarak daha gelişmiş standartlara sahip komşu ülkelere doğru olmaktadır. Örneğin Meksika'dan komşusu olan Amerika'ya doğru böyle bir hareketlilik vardır. Bunun yanı sıra çocuk ticareti yalnızca bir ülkeden başka bir ülkeye şeklinde bir hareketliliğe sahip olmak zorunda değildir; ülke içerisinde de gerçekleştiği biçimlerine rastlanılmaktadır örneğin Çin'de ülke içerisinde bu tür bir hareketliliğin varlığı bilinmektedir (Değirmenci, 2006: 59).

Dünyanın bazı bölgelerinde mağdurların bazı diğer bölgelere göre daha fazla olduğu bilinmektedir. Latin Amerika, Afrika, Doğu Avrupa, Bazı Asya ülkeleri gibi yerlerde çocuk ticareti mağdurlarının daha fazla olduğu bir gerçektir.

Birleşmiş milletlerin verilerine göre dünyadaki tüm ülkelerin transit geçişte kullanıldığını bilinmektedir. Türkiye ise yabancılar açısından coğrafi konumu ve komşu ülkelere kıyasla görece ekonomik üstünlüğü nedeniyle insan ticaretinde büyük ölçüde hedef ülke konumundadır. Çoğunlukla zorla fuhuş yaptırma, kısmen de zorla çalıştırma olaylarının görüldüğü çocuk ticaretinde Türk vatandaşlarının da mağduriyet yaşadığına dikkat çekilmektedir. On yılı aşkın süredir aktif şekilde süren insan-çocuk ticareti ile mücadele çalışmalarının odağında suçun mağdurları yer almıştır. Mağdurların tespiti, korunması, desteklenmesi, gönüllü ve güvenli geri dönüşleri bu süreçte önemli unsurlardır.

Dünya tarihine baktığımızda, kurban haline getirilmiş, olumsuz tecrübeler yaşatılmış pek çok insanın yaşam deneyimine tanıklık edebiliriz. Pek çok insan yaş, cinsiyet, renk gibi özelliklerinden ya da çeşitli nedenlerle oluşan muhtaçlıklarından faydalanmak isteyen insanlar nedeniyle mağdur edilmektedir. Belirli durumlar ise kişilerin bu mağduriyetlerini görünür hale getirmektedir. Özellikle neoliberal politikaların bir parçası olarak kamusal ve sosyal hizmetlerin devletin sorumluluk alanı dışına itilmesi ve piyasanın eline bırakılması hali hazırda dez avantajlı durumda olan kadın ve çocukların eğitim sağlık gibi temel haklardan yararlanmasını zorlaştırarak bu kişilerin insan ticareti mağduru olmalarına ortam sağlamaktadır (Vural, 2007: 45).

İnsan ve Çocuk Ticareti İle İlgili Dünyada Yasa ve Uygulamalar

İnsan ticareti ile ilgili 1900'lü yılların başından beri yapılan uluslararası sözleşmelerin yaptığı farklı tanımlamalar, genellikle insan ticareti konusunda referans noktasının fuhuş amaçlı sömürü olarak alındığını göstermektedir. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren bu tanımlamalar yeterli olmamış ve daha kapsamlı, açık ve ortak bir tanımlamaya gidilmesi için tartışmalar yapılmıştır. İnsan ticareti suçuna yönelik kapsamlı yaklaşım ise 2000 yılında *Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın Ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına Ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol*'ün imzaya açılması ile sağlanmıştır. Protokol ile insan ticaretinin tanımlanması ve mağdurları koruma amacıyla alınacak önlemler konularında ortak bir terminoloji geliştirilmiştir. Aşağıda uluslararası hukuksal düzenlemeler sıralanmıştır:

1- BM Palermo Protokolü

BM Palermo Protokolü ile ilk kez insan ticareti kavramı uluslararası hukukta kapsamlı olarak doğrudan tanımlanmıştır. Protokolün 6. maddesi mağdurların korunması açısından önemli hükümler içermektedir. Maddeye göre, taraf devletler insan ticaretine ilişkin yargılama işlemlerini gizli yürütmek, mağdurların fiziksel güvenliğini ve kimliklerini korumak, ilgili yasal bilgileri ve danışmanlık hizmetini

vermek, zararları için tazminat almalarını sağlayacak iç hukuk düzenlemeleri yapmak, uygun barınma olanağı sağlamak, tıbbi ve psikolojik destek vermek, çalışma, eğitim olanakları sağlamak gibi yükümlülükler altına girmektedir. Protokolün diğer maddeleri ise, devletlere insan ticaretini önleme konusunda yasal ve diğer önlemleri alma, iç hukuklarında gerekli cezaları öngörme, mağdurları koruma, geçici ya da daimi ikamet hakkı verme, ülkelerine güvenli dönüşlerini sağlama, diğer ülkelerle işbirliği yapma gibi yükümlülükler getirmektedir.

2- Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri

a- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi

Beyanname, 1948 yılında ilan edilmiş olup, temel insan haklarının tüm dünyada etkin biçimde uygulanması için ortak ölçütler belirlemeyi amaçlamaktadır. Beyannamede söz edilen en temel insan hakları insan tacirleri tarafından ihlal edildiği gibi devletler de kimi zaman bu hakları vatandaşlarına kullandırma konusunda yetersiz kalabilmektedir.

b- Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi

1976 yılında yürürlüğe giren bu sözleşme, her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın ailesi, toplum ve devlet tarafından korunma hakkını içermektedir.

c- Birleşmiş Milletler “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”

Birleşmiş Milletler tarafından 1979 yılında kabul edilen sözleşme, 2006 yılı itibarıyla 185 ülkenin imzasını taşımaktadır.

d- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

1989 yılında kabul edilen sözleşme 2002'deki revizyonla beraber çocuklara yönelik cinsel sömürüyü önleme çabaları, çocuk ticareti, çocuk fahişeliği ve pornografiyi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Taraf devletler, protokol dâhilindeki suçları önlemek ve cezalandırmak ile yükümlüdür.

3- Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün insan ticareti ile mücadelede katkısı işgücünün istismarının önlenmesine yönelik sözleşmeler ile olmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü zorla çalıştırmayı, çocuk işçiliği ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı konu alan birçok sözleşme düzenlemiştir. 1999 yılında kabul edilen *Çocuk İşçiliğinin En kötü Biçimleri Sözleşmesi* çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini; çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; çocuğun özellikle ilgili uluslararası

anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu; doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsamaktadır (Vural, 2007: 55-59).

İmzalanan bu düzenlemelerin herhangi bir yaptırım gücü yoktur ve uygulamada insan ticareti ile mücadele, devletlerin kararlılığına ve işbirliğine gereksinim duymaktadır. Bu sözleşmelerin iç hukuka yedirilmesi gerekmektedir.

Önceden değinildiği gibi 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gereğince 18 yaşın altındaki herkes çocuk kabul edilir. İnsan ticareti bağlamında oluşturulan Uluslararası metinler çocukların henüz gelişimlerini tamamlamamış olması ve özel bakıma ihtiyaç duymaları nedeniyle çocuk ticareti meselesine daha bir özenle yaklaşmaktadırlar.

İnsan ticareti sorunu sınırları aşan bir sorun olduğu için uluslararası pek çok sözleşmeyle düzenlenmiştir. Çocuk ticareti ise 2 Eylül 1990'da yürürlüğe giren çocuk hakları sözleşmesinin 35. maddesinde "çocuğa yönelik insan ticareti niteliğindeki eylemler" olarak düzenlenmiştir. Bu sözleşme, taraf devletler çocuğa karşı herhangi bir insan kaçakçılığı eylemini önlemek için gerekli her türlü önlemi almakla sorumludur der.

Türkiye'de ise mağdur bireylerin korunması için adalet bakanlığı, işçileri bakanlığı, çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı gibi devlet kurumları ile çeşitli sivil toplum kuruluşları çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Mağdurun güvenliği ve mağduriyetlerinin giderilmesi bu çalışmaların ortak esasıdır.

Çocuk Ticaretinde Sosyal Hizmetin Müdahalesi ve Politikalar

Sosyal hizmet, bir meslek ve bilim olarak insan ticaretine maruz kalan bireyi incelerken o bireyle ve ticaretin gerçekleştiği mekân ve zamana bağlı toplumsal durumla ilgili bilgiye sahip olmalıdır. Birey bazında inceleme yaparken o kişinin toplumsal durumu, sağlığı, emeği, hayat kurması, sosyal sistemlerle ilişkilenmesi gibi çeşitli konulara odaklanmalıdır. İnsan ticaretini toplumsal olarak ele alırken ulus ötesi ağlar, insan ticaretine tabi emek ve bedenlere talebi oluşturan sosyal yapılar, kolluk güçleri, hukuk sistemi, insan hakları, kadın hakları, uluslararası ilişkiler ve ekonomi gibi birçok makro konuya değinmesi gerekmektedir (Topcuoğlu, 2013: 90).

İnsan ticaretine maruz kalmış ya da risk altında olan bireylerin sosyal hizmetin müdahalesine ihtiyaçları vardır. Bu bireyler temel insan hakları ihlal edilmiş olan büyük bir müracaatçı kitlesi oluştururlar ve bu bireylere uygun sosyal hizmet müdahaleleri geliştirmek gerekmektedir. Bireylerin insan ticareti ağına girişlerinin önlenmesi için bilinç yükseltme hizmeti sunumu, kurtarıldıktan sonra koruma ve

rehabilitasyon gereksinimlerinin karşılanması, gönüllü geri dönüş aşamasında ve sonrasında yaşanan süreçlerdeki ihtiyaçları noktasında sosyal hizmet devreye girer (Topcuoğlu, 2013:91).

Çocuk ticareti kaynak ülkedeki çocuğun bu ticareti yapan kimselerce kurban olarak seçilmesiyle başlar. Çocukların bu kişilerle tanışması farklı şekillerde olabilir örneğin kaynak ülkede yaşayan çocuğun ailesi çocuktan kendilerine ekonomik destek sağlamasını bekleyebilir bu durumda iş bulması ve eve para getirmesi beklenen çocuk iş arama evresinde bu kişilerin radarına girebilir. Çocuk böylece kendi ailesinin dolaylı katkısıyla bilinmeden yanlış insanlara teslim edilmiş olur ve mağdur konumuna gelebilir. Güven meselesi de bir diğer unsurdur. Çocuk kendi bildiği ve güven duyduğu birisi tarafından bu ticareti gerçekleştiren kimselerin eline geçebilir. Bu kişi çocuğun yakın çevresinden, yaşadığı mahalleden, aynı etnik grubundan birisi olabilir. Bunun yanı sıra çeşitli nedenlerle evden ayrılmak isteyen ve kendilerine iş, ev, yeni bir yaşam vaat eden kimselerin eline düşen çocuklar da olabilir.

Bu ticarete maruz kalan çocukların bu süreçte mağdurlaştırmalarının öncesinde de travmatik bir takım yaşamışlıkları olmuş olabilir. Bu olay esnasında gelişen olay ve ortam deneyimleri ise bu travmayı arttırabilir. Bu çocukların biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak desteklenmesi onların gelişim hakkının sağlanması adına gereklidir. Çünkü mağdur çocukların travmatik, şiddetin olduğu ortamlardan gelmesi ileride onların da şiddeti yeniden üretmelerini ve içselleştirmelerini mümkün kılabilir. Bu nedenle mağdurlara yapılacak müdahaleler hem mağdurların hem de toplumun geleceği açısından son derece önemlidir.

Türkiye'de güvenlik güçlerinin ulaştığı mağdurlarla ilk görüşmeyi polis yapmaktadır. İkinci görüşmede ise sosyal hizmet uzmanı ve psikoloğun da bulunması gerekir; ancak ilk görüşmeden itibaren sürece bir uzmanın dâhil olması mağdur açısından daha yararlıdır. Muhtemelen travma yaşamış olan mağdur çocuğun bu süreçte ikinci bir travma yaşamaması için polis merkezinde beklediği alan bile oldukça önem taşımaktadır.

Mağdur çocuklarla emniyette yabancılar bürosu ilgilenmektedir. Ancak bu büroda görev yapan polislerin çocuklar konusunda yeterince deneyimli olamayabileceği aşikârdır. Bu nedenle çocuk bürosunda görevli polislerin de sürece dâhil olmasının yararlı olduğu düşünülmektedir. Mağdurların ihtiyaç ve durumları göz önünde bulundurulduğunda emniyette çocuk ticareti mağduru çocuklarla ilgilenebilecek niteliklere sahip polislerden oluşan özel bir birimin oluşturulması faydalı görülmektedir.

Çocuk ticareti mağduru olan çocuklar emniyet tarafından gerekli işlemler tamamlandıktan sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı kurumlara yönlendirilmektedir. Fakat bu noktada, bu çocuklara bir ayrıcalık tanınmakta mıdır ve bu çocukların yıpranmışlıklarına yönelik ek bir psiko sosyal hizmet verilmekte midir, bilinmemektedir. ASPB kurumlarına yönlendirilen bu çocukların durumu oldukça özeldir bu nedenle bu kurumlarda mağdur çocuklar için tıpkı emniyette olması gerektiği gibi özel bir

grup personel ekibinin yetişmesinin sağlanması yararlı görülmektedir. Bu kurumlarda ki sosyal hizmet uzmanlarının konu ile ilgili çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği halinde çalışması da mağdurlar açısından oldukça faydalıdır.

Çocuk refahı alanı sosyal hizmetin birincil önemindedir çünkü çocuklar bakıma muhtaç ve gelişim sürecini henüz tamamlamamış olan bireylerdir. Çocuk istismarının en kötü yollarından birisi olan çocuk ticareti olgusu, çocukların çok kötü ortamlara tanıklık etmesine ve direkt olarak mağdur olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle bu konu ile ilgili atılacak her türlü adım oldukça önemlidir.

Çocuk ticareti meselesinin politika boyutuna bakacak olursak, her şeyden önce konu ile ilgili yapılacak önleyici çalışmaların bu alandaki gerekliliğini vurgulayabiliriz. Dünyada daha çok nerelerde oluştuğunu ve kimlerin mağdur edildiğini bildiğimiz bir durumun yaşanmasını önlemek adına kendi ülkemizden başlayarak çeşitli önleyici çalışmalarda bulunmalıyız. Okullar ya da medya organları aracılığıyla ailelerin bilgilendirilmesi, çocukların bilgilendirilmesi ve meslek elemanlarının bilgilendirilmesi bu bağlamda yapılacakların başında gelmektedir. Bunun için de makro boyutta eğitici programların desteklenmesinin gerekliliği açıktır.

Çocuk ticaretiyle mücadelede uluslararası diplomatik baskı ve sivil toplum kuruluşları da diğer önemli iki basamaktır. Çocuk ticaretiyle mücadelenin gelişebilmesinin ön koşulu ilgili yasal çerçevenin geliştirilmesi ve plan dâhilinde devletin insan ticaretine maruz kalan bireylere sosyal hizmet sağlanmasıdır. Ancak pek çok devlet mağdurlara sosyal destek sağlamak konusunda yeterli bütçeyi ayırmamaktadır.

Uluslararası baskı ve lobicilik yapmak, göç konusunu ele almak önemli olmakla birlikte ataerkillik, gelir dağılımı adaletsizliği, kayıt dışı ekonomi, göçmen işgücü pazarları, fuhuş sektörünün turizmin bir kolu olarak yayılması gibi insan ve çocuk ticaretinin diğer yapısal nedenleri makro politikalarda gerekli yeri bulamadığı müddetçe bu sorun dünya çapında varlığını koruyacaktır (Topcuoğlu, 2013: 93). Devletlerin ekonomik olarak da meseleye yeterli ilgiyi göstermemesi nedeniyle mevcut çocuk ticaretiyle mücadele sisteminin kurumsallaşma mantığı ve şekli bu ticarete karşı yerel önlemlerin güçlenmesine imkân vermemektedir. Sorun, yalnızca ortaya çıktıktan sonra gerekli adımlar atılmaya çalışılmaktadır. Mevcut sistemin, insan ticaretiyle mücadelede mikro hizmetlere odaklanması ve alandaki sosyal politika, insan ticareti sorununun temeli olan ülke gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi sorunlara yönelik bir müdahale içermemesi de önleyici çalışmaları engellemektedir.

Hangi nedenlerin bu mağduriyete sebebiyet verdiğini bilmek ve her şeyden önce nedenleri çözmeye çalışmak sonuçları değiştirebilmektedir. Bu nedenle işsizlik, yoksulluk gibi faktörlerin azaltılması yönünde yapılacak çalışmalar soruna yapısal çözüm bulunmasını elbette ki sağlayacaktır. Şu aşamada Türkiye'nin bu sorunun en çok görüldüğü yerlerden birisi olduğunu söyleyemeyiz belki ancak

Türkiye'de çok rastlanan ve ataerkinin bir getirisi olan çocuk gelinler meselesini de çocuk ticaretinin bir parçası olarak görmekte sakınca duymamalı ve bu soruna yönelik çalışmaların ciddi anlamda artmasını sağlamalıyız.

KAYNAKÇA

Değirmenci, O. (2006). Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda İnsan Ticareti Suçu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 67, 57-97.

Demir, C.E., Özbolat, E.A. (2009). *Uluslararası Göç Örgütü (IOM): Türkiye'nin İnsan Ticareti ile Mücadele Çabalarının ve Tüm İnsan Ticareti Mağdurlarının Adalet Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi Eğitim Modülü*.

<http://www.countertrafficking.org/media/files/5/brosur.pdf> , Erişim Tarihi : 15.11.2013.

Demir, O.Ö., Kahya, Y., Sever, M., (Ekim, 2012). *Polis Akademisi Uluslararası Terorizm ve Sınırşan Suçlar Araştırma Merkezi (UTSAM): Türkiye'de İnsan Ticareti Mağduru Tespit Süreçlerinin Değerlendirilmesi*.

http://www.turkey.iom.int/documents/UTSAM/UTSAM_turkce.pdf , Erişim Tarihi : 15.11.2013.

Topcuoğlu, R. A. (2013). İnsan Ticareti ile Mücadelede Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Gelişimi: Ukrayna Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 83-99.

Vural, D. G. “ Uluslararası Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti.” Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2007.

http://www.unicef.org/protection/57929_58005.html , Erişim Tarihi : 16.11.2013.

Özgür Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına Yönelik Protokolü- Madde 3.

İHMAL VE İSTİSMAR MAĞDURU ÇOCUKLAR VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ: MUĞLA AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR İL MÜDÜRLÜĞÜ UYGULAMALARI

Betül ALTUNTAŞ¹

Neslihan HAN²

Mehmet Ali KARİPTAŞ³

ÖZET

Bu çalışmada, Muğla Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne 2013 yılında, 5395 Sayılı Kanun (7/1) çerçevesinde savcılık talimatı ile emniyet ya da jandarma tarafından teslim edilen ve haklarında tedbir uygulaması değerlendirilen şiddet ve istismar mağduru 13- 18 yaş arası kız çocuklarına yönelik sosyal hizmet müdahalesi mevcut çocuk koruma sistemi açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çocukların ihmal ve istismarı, ihmal ve istismarda sosyal hizmet müdahalesi

GİRİŞ

Çocuk İhmali ve İstismarı Nedir?

Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşına kadar her birey çocuktur. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanununun 1. Maddesi gereğince çocuk, daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişidir.

Çocuk istismarı, çocuğun fiziksel ya da psikolojik gelişimini olumsuz olarak etkileyen davranışlardır. Geniş anlamıyla çocuk istismarı; 18 yaşın altındaki çocukların ya da ergenlerin ana-babaları, onları bakıp gözetmek ve eğitmekle görevli öğretmen, usta, koruyucu aile fertleri, vasi gibi kişiler ya da yabancı kişiler tarafından yapılan, bedensel ve/ya psikolojik olarak sağlıklarına zarar veren, fiziksel, duygusal, cinsel ya da zihinsel gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlardır. Ancak yapılan bu davranışın, mutlaka çocuk tarafından algılanması ya da erişkin tarafından bilinçli olarak yapılması gerekli değildir.

Çocuk ihmali ise; 18 yaşın altındaki çocukların ya da ergenlerin fiziksel ve psikolojik sağlıkları ve gelişmeleri için temel olan beslenme, korunma, sevgi, gözetim, eğitim ve yol gösterme gibi gereksinimlerinin kendilerine bakıp gözetmekle yükümlü kişilerce yeterince karşılanmamasıdır. Çocuk ihmali genel olarak fiziksel ve duygusal ihmal olarak iki ana grupta incelenmektedir. Çocuğa fiziksel ya da duygusal, bilinçli ve isteyerek sorumlulukları yerine getirilmediği takdirde aktif ihmal bilgisizlik,

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Muğla Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü,

³ Sosyal Hizmet Uzmanı, Muğla Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü.

imkânsızlıklardan dolayı sorumluluklar yerine getirilmiyorsa pasif ihmal den söz edilir (Çocuk İhmali ve İstismarını Önleme Öğretmenler ve Aileler için Eğitim Kılavuzu, 2008: 5)

Dünya Sağlık Örgütü ise çocuk istismarını şu şekilde tanımlamaktadır: “Çocuğun sağlığını, fiziksel ve psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum ya da devlet tarafından bilerek ya da bilmeyerek tüm davranışlar çocuğa kötü muameledir.” Tanım aynı zamanda çocuğun istismar ya da şiddet olarak algılamadığı veya yetişkinler tarafından istismar olarak tanımlanmayan davranışları da kapsar.

İhmal ve İstismarda Kurumsal Sosyal Hizmet Müdahalesi Neyi İçerir?

Ailenin ya da bakmakla yükümlü olan kişilerin çocukla ilgili görev, sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getiremediği ve aileye destek sağlanması durumunda bile çocuğun yüksek yararı açısından yaşadığı ortamda kalmasının uygun olmadığı durumlarda bakım ve koruma sorumluluğunu devlet üstlenir.

Çocuk refahı hizmetleri; kamusal çocuk koruma kurumlarınca ihmal, istismar ve kötü muameleye uğradığı rapor edilen çocukların, sorunlarına çözüm bulmayı hedefleyen hizmetleri içermektedir. Sosyal hizmet disiplininin bu alanı, çocuk koruma sistemi aracılığıyla çocukların gereksinimlerinin aile ve diğer sosyal kurumlar tarafından karşılanması, sağlıklı yetişmeleri önündeki engellerin kaldırılması konularında mesleki müdahaleleri içermektedir (Yolcuoğlu, 2010:75). O halde çocuk koruma hizmetlerini iki başlık altında incelemek mümkündür.

Tehlikeleri önceden fark edip ihmal ve istismar gerçekleşmeden önce telafi edici/önleyici müdahalenin yapıldığı ve/veya hizmetlere yönlendirildiği “Koruyucu-Önleyici Müdahale Süreci”

1. İhmal ve istismara uğramış, korunma ihtiyacı olan ve/veya suça sürüklenmiş çocuklara yönelik verilecek “Tedavi ve Rehabilitasyon Süreci”.

Her iki süreç de çocuk ve çevresine multidisipliner yaklaşım içerisinde çoklu kurumsal müdahaleleri ve farklı hizmetlerin sunulmasını gerektirmektedir. Bu nedenle kurumlar arası işbirliği ve iyi bir koordinasyon çocuk koruma sisteminin önemli bir parçasıdır.

Bilindiği gibi 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek için yürürlüğe girmiştir. Kanun, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında alınacak tedbirler ile suça sürüklenen çocuklar hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin usul ve esaslarına, çocuk mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri de kapsamaktadır.

Muğla Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü tarafından çocuk ihmal ve istismarının önlenmesi için gerekli koruyucu ve önleyici çalışmalar planlanmakta, organize edilmekte ve uygulanmaktadır; özellikle cinsel, fiziksel veya ağır ihmal sonucu travmaya maruz kalan çocuklar ile bu çocukların ailelerine yönelik, birinci derecede çocuğun, ikinci derecede ailenin örselenmesini önleyecek tedbirlerin alınması sağlanmakta; çocuktaki ve ailedeki olası travma ve örselenmeyi tedavi ve rehabilite etmek amaçlı çalışmalar planlanmakta, yataklı ve ayakta rehabilitasyon hizmeti verebilecek, çocuk, aile ve topluma yönelik çalışmaların uygulamaya konacağı tam donanımlı ve gerektiğinde uzun süreli rehabilitasyon çalışmalarının yapılabileceği merkezlerde hizmet verilmektedir.

Muğla ASP İl Müdürlüğü tarafından Ocak- Kasım 2013 tarihleri itibariyle toplam 130 mağdur çocuğa hizmet verilmiştir. Bu çocuklar İl Müdürlüğüne savcılık talimatı ile kolluk kuvvetleri tarafından teslim edilmektedir. Çocukların kuruluşlara teslim edilmesinden sonra çocuklarla ilgili hukuki ve mesleki çalışmalar başlatılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, aile ve çocukla ilk görüşmenin yapılarak öykünün alınması, psiko-sosyal değerlendirmenin yapılması, görüşme kayıtlarının tutulması, SHÇEK'e ve ilgili yasal kurumlara bildirim yapılması, uygun görülen uygulamanın belirlenmesi ve planlanması, sağlık kurumları ve adli kurumlar ile ilişkiye geçilmesi ve olgunun izlenmesi sürecinde belirli aralıklarla ev, okul ya da çocuğun barındığı kurumlara ziyaret yapılması gibi önemli görevleri yürütmektedir (Öztürk, 2009: 93).

2013 yılı içerisinde Muğla ASP İl Müdürlüğüne bağlı kuruluşlara teslim edilen çocuk profiline bakıldığında; kız çocuk sayısının erkek çocuklara oranla daha fazla olduğu, çocukların genellikle parçalanmış aile deneyiminden geldikleri, ailelerin düşük sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyinde olduğu, çocukların büyük çoğunluğunun eğitim hayatına devam etmediği göze çarpmaktadır. Teslim ediliş nedenleri yönünden değerlendirdiğimizde, çocukların aile içi-dışı cinsel ve fiziksel istismardan geldikleri gibi, içinde bulundukları yaş grubunun özelliklerine bağlı olarak aileden uzak yaşama isteği, özgür olma arzusu, içinde bulunduğu sosyal ortamı beğenmeme, daha iyi yaşam şartlarında olma isteğine bağlı olarak evden uzaklaşmalarının da etkili olduğu görülmektedir. Çocukların aileleri ile yapılan çalışmalarda, genel olarak ebeveynlerin eğitim seviyelerinin ve sosyo-ekonomik düzeylerinin düşük olduğu, çocuk yetiştirme ve sağlıklı iletişim kurma noktasında yetersiz oldukları görülmektedir.

Çocuklarını istismar eden ana babalarla ve çocukları başkaları tarafından cinsel istismara uğrayan ana babalarla çalışmaya, ailenin ve çocuğun kapsamlı bir psikososyal değerlendirmesi yapılarak başlanmalıdır. Ailenin geçmiş yaşantısı, ana babalık rolleri, ana babanın psikolojik ve psikiyatrik değerlendirmesi, ailenin yapısı, dinamikleri, sosyal değerleri, sosyal destek sistemleri ile çocuğun fiziksel, bilişsel, psikolojik ve sosyal gelişim düzeyi ve sorunları belirlenmelidir (Öztürk, 2009: 93). Council Report (1994:16' dan aktaran Öztürk, 2009:93)'a göre; Cinsel istismarın faili ve mağdurlarının,

sosyal bağlamları çerçevesinde değerlendirilmesi, aileyi ve bireyi birbirine bağlı sistemler olarak görmeyi gerektirmektedir. Sistem yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilen aileyle çalışmanın odağında, istismar faili ve mağduru olarak biçimlenmiş rolleri, bozulmuş iletişim biçimlerini ve cinsellikle örülmüş olan güç ilişkilerini tanımlayıp, yeniden düzenlemek bulunmaktadır.

Muğla ASP İl Müdürlüğüne ve bağlı kuruluşlara ihmal ve istismar edildiği tespit edilerek yerleştirilen çocuklarla ilgili olarak 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu(SHÇEK) Kanunu ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu(ÇKK) çerçevesinde işlem yapılmaktadır. İhmal ve istismara uğradığı tespit edilen çocuklar için yapılan ilk işlem çocuğun güvenli bir ortama alınmasını sağlamaktır. Çocuğun güvenliğinin sağlanmasının ardından, çocuk ile ilgili uygun hizmet modeli ile ihtiyaç duyduğu psikososyal destek belirlenerek uygulama ve izleme çalışmaları başlatılmaktadır.

Korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocuklar hakkında SHÇEK Kanunu'nun 22.maddesi gereğince çocuğun kuruma geldiği tarihten itibaren mülki idari amirden çocuğun kuruluşa kalmasına ilişkin onay alınır, 5395 sayılı ÇKK' nın 9.maddesi gereği çocuğun kabulünden itibaren 5 gün içinde acil koruma kararı talep edilir. Hakim 3 gün içerisinde acil koruma kararını verir. Çocukların kuruluşa kabulü sırasında sağlık kontrolleri yapılır ve psikiyatri, madde bağımlılığı, bulaşıcı ve süregen hastalığının tespiti durumunda gerekli tedbirler alınır ve çocuk uygun kuruluşa yerleştirilir. Ancak bu noktada Muğla'da çocuk ve ergenlere yönelik madde bağımlılığı gibi merkezlerin bulunmadığını belirtmek gerekiyor.

Meslek elemanı tarafından çocukla yapılan ön görüşmenin ardından, psikososyal değerlendirmesi yapılır, aile ve sosyal çevresine ilişkin sosyal inceleme süreci başlatılır, çocukla ilgili bireysel uygulama planı oluşturulur ve adli süreç takip edilir. Çocuk hakkında yapılan sosyal inceleme sonucunda çocuğun durumuna göre 5395 Sayılı Kanunun 5 ila 9. Maddeleri ile 2828 sayılı SHÇEK Kanunu' nun 21 ila 25. Maddeleri uyarınca çocuk hakkında öncelikle danışmanlık, sağlık ve eğitim tedbirleri değerlendirilir. Bakım tedbiri bu kapsamda son seçenek olarak ele alınır.

Çocuk hakkında bakım tedbiri kararı verilmiş ise diğer tedbir kararlarının yerine getirilmesi açısından, çocuğun teslim alındığı tarihten itibaren en geç 10 gün içinde, çocuğun da görüşünün alındığı bireysel uygulama planı hazırlanarak ilgili Mahkemeye gönderilir. İlgili mevzuat çerçevesinde çocukların izlenmesine ilişkin raporlar en geç 3' er aylık sürelerle değerlendirilerek Mahkemeye gönderilir. Bu raporlarda çocuk ile ilgili yapılan çalışmalar, elde edilen sonuçlar ulaşılamayan hedefler ile hedefe ulaşılamama nedenlerine yer verilir. Gerekli görülmesi halinde tedbir kararlarının kaldırılması veya değiştirilmesi talep edilir.

Muğla Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü olarak korunmaya muhtaç çocuklara yönelik verilen hizmetler 3 başlık altında incelenebilir:

1.Öz Aile Yanında Destekleyici Hizmetler

A. Sosyal ve Ekonomik Destekle Aile Yanında Bakım

- Ekonomik yoksunluk nedeniyle haklarında korunma/tedbir kararı aldırılarak, sosyal hizmet kuruluşlarının himayesine bırakılan, desteklendikleri takdirde ailesi veya yakınları tarafından yanlarına alınabilecek özellikler taşıyan çocuklar,
- Ekonomik yoksunluk nedeniyle haklarında korunma/tedbir kararı alınarak Kuruma ait bir sosyal hizmet kuruluşuna yerleştirilmesi talep edilen ve kendilerine sosyal ve ekonomik destek sağlanamaması durumunda Kuruma ait sosyal hizmet kuruluşuna yerleştirilmesi zorunlu görülen, ancak korunma/tedbir kararı alınmaksızın sosyal ve ekonomik destekle ailesi veya yakınları tarafından bakılabilecek çocuklar,
- Koruma/tedbir kararlı iken yaş sınırlarını tamamlamaları nedeniyle yetiştirme yurtlarından ayrılan, bir iş ve meslek sahibi olamayan gençler,
- Korunma kararı olmamakla birlikte maddi sorunlarla karşılaşarak eğitimini devam ettiremeyecek duruma düşen ilköğretim ve orta öğretimdeki öğrenciler.

Ücretsiz Kreş Hizmeti

- Ekonomik gücü yeterli olmayan ailelerin çocukları,
- Ekonomik gücü yeterli olmayan, anne ve babası ölü olup, bir yakını tarafından bakılan çocuklar,
- Ekonomik gücü yeterli olmayan tek ebeveyni ile yaşayan çocuklar,
- Müdürlüğümüze bağlı kadın konukevine kalan kadınların çocukları,
- Cezaevinde kalan kadın mahkûmların çocukları,
- Kuruluş bakımında bulunan çocuklar,
- Şehit ve gazi malul çocukları,
- Ekonomik gücü yeterli olmayan engelli ebeveyni olan çocuklar yararlandırılmaktadır.

2.Başka Aile Yanında Bakım Hizmeti

A. Koruyucu Aile Hizmet Modeli: Çeşitli nedenlerle öz ailesi yanında bakımları bir süre için sağlanamayan çocukların aile ortamlarında eğitim, bakım ve yetiştirilme sorumluluğunu kısa veya uzun süreli olarak, ücretli veya gönüllü statüde devlet denetiminde paylaşan hissettikleri toplumsal sorumluluğu gösterebilen uygun aile ya da kişiler tarafından sağlanmasıdır.

B. Evlat edinme: Durumu evlat edindirilmeye uygun bir çocukla, durumu evlat edinmeye uygun kişi/eşler arasında hukuki bağlar sağlanarak çocuk ebeveyn ilişkisinin kurulmasıdır.

C. Kuruluş bakımı

Çocuk Yuvaları: 0-12 yaş grubu çocuklara koruma ve bakım hizmeti veren kuruluşlardır.

Yetiştirme Yurdu: 13-18 yaş grubu çocuklara koruma ve bakım hizmeti veren kuruluşlardır.

Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezi: Duygusal, cinsel ve/veya fiziksel istismara uğramış ve sosyal rehabilitasyona ihtiyaç duyduğu tespit edilen çocuklardan haklarında bakım tedbiri/korunma kararı verilen çocukların rehabilitasyonu sağlanması amacıyla kurulan bakım merkezleridir.

Ayrıca İl Müdürlüğüne suça sürüklenen çocukların teslim edilmesi durumunda bu çocuklar en kısa sürede Koruma ve Bakım Rehabilitasyon Merkezi' ne nakledilmektedir. 18 yaş altı gebe çocuklar ise Muğla ASP İl Müdürlüğüne açılan çocuk evlerine yerleştirilmekte, gerekli tıbbi takipleri yapılmaktadır.

2828 sayılı SHÇEK Kanunu' na göre Korunma kararına neden olan şartların ortadan kalkması durumunda, sosyal hizmet uzmanının raporu dikkate alınarak çocuğun korunma kararı Mahkemece kaldırılır. Reşit olan çocuğun korunma kararı Kanun'da belirtilen şartlar dikkate alınarak çocuğun rızası alınmak suretiyle, İl Müdürlüğü'nün teklifi üzerine Mahkeme tarafından uzatılabilir. Mahkemece karar verinceye kadar, korunma süresi dolmuş olan çocuk bulunduğu kuruluştaki kalmaya devam eder. Kanunda belirtilen şartların ortadan kalkması nedeniyle korunma kararı kaldırılmış ancak tek başına yaşamını sürdüremeyecek durumda bulunan kız çocukları kuruluş yetkililerinin hazırlayacakları rapor dikkate alınarak İl Müdürlüğü'nün onayıyla kuruluştaki himaye olunur.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu' nda ise "Tedbirin uygulanması, on sekiz yaşın doldurulmasıyla kendiliğinden sona erer. Ancak hâkim, eğitim ve öğrenimine devam edebilmesi için ve rızası alınmak suretiyle tedbirin uygulanmasına belli bir süre daha devam edilmesine karar verebilir." hükmüne göre işlem yapılmaktadır.

Reşit oluncaya kadar sosyal hizmet kuruluşlarında kalmış, bir Koruyucu aile yanına yerleştirilmiş, aynı nakdi yardım yapılarak ailesinin yanına gönderilmiş korunmaya muhtaç çocuklar 3413 Sayılı yasadaki yararlanarak kamu kurum ve kuruluşlarında işe yerleştirilmektedir. Tüm Kamu kurum ve kuruluşları her yıl, hangi statüde olursa olsun serbest kadro sayılarıyla bunun binde biri oranında alacakları korunmaya muhtaç çocuk sayısını, adaylarda aranan nitelikleri, sınav tarihini ve yerini Kuruma bildirmek ve bu kadrolara Kurumca bildirilen korunmaya muhtaç çocuklar arasında yapılacak giriş sınavlarında başarılı olanlar arasından atama yapmak zorundadır.

Alana ilişkin güçlükler

1. Alanın yeni olması
 - a. Literatüre ilişkin bilgi ve veri eksikliği
 - b. Bilgi ve veri paylaşım sorunları

- c. Temel alt yapı hizmetlerindeki eksiklikler
- d. Yasal eksiklikler
- e. Örgütsel eksiklikler
- f. Kamuoyu yaklaşımı
- g. Alanın istismara açık olması

2. Hizmet Alan gruba ilişkin güçlükler

- a. Ailede istismara neden olan koşullar (yoksulluk, işsizlik, ebeveyn yetersizliği)
- b. Tedavinin uzun süreli olması
- c. Tedavinin disiplinler arası bir yaklaşım gerektirmesi
- d. Tedaviyi üstlenecek örgütlü birimlerin azlığı
- e. Mağdurda yaşanan travmanın tedavi edilebilirliğinin güçlüğü

3. Çalışanlara ilişkin güçlükler

- a. Alan hakkında yeterli bilgiye sahip olmamak
- b. Yaklaşım ve donanım eksiklikleri
- c. Alanın profesyoneller içinde risk taşıyor oluşu
- d. Alanın çalışan üzerinde yarattığı travma
- e. Alandaki nitelikli personel sayısının azlığı

4. İşbirliği ve koordinasyonda yaşanan güçlükler

- a. Makro düzeyde alana ilişkin politika ve uzun vadeli stratejik planların oluşturulamamış olması
- b. Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulamaya aktarılmasında yaşanan güçlükler
- c. Yasal düzenleme eksiklikleri
- d. Geleneksel bakış açısı
- e. Ajitasyonu yüksek olgulara farklı tutum
- f. Soruşturmanın takibi
- g. Geri bildirim eksikliği
- h. Temel sağlık hizmetlerinin temininde yaşanan güçlükler
- i. Özellikle psikiyatrik hizmetlere ulaşma güçlükleri
- j. Alınan hizmetin düzenli ve sürekli olmayışı
- k. Yataklı tedavi hizmetinin olmayışı
- l. Geri bildirim eksiklikleri

Türkiye’de tedbirleri uygulayan kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği eksikliğinden söz etmek mümkün. Çoğu durumda kurum ve kuruluşlar işbirliği yapmak yerine birbirlerini rakip olarak görebilmektedir. Birlikte üretim, fikir alışverişi mantığı ne yazık ki yok. Kurumların algısını, zihniyetini değiştirmek gerekiyor. Kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Kurumlar çocuk için çalıştıklarının bilincine varmalıdır ve çocuğun yüksek yararını gözetmelidirler.

Kurumlar çocuğu korumakta sıkıntı yaşıyorlar. Çocuğun aile içerisinde suça sürüklenmesi nedeniyle çocuğun aileden alınması ve “barınma” tedbiri verilmesi gerekiyor ancak ailenin çocuğu kurumdan alıp tekrar suça kullandığını sıklıkla görüyoruz. Şu andaki sistem bunu önleyemiyor. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın suça sürüklenen çocuklar için düzenlediği kurumların çalışma biçimini yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Çocukların ihmal ve istismardan korunması kapsamında öncelikle, ihmal ve istismar gerçekleşmeden önce telafi edici/önleyici müdahalenin yapıldığı ve/veya hizmetlere yönlendirildiği koruyucu-önleyici müdahale ilkesini temel alan koruma programlarının geliştirilmesi hedeflenmelidir. Çocuğa karşı istismarın önlenmesi Devletin sorumluluğu ve çocukla çalışanların görevidir. Bu anlamda mevcut Sosyal Hizmet Merkezlerinin, Aile Hekimliği, okullar, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri, Halk Eğitim Merkezleri, Aile Danışma Merkezleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik İl Müdürlüklerinin güçlendirilmesi, risk altındaki çocukların tespitinde ve koruyucu önleyici müdahalede elzem görünmektedir. Ayrıca önleyici müdahale çocukların ve ailelerinin içinde bulundukları her türden olumsuz yaşam koşullarını iyileştirmeye ve yaşam kalitesini arttırmaya yönelik olmalıdır. Bir çocuğun istismara maruz kaldığı şüphesi doğduğunda buna müdahale etmek ve çocuğun korunmasını sağlamak, istismar edenin cezalandırılması, istismar mağdurunun tedavisi Devletin sorumluluğu, çocuğun korunmasından ve suçluların kovuşturulmasından sorumlu kurumların görevidir. Bu nedenle Çocuk İzlem Merkezleri, Tıp Fakülteleri Çocuk Koruma Merkezleri, Adli Tıp, Çocuk Mahkemeleri, Aile Mahkemeleri, Ceza Mahkemeleri, Cumhuriyet Savcılıkları, Kolluk, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri, İl Sağlık Müdürlükleri, İl Milli Eğitim Müdürlükleri, Belediyeler, Ceza İnfaz Kurumları, Denetimli Serbestlik Şube Müdürlükleri işbirliği ve eşgüdüm içerisinde çalışmaları oldukça önemlidir. Mevcut sosyal hizmet kurumlarının geliştirilmesi, kitle iletişim araçları yoluyla konuya duyarlılık yaratılması ülkemiz için bir gereksinimdir.

KAYNAKÇA

Council Report (1994) *The Treatment of Perpetrators of Child Sexual Abuse*, Royal College of Psychiatrists, UK. (<http://www.rcpsych.ac.uk/files/pdfversion/cr31.pdf>)

Çocuk İstismarını Önleme Projesi (2008). *Çocuk İhmali ve İstismarını Önlemede Öğretmenler ve Aileler için Eğitim Kılavuzu*. İnsan Hakları Derneği, Berkay Ofset, Ankara.

Öztürk,A.B (2009) .Çocuğun Cinsel İstismarı ve Aileyle Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,20(2),89-98.

Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların İhmal-İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,21(1): 73-83.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALAN 0-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN VELİLERİNİN AŞIRI KORUYUCU TUTUM VE DAVRANIŞLARI İLE ÇOCUK HAKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bircan ÖZCAN REÇBER¹

Neşe ŞAHİN TAŞĞIN²

GİRİŞ

Toplumun gelecekteki güvencesi ve en küçük bireyleri olan çocuklar sağlıklı aile ilişkileri içinde yetişmesi gereken kimselerdir. Çocuğun bakımından sorumlu olan anne ve babaların tutumları çocuğun kişilik özelliklerinin oluşmasını etkileyebilmektedir. Çocukların toplumsal ve zihinsel açıdan yetişkin bireyler olması isteniyorsa, baskıcı olmayan, esnek ve hoşgörülü ana-babalara gereksinim vardır. Aşırı hoşgörülü, çocuk merkezli ana-babalar çocuklarda denetimsiz davranışların oluşmasına sebep olurlar. Ana-baba çocuklarını eğitirken, öncelikle çocukların gelişim özelliklerini bilmeli, onların ihtiyaçlarına uygun yanıtlar veren yetişkinler olmalıdırlar (Yörükoğlu, 2002).

Anne-baba olmak, bir aile olmak bu hayatta tadılacak en değerli deneyimlerden biri. Ancak ebeveynliği ancak başına gelerek yaşayan bireyler çoğunlukla çocuğa karşı yapılan tutum ve davranışlarında çıkmaza girebilmekte ve baş edemedikleri bir sürece dönüşebilmektedir.

Çocuk ve yetişkin arasındaki ilk temel farktan söz edilebilir. Birinci fark; çocukların hızlı bir gelişme sürecinde oldukları için, yine hızla değişen ve yetişkinlerinkinden farklılaşan gereksinimleri olmasıdır. Çocuklar bu gereksinimlerinin karşılanması için yetişkinlere ihtiyaç duyarlar. Çocukların yaş dönemlerine göre farklı düzeylerde ortaya çıkan ve yaş arttıkça azalan/azalması gereken bu “bağıllık”, çoğu zaman yetişkinlerin tutum ve davranışları sonucu süresiz bir “bağımlılık” olarak çocuğun yaşamında yer almaktadır. İkinci temel fark; çocuğun içinde yetiştiği ortamın, en alt düzeyden en üst düzeye kadar neredeyse bütünüyle yetişkinler tarafından düzenleniyor; sınırları, kuralları belirleniyor. Yaşadığımız hiyerarşik dünyadaki ayrımcılık türlerinden biri olan yaşa dayalı ayrımcılık içinde değerlendirebileceğimiz bu durum, yetişkinlerin çocukları eksik, yetersiz ya da tamamlanmamış görmesine neden olarak, kendilerini çocukların iyiliği için ve onlar yerine karar verme, hayatını düzenleme yetkisine sahip hissetmeleriyle sonuçlanır. Hatta sadece çocuğun bakımından sorumlu olan yetişkinler değil, çevresindeki tüm yetişkinler böyle bir hakka sahip olarak görürler kendilerini. Üstelik bu dönem boyunca çocuğun karşılaştığı herhangi bir hak ihlalinde haklarını koruması gereken de yine bu yetişkinlerdir. Dolayısıyla çocuk ailenin, toplumun ve devletin üzerinde tasarruf edebileceği, ailenin

¹ Uzman Sosyal Çalışmacı, Uludağ Üniversitesi Kreş ve Anaokulu,

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Şişli Belediyesi.

ve devletin geleceği olarak görülen ve bu amaçla yetiştirilmesi gereken bir küçük insan; çocukluksa yetişkinlikle sonuçlanması beklenen geçici bir dönem olarak görülür.

Hak temelli bir yaklaşımla baktığımızda çocuklar, yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duyan ama onlara bağımlı olmayan, yaş aldıkça alanı genişleyen bir şekilde kendi yaşamları hakkında görüş geliştirme ve karar vermelerine yetecek bilgi ve deneyime sahip olan ve yetişkinlerle eşit hakları bulunan bireylerdir. Bu yüzden çocuklar, üzerinde tasarruf edilmesi değil, kendi istediği yaşamı kurabilmesi için desteklenmesi ve güçlendirilmesi gereken kişiler olarak görülmelidir. Çocukluk ise bireyin kendini gerçekleştirmek için sahip olduğu olanakları en yoğun ve etkin şekilde kullanabileceği, geçici ama etkileri kalıcı bir dönemdir. Çocuğun çevresindeki tüm yetişkinlerin sorumluluğu, bu olanakları arttırarak çocuğun potansiyelini ortaya çıkarması, haklarını bilmesi ve kullanabilmesi için gerekli ortamı yaratmaktır. Devlet de, yetişkinler aracılığıyla çocuğun yaşamını biçimlendiren bir yapı olarak, tüm organları ve kurumlarıyla bu sorumluluğu taşımaktadır.

Çocuk hakları, çocukların her tür olumsuzluktan korunmasını ama aynı zamanda kendi yaşamlarıyla ilgili düzenleme ve kararlara olabilecek en üst düzeyde katılımlarını sağlamayı içerir. Hak temelli ve bütünlüklü bir çocuk politikasına duyduğumuz ihtiyaç da bundan kaynaklanır. Çünkü ancak hak temelli ve bütünlüklü bir çocuk politikasına sahip olduğumuzda, Türkiye’de son yıllarda yaşanan bütün olumlu gelişmelere rağmen çocukların maruz kalmaya devam ettiği olumsuzlukları ve hak ihlallerini azaltma yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır (Kılıç, 2013).

Peki, çocuk kime denir? Bu soruya Birleşmiş Milletler, psikolojiden farklı olarak şu tanıımı getirmiştir: “Daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuktur.” Günlük dilde ise çocuk iki anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamda; yetişkinlerden çocukları ayırmak için kullanılır. Burada hangi yaşta çocukluğun bitip yetişkinliğin başladığı tam olarak kestirilmemektedir. Bu durum; bölge, çevre, dinsel görüş ve yaşa göre değişmektedir. İkinci anlamda ise soy bağlarını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. İnsan yaşamı boyunca daima ana-babasının çocuğu olarak kalır. Neticede halk dilinde çocuk kavramı, daha çok küçüklüğü belirtmek amacıyla kullanılmaktadır (DiE ve UNICEF, 1999).

Dünyada ülkeler tarafından en fazla kabul gören sözleşme olan Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Maddesi çocuğun yaşam ve gelişme hakkıyla ilgili olup “Taraflar Devletler çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler” şeklindedir. Çocuk hakları, onların zihinsel, bedensel, sosyal, duygusal ve ahlaki bakımlardan bağımsız bir şekilde gelişebilmesi için hukuk kuralları ile korunan durumlarıdır. Bu haklar, insan haklarından ayrı değil aksine onun bir parçasıdır (Akyüz, 2012). Çocuk Hakları Sözleşmesi maddeleri incelendiğinde içerisinde sadece çocukları ilgilendiren maddelerin yanında yetişkinlerinde çocuklara karşı görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Yetişkinlerin aşırı koruma, çocuk merkezli olma gibi yanlış tutum ve davranışları da çocukların genel gelişimlerine engel

olmakta çocukların sözleşmenin 2. ilkesine “Çocuklar özel olarak korunmalı, yasa ve gerekli kurumların yardımı ile fiziksel, zihinsel, ahlak, ruhsal ve toplumsal olarak sağlıklı normal koşullar altında özgür ve onurunun zedelenmeyecek şekilde yetişmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda en yüksek çıkarları gözetilmelidir.” maddesine istinaden aykırı düşmektedir.

Çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenen anne ve babaların, toplumun bir ferdi olarak yetişen çocuklarına karşı tutumları, onların istedik özellikler geliştirmeleri bakımından oldukça önemlidir. Bu çalışma da ana-baba tutumlarında aşırı koruyucu ve çocuk merkezli ana-baba tutumlarının çocuğun kişilik gelişimi üzerindeki etkilerinin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan çocukların sözleşmenin 2. ilkesi doğrultusunda bazı literatür bilgileri yorumlanmıştır.

Çocuk Hakları Sözleşme hükümlerinin kapsadığı temel haklar;

1.Yaşam Hakkı

Yaşam, insanoğlunun sahip olduğu tüm özgürlüklerin ve hakların en vazgeçilmezidir. Diğer insan hakları, yaşam hakkının varlığı ve bu hakkın dokunulmazlığı şartına bağlı olarak bir anlam ve değer kazanır. Dolayısıyla bu hakların merkezinde kuskusuz yaşam hakkı yer almaktadır. Bu nedenle yaşam hakkı karşısında diğer haklar ikincil haklardır. Yaşama, kişinin fiziksel ve ruhsal yönden bozulmalara karşı direnmesi olup bireyin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün varlığını sürdürmesi yaşamayı meydana getirmektedir. Yaşama, varlığının ve fizik devamlılığının ilk koşuludur. Dolayısıyla “insanoğlunun üstün hakkı” olarak yaşam hakkına saygı, bütün diğer hakların kullanılabilmesi için vazgeçilmezdir. Bu hak ise ancak kişi güvenliği ve beden özgürlüğüne sahip olma ile anlam kazanır. Kişi, beden özgürlüğüne sahip değilse ve kişinin dokunulmazlığı gereksiz yere istenildiğinde ihlal edilebiliyorsa, diğer hak ve özgürlüklerini kullanmak ve gerçekleştirmek imkânından yoksun kalabilir. Yaşam hakkı, temel hakların gerçekleşmesi için ön koşul olup diğer hakların gerçekleşmesi de yaşama hakkını doğrudan etkilemektedir (Yıldız, 2004).

Bu açıklamalar ışığında çocuğun yaşam hakkı şöyle tanımlanabilir: “Çocuğun fizik ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi, devam ettirebilmesi, çocukların hak sahibi, eşit, özgür ve onurlu birer birey olarak, barış içerisinde, iyi ve mutlu bir yaşam sürmesi için gerekli olan sağlık, sosyal hizmet, sosyal yardım, eğitim ve adalet alanlarının bütüncül bir biçimde ve çocuk merkezli olarak yapılandırılması, varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olunması için otoriteler tarafından korunmasıdır.

2.Korunma Hakkı

Her ülke kendi toplumu ve geleceği için korunma gereksinimi duyan az ya da çok sayıdaki çocukları için gerekli koruma programları uygulamaktadır. Zamanla küçülen, zayıflayan ve parçalanen ailenin tek başına çocuğu koruyamadığı düşünülmektedir. Sosyal devlet, çocuğun korunmasında kamunun önemi

ve rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ailesi yanında korunamayan çocuklar için yeni bakım modelleri sunulmalıdır. Çocuğun, aile yanında bakım modeli, toplum temelli bir çocuk bakımı modeli olarak çocuk koruma sistemi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Birleşmiş milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuk koruma sisteminin çocuk bakım uygulamalarının en önemli uluslararası yasal dayanağıdır (Yolcuoğlu, 2009).

Çocukların her tür olumsuzluktan ve tehlikeden uzak olmalarını ifade eden korunma hakkını temelde çocuk koruma sistemi ve adalet sistemi içinde izlemek mümkündür. 2005 yılında kabul edilen 5395 Sayılı Çocuk Koruma Yasası çocuk algısı ve kapsamı açısından çocuk haklarına en uygun yasal düzenlemedir. Çocukları bağımlı ve kurban olarak gören “muhtaçlık” kavramı yerine hak sahibi bireyler olarak gören “korunma ihtiyacı içinde olma” kavramını tercih eden yasa, daha da önemli olarak “suça sürüklenen” çocukları da kapsamına almıştır. Sözleşmede önerildiği gibi, özgürlüğünden mahrum bırakma yani hapsedme cezası yerine, çeşitli tedbir uygulamaları düzenlemiştir (Kılıç, 2013).

3.Katılım hakkı

Katılım, çocuğun kendini etkileyecek kararlara dâhil olması için güçlendirilmesini ve kapasitesinin artırılmasını teşvik eden bir süreçtir. Katılım ayrıca kendini ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğünü ve temel sivil hakları içerir.

Katılım hakkı, çocuk hakları ile ilgili diğer bildirgelerde yer almayan ve ilk kez Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde gündeme gelen bir haktır. Bunun nedeni, çağımızda ideal yönetim modelinin demokrasi olmasıdır. Demokrasinin temel prensiplerinden olan katılımcılık, Sözleşmede de yerini almıştır.

Çocuk katılımının Türkiye’de yerleşmesini önemseyen akademisyenlerden biri Prof. Dr. Serdar Değirmencioğlu’dur. Değirmencioğlu, Türkiye’de çocukların katılım hakkına ilişkin durumunu “tersten katılım” olarak adlandırmaktadır. Ona göre Türkiye’de çocukların büyük çoğunluğu hem istedikleri etkinlikleri yapmaktan alı konulmakta hem de istemedikleri etkinliklere zorunlu olarak yönlendirilmektedir. Çocukların bir etkinliğe katılımı, kitlesel olarak gerçekleşecekse ve yapılacak etkinlik kurumsalsa; çocuklar rızası alınması gereken öznen çok uygulamanın nesnesi konumunda değerlendirilmektedir. Örneğin 23 Nisan törenleri, çocuk bayramı olmasına rağmen çocuklara hiç danışılmadan organize edilmektedir. Bu durum hem katılım hem de çocuğun yüksek yararı ilkeleri ile çelişmektedir (Erbay, 2013).

Çocukların hakları konusunda güçlendirilmesi ve her düzeyde katılımlarının artırılması: Çocukları birey olarak görmenin ve kendi hayatlarına dair fikirleri olduğuna ve çözüm üretebileceklerine güvenmenin bir gereği olarak çocuk katılımı, hak temelli bir çocuk politikasının olmazsa olmaz koşuludur. Gerçek bir

katılımın olabilmesi için, çocukların açık ve anlaşılır biçimde duruma ve sürece dair bilgilendirilmeleri; katılımın sağlanacağı ortamın ve katılım araçlarının çocukların yaş ve gelişme düzeyi, etnik kimlik gibi özelliklerine göre düzenlenmesi; farklı çocukların sürece dâhil edilmesi; çocukların görüşlerine, onları araçsallaştırmadan saygı gösterilmesi ve görüşlerinin mutlaka dikkate alınması sağlanmalıdır. Aksi takdirde en fazla göstermelik katılım gerçekleşir ve bu çocukları güçlendirmek yerine tam tersine ayrımcılığa uğramalarına yol açmakla sonuçlanabilir. Türkiye’de son dönemlerdeki en yaygın katılım araçları okul meclisleri ve il çocuk hakları komiteleridir. Ancak her ikisinin de yukarıda sayılan şartları yerine getirdiğini söylemek mümkün değildir. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi yetişkinlerin çocuk katılımının nasıl sağlanması gerektiği konusundaki bilgisizliğidir. İkincisi de yine yetişkinlerin çocuk algısına dayanmaktadır. Genel olarak baktığımızda yetişkinler çocukların kendi yaşamları ve çevreleri hakkında bir fikir sahibi olacaklarına inanmamaktadırlar. Oysa alanda çocuk katılımı konusunda çalışan pek çok sivil toplum örgütü gibi İBU Çocuk Çalışmaları Birimi’nin yaptığı çalışmalar bunun tam aksini göstermektedir. Bu tür çalışmalar, etkin bir katılım sağlandığında çocukların hem eğitim sistemi, oyun hakkı, şiddet gibi gündelik yaşamlarında hem de Van depremi, Suriye’den göç eden sığınmacı çocuklar, trafik kazaları gibi çevrelerinde olan bitene dair görüş geliştirdiklerini ve çözüm ürettiklerini göstermektedirler. Dolayısıyla yetişkinlere düşen, çocukların yapamayacağına değil yapabileceğine inanmak, çocukların potansiyellerine güvenmek ve bunu ortaya çıkarabilmeleri için gerekli ortamı hazırlamaktır(Kılıç, 2013).

4.Gelişme Hakkı

Eğer çocuklar bazı şeyleri yapamazken, bazı belirli rolleri üstleniyorlarsa; bu kısmen biz yetişkinlerin onlara fırsat sunmamamızdan kaynaklanmaktadır. Çocukların araştırmacı olabilecekleri, özellikle de sosyal araştırmacı olabilecekleri gerçeği, çoğu yetişkinin hayal gücünü zorlamaktadır. Çocuklar onları çevreleyen dünyaları oldukça merak ederler ve bu dünyaları öğrenmek isterler. Ancak; çocukların bu dünyaları araştırabilmesi için onlara sınırlı ve yetişkinlerin gündemlerine ve önceliklerine bağlı olarak fırsatlar sunulmaktadır. Araştırma, çocukların sosyal dünyalarını keşfetmeleri ve kendi dünyalarını yaratarak, bunlar hakkında bilgili bir anlayış geliştirebilmeleri için eşsiz bir fırsat sunar. Aynı zamanda, çocukların kendi dünyalarını etkileyebilmeleri için, kendini tanıma ve farkındalığın artırılması süreci temelinde, sosyal olanla ilgilenme sonucu ortaya çıkan pek çok yol mevcuttur. Çocukların yaşamları ve yerel toplumlarla ilgili sosyal konular hakkındaki projeler, çocukları araştırmayla tanıştırmak ve onların eleştirel düşünce geliştirmesi ve birer vatandaş olarak toplum yaşamına katılmalarını desteklemek için kusursuz bir yoldur. Bu bağlamda araştırma; başlı başına bir hedef olmaktan çok; çocukların, onları çevreleyen sosyal gerçekler ve sorunlara yaklaştırmayı savunuculuk becerilerini geliştirmeye teşvik etmeyi, onları karar alma sürecine katmayı ve yine eylem ve dönüşüm amacına yönelik aktif vatandaşlar olarak yetişmelerini sağlamayı hedeflemektedir.

Kişiliğin biçimlenmesinde en önemli çevresel etken ailedir. Aile içindeki anne baba ile çocuk arasındaki ilişkinin özünü oluşturan “Çocuk yetiştirme yöntemleri” bu etkiyi belirler. Ana baba-çocuk arasındaki etkileşim çocuğun davranışlarını biçimlendirmeyi gerçekleştirirken, gelecekteki davranışları üzerinde de etkili olur. Kişilik özelliklerinin oluşmasında ana-baba tutumlarının etkisi özellikle çocuğa uygulanan ödül ve cezalar yoluyla somutlaşır (Yeşilyaprak, 1989).

Kişilik özellikleri, insanların davranışlarını belirleyen içsel niteliklerdir. Bu özellikler, kişilerin çoğu durumdaki hareket biçimlerini gösterir. Örneğin, haksızlığa uğramış birinin buna karşı çıkması ve yüksek sesle tepki vermesi söz konusu kişinin atılgan olduğu söylenebilir. Birey, davranışlarını kategorize etmeyi erken çocukluk döneminde yetişkin tutum ve davranışlarıyla öğrenir. Tutumlar doğrudan gözlenirse de davranıştan önce gelir ve bireyin hareketlerine rehberlik eder. Sosyal öğrenme teorisyenleri tutumları, davranış motive edici olarak kabul ederler. Model alınan kişinin yaşadıklarının olumlu veya olumsuz sonuçlarını gözlemleyen çocuk kendi davranışlarını bu gözlemler, öğrenmeler sonucunda oluşturur.

Adler’e (1927) göre; toplumsal ilgi, insanın uyum sağlama yeteneğidir. Doğuştan var olan bir yetenek olup, sosyal ortamda kendiliğinden ortaya çıkar. Çevresiyle olumlu ilişkiler kurmaya başlayan çocuk, bir yandan diğer insanlarla sevgi alış-verişini geliştirirken, diğer yandan davranışlarını yöneteceği amaçları saptamayı öğrenir. Eksiklik duygusundan kurtulma çabası ve toplumsal ilginin gelişimi, birbirini tamamlayan öğelerdir. Adler (1927), insanoğlunun ilerlemesini, toplumsal ilginin daha üst düzeyde gelişmesi olarak tanımlar (Akt: Geçtan, 1998). Adler kuramında insanın, bireyde yarattığı memnuniyetsizliğe rağmen yaşanması gereken bir duygu olan eksiklik duygusu, eksikliğin fark edilerek insanı güdülemesi ve eyleme geçirmesi açısından, insanın yaşamını devam ettirebilmesi ve gelişebilmesi için zorunludur. Değersizlik duygusu ise; normal eksiklik duygusundan farklı olarak, insanı daha fazla şeyler yapmaya ve yaratıcı olmaya güdülemediği gibi, kırsırdöngünün yaşanmasına neden olan bir duygudur. Bireyin ne olduğu ile olması gerektiği durum arasındaki tutarsızlık, bireyin değersizlik duygusuna sahip olmasına neden olmaktadır. Bir çocuğa değer verilmemesi, onu kendine özel hakları olan bağımsız bir varlık olarak tanımama anlamına gelen değersizlik duygusu; bireyin kendisini diğer bireylerden daha değersiz bir varlık olarak algılaması olarak tanımlanabilir ve temeli çocukluk yıllarında atılır. İnsan kendine değer verebildiği oranda başkalarına da değer verir. Kendisine değer verilmemiş bir birey, diğer bireylere değer veremez. Değersizlik duygusu içinde olan biri için diğer insanlar, kendinden ya üstündür ya da aşağıdır, eşiti yoktur (Geçtan, 1993).

Erikson’a göre, ilk yaşantılar bireyin gelecekteki kimlik gelişimini ya kolaylaştırır ya da tehlikeye sokar. Erikson, doğumdan ölüme kadar her biri kendine özel bir psikolojik bunalımın eşlik ettiği sekiz evreden oluşan bir sıralamanın olduğunu savunur. Erikson’un sözünü ettiği bunalım, bir felaket unsuru değil,

kişinin yararlanabileceği gizilgücünün artması anlamına gelen terimdir. Bu dönemler, bireyin içinde yaşadığı toplumdan ve kültürden büyük ölçüde etkilenir. Erikson'a (1950) göre kişilik bu sekiz dönemin tümünde gelişimini devam ettirir. Olumsuz geçirilen bir dönemde yaşanan olumsuz denge, bir sonraki dönemde olumlu yöne çevrilebilir Çevresine karşı güvensizlik duyguları geliştiren bir bebeğe, sonraki dönemde gerekli ilgi ve bakım sağlanırsa, çocuk insanlara karşı güven geliştirebilir (Geçtan,1989). Erikson (1963), çocuğun ilk yaşlarda kazandığı temel güven duygusuyla okuldaki başarısı arasında da bir ilişki olduğu savunur. İyi bir ana-baba ilişkisi ortamı içinde yetişen çocuk, temel güven duygusunu kazandığı için, okulun kendisine getirdiği yeni öğrenme durumlarını korkmadan karşılayabilir ve başarılı olur(Cüceloğlu, 1991). Bu nedenle bebekteki gizil gelişim özelliklerinin erkenden tanınması, önleyici önlemlerin alınmasını, onun doğuştan getirdiği özelliklere saygı gösterilmesini sağlamaktadır.

Maslow'a göre insanın özyapısı, değişmez, yok olmaz. Engelleyici, geriletici şartlar altında bazı gelişme eğilimleri ortaya çıkmayabilir. Ancak bu eğilimler tamamen yok olmazlar uygun ortamlarda yeniden ortaya çıkarlar. Maslow, insanın, aslında uyumlu, akılcı ve iyiye yönelik olduğunu, düşmanlık, kıskançlık gibi eğilimlerin insana özgü kendiliğinden tepkiler (spontan) olmayıp, sevgi ve güvenlik gibi daha temel isteklerin engellenmesi sonucu ortaya çıkan tepkiler olduğu görüşünü savunmuştur. Rogers'in özü gerçekleştirme kavramı olarak kullandığı genel gelişme eğilimini, Maslow, insanın gizilgücünü kullanması ve geliştirmesi olarak tanımlamıştır (Kuzgun, 1983).

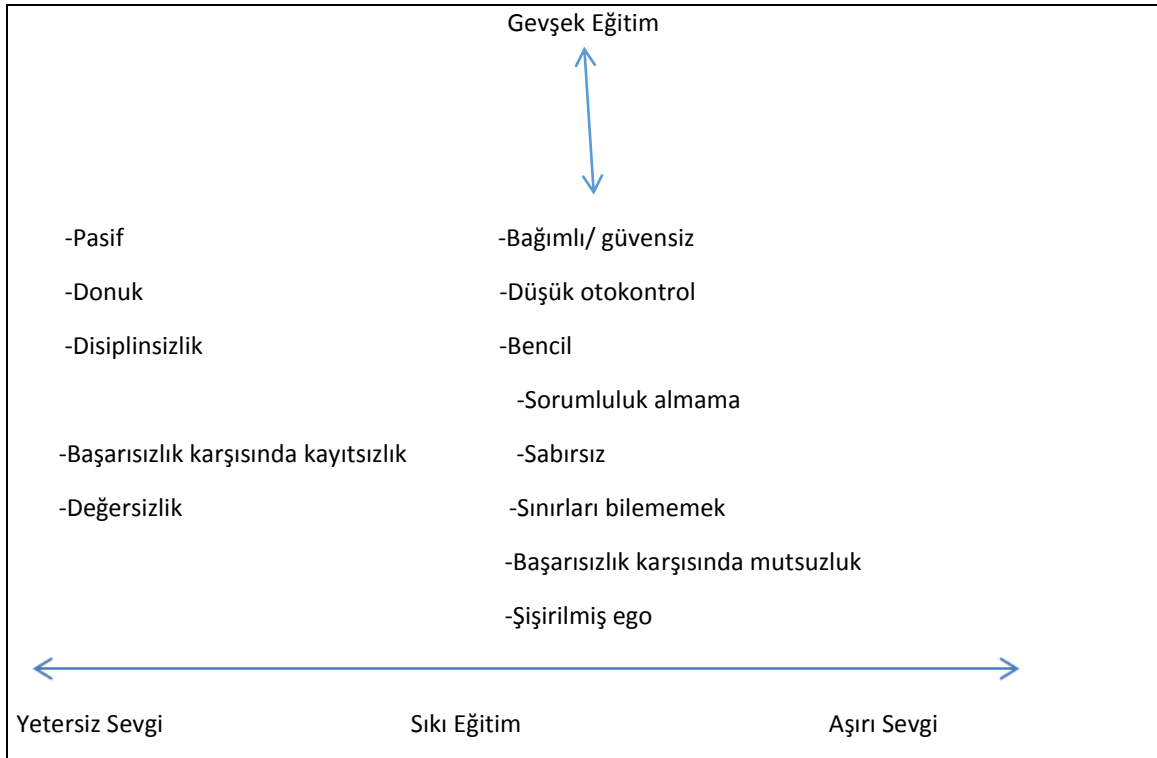
0-6 yaş döneminde çocukların göstermesi gereken temel gelişim özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Yeşilyaprak, 2000);

- 1.Olgunlaşmaya bağlı olarak dil ve ifade yeterliliğini geliştirme
- 2.Yemek yeme, kendi başına giyinebilme, temizlik gibi öz bakım becerilerini geliştirme
- 3.El-göz koordinasyonunu sağlama
- 4.Cinsel farklılıkları öğrenme ve cinsel kimliği kazanmaya başlama
- 5.Önemli ölçüde anne babalarını model alarak; yaşlıları, kardeşleri ebeveyn ve öğretmenleriyle ilişki kurmayı öğrenme, onlara yönelik duyguların farkında olmaya başlama
- 6.Sevilmeyi, sevmeyi ve sevgiyi paylaşma ve ifade etme yollarını öğrenme
- 7.Yanlış ve doğruya ilişkin toplumsal kuralları ve toplumsal rolleri öğrenmeye başlamadır.

Yukarıda sayılan temel gelişim özellikleri ana baba tutumu çerçevesinde oluşmaktadır. Konumuz gereği aşırı koruyucu ana baba tutumlarını iki başlık altında ele alabiliriz:

1. Aşırı sevgi ve gevşek eğitim: Sevgi, çocuğa şımartılacak derecede çok verilir ve disiplin yok denecek kadar azdır. Çocuktan çok az şey beklenir. Bu tarz yetiştirilen çocuklar sorumluluk taşımayan, hep alıcı bireyler olarak karşımıza çıkarlar. Burada verilen sevgi, aşırı vericilik ve aşırı koruyuculuk biçimindedir. Çocuk ne kadar büyümüş olursa olsun, aile ona ilk yıllarda olduğu gibi daima vermeye ve korumaya eğilimlidir. Bazı anne-babalar otorite olmayı öğrenemedikleri için çocuklarına gerekli sınırlamaları koyamazlar. Bir kısım anne-baba ise katı baskı altında yetişmişlerdir. Kendi yaşamadıklarını çocuklarına yaşatmak isterler ve dolaylı olarak doyum sağlamaya çalışırlar. Ne var ki, sınırların katı ve dar olması kadar iyi çizilmemesi de çocuğun psikososyal gelişim yönünden yoksun kalmasına neden olur.

2. Aşırı sevgi ve sıkı eğitim: Sevgi, aşırı verici ve koruyucu bir davranışla sunulmaktadır. Ancak çocuğa bir bebek gibi bakıldığı halde, kendisinden beklenenler çoktur. Hiçbir şey esirgenmez. Buna karşılık çocuktan ileri düzeyde başarı beklenir. Bu beklenti, sevgi ile beraber sunulduğundan çoğunlukla çocuklar tarafından kolay benimsenir ve benliğe sindirilir. Bazen çocuk bu özellikleri o kadar çok sindirmiştir ki kendisini aşırı derecede kontrol eder. Böylece acımasız bir üst benliğe sahip erişkin olarak yetişir.

Aşırı koruyucu ebeveynler kendi sosyal yaşamlarını (annelik-babalık görevlerini, arkadaş ortamlarını, iş yaşamlarını vb.) çocuklarıninkinden daha önemli görmektedirler. Bu tutum çocuğun bencil, başkalarının yaşamlarını saygı göstermeyen tavırlar geliştirmesine neden olabilmektedir. Çocuklar ne isterse yapılmasına izin verilmesi çocuğun sınırlarını öğrenmesini engeller. Aşırı ilgi ve sevginin de

çocuğa zarar verdiğini bilmek çok önemlidir. Aşırı doyum verilmiş, her istediği anında yapılmış, beklemeye, sabretmeye alışmamış çocuklar kendilerini aşırı güçlü hisseder. Gücün tümünü önce aile içinde ele geçirir. Annesini, babasını dinlemez. Disiplin uygulamakta anne ve baba çok zorlanır. Hatta zamanla tükenirler. Sabredip sonra birden parlamaya başlarlar. Daha sonra okulda öğretmeni ve kuralları hiçe sayar. Arkadaşları arasında lider olmak, herkesi yönetmek ister. Bunu gerçekleştiremezse mutsuz olur. Yenilgiye tahammülü yoktur. Kaybettiğini ya da başaramadığını gördüğünde aşırı tepkiler verir. Kendilerinden uyulması gereken kuralların belirlenmemesi çocuklarda isteklerinde sınırsız davranmayı ve bunun sonucunda; sosyal yönü zayıf, otokontrolü düşük, bağımlı olma, talepkâr, ürkek, inatçı, istediğini tutturan, nedensiz kavgalar çıkaran, mutsuz bir çocuk ve gelecekte benzer kişilik özelliklerini taşıyan bir yetişkin olmasına neden olabilmektedir.

Yaşamın ilk 2-3 yılında yetişkinler tarafından çocuğun, fiziksel zarar göreceği düşüncesiyle kendi başına yürümeye, atlamaya düşmeye, yemek yemeye, bir takım nesneleri (kalem, plastik makas) kullanmaya izin verilmemesi, odasını toplama, ev işlerinde yardım etme, ödevlerini zamanında yapma gibi görevler verilmemesi, çocuktan hiçbir talepte bulunulmaması, çocuğun kendisi ile ilgili(dışarıda kiminle oynayacağı, neyi sevip neyi sevmediği vb. konularda) kararlarda fikrinin alınmaması çocuğu sorumluluk almaktan uzaklaştırıp yapabileceklerinin farkında olmayan, kararsız, akran çevresi tarafından dışlanan bireyler olmasına neden olabilmektedir. Bu tutum çocuğun doğası gereği gelişimini ortaya koyma potansiyeline erişmesine engel olabilmektedir. Kendilerinden neler beklendiğini bilmeyen çocuklar ise, nasıl davranmaları konusunda kararsızlık yaşarlar. Kendisinden hiçbir şey beklenmeyen ve istenmeyen bir çocuk da büyük olasılıkla kayda değer bir şey üretmeyecek ve başarılı olmayacaktır. Kendisini bir işe başlama ve bitirme de başarılı, değerli, becerikli olarak görmeyecektir. “Disiplin- otorite- hayır diyebilmek”, ilk duyulduğunda insana ürküntü, tedirginlik veren kavramlardır. Hele de küçük çocuğa karşı uygulanabilecek bir şeymiş gibi görünmüyor olabilir. Ancak; sınırını bilen, engellemeler karşısında kişiliğini oluşturabilen, gerektiği zaman vazgeçmeyi gereğinde de direnebilmeyi bilen bir genç bir erişkin yetiştirebilmenin koşullarından biridir.

Demokratik ebeveyn yaklaşımında, çocukların uyması gereken kurallar belirlenir, aile bireyleri birbirlerinin görüşlerine değer verir. Karşılıklı haklara saygı gösterilir. Sorumluluk bilinci verilerek çocuğun özgür kişilik geliştirmesi sağlanır. Çocuğunda kabul edebileceği mantıklı denetim mekanizması kurulur. Çocuğa söz hakkı verilerek karar verme sürecinde alternatifler sunulur. Erken çocukluk dönemini neşe ve huzur içinde, gelişimi gerek baskıcı gerek aşırı gevşek tutumla ihlal edilmeden desteklenen çocuk yeni deneyimlerle yeni bilgiler öğrenerek ve gelişerek geçirirse ileride hem kendi mutluluğuna, hem de toplumun mutluluğuna ve refahına katkıda bulunur. Aile bireylerine, bakıcılara ve hizmet sunucularına (sağlık, eğitim gibi) konuyu benimsetecek, öğretecek, duyarlılık yaratacak ve uygulatacak girişimlerin Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları başta olmak üzere ilgili kamu kurumları,

bakanlıklar, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği çerçevesinde güçlendirilmesi ve artırılması gerekmektedir.

Erken çocukluk gelişimi, çocuk hakları çerçevesinde ele alınmalı, “hak temelli” yaklaşımla erken dönem eğitimin önemi vurgulanmalıdır. Erken çocukluk gelişimi konusunda politikalar üretmek sağlıklı nesiller yetiştirmek, hükümetlerin görevlerinin arasındadır. Kalkınmakta olan ülkelerdeki okula gitmenin ekonomik getirileriyle ilgili çalışmalardan elde edilen tahminler, okulöncesi programlara katılımın yaşam boyu iş gelirini %5-10 kadar artırmaya katkıda bulunduğunu göstermektedir. Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim Fayda Maliyet Analizi’ne göre erken çocukluk eğitime yapılan her bir birimlik yatırımın, 6.37 birime kadar bir getiri sağladığı saptanmıştır. Bu da üretimde, doğrudan veya dolaylı vergi gelirlerinde ve kamu hizmetlerinde artış anlamına gelmektedir; böyle bir ekonomik geri dönüşüm kamu yatırımları için yüksek bir orandır. Bütün bu bulgular göz önüne alındığında, erken çocukluk eğitimi ve veya gelişimi ile ilgili oluşturulan devlet politikalarının uzun vadede Türkiye’nin ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişimine ivme sağlayacağı açıkça görülmektedir. Gelişimi doğrudan etkileyen faktörleri ve bu etkilerin sonuçlarını konu alan çalışmalar ne kadar çoğalırsa, toplumun bu konuda bilinçlenmesi aynı ölçüde artacaktır. Erken çocukluk gelişimini olumlu yönde etkilemek üzere hazırlanan akademik çalışmalarda ve projelerde bu konudaki eğitimlerin daha çok çocuğun gelişiminde önemli bir rol oynayan anne, baba, öğretmenlere verildiği görülmüştür. Bu gruba bazı projelerde bebek bakıcıları ve sağlık çalışanları da girmektedir. Çocuğun gelişimi için doğrudan ya da dolaylı olarak önemli olan bu hedef gruplarına eğitimler verilmesinin yanı sıra, çocuğa da eğitim verilmesinin gelişim açısından etkili olacağı düşünülmektedir (Bertan ve Diğ., 2009).

Ülkemiz, AB üyesi ülkeler bir yana, aynı gelir düzeyine sahip diğer ülkelerle karşılaştırıldığında dahi okul öncesi programlara katılan çocuk sayısı sıralamasında çok geride kalmaktadır. Başka ülkelerde yapılan ve Türkiye’de teyit edilen çalışmalar göstermektedir ki; okul öncesi programlara katılım, hayatın geri kalan dönemlerinde okuryazarlık, sağlık, zekâ, müteakip eğitim alma ve istihdam, hatta gelir düzeyi gibi önemli faktörler üzerinde de etkilidir. Dünyada 3–5 yaş erken çocukluk eğitimi alanların oranlarına bakıldığında, Fransa, İsviçre ve İrlanda’da %100, İspanya’da %90, Japonya’da %90, Çin’de %70, Belçika’da %95, İtalya’da %92, Yunanistan’da %64, Finlandiya’da %63, Portekiz’de %40’tır. Türkiye’de 16 yıl öncesinde %5 seviyesinde olan okullaşma oranı bugün % 43’ tür. Bunun ötesinde bireysel olarak yapabileceğimiz, yapmamız gereken hak temelli bir çocuk politikasının bir parçası olmak için işe, kendi çocuk algımızı, çevremizdeki çocuklarla kurduğumuz ilişkileri gözden geçirerek başlayabiliriz. Çocuklarla eşit ilişkiler kurup, yönümüzü çocukların aşırı korunmasından ziyade çocuk haklarının korunmasına çevirdiğimizde hem tüm çocukları birey olarak kabul etmenin, hem de farklı çocukların ihtiyaçlarını görüp giderebilmenin adımlarının atmış olacağız (Kılıç, 2013).

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku (Çocukların Hakları ve Korunması)*. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Bertan, M., Haznedaroğlu, D., Koln, P., Yurdakök, K., Güçiz, B. (2009). Ülkemizde Erken Çocukluk Gelişimine İlişkin Yapılan Çalışmaların Derlenmesi (2000-2007). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 52: 1-8.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) ve UNICEF, (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu). (1999). *Türkiye’de Çocukların Durumu (ön rapor)*. Ankara.
- Erbay, E. (2013). Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1).
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul.
- Kılıç, Z. (2013). Türkiye’nin Neden Hak Temelli Bir Çocuk Politikasına İhtiyacı Var?. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi, Ağustos 2013 Araştırma Metinleri.
- Kop, Y., Tuncel, G. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çocuk Haklarını Algılamaları*. Çanakkale Üniversitesi Onsekiz Mart üniversitesi Eğitim Fakültesi, 6 (1):106-124
- Kuzgun, Y. (1983). *Psikolojide İnsancıl Yaklaşım*. ÖSYM Yayınları, Ankara.
- Yeşilyaprak, B. (2002). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, M. (2004). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Yaşam Hakkı ve Sınırları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2011(5:18).
- Yörükoğlu, A. (2002). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Özgür Yayınları, İstanbul.

VEKÂLETEN MÜNCHAUSEN SENDROMU (VEKÂLETEN HASTALIK) KONUSUNDA VAKA YÖNETİMİ VE KURUMLAR ARASI İŞBİRLİĞİ

Taner ARTAN¹

Yılmaz KOÇ²

ÖZET

14 yaşındaki Z.K. isimli kız çocuğu, 2006-2012 yılları arasında mide kanaması, karaciğer veböbrek fonksiyon bozukluğu gerekçeleriyle ailesi tarafından sürekli acil durumda hastanelere kaldırılmıştır. En son İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'nda tedavi gören çocuğun klinik tabloda hayati tehlike içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Vaka'da "Münchausen by Proxy Sendromu" (Vekâleten Hastalık) olabileceği üniversite hastanesinin ilgili bilim ve ana bilim dalı başkanlıkları tarafından değerlendirilmiştir. Vakayla ilgili hastanede yapılacak olan toplantıya Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü adına katılımda bulunulması hastanede görevli bir hemşire tarafından sözlü olarak iletilmiştir. Söz konusu vaka toplantısına İstanbul ASP İl Müdürlüğü adına ilgili il müdür yardımcısı katılmış ve ön tanı doğrultusunda alınması gerekli önlemler değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ilgili vaka toplantısı sonrası ASP İl Müdürlüğü'nün vakanın diğer kurumlarla yönetimi ve kurumlar arası işbirliğine ilişkin uygulamalarla alınarak, vakaya yönelik sürecin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Münchausen by Proxy Sendromu (Vekâleten Hastalık)

GİRİŞ

Münchausen Sendromu ilk defa Richard Asher tarafından hastane hastane gezerek "fabrikasyon semptomlar" gösteren hastaların tanımlanması amacıyla kullanılmıştır. Bu vakalar "hastane bağımlıları" olarak danielendirilmektedir. Hastalığın ismi, Ruslarla birlikte Türklere karşı savaşmış olan Alman Baronu Karl Fredrich von Münchausen'dan (1720-1791) gelmektedir. Hastalığa isim babalığı yapmasının nedeni savaş sonrası, yaşadıkları hakkında uzun ve olağanüstü abartılı hikâyeler anlatmasıyla ünlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenden dolayı bir çeşit duygusal haz elde etmek için hastane hastane gezen vakaların tanımlanması için ilk kez Asher tarafından "Münchausen Sendromu" kullanılmıştır (Murray, 1997, s.344; Deborah ve Robert, 2010, s.14).

Bilimsel olarak "Vekâleten Münchausen Sendromu" ilk kez 1977 yılında çocuk doktoru Roy Meadow tarafından tanımlanmıştır. Meadow iki genç hastası hakkında yapmış olduğu çalışmada, çocukların atipik semptomlar gösterdiklerini fark etmiştir. Çocukların atipik belirtilerinin yetişkinlerdeki

¹ ASPB İstanbul İl Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı,

² ASPB İstanbul İl Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı.

“Münchausen Sendromu” ile benzerlikler taşıdığını, annelerin kendi duygusal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, çocuklarında bir hastalık oluşturma veya hayali olarak varmış gibi yaparak kasıtlı ve sürekli olarak gereksiz tıbbi prosedürlere maruz kalmalarına yol açtığını ortaya koymuştur (Deborah ve Robert, 2010: 15).

“Vekâleten Münchausen Sendromu” çocuk istismarının bir türü olarak, alışılmışın dışında bir ebeveyn tarafından (genellikle anne) çocuğunun tıbbi yardım için doktora götürülmesini ve semptomların tarifinin çoğunlukla doğrudan anne tarafından uydurulmasını öngören bir süreçtir. “Vekâleten Münchausen Sendromu” belirtileri genellikle nöbetler, alerji, apne, ishal, kusma ve yapay hastalıklar kombinasyonu olarak kendini göstermektedir. Bu tür vakaların, ebeveynleri tarafından açlık, boğulma, genital yaralanmalar, değişen laboratuvar sonuçları, kanama üretmek, idrara kan koyma ve kontamine materyalin enjeksiyonu vb. durumlara maruz bırakılmaları söz konusu olabilmektedir. Bu tür uygulamalara maruz kalan çocukların genelde bebeklik ile 8 yaş arasında olduğu, beş yaş altı çocukların ise büyük risk taşıdığı araştırmalarla tespit edilmiştir. Ayrıca kardeşler arasındada benzer hastalık öykülerinin varlığı söz konusu olabilmektedir. Bu çocukların annelerinin geçmişinde genellikle MS ve psikiyatrik bozukluklarının olduğu ifade edilmektedir. Yine yapılan araştırmalar “Vekâleten Münchausen Sendromu”nun sınırlarının çocukların dışında yetişkin sayılabilecek kurbanlarda da söz konusu olabileceğini göstermektedir. Diğer taraftan “Vekâleten Münchausen Sendromu” faillerinin psiko-dinamikleri hakkında çok az bilgi söz konusudur. Bu tür vakalar daha çok pediatrik ortamlarda ortaya çıkmakta olup, tıbbi ve çocuk istismarı literatüründe yer almaktadır (Murray, 1997: 346).

Bu vaka sunumuna konu olan 14 yaşındaki Z.K’yede İ.Ü. Tıp Fakültesinde “Vekâleten Münchausen Sendromu” tanısı konmuş ve vakaya ilişkin yapılacak olan değerlendirme toplantısına Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü’nden katılım sağlanması yönünde talep bildirilmiştir. Bu çalışmada “Vekâleten Münchausen Sendromu” ön tanısı konan vakanın, istismara maruz kalma olasılığiddikate alınarak, Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) kapsamında, vaka yönetimi ve kurumlar arası işbirliği çalışmalarının genel bir değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Vaka

İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı’naağır hasta tablosu ile getirilen Z.K. acil olarak hastaneye yatırılmıştır. Z.K’nin karaciğer nakli gerektirecek derecede tahribata maruz kaldığı, karaciğer enzimlerinin ALT ve ÜST normal değerleri bir insanda 20.000 iken Z.K’de 40.000’e kadar çıktığı, aynı zamanda böbrek yetmezliğinin başladığı, yapılan hassas tetkikler sonucu çocuğun dışarıdan ilaç aldığı yönünde bir değerlendirme doktorlarınca ortaya konmuştur. Yine Adli Tıp Kurumu’na Ocak, Şubat ve Mart aylarında karaciğer enzim örneği gönderildiği, çocuğun durumunun ilgili Cumhuriyet

Başsavcılığı tarafından izlenildiği, çocuğun kanının temizlenerek kurtarıldığı, yaşamının hayati risk taşıdığı yetkili doktorlarca ifade edilmiştir.

1998 doğumlu Z.K.ilköğretim 8. sınıf öğrencisi olup, derslerinde başarılı, duygu ve düşüncelerini ifade etme yeteneğine sahip, fiziksel gelişiminin yaşı ile orantılı seyrettiği, bilişsel dil gelişiminin yaşına göre ilerde olduğu, öz bakım becerilerini yerine getirme yeteneğine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Z.K. ile yapılan görüşmelerde mental gelişiminin yaş durumuna göre normal gelişim izlediği, ancak yapılan gözlem ve görüşmelerde çocuğun doğduğundan bu zamana kadar sürekli olarak annesi ile birlikte yattığı, yemeğini annesinin yedirmesini istediği öğrenilmiştir. Çocuğun psiko-sosyal gelişiminin yaşına paralel olmadığı gözlemlenmiştir. Ailesine ve özellikle annesine karşı duygusal bağının çok güçlü olduğu, anneye karşı patolojik şekilde duygusal bağ geliştirdiği yine uzmanlar tarafından yapılan gözlem ve görüşmelerde ortaya konmuştur. Z.K.nin hasta olduğuna ve tedavisinin mümkün olmadığına inandığı ve sık sık görüşmeler esnasında “Beni sevdiniz mi? Beni severmi?” gibi sorular sorduğu görülmüştür. Yine görüşmeler sürecinde Z.K’nin sık sık annesine “Bana neden sarılmıyorsun? Neden uzak duruyorsun? Nasıl böyle rahat oluyorsun? Beni sevmiyor musun? Neden yanıma gelmiyorsun?” gibi yakınmalarda bulunduğu gözlemlenmiştir. Anne baba yanında yaklaşık sekiz yaş gelişim özellikleri gösterdiği, küçük bir çocuk gibi davrandığı anne ve babanın da aynı şekilde davrandığı görülmüştür. Ayrıca ikinci dönem hastalığından dolayı okula gidemediği de ailesince ifade edilmiştir.

Anne ile yapılan görüşmede, kızının kusma ve ateşle başlayan hastalığının karaciğer enzimlerini yükselttiğini ve çok hasta yaptığını söylemiştir. Anne kızının hastalığını doktorların tespit edemediklerini bu nedenle kendisini suçladıklarını kendisinin ilaç vermesinin mümkün olmadığını, temiz bir evhanımı olduğunu, kızının kendisine çok düşkün olduğunu, hastane ortamının temiz olmadığını, her yerden mikrop kapma olasılığının olduğunu, çocuğunun küçüklükten beri zaten sık sık hastalandığını ifade etmiştir. Kızının rahatsızlığı karşısında çok üzgün olduğunu, hastane ortamında bulunmaktan kendisinin memnun olmadığını, kızını sokağa dahi çıkarmadığını, kızının arkadaşı olmadığını, sadece okula gidip geldiğini, evde kendi halinde vakit geçirdiğini ve daha çok birlikte zaman geçirdiklerini, büyük kızının ise tam tersi başına buyruk biri olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan annenin kendisine yönelik sorulan sorulara detaylı yanıt vermekten kaçındığı, görüşme süresince duygusal durumunun değişmediği görülmüştür. Ayrıca annenin doktorlarla göz kontağı kurmadığı ve konuşmadığı gözlemlenmiştir.

Baba İstanbul doğumlu olup, yurt dışında turizm alanında yükseköğrenimini tamamlamış ve yurt dışında eğitim gördüğü sırada tanıştığı eşi ile evlenmiştir. Bu evlilikten 1989 doğumlu ve 1998 doğumlu iki kızları olmuştur. Z.K, ikinci çocuk olarak dünyaya gelmiştir. Baba yaklaşık 30 yıl büyük otellerde genel

müdürlük görevlerinde bulunmuş ve çoğunlukla eşi ve çocuklarından ayrı olarak İstanbul dışında çalışmıştır. Eşini ve çocuklarını yanında götürmemesinin gerekçesi olarak kayınvalidesinin İstanbul'da yaşamasına ve eşi üzerindeki hâkimiyetinin güçlü olmasına bağlamaktadır. Babanın kızları ile olan ilişkilerinde sabırlı ve ilgili olduğu gözlemlenmiştir.

Baba büyük kızlarının kendisi gibi turizm mezunu olduğunu ve bir otelde resepsiyon görevlisi olarak çalıştığını, evlerinin müstakil olduğunu alt katta kızı ve kız arkadaşının birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Kızının lise döneminde obez olduğunu, ancak rejim ve spor sonucu yeme davranış bozukluğunun başladığını (bulimia), bunun sonucu olarak da kızının 45 kg düştüğünü ve reflü başladığını belirtmiştir. Ancak kızının halinden memnun olduğunu çocukluğunda ise hiperaktif ve yaramaz olduğunu, hakkını aramasını bilen ve başına buyruk olduğunu, küçük kızının ise bunun tam tersi sesiz, sakin ve uyumlu bir yapısının olduğunu beyan etmiştir. Baba kendisinin panik atağı olduğunu ve ilaç kullandığını da ifade etmiştir.

Z.K, nin babası ve annesi emekli olduklarını, özellikle kızlarının rahatsızlığı nedeni ile işten çıkmak zorunda kaldıklarını beyan etmişlerdir. Ayrıca Z.K'nin babaannesi ile ilişkilerinin oldukça iyi olduğu yapılan aile görüşmeleri esnasında gözlemlenmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Z.K'nin ilk defa 2006 yılında, mide kanaması nedeniyle Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesine başvurduğu beyin ödemi ve beyin kanaması tespit edildiği ve hastanın yoğun bakım ünitesinde takip edilmesi amacıyla özel bir hastaneye sevk edildiği anlaşılmıştır. Yine 2001 Aralık ayından günümüze kadar benzer şikâyetler ve klinik bulgularla 9 kez İ.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Acil Polikliniğine başvurusu ve yatışı bulunduğu anlaşılmıştır. 2007, 2009 ve 2012 yıllarında üç kez yoğun bakım takibini gerektirecek benzer sağlık sorunları olmuştur. Bu dönemde böbrek fonksiyonları bozulduğu için hemofiltrasyon işlemi uygulanmak zorunda kalınmıştır. 2012 yılı yatışında ise solunum desteğine ihtiyaç duymadan hemofiltrasyon işlemi uygulanmıştır. 2009 yılında savcılık ihbarı yapılmış olan hastaya ilgili Cumhuriyet Savcılığı tarafından sağlık tedbiri ve takip kararı çıkarılmıştır.

Bu vakada hastanın en az dokuz kez tedavi görmek amacıyla aynı hastaneye yatmak zorunda kaldığı belirlenmiştir. Bu durum literatürdeki vakalarla benzerlikler göstermektedir. Bu tür istismar vakalarında çocuklar, süreklilik arz eden pahalı tedavilere ve acı veren tıbbi (iğne, ultrason, vb.) yöntemlere maruz kalabilmektedirler. Literatüre geçmiş bir vakada bir çocuğun 200'den fazla hastaneye yatırıldığı tespit edilmiştir (Hancı ve Eşiyok, 2000: 2). Yine Z.K'nin 14 yaşında olduğu dikkate alındığında, aynı yaş grubundaki bu tür durumlarla karşılaşan çocukların oranının yüzbinde 5 olduğu görülmektedir. Bilinen olguların % 6'sı ölmektedir. Bu tür istismar vakaların % 57'sinde istismarcı

çocukta hastalığın bilfiil oluşturulmasını sağlamaktadır. Kardeşlerden %61'nin ise benzer öykülere sahip olduğu bilinmektedir. (Özbesler ve İçağasıoğlu Çoban, 2010: 41). Bu vakada da ablanın benzer bir semptoma sahip olmasada yeme davranış bozukluğunun olduğu baba tarafından belirtilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinin ilgili Ana Bilim ve Bilim Dalı Başkanlıklarının ortak katılımlarıyla yapılan vaka değerlendirme toplantısı sonucunda “hastalık tablosunun aralıklarla seyretmesi, çocuğun ara dönemlerde sağlıklı olması her seferinde karaciğer yetmezliğine girmesi, metabolik tarama testlerinde doğumsal metabolik hastalık açısından birbulguya rastlanılmaması, anne ve babanın “Münchausenby Proxy” (Vekaleten Hastalığı) için uygun olabileceği kanaatine” ulaşıldığı ifade edilmiştir. Rapor sonucunda “anne, baba ve ablanın Psikiyatri ABD tarafından değerlendirilmesinin” yanı sıra hastanın üçüncü bir şahıs denetimi olmaksızın ailesi ile görüştürülmemesi ve çocuğun bakımı açısından Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ile işbirliğine gidilerek çocuğun koruma altına alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca çocuğun hayati tehlikesinin söz konusu olması nedeniyle savcılığa ihbar edilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.

Bu kapsamda, Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü çocuğa ilişkin yapılan toplantıya katılarak 5395 Sayılı ÇKK.'un ilgili maddelerine dayanarak çocuğun yüksek yararı için gerekli önlemlerin alınmasını sağlanmıştır. 5395 Sayılı Kanunun 5/1-c maddesi gereğince;

- “Bakım Tedbiri” ile kabul edilen, Z.K'ye “Bakım Kararı” alınmasına gerek olmadığı,
- Çocuğun babaannesinin yanında kalmasının uygun olacağına,
- Çocuğun fizyolojik ve psikolojik sorunları devam ettiğinden haftanın bir günü anne ile denetimli görüşmesinin sağlanmasına ve,
- Yasal işlemler bitinceye kadar babaannenin yanında izinli kalmasının uygun olacağına yapılan “Sosyal İnceleme Raporu” ile karar verilmiştir.
- Yine ilgili “Sosyal İnceleme Raporu” doğrultusunda Çocuk Mahkemesi tarafından 5395 sayılı ÇKK'nın 5/1-d maddesi gereğince çocuk hakkında “Sağlık Tedbiri” ve 5/1-a maddesi uyarınca “Danışmanlık Tedbiri” uygulanmasına karar verilmiştir.

Sonuç olarak; Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü adı geçen vakanın,

- Babaanne yanında kalmasına,
- Çocuğun “Koruyucu Aile”den hizmet alan olarak değerlendirilmesine,
- Çocuğun kuruluşa kabulünden itibaren takibinin kuruluştaki görevli meslek elamanınca yerine getirilmesine,
- Anne ve çocuğun görüşmelerine ilişkin babaanneye bilgi verilmesine,

- Görüşmelerin psikolog denetiminde yapılmasına,
- Hastaneye 24 saat refakatçi gönderilmesine,
- İl Müdürlüğü Aile Hizmetleri Şubesi ve,
- İl Sağlık Müdürlüğü'nün ilgili birimleri ile koordineli olarak mesleki çalışmaların yürütülmesine,
- ÇKK gereği üçer aylık sürelerle mahkemeye bilgi verilmesine karar vermiştir.

Çocuğun anne ve babası çocuklarının rahatsızlıklarına çok üzüldüklerini beyan ederek verilen karara uyacaklarını ifade etmişlerdir. “Sosyal İnceleme Raporu”nda annenin çocuğuna yemeğini ayrı verdiği, tabaklarını ayrı yıkadığı, yemek koymadan önce dahi tekrar yıkadığı anne tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca çocuğun tedavi gördüğü dönemde hastanedeki dolabına soğuk algınlığına ilişkin ilaçların koyulduğu ve bu ilaçların çocuğun kanında bulunan maddeleri içeren nitelikte oldukları ve anne tarafından bırakıldığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan babanın sürekli şehir dışında çalışması, genellikle kızının hastalandığı dönemlerde ailenin bir araya gelmeside diğer taraftan annenin çocuğunu istismar etmesinin nedenleri arasında gösterilebilir. Yine bu tür istismar vakalarında çoğunlukla annelerin işbirlikçi, anlayışlı, sevecen bir tavır takınmaları, çocuklarına yapılan tedaviden yada ilgilenilmesinden kaynaklı minnettar bir kişilik profili sergilemeleri, altında yatan fizyo-patolojinin tespitini zorlaştıran nedenler arasında yer almaktadır ki bu vakada da annenin benzer görüntü sergilediği söylenebilir (Hancı ve Eşiyok, 2000: 3).

Karmaşık olduğu kadar tanımlanmasında zor bir süreç olan ve çocuk istismarının bir türü olan Münchausen by Proxy Sendromu, vakalarının gerek tedavi sürecinin zorluğu gerekse ölüm riski taşıması gibi nedenlerden dolayı “vaka savunuculuğu” yapma görevini sosyal hizmet uzmanı üstlenebilir. Vaka savunuculuğu aile ya da bireyin toplumsal yapı içerisinde, alışılmışın dışında sorunun çözümü noktasında, kurumlararası işbirliği ve koordinasyonaşısından etkin bir role sahiptir. (Özbesler ve İçağasıoğlu Çoban, 2010: 46). Sosyal hizmet uzmanı bu vakada da benzer şekilde, ilgili sosyal kurumlar arası işbirliği yanında, çocuğun ve ailesinin yüksek yararını dikkate alarak karar vermiş ve kurum bakımı yerine babaannenin yanında kalması çocuğun sosyal ve psikolojik gelişimi açısından uygun bulunmuştur. Diğer taraftan baba ile yapılan görüşmelerde baba ailesindeki dağınıklığın farkına vardığını belirterek elinden gelen çabayı göstereceğini ve ailesini sağlıklı kılmak için elinden geleni yapacağını ifade etmiştir.

Ayrıca çocuğun yüksek yararı dikkate alınarak, “Bakım Tedbiri” altında olmasına rağmen, çocuğun kurum bakımı dezavantajlarından uzak kalmasının daha iyi olacağına mesleki olarak karar verilmiş ve ilgili “Sosyal İnceleme Raporu” sonucu babaannesinin yanına “Koruyucu Aile” kapsamında yerleştirilmiştir. Bu tür vakalarda disiplinler ve kurumlar arası işbirliğinin sağlanması çocuğun tedavi

sürecinin planlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Tedavi sürecinderölü olan kurumlara ve meslek elemanlarına bilgi aktarılması ve işbirliğinin sağlanmasındayine sosyal hizmet uzmanına önemli mesleki sorumluluklar düşmektedir(Özbesler ve İçağasıoğlu Çoban, 2010: 46). Bu vakada da gerek “Sosyal İnceleme Raporu”nu yazan, gerekse idari kadroda yer alan ve hastanedeki vaka toplantısına katılan sosyal hizmet uzmanının mesleki ve idari sorumluluklarını yerinde ve zamanında yaptıkları söylenebilir.

KAYNAKÇA

Deborah O. Day& Robert L. Moseley (2010) Münchausen by Proxy Syndrome. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 10:1, 13-36,

Murray., J. B.(1997). Münchausen Syndrome/Münchausen Syndrome by Proxy. *The Journal of Psychology: Inter disciplinary and Applied*, 131:3,343-352.

Hancı., H. ve Eşiyok., B. (2000). Münchausen by Proxy Sendromu: Vekâleten Hastalık. *Sted Sürekli Tıp Dergisi*,1-7, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2013, <http://www.ttb.org.tr>

Özbesler, Cengiz & İçağasıoğlu Çoban, Arzu (2010). Ebeveyn Yoluyla Münchausen Sendromu Olgularında Sosyal Hizmetin Rolü. *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 40-49.

ÖZET

Çocuklar sahip oldukları fiziksel ve duygusal durumları itibarıyla korunmaya en fazla ihtiyaç duyan bireyler olarak karşımıza çıkar. Çocuklara yönelik olarak uygulanan kötü muameleler genel olarak çocuk ihmal ve istismarı olguları üzerinden incelenmektedir. Bu olgular incelendikçe çocukların yaşadıkları sorunlar daha fazla su yüzüne çıkmaktadır. Ancak uzun dönemler boyunca, yaşanan kültürün etkisiyle, çocuğa yönelik ihmal ve istismar konusu aile içi bir sorunmuş gibi görülerek tartışılmaktan uzak durulmuş ve yokmuş gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak son dönemlerde yapılan araştırmalar aslında çocuk ihmal ve istismarının ne kadar ciddi bir konu olduğunu göstermekle birlikte bu sorunun düşünüldüğünden daha sık yaşandığını da ortaya koymaktadır. Özellikle çocuk ihmal ve istismarında üzeri örtülmeye en fazla çalışılan konu hiç kuşkusuz çocuğa yönelik aile içi cinsel istismar ve ensest konusudur. Ensest bulunduğu her toplum ve aile için kabullenilmesi en zor konulardan biri olmaktadır. Bu durumensestin özelde aile içinde genelde toplum düzeyinde görmezden gelinmesine ve yok sayılmasına neden olmaktadır. Ancak ensest gibi önemli bir konunun daha fazla konuşulması ve yaşanan vakaların gün yüzüne çıkarılması bu sorunun çözümü için gerekli çalışmaların yapılmasını sağlayabilir.

Bundan dolayı bu çalışma öncelikle çocuk ihmal ve istismarı olgularının ne olduğu daha sonra çocuklara yönelik cinsel istismar bağlamında özellikle ensest olguları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuğun ihmal ve istismarı, Cinsel istismar, Ensest, Sosyal Hizmet Uygulamaları

GİRİŞ

Her toplum geleceğini güvence altına almak için çocuklara yatırım yapma, onları koruma, eğitme, barınma gibi ihtiyaçları birinci elden sağlamaya çalışır. Peki buna rağmen çocuklar neden bu kadar zarar görür ya da asıl önemli soru çocuk deyince tam olarak ne anlamamız gerektiğidir. Çocuk haklarına dair sözleşmesinin (1989:2) ilk maddesinde, “Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” denilmektedir. Böylece Uluslararası arenada istisnai durumlar hariç 0–18 yaş arasındaki her insanın çocuk olduğu bildirilmektedir. Çocuğa bu noktadan bakmak çocuğun psiko-sosyal durumunu ve

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı

ihtiyaçlarını belirlemede ve bu ihtiyaçların karşılanması gereken süreci hesaplamada çok önemli bir temel sağlamaktadır.

Bir toplumun ilerleyebilmesi ve kalkınabilmesi o toplum içinde yetişen çocukların bedensel, ruhsal ve sosyal yönden sağlıklı gelişmesiyle mümkündür (Bostancı veDiğ., 2006; Bahar ve Diğ., 2009: 51). ocuk yetiştirme yöntemi ne olursa olsun zaman zaman çocukların fiziksel cezalara uğradıkları ve bununla beraber duygusal hasarların da ortaya çıktığı bilinmektedir. Aileler ocuk yetiştirme sürecinde bilerek ya da farkında olmadan çocuklarının gelişimini olumsuz yönde etkileyecek, kimi zaman şiddet, kimi zaman da ihmal şeklinde davranışlar gösterebilmektedirler. Bu nedenle toplumun her kesimi tarafından istismar ve ihmalin tanınması, önlenmesi ve müdahalelerde bulunulması gerekmektedir (Bahar ve Diğ., 2009:51-52). Çocuğa yönelik ihmal ve istismarı nleme ve bunla mücadele etmek sadece bu işle ilgilenen kişilerin değil toplumdaki her bireyin temel sorumluluklarından biridir. Özellikle işinde çocukla direk çalışan meslek elemanlarının bu olgular konusunda daha hassas ve bilgili olması gerekmektedir.

Çocuğa yönelik kötü muamele ile ilgili bilgi sahibi olmak için öncelikle bu kavramların ne olduğunun çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Tarihin bilinen en eski olgularından biri olmasına rağmen uzun dönemler boyunca görmezden geline ve sesli olarak dile getirilmeyen çocukların suistimali sorunu, 1962 yılında C. Henry Kempe tarafından yazılan “rselenmiş ocuk Sendromu” isimli makale ile kamuoyunun gündemine getirilmiştir. Bu makaleden çok kısa bir süre önce ise 1860 yılında Tardieu tarafından tıbbi literatürdeki ilk tanımlama yapılmış, daha öncesinde Hugo ve Dickens’in romanlarında konuya değinilmiştir. Uzun bir süre sonra Caffey’in 1946’da uzun kemik ya da kolda kırıkları ve subdural hematoma ile ocuk istismarı arasındaki ilişkiyi vurgulaması üzerine konu yeniden gündeme gelmiştir. Daha sonra da Kempe 1962’de ilk kez hırpalanmış ocuk (battered child) terimini kullanmış, daha sonra bu terim yerini ocuk istismarı (child abuse) terimine bırakmıştır (Hacksng, 1991:269; Shull, 1999:1682; İnci, 2010: 65-66). Bu süreçler ocuk ihmal ve istismar kavramlarının aslında çok da eski olmadığını göstermektedir. Ancak kavramların yeni olması bu olguların geçmişte olmadığı ya da daha az olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine toplumlar geleneksel ocuk yetiştirme şekilleriyle uzun dönemler ocuk ihmal ve istismarını bir tür eğitim yöntemi olarak kullanmışlardı ve bundan dolayı bu durumu bir sorunsal olarak görmemişlerdir. Ancak değişen toplumsal yapılar ve çocuğa atfedilen değerin artması çocuğa yönelik kötü muamelenin de daha fazla dikkat çekmesine ve bununla mücadele için çabaların artmasını sağlamıştır. Bu tür çalışmaların en önemli kısmı öncelikle ocuk ihmal ve istismarı hakkında doğru ve yeterli bir bilgi birikimine sahip olmaktır.

ocuk ihmali ve istismarı kavramı; çocukların ana-babaları gibi, onlara bakıp gözetmekle görevli sorumluluk g ve güven ilişkisi içinde oldukları kişiler ya da yabancılar tarafından: bedensel ve/veya

psikolojik sağlığına zarar verecek, sosyal gelişimlerini engelleyecek biçimde uygulanan tüm fiziksel, duygusal ya da cinsel tutumları, ihmali, ticari amaçla sömürüyü kapsar (Şahin, 2006: 5). Bir diğerk tanım ise çocuk istismarı ve ihmali; anne, baba ya da bakıcı gibi bir erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygunsuz ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylem ve eylemsizliklerin tümü (Oral ve ark., 2001; Bahar ve ark., 2009: 54) olarak kabul etmektedir. Çocuk ihmal ve istismarını özetle çocuğun psikososyal, fizyolojik ve cinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyen fiziksel, duygusal ve cinsel içerikli davranışların bütünüdür (İnci, 2010: 71) şeklinde tanımlayabiliriz.

Bu tanımlar ve incelemeler kapsamında da Dünya Sağlık Örgütü çocuğa karşı kötü muameleyi 4 gruba ayırmıştır (WHO, 2006):

1. Fiziksel İstismar,
2. Duygusal ve Psikolojik İstismar,
3. Cinsel İstismar,
4. İhmal.

Fiziksel örselenme çocuklarda kaza sonucu oluşmamış yaralanmalardır (Vatandaş, 2006: 13). Fiziksel istismar çocuğun en sık maruz kalabileceği istismar türü olarak en fazla dikkate alınması gereken istismar türüdür. Fiziksel istismar diğerk istismar türlerine göre fark edilmesi daha kolaydır. Bu yüzden daha kolay tespit edilebilir ve yasal olarak da kanıtlanması ve işlem yapılması diğerk istismar türlerine göre daha kolaydır.

Duygusal istismar ise, çocuğun duygusal bütünlüğü ve iç görüşünü bozan, kişilik gelişimini zedeleyen her türlü süregelen eylem ya da eylemsizlik olarak tanımlanan duygusal istismar bütün istismar türlerine neden olan bir durum olarak da görülebilir. Gerek tanımlanmasında ve fark edilmesinde gerekse de önlenmesi ve yasal olarak kanıtlanmasında yaşanan güçlükler nedeniyle en az anlaşılan ve üzerinde en az çalışılan istismar türüdür (İşeri, 2006: 31). Duygusal istismar çoğu zaman çocuk yetiştirme ritüelleri içinde görüldüğü ve toplumsal olarak bu ritüeller benimsendiğı içinde anne-baba ya da çocuğun çevresindeki kişilere yapılan uygulamaların yanlışlığını anlatmak zorlaşmaktadır. Bu nedenle toplumsal olarak çocuğun duygusal istismarının ne olduğu ile ilgili olarak genel bir bilinç düzeyi oluşması gerekmektedir.

İhmal çocuğun beslenme, barınma, korunma, sevilme gibi temel fiziksel ve duygusal gereksinimlerinin karşılanmamasıdır. Çocuğun sağlığı ve gelişimini olumsuz etkiler (Şahin, 2006: 5). Diğerk bir tanım ise, "Çocuk ihmali" başta anne ve baba olmak üzere, bakmakla yükümlü kimseler ve diğerk yetişkinlerin, çocuğun beslenme, giyinme, barınma, eğitim, sağlık ve sevgi gibi temel gereksinimlerini ihmal etmeleri sonucu, çocuğun bedensel, duygusal, ahlaksal ya da sosyal gelişiminin engellenmesi olarak

tanımlanmaktadır (Turhan ve Diğ., 2006; Bahar ve Diğ., 2009: 53). İstismardan daha sık görülmesine karşın onun kadar çarpıcı değildir ama onun kadar örseleyicidir. Ölüm ya da ciddi bir yaralanmayla sonuçlanmıyorsa göz ardı edilebilmektedir. Oysa çocuk ölümlerinin temel nedenleri araştırıldığında ihmalin önemli bir yeri olduğu ve yıllar içinde de artış gösterdiği gözlenmektedir (Çamurdan, 2006: 35). İhmal ile ilgili dikkat edilmesi gereken nokta ailenin bu davranışının ihmal mi olduğu yoksa maddi yetersizliklerin etkisiyle ortaya çıkan bir davranış mı olduğudur. Çünkü birçok aile maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuğa karşı ihmal davranışında da bulunabilmektedir.

Cinsel İstismarın Tanımı ve Özellikleri

Çocukta cinsel istismar yüzyıllardır bilinen bir konudur. Bununla beraber son yıllarda çocukluk cinsel istismarında bir artış söz konusudur. 1998'de Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk ve ergenlerin binde 1.6'sının cinsel istismara uğradığı bildirilmiştir. Başka ülkelerde yapılan epidemiyolojik çalışmalarda da benzer oranlardan söz edilmektedir (Putnam, 2003; Ovayolu ve Diğ., 2007: 14). Bu artışa paralel olarak çocukta cinsel istismar ile ilgili olarak yapılan çalışmalar ve tanımlamalar artış göstermiştir.

Cinsel istismar olgusu ile ilgili olarak Glaser'a(1991) göre en sık kullanılan tanım: "Gelişimsel olarak olgunlaşmamış çocuk ve erişkinin tam olarak anlayamadıkları, bilgilendirilerek rıza gösterme yetisine sahip olmadıkları veya sosyal tabu ve aile rollerini çiğneyen cinsel aktivitelerde yer almalarıdır" (Taneli ve Diğ., 1999; Doğan, 2009: 4). Diğer bir tanım ise, çocuğun cinsel istismarı; yetişkinlerin cinsel doyum için çocukla ilişki kurması, para için fuhuş ve pornografiye yöneltilmesi şeklindedir (Akyüz, 2000:557; Akdoğan, 2005: 4). Baysal'ın tanımı ise; çocuğun erişkin tarafından cinsel uyarım, cinsel doyum için kullanılmasıdır. İrza geçme, irza geçmeye kalkışma, sarkıntılık, teşhircilik, laf atma ve ensest eylemlerini içerir (Baysal, 2003; Akdoğan, 2005: 4). En genel tanımlardan biri olarak Çocukistismarı ve İhmali Ulusal Merkezi'nce yapılan tanımlamaya göre cinsel istismar: "Bir çocuk ve erişkin arasında, erişkinin çocuğu cinsel uyarılma amacıyla kullanması ile gerçekleşen temas ya da etkileşimdir. Bu tanımlama, yaşı erişkin olmasa da suçu işleyen istismara uğrayandan en az 5 yaş daha büyük olması ya da çocuk üzerinde güç ve kontrolünün bulunması durumlarını da içerir". Cinsel davranışın nasıl tanımlandığına, cinsel deneyimin olup olmadığına, suçlu ile kurban arasındaki yaş farkına göre de cinsel istismarı farklı tanımlayan çalışmalar vardır (Walker ve Diğ., 2004; Doğan, 2009: 4). Ancak cinsel istismar tanımlarında üzerinde durulan en önemli nokta olarak karşımıza çocuğun gelişimsel durumu ve istismarı yapan ile arasındaki yaş farkı çıkmaktadır. Diğer bir nokta olarak çocuğun rızasına bakılan durumlar da olmaktadır ancak böyle bir durumda çocuğun rızasına bakmak çoğu zaman kabul gören bir durum değildir. Çünkü gelişimsel olarak çocuğun böyle bir duruma rıza gösterebileceğini söylemek çok doğru olmamaktadır.

Bu bakış açısıyla hazırlanan tanımlarda ise üzerine en fazla vurgu yapılan nokta olarak çocuğun rızası ve toplumsal kabuller çıkmaktadır. Bu açıdan hazırlanan birkaç tanımda cinsel istismar: çocuğun, bir

erişkin, yaşça ya da gelişimsel olarak kendinden olukça büyük bir başkası tarafından cinsel doyumun sağlanması amacıyla ne anlama geldiğini kavrayamayacağı, gelişimsel olarak hazır olmadığı, onay vermeyeceği, yasalara ve toplumun kültürel değerlerine aykırı cinsel eylemlere karıştırılmasıdır (Şahin, 2006: 5). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi cinsel istismar çok kapsamlı bir sorundur ve ne sadece çocuk açısından ne de istismarcı açısından tek başına ele alınabilecek bir konu değildir. Bu yüzden bazı tanımlar özellikle Kara ve ark.'ının tanımlaması gibi çocuk istismarının bu noktasına değinmeyi tercih etmektedir: çocuk istismarı, karmaşık nedenleri ve trajik sonuçları olan, tıbbi, hukuki, gelişimsel ve psiko-sosyal kapsamlı ciddi bir sorundur (Kara ve Diğ., 2004; Ovayolu ve Diğ., 2007: 14). Bu tanımda da görüldüğü gibi sorun yaşandığı andan itibaren bir süreç olarak birçok farklı sorunu beraberinde getirmekte ve birçok insanı bu süreçte etkilemektedir.

Son olarak cinsel istismarın tespit edilmesi sorunu vardır. Bu kolay gibi görünen ancak uygulamada çok ciddi sorunlara neden olan bir durumdur. Cinsel istismarın tespit edilmesinde en sık kullanılan yöntem fiziksel muayenedir. Ancak tek başına nadiren tanı koydurucudur (Giardino ve Finkel, 2005; Ovayolu ve Diğ., 2007: 17). Çünkü olay okşama veya oral temas şeklinde olabilir ve istismarın herhangi bir fiziksel bulguya yol açmadığı sanılabilir (Karan, 2001; Ovayolu ve Diğ., 2007: 17). Böyle bir durumda istismarın tespit edilmesi çoğu zaman imkânsızlaşabilir ve istismarcı tespit edilmeyebilir ya da tespit edilse de elde herhangi bir kanıt olmadığı için istismarcıya karşı uygulanacak bir yaptırımın önü kapanabilir. Bundan dolayı istismara uğrayan çocuğunda kendisine yapılan eylem hakkında bir bilgisi olması ve durumu açıklığa kavuşturmada yol gösterici olması gerekebilir. Bu uygulama yapılırken unutulmaması gereken nokta istismara uğrayan çocuğun bu istismardan dolayı yaşadığı duygu durumun ne olduğu ve böyle bir durumda kendisine nasıl bir şekilde yaklaşırsa daha doğru olacaktır. Bunu da yaparken cinsel istismar olaylarında çocukların anlattıkları hikâyelerin dikkatle dinlenmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü çocuklar, böyle bir hikâyeye uydurmak için gerekli olan entelektüel ve cinsel deneyime sahip değildirler (Karan, 2001; Yılmaz, 2009: 74). Yani çocuğun böyle bir konuda yalan söyleyebileceği gibi yanlış bir bakış açısı sorunu daha da kötüleştirebilir.

Cinsel İstismara Uğrayan Çocukta;

Cinsel istismar çocuk üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bu olumsuz etkiler kısaca sıralanırsa:

İhanet duygusu: İstismarcı çocuğun ona duyduğu güvenin sarsılmasına ve çocukta ihanete uğrama duygularının yerleşmesine neden olur.

Acizlik: Çocuk istek ve iradesi dışında cinsel amaçlı kullanıldığında ve bunu engelleyemediğinde kendini çaresiz ve aciz hissedebilir.

Damgalanma: Cinsel istismar olayına eşlik eden kötülük, utanç, suçluluk gibi kavramlar zamanla çocuğun benlik algısına karışır ve kendini böyle algılamaya başlar (Polat, 2000; Davis ve Petretic-Jackson, 2000; Ovayolu, 2007: 19).

Yapılan araştırmalar ve klinik çalışmalarda, çocuğun başından geçenleri anlattığında inanılmaması durumunda çocuktaki acizlik ve çaresizlik duygusunun arttığı ve anksiyete bozukluklarına neden olduğu görülmektedir. Cinsel istismarı önlemeye yönelik çalışmalarda bu noktanın altı çizilerek istismara uğrayan çocukla ilgilenecek olan ailesine, polise, hakime ve diğer insanlara anlatılmalı ve istismara uğramış çocuğun kabuğuna çekilerek içdünyasıyla baş başa kalması önlenmelidir (Akdoğan, 2005: 9).

Aile İçi Cinsel İstismar: “Ensest”

Çocuğun cinsel istismarı bir ülke için ve ülkenin geleceği için çok önemli bir konudur çünkü çocuklar o ülkenin geleceklidirler. Çocuk pornografisi, ensest, çocuğa tecavüz, en yaygın çocuk istismarlarıdır (Akdoğan, 2005:3).Çocuğa yönelik cinsel istismarın, çocuk üzerinde en fazla etki bırakanı şüphesiz istismarın aile bireyleri tarafından yapılmasıdır (Akdoğan, 2005: 7). Ensest; evlenmeleri hukuksal, ahlaki ve dini açılardan yasaklanmış yakın akraba olan kadın ile erkeğin cinsel ilişkide bulunmaları anlamında kullanılmaktadır. Cinsel sapkınlık olan ensest “akraba aşkı” olarak da tanımlanmaktadır (Ekşi, 1999; Akduman ve ark., 2005; Ovayolu ve Diğ., 2007: 15). Daha çok aile içi cinsel birliktelik şeklinde meydana gelmesi ve birçok kültürde ailenin kutsallığı gibi durumlar nedeniyle ensest olgusunun saklanması ve görmezden gelinmesi çok sık yaşanmaktadır.

- Ensestin çocuk üzerindeki etkileri;
- Çocuğun saldırganla ilişkisi,
- Seksüel aktivitenin şekli,
- Fiziksel zarara,
- Şiddet kullanımına,
- Çocuğun yaşı ve gelişim dönemine,
- Travma öncesi psikolojik gelişimine,
- Ailenin olaya verdiği tepkiye göre değişmektedir(http://www.htanoropsikiyatri.com/aile_ici_istismar.html).

Tüm bu nedenler çocuğun ensest olayını yaşadktan sonra olaya vereceği tepkiyi şekillendirmekle birlikte yaşadığı travmanın tam olarak ölçülmesi adına tam bir sonuç vermemektedir. Çünkü ensest biyo-psikososyal açıdan kapsamlı olarak değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Genelleme yapılması çoğu zaman çok doğru sonuçlar doğurmamaktadır. Ancak sorunun niteliğini anlama ve sorunun daha kolay tespit edilmesi adına ensest mağduru çocukların bu olguya genel olarak verdikleri tepkiler yapılan araştırmalar kapsamında üç kategoride toplanmaktadır. Bu şekilde çocukla çalışan meslek

elemanlarının encest mağduru çocuğu daha kolay tespit etmesi ve yaşanan soruna geniş kapsamlı çözüm yolları bulmasını hızlandırmaktadır.

Encestin Mağdur Üzerindeki Belirtileri

Psikolojik Belirtiler

Depresyon (izolasyon, suçluluk, gelecek ile ilgili olumsuz düşünceler vb.), agorafobi, sosyal fobi, obsesif kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu, kaygı, korku, öfke, kendine güvensizlik, uyku ve yeme bozuklukları, bedensel yakınmalar, kabuslar, dikkat eksikliği, disosiyatif bozukluklar (unutkanlık, amnezi, hayal kurma, hayali arkadaş olması, uykuda yürüme) olarak sıralanabilir.

Davranışsal belirtiler

Korku ve kaçınma (bazı yerlerden ve bazı kişilerden kaçınmak), temizliğe aşırı düşkünlük veya temizliği ihmal etme, tuvalet eğitiminde bozulma (Enürezis, enkoprezis), parmak emme, tırnak yeme, okul ve disiplin sorunları, suça yönelme, yalan söyleme, çalma, madde bağımlılığı, intihar girişimleri ve kendine zarar verme, evden kaçma, regresif davranışlar, cinsel içerikli oyunlar oynamak, yetişkinlerin cinsel davranışlarını taklit etmek, cinsel içerikli sözcük ve davranışlarda artma (cinsel organları gösterme, cinsel organları ile aşırı fiziksel uğraş veya açık mastürbasyon), cinsel konularla aşırı uğraşma, cinsel saldırganlık olarak sıralanabilir.

Fiziksel belirtiler

Karın ve baş ağrısı, kusma, iştah azalması, dudak-ağız veya genital-anal bölgelerinde ağrı, şişme, kızarma, iltihap, cinsel yolla geçen hastalıklar, idrar yolu enfeksiyonları, yürüme oturmada güçlük, hamile kalma (http://www.htanoropsikiyatri.com/aile_ici_istismar.html) olarak sıralanabilir.

Genel olarak bu belirtilerin olduğu kabul edilmekle birlikte encest mağduru çocuk bu belirtilerin bir kaçını ya da hiç birini göstermeyebilir. Bu durumda çocukla çalışan uzmanların çocuğun gösterdiği farklı belirtileri çok iyi analiz etmesi ve incelemesi gerekmektedir. Bu da encest gibi normal şartlarda da tespit edilmesi çok zor olan bir olgunun tespitini daha da zorlaştırmaktadır. Böyle durumların çözümü için en önemli adım çocukla çalışan tüm meslek elemanların temelde çocuk ihmal ve istismarı özelde cinsel istismar olgusu üzerinde yeterli düzeyde bilgi birikimine sahip olmasıyla sağlanabilir.

Encest İçin Risk Faktörleri;

- Alkolik baba,
- Annenin hasta olması veya evi terk etmesi,
- Yetişkinlerin çocukla aynı odayı ya da yatağı paylaşmaları,
- Kız çocuklarının babalarından ayrı yaşamaları,

- Aile bireylerinde görülen psikiyatrik bozukluklar,
- Annenin gece çalışmak zorunda olması nedeni ile çocuklara baba ya da üvey babanın bakması,
- 6 - 8 yaşlarında ve kız çocuk olmak,
- Anne veya babanın ya da her ikisinin ailesinde daha önce ensest ilişkinin varlığı,
- İktidarsızlık ve psikopatidir (Polat, 2000; Karan, 2001; Polat, 2006; Ovayolu ve ark.,2007:16).

Bu faktörler dışında da birçok farklı neden enseste neden olabilmektedir. Bu nedenle inceleme yapılırken bu faktörlerle birlikte bunların dışındaki nedenlerde göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Ensestin ortaya çıkmasının önünde başlıca engeller;

Ensest tespit edilmesi çok zor olan bir durumdur. Bunun birçok farklı nedeni olmakla birlikte temelde sayılabilecek birkaç genel neden bulunmaktadır. Bunları sıralamaya çalışırsak;

- Çocuğun kendini ifade etmesinin zorlukları,
- Saldırganın çocuğun üzerindeki otoritesi,
- Saldırganın duygusal ve fiziksel tehdit içeren tutumu,
- Toplumun namus anlayışının yarattığı baskı ve
- Toplumun ve kurumların bireyden önce ailenin bütünlüğünü korumaktan yana tutumları olarak sayılabilir (Çavlin Bozbeyoğlu ve Diğ., 2009: 3).
- Çocuğun yaşadığı olayın algılayamayacak yaşta veya durumda olması olarak sıralanabilir. Bunların dışında da birçok özel neden olduğu ve her vakanın bireysel olarak nedenleri ve sonuçlarıyla incelenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Dünyadan Rakamlar

Ensest dünyada çok yaygın bir sorun olmakla birlikte üzeri en fazla örtülen ve toplumsal olarak açığa çıkarılmamaya çalışılan bir sorundur. Bu durum ensest ile ilgili net bir orana sahip olunmamasına neden olmakla birlikte özellikle son dönemlerde yapılan araştırmalar ve çalışmalar durumun ciddiyetini göstermesi adına çok önemli veriler sağlamaktadır. Bu kapsamda hazırlanmış olan Dünya Sağlık Örgütü'nün 2002 tarihli raporuna göre, dünyada 150 milyon kız ve 73 milyon erkeğin 18 yaşından önce cinsel ilişkiye zorlanma veya diğer cinsel şiddet türlerine maruz kalmış olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu rapor sekiz kadından birinin 14 yaşından önce, altı kadından birinin 18 yaşından önce ensest ilişkiye maruz kaldığını [göstermektedir](http://www.radikal.com.tr/radikal2/gizli_gercek_ensest-1045837)(http://www.radikal.com.tr/radikal2/gizli_gercek_ensest-1045837).

Türkiye’de Durum

Türkiye’de çocuk istismarı konusunda yapılan araştırmalarda, yüzde 78 gibi yüksek bir oran ile duygusal istismarın ilk sırada olduğu görülmektedir. Fiziksel istismar yüzde 24 ve cinsel istismar yüzde 9 oranındadır. 1980- 1982yılları arasında sekiz ilde yapılan bir diğer araştırmada, istismara uğrama oranı yüzde 33, tokat atma, kulak ve saç çekme oranı yüzde 25, sopa ile dövme oranı yüzde14 olarak bulunmuştur. Eğitimsiz ailelerin yüzde 40’ı çocuklarını istismar ederken, eğitim düzeyi yüksek ailelerde bu oran yüzde 17’dir. Bir diğer araştırmada, 7- 14 yaş grubundaki çocukların yaklaşık yüzde 40’ı anne ve/veya babaları tarafından dayak yediklerini belirtmişlerdir (Turhan ve Diğ., 2006; Bahar ve Diğ., 2009: 54-55).

Bu oranlara bakıldığında en sık görülen istismar türü olarak duygusal istismar görülmektedir. Ancak duygusal istismarın yüksek olmasının yanı sıra cinsel istismar olaylarının çoğunun belirlenemediği de unutulmaması gereken bir diğer önemli bilgidir. Ülkemizde klinik çalışmalar ve okul çalışmaları dışında cinsel istismar ile ilgili sayısal verilere ulaşmak açısından sınırlıdır. Cinsel istismar konusunda ulusal temsiliyeti olan ilk istatistiksel bilgi Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2009 verilerine dayanarak üretilmiştir. Araştırma bulgularına göre kadınların %7’si 15 yaşından önce cinsel istismara maruz kalmıştır. Saldırganların % 30’u yakın akrabadır. Saldırganların yakınlık derecesi detaylı incelendiğinde görüşülen kadınların % 2,4’ünün babası tarafından, %1,7’sinin erkek kardeşi/ağabeyi tarafından ve %0,6’sının üvey babası tarafından 15 yaşından önce istismar edildiği görülmektedir (Jansen, 2009:64-65; Çavlin Bozbeyoğlu ve Diğ., 2009: 6 -7). Bu oranlar bile aile içi cinsel istismarın sanıldığı gibi az olmadığını göstermektedir. Diğer bir önemli nokta ise ortaya çıkmayan vakaların varlığıdır. Çünkü bilindiği gibi ensest vakalarının çok azı gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Bu durumda ensest gibi bir olgu ile ilgili tam bir oransal değere ulaşılmasına neden olmaktadır. Ancak elde edilen oranlar bile durumun ciddiyetini göstermesi açısından önemli veriler sağlamaktadır.

Çocuk İhmal ve İstismarını Önlemeye Yönelik Türkiye’deki Hukuksal Zemin

Çocuğa yönelik kötü muamele ya da çocuk istismarı insanlık tarihi kadar eski, bir o kadar bilinen ancak ortaya çıkarılan sayısı kadar çıkarılmayanları da olan, sosyal ve tıbbi bir sorundur. Bir istismar olgusunun saptanması, tıbbi ve psikolojik tedavi sürecinin dışında yasal işlemleri de zorunlu kılar. İstismara maruz kalan çocuklarda, çocukluk döneminde yaşanan istismara bağlı olarak birçok fiziksel, psikolojik ve sosyal problem görülmektedir (Bahar ve Diğ., 2009: 54).Bu zararların telafisi ve saldırganın cezalandırılması adına gerekli yasal süreçlerin başlatılması gerekmektedir. Türkiye çocuğa yönelik ihmal ve istismarın önlenmesi ve çocuğun yüksek yararının gözetilmesi adına birçok uluslararası belgeye imza atmakla birlikte bu konu ile ilgili iç hukukta da bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bunların en önemlilerinden bazıları:

Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesin (a) bendinde de: çocuk kavramı için; —Daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişiyi ifade eder-denilmektedir. Çocuk Koruma Kanunu Türk Medeni Kanunu'nun 18 yaşından önce çocukluktan çıkılabileceğine ilişkin istisnai durumu ifade eden ilgili maddenin hükmüne karşı durmakta, ceza kanunu ile medeni kanun arasındaki anlaşmazlığı çözmekte ve 19 yaşın altındaki her kişiyi çocuk olarak kabul etmektedir (İnci, 2010: 64). Çocuğun korunması ile ilgili olarak bunların dışında yapılan bazı diğer önemli düzenlemeler bazıları ise:

-5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 19. Maddesi, (korunma gereksinimi olan çocuk tanımı),

-CMK'nın 52. ve 236. Maddeleri (çocuğun ifadesinin alınması ile ilgili düzenlemeler),

-2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK'nın 278. maddesi (ihmal ve istismara maruz kalan çocuğun bildirim yükümlülüğü),

Ayrıca Türk Ceza Kanununda yer alan 'Çocukların Cinsel İstismarı' ile ilgili maddelere bakıldığında madde 103'te cinsel istismarın tanımı ve istismarcının alacağı suç miktarı göze çarpmaktadır. Yine madde 104'teki reşit olmayanla cinsel ilişkiye yönelik suç ve yaptırımların niteliği görülmekte ve cinsel tacize ilişkin TCK madde 105'in de konuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu yasal çerçeveye ilgili göze çarpan en önemli eksiklik çocuğa yönelik cinsel istismar kapsamında enest durumu için herhangi bir özel düzenlemenin olmamasıdır. Enest ancak çocukların cinsel istismarı kapsamında değerlendirilmekte ve istismarcının aile içinden olması cezanın ağırlaştırılmasını sağlamaktadır. Ancak bilindiği gibi enest birçok açıdan kendine has özellikleri olan bir olgudur ve ayrı bir başlık altında kendi kapsamında değerlendirilmelidir.

Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar ve Sosyal Hizmet

Çocuk ihmal ve istismar olgusu ile çalışacak meslek elemanlarının bu alanda çalışırken dikkat etmeleri gereken birçok önemli nokta bulunmaktadır. Bunların başında olayı yaşayan birey olarak çocuğun durumu ve ilerleyen süreçlerde bu durumdan daha fazla zarar görmesinin engellenmesi için yapılması gerekenlerdir. Diğer bir konu olarak çocuğun ailesinin bu konuda ki pozisyonlarının ne olduğudur. Çünkü bilindiği gibi çocuk ihmal ve istismar olgularının birçoğu çocuğun ailesi ya da çok yakınları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle ailenin ve çocuğun ilerleyen süreçlerde birlikte bulunmasını, çocuğun yüksek yararına gözetilerek karar verilmesi gereken bir durumdur. Özellikle cinsel istismarın bir türü olarak enest vakalarında bu konu özellikle çok iyi düşünülmesi ve karar verilmesi gereken bir konudur. Çocuk ailesiyle kalma konusunda istekli mi ya da değil mi, çocuğun aileyle kalması tekrar bir istismar olayına neden olabilir mi gibi sorunların hepsinin tek tek gözden geçirilmesi ve buna göre karar verilmesi gerekmektedir. Bu karar verilirken çocuğun seçimleri de göz önünde bulundurulmalı ve ikinci bir mağduriyet yaşamaması sağlanmalıdır.

Cinsel istisamar-ensest üzerinde yapılacak olan bir çalışmanın bazı aşamaları vardır. Bunlar öncelikle koruyucu-önleyici çalışmalar, tanı-teşhis aşaması, değerlendirme aşaması, tedavi aşaması ve izlem aşaması şeklinde genel olarak sıralanabilir. Bu aşamaların her birinde birçok farklı alandan farklı uzmanlar bir arada olarak çalışmak zorundadır. Bu çalışmanın da başarılı olması ekip çalışması şeklinde çalışılması ile olur. Bu açıdan bu alanda çalışan meslek elemanlarının ekip içinde koordineli olarak çalışma konusunda bilgili ve istekli olmaları gerekmektedir.

Bundan dolayı bir çocuk ya da gencin cinsel istismar şüphesi ile ilgili birime gelip tedavi ve izleminin de dâhil olduğu aşamalara ulaşmaya kadar olan değerlendirme ve tanılamayı da kapsayan süreçte multidisipliner bir ekibin birlikte çalışması son derece önemli (Doğan, 2009: 14) bir konudur. Çözümde yapılacak çalışmalarda en önemli ekip elemanları olarak doktor, psikolog, sosyal çalışmacı, pedagog, hemşire, öğretmen gibi elemanlar sayılabilir. Bu elemanların bir arada koordineli olarak çalışması yapılan uygulamaların daha başarılı olmasını sağlayacak önemli unsurların başında gelmektedir. Bu ekip içinde yaşanan soruna en kapsamlı bakacak olan meslek elemanı da hiç kuşkusuz sosyal çalışmacılardır. Bundan dolayı sosyal çalışmacıların sorunun ortaya çıktığı ilk andan itibaren çalışmaya başlaması ve sorunun çözümünden izleme aşamasına kadar her aşamasında çalışma yapması gerekmektedir.

Vakalar

Çocuğa yönelik cinsel istismar-ensest tanımlanması, anlaşılması ve de çözülmesi çok zor olan bir olgudur. Bu olguyu bu kadar zor yapan en önemli nedenlerden biri sorunu yaşayan kişinin sorunun varlığını ne kadar anladığından başlayarak soruna neden olan kişilerin mağdura olan yakındık derecelerinin durumudur. Bu nedenler özellikle enstest vakalarının ortaya çıkmasını ve önlenmesini güçleştirmektedir.

Enstestin kapsamını anlayamadan çözülemeyeceği düşünülerek enstest ile ilgili olarak son dönem yapılmış en kapsamlı araştırmalardan biri olan “Türkiye’de Enstest Sorununu Anlamak” (2009) adlı niteliksel araştırma bulgularından elde edilen vakalar üzerinde durulacak ve bu vakalar analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu araştırma Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul ve Kocaeli illerinde enstesti yaşayanların ulaşabileceği kurumlarda çalışan çeşitli mesleklerden 98 uzman ile yapılmış yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanarak tamamlanmıştır (Çavlin Bozbeyoğlu ve Diğ., 2009: 1). Bu açıdan enstest ile ilgili olarak Türkiye’deki durumu analiz etmek ve vakaları sadece mağdurlar açısından değil tüm boyutlarıyla anlamak açısından çok önemli bir araştırmadır. Bu nedenle bu araştırmadaki vakaları incelemek sorunun ciddiyetini ve boyutunu göstermesi açısından yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

İlk vakamız babası tarafından taciz edilen 8 yaşındaki erkek çocuğunun uzmanla yaptığı görüşmeden aktardıkları üzerinedir. Bu diyalogdan çocuk açısından enstest olayının nasıl normalleştirildiğini ve babası tarafından sevilme eyleminin yerine koyulduğu görülmektedir:

“...ne yapıyorsunuz, nasıl oyun oynuyorsunuz babanla birlikteyken? dedim.

Babam beni gıdıklıyor, dedi. Önce dedi, soyunuyoruz, sonra o beni gıdıklıyor, ben onu gıdıklıyorum.

Sonra ben yüz üstü yatıyorum, sonra babam beni koltuk altımdan gıdıklıyor, dedi.

Peki dedim poponu da gıdıklıyor mu?

Oha! dedi.

Peki, sonra ne yapıyorsunuz, dedim.

'popoma pipisini sokuyor' dedi.” (Adli tıp uzmanı).

Ensestle ilgili yanlış kanılardan biri de bunun evde bir kurbanının olduğu ve sadece o kurban üzerinden yaşandığıdır. Ancak aynı evde birden çok kız ve erkek çocuk, aynı zamanda ya da farklı zamanlarda istismar edilebilmektedir. Saldırgan kişi, çocuklar büyüdükçe, büyük çocuktan küçüğüne yönelerek cinsel istismarın uzun yıllar gizli kalmasını sağlayabilmektedir. Bu duruma örnek olabilecek bir vakayı ise bir savcının şu sözleriyle aktarılmıştır:

“...şahsın 5 kızı var. Her bir kızını 3 veya 4 yaşından itibaren istismara başlıyor. Bu çocukları 9-10 yani cinsel anlayışa yakın veya bilinçli, o anlamda bilgi sahibi olmaya geldiği noktada, bırakıyor, bir diğerine başlıyor. Ve bu şekilde 5 çocuğunu da, ayrı ayrı taciz etmiş.”

Ayrıca aşağıdaki örnekteki gibi taciz eden erkek çocuğun aileye gelir sağlayan ya da sağlaması beklenen kişi olarak görüldüğü, aileyi bir arada tutacak erkek olarak kabul edildiği durumlar da annenin mağdur çocuktan yana tavır almasını zorlaştırmaktadır.

“...babası yoktu, 4 kardeşlerdi, bir abisi vardı, iki tane de kendinden küçük kardeşleri vardı... Abisi 4 yıldır ona tacizde bulunuyormuş... annesine söylemiş, annesi tokat atmış... Yok saymaya çalışıyor, çünkü bu oğul evin geçim kapısı olacak, okusa da okumasa da bir yerde işe girince o onlara bakacak, yani onları koruyacak olan o. Dul bir kadın, genç bir kızı var, çevreye karşı bütün baskılardan korumak zorunda olduğu kendisi ve bir ailesi var...” (Rehber öğretmen).

Bir başka olayda ise 19 yaşındaki dayının 5 yaşındaki kız yeğenini kullanarak mastürbasyon yaptığı fark eden ve kızını bu konuda donanımlı bir kurumdan destek almaya götüren bir annenin *“Hiçbir şekilde kardeşimi bir daha eve sokmam, ne yaparsa yapsın, ben çocuğumu korurum, ama bu işte mahkemeye gidilirse bütün konu komşu duyacak, o zaman çocuğum etkilenir”* (Çocuk doktoru) sözleri, olayı yaşayanlar için olayın bilinmesinin neden olacağı sosyal baskının, taciz eden kişinin cezasız kalmasına göz yummalarına neden olduklarını düşündürmektedir. Anne bu şekilde çocuğunu koruyarak sorunu bir nebze çözmeye çalışmaktadır. Ancak unuttuğu önemli bir nokta saldırgan hakkında yasal bir süreç başlatmaması ve o saldırganın dışarda özgürce dolaşması ilerleyen zamanlarda o kişinin başkalarına da zarar vermesinin önünü açtığıdır. Çünkü o kişi ilerde baba-amca, dede vb. olarak başka çocukların

hayatına da dahil olacaktır ve diğer çocukları koruma konusunda insanlar zamanında müdahale edemezse ne olacaktır.

Ensest vakalarının adli süreçlere intikal edilmesi ve o sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi her zaman sağlanamamaktadır. Bu örneğimizde de önce şikâyetçi olmuş sonrada şikâyetinden vazgeçmiş bir annenin durumu görülmektedir. Böyle durumlarda devletin mağdur olan tarafa gerekli maddi-manevi desteği tam olarak sağlaması adli süreçlerin daha sağlıklı devam etmesi açısından çok fazla önem arz etmektedir.

“...kadın geldi sonra şikâyetinden vazgeçti... çocuklarla beraber ortada kalacak... bu tür iddialar kişinin beyanına dayalıdır. Geri aldığı takdirde doğru mudur, değil midir diyemezsin. (Dava) düşmez ama tabii iddianın üzerine gidebilmek için yani sabit kabul edebilmek için gene delil gerekiyor. Yani kuşkulu hale geliyor. İnanırcılığı kaybediyor bir iddia. Biraz da aileye zarar vermeme şeyi var. Yani aileyi koruma esastır. Ufak bir şeyde de ailenin sabık temelini ortadan kaldırırsan bütün aileyi tamamen yok etmiş olursun. Yani böyle bir olayda, 'Lanet olsun' dedik, mademki aile düzenini sürdürecekler, 'iddiayı soyut kabul edelim' dedik.”

İstismar vakalarının ortaya çıkmasında okullar son derece önemli kurumlardır. Çünkü çocuk okulda güvendiği bir öğretmene yaşadığı durum ile ilgili açılabilir ve yardım isteyebilir. Ancak bunun için okullardaki meslek elemanların bu konu hakkında bilgili olması gerekmektedir. Yoksa okullarda istismar karşısında sistemli bir uygulama olmadığından aileler gibi öğretmenler de ensesti fark etmeyebilir, fark ettiğinde ne yapacağını bilemeyebilir, çocuğun yararına olabileceğini düşünerek oluşturdukları bazı stratejiler çocuğa zarar verebilir. Bir savcının okul kanalıyla kendilerine ulaşmış bir vakaya ilişkin aktarımı şöyledir:

“...öğretmenine anlatmıştı o, yargılamada bir olay. Öğretmeni inanmamıştı tekrar bir başka öğretmeni, bir başka öğretmeni. Derken bir kurul halinde öğretmenler bu işin yalan olmadığı, doğru olduğu kanaatine varıp olayı intikal ettirdiler resmi mercilere, o şekilde baba tutuklandı.”

Aynı şekilde cinsel istismara ilişkin çocukların verdiği dolaylı tepkilerin sağlık kurumlarında da doğru değerlendirilememesi olayın ortaya çıkışını geciktirmekte, bazen ortaya çıkışına tamamen engel olmaktadır. Bir adli tıp uzmanının aktardığı olayda, 10 yaşlarında farklı şikâyetlerle defalarca okulda ve sağlık kurumlarında izlenen bir çocuğun yaşamakta olduğu baba tacizinin ortaya çıkmasının nasıl iki yıl geciktiği şöyle anlatılmıştır:

“...Çocukta aslında okul başarısında bir düşme var, davranışlarında bir değişiklik var, babasıyla birlikte olmak istemiyor, halbuki babası onun gelişmesi, bir erkek olarak yetişmesi için sürekli pazarda yanında

olmasını istediğini, arabayla onu değişik yerlere götürdüğü söylemesine rağmen çocuk babadan uzaklaşıyor. Babayla hiç yan yana kalmak istemiyor, annesinin varlığında ancak belki de babasıyla birlikte daha rahat olabiliyor... Sağlık problemleri de ortaya çıkmış, okuldaki rahatsızlığı nedeniyle de birtakım şeyler var. Çocukta aslında sindirim şikâyetleri var, mide bağırsak şikâyetleriyle geliyor... Aradan 1,5-2 yıl geçtikten sonra çocuk psikiyatrisi bizden konsültasyon istediğinde biz olaya müdahil olduk...”

Öneriler

- Çocuğun kendi bütünlüğü ile ilgili gerekli eğitimin çok küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanmalı,
- Çocuk ile doğrudan çalışan meslek elemanlarının çocuğa yönelik cinsel istismar ile ilgili yeterli düzeyde bilgiye sahip olması sağlanmalı,
- Tespit edilen vakalar ile ilgili süreç multidisipliner bir şekilde yürütülmeli,
- Toplumsal algının değişmesi için bilgilendirme çalışmaları yapılmalı,
- Yasal düzenlemelerde ensest ayrı bir suç olarak tanımlanmalı ve düzenlenmelidir.

Ensest İmdat

- Ensest ilişkisi ihbar edebileceğiniz kurumlar:
- ALO 183 Aile, Kadın , Çocuk ve Özürlü Sosyal Hizmet Danışma Hattı,
- En yakın karakol veya Cumhuriyet Savcılıkları, Baro’nun Kadın ve Çocuk Hakları Komisyonu: 0212 251 63 25,
- SHÇEK Genel Müdürlüğü’ne bağlı İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri,
- Üniversite ve hastanelerdeki Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Bölümleri,
- Çocuğa Karşı Cinsel İstismarda 24 saat Açık İhbar ve Bilgi Hattı: 0216 450 54 54,
- Aile İçi Şiddet Acil Yardım Hattı: 0212 656 96 96,
- Diyarbakır merkezli KA-MER - 24 saat acil destek hattı: 0530 664 44 10 (Doğu ve Güneydoğu’da 23 ilde faaliyet gösteriyor.)

KAYNAKÇA

Akdoğan, H. (2005). Çocuğun Cinsel İstismarı ve Türkiye’de Çocuk Cinsel İstismarını Önlemeye Yönelik Çalışmalar. Sexual Abuse of The Children And Efforts in Turkey to Prevent The Abuse. *Polis Bilimleri Dergisi*,7(1).

Bahar, G., Savaş, H., Bahar, A. (2009).Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 20 Kasım 1989.

Çamurdan, A. (2006). Çocuk İhmali. *Çocuk İstismarı ve İhmaline Multidisipliner Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 35-46.

Bozbeyoğlu, Ç.,Koyuncu,A., Kardam, F. ve Sungur, A. (2010). Ailenin Karanlık Yüzü: Türkiye’de Ensest. *Sosyoloji Araştırma Dergisi*, 13(1).

Doğan, Ö. (2009).Cinsel İstismara Uğrayan Ergenlerde Bireysel, Ailesel Ve İstismara AitÖzelliklerin Tanımlanarak, İstismara Uğrama ve Psikiyatrik Bozukluk Oluşumu Üzerine Etkilerinin Araştırılması: Kontrollü Bir Çalışma. *Uzmanlık Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi*.İzmir.

İnci, Y. (2010).Çocukların Cinsel Suistimali ve İstismarının Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Boyutları, *Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi*, Ankara.

İşeri, E. (2006). Duygusal İstismar. *Çocuk İstismarı ve İhmaline Multidisipliner Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ovayolu, N., Uçan, Ö., Serindağ, S. (2007). Çocuklarda Cinsel İstismar ve Etkileri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(4).

Şahin, F. (2006). Çocuk İstismarının Tanımı, Epidemolojisi Ve MultidisiplinerTakım Yaklaşımının Önemi.*Çocuk İstismarı Ve İhmaline Multidisipliner Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Vatandaş, N. (2006). Fiziksel İstismar. *Çocuk İstismarı Ve İhmaline Multidisipliner Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Basımevi.

World Health Organization. (2006). *Preventing Child Maltreatment: A Guide toTaking Action andGeneratingEvidence*.

Yılmaz, A. (2009).Çocuk İstismarı Ve İhmali: RiskFaktörleri ve Çocukların Psiko-Sosyal Gelişimi Üzerindeki Etkileri, *Civil Academy Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1).

Çoban, A. *Aile İçi İstismar*.http://www.htanoropsikiyatri.com/aile_ici_istismar.html

Radikal gazetesi, Gizli Gerçek: Ensest. http://www.radikal.com.tr/radikal2/gizli_gercek_ensest-1045837

YETİŞTİRME YURDUNDA KALAN İHMAL VE İSTİSMARA UĞRAMIŞ ERGENLERİN SOSYAL UYUM DÜZEYLERİNİN ARTIRILMASI: SOSYAL GRUP ÇALIŞMASI

Eda PURUTÇUOĞLU¹

İrfan DOĞAN²

ÖZET

Bu çalışma, Sincan Yetiştirme Yurdu'nda kalan ihmal ve istismara uğramış 13-18 yaş arası ergenlerle sosyal grup çalışması temelinde yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, ihmal ve istismara uğramış ergenlerin sosyal uyum düzeylerinin belirlenmesi, ihmal ve istismara uğramış ergenlere psiko-sosyal destek sağlanması, onların kendilerini daha rahat bir biçimde ifade etmelerinin imkan verilmesi, ihmal ve istismar davranışının çocuğun yaşantısına etkisinin belirlenmesi, ergenlerin grup içi ve çevre ile etkileşimlerinin artırılmasının teşvik edilmesidir. Çalışma, yetiştirme yurdunda kalan ve çalışmaya katılmaya istekli 6 ergen ile haftada 1 saat olmak üzere toplam 8 hafta yürütülmüştür. Grup çalışmasına katılan ergenlerin sosyal uyum düzeylerindeki değişimi anlamak için çalışma öncesi ve sonrası Sosyal Uyum Ölçeği uygulanmıştır. Remzi Üncül tarafından çevrilen ve uyarlanan Sosyal Uyum Envanteri'nin dört temel alt ölçeklerinden biri olan Sosyal Uyum alt ölçeğinden elde edilen puanlar 0-30 arasında değişmektedir. Sosyal uyumda yüksek puan alanlar, bir olayda boyun eğmeye yatkın ve sosyal ilişkilerinde çekingen sayılırlar, düşük puan alanlar ise sosyal ilişkilerinde sert, kırıncı ve incitici olarak kabul edilirler. Grup çalışmasının ön test-son test sonuçları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere Wilcoxon testi uygulanmıştır. İstatistiksel analiz sonucunda ise ergenlerin ön-test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Puan ortalamalarının “orta” olarak ifade edilmesi, ergenlerin sosyal uyum kapasitelerinin ideal düzeyde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ergenlerle grup çalışması, sosyal uyum düzeyi, yetiştirme yurdu

GİRİŞ

Çocuk ihmali ve istismarı pek çok ülkede ve toplumda karşılaşılan bir olgudur. Toplumdan topluma ve kültürden kültüre göre de değişebilmektedir.

Çocuk ihmali ve istismarı çok boyutlu bir sorundur. İhmal ve istismar olgusunun fiziksel, biyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal boyutları bulunmaktadır. Bu sorunun çözümü için de çok disiplinli bir çalışma gerekmektedir.

Çocuk ihmali genel olarak çocuğun ailesi tarafından temel ihtiyaçlarının karşılanmaması ve bu ihtiyaçların göz ardı edilmesi olarak değerlendirilmektedir. Fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik ihmal

¹ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü,

² Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü.

olmak üzere dört türü bulunmaktadır. Çocuğun bakım ve beslenme gereksinimlerinin yeterince karşılanmaması, gerekli tıbbi müdahalelerin yapılmaması, anne baba olarak çocuğa karşı danışmanlık görevinin yeterince yerine getirilmemesi ve çocuğun tek başına bırakılması ihmal davranışına örnek olarak verilebilir (Kurtay, 2004: 1). Çocuk istismarı ise, anne, baba ya da bakıcının çocuğa zarar vermesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Dövme, sözel şiddet, bağırma, cezalandırma vb. davranışların uygulanması olup çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı her türlü faaliyette bulunmayı içermektedir.

Dünyadaki çocuk ihmali ve istismarı çalışmalarına baktığımızda Kempe 1962’de ilk kez hırpalanmış çocuk terimini kullanmış ve daha sonra bu terim çocuk istismarı olarak değiştirilmiştir (Sicher ve Diğ., 2000: 660 ; Akt. Ballı, 2010: 1). İhmal ve istismara maruz kalan çocuk sayısının, farklı yer ve zamanlarda yapılan araştırmalara baktığımızda fazla olduğu saptanmıştır. Ancak, insanların büyük çoğunluğunun çocuk istismar ve ihmalden habersiz ya da bu duruma karşı duyarsız olmaları, çocuk istismar vakalarının sıklığının tam olarak tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre dünyada 11-14 yaş grubundaki 40 milyon çocuk istismar veya ihmale uğramakta, desteğe ihtiyaç duymaktadır (Şimşek ve Diğ., 2004: 48). Örneğin, Çin ve Japonya’da fiziksel istismara nadir olarak rastlandığı, çünkü dayanın, bu ülkelerde çocuk yetiştirme yöntemleri arasında yaygın olmadığı, oysa ABD’de çeşitli istismar türleri arasında ilk olarak dikkati çeken ve incelemeye girilen istismar biçiminin fiziksel şiddet olduğu belirtilmektedir. ABD’de Çocukları Koruma Birliği’nin raporuna göre 1.5 milyondan çok çocuğun istismar edildiği, bunlardan %27’sinin fiziksel istismara uğradığı bildirilmiştir (Ayan, 2007: 259-260). Kesinlik kazanan olgular incelendiğinde en sık görülen örseleyici yaşantı ihmaldir (%54). İstismar türleri dikkate alındığında ise fiziksel istismar oranının %22, cinsel istismar oranının %8 ve duygusal istismar oranının ise %4 olduğu belirtilmiştir. Geriye kalan olgular (%12) bu travma kategorilerine girmeyen değişik tipte istismar türlerine aittir.

Çocuk istismarı ve ihmali konusundaki çalışmalar, ülkemizde 1980’lerde başlamış olmasına rağmen halen çok sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır. Dolayısıyla sistemli bir karşılaştırma olanağı bulunmamaktadır. Çocukluk çağında istismar ve ihmal yaşantılarının yaygınlığına ilişkin toplumsal tarama çalışmalarının da sayısı azdır (Bahar ve Diğ., 2009: 55). Yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde, yaygınlık oranının %15 ile %75 arasında değiştiği görülmüş olup cinsel istismarın yaygınlık oranının %20 civarında olduğu belirtilmektedir. Türk aile yapısı ve çocuk yetiştirme yöntemleri içinde fiziksel cezanın bir disiplin aracı olarak yer aldığını ve dayanın bu nedenle Türk toplumunda yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Özellikle geleneksel aile yapılarında sözel disiplin yöntemleri yerine fiziksel ceza yöntemlerinin tercih edildiği ve şehirlerde de fiziksel ceza yöntemlerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı belirtilmektedir (Ayan, 2007: 260). Ancak, çoğu zaman bu olgunun tespiti zordur ve bu olgular aile içinde saklı kalabilmektedir. TBMM Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan raporda çocuk

istismarının birinci sırada aile içinde gerçekleştirildiği, bunu okullar, kolluk kuvvetleri, sokaklar, bakım yurt ve yuvaları, tutuklu ve hükümlü olarak tutuldukları kurumlar ve çalıştıkları iş yerlerinin izlediği açıklanmaktadır. SHÇEK tarafından son 5 yılda haklarında koruma kararı alınan çocukların % 18,6'sının, anne ve babasının ihmal ve istismarına maruz kaldığı için korunmaya alındığı bildirilmiştir (Yalçın, 2011: 2).

Çocuk istismarı ve ihmaliinde anne-babanın çocuk bakımı ve yetiştirme konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları ve bu sorumluluğu yerine getiremeyecek kadar genç olmaları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi düşük anne-babaların çocuklarını daha fazla istismar ve ihmal ettikleri görülmektedir. İstismar ve ihmal edilen çocukların anne-babalarının kendilerine güvenleri düşüktür. Bu anne-babalar kendilerini değersiz ve seilmeyen kişiler olarak görürler. Çocuk sahibi olmalarının sebebi kendilerini sevecek bir kişinin olması isteği olabilmektedir. Çocuk, anne-babanın bu beklentilerine cevap vermediği zaman anne-babalar hayal kırıklığına uğrarlar. Bunun sonucunda da çocuklarını ihmal ve istismar etmeleri mümkün olabilir (Anonim, 2011: 6).

Anne-babanın geçmişlerinde yaşadıkları ihmal ve istismar deneyiminin olması, ailenin içinde bulunduğu stresli yaşam koşulları, evlilikle ilgili sorunlar, ailenin içinde yaşadığı sosyal çevre, yeterli sosyal desteğin olmaması, her iki ebeveynin çalışmak zorunda kalması, bakıcının elinde kalması, genç hamileliğin artması diğer etmenler arasında sayılabilir. Bazı araştırma sonuçlarına göre ise çocuk istismarını kolaylaştıran başlıca risk faktörleri sıralanmış olup bunlar;

- Çocuk ile ilgili risk faktörleri (Çocukta Hiperaktivite, Tik, Kekemelik, Okul Başarısızlığı, Özürlü Çocuk, vs.)
- Anne- baba ile ilgili faktörleri (İşsizlik, Ailevi Sorunlar, Hastalıklar, Ebeveynin Ölümü, Üvey Anne-Baba, Mutsuz Çocukluk Geçirme, vs.)
- Ailenin sosyal yapısı ile ilgili risk faktörleri (Yoksulluk, Stresli Yaşam Olayları, Sosyal İzolasyon ve Sosyal Destek Zayıflığı, Çok Çocukluluk, İstenmeyen Gebelik, vs)
- Toplumla ilgili risk faktörleri (Yoksulluk, Şiddetin Sosyal Kabul Edilebilirliğinin Artması, Kültürel Normlar, Çocuğa Verilen Değerin Az Olması, Organize Şiddet, vs.)

olarak incelenmektedir (Yalçın, 2011: 8).

Çocuk istismarında çocuğa uygulanan davranışın niteliği ve nedenleri ya da uygulayan kişi veya kişilerin niyeti değil, yapılan eylemin çocuk üzerindeki etkisi önem taşımaktadır. Bu etkiler; gelişimsel bozukluklar, uyku bozuklukları, yeme bozuklukları, panik bozukluğu, alkol veya ilaç bağımlılığı, düşük benlik saygısı, öfke ve intikam duyguları, başkalarına güvenme ve sevme duygusundan yoksun olma, depresyon, anksiyete, kendine zarar verme ve intihar eğilimi, kendi çocuklarına da aynı yöntemleri

kullanma eğilimi olarak sıralanabilir (Bahar ve Diğ., 2009: 54, Yalçın 2011: 5). İstismar ve ihmal edilmiş çocuklara müdahale edilmediği takdirde çocuğun bazen yıkıcıyken bazen pasif olması, iletişim kurmada güçlük çekmesi, öğrenme güçlüğü yaşaması, okul sorunları ve başarısızlık, evden kaçma, suç işleme ve şiddet davranışında artış gibi sonuçlar görülebilir. İhmal ise, özellikle büyüme geriliği olan, psiko-sosyal uyum güçlüğü çeken, eğitim gereksinimleri karşılanmayan çocuklarda akla gelmelidir.

Bu çalışma, yetiştirme yurdunda kalan ihmal ve istismara uğramış ergenlerin sosyal uyum düzeylerini belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüş olup öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma, Ankara Sincan Yetiştirme Yurdu'nda kalan ihmal ve istismara uğramış ergenler ile yürütülmüştür. Seçim kriterlerine göre (kurum sosyal hizmet uzmanlarının yardımıyla ve kurumdaki ergenlerin dosyalarına bakılarak 13-18 yaş arası, geçmiş yaşantısında ihmal ve istismara uğramış, 8 hafta süreli grup çalışmasına devam edebilecek ve çalışmaya katılmayı kabul eden ergenler) belirlenen toplam 6 ergen çalışma kapsamına alınmış olup yaşları 13-18 arasında değişmektedir. Grup uygulamasına başlamadan önce ergenlere çalışmanın konusu, amacı, nasıl yürütüleceği ve neler yapılacağına ilişkin bilgilendirme yapılmış ve rızaları alındıktan sonra çalışmaya dahil edilmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Çalışma materyalinin toplanmasında Üncül'ün uyarladığı Sosyal Uyum Envanteri'nin "Sosyal Uyum Alt Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Ölçek, 30 maddeden oluşmakta olup puanlar 0-30 arasında değişmektedir (0-4 puan çok saldırgan, 5-10 saldırgan, 11-21 orta, 22-24 çekingen, 25 ve üstü çok çekingen). Puanı hesaplanan grupla 8 hafta süreli arkadaş ilişkilerinin önemi, şiddet, ihmal ve istismar, öfke kavramları üzerinde konuşulmuş ve paylaşımlarda bulunulmuştur. Oturma düzeni etkileşimin daha fazla olmasını destekleyecek biçimde yuvarlak düzende ayarlanmış olup her oturum haftada 1 saat sürmüştür. Grup çalışması tamamlandıktan sonra "Sosyal Uyum Alt Ölçeği" puanları tekrar hesaplanmıştır.

Veri Analizi

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 16.0 paket yazılım programından yararlanılarak oluşturulan veri tabanında toplanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ergenlerin grup çalışması öncesi ve sonrası "Sosyal Uyum Ölçeği"nden aldıkları puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek için Wilcoxon analizi uygulanmıştır. Önemlilik düzeyi $p < 0.05$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde ergenlerle yapılan grup çalışmasının içeriğine yer verilmiş ve Sosyal Uyum Ölçeği'nden elde edilen puanlar yorumlanmıştır.

Tablo 1. Yetiştirme Yurdunda Kalan İhmal ve İstismara Uğramış Ergenlerin Sosyal Uyum Düzeylerinin Artırılması: Sosyal Grup Çalışması

Hafta	Çalışma Süresi	Konu Başlığı	İçerik
1. Hafta	1 saat	Tanışma ve bağlantı kurma	• Grubun amacı, kural ve normları ile dikkat edilmesi gereken hususlar ergenlere anlatıldı. Ardından tanışmaya geçildi. • Gruptakilerin birbirilerine ısınmaları sağlamak üzere isim ve isim öğretken kelime çalışması yapıldı. Bunun için katılımcılardan isminin baş harfi ile başlayan ve kendini tanıtan sözcük bulmaları istendi. Ardından neden o kelimeleri tercih ettikleri sorularak açıklama yapmaları beklendi. • Grup sürecinin sonunda katılımcılardan değerlendirme yapmaları istendi.
2. Hafta	1 saat	Arkadaşlık ilişkilerinin önemi	• Arkadaş ilişkilerinin önemi ve arkadaş ilişkileri tartışıldı. • Grup üyelerine arkadaş ilişkileri ile ilgili sorular soruldu. • Üyelerin arkadaşları ile ilişkilerinin nasıl olduğu belirlenmeye çalışıldı. Gruptaki çoğu kişi arkadaş edinmede zorlandıklarını belirtti. Çoğu arkadaşlarıyla sık sık kavga ettiklerini, tanımadıkları kişilerle birlikte olduklarında sıkıldıklarını ifade etti. Çok çabuk arkadaş edinebildiğini ifade edenler kadar arkadaş edinmekte zorlandığını belirtenler de oldu. Sürecin sonunda arkadaşlık ilişkileri ile ilgili ergenlere bilgi verildi ve tavsiyelerde bulunuldu. Bu kapsamda, arkadaşların insan yaşamında önemli bir yere sahip olduğu, iyi arkadaşlığın psikolojik, sosyal, duygusal yönden bireyi desteklediği, psikolojik iyileştirmede ve yaşam stresini azaltmada önemli bir etken olduğu anlatıldı.
3. Hafta	1 saat	Şiddet	• Şiddet kavramı üzerinde tartışılarak neden-sonuçları hakkında konuşuldu. Şiddetin onlar için ne anlama geldiği tartışıldı. Paylaşımlardan ergenlerin şiddet eğilimli oldukları görüldü. Her birinin verdiği tepki birbirinden farklı olmakla birlikte genellikle sinirlendiklerinde bağırarak, karşısındakine vurmaya çalıştıkları belirlendi. Sadece bir ergen şiddetin kendisini korkuttuğunu ve şiddetten kaçındığını ifade etti.
4. Hafta	1 saat	İhmal ve istismar	• İhmal ve istismar kavramları üzerinde durularak onlar için ne ifade ettiği konuşuldu. • İhmal ve istismarın çeşitleri hakkında bilgi verildi. • Ebeveynlerinin sinirlendiğinde ailesine karşı verdikleri tepkiler paylaşıldı. • Ergenlerin aileleri ile olan ilişkilerinden söz edildi. Paylaşımlarda aile ilişkilerinin “iyi” olduğu vurgulanmasına karşın kurumdaki dosyaları incelendiğinde aile ilişkilerinde sorunlar yaşadıkları görüldü. Ergenlerin kuruma geliş nedenlerine bakıldığında büyük çoğunluğunun ihmal ve istismara maruz kaldıkları saptanmıştır. Bu yönden incelendiğinde verdikleri yanıtlarda dürüst davranmadıkları görülmüştür. Bu durum ergenlerin grup içinde dışlanmak ve etiketlenmek istememesi ile alay edilme korkusundan kaynaklanabilir.
5. Hafta	1 saat	İhmal ve istismar	• Ergenlere ihmal ve istismara uğradıklarında nasıl tepki verdikleri ve bu tepkilerin uygun olup olmadığı üzerinde duruldu.

			Paylaşımlardan ihmal ve istismara uğradıklarında farklı tepki verdikleri anlaşılmış olup bunlar arasında kapıyı çarpıp çıkma, odasına kapanma, dışarıya çıkma, internet kafeye gitme, arkadaşın yanına gitme, kimse ile konuşmama, yalnız kalma gibi davranışlarda bulundukları görülmüştür. Ayrıca yalnızlık, yalıtılmışlık, ailesine karşı dargınlık, ailesine karşı samimiyeti kaybetme gibi duygulara sahip oldukları da bulunmuştur.
6. Hafta	1 saat	Öfke	Rol oynama (role-playing) etkinliği gerçekleştirildi. Bu etkinlik kapsamında ergenlerden biri baba, iki ergen de çocuk rolü oynadılar. Çocukların şımarmaları ve kumandalı araba yüzünden birbirleriyle tartışmaları istendi. Babanın ise bu durum karşısında sinirlenmesi ve kötü muamelede bulunması beklendi. Etkinlik sonunda baba rolündeki ergene neden sinirlendiği sorularak verdiği tepkinin doğru olup olmadığı grup içinde değerlendirmeleri istendi. Sonunda uygun davranış modeli örneklerle açıklanmaya çalışıldı.
7. Hafta	1 saat	Öfke	Ergenlerden onları sinirlendirecek şeyleri söylemeleri istendi ve sinirlendiklerinde ne yaptıkları soruldu. Davranışlarının uygun olup olmadığı tartışıldı. Paylaşımlardan ergenlerin sinirlendiklerinde birbirinden farklı davranışlar gösterdikleri belirlenmiş olup bunlar arasında saç yolma, parmak emme, düzensiz uyku gibi davranış bozuklukları saptanmıştır.
8. Hafta	1 saat	Sonlandırma	Son oturum olması nedeni ile grup sonlandırma evresi için hazırlandı. Bu kapsamda ergenlerden süreç içinde konuşulan konuları düşünmeleri ve çalışmayı değerlendirmeleri istendi. Değerlendirme sonucunda ergenlerin, çalışmadan memnun kaldıkları ve tekrarını istedikleri görüldü: “Grupta zamanımın boşa geçmediğini hissettim” (İ.Y.). “Ailemle daha iyi ilişkiler kurma eğilimine geçtim. Arkadaşıma daha iyi davranıyorum” (A.C.). “Grup çalışmasından memnun oldum. Bir 8 hafta daha yapılmasını isterim” (E.A.).

Sosyal Uyum Ölçeği puanlarına ait ön-test ve son-test puanları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Uyum Ölçeği Ön test-Son test Puanları için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön test-Son test	$\bar{X}$	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	17.33	4	2.50	10.00	-1.89	0.06
Pozitif sıra	16.50	0	0.00	0.00		
Eşit		2	-			

Ergenlerin grup çalışması öncesi ve sonrası sosyal uyum düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Analiz sonucu, çalışmaya katılan ergenlerin sosyal uyum ölçeğinden aldıkları ön-test-son test puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür ($z=1.89, p>0.05$). Bu sonuca göre, düzenlenen grup çalışmasının ergenlerin sosyal uyum becerilerini geliştirmede önemli bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Bu durum ergenlerin gruba uyum sağlama süreçlerinin uzaması, değişime karşı direnç göstermeleri, kendilerini açma ve ifade etme davranışlarında zorlanmaları, çalışma süresinin kısıtlı olmasından kaynaklanabilir. Ancak ortalama puanlar genel olarak değerlendirildiğinde, ölçek puanının ‘orta’ düzeyde olduğu görülmektedir. Ön-test puanlarının “çekingen” düzeye daha yakın olduğu saptanmış olup son-test puanlarının düştüğü ve ideal uyum düzeyine yaklaştığı saptanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk, doğduğu andan itibaren yaşama uyum gösterme çabası içindedir. Büyümeye başladıktan sonra, içinde bulunduğu çevrenin ve toplumun kurallarına uyum göstermeye başlar. Burada aileye büyük görevler düşer. Çünkü aile, çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği yerdir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşır. Uyumlu davranışlar sadece çevrenin isteklerini yerine getirmek değildir. Yaşam yolculuğumuzda sürekli olarak gelişir ve değişir.

Sosyal Uyum: Bireyin aynı anda çevresindeki değişiklikleri algılaması, yeniliklere uyum sağlaması, çevresindeki insanların görüş ve beklentilerine ters düşmeyecek davranışları sergilemesidir (Anonim, 2007: 4). Korunmaya muhtaç çocukların her türlü bakım ve gereksinimlerini karşılamak üzere kurulan yetiştirme yurtları her ne kadar bu amacı yerine getirmek için çaba sarf etseler de bazı açılardan yetersiz kalmaktadır (Tümekaya, 2005: 446). Ülkemizde yapılan araştırmalarda; çocuk yuvası, yetiştirme yurdu, ıslahevi gibi kurumlarda kalan çocukların zihinsel, psikolojik ve toplumsal açıdan uyum sorunları yaşadıkları saptanmıştır.

Yetiştirme yurdunda kalan ihmal ve istismara uğramış ergenlerin sosyal uyum düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada, bazı ergenlerin parmak emme, saç yolma gibi davranışsal bozukluklar gösterdikleri, arkadaş ilişkilerinde uyumsuz ve şiddet eğilimli oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca ergenlerin kendilerini ifade etmede yetersiz kaldıkları ve saldırgan tutumlar sergiledikleri görülmüştür. Bu tür eğilimler, bireylerin sorunlarıyla başa çıkma yöntemlerini ve çevreye uyum sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu doğrultuda ihmal ve istismara uğramış ergenlerin sosyal uyum düzeylerinin artırılması için;

- Çocuklarda problem çözme becerilerini destekleyici eğitim çalışmaları yapılmalı
- Koruyucu-önleyici çalışmaların ekip çalışması içinde yapılması desteklemeli
- Çocuklarda kendisi ile ilgili farkındalık yaratılmalı
- İletişim becerileri, öfke kontrolü konularında eğitici ve bilgilendirici çalışmalar yapılmalı
- Sosyal uyumu arttırıcı aktiviteler (sosyal aktiviteler, kültürel hizmetler, vb.) arttırılmalı,
- Çocuklara hedef ve ideal kazandırma yönünde çalışmalar yapılmalı
- Çocuğun sosyal, zihinsel, bedensel ve duygusal gelişimlerini arttıracak sorumluluklar verilmelidir.

KAYNAKÇA

Aksel, Ş., Yılmaz Irmak, T. (2005). Review of Child Abuse and Neglect Literature in Turkey. *Xth ISPCAN European Regional Conference on Child Abuse and Neglect*. Berlin, Germany.

Anonim (2007). *Uyum Güçlüğü Gösteren Çocuklar*. T.C.MEB Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Ankara.

Anonim (2011). *Çocuk İstismar ve İhmali*. Aile ve Tüketici Hizmetleri, MEB, Ankara

Ayan, S. (2007). *Aile İçinde Çocuğa Yönelik Şiddet*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bahar, G., Savaş, H. A., Bahar, A. (2009). Çocuk İstismarı ve İhmali: Bir Gözden Geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4 (12): 51-66.

Bernet, W. (2000). Child Maltreatment, Sadock, B., Sadock, V. (eds), *Comprehensive Textbook of Psychiatry*, 7th ed., Lippincott Williams and Wilkins, Philadelphia.

Diaz, A., Simantov, E., Rickert, V.I. (2002). Effect of Abuse on Health Arch, *Pediatric Adolescent Medicine*, 156: 811-817.

Gershooft, E.T. (2002). Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta Analytic and Theoretical Review", *Psychological Bulletin*, 128: 539-579.

Kurtay, D. (2004). Çocuk İhmal ve İstismarının Önlenmesi. Erişim: www.sosyalhizmetuzmani.org, Erişim tarihi: 12.11.2013.

Sicher P, Lewis O, Sargent J. (2000). Developing Childabuse Prevention, Identification and Treatment Systems in Eastern Europe. *Journal of The American Academy of Child Adolescent Psychiatry*, 39: 660-667.

Şimşek, F., Ulukol, B. ve Bingöler, B. (2004). Çocuk İstismarına Disiplin Penceresinden Bakış. *Adli Bilimler Dergisi*, 3 (1), 47-52.

Tümekaya, S. (2005). Ailesi Yanında ve Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (4), 445-459.

Yalçın, N. (2011). Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Çözüm Önerileri. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yılmaz Irmak, T. (2008). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Yaygınlığı ve Dayanıklılıkla İlişkili Faktörler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.

BOŞANMA SÜRECİ VE SONRASINDA ÇOCUKLARIN YAŞADIĞI DUYGUSAL İHMAL VE PSİKOLOJİK TACİZ

Bülent ŞEN¹

ÖZET

Günümüzde yaşanan değişimlerle birlikte ailelerin yapıları ve işlevleri farklılaşmaktadır. Bu değişim olumlu yönde gerçekleşebileceği gibi olumsuz yönde de olabilmektedir. Boşanma, ailenin bölünmesine, dağılmasına yol açan, tüm bireylerini derinden sarsan ve hiç bir zaman istenmeyen, yıpratıcı bir olaydır. Boşanma söz konusu olduğunda, en çok yıpranan çocuklardır. Çocuklar için yaşamlarındaki en önemli olgu, doğal olarak anne-babasıyla aynı ortamı paylaşmaktır. Ancak, ailedeki ilişkiler soğuk, gergin ve huzursuz bir hal aldığı anda, çocuğa boşanmadan daha fazla zarar verebilir. Boşanma esnasında ve sonrasında, çocuğun olumsuz olarak etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu etkiyi en aza indirmek, anne-babanın görevidir. Anne-babalar boşansalar da, çocuklarının gereksinimi olan sevgiyi ve güveni sağlamak zorundadırlar. Boşanma sonrasında, anne-babanın çocuğuna karşı geliştirdikleri davranış örüntüleri kadar, birbirlerine karşı olan tutumları da önemlidir. Anne-babaların hiç unutmamaları gereken bir nokta şudur: Birbirlerine karşı mükemmel bir eş olamamaları, mükemmel bir anne ya da baba olamayacaklarını göstermez.

Anahtar Sözcükler: Boşanma, çocuk, olumsuz etkiler, çözüm önerileri, sosyal hizmet.

GİRİŞ

Çocuğun üstün yararı nedir? Hem hukuk hem de sosyal bilimler literatüründe bu olgu sürekli gündeme getirilmektedir. Ancak, boşanma gibi bir deneyimde; hem kritik bir dönem olan boşanma kararının çocuğa söylenmesi aşaması hem de ebeveynlerin kendi yas süreçlerini yaşadığı boşanma süreci, mahkeme sürecinde çocuk unutulabilmekte, hatta ebeveynlerin birbirine olan kızgınlıkları aşamasında çocuklar deyim yerindeyse birbirlerine karşı bir silah olarak kullanılabilir. Bu durum çocuğun gelişim aşamalarında sevgi, güven ve disipline olan ihtiyacını karşılamasına engel olduğu gibi onun yetişkinlik dönemi için kişiliğinin sağlıklı olarak gelişimine büyük zarar verebilmektedir. Bu makalenin amacı, çocuğun boşanma deneyiminden olumsuz olarak nasıl etkilenebileceğinin literatür bilgilerinden tespitinin yapılarak bu süreçte çocuğun üstün yararı için neler yapılabileceğinin ortaya konmasıdır.

Gerek dünyada gerekse ülkemizde son dönemlerde yaşanmakta olan hızlı değişim süreci teknolojik ve ekonomik şartlarla sınırlı olmayıp sosyal ve kültürel alanları da etkilemektedir. Bu değişimden etkilenen

¹ Dr., Evlilik ve Aile Danışmanı.

kurumların başında aile kurumu gelmektedir. Toplumun çekirdeğini oluşturan aile, Birleşmiş Milletler' in tanımına göre "Kan, yasa ve evlilik yoluyla birbirlerine belirli derecelerde akrabalıkları bulunan hane halkı üyelerinden oluşmaktadır". Yapısı ve işleyişleri bakımından bazı farklılıklar göstermekle birlikte bütün toplumlarda var olan aile kurumu, günümüz toplumlarında işlevlerinden bazılarını diğer kurumlara devretmesine karşılık, başka bir şekilde yerine getirilmesi mümkün olmayan temel işlevleri nedeniyle varlığını ve önemini sürdürmektedir. Bununla birlikte hızlı değişim sürecine bağlı olarak gelişen yeni toplumsal şartlar aile kurumunu çeşitli yönlerden etkilemekte ve aileler çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorlukların başında da hiç istenilmediği halde ailelerin dağılmasına neden olan boşanmalar gelmektedir.

Sosyolog ve eğitimciler boşanmanın toplumun temellerini sarsacak bir olgu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunun asıl nedeni, çocukları da etkilemesi ve çocukla anne ve babalarının ilişkilerinin de boşanmadan genellikle olumsuz zarar görmeleridir. Yörükoğlu (2004:267), boşanmanın eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış olsa da ailenin yıkımı, dağılması demek olduğunu, eşleri ekonomik yönden sarstığını, ruhsal yönden örselediğini, toplumdaki durumlarını etkileyebildiğini belirtmektedir. Satir (1980; Akt. Fisher, 1998)'de, pek çok kişi için boşanmanın yarım kalmış bir deneyim olduğunu ve yaşama devam edebilmek için parçaları yeniden bir araya getirmeleri gerektiğini belirtmekte, boşanma süreci içinde, genelde, çaresizlik duyguları ve düş kırıklığı yaşandığını, öç alma, karşılık verme arzusuna ve umutsuzluğa yol açtığını belirtmekte, boşanan eşleri bekleyen yaşamla ilgili olarak yepyeni bir uyum geliştirmeleri gerektiğini, aynı zamanda evlilikleri ile ilgili umutları için yas tutup, bu umutların gerçekleşemeyeceğinin farkına varmaları gerektiğinin altını çizmektedir.

Çoğu evlilik gürültülü ve çekişmeli bir dönemden sonra, acı veren bir kopuşla biter. Eşler eziklik ve tedirginlik içindedir. Her iki eş kendini boşanmadan dolayı belli ölçüde sorumlu tutar ve suçluluk duyar. Bazı eşler ise karşısındakini suçlar. Kendi suçunu önemsiz görüp, eşininkini abartabilir. Bazı eşler ise "acaba evliliği yürütebilir miydik" diye düşünebilirler. Yavuzer, (2003:134), evliliğin saygın bir kurum olarak varlığını sürdürdüğü toplumlarda olumsuz nitelenen boşanmanın insan hayatında önemli bir stres kaynağı olduğunu belirtmektedir. Tan (2009: 2), boşanmada eşlerin en çok maruz kaldıkları psikolojik rahatsızlığın depresyon olduğunu, kadınlarda daha açık belirtiler gösterirken erkeklerde kendilerini içki, sigara, gece hayatı gibi zararlı alışkanlıklar eşliğinde örtülü depresyon olarak ortaya çıkabildiğini belirtmektedir. Araştırmalar, boşanma sürecini yaşamakta olan yetişkinlerde, uyku ve beslenme bozukluklarının baş gösterdiğini, iş veriminin azaldığını, kendini yetersiz bulma, yalnızlık hissi ve kaygı gibi olumsuz ruh hallerinin çoğaldığını ortaya koymaktadır. Boşanmada yaşanan krizin yoğunluğu, bireyin boşanmaya yüklediği anlama ve bireyin krizle baş etme kaynaklarına (maddi-

manevi) göre değişebilmektedir. Nihayet bu süreç, boşanma sonrası eşlerin bağımsız yeni bir yaşam ve uyumlu bir kimlik edinmesiyle son bulmaktadır.

Boşanmanın ilk aylarında özellikle ilk iki üç ay içinde her iki taraf da en zor devrelerini geçirirler. Çiftin doğal olarak yeni duruma alışması zaman alır. Bazı kimseler için bu süre kısa, bazıları için ise uzundur. Bireyin boşandıktan sonra kendini yenileyerek ve geliştirerek yeniden yaşamına dönmesinde üç temel unsur rol oynamaktadır:

1) Ekonomik Koşullar: Para sorunu içinde bunalan anne veya baba gelişim yapamaz ve büyük olasılıkla mali sorunların içinde bunalıp tıkanır ve bu sorunların ötesine geçemez.

2) Çocuk Sayısı: Çocuk sayısı arttıkça anne ya da babanın kendi sorunları için ayıracağı zaman ve enerji azalır ve birey çocuklarına bakmanın ötesinde kendi sorunlarıyla olumlu bir biçimde ilgilenemez.

3) Destekleyici Çevre: Boşanan bireyin çevresinde onu seven ona destek ve yardımcı olan kimseler varsa boşanmanın olumsuz etkisinden kurtulması daha kolay olur. En kötü durumda olan, boşandıktan sonra ekonomik güçlükler içinde hiç kimsesiz olan ve çok sayıda çocukla ortada kalan kişidir. Boşanmanın etkisinden en kolay kurtulabilen ise ekonomik olanakları elverişli, kendini seven, bir çocuklu veya çocuksuz kişidir (Cüceloğlu, 2003: 384).

Pryor ve Rodgers (2011: 235), sıkıntı ve depresyonun boşanma sürecinde olduğu gibi boşanma sonrası süreçte de devam edebildiğini, kadınların uzun vadede daha fazla psikolojik sıkıntı yaşayabildiğini ve boşanmış ebeveynlerdeki uzun vadeli sıkıntılarda ekonomik güçlüklerin önemli oranda pay sahibi olduğunu belirtmektedirler.

Tarhan (2007), boşanma kararı almadan önce çiftlerin gözden geçirmeleri gereken konuları incelemiş; eşlerin evliliğin sürmesi için gösterdikleri bütün çabalara rağmen boşanma kararı alma aşamalarına geldilerse, bu aşamada da mantıklı hareket etmeleri gerektiğini ve boşanmadan etkilenecek çocuklarının durumu hakkında bir danışmanlık hizmeti almalarının önemini belirtmektedir.

Boşanma kararından en çok çocukların etkilendiği ve eşlerin bu durumun önemini kızgınlıkla verdikleri boşanma kararı sürecinde yeterince değerlendiremedikleri göz önüne alındığında, bu konuda literatür bilgilerinin derlenmesine ihtiyaç duyulmuş ve boşanmaların çocuk/çocuklar üzerindeki etkileri, boşanma sonrasında çocuklarda oluşan psikolojik sorunlar ve boşanmanın çocukların kişilik gelişimlerine ve sosyal hayatlarına etkileri alt başlıkları altında daha geniş olarak incelenmiştir.

Boşanmaların çocuklar üzerindeki etkileri

Kuşkusuz bir çocuk fiziksel ve psikolojik gelişimini en güzel şekilde ailesinin yanında tamamlar. Çocuk hem annenin hem de babanın ilgisine, sevgisine, şefkatine muhtaç bir varlıktır. Çocuğun ruhsal ve zihinsel açıdan sağlıklı olmasının başta gelen şartlarından birisi elbette ki kişiliğinin ideal bir aile

tarafından yoğrulmasıdır. Ancak günümüzde yıkılan yuvaların sayısı gittikçe artmaktadır (Tarhan, 2004: 4).

Mathelin (2009), boşanmalarda çocuğun yaşı ve etkilenmesi konusunda “Her şey ayrılmanın ana baba ve çevre tarafından nasıl yaşandığına bağlı, bir reçete sunmak ya da bir yaş sınırlaması getirmesi olanaksız sözleriyle boşanma sürecinin iyi bir şekilde yönetilmesinin önemine işaret etmektedir. Ayrıca, ana babaya boşanma ya da bir arada kalma kararını verdirenin çocuklar olmadığını, kendilerini ve çocuklarını göz önünde bulundurması beklenen yetişkinlerin bu kararı alırken sorumluluk alması gerektiğini savunmaktadır.

Çakmaklı (2005: 286), ailede çocuğun varlığının, boşanma oranlarının düşmesini sağladığını ve çocuğun aile bağlarını kuvvetlendirdiğini belirtmektedir. Ancak, sadece çocuğun istikbali için sürdürülen bir evliliğin, ne derece sağlıklı olduğu hususunun da ayrı bir problem olduğunu, boşanmanın esas nedeninin eşler arasındaki şahsi psiko-sosyal uyumsuzluklar olduğunu, çocuğun varlığının, bu uyumsuzlukların askıya alınmasına neden olabildiğini, sadece çocuğun ruh sağlığı için zoraki sürdürülen evliliklerin çocuk için son derece sağlıklı bir ortam hazırlayabildiğini, öyle ki eşlerin ayrılmalarının çocuk için daha hayırlı olabileceği hususunu da belirtmektedir.

Boşanmanın etkilerine çocuk yönünden baktığımızda üç temel sorun ortaya çıkmaktadır. İlki, boşanmanın çocuğun günlük yaşamına getirdiği etkilerdir. Çocuğun çevresinin zenginliği ve ana babasıyla ilişkisinin miktarı ve türü çocuğun yetişmesini etkiler. Çocuğun aile ortamı, boşanma sonucu önemli değişikliklerle karşı karşıyadır. Bu değişikliklerin çocuğun psikolojisini hangi yönlerde etkilediğine bakmak gerekir. İkinci sorun, çocuğun boşanma sırasında kaç yaşında olduğu ile ilgilidir. Çocuk küçük yaşlarda iken ortaya çıkan bir boşanma, onun gelişimini derinden etkilemektedir. Üçüncü sorun ise, çocuğun anne veya babadan birinin yanında kalma zorunluluğudur (Cüceloğlu, 2003: 381-383). Yavuzer (2003: 134), yetişkinlerin yaşadığı bu zorlu boşanma sürecinde çocuğun etkilenme düzeyinin; büyük ölçüde tarafların aile kurumuna ve özellikle çocuklarına verdikleri değere ve yaklaşıma, çocuğun yaşına, eşlerin sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarına bağlı olduğunu belirtmektedir.

Gelişim Durumlarına Göre:

Boşanmada önemli bir sorun ise çocuğun boşanma sırasında kaç yaşında olduğu ile ilgilidir. Yavuzer (2003: 46-52)’a göre okul yaşına gelmemiş çocuklarla, ergenlik çağındakiler boşanmalardan diğerlerine göre daha çok etkilenmektedirler. Yapılan araştırmalar çocuğun boşanmadan, yaşlara göre farklı etkilendiğini göstermektedir.

Oyun Çocukluğu Dönemi:

1-3 Yaş: Bu yaşta çocuklar anne ve babadan birinin taşındığını anlar ama nedenini anlayamaz.

Çocuklarda fazla ağlama ve bağlanma, uyku problemleri, altına kaçırma, ebeveyninden ayrı olduğunda kaygılanma, öfke patlamaları, fark edilme korkusu, ısırma ve rahatsız edici davranışlar görülebilir. Parmak emme yeniden başlayabilir (Yavuzer, 2003: 46-52).

Okul Öncesi Dönem:

3-5 Yaş: Bu yaştaki çocuklar, ilgi ve sevgiye muhtaçtır. Bu dönemde anne ve babanın huzursuz ve hırçın davranışları, çocuklarına gerekli ilgiyi göstermelerine engel olur. Yeterli ilgi göremeyen çocuklar; saldırgan, sinirli ve hiddetli olabilirler. Sevgi ve ilgi yetersizliği çocukta gerileme davranışının görülmesine etkindir. Çocuğun özgüveni zedelenebilir, hayal gücü azalabilir ve çekingenlik oluşabilir. Bebeksi tavırlar sergileyebilir, anneden ayrılma çocukta korku ve panik duygusu oluşturabilir.

5-6 Yaş: Bu yaş dönemindeki çocuklarda yukarıdaki tepkilere ek olarak; öfke nöbetleri ve huzursuzluklar başlayabilir. Kaygı, rahatsızlık, abartılmış korkular ve yaşananlardan kendini sorumlu hissettiğinden tepki olarak saldırganlık görülebilir. Uyku düzeni alt üst olabilir ve kâbus görmeler başlayabilir (Nar, 2006).

Okul Dönemi:

Boşanma çocukların okul başarısını da olumsuz yönde etkileyebilir. Ana baba, çocuk okula başladıktan sonra boşanmışlarsa bu durum çocuğun okul başarısı üzerinde olumsuz etkiye bulunabilir. Çünkü çocuk, okula devam ederken hem boşanmanın hem de ailesindeki boşanma öncesi ve sonrasındaki geçimsizlik ve sürtüşmelerin kurbanı olabilmektedir (Yavuzer, 2003: 46-52).

6-8 Yaş: Bu yaştaki çocuklar olayı algılayabiliyorlar ancak, kendi iç dünyalarında yorumlar yaparak, birlikte oldukları anne ya da babaya kızgınlık, öbürüne de bastırılmış saldırganlık duyabilmektedirler (Yavuzer, 2003: 46-52). Ayrıca, ayrılık konusunda daha derin sıkıntılar da yaşayabilmektedirler. Yapılan araştırmalar bu yaş çocuklarının bir kısmının, ölüm düşüncesi, yitirme ve kendini boş hissetmeyle dolu olup, aşırı alınganlık duygusuyla acı çektiklerini saptamıştır (Tuzcuoğlu, 1994: 260).

9-12 Yaş: Yapılan araştırmalar bu yaşta annesi ve babası boşanmış çocukların, öbür aile çocuklarından daha fazla çatışmalı olduklarını göstermektedir. Bu yaştaki çocukların bir kısmının boşanmaya karşı tepkileri sıralanacak olunursa;

1) Kendisini aldatılmış hisseder. 2) Ebeveyninden gidenin geri geleceğini ümit eder. 3) Gidenin artık onu istemediğini düşünür. 4) Sürekli üzüntü yaşarlar. 5) Gelecekte kaygılıdır. 6) Duygularını dışa yansıtmayıp kendinde saklarlar. 7) Boşanma ve ayrılık üzerine konuşmak istemezler. 8) Boşanma olayına utanç gözüyle bakarlar. 9) Okul başarıları düşer. 10) Güçlerini daha çok oyuna yöneltirler. 11) Daha bağımlı, çekingen, suçlayıcı, dikkatsiz ve ilgisiz olurlar. 12) Baş ve karın ağrılarından şikayet ederler. 13) Uyku düzenleri bozulur, uyuma güçlüğü yaşarlar. 14) Arkadaşlarını görmezlikten gelir ve

arkadaşları ile arası gittikçe bozulabilir. 15) Etrafa karşı kavgacı ve yıkıcı tutumlar sergilerler. 16) Anne ve babasına karşı hırçınlaşırlar (Yavuzer, 2003:135).

Boşanma çocukların benlik kavramlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Okul çağındaki çocuklarda, boşanmadan sonra tek ebeveynle birlikte kalma durumundaki çocukta okul başarısızlığı, yalan söyleme, çalma ve cinsel rol zedelenmeleri gibi olumsuz davranışlar izlenebilmektedir. Ders sırasındaki dikkatsizlik ve dalgınlıktan dolayı duygusal gerilime giren çocukta okul başarısı düşer. Anne ve babası boşanmış çocuk, arkadaş grubundan da soyutlanabilmektedir. Çünkü kendi ailesini arkadaşlarınınkinden beceriksiz bulduğu için, arkadaşlarının yaşamlarına gıpta eder, kendini onlardan ayır eder (Nar, 2006: 45). Öte yandan, Yeşilyaprak (2000: 342-344), aile yapısının çocuğun okulda aldığı eğitimdeki başarısı üzerinde çok etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bireylerin sosyo-kültürel düzeylerinin oluşumunda anne ve babadan aldığı geri bildirimler kişinin sosyalleşmesinde büyük önem taşımaktadır.

Ergenlik Çağındaki Çocuklar:

Bu çağıdaki çocuklar, boşanmayı çok boyutlu olarak kavrayabilmekte, ancak bu olgu karşısında, çok değişik tepki gösterenlere rastlanabilmekte; kimi ergen boşanmanın yasını tutmakta, kimisi duygusal desteğe gereksinim duymakta, kimisi bağıllık çatışması yaşamakta, kimisi çekilmeyi yeğlemekte, kimisi de ailede önemli sorumluluk almanın tadını çıkarmaktadır.

Boşanma, çocukların ergenlik dönemine değişik biçimde yansımaktadır. Anne ve babası, kendisi iki yaşına girmeden önce ayrılmış olan çocuklar, ergenlikte önemli sorunlar yaşamayabilmekte, anne ve babası, kendisi üç-beş yaşında iken ayrılmış olan erkek çocuklar ise, ergenlikte saldırganlık, kızlar ise hem saldırganlık hem de okulda başarısızlık sorunlarını yaşayabilmektedirler. Altı-on iki yaşlarında iken anne ve babaları ayrılan erkek çocukları ergenlikte okulu reddedebilmekte, çocukları delikanlılık çağında boşanan anne ve babanın çocuklarında suçluluk oranı yüksek olabilmektedir (Yavuzer, 2003: 46-52).

Erkan (1986: 165) yaptığı araştırma sonuçlarında; boşanma sonrası, özellikle çocuğun birlikte yaşadığı ana ya da babanın çocuğa boşanmada bir suçunun olmadığını, ona olan sevgilerinin süreceğini vurgulamasını, bunun yalnızca sözde kalmaması, davranışlarla da gösterilmesi gerektiğini önermekte ve sevgisiz bir ortamda büyüyen çocuğun benlik tasarımı düşük olmasının yanında, çocukta bir takım bedensel ve ruhsal şikâyetlerin de başlayabileceği hususuna dikkat çekmektedir.

Boşanma Sonrası Çocuklarda Oluşabilen Psikolojik Sorunlar:

Boşanma öncesi, boşanma süreci ve sonrasında sürecin olumsuz yaşanma derecesine göre çocukların bazılarında aşağıda belirtilen psikolojik sorunlardan bir veya bir kaç birlikte görülebilmekte ve

uzmanlardan yardım alınmadığı takdirde ilerleyen çocukluk veya ergenlik, gençlik ve yetişkinlik zamanlarında kalıcı psikolojik sorunlar olabilmektedir. Bu ifadeyi destekleyen bazı araştırmalara göre; çocukluk yıllarında boşanmanın meydana getirdiği sonuçlar çocuğu yetişkinlikte de etkileyebilmektedir. Yetişkinlikteki kişilik bozukluğu, nevroz, suçluluk ve intihar girişimleri ile dağılmış bir aileden gelmiş olmak arasında ilişki olduğu saptanmıştır (Yavuzer, 2003: 46-52).

Korku: Bütün çocuklar anne babalarının ayrılmasından ve ailenin dağılmasından sonra korkuya kapılırlar. Tam olarak neden korktukları ise yaşlarına göre değişir. Okul öncesi çağıdaki çocuklar daha çok birlikte yaşadıkları anne veya babalarının da onları terk edip gitmesinden, yiyecek ya da yatacak yer bulamamaktan ve giden anne veya baba tarafından eskisi kadar sevilmemekten korkarlar. Bazı çocuklarda, bu korku öylesine güçlüdür ki, çocuk yanında kaldığı ana babasına yapışarak, onu gözünün önünden ayırmayarak bu korkuyu gidermeye çalışır (Yörükoğlu, 2004: 271-290).

Yedi sekiz yaşlarındaki okul çocuklarının bir kısmı depresyon belirtileri göstermiş, sürekli babanın gidişi ile ilgilenmişler ve babalarının dönmesini istemiş, annenin yeniden evlenerek babalarının başkasıyla yer değiştirmesinden korkmuşlardır. Davranış şekli, ağlamak, yanında kaldığı ana veya babadan başka kimse ile kalmayı reddetmek veya ana babayı göz önünden ayırmamak şeklinde ortaya çıkar (Arıkan, 1999: 229-235).

Öfke: Çocuklar, ana babanın evliliğinin sona ermesine duydukları öfkeyi, yaşlarına, kişilik özelliklerine ve ailenin durumuna göre değişen şekillerde ifade ederler. Boşanmaya neden olduklarından dolayı anne babayı suçlayıp adeta mahkûm etme söz konusu olabilir. Çoğu çocuk, özellikle erkek çocuklar kavga ederek, çevresindekilere bağırarak ve kırıp dökerek öfkelerini açığa vururlar. Büyük yaştaki çocuklar öfkelerini genellikle boşanmadan sorumlu tuttıkları ana babaya yöneltirler. Bazı çocuklar ise öfkelerini içlerine kapanarak ve dış dünya ile ilişkilerini keserek belli ederler (Benedek ve Brown, 1997: 57). Boşanma sonrasında, çocuğun yaşantısındaki değişimle birlikte aile içi rollerdeki değişim, çocuklarda öfke, suçluluk, utanma, güvensizlik ve somatik yakınmalara yol açmaktadır. Bu belirtiler, genellikle çocuğun boşanmaya uyumundaki olumsuz etkilerin dışa yansımalarıdır. Boşanmış aile çocuklarının pek çoğu ebeveynleri ile ilgili çeşitli endişeler yaşar, onlara öfkelerini yansıtmaktan korkar ve ayrıldıkları için utanırlar (Dent, 2001: 27).

Suçluluk: Çocuklar anne ve babanın ayrılma kararı konusunda etkileri olmadığı halde, suçluluk duygusu bu konuda onların da rolü olduğu düşüncesine yol açar. Bu duygularının nedeni, kendilerinin dünyanın merkezi olduğuna inanmaları ve bu yüzden her şeyin nedeninin kendileri olduğunu düşünmeleridir. Çocuklar iyi ve uslu olurlarsa anne babalarının yeniden bir araya gelebileceğini düşünürler (Arıkan, 1999: 229-235).

Boşanma sürecinde çocuk, kimsenin kendisini sevmediği, düşünmediği duygusuna kapılmıştır. Bu nedenle, ana ve babanın, onu sevmedikleri için ayrılmaya kalktıklarını düşünmeye başlamıştır. Ana babanın boşanma öncesinde çocuklar nedeniyle sık sık tartışmaları da çocukta bu duyguyu pekiştirir. Çocuk, kötü, yaramaz, söz dinlemez olduğu için ana babanın sevgisini yitirdiğini, yakında tek başına bırakılacağını düşünür (Yörükoğlu; 2004: 269).

Yalnızlık: Bir aileden bir üye eksilince, büyük bir boşluk oluşur. Ailenin dokusu hiçbir zaman eskisi gibi olamayacaktır ve çocuklar ayrı kaldıkları anne ve babalarının yerine hiç kimseyi koymamaktadır. Çocuklar aileden ayrılan ana babanın yokluğunu onunla ilişkileri iyi olmasa bile hissederek (Benedek ve Brown, 1997: 57).

Reddetme: Çocukların, evliliğin iki yetişkini ilgilendiren bir şey olduğunu kavramaları zordur. Bu nedenle anne babaları birbirlerini artık istemedikleri için, kendilerinin de istenmediğini düşünebilirler (Benedek ve Brown, 1997: 57).

Gerileme: Birçok çocuk, anne ve babasının ayrılmasına ve boşanmasına, gelişimlerinde tamamladıkları bir aşamaya geri dönerek tepki gösterir. Tipik gerileme davranışları olarak, parmak emme, yatağa işeme, inatçılık, anne ve babaya vurma, onlara aşırı düşkünlük gösterme ve eskiden sevilen bir oyuncuğa ya da nesneye tekrar bağlanma sayılabilir (Öztürk, 2006: 24).

Uyku sorunları: Bir çok çocuk bu dönemde yatağa girmeyi reddeder, uykusuzluk, endişe ve kabuslar görme gibi sorunlar yaşar. Çünkü uyku bilinmeyen bir karanlığa dalmaktır ve çocuklar uykuyu, kaybedilmek ve terk edilmekle özdeşleştirirler (Benedek ve Brown, 1997: 58).

Fiziksel sorunlar: Bazı çocuklar stres altına girdikleri zaman mide, baş ve göğüs ağrıları ve kramp gibi fiziksel sorunlar yaşayarak tepki verirler. Çocuklar bu tepkileri, duygularını rahatça ifade etme olanağı bulamadıkları zamanlarda da verirler (Benedek ve Brown, 1997: 58).

Bu konuda İbni Sina (Öztürk, 2004: 75) kendi zamanındaki ruh hekimlerine, çocuklara özenle bakım verilmesi, davranışların aşırılığa kaçmaması için özen gösterilmesi gerektiğini, saldırgan öfke patlamaları, korku ve bunalıtların yatıştırılması gerektiğini, bu önlemlerin en iyi şekilde sağlanmasının; çocuğun doğal istek ve eğilimlerini tanımak, hoşlanmadığı durumları göz önünde tutmakla mümkün olabileceğini, çocuğun doğal yeteneklerinin desteklenmesi ve tedirginlik kaynaklarının giderilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Boşanmanın Çocukların Kişilik Gelişimlerine ve Sosyal Hayatlarına Etkileri

Aile, çocuğu sosyalleştirmede toplum hayatındaki en önemli araçlardan biridir ve çocuğun ilk sosyal

deneyimlerini edindiği yerdir. Okul öncesi dönemde, çocuk, aile içinde, sosyal bir birey olmayı öğrenirken, aile içindeki bireyleri kendine örnek alır. Kişiliğin gelişimi için gerekli olan bu özdeşleştirme, aile içindeki yakın üyelerle gerçekleştirilebilir. Bu dönemde değer yargılarının oluştuğu, kişisel tercihlerin yapıldığı yer ailedir (Yavuzer, 2004: 155).

Boşanmaların büyük çoğunluğunun, evliliğin ilk yıllarında (özellikle ilk beş yıl), olduğu düşünülürse, aile birliğinin bozulmasından en çok zarar görenlerin, küçük çocuklar olduğu ortadadır. Çocuğun kişiliğinin geliştiği bu ilk yıllarda, çocuk için en önemli şey ise, ana ve babasıyla birlikte bir yuvada, sevilerek, çevresine güven duyarak yetiştirmektir. Anne ve babasının iyi anlaştıklarını, geçindiklerini gören çocuk, bir rahatlık hisseder, çünkü kendini güvende bulur, geleceğinden endişe etmez, anne babanın çocuğa karşı görevlerinden biri de ona iyi bir gelecek sağlamaktır. Anne baba arasındaki anlaşmazlık ve boşanma olgusu, çocuklarda güven duygusunun oluşmasına olanak vermez. Çocuklar sürekli endişe ve korku içinde yaşarlar (Yörükoğlu, 2004: 264).

Küçük yaşlarda annesinin veya babasının sevgisinden, korumasından yoksun kalan çocuk, kişilik yapısı bakımından olduğu kadar, vücut, karakter ve ahlak bakımından da yeteri kadar ve gerektiği gibi gelişemez. Çocuğun sağlıklı bir kişilik gelişimine sahip olabilmesi için yaşamında üç sürekliliğin bulunması gerekir. Bunlar; bedeni süreklilik, duygusal yaşamın sürekliliği ve toplumsal sürekliliktir (Dolto, 1998: 16).

Boşanma olgusu çocuğun yaşamındaki bu sürekliliği kesen bir durumdur. Boşanma halinde çocuğun en azından duygusal yaşamının sürekliliği kesilir, çünkü çocuk duygusal olarak ana baba arasında kalır ve çoğu zaman birinden birini seçmeye zorlanır. Bu durum ise çocukta çoğu zaman depresyon, okula uyum sağlayamama, hırçınlık, saldırganlık ve sürekli tedirginlik gibi davranış bozukluklarına yol açmaktadır (Özkan, 1989: 25).

Çocukların anne ve babalarını bir ebeveyn olarak görmekten utanç duymaları ya da anne ve babaların çocuklarının gereksinimlerine karşılık vermemeleri, ayrılıkları, duygusal etkileşimi azaltan, bazen ortadan kaldıran etkenlerdendir. Duygusal etkileşimin azlığı ise sadece çocuğun iç dünyasını etkilemekle kalmaz aynı zamanda onun fiziksel, zihinsel ve toplumsal gelişimine de olumsuz etkiye bulunur. Çocuğun diğer insanlarla başarılı ilişkiler kuramaması sonucu sosyal gelişiminde gecikme ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlar görülebilir. Bunun sonucunda oluşan tepkiler, çocuğun kişiliğini etkiler ve çocukta içe dönük, bencil bir kişilik oluşumuna yol açabilir (Arifoğlu, 2006: 17).

Boşanma gibi sarsıcı bir olayla karşılaşan çocukların gelişimleri yavaşlayabilir, hatta durabilir. Çocuk, olayın gerçekleştiği sırada içinde bulunduğu aşamada takılıp kalabilir veya önceden tamamlamış olduğu bir aşamaya dönebilir. Çocukların ileriki yaşlarında bu, depresyon, endişe, ayrılık endişesi, kişilik

sorunları ve konsantrasyon bozukluğu olarak ortaya çıkabilir. Bu çocuklar, bütün hayatları boyunca ellerindekiyle yetinmezler, daha fazla şey isterler ve sürekli ilgi çekmek isterler. Kendilerine hedef belirleyip, onlara erişmekte güçlük çekerler, yalnız kalamazlar ve diğer insanlara anlayış göstermezler. Çünkü kendilerine de anlayış gösterilmemiştir (Çelikel, 2006: 5).

Sosyal yaşam, bireyin yaşama isteğini artırdığı gibi, ona güvenlik hissi de verir. Çevredeki etkenler, bebeğin daha sonra da çocuğun ve yetişkinin hayatı üzerinde devamlı etkiler bırakır. Çocuk ruhunda da dayanışma ve sosyal duygu vardır. Çocuk, bundan dolayı çevresiyle beraber ve sosyal bir varlık olarak değerlendirilmelidir. Boşanmış ana-baba çocuğu olmayı kendilerine yapılan haksızlık olarak niteleyen hayatının ilk yıllarındaki çocuk, çoğu zaman çevresine hâkim olmayı amaç edinerek, hayata karşı mücadele içerisine girer. Buna karşı, toplum tarafından kendilerine gerekli değerin verilmeyişi, onlarla alay edilişi, bu çocukların sosyal yönden gelişmelerini son derece engeller. Bu durumdaki çocuklar, çevrelerindeki kişilerden şüphe eden, başkalarının düşüncelerini doğruluğuna veya yanlışlığına bakmadan reddeden bir sosyal yapı geliştirebilirler (Öztürk, 2006: 10).

Çocuklar boşanma yüzünden, kendilerini diğer çocuklardan farklı hissettikleri için bazı konularda büyük duyarlılık gösterirler. Arkadaşlarının hem annesi hem babası olduğu halde o bunlardan sadece birine sahiptir. Bu sebeple çocuk, arkadaşlarını evine çağırabilir veya çağırabilse bile anne ve babasının ayrıldığını onlardan saklar. Bu gerçeğin bir gün ortaya çıkabileceğini düşünerek de tedirgin olur. Çocuğun sosyalleşebilmesi için, ana baba ve ailedeki diğer bireylerin davranışlarının çocuk üzerindeki etkisinin olumlu olması gerekir. Çocuk ana babası tarafından iyi hareketleri için ödül, kötü hareketleri içinse ceza görür. Çocuğun kötü bir davranışı olmadığı halde ana babasının boşanması sebebiyle toplumda küçük görülmesi karşısında sosyal hayattan kopabilmektedir. Boşanmış ailelerin çocuklarında suç oranı tam aile bağına sahip çocuklarla karşılaştırıldığında daha yüksek bulunmuştur (Kaynaroğlu, 1984: 37).

Çocuğun hem kişiliğinin, hem de sosyalleşmesinin sağlıklı bir gelişme gösterebilmesi için sevgi, şefkat ve güvenlik ihtiyaçlarının tatmin edilmesi gerekir. Ailede meydana gelen çözümler sebebiyle çocuğun bu ihtiyaçlarının karşılanması zorlaşır. Çocuk için yapılacak düzenlemelerin ve alınacak tedbirlerin amacı da bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmalıdır. Boşanmanın çocuk üzerindeki etkisi, onun boşanmadan sonraki çevresi, ana babasının boşanma davası sırasında çocuğa karşı tutumu ve çocuğun yanında kaldığı ana babanın kişiliğine bağlı olarak değişmektedir. Çocuk üzerinde birinci derecede etkili olan, onun boşanmadan sonraki çevresidir. Bu çevre, çocuğu boşanma olgusundan daha fazla etkilemektedir. Anne-babası boşanmış çocuklar psikolojik sorunlar açısından diğer çocuklardan daha fazla risk altındadırlar. Anne ve baba çocuk için elmanın iki yarısı gibidir. Çocuğun anne ya da babanın yanında kalmasıyla bağımlılık anneye ya da babaya yönelik olarak gelişir. Çocuğun duygusal gelişimini

etkileyen bu bağımlılık onun eğitimini de, sosyalleşmesini de etkiler (Öztürk, 2006: 26).

Boşanma psikolojik, sosyal ve hukuki sonuçları olan bir süreçtir. Bu süreç her bireyde farklı bir seyir izlemekte ve özellikle çocuklar üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Eğer bir evlilik birliği bitme noktasına gelmişse, bu evliliği bitirirken tarafların üzerinde önemle ve öncelikle durması gereken konu, çocuklarının boşanma sürecinden en az zararla çıkmasının sağlanmasıdır (Keskin, 2007: 13).

Yapılan araştırmalar, boşanmış aile çocuklarında ruhsal uyumsuzluk oranının yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. En sık görülen ruhsal uyumsuzluklar arasında okul başarısızlığı, çeşitli davranış bozuklukları ve duygusal çökkünlük sayılmaktadır (Yörükoğlu, 2004: 267). Her boşanma, çocukta bir takım uyum ve davranış bozukluklarına sebep olmaktadır. Bu bozukluklar çocukta, huysuzluk, saldırganlık, hırçınlık, altını ıslatma, yoğun yaşanan kaygı, okul başarısızlığı şeklinde kendini göstermektedir (Yavuzer, 2003: 134). Çocuklar arasında yapılan tüm araştırmalar çocukların boşanma olayını kabul etmediklerini göstermektedir. Çocuklar kötü bir evliliği boşanmaya yeğ tutmaktadırlar (Collange, 1997: 83).

Boşanma, pek çok çocuk için güç bir geçiş dönemidir. Çocuğun boşanma olayına uyum sağlama süreci genelde uzundur. Bu uyum süreci içerisinde çocuk, boşanmayı reddetme, bu durumu oluşturan nedene kızma, anne-babayı bir araya getirmek için çaba harcama, depresyon, boşanmayı kabullenmeyi içeren beş evreden geçmektedir (Yörükoğlu, 2004: 271-290). Boşanma, alıştıkları hayat standartları ve aile yapısının değişmesi ve ebeveynlerden biriyle ilişkinin azalması şeklinde çocuğun karşısına çıkar. Bu yüzden boşanma çocuklar için en stresli olaylardan biridir (Lengua, 2000: 232).

Anne-babasının boşanması, her çocukta duygusal ve davranışsal sorunlara neden olur. Sorunlar, gizli ya da aşikâr olmak üzere mutlaka ortaya çıkar ve hiç değilse üç beş yıl kadar devam eder. Ancak, anne babası boşanmış çocukların üçte birinde boşanmanın olumsuz etkileri, hayat boyu sürebilir. Boşanmanın hayat boyu sürebilen etkileri genellikle; topluma uyum sağlayamamak, depresyon, özgüven kaybıdır. Boşanmadan uzun süreli etkilenenler genellikle ebeveynleri gibi uzun süreli evlilik sürdüremezler (Yörükoğlu, 2004: 271-290).

Wolf (2002: 46), boşanmış ana babaların hemen hepsinin boşanmalarının çocuklarının yaşamlarına kalıcı zararlar vermesinden kaygı duyduklarını, birçok çocuğun boşanmadan dolayı psikolojik sorunlar yaşadığını, ancak her çocuğun boşanmadan zarar göreceği anlamına gelmediğini, uzun vadede boşanmanın her çocuk için aynı derecede kötü olmadığını, üstelik kötü bir evliliği yürütmeye kararlı olan ana babaların arasındaki gerginliğin boşanma ve ardından yaşananlar kadar kötü etkilerinin olduğu konusunda da bilimsel araştırmaların yapıldığını belirtmektedir.

Yavuzer (2007: 113-120), Boşanma deneyimini yaşayan çocukların çizdikleri resimleri inceleyen çalışmasında; bu çocukların, resimlerinde içinde bulundukları ortamdaki mutsuzluklarıyla özlemlerini dile getirmeye çalıştıklarını belirtmekte ve şu çizilmiş resim örneklerini vermektedir: 1) Anne-babası yeni boşanan çocuk, her iki ebeveyni kendi yaşadıkları aynı evde resmetmekle birlikte, araya koyduğu bir çizgiyle ilişkilerini sürdürme arzusunu yansıtmaktadır (5 yaşında), 2) Babası yurtdışında olmasına rağmen, anne ve babasına sarılmış bir çocuğu resmetmiştir (11 yaşında), 3) Anne-babası ayrıldıktan ve babası ikinci evliliğini yaptıktan sonra bile hala babasıyla annesinin barışacağına inanmakta ve aile resmi olarak, “anneciğim, babacığım yanıma gelin” diye bağırarak bir kız çocuğunu resmetmektedir (8 yaşında), 4) Anne ve babayı mahkemede sanık sandalyesine oturtan çocuk, hâkimin şu sözleriyle onları yargılamaya çalışmaktadır “Elbirliği ile bir aileyi yıkmaya çalıştığınız için siz baba ve anne 10 yıl hapis cezasına çarptırıldınız.” (10 yaşında), 5) Bir aile resmi çizmesi istendiğinde çocuk, kendi dağılmış ailesi yerine tüm birey ve araç gereçleriyle kalabalık bir aileyi resmetmiş, böylelikle mevcut şartlardaki mutsuzluğuyla özlemlerini açık bir şekilde ifade etmiştir (10 yaşında), 6) Anne ve babasının ayrılığı sebebiyle anne yanında kalan çocuk, haftada bir görebildiği babasıyla kendisini aynı evin iki penceresinde resmetmekle bu ayrılıktan kaynaklanan özlemini dile getirmiştir (6 yaşında).

Thayer ve Zimmerman (2003: 96), söz konusu çocuklar olduğunda hangimiz gerçekten nesnel olabiliriz? sorusunu sormakta ve ideal koşullar altında birçok kişinin dengeli olduğunu, ancak işin içine çatışmanın gerginliği girdiğinde, nesnel olmanın neredeyse olanaksız olduğunu belirtmektedirler. Anne ve baba arasındaki iletişimin, çoğunlukla birbirlerinden öç almak için altın bir fırsat gibi olabileceğini, boşandıktan sonra da eski eşlerle aynı kavgaların yapılabildiğini ve evliken hissettikleri şeyleri hissedebildiklerini, birbirleri ile olan iletişimlerinde eski meseleleri farkına varmadan ısıtıp ısıtıp getirebildiklerini, aynı duyguların su yüzüne çıkabildiğini, anne ve babaların çoğunlukla evliliklerinde elde edemedikleri şeyleri boşandıktan sonra elde etmeye ya da bunu “doğru göstermeye” çalıştıklarına dikkati çekmektedirler.

Çocuğun tüm aşamalarında oldukça olumsuz şekilde etkilendiği boşanma süreci, çoğu kez bir diğer travmatik durumla, yani ana babadan birinin evden ve çocuktan ayrılmasıyla sonuçlanmaktadır. Tam da bu noktada, çocuğun taraflarca birbirlerine karşı deyim yerindeyse bir silah olarak kullanılmaya başlaması tehlikesi doğmaktadır. Zira kimi durumlarda, o an çocukla ilişki içinde bulunma hakkı olan ebeveynin, bu hakkı diğer eşe devretme zamanı geldiğinde zorluk çıkardığı, çocuğu teslim etmediği ve bunu yaparken karşı tarafı cezalandırma kastiyle hareket ettiği görülmektedir (Koçyıldırım, 2010: 96). Thayer ve Zimmerman (2003: 119) bu sahneyi, işi boşanmaya getiren dinamiklerin sil baştan defalarca yeniden oynanma fırsatı olarak nitelendirmektedir. Bu durum çoğu kez, çocukla görüşme hakkı bulunan ebeveynin kişisel ilişki kurma hakkının ihlal edilmesi olarak görülmekte ise de, hukuksal boyutta

doğrudan çocuğun ebeveyni ile görüşme hakkının da ihlalidir. Özellikle 2003 tarihli Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi (ÇKİKDAS) bu yaklaşımını metin içerisinde açıkça ifade etmiştir. Bu yaklaşımla hazırlanan sözleşmenin özellikle çocukla şahsi ilişki kurulması konusunda çıkan ihtilafların çözümüne yönelik olarak önerdiği yollardan bir tanesi de, anne ve babaların uyuşmazlığın çözümünde aile arabuluculuğu ve benzeri yöntemlerle uzlaşmaya teşvik edilmesidir.(ÇKİKDAS Md. 7/b).

Ebeveyne yabancılaştırma kavramı, bu alandaki farklı yazarlar tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Wallerstein ve Kelly (1980; Akt. Thayer ve Zimmerman, 2003: 185) bunu, anne ve babasından birine duyduğu öfke yüzünden çocukların duygularının parçalanması olarak görür ve bazen çocukların anne babasından birinin tarafını tutarken diğerine karşı cephe alabileceğini belirtmektedirler. Thayer ve Zimmerman (2003), “ebeveyne yabancılaştırma sendromu” terimini ilk kez Gardner’in kullanmış olduğunu ve “çocukların zihninin anne ya da babalarını küçümsemek ve eleştirmekle çok meşgul olduğu bir rahatsızlık olduğunu, haksız ve/veya abartılmış bir kötüleme girişimi içerdiğini” belirtmektedirler. Darnall (1998; Akt. Thayer ve Zimmerman, 2003), “bir ebeveynin, diğer ebeveynin gerçek ve kanıtlanabilir hatalarını sürekli gündeme getirerek, çocukları ona karşı yabancılaştırabileceğini” belirtir. Ayrıca, hedef alınan ebeveynlerin de çektikleri acı yüzünden misilleme yaptıklarında, çocukları diğer ebeveyne karşı yabancılaştırabileceğini, bu durumda diğer ebeveyn kurban kendileri de yabancılaştırıcı konumuna düşebilir. Kimin yabancılaştırıcı ve kimin hedef olduğunu bilmek güçleştikten, roller bulanıklaşabilir, çoğunlukla her iki ebeveyn de kendini kurban gibi görebilir. Yabancılaşmanın bir kişi değil bir süreç olduğu gözden kaçmamalıdır.

Thayer ve Zimmerman (2002: 186), iyi niyetli ve çocukların iyiliği için yürekten uğraşan ebeveynlerin bile kendilerini bu mücadeleye yakalanmış olarak görebileceklerini; ses tonu, jest ve mimikler, imalı sözler ve ebeveyn planına yapılan küçük engellemelerin ebeveyne yabancılaştırmanın köklerini oluşturabildiğini belirtmektedirler. Ebeveyne yabancılaşma yaşayan çocuklar ve aileleri üzerindeki uzun dönemli etkiler oldukça ciddi olabilir ve bir dizi patolojik davranışlar geliştirebilirler; içten ilişkiler geliştirme güçlüğü, ilişkilerinde öfke ve düşmanlığı yönetebilme güçlüğü, başkalarıyla özellikle yetkili konumundaki kişilerle çatışmalar; uyku, yemek, enerji düzeyi düzensizlikleriyle, hatta intihar düşüncesiyle kendini gösteren endişe ve bunalım dâhil psikosomatik belirtiler, hedef ebeveynle ilgili takıntılarından dolayı yaşamlarını sürdürme beceriksizliği. Ebeveyne yabancılaştırmanın etkileri nadiren hafif olur. Ciddiyet derecesi; yabancılaştırmanın ne kadar zamandır sürdüğüne ve yabancılaşma girişimlerinin ne kadar sağlam yer ettiğine bağlıdır. Ayrıca, çocuğun yaşı, çevreden gördüğü destek, hedef ebeveynle daha önceki ilişkileri ve yabancılaştırıcı ebeveynin ağına düşme derecesi, hep sendromun ölçüsünü ve müdahale yöntemlerinin etkisini belirlemede önemli rol oynar (Thayer ve Zimmerman, 2003: 188-189).

Gelişmiş ülkelerde çiftler arasında giderek yaygınlaşan bir düzenleme de çocukların velayetinin müştereken üstlenilmesidir. Bu velayet biçimi genellikle müşterek fiziksel velayet ve müşterek hukuksal velayet şeklinde uygulanmaktadır. En yaygın olan düzenleme, eşlerin çocukların hukuksal velayetini müştereken üstlenmeleridir. Ancak birçok ailede eşler, çocukların hem fiziksel, hem de hukuksal velayetini birlikte üstlenmektedir. Müşterek hukuksal velayet düzenlemesinde, anne ve baba çocuklarını ilgilendiren kararların hukuksal sorumluluğunu paylaşmakta, ancak çocuklar, ya anne ya da baba ile yaşamaktadırlar. Çocuklarla ilgili kararlar tamamen müşterek alınmaktadır. Müşterek fiziksel velayette ise çocuklar ya belirli sürelerle anne ya da babaları ile yaşamakta ya da çocuklar aynı evde yaşamayı sürdürmekte, anne ya da baba belirli sürelerle onlarla birlikte yaşamaktadır (Benedek ve Brown, 1997: 38).

Ortak velayet ile birlikte çocuklar zamanlarının en az %30'unu her bir ebeveyn ile ayrı ayrı geçirebilmektedirler. Amerika'da şu anda fazla yaygın olmasa da yeni boşanan çiftlerin 1/5'i ortak velayet konusunda anlaşmaktadırlar. Amerikalı çocuklardan ¼'ünden fazlası - 17 milyon çocuk – babaları ile birlikte yaşamamaktadırlar. Amerika'da yapılan araştırmalar; baba ilgisinden uzak büyüyen kızların diğerlerine göre 2,5 kat fazla istenmeyen hamilelik yaşadığını ve %53 daha fazla intihara teşebbüs ettiklerini, erkek çocukların ise % 63 daha fazla evden kaçtığını ve % 37 daha fazla uyuşturucu bağımlısı olduğunu, kız ve erkeklerin iki kat daha fazla oranda okulu bıraktıklarını, iki kat daha fazla cezaevlerine düştüklerini ve dört kat daha fazla duygusal ve davranışsal problemler yaşadıklarını göstermektedir. Amerikalı bir yargıcın ortak velayet hakkında şu sözleri ortak velayeti özetlemektedir. Kadın ve erkek evlilik yaşantısında anlaşılamayabilir ve iki ayrı kutupta olabilir. Ancak bu esnada gözden kaçan bir nokta daha var, o da çocukların durumu. Yani iki kutup yok aslında çocuğunda bir noktada olduğunu düşünürsek bir üçgen var. Her çocuk hem anne hem de babasının ilgisiyle büyüüp hayata hazırlanma hakkına sahiptir. Anne veya babanın birlikte yaşamayıp farklı yaşantıları bile olsa çocuklarını bu haktan mahrum edemezler (<http://www.gocrc.com> ve <http://members.tripod.com/~mdcrc/sharprnt.html>).

Pryor ve Rodgers (2011: 316), pek çok çocuk için, birlikte yaşamadıkları babalarından gördükleri desteğin ebeveynlik etkinlikleri üzerinde olmadığını, eğlence ve hediye alımı üzerinde yoğunlaştığını, zira bunların daha etkin bir ebeveynliğin gerektirdiği davranış türleriyle karşılaştırıldığında, daha az çaba isteyen ve daha kolay şeyler olduğunu vurguladıktan sonra babaların etkin birer ebeveyn olarak çocuklarının yaşamlarına dâhil olmaları gerektiğini ve ebeveynlik görevlerini yeterli seviyede yapmalarının çocukların mutluluğu için, ziyaret sıklığından ve hatta yakınlık hislerinden bile daha önemli olduğu hususunu belirtmektedirler. Ayrıca, çocukların velayetinin ortak olduğu ve çocukların diğer ebeveynle gece yatıya kalabildiği durumlarda ilgili bir ebeveyn olma fırsatının daha kolay

yakalanabileceğini de eklemektedirler. Böylece, etkili ebeveynlik görevlerinin yapılabilmesi için önemli araçlardan birisinin de ortak velayet olduğu değerlendirilmektedir.

Son yıllarda boşanma konusundaki yeni yaklaşımlarda, boşanmanın ailenin sonu demek olmadığı, boşanma sonrasında aile yaşam döngüsünde bir dönemeç (basamak) olduğu ve bu dönemde ailenin yeniden yapılandığı görüşü yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu yaklaşım, boşanma öncesi, süreci ve sonrasında ebeveyn ve çocukların sorunları ile baş etmesine yardımcı olmak için bazı programların oluşturulmasında etkili olmuştur. Boşanma sonrasında bireylerin yaşadığı sorunları azaltarak, yeni yaşama uyumlarını sağlamak amacıyla hazırlanan bu programlar ebeveynler ve çocuklar için olmak üzere iki başlıkta incelenebilir.

Bu programların üç ana amacı vardır: Ailelerin psikolojik uyumlarını sağlamak, etkili ebeveynliği geliştirmek, aile ilişkilerini güçlendirmektir. Geasler ve Blaisure (1998: 167-175) boşanmış ebeveynler için dört temel eğitim konusu saptamışlardır: boşanma sürecinde yaşanan yas ve kayıp duygusuna uyum eğitimi, boşanmadaki değişimle baş etme, etkili ebeveynliğin öğrenilmesi, destek kaynakları (referans kitaplar, iletişim kaynakları) kullanabilme becerisi.

70'li yıllardan beri çocukların boşanmayla başetmesi için destekleyici programlar artmaktadır. Bu programlar, çocukların, boşanmayla ilgili olumsuz duygularını, yanlış anlamalarını en aza indirmek ve boşanma sonrası yaşanan sorunlarla baş etmelerine yardımcı olmak için hazırlanmıştır. Boşanmayla ilgili değişimler çocuklar için stresli, kafa karıştırıcı ve başetmesi zor durumlar olduğundan, eğitimsel ve tedavi edici aktiviteleri içeren çocuk merkezli grup programlarının genelde iki ana konuya yoğunlaştığı görülmektedir (Bornstein, 1988: 248-254) Çocukların boşanmaya tepkisi (çocukların gelişim aşamaları, çocukların tipik reaksiyonları, çocuklar üzerine boşanmanın etkisi), 2) Boşanmayla başetmelerinde (çocukların strese verdikleri cevap, zararlı etkileşimler, uyumu vb.) yardımcı değildir. Bu programların literatürde, koruyucu grup müdahaleleri, okul temelli programlar veya danışmanlık programları biçiminde sınıflandırıldıkları görülmektedir.

Ebeveynler arasında boşanma öncesi ve sonrasında şiddetli geçimsizliğin sürmesi ve kendi problemlerine odaklanmaları nedeniyle bu dönemde çocuklarının gereksinimi olan desteği sağlayamadıkları araştırmalarla belirlenmiştir. Beklediği desteği alamayan çocuğun kendi ailesi dışında en çok güvendiği sosyal çevresi okuldur. Bu nedenle, çocuklar için boşanma deneyiminin normalleştirilmesi ve gerekli desteğin sağlanması için okul temelli programlar uygulanmaya başlamıştır (Lauman, 2002: 27).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarih boyunca insanlığı zamanla belirlenen sosyal normlar çerçevesinde bir aile oluşturmaya ihtiyaç duymuştur. Aile zamanla toplumun en önemli ve en temel kurumu haline gelmiştir. Sağlıklı bir toplum, sağlıklı ailelerden oluşmuş bir toplumdur. Aile kurumunda yaygın olarak ortaya çıkan yapısal ve işlevsel bozukluklar, dengesizlikler, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına da bozukluklar ve dengesizlikler olarak yansımaktadır. Son yüz yılda toplumumuzda ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler, aile ve evlilik kurumlarında da çok önemli yapısal ve işlevsel değişimler ortaya çıkarmıştır. Geçen yüzyılda, toplumumuzu, ataerkil yapıdaki geniş aileler oluştururken, günümüzde, büyük ölçüde çekirdek ve parçalanmış ailelerden oluşan bir toplum haline dönüşmüştür. Boşanmalar, parçalanmış aileler, anasız ve/veya babasız büyüyen çocuklar gündelik yaşamın kanıksanmış olguları durumuna gelmiştir.

Boşanma hem hukuki hem psikolojik hem de sosyal bir süreçtir. Çocuklar için travmatik olma olasılığı olan bir yaşantıdır ve bazı evlilikler için kaçınılmazdır. Kuşkusuz, boşanma, psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla çocukların yaşamlarını kökten değiştirebilmektedir.

Türkiye’de çocuğun velayeti Medeni Kanun gereği tek bir ebeveyne verilmektedir. Çocuk için en ideal olanı her iki ebeveynin de çocukla ilgili kararlara aktif katılması, çocuğun sınırlama olmaksızın istediği kadar her iki ebeveyni de görebilmesidir. Boşanma sonrasında en sık görülen olumsuz durum, eski eşlerin çocuk bakımı ve görüşmeler konusunda çatışmalarıdır. Çatışmaları çocuk üzerinden devam ettirerek birbirlerini cezalandırma, öfkelerini aktarma yolu olarak çocuğu kullanma ortaya çıkabilir. Bu duruma istenmeden de olsa hem anne ve babalar hem de hukuk sisteminde yaşanan aksaklıklar neden olabilmektedir. Anne ve babalar için boşanma süreci ve sonrasında düzenlenen boşanmaya uyum programları ve çocuklar için de yaşına uygun boşanma uyum programları ülke kültürüne ve değerlerine göre araştırmacılar tarafından incelenmeli ve oluşturulmalıdır. Aile mahkemeleri ve çocuk icra uygulamalarındaki aksaklıklar mercek altına alınmalı ve en kısa sürede çocuğun üstün yararına olacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır. Çocuk velayeti ile ilgili düzenleme ne olursa olsun, çocuğun ihtiyaçları her zaman birinci planda gelmelidir.

KAYNAKÇA

Arıkan, Ç. (1999). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Bilim serisi: 96.

Arifoğlu, B. Ç. (2006). *Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara. YÖK tez tarama tabanından incelenmiştir. (Tez No: 192620)

Benedek, E. ve Brown, C. (1997). *Boşanma ve Çocuğunuz*. (S. Katlan, Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık.

(Orijinal Basım tarihi 1995)

Bornstein, M. T. (1988). Children of Divorce. *Clinical Child Psychology*, 17(3): 248-254.

Collange, C. (1997). *Boşanma Salgını*. (S. Akten, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.

Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çakmaklı, K. (2005). Sorunlu Çocuklar. *Ailede Çocuk Eğitimi*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, 124: 261-291.

Çelikel, S. (2006). *Boşanmanın Çocuklara İlişkin Hukuki Sonuçları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk ABD. Kırıkkale. YÖK tez tarama tabanından incelenmiştir. (Tez No: 190633)

Dent, G. E. (2001). *The Efficacy Of Group Psychotherapy For Improving Children's Adjustment During The Divorce Transition*. The Degree of Master Of Arts, Trinity Western University, Graduate Counselling Psychology Program.

Dolto, F.(1998). *Çocuk ve Boşanma*. (N. Yiğitler, Çev.). İstanbul: Güncel Yayıncılık. (Orijinal basım tarihi 1992).

Erkan, G. (1986). Yayınlanmamış doktora tezi. H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD, Ankara.

Fisher, B. (1998). *Sona Eren İlişkinin Ardından Yeniden Toparlanmak*. (S. Eren, Çev.). İstanbul: HYB Yayıncılık. (Orijinal basım tarihi 1981 ve 1992).

Kaynaroğlu, N. (1984). *Orta Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Boşanmış Ailelerin Altı Yaş Gurubu Çocuklarındaki Psiko-Sosyal Özelliklerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. H.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ankara. (YÖK Tez No: 284534)

Keskin, I. (2007). *Boşanmanın Sosyolojik Ve Psikolojik Nedenleri Ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri ABD. Niğde. YÖK tez tarama tabanından incelenmiştir. (Tez No: 209327)

Koçyıldırım, G. (2010). *Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Çocuk Teslimine Ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair İlamların İcrası Uygulamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD. Ankara. YÖK tez tarama tabanından incelenmiştir (Tez No: 265214).

Lauman, G. M. (2002). *The Impact Of School-Based Intervention Program On The Divorce Adjustment Of Latency-Aged Children: An Evaluation Of Rainbows Program*. Human Development And Family Studies Program, Ph. D. Thesis, University Of Illinois. ProQuest Digital Dissertations veri tabanından incelenmiştir (UMI Number: 3044153).

Lengua, L. S. A. (2000). The Additive And Interactive Effects Of Parenting And Temperament in Predicting Adjustment Problems Of Children Of Divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29: 232-244.

Mathelin, C. (2009). *Freud'a Ne Yaptık Da Çocuklarımız Böyle Oldu?* (E. Gültekin, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi (Orijinal basım tarihi 2000).

Nar, Ercan (2006). *Beni Anlayın*. İstanbul: Babiâli Kültür Yayınları.

Özkan, Z. (1989). *Türkiye'de Boşanmaların Sebep ve Sonuçları*. Yayınlanmamış doktora tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul (YÖK Tez No: 7556).

Öztürk, O. (2004). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevleri.

Öztürk, S. (2006). *Anne Babası Boşanmış 9-13 Yaşları Arasındaki Çocuklar İle Aynı Yaş Grubundaki Anne Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı Ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri ABD. İzmir. YÖK tez tarama tabanından incelenmiştir (Tez No: 190504).

Pryor, J. ve Rodgers, B. (2011). *Değişen Ailelerde Çocuklar*. (İ.E. Köksaldı, Çev.). İstanbul: Doruk Yayınevi (Orijinal basım tarihi 2011).

Tan, O. (2009). *Depresyon ve Belirtileri*. www.mcatürk.com , Erişim Tarihi: 30.05.2012.

Tarhan, N. (2004). Boşanmış Aileler Ve Çocukları. http://www.mcatürk.com/makul_bosanma.htm , Erişim Tarihi: 05.09.2012.

Tarhan, N. (2007). *Evlilik Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Thayer, S. E. ve Zimmerman, J. (2003). *Ayrılanlar İçin Çocuk Bakımı*. (Ü. Türkoğulları, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi (Orijinal basım tarihi 2001).

Tuzcuoğlu, N. (1994). Boşanmanın Yarattığı Güçlüklerle Mücadelede Ebeveyn Ve Çocuklara Yardım Etme. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6: 255-264.

Wolf, A. E. (2002). *Boşanmanız Şart mıydı?* (E. Aksay, Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık (Orijinal basım tarihi 1998).

Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Yavuzer, H. (2004). *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2007). *Resimleriyle Çocuk: Resimleriyle Çocuğu Tanımak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yeşilyaprak, B. (2000). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Council of Europe. (2003). *Convention On Contact Concerning Children Explanatory Report*, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/192.htm>, (Erişim Tarihi: 15.11.2012).

<http://www.gocrc.com/>, (Erişim Tarihi:12.12.2012).

<http://members.tripod.com/~mdcrc/sharpnrt.html>, (Erişim Tarihi: 12.12.2012).

ÇOCUK İCRASI UYGULAMALARINDA ÇOCUKLA KİŞİSEL İLİŞKİ KURULMASI SIRASINDA ÇOCUĞUN DURUMU- ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI İLKESİNE GÖRE DEĞERLENDİRME

Münevver GÖKER¹

Fulya AKGÜL GÖK²

ÖZET

Türk Medeni Kanunu'na göre, boşanma sonucu çocuğun velayeti ebeveynlerden birine geçmektedir. Çocuğun bakımı ve gelişimi velayet hakkına sahip tarafın sorumluluğundadır. Velayet hakkı olmayan ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişki TMK 182. Maddede belirtilen çocuğun yüksek yararı gözetilerek kurulmaktadır. Velayet hakkına sahip olamayan ve çocukla görüşmek isteyen ebeveyn icra yoluna başvurabilmektedir (İKK 25/a).

Çocuk teslimine ilişkin ilam, anne, baba ya da ilgili diğer bir kişi tarafından icra dairesine birlikte verildikten sonra, icra dairesince borçluya yönetmelik gönderilir. Bu icra emrinde, " icra emrinin tebliğinden itibaren yedi gün içinde çocuğun teslim edilmesi gerektiği, bu süre içinde teslim edilmezse, ilam hükmünün zorla yerine getirileceği" belirtilir.

Velayet nedeniyle ebeveynler arasında bir soğuk savaş hali yaşanmaktadır. Çocuğun yüksek yararı için her iki ebeveyn ile zaman geçirmesi, paylaşımında bulunması psiko-sosyal ve duygusal gelişimi için oldukça önemlidir. Aksi takdirde boşanma nedeniyle ebeveynler arasındaki anlaşmazlıkların ve çatışmaların kurbanı olabilmektedir.

İcra takibiyle çocukla kişisel ilişki kurulması durumunda İcra ve İflas Kanunu 25/ b maddesi gereğince bir uzman (pedagog, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişimcisi veya eğitimci) görevlendirilir. İcra ilamı uygulamalarının çocuğun rızasının olmadığı durumlarda bile zorla yerine getirilmesi söz konusu olabilmektedir. Çocuğun yüksek yararının korunması anlayışına ters düşen bu durum, çocuğun psikolojik olarak örselenmesine neden olmaktadır. İcra ilamı çocuğun hakkını kullanabilmesi adına yapılan bir uygulama olmakla birlikte örselenmeye açık bir süreçtir. Bu süreçte uzmana önemli görevler düşmektedir. Uzman icra ilamının her aşamasında çocuğun yüksek yararını ön planda tutarak çocuğun duygu ve düşüncelerini ifade etmesi için uygun bir ortam sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: İcra Kanunu, Çocukla Kişisel İlişki, Sosyal Hizmet Uzmanı

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,

² Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

Boşanma Sürecinde Çocuk Ve Kişisel İlişkinin Kurulmasına İlişkin Tanımlamalar

Hukuki olarak çocuk kavramı, yaş ölçütüne göre çocukluğu yetişkinlikten ayırmak için kullanılır; dolayısıyla Türk hukukuna göre kanuni erginlik yaşı olan 18 yaşın bitirilmesiyle çocukluk sona erer (TMK 11/1; akt. İmamoğlu: 190). Benzer şekilde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. Maddesinde de çocuk, daha erken yaşta ergin olma halleri hariç, on sekiz yaşından küçük insan olarak tanımlanmıştır.

2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, “daha ergin yaşta ergin olmuş olsa bile on sekiz yaşından küçük herkesi” çocuk olarak nitelendirmiştir (ÇKK md. 3/a). Her çocuk korunmaya muhtaçtır ve çocuğun temel gereksinimlerine paralel olarak duygusal doyum sağlama, sevilme ve ilgi görme hakkı vardır. İmamoğlu (2005: 192)'na göre çocuğun korunmaya muhtaç olması ve özel haklarla güçlendirilmesi gereken bir birey olduğu bilincinin gelişmesiyle birlikte, çocukla ilgili her alanda, özellikle velayet ilişkisinde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi temel düşüncedir.

Boşanma yalnızca eşleri değil çocukları da derinden etkileyen bir süreçtir. Çünkü çocuklar için anne-babaların varlığı ve yakınlığı temel gereksinimlerden (Erkan, 1989: 1). Ne yazık ki boşanma sürecinde çocuğun ihtiyaç duyduğu ve sağlıklı gelişiminde oldukça etkili olan bu gereksinimler, boşanma sürecindeki anne-baba tarafından ihmal edilebilmektedir. Ancak çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, anne-babasıyla olumlu ilişkilerini sürdürebilmesi ve her şeyden önce ilk olarak çocuğun düşünülmesi ve gözetilmesi gerekmektedir. Nitekim Serdar (2007: 740)'a göre anne-baba arasındaki ilişki bağı hukuki açıdan sona erse de anne-baba ve çocuk olma statüleri ve duygusal bağılıklar sona ermez.

Kimi durumlarda boşanma anne baba arasında gerçekleşse de süreçten en fazla etkilenenlerden biri çocuk olmakta ve anne-baba bir nevi “çocuktan da boşanmaktadır”.

Nitekim, boşanan veya boşanma sürecindeki anne-babanın birbirlerine karşı hissettikleri olumsuz duyguların çocuğa yansıtılması sonucunda çocuk, ebeveynlerden birine veya her ikisine karşı düşmanlık, kin ve nefret gibi olumsuz duygular hissedebilmektedir. Bu tür olumsuz duygular, çocuk ve anne/baba arasında olumlu bir ilişkinin kurulamamasına, paylaşımın sona ermesine ve neticede iletişimin bitmesine neden olabilmektedir. İmamoğlu (2005)'na göre çocuğun boşanma sürecinden yara almadan geçmesi için, velayet sürecinde anne-babaların çocuğun yüksek yararını gözetmeleri son derece önemlidir.

Boşanma her ne kadar sancılı bir süreç olsa da, bu süreçten çocuğun anne ve babasına karşı olumlu duygularını devam ettirerek geçmesi beklenmektedir. Çiftler arasındaki sorunlar her ne olursa olsun çocuğun her iki ebeveynle de görüşme hakkı vardır; bu hak ebeveynler için de geçerlidir. Bu bağlamda

Serdar (2007: 739)'ın ifadesiyle, velayet hakkına sahip olmayan ya da çocuk kendisinden alınmış olan anne-babaya hukuksal açıdan çocukla kişisel ilişki kurma hakkı verilmiştir.

Kişisel ilişki kurma hakkı anne-baba ile çocuğa belirli gün ya da saatlerde görüşme yetkisi veren bir haktır (Yılmaz, 1985; akt. Serdar, 2007: 740). Her çocuğun her iki ebeveyninin de sevgisini duymaya, onlarla iletişim kurmaya, sevildiğini hissetmeye hakkı vardır. Aksi takdirde çocuk ebeveynlerden birine veya her ikisine yabancılaşabilmektedir. Çocuğun bu hakları aynı zamanda kişilik haklarının da bir parçasıdır.

Kişisel ilişki kurulmasının amacı, çocukla anne-baba arasında ruhsal, manevi bir bağın devamının sağlanmasıdır. Çocuk velayeti kendisine verilmeyen ebeveyninin hayatında yer almalıdır (Serdar, 2007: 751). Çocukla kişisel ilişki kurulması ve bu sürecin nasıl işlediği bir sonraki bölümde detaylı olarak yer almaktadır.

Çocukla Kişisel İlişki Kurulması

Velâyeti kendisinde olmayan tarafın, mahkemece belirlenen zaman dilimlerinde çocukla görüşebilmesi olgusuna genel olarak çocukla kişisel ilişki kurulması denilmektedir. Türk Medeni Kanunu'nda belirtildiği üzere ergin olmayan, 18 yaşının altındaki çocuklar, bazı hak ve yetkileri kullanma bakımından kısıtlanmış, bu hak ve yetkileri nasıl kullanabilecekleri düzenlenmiş ve velayete sahip olmaları halinde ebeveynlerin çocuğun yasal temsilcisi olacağı belirtilmiştir. Evlilik devam ettiği sürece velayet hakkı anne ve babaya aittir. Boşanma ve boşanma süreci ile birlikte hem ebeveynlerin hem de çocukların dâhil olduğu bir velayet ikilemi kaçınılmaz bir son olmaktadır.

Boşanmaların genelinde, kadın ve erkeğin duygusal çöküntüsü, birbirini karşılıklı olarak incitme davranışı söz konusu olmaktadır. Bu süreçte, her iki taraf da birbirlerini istenilmeyen taraf olarak algırlar. Evlilik, her iki taraf için ne kadar zor olsa ve boşanma istenen bir süreç olsa da sonraki süreçte yaşanan boşluk hissi, üstesinden gelinmesi gereken önemli bir sorundur. Ayrıca boşanmayla birlikte, çocuk ya da çocukları kapsayan yeni bir düzen kurma zorunluluğu acil olarak ortaya çıkmaktadır (Türkarlan, 2007: 101).

Boşanma sürecinde ebeveynler arasında yaşanan çatışmalar ve anlaşmazlıklara tanıklık eden çocuklar duygusal istismarı yaşamaktadır. Çünkü boşanmayla birlikte ortak velayet kaldırılarak bir ebeveyn diğer ebeveyne verilir. Devam eden adli süreçte, çocuğun teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair mahkeme kararının uygulanması söz konusu olmaktadır.

Türk medeni kanununa göre, boşanma sonucu çocuğun velayeti ebeveynlerden birine geçmektedir. Çocuğun bakımı ve gelişimi velayet hakkına sahip tarafın sorumluluğundadır. Velayet hakkı olmayan ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişki TMK 182. maddede belirtilen çocuğun yüksek yararı gözetilerek kurulmaktadır. Velayet hakkına sahip olamayan ve çocukla görüşmek isteyen ebeveyn icra yoluna başvurabilmektedir. Çocukla şahsi münasebetlerin düzenlenmesine dair ilam hükmü, anne, baba ya da ilgili diğer bir kişi tarafından, icra dairesine birlikte verildikten sonra, icra dairesince borçluya yönetmelik gönderilir. Bu icra emrinde, "icra emrinin tebliğinden itibaren yedi gün içinde çocuğun teslim edilmesi, bu süre içinde teslim edilmezse, ilam hükmü zorla yerine getirileceği, aksi takdirde 341. maddeye göre borçlunun cezalandırılacağı" belirtilmiştir (İİK 25/ a).

Velayet davasında çocuğun sorumluluğu, çocuğa seçim şansı verilmeden bir ebeveyne verilirken diğer ebeveynle çocuğun ilişkisi mahkeme tarafından sınırlandırılmaktadır. Kişisel ilişki, boşanma davasında velâyet kendisine bırakılmayan tarafla çocuk arasında kurulan ilişkidir. Kişisel ilişki kurulması kararı neticesinde diğer ebeveynle görüşme süreci ve bu süreçte yaşadıkları çocuğun örselenmesine yol açmaktadır. Velayet nedeniyle ebeveynler arasında bir soğuk savaş hali yaşanmaktadır. Çocuğun yüksek yararı için her iki ebeveyn ile zaman geçirmesi, paylaşımında bulunması psiko-sosyal ve duygusal gelişimi için oldukça önemlidir. Aksi takdirde boşanma nedeniyle ebeveynler arasındaki anlaşmazlıkların ve çatışmaların kurbanı olabilir (Koçyıldırım, 2010: 320).

Boşanma ile yıkıma uğrayan ve boşanma sonrasında da ebeveynleri arasındaki çatışmaya maruz kalan çocuğun gelişimsel alanlarında (fiziksel, duygusal, zihinsel, kişisel, sosyal, ahlaki vb.) ve akademik başarısında problemlerin olması dışında davranış problemleri geliştirmesi de beklenen bir durumdur (Yavuzer, 2009).

Her ne kadar yasalarla güvence altına alınmış olsa da, boşanan ebeveynler yasalarda belirtilen maddelere göre hareket etmeyebilmekte ve çocuğu karşı tarafa gösterme konusunda zorluk çıkarabilmektedir. Çocuğun, genellikle mal ve para hususlarının yer aldığı bir icra sisteminde yer alması, kişisel ilişki kurulmasına dair tüm adli sürecin çocuğun gözü önünde meydana gelmesi veya yasalara uygun gerçekleştirilmemesi, ilamın gerçekleştirildiği anda çocuğun yararını gözetecek bir profesyonelin bulundurulmaması gibi durumlar sistemin çocuk için ne kadar örseleyici olduğunun göstermektedir (Koçyıldırım, 2010: 3).

İcra takibiyle çocukla kişisel ilişki kurulması durumunda İcra ve İflas Kanunu 25/b maddesi gereğince bir uzman(pedagog, psikolog, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimcisi veya eğitimci) görevlendirilir. İcra kanunun ilamın zorla da olsa yerine getirilmesi, ebeveynlerin bir alacaklı psikolojisine bürünmesini, çocuğun bir eşya gibi muamele görmesi sonucunu kaçınılmaz kılmaktadır. İcra ilamı çocuğun hakkını

kullanabilmesi adına yapılan bir uygulama olmakla birlikte örselenmeye açık bir süreçtir. Bu süreçte uzmana önemli görevler düşmektedir. Uzman icra ilamının her aşamasında çocuğun yüksek yararını ön planda tutarak çocuğun duygu ve düşüncelerini ifade etmesi için uygun bir ortam sağlar.

Bu durumda ailesi parçalanan, ailesinden ayrılan veya bir ebeveyniyle görüşme imkânı kısıtlanarak kendisi için en iyi olandan uzaklaşmış olan çocukların desteklenmesi gereklidir (Koçyıldırım, 2010: 113). Velayeti elinde bulunduran taraf diğer tarafın da çocuk ile kişisel ilişkisini zedelemekten çocuğun eğitilmesi ve yetiştirilmesini engellemekten kaçınmakla yükümlüdür. Velayet salt anne babanın hakkı olarak değil, çocuğun yararı düşünülerek belirlenmelidir. Kişisel ilişki kurulmasına yönelik ilamın zorla yerine getirilmesinde çocuğun yüksek yararı gözetilmelidir. Çocuğun kendisiyle ilgili davalarda görüşlerini belirtme hakkına istinaden velayet konusundaki kararının idrak gücüne sahip çocuğun dinlenilmesi gerekmektedir. Çocuğun hangi ebeveyniyle kalmak istediğini belirtebilmesi ve bunun göz önünde bulundurulması önemlidir. Bu süreçte çocuğun kaçırılması, diğer ebeveyne yabancılaşması, olumsuz manipölasyonlara maruz kalması, travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi ruhsal rahatsızlıklara yakalanması söz konusu olabilir (Mavi, 2008: 278).

Dolayısıyla bu süreç çocuğun yüksek yararını zedeleyen ve örseleyici pek çok durumla karşılaşmasına yol açabilir. İBMÇHS m. 3'te ise, çocuğun yararı şu şekilde ifade edilmiştir: "Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idarî makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yararı temel düşüncedir. İcra ve İflâs Kanunu' nun 25/b hükmüne göre, çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin ilâmların icrasında sosyal çalışmacı, psikolog veya pedagog uzmanlarından birinin bulundurulması zorunluluğu getirilmiştir.

Çocuğun yararı, onun yaşı, yaşadığı çevre ve bulunduğu sosyal koşullara göre değişir, bu yüzden göreceli ve varsayıma dayalı bir kavramdır. Çocuğun yararı, velinin velayet hakkının sınırlarını belirler ve velinin çocuğun yararına aykırı olarak velayeti kullanmaları halinde kanunen müdahale edilmesini ve koruma tedbirleri alınmasını haklı kılar (Grassinger, 2011:107). Dolayısıyla, çocuğun yüksek yararından bahsedilirken sadece icra sürecinde uzmanın bulundurulması yeterli olmayacaktır. Çocuğun velayeti anne ya da babaya verilirken, kişisel ilişki kurulmasına karar verilirken ve bunlarla ilgili raporlamalar, kanun hükümleri uygulanırken çocuğun yüksek yararınca hareket edilmelidir (Belgin, 2011:9).

Boşanmanın travmatik etkileri ile birlikte, kişisel ilişkinin kurulması sürecinde de çocuklar yoğun olarak, korku, üzüntü, öfke, suçluluk, yalnızlık, reddetme, gerileme, uyumsuzluk, terk edilmişlik, boşluk hissi, uyku sorunları, kendi kendini tatmin, okul sorunları, yemek yeme sorunları, barışma arzusu gibi duygular yaşarlar (Şeker, 2003: 8).

Çocuğun ebeveynleriyle sağlıklı bir şekilde iletişim kurma hakkı vardır. Fakat kişisel ilişki kurulması sırasında çocuğun tepkisi değişiklik gösterebilir: Görüşlerini ifade edebilme yeteneğine sahip çocuk ebeveyniyle kişisel ilişki kurmayı reddedebilir. Boşanma nedeniyle ebeveynlerinden birini suçlayabilir ve suçladığı ebeveyni cezalandırmak için onunla görüşmek istemeyebilir. Kişisel ilişki kuracağı ebeveyniyle arasındaki duygusal bağ zayıflayabilir. Diğer ebeveyninin davranışlarından dolayı kişisel ilişki kuracağı ebeveynine karşı olumsuz tavır sergileyecek şekilde etkilenmiş olabilir. Çocuğun psikolojik veya fiziksel rahatsızlığı veya davranış problemleri (öfke nöbetleri, inatçılık, altını ıslatma, dışkı kaçıрма, kıskançlık vb.) olabilir ya da çocuk kişisel ilişki kurmanın anlamını bilmeyecek kadar küçük olabilir veya çocuğun gelişim alanlarında gerilik olabilir (Mavi, 2008: 271).

İcra ilamına konu olan çocuğun davranışları içinde bulunduğu gelişim dönemine göre farklılık göstermektedir. Yaşça küçük çocuklar, yabancı kimselerden korkma, ağlama, ebeveynle gitmek istememe gibi tepkiler gösterebilir. Yaşça büyük çocuklarda kişisel ilişki kurmayı istememesi halinde kişisel ilişki talebinin reddedilmesi gündeme gelir. Borçlu durumundaki ebeveynin tavrının yapıcı mı yoksa süreci zorlaştırıcı mı olduğu, çocuğa olumsuz yönde telkinlerde bulunup bulunmadığının belirlenmesi önemlidir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanı, eğer çocuğun ebeveynle görüşmeye karşı bir direnci varsa çocuğun yaşını da dikkate alarak bu beyanının altında yatan sebepleri iyi analiz etmelidir.

Kişisel ilişki kurulmasına ilişkin hükmün icrasında icra ve iflas Kanununun 25-a ve 25-b hükümlerinin uygulanması kapsamında zor kullanılması mümkün olabilir mi? Mümkün olduğu kabul edilirse, bu zorlama çocuğun yararı ilkesi ile ne kadar bağdaşır? Bu hususu ikiye ayırarak incelemek gereklidir. Mahkeme kararı ile düzenlenmiş olan kişisel ilişkinin kurulmasını engelleyen yani kişisel ilişkiyi reddeden çocuk olabilir veya kişisel ilişkiyi velayet hakkına sahip ya da çocuğu fiilen yanında bulunduran kişi engelleyebilir. Her iki durumun ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir (Serdar, 2007: 113).

BM Çocuk hakları sözleşmesinin 12. maddesinde belirtildiği üzere uzman çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını gözeterek, kişisel ilişkinin çocuğun yüksek yararına aykırı olup olmadığını değerlendirmeli, çocuk görüşmeyi reddediyorsa ikna yoluna gitmeli, başarısız olursa zor kullanma yoluna gitmeden icra ilamına son verilmesini sağlamalıdır. Kişisel ilişki şeklinin değiştirilmesi (telefonla görüşme, yazışma) ve çocukla terapi gibi alternatif çözüm yolları denenebilir. Diğer durumda, velayeti elinde bulunduran ebeveynin olumsuz yönlendirmesi ve manipülasyonları nedeniyle çocuk kişisel ilişki kurmayı reddedebilir. Velayete sahip ebeveynin olumsuz yönlendirmeleri nedeniyle çocuk kişisel ilişkiyi reddedebilir. Çocuğun ebeveyni ile görüşülerek bu olumsuz tutumun ve yönlendirmelerin altında yatan sebeplerin çıkarılması ve çözüm için arabuluculuk, aile terapisi gibi alternatif uygulamalardan faydalanılabilir.

İcra Sosyal Hizmet Uzmanının Rolü/ Görevi

Çocuk icra ilamının gerçekleştirilmesi sürecinde icra- polis memurları, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi pek çok meslek elemanı ile muhatap olmak zorunda kalmaktadır. Bu meslek elemanların süreçte ebeveynlere ve çocuğa karşı tavrının nasıl olduğu, süreci kolaylaştırıcı olup olmadıkları ve ilamın çocuğun yüksek yararına göre gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği tartışmalı bir konudur.

Çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin, İcra ve İflas Kanunu 25/b maddesi gereğince bir uzman (pedagog, psikolog, sosyal çalışmacı, çocuk gelişimcisi veya eğitimci) görevlendirilir. Uzman icra tarihinden önce mesleki bilgi, beceri ve değer temelinde aile ve çocuk hakkında gerekli bilgileri edinir ve mesleki görüşmelerini gerçekleştirir. Çocuk Hakları Sözleşmenin 9. maddesi gereğince, kişisel ilişkinin kurulması sırasında çocuğun olumsuz etkilenmemesi için uzmanın yüksek çocuğun yüksek yararına aykırı durumları belirlemesi için mesleki bilgi ve deneyimi oldukça önemlidir. Uzman, çocuğun bedensel veya zihinsel saldırıya uğrama, şiddet veya kötü muameleye maruz kalma durumlarını araştırır ve kişisel ilişkinin ertelenmesine karar vermede inisiyatif kullanır.

Uzman, ebeveynlerin boşanmadan sonraki yaşamlarını nasıl idame ettirdikleri, çocuklarla ilişkilerini nasıl sürdürdükleri, eğitim düzeyleri, sosyal, ekonomik, ahlaki, psikolojik durumları ve çocukların bulundukları yaş grubu özelliklerini iyi analiz etmelidir (Şeker, 2003: 4). Sosyal hizmet uzmanı velayet, vesayet, kişisel ilişki kurulması konularında hangi ihtimalin en iyi olacağını tespit etmelidir. Bu noktada, sosyal hizmet müdahalesinin olayı bütüncül bir şekilde ele alması ve etkili bir müdahale stratejisi geliştirilebilmesi için çocuğun tüm gelişimsel, ruhsal durumunu, ailevi, kültürel, fiziksel ve sosyal çevre faktörlerini değerlendirmekle yükümlüdür.

Uzman sadece adli süreç içinde gerek boşanma davası, velayet ve vesayet konularında gerek icra sürecinde de hem çocuk hem ebeveynler hem de diğer sistemlerle daha çok etkileşim kurmaktadır. Bu nedenle, birbiriyle ilişkili tüm bu süreçleri bütüncül ve sistemli bir bakışla değerlendirme şansına sahiptirler (Koçyıldırım, 2010: 233).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Anne ve baba ile çocuk arasındaki ilişki velayet hakkı ile sınırlandırılmakta, ebeveynlik statüsü ve duygusal bağ hukuki yaptırımlarla işleyen bir sistemde yürütülmeye çalışılmaktadır. İcra sistemi, yaşamın her anında hem anne hem de babasına ihtiyaç duyacak olan çocuk için, duygusal ve psiko-sosyal gelişiminin sağlanması, bağlanma ve aidiyet ihtiyaçlarının karşılanması önünde ciddi engeller doğurmaktadır.

İcra ilamının zorla yerine getirilmesi, kişisel ilişkinin kurulması için çocuğun ikna edilmesi uğraşları, velayeti elinde bulunduran ebeveyn tarafından çocuğa yapılan baskı ve duygusal istismar, gibi pek çok negatif durum çocuğun örselenmesine neden olmaktadır.

İcra – iflas sisteminin çocuğu bir mal gibi görmesi, çocuk teslimi ile ilgili daha barışçıl, uzlaşmacı, örseleyici olmayan alternatifler üretilmesini zorunlu kılmaktadır. İcra uygulamasının çocuğun korunması, bakımı ve gelişimi odağında temellendirilmiş bir sistem olmadığı açıktır. Çocukla kurulacak kişisel ilişki için, çocuğun psikososyal gelişimini olumsuz etkilemeyecek, çocuğun haklarına ve yüksek yararına uygun yasal ve idari süreçleri olan tedbirler geliştirilmelidir. Gerek çocuğun yüksek yararı gerekse ebeveynlerin eksik kaldığı ya da engel oluşturduğu durumlarda devletin çocuk odaklı destek mekanizmalarını geliştirilmesi son derece acil bir ihtiyaçtır.

KAYNAKÇA

Belgin, D. (2011). *Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair İlâmların İcrası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çocuk Koruma Kanunu. (2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25876, 15 Temmuz 2005.

Erkan, G. (1989). Ana-babanın Boşanması Sırasında Çocuğun Yaşının Önemi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 7 (1-2-3), 1-78.

Grassinger, E, G. (2011). Medeni Kanun Hükümleri Kapsamında Çocuğun Aile İçerisinde Velisine Karşı Korunması. *I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı*, 105-125.

İcra ve İflas Kanunu Yönetmeliği. (2005). *T.C. Resmi Gazete*, 25783, 11 Nisan 2005.

İmamoğlu, H. (2005). Çocuğun Kişiliğinin Ana-babaya Karşı Korunması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54 (2), 183-218.

Koçyıldırım, G. (2010). *Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Çocuk Teslimine ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair İlâmların İcrası Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Mavi, Ö. (2008). İcra Takibiyle Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasının Sebepleri, İcrada Uzmanın Rolü ve Çocuğun Durumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 74, 269-281.

Serdar, İ. (2007). Kişisel İlişki Kurma Hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9, s. 739-781.

Şeker, H. (2003). Birlikte Yaşamaya Ara Verilmesi, Boşanma ve Ayrılık Davalarında Müşterek Çocuklarla Kişisel İlişki Tesisi ile Velayet Hakkına Dair İnceleme ve Çözüm Önerileri. *Adalet Dergisi*, 17:86. www.turkhukuk sitesi.com, Erişim tarihi 09.11.2013,.

Türkarslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Baş etme Yolları. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (11), 99-108.

Türk Ceza Kanunu. (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25611, 12 Ekim 2004.

Türk Medeni Kanunu. (2001). *T.C. Resmi Gazete*, 24607, 8 Aralık 2001.

Yavuzer, H. (1996). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

ÇOCUK VE GENÇLERİN MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMASINDA ÇOCUK KORUMA KANUNU’NUN BİR YASAL DAYANAK OLARAK ELE ALINMASI VE ÖNERİLER

Nurullah ÇALIŞ¹

ÖZET

Çocuk ve gençler arasında görülen madde bağımlılığı tüm dünyada giderek artma eğiliminde olan ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemli bir sosyal sorun olarak bağımlılık konusunun artık bir halk sağlığı sorunu biçiminde ele alınması daha fazla kabul görür hale gelmiştir. Çocuk ve gençleri madde bağımlılığından korumak ve kurtarmak için yapılacak çabalar açısından öncelikli olarak kapsamlı öngörülere sahip sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal politika ise bir hukuk devleti içinde tartışmasız olarak yasalara bağlı olarak gelişir. Bu nedenle yasal düzenlemelerin yeterliğinin ele alınması ve geliştirilmesi yönünde atılacak adımlar önemlidir. Türkiye’de çocuk adalet sisteminin temel yasal düzenlemesini oluşturan Çocuk Koruma Kanunu’nun (2005) madde bağımlılığı sorunu yaşayan çocuk ve gençler açısından değerlendirilmesi bu açıdan gerekli görülmektedir. Mevcut yasada çocuğun iyilik halini temin edecek yeterli ve kapsamlı öngörüler bulunmamaktadır. Bu çalışmada yasada ele alınması önemli görülen birtakım geliştirme önerileri kuramsal altyapısı ile birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Çocukluk ve gençlik sorunları dünyada giderek artma eğilimi içinde bulunurken bu sorunlardan önemli birini de madde kullanımı ve bağımlılığı sorunsalı oluşturmaktadır. Çeşitli bağımlılık yapıcı maddelerin kullanılmaya başlanmasının çoğunlukla çocukluk ve gençlik yıllarına isabet etmesi, bu sorunun aynı zamanda bir çocukluk ve gençlik çağı sorunu olarak ele alınmasını gerektirmektedir.

Madde kullanım sorunları çocukluğu ve gençliği çok çeşitli etkenler bakımından tehdit eden ve önlenmesi için çaba harcanması gereken ciddi bir sorundur. Bu bakımdan madde kullanımı sorunları ile mücadele etmede ulusal bir vizyona dayalı planlama ve stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Zira çocuk ve gençler arasındaki madde bağımlılığı sorununa etki eden bireysel, çevresel ve toplumsal faktörler bulunmaktadır. Bu bakımdan madde kullanım bozukluklarını yalnızca mikro düzeyde ele almak soruna kalıcı ve geniş düzlemde çözüm üretmek için yeterli olmayacaktır.

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü.

Sosyal sorunlara yönelik müdahaleler bakımından şüphesiz öncelikli yükümlülük devlete düşmektedir. Devlet sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlüdür ve bu hususta kural koyucu niteliğe sahiptir. Bu yönüyle bir otorite olarak devletin en önemli argümanları yasalardır. Çünkü hukuk devleti tüm iş ve işlemlerini belirli bir yasal çerçeveye göre yürütmek durumundadır. Bu noktada yasaların içeriğinin yeterli kapsayıcılığa ve etkinliğe sahip olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Madde bağımlılığı gibi önemli bir halk sağlığı sorununda tedbirler almak ve ihtiyaçlara yönelik hizmetler sunmak söz konusu olduğunda ilk önce yasal düzenlemelerden başlanması ve bunun idealize edilmesi önemsenmesi gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, çocuk ve gençler arasında giderek daha ciddi bir problem haline gelen madde kullanımı sorunu ele alınarak ülkemizde 2005 yılında yürürlüğe girmiş olan Çocuk Koruma Kanunu'nun bu sorun alanına müdahaledeki etkinliği tartışılmakta ve bu konuda ilgili kanun özelinde kapsayıcı müdahale öngörülerine dayalı öneriler sunulmaktadır.

Çok Boyutlu Bir Sorun Olarak Madde Bağımlılığı

Madde kullanım bozukluğu tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de insanları olumsuz etkileyen, biyolojik, ruhsal ve sosyal boyutları olan bir sağlık sorunudur. Bu sorun ülkemiz açısından önemli bir çocuk ve gençlik sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Madde bağımlılığı başlı başına bir çocukluk ve gençlik sorunu olmakla birlikte çoğunlukla başka sorunlardan bağımsız değildir.

Pek çok etken çocuk ve gençler açısından madde bağımlılığının sebebi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Madde kullanım sorunlarının temel nedenlerine bakıldığında özellikle üç temel kategori ön plana çıkmaktadır. Bunlar bireysel, ailesel ve sosyal nedenler olarak belirtilmektedir. *Bireysel nedenler açısından;* düşük benlik saygısı, özgürlük ve özerklik isteği, bir gruba ait olma gereksinimi, çocukluk döneminde yaşanan stres ve travmalar örnek verilebilir. *Ailesel nedenler açısından;* aşırı koruyucu veya ihmal edici ebeveyn tutumları, sevgi eksikliği, çatışmalı aile ortamı, ailede madde kullanımı gibi etkenler sayılabilir. *Sosyal nedenler açısından;* arkadaş çevresinde madde kullanımı veya akran baskısı, maddeye ulaşılabilirliğin kolay olması, çocuk işçiliği, sorumluluklara bağlı olmayan yaşam çevresi, medyanın etkisi, kamu görevlilerinin duyarsız kalması gibi nedenlerden bahsedilebilirken okul ile ilgili sorunları da sosyal nedenler içinde değerlendirmek mümkün olabilir. Bu anlamda, okullarda önleyici çalışmaların bulunmaması, öğrenci sorunlarına karşı yeterince duyarlı olunmaması gibi koruyucu faktörlerin yokluğusunun olumsuz katkı sunabilmektedir (Aksoy, 2006, s. 69-70).

Özellikle ergenlik dönemi madde bağımlılığı açısından önemli bir dönemdir. Genel olarak biyo-psiko-sosyal değişim ve bir kimlik inşası sürecinin yaşandığı bu dönem çeşitli sorunları ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan ergenlik dönemi madde kullanımı açısından çeşitli risk faktörlerini beraberinde getirmektedir (Alikashiçoğlu & Ercan, 2006).

Çocuk ve gençlerde görülen madde kullanımı genel olarak olumsuz duygularla baş edebilmek ve hoş giden duygular yaşayabilmek için gerçekleşmektedir. Ne var ki bu, netice itibarıyla önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunun tek bir nedeninin olmadığına, pek çok faktörün bir araya gelmesinin soruna giden yolu oluşturduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bu bakımdan sorunun çözümü de çok boyutlu ve bütüncül olmak durumundadır.

Madde Bağımlılığı Kapsamında Çocuk Koruma Kanunu'na Bakış

2005 yılında yürürlüğe girmiş olan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu çocuk adalet sisteminin temelini oluşturan yasadır. Yasa amacını, “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemek” olarak ortaya koymaktadır.

Çocuk Koruma Kanunu’nun temel bakış açısında çocuklar *korunma ihtiyacı olanve suça sürüklenmiş olan* çocuk olmak üzere iki kategori altında ele alınır. Kanunda korunma ihtiyacı olan çocuk şu şekilde tanımlanır: “*Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk.*” Suça sürüklenen çocuk ise “*kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu kanun kapsamındaki çocuk ifadesinin 18 yaşını doldurmamış olan herkesi kapsam içine aldığını da belirtmek gerekmektedir.

Madde kullanan veya madde bağımlısı olan çocuklar ceza yasası uyarınca öncelikli olarak suça sürüklenen çocuk olarak ele alınmaktadır. Zira Türkiye’de uyuşturucu maddeleri kullanmak, bulundurmak ve bu maddelerin ticaretini yapmak suçtur. Bu suç Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) yerini bulmaktadır. TCK 191’inci maddede “*kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan, kabul eden veya bulunduran kişi, bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır*” hükmü bulunmaktadır. Buna göre madde kullanan kişiler suç işlemiş sayılmakta, böylece hakkında soruşturma ve kovuşturma başlatılmaktadır. Öte yandan aynı maddede bu suçu işleyenler hakkında denetimli serbestlik uygulamasına hükmedilebileceğine de değinilmektedir.

Çocuk Koruma Kanunu yukarıda belirtildiği üzere suç mağduru ve suça sürüklenmiş çocuklara yönelik olarak birtakım tedbirler öngörmektedir. Bu tedbirler Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler başlığı altında sıralanan danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbiridir. Buna göre;

- *Danışmanlık tedbiri kapsamında; çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol gösterilmesi,*

- *Eğitim tedbiri kapsamında;* çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devam etmesi; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesi veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesi,
- *Bakım tedbiri kapsamında;* çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesi,
- *Sağlık tedbiri kapsamında;* çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılması,
- *Barınma tedbiri kapsamında;* barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlanması öngörülmektedir.

Burada yer alan tedbirler korunmaya muhtaç çocuklar ya da suça sürüklenmiş çocuklar için ortak olarak uygulanan ve vakanın niteliğine göre birbirleriyle farklı şekillerde kombine edilerek hükmolunabilen tedbirlerdir. Bu bağlamda ilgili yasal düzenlemeler uyarınca madde kullanan çocuk 12 yaşından küçükse her hangi bir cezai ehliyeti olmadığından Çocuk Koruma Kanunu'nda öngörülen tedbirlerden biri veya daha fazlasına hükmolunabilir. 12 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını doldurmamış olanlar için bu tedbirler devam eden soruşturma ve kovuşturma sürecinin yanı sıra uygulanabilir. Burada çocuk ve gencin madde bağımlılığı sorunu hakkında ortaya çıkan suç durumu dışında onu ilgilendiren kısım yukarıda belirtilen sağlık tedbiri kapsamında yer almaktadır. Bu bağlamda uyuşturucu madde kullanmaktan ötürü suç isnadı yüklenen çocuk için adli süreçte mahkeme çocuğun bağımlılık tedavisi almasına hükmedebilir. Bu durumda çocuğun ilgili sağlık kuruluşlarından tedavi alması sağlanabilmektedir.

Öte yandan işlenen suça verilecek cezanın hapis cezası olarak uygulanması yerine denetimli serbestlik uygulamalarına yer verilebilmektedir. Bu bağlamda madde kullanan kişi denetimli serbestlik kurumlarınca kendisine verilen yükümlülükleri yerine getirmek durumunda olmaktadır. Denetimli serbestlik uygulaması kapsamında çocuğu eğitim, aile, kurum, iş ve sosyal çevreye uyum konusunda desteklemek, hakları konusunda rehberlik etmek, ihtiyaç duyacağı hizmetler için yardımcı olmak gibi hususlarda öngörüler bulunmaktadır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Ancak denetimli serbestlik uygulaması çocuğun belirli açılardan denetim altında tutulmasına yönelik olduğundan bu uygulamayı madde bağımlısı çocuk veya gencin sosyal iyileşmesini sağlamak üzere işletmek pek mümkün görünmemektedir.

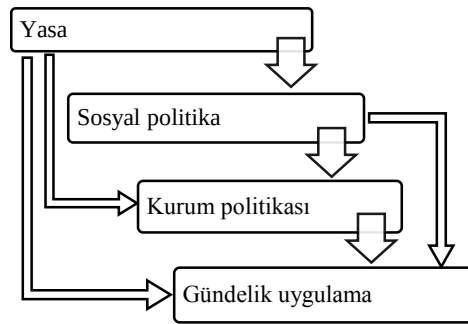
Sosyal Hizmet ve Yasal Bağlam

Yasalar sosyal hizmet uygulaması için çok temel bir noktayı oluşturmaktadır. Öyle ki sosyal hizmet uygulaması yasal dayanaklardan yoksun olarak gerçekleştirilemez. Mevzuat hükümleri sosyal hizmet uzmanının görevlerini tanımlamanın yanı sıra esasen hareket alanının da sınırlarını çizmektedir.

Mevzuat bilgisi sosyal hizmetin bilgi temeli açısından önem verilen bir konudur. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanından yasal düzenlemeleri iyi bilmesi beklenmektedir. Buna temel oluşturan husus şüphesiz sosyal hizmet uygulamasının yasal bağlamla doğrudan ilişkili olmasıdır. Hatta çoğunlukla sosyal hizmet uzmanlarının uygulama süreçlerinde en temel ve bazen tek belirleyici yasal düzenlemelerden ileri gelen görevler ve yetkilerden oluşmaktadır.

Yasalar uygulamayı doğrudan şekillendirebildiği gibi sosyal politikaları ve kurum politikalarını etkileyerek de dolaylı bakımdan şekillendirebilmektedir. Bu bakımdan sosyal politikaların da yasalara dayalı olarak geliştirildiğini görmek gerekmektedir.

Tablo 1: Yasal bağlam ve sosyal hizmet uygulaması arasındaki ilişki

Kaynak: Thompson, 2013. s. 74.

Çocuk ve gençleri madde bağımlılığından koruma ve kurtarmaya yönelik olarak ortaya çıkacak etkili ve kapsamlı bir politikaya gereksinim duyulduğu aşikârdır. Bu politikanın oluşturulabilmesi için madde bağımlılığı sorununun çocuk ve gençler arasında yaşanan şekline ilişkin bir anlayış ve kavrayış geliştirmek gerekmektedir. Bu anlayış ve kavrayışa göre oluşturulacak bir sosyal politika elbette belirli bir yasal düzenlemeye dayandırılmak durumundadır.

Sosyal hizmet uygulamasını yasal zeminde sürdürme zorunluluğumuz olduğuna göre yasanın uygulamaya olumlu katkı sunacak biçimde yeniden ele alınıp değerlendirilmesi söz konusu olacaktır. Sosyal hizmetin makro düzey uygulaması aslında böyle bir çalışma için sosyal hizmet uzmanına bazı roller atfetmektedir. Bu anlamda politika yapma sürecine dahil olmak ve kanun koyuculara etki etmek önemli roller arasında yer almaktadır.

Madde Bağımlılığı Tedavisine Yeniden Bakış

Madde bağımlılığı daha önce de değinildiği üzere sosyal, ekonomik, psikolojik boyutları olan karmaşık bir sorundur. Bu sorun iyileşmeye doğru gidiş ve yeniden maddeye dönüş (nüks) dönemleri şeklinde seyretmekte olan kronik bir hastalık olarak nitelendirilmektedir (Uzbay, 2010). Kronik olması hayat boyu devam edebilecek etkilerin oluşabilmesi anlamını taşımaktadır.

Madde bağımlılığı tedavisinin temel amacı bağımlı kişiyi yeniden topluma kazandırmaktır. Bunun için öncelikle kişinin maddeden arınması, ilerleyen aşamada bağımlılığa neden olan bedensel, ruhsal toplumsal etkilerden kurtulması ve sonrasında bağımlılığı nedeniyle yitirdiği toplumsal rolünü yeniden kazanması hedeflenecektir. Nüks ihtimali çok yüksek olan bu sorunda bireyin ruhsal iyileşmesi yanındasosyal iyileşmesini sağlayacak çalışmalaraönem verilmesi ve aileye de sosyal ve psikiyatrik yardım sağlanması gerekmektedir (Uzbay, 2010).

Sosyal iyileştirmeye dönük olarak kurumsal hizmet yapılanması bakımından çocuk ve gençlerini etkin kılarak yeniden yapılandırmak önemli görülmektedir. Çocuk ve gençlik merkezleri ilgili yasal düzenlemede *“sosyal tehlikelerle karşı karşıya olan sokakta yaşayan çocuklar ile sokakta çalıştırılan çocuk ve gençlerin rehabilitasyonları ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamakla görevli”* kuruluşlar olarak belirtilmiştir. Bu bakımdan merkezler madde bağımlılığı sorunlarından zarar gören genç nüfusun korunmasında önemli bir işlevi yerine getirebilecektir.

Madde bağımlılığının sosyal tedavisi, kişinin bireyselliğinin geliştirilerek onun toplum içinde özerk ve sorumluluk sahibi bir birey olarak yer alabilmesine yönelik faaliyetlere dayandırılmak durumundadır. Bu bakımdan bu merkezler çocuk ve gençlere yönelik demokratik ilişkileri ön plana çıkaracak biçimde onların aktif katılımlarını hedefleyen çalışmalara yer verecektir. Cılga (2001), gençlik merkezleri bağlamında madde bağımlılığına yönelik çalışmaları yalnızca madde kullanımı odaklı değil, geniş bir perspektif içerisinde gençlerin sosyo-kültürel yaşama katılımlarının güçlendirilmesi noktasında değerlendirmektedir. Gencin merkezdeki yaşama katılarak buradaki işleyiş içerisinde yer alması, sorumluluk sahibi olması, böylece demokratik tutum ve davranışları benimseme eğiliminin güçlendirilmesi, etkin eğitim-öğretim faaliyetlerinden yararlandırılması, model alabileceği olumlu örneklerle karşılaşması, aile ve toplumla bağ kurulması gibi geniş bakış açısına dayalı uygulama süreci yararlı neticeler oluşturabilecektir.

Çocuk Hakları Bağlamında Madde Bağımlılığı

Çocuk haklarına yönelik en önemli evrensel belge niteliği taşıyan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) 33'üncü maddesinde *“Taraf Devletler, çocukların uluslararası antlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla*

yasal sosyal ve eğitsel niteliktekiler de dahil olmak üzere her türlü uygun önlemleri alırlar.” denilmektedir. Buna göre ÇHS, anlaşılmaya taraf olduğunu kabul etmiş olan devletlere çocukların madde kullanımı sorunlarından korunmasına yönelik önlemler alma hususunda sorumluluk yüklemektedir.

Sosyal devlet ilkesinden hareketle bu konu değerlendirildiğinde insan hakları bağlamında çocuk haklarının korunması ülkenin çocuk refahının geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Zira çocuk hakları konularında sağlanan ilerlemeler günümüzde çağdaş toplum olmanın temel göstergeleri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de bu alanda yeni bir anlayışa, yapısal değişikliklere ve uygulama değişikliklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Demokrasi ve insan hakları kültürü içerisinde toplumun geleceği olan çocukların yetiştirilmesinde sorumluluk alanların rolleri, günümüzde büyük bir anlam taşımaktadır (Cılga, 2001b).

Bu düşünceler etrafında bir hukuk devletinde, devlet yönetiminde bulunan ve yasama yetkisine sahip olanların sorumluluklarını yerine getirmede öncelikle yasal düzenlemelerden hareket etmesi gerekmektedir. Amaçlanan yeni bir anlayışı öncelikle kanunlar nezdinde düzenlemek ve netleştirmek gerekmektedir. Bu nedenle çocuk ve gençleri madde bağımlılığı sorunlarından koruyacak bir ulusal stratejinin öncelikle, çocukları ilgilendiren temel mevzuat olan Çocuk Koruma Kanunu’ndan başlaması önem arz etmektedir.

Madde Bağımlılığı Sorununa Yönelik Bütüncül Bakış Açısına Sahip Bir Çocuk Koruma Kanunu Gereksinimi

Öncelikle, bağımlılık yapıcı maddelerin her zaman var olduğu ve olacağı, yeni maddelerin de bu gruba katılabileceğini bilmek gerekmektedir. Bu sorunun herhangi bir hastanın kişisel sorunu olmaktan çok toplumsal bir sorun olduğu kabul edilmeli ve bu konuda kurumsallaşmaya gidilmelidir. Madde kullanımına olan talebin azaltılması çalışmalarının yanı sıra bu sorunla mücadeledeki en etkin yolun madde kullanımına başlamayı önlemeye dönük koruyucu öğeleri öne çıkarmak olduğu kabul edilmelidir.

Madde bağımlılığı sorunu yaşayan çocuk ve gençlerin tedavileri üzerinde hassasiyetle durulmalıdır. Bu tedavi hem tıbbi hem de sosyal iyileştirme ve güçlendirmeye dayalı olmalıdır. Tedavi süreçleri bağlamında çocuğun tedavisi ile ilgilenecek kurum veya kuruluşların yasal düzenlemelerce belirlenmesi önemlidir. Tıbbi tedaviye eş zamanlı olarak çocuğun yaşam koşullarının değiştirilmesi ve geliştirilmesine dayalı olarak aileye destek sunacak kurumların ve mercilerin belirlenerek yasal düzlemde bunlara yükümlülük atfedilmesi sağlanmalıdır.

Çalışma kapsamında bu kısma kadar oluşturulan kuramsal çerçeve ve öneri planının kanun maddelerine nasıl yansıtılacağına ilişkin görüşler şu şekilde sıralandırılabilir:

1. Kanunun tanımlar kısmında madde bağımlılığını ve madde bağımlısı çocuğu tanımlamak.
2. Kanun metninde madde bağımlılığına yönelik hükümleri *Madde Bağımlılığı* başlığı altında toplamak.
3. Madde bağımlısı çocuğu suça sürüklenmiş çocuk olarak değerlendirmemek.
4. Denetimli serbestliği her durumda geçerli kılmak. Yetişkinler için hapis cezasını gerektiren haller olsa da bunu çocuklar için uygulamamak.
5. Tıbbi tedaviye hükmedilen çocuklar için bu tedaviler yanında aile ve sosyal çevresine yönelik hizmetler sunarak sosyal iyileştirmeyi sağlayacak adımlar atılması konusunda taraflara sorumluluk atfetmek.
6. Sosyal iyileştirmeye yönelik olarak çocuk ve gençlik merkezlerine sorumluluk vererek yeniden yapılandırmaya olanak sağlamak.
7. Satışı yasak olmayan sigara ve alkol gibi maddelerin kullanımına erken yaşlarda başlamayı engelleyici tedbirlerin alınması noktasında politikalar geliştirilmesini teşvik etmek.
8. Çocuk ve gençlik refahının topyekûn yükseltilmesinde sosyal, kültürel, sportif, sanatsal aktivitelere dayalı hizmetlerin sunulmasını teşvik etmek.
9. Çocuk ve gençler arasında görülen madde bağımlılığına ilişkin verilerin geliştirilmesi hususunda araştırmaları ve çocuk ve gençler arasında görülen bağımlılık sorunlarının azaltılmasına yönelik önleyici program ve stratejileri desteklemek üzere akademik kurumlarla kamu kurumları işbirliğine atıfta bulunmak.
10. Sosyal eğitim etkinlikleri bağlamında toplum eğitimi programlarını geliştirerek riskli topluluklar başta olmak üzere geniş toplum kesimlerine yönelik madde bağımlılığı konusunda bilgi-bilinç kazandırıcı programların sürekli olarak yapılması hususunda toplum merkezi, halk eğitimi merkezleri gibi kuruluşlara sorumluluk vermek,
11. Örgün eğitim kurumlarında çocuk ve gençlerin öğrenim ve gelişim düzeyleri göz önünde bulundurularak bağımlılık konusunda bilgi-bilinç kazandırıcı eğitim süreçlerinin eğitim-öğretim programlarında yer edinmesine atıfta bulunmak,
12. İlköğretimden başlayarak üniversite eğitimi de dahil olmak üzere örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okul-aile-öğretmen ve öğrenci işbirliği içinde çocukların ve gençlerin sorunlarına öğretmen, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi uzmanlar yoluyla erken dönemde tanı konulması, destek, yardım, rehberlik hizmetleri yoluyla önleme çalışmalarının gerçekleştirilmesi yönünde hüküm bildirmek.
13. Örgün öğretim kurumlarında okul yöneticileri ve öğretmenlere çocukların madde kullanımından korunmasına yönelik olarak diğer kurumlardaki uzmanlaşmış profesyonelle (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikiyatr, çocuk gelişimci) işbirliğinde bulunma noktasında görev ve sorumluluk yüklemek.

14. Satışı yasak olmayan sigara, alkol ve uçucu maddelerin ęocuklara satışı ve kullandırılmasında yetişkin bilincine önem vermek. Bu hususta öncelikte toplum eğitime önem vermek, bununla birlikte yasal ve idari yaptırımları güçlendirmek. Böylece suç odağını ęocuk veya gencin üzerinden alarak onu madde kullanmaya teşvik eden veya zorlayan, onlara madde temin eden, satan, sattıran yetişkinlere yöneltmesini sağlamak.

DEğERLENDİRME VE SONUç

Türkiye’de 2005 yılından beri yürürlükte bulunan ęocuk Koruma Kanunu, ęocukları koruma bağlamında çok yetersiz ve esasen ‘koruma’ öngörüsüne dayanmayan bir yasal düzenleme olarak karşımızda durmaktadır. Bu ęalıřmada ele alınan konu ęocuk ve gençler arasında yaygınlaşma eğilimi göstermesi açısından önemli toplumsal sorunlarımız arasında yer alan madde bağımlılığı sorununa yasal düzenleme bağlamında çözüm üretme çabasıdır. Bu yasal düzenleme arayışı ęocukları koruma amacına yönelmesi beklenen ęocuk Koruma Kanunu kapsamında ele alınmalıdır. Burada ele alınan husus bu konudaki sosyal politikanın bir bileşeni niteliğindedir.

ęocuk Koruma Kanunu’nu, belirtilen amaçlarına uygun bir biçimde madde bağımlılığı sorunu içinde bulunan ęocukların esenliklerini ve üstün yararını koruma anlamında etkin bir noktaya taşıyabilmek için kanuna daha kapsamlı ve net hükümler koymak önemli bir adımdır. Bu anlamda yasa metinlerinde çokça kullanılan “gerekli tüm önlemlerin alınması”, “gerekenin yapılması” gibi muğlak ifadeler yerine yukarıda sıralandırıldığı gibi somut ifadelere önem verilmesi gerekmektedir.

ęocuk Koruma Kanunu amaçları ve toplumun geleceğini oluşturan ęocukları ilgi alanına aldığı için toplumsal ęocuk refahı uygulamalarına gerçek anlamda dayanak oluşturma potansiyeli olan bir yasal düzenlemedir. Bu ęalıřmada madde bağımlısı olan ęocukların bu yasada ‘suçlu’ olarak görülmemesi ve onlara yönelik verilmesi gerekli görülen hizmetleri planlaması üzerinde durulmuştur. Burada esasen kanunun en başından oluşturulmaya ve madde bağımlılığı yanı sıra ihmal, istismar, suça sürüklenme gibi farklı sorun alanlarına yönelik kapsamlı öngörülere yer vermesi önemlidir. Bu açıdan madde bağımlılığı sorunu geniş bir yeniden ele alışın bir boyutunu oluşturacaktır. Son cümleyle ęocuk ve gençler arasında ciddileşen bir problem olan madde bağımlılığının ulusal bir sosyal politika gerektirdiğini ve hukuk devletin bir gereğı olarak ilk hareket noktasının yasalardan başladığını yeniden vurgulamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, K. (2006). *Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapan Maddelere İlişkin Tutumları ve Bu Tutumlara Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Alıkaşifoğlu, M., & Ercan, O. (2006). Ergenlerde Madde Kullanımı. *Türkiye Klinikleri J Pediatri Dergisi* , 2 (5), 76-83.

Cılga, İ. (2001b). Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları. *Milli Eğitim Dergisi* (151).

Cılga, İ. (2001). Gençlerin Gelişiminde ve Madde Kullanımlarını Önlemede Gençlik Merkezlerinin Rolü. *Aile ve Toplum Dergisi* , 73-78.

Çocuk Hakları Sözleşmesi. (1989). Birleşmiş Milletler.

Çocuk Koruma Kanunu. Kanun Numarası: 5395, R. Gazete Tarihi: 15/7/2005, R. Gazete Sayı: 25876. (2005).

Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği. R. Gazete Tarih ve Sayısı: 30.9.2001/24539. (2001).

Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (B. Hatipoğlu Eren, & Ö. Cankurtaran Öntaş, Çev.) Ankara.

Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, R. Gazete Tarihi: 12/10/2004, R. Gazete Sayı: 25611. (2004).

Uzbay, İ. T. (2010). Madde Bağımlılığının Tedavisi. *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi* , 64-72.

GENELCİ YAKLAŞIM AÇISINDAN MADDE BAĞIMLISI ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Serap DAŞBAŞ¹
Gonca POLAT²
Nur Feyzal KESEN³

ÖZET

Günümüzde maddeyle tanışma ve madde kullanmaya başlama yaşı ilkökul seviyesine kadar inmiş durumdadır. Özellikle büyük kentlerde daha küçük yaşlarda uçucu madde kullanan çocuklara rastlamak mümkün olmaktadır.

Yapılan çalışmalarda ailelerin de madde kullanan çocuklarına nasıl yaklaşacakları konusunda bilgisiz oldukları belirtilmektedir. Aileler yeterince ilgilenmedikleri için de, çocuklar tedavi konusunda başarılı olamamakta ve tedaviyi yarıda bırakarak madde kullanmaya devam etmektedirler (Ögel, 2002).

Madde bağımlılığı sadece madde kullanan çocuğu değil çocuğun çevresini de yakından ilgilendiren bir sorundur. Dolayısıyla bu sorunun çoklu bir bakış açısı ile ele alınması gerekmektedir. İşte buna imkan sağlayan “çok sistemli terapi” (Henggeler ve diğerleri, 1996) madde bağımlılığı ile çocuğun içinde bulunduğu sistem arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışan aile ve toplum temelli bir tedavi programıdır.

Çok sistemli terapi özellikle ergenlerdeki madde bağımlılığı konusunda etkili bir tedavi yöntemidir ve çok sistemli terapi yönteminden faydalanan çocukların başka alternatif hizmetlerden faydalanan çocuklara göre madde bağımlılığı ve suç teşkil eden davranışları azalmakta, ruh sağlıkları gelişmekte ve okuldaki derslerine katılımları artmaktadır (Sheidow ve Henggeler, 2008).

Sosyal hizmetin genelci yaklaşımı da benzer bir perspektife sahip olup maddenin sadece bireydeki etkilerine odaklanmamakta, sorunun çevrenin de içinde bulunduğu birçok etmenden kaynaklandığını ve ortadan kalkması için yine çok boyutlu bir müdahalenin gerekliliğini savunmaktadır. İşte bu çalışmada çok sistemli terapi yaklaşımı temelinde madde bağımlısı çocuklara yönelik genelci sosyal hizmet müdahalesinin nasıl planlanıp uygulanacağına dair bir model önerisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Genelci yaklaşım, sosyal hizmet müdahalesi, çok sistemli terapi, madde bağımlısı çocuklar.

¹ Öğr.Gör.Dr, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,

² Öğr.Gör.Dr.,

³ Öğr.Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

GİRİŞ

Madde bağımlılığı, keyif verici bir maddenin belirgin bir etkiyi elde etmek için alınması sürecinde ortaya çıkan bedensel, ruhsal ya da sosyal sorunlara rağmen madde alımının devam etmesi ve maddeyi alma isteğinin durdurulamaması durumudur (Arıkan ve Doğan, 1999: 53).

Bağımlılık esasında biyolojik, sosyal ve davranışsal boyutları olan bir hastalıktır ve bağımlılığı anlamada her boyut aynı derecede önemlidir. Bağımlılık düzelebilen bir durum olmasına rağmen madde tekrar alındığında nüksetmektedir (Ögel ve diğerleri, 1998). Dolayısıyla madde bağımlılığında önleyici müdahalelerin önemi son derece büyüktür. Ancak tüm çabalara rağmen günümüzde madde kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Özellikle çocuklar en büyük risk grubunu oluşturmaktadır.

Bir çocuğun madde kullanmasının çok farklı nedenleri olabilmektedir. Bazen arkadaşları tarafından kabul görmek amacıyla madde kullanmaya başlarken bazen de ailesel ve duygusal sorunlar neticesinde maddeyle tanışabilmektedir. Madde düzenli olarak alındığında çocuk bağımlı olabilmektedir. Böyle bir durumda iken çocuğa yardım etmek güçleşmekte ve daha organize tedavi hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi madde bağımlılığı çok boyutlu sosyal bir sorundur. Dolayısıyla sadece tıbbi müdahale bağımlılığın tedavisinde yeterli değildir. Psikososyal destek ve müdahalenin de tıbbi müdahale ile eş zamanlı yürütülmesi gerekmektedir. İşte bu noktada çok sistemli terapi (Henggeler ve diğerleri, 1996) madde bağımlılığı ile çocuğun içinde bulunduğu sistem arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışan aile ve toplum temelli bir tedavi hizmeti sunmaktadır. Madde bağımlısı çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalesinde çok sistemli terapi modelinin müdahaleden daha verimli sonuçlar alınabilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda sosyal hizmetin geneldeki yaklaşımı ile benzer bir perspektife sahip olması müdahale sürecinde bu yaklaşımın etkin kullanımını kolaylaştırmaktadır. Bu noktada geneldeki sosyal hizmet müdahalesi hakkında temel bilgileri vermek faydalı olacaktır.

Genelci Sosyal Hizmet Müdahalesi

Genelci sosyal hizmet, Kirst-Ashman ve Hull (1999)'a göre, eklektik bilgi temelini kullanımı, mesleki değerler ve farklı büyüklükteki hedef sistemlerine yönelik geniş becerilerin dört temel süreç içerisindeki değişimi için kullanımıdır. Buna göre, ilk olarak, geneldeki uygulama örgütsel bir yapı içerisinde etkin çalışmayı ve bu çalışmayı süpervizyon altında yürütmeyi içerir. İkinci olarak, geneldeki uygulama, geniş mesleki rolleri üstlenmeyi gerektirir. Üçüncü olarak geneldeki uygulama planlı değişime sürecine eleştirel düşünme becerilerinin uygulanmasını gerektirir. Dördüncü olarak ise geneldeki uygulama, müracaatçının güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır (s. 5).

Genelci sosyal hizmet, sosyal hizmetin temel amaçlarını karşılama amacına hizmet eden bütünleştirilmiş ve çok düzeyli bir yaklaşım sağlar. Genelci uygulamacı, müracaatçı sistemlerinin işlevselliğini artıracak değişiklikleri yaratmak için gerekli olan bireysel ve toplumsal faktörler arasındaki etkileşimin bilincindedir. Bu nedenle de, bu etkileşimi temsil eden toplumlar, topluluklar, karmaşık örgütler, formel gruplar, aileler ve bireylerle çalışmayı teşvik eder. Bu şekilde genelci uygulamacı her düzeydeki tüm müracaatçı sistemleri ile doğrudan çalışır, müracaatçıları uygun kaynaklar ile ilişkilendirir, kaynak sistemlerinin etkili yanıtlar verebilmesi için örgütlere müdahale eder, kaynakların adaletli dağılımını sağlayacak adil politikaları savunur ve sosyal hizmet uygulamasının tüm boyutlarını araştırır (Şahin ve Küçükkaraca, 2002: 172).

Sosyal hizmet uygulamasında genelci yaklaşımın dört temel dayanağı vardır. Birincisi, insan davranışı kaçınılmaz olarak sosyal ve fiziksel çevre ile ilişkilidir. İnsan ve çevresi arasındaki bu bağlantıya dayalı olarak müracaatçı sistemlerinin fonksiyonelliğini geliştirme çabaları, sistemin (insanın) bizi kendisini değiştirmeyi, onun çevresi ile etkileşiminde değişiklikler yapmayı, onu çevreleyen diğer sistemlerde değişiklikler yapmayı içerir. Genelci uygulamacı, değişime yönelmek için çok düzeyli değerlendirmeler ve çok yöntemli müdahaleler gerçekleştirir. Üçüncü olarak, benzer sosyal hizmet sürecini kullanarak bireyden topluma kadar her düzeyde müracaatçı sistemleri ile çalışır. Tüm müracaatçı sistemleri ile sosyal hizmet müdahalesi, bir diyalog biçimi ile bilginin karşılıklı değişimini, değişim için gerekli kaynakların keşfi sürecini ve çalışmanın amacını gerçekleştirmek için gelişme aşamasını gerektirir. Dördüncü olarak, genelci uygulamacı araştırma yapmak ve adil sosyal politikalara yönelmek sorumluluğundadır (Miley, O'Melia ve Dubois, 1996, akt: Şahin ve Küçükkaraca, 2002: 172,73).

Genelci uygulama perspektifi sadece bireysel ve çevresel faktörleri içeren bireysel sosyal işlevsellik üzerinde durmaz, ayrıca birey ve çevresi arasındaki etkileşimler, değişimler üzerinde de durur (Gibbs, Locke, ve Lohmann, 1990: 234). Bu nedenle bireysel sosyal işlevsellik, bireyin bireysel karakteristiklerinin (din, sınıf ya da cinsiyet gibi biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel) o insanın çevresindeki tüm öğeler ile (diğer insanlar, kuruluşlar, gruplar ya da organizasyonlar) etkileşiminin sonucudur. Bu etkileşimler bireyler için riskler ya da fırsatlar yaratabilir. Bunların her biri yaşamdaki fırsatları ve değişimleri etkiler ve etkili bir müdahale planının çatısının kurulmasında önemlidir. Genelci yaklaşımın çabalarının odaklandığı paradigma tam bunun içindedir. Genelci sosyal hizmet uzmanının ilgilendiği problem ya da ihtiyacın odağı, birey-durum ve çevre deneyimlerinin toplamında gizlidir. Bu yüzden problem ve ihtiyaçlara bu bağlam içerisinde yer verilmelidir (Şahin ve Küçükkaraca, 2002: 174).

Genelci oryantasyon, problemin nedeni ya da yeri konusundaki varsayımlarının azlığından ve önceden belirlenmiş yöntem güdülü olmaktan ziyade holistik değerlendirme tarafından biçimlenen

müdahalelere izin verdiği için özellikle önemlidir. Holistik değerlendirmede, müdahaleler formüle edilirken sosyal bağlam sadece göz önüne alınmaz, aynı zamanda kullanılır. Çünkü model, müracaatçı grubunun ayırt edici özelliklerine sosyal ve fiziki çevreye ve hizmet sunum sistemine bir bütün olarak önem verdiğiinden bu faktörlerin bir kısmını dışta bırakıcı olmaktan ziyade içerici ve sosyal işlevselliği artırma potansiyeli maksimize edilmiştir (Gibbs, Locke, ve Lohmann, 1990).

İşte bireylerin içinde bulunduğu durumlara yönelik çok yönlü (birey, aile, grup, topluluk ve toplum) bir bakış açısı gerektiren geneli yaklaşım madde bağımlılırlarıyla çalışma konusunda da sosyal hizmet uzmanlarına geniş olanaklar sağlamaktadır. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanı madde bağımlılırlarıyla çalışırken onların aile ortamını, iş ve arkadaş çevresini, sosyoekonomik düzeyini, kişilik özelliklerini geniş bir perspektif içerisinde değerlendirerek bireyi bağımlılığa yönelten sebepleri bulmaya çalışmakta ve bu doğrultuda müdahalesini geliştirmektedir.

Bu tarz bir yaklaşım şu iki sebepten dolayı önemlidir. Birincisi, madde bağımlılırlarının tedavisinin gerçekleştirildiği klinik ortamındaki tedavi ekibinin, (psikiyatrist, psikiyatrik hemşire, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, uğraşı terapisti) çok sistemli bir yaklaşım benimseyerek bağımlılığın tedavisinde daha etkin olmasını sağlar. Çünkü madde bağımlılığı sadece tıbbi tedavi ile çözümlenebilecek bir sorun değildir. Tıbbi tedavi yanında, bu durumun yarattığı sıkıntılarla baş edebilmesi için hastanın psikolojik ve sosyal anlamda da güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu tür bir güçlendirme bağımlı bireylerin kendisine ve sosyal destek sistemlerinin gelişimine yönelik çalışmalarla mümkün olabilir. Bu çalışmalar da tedavi ekibi içerisinde sosyal hizmet uzmanı tarafında yürütülür. Bireyin daha olumlu çevre koşulları içerisinde yaşamına devam etmesi tekrar bağımlı olması riskini azaltacak ve bireyin daha sağlıklı bir yaşam sürdürmesini sağlayacaktır ki, tedavi ekibinin ulaşmak istediği amaç da budur.

İkincisi, topluma yönelik yapılan çalışmalar bu konuda halkın bilgilendirilmesini ve benzer sorunları yaşayan kitlelerin, sorunun çözümü için harekete geçmesini sağlar. Toplumun bilgilendirilmesi anne-baba tutumları, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin gelişimi, aile bağlarının güçlendirilmesi, bu sorunlarla karşılaşan bireylerin ne yapabileceği konusunda aydınlatılması ve sorunun çözümü için yapılabilecekleri görmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

İşte geneli sosyal hizmet müdahalesinin madde bağımlısı çocuklara yönelik bu çok boyutlu yaklaşımını çok sistemli terapi ile daha da geliştirmek mümkündür. Bu doğrultuda aşağıda çok sistemli terapinin kuramsal temeli, klinik prosedürleri ve hizmet süreci hakkında bilgi verilmektedir.

Çok Sistemli Terapi (ÇST)

Çok sistemli terapi yaklaşımı (ÇST), özellikle son yirmi yılda sıklıkla ele alınan bir konu olup, anti sosyal davranışlar sergileyen ergenler ve bu ergenlerin aileleri ile yapılan yarı-deneysel ve rastgele klinik çalışmaları kapsamaktadır (Sheidow ve Hengegeler, 2008). Bu klinik çalışmaların bulgularına dayanan çok sistemli terapi yaklaşımı, gençlerdeki, madde bağımlılığı da dahil olmak üzere, anti sosyal davranışlara yönelik etkili bir tedavi yöntemi olarak tanımlanmaktadır (National Institute on Drug Abuse, 1999).

ÇST yaklaşımı, ekolojik yaklaşım ve sistem yaklaşımı tarafından yönlendirilir. Bu yaklaşım çerçevesindeki mesleki müdahaleler, birey, aile, akran, okul ve sosyal çevre gibi sorunla bağlantılı sistemleri kapsamlı bir şekilde ele alarak yürütülür. Burada sistemler arasında karşılaştırmalara da yer verilir (Sheidow ve Henggeler, 2008).

ÇST’de kimi kanıt temelli tedavi modellerinden farklı olarak talimatlar ya da kontrol listesi gibi belgeler bulunmaz. ÇST’de tedavi bireyselleştirilmiş bir sistemle ele alınır. Böylece her vakanın güçlü ve zayıf yönleri ayrı ayrı değerlendirilerek vakaya özgü bir müdahale planlanır. Çok sistemli terapinin başarısı pek çok farklı stratejinin bir arada kullanılmasına ve kapsamlı bir müdahale uygulanmasına bağlıdır (Stark, 1992).

ÇST’nin klinik sürecinde, değerlendirme, planlama ve müdahaleye yardımcı olan 9 çekirdek ilke bulunmaktadır. Tedavinin planlanması ve yürütülmesi ile ilgili tüm süreçlerde gerek terapistler gerekse diğer ekip üyeleri tarafından bu ilkeler esas alınır. Bu ilkeler şunlardır (Sheidow ve Henggeler, 2008);

1. Uyum

Değerlendirmenin temel amacı, belirlenen sorunlar ve bunların geniş sistemik bağlamı arasındaki "uyumu" anlamaktır.

2. Pozitif ve Güç Odaklı

Terapötik ilişkiler olumluyu vurgular ve bir değişim aracı olarak sistemin güçlü yönlerini kullanır. Terapistler değerlendirme ve tedavi sürecinde güçlere odaklanır ve olumlu bir bakış kazandırmaya çalışır.

3. Sorumluluğu Artırma

Müdahaleler, aile üyelerinin sorumlu davranışlarını teşvik etmek ve sorumsuz davranışlarını azaltmak için tasarlanmıştır.

4. Şimdi Odaklı-Eylem Odaklı-İyi Tanımlanmış

Müdahaleler özel ve iyi tanımlanmış sorunları hedefleyen, şimdi ve eylem odaklıdır.

5. Hedefler

Müdahaleler, çoklu sistemler içinde veya arasında yer alan ve tanımlanan soruna sebep olan davranışlar üzerinde odaklanır.

6. Gelişimsel Uygunluk

Müdahaleler gelişimsel olarak uygun ve gençlerin gelişimsel ihtiyaçlarıyla uyumludur. ÇST, tedaviyi gencin ve ailenin gelişim seviyesine göre bireyselleştirir.

7. Sürekli Çaba

Müdahaleler aile üyeleri tarafından günlük ya da haftalık bir çaba gerektirir biçimde tasarlanmıştır.

8. Değerlendirme ve İzleme

Müdahalenin etkililiği pek çok açıdan sürekli değerlendirilmektedir.

9. Genelleme

Müdahaleler tedaviye ilişkin genellemeleri geliştirmek için tasarlanmaktadır. Bakım verenler tedavinin başarıya ulaşmasında anahtar bir role sahiptir. Bu bakımdan süreçte bakım verenlerin gerekli becerileri geliştirmesi için büyük çaba sarf edilir.

Çok Sistemli Terapi Ekibi

ÇST ekibinde;

- Bir süpervizör
- 3 ya da 4 terapist
- Bir yönetici
- Bir yarı zamanlı süpervizör bulunmaktadır (MST UK, 2014, <http://mstuk.org/jobs/working-mst>).

ÇST süpervizörlerinin, Bilişsel Davranışsal Terapi, Yapısal ya da Stratejik Aile ya da Davranış Terapisi gibi alanlarda uzmanlaşmış profesyonellerden olması beklenmektedir. Bunlar; doktora düzeyinde eğitime sahip klinik psikologlar, aile terapistleri, kıdemli sosyal hizmet uzmanları, denetimli serbestlik uzmanları, ilgili konularda klinik deneyime sahip psikiyatri hemşireleridir. Ekipteki terapistler ise çok farklı mesleklerden olabilmekle birlikte, özellikle çocuk ve aile ile çalışma deneyimi olan, yukarıda belirtilen yaklaşımlar konusunda da bilgi sahibi olan ve yüksek lisans düzeyinde eğitime sahip kişilerden oluşmaktadır. Bunlar ise, klinik psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, hemşireler ve denetimli serbestlik uzmanlarıdır (MST UK, 2014, <http://mstuk.org/jobs/working-mst>).

Çok Sistemli Terapi Hizmet Süreci

ÇST, hizmete erişimdeki engelleri azaltmak ve ailenin katılımını artırmak üzere aile ve toplum temelli (örneğin, evde, okulda ve yaşanılan çevrede) bir hizmet anlayışıyla yürütülmektedir. Ekipteki terapistler tam zamanlı olarak çalışmakta ve her biri 4-6 arası vakayla ilgilenmektedir ve her terapistte 7/24 ulaşılabilir. Her aile için ortalama tedavi süreci ise 4-5 ay arasında değişmektedir (Sheidow ve Henggeler, 2008).

Görüldüğü gibi çok sistemli terapi oldukça sistematik bir çalışma anlayışı ile madde bağımlılığı ve davranış sorunları olan çocuk ve ergenlere hizmet etmektedir. Bu yaklaşımda her çocuk için çocuğun ve çevresinin ihtiyaçlarına göre ayrı çalışmalar yürütülmektedir. Ekipteki terapistlerin ya da meslek elemanlarının sınırlı sayıda vaka ile çalışması vakalara yeterince zaman ayırmasını kolaylaştırmakta, bu sayede her bir vaka ile derinlemesine çalışılabilir mümkün olmaktadır. Özellikle madde bağımlılığı, tedavi süreci uzun süren bir sorun alanı olduğundan, bu yaklaşım gerek bağımlının kendisine gerekse yakın ve uzak çevresine önemli bir katkı sağlamaktadır.

Aşağıda bir hedef grup olan bağımlılara yönelik sosyal hizmet müdahalesine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Sosyal Hizmet Müdahalesi Açısından Bir Hedef Grup Olarak Bağımlılar

Bağımlılık günümüzde daha çok gençlik dönemi sorunu olarak ele alınmakta ise de, her yaş grubu bağımlı olma açısından bir risk taşımaktadır. O halde her yaş grubundan bireyler bağımlılık ve yarattığı sorunlar nedeniyle sosyal hizmet sistemiyle ilişkiye girebilmektedir. Bu süreçte bağımlılık ve bağımlılığa bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara etkili bir müdahale geliştirebilmek için, bir hedef grup olarak bağımlıların özelliklerini bilmek gerekmektedir.

Ülkemizde bağımlılık konusunda yapılan araştırmalar, bağımlıların kişilik özellikleri, gelir düzeyi, aile ve arkadaş ilişkileri vb. açısından homojen bir grup olmadıklarını göstermektedir. Bunun yanında belli bazı özelliklerin bağımlı popülasyonda ön plana çıktığı görülmektedir.

Bağımlıların kişilik özelliklerine bakıldığında, güçsüz bir benlik yapısı, yetersiz baş etme becerisi, özgüven eksikliği, strese dayanıksızlık gibi niteliklerin bağımlı grupta yaygın olduğu görülmektedir. Bu açıdan sosyal hizmet müdahalesi, bağımlı bireyin baş etme ve sorun çözme kapasitelerini geliştirme, benlik saygısını ve özgüvenini yükseltme, kişiyi ve sosyal çevresini güçlendirme üzerine odaklanmalıdır.

Bağımlıların aile özelliklerine bakıldığında, aile içi ilişkilerde sorunlar, ebeveynin madde kullanımı, işsizlik ve ekonomik sorunlar sık görülmektedir. Bağımlılığa yönelmede aile sorunları etken olabilmekte, bunun yanı sıra, aile içi sorunlar madde kullanımı sonucu da ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet müdahalesi açısından aile danışmanlığı önemli bir yer tutmaktadır. Ebeveynin madde kullanımında, risk altındaki çocuğa yönelik koruyucu-önleyici müdahaleler, ebeveyni tedaviye yönlendirme, ailenin sosyal destek sistemlerinin harekete geçirilmesi ve ekonomik anlamda ailenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca hastalık, kayıp gibi kriz durumlarında, ailenin bozulan dengesine tekrar kavuşması için desteklenmesi de önemlidir.

Madde Bağımlılığının Önlenmesi Sürecinde Sosyal Hizmet Müdahalesi

Bağımlılığın önlenmesi, toplum, yaş grupları ve bireyler bazında, çok sistemli bir bakış açısı gerektiren bir durumdur. Genelci sosyal hizmet de, çoklu düzeyde bir müdahale (birey, aile, toplum) üzerine odaklandığından, madde bağımlılığı sosyal hizmette çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınabilir.

Bağımlılığın nedenlerine bakıldığında, kişilik özelliklerindeki yetersizlikler ve merak gibi faktörlerin yanında, olumsuz aile ve çevre koşullarının da bireylerin madde kullanımına yönelmesinde çok önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Yaşadığı sorunlarla tek başına baş edemeyen bireyler ailelerinden de gerekli desteği alamadıkları zaman sorunlardan uzaklaşma amacıyla maddeye yönelebilmektedir. Bu durum hem maddeyi kullanan birey hem de çevresindekiler için tehlike arz etmektedir. Bu bakımdan yaşadığı sorunlarla baş edebilme konusunda bireyi güçlendirmek, madde bağımlılığının önlenmesinde oldukça önemlidir.

Ancak, sadece güçlendirmek yetersiz olabilir. Çünkü birey hâlâ onu bağımlılığa sürükleyen çevrenin içerisinde yaşamını sürdürmektedir ve aynı sıkıntıları tekrar yaşadığında bu sefer madde kullanmaya başlayabilir. Bu bakımdan güçlendirmeye eş zamanlı olarak bireyin aile ve çevre koşullarının da iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanı öncelikle bireyi bağımlılığa sürükleyen nedenlerin tespitini yapmalı ve sahip olduğu bilgi ve mesleki becerileriyle bu duruma müdahale etmelidir.

Bu süreçte toplumu bilgilendirmeye yönelik bilgilendirme projeleri de madde bağımlılığının önlenmesi konusunda büyük yarar sağlayacaktır. Bu bilgilendirme çalışmaları gençlere yönelik olabileceği gibi (okullarda) anne ve babalara yönelik de olabilir. Bu konuda, Fox, Forbing ve Anderson (1988), okullardaki büyük çaplı, madde bağımlılığını önleme programlarında şu unsurların olması gerektiği üzerinde durmaktadırlar (Akt. Schmidt, 1994: 515-519):

1. Okul personelini bilinçlendirici çalışmalar yapma,
2. Ebeveynlere yönelik destekleyici ve eğitici çalışmalar yapma ve gönüllülere eğitici ve yönlendirici nitelikte eğitim verme,
3. Okul genelinde sağlık taramaları düzenleme ve madde kullanan gençlere olumlu model olmaları için örnek olacak nitelikteki arkadaşlarını bu amaçla eğitme.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bilgilendirme çalışmaları bilgilendirilecek topluluğun yaş ve eğitim düzeyine uygun olmalıdır. Verilen bilgiler ne çok karmaşık ne de madde bağımlılığına özendirici olmalıdır. Bu bakımdan sosyal hizmet uzmanlarının hizmet verdikleri topluluğun dinamiklerini göre eğitim etkinliğini yürütmesi gerekmektedir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları bilgilendirme ve eğitim çalışmalarında devlet, medya ve gönüllülerin de işbirliğini sağlayabilir. Böylece yapılan çalışmalar, radyo, televizyon, gazete vb. araçlarla daha geniş halk kitlelerine ulaştırılabilecektir.

Madde Bağımlılarına Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi

Madde bağımlısı çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalesini; a) Bağımlılığın tanı ve tedavisinde sosyal hizmet müdahalesi, b) Bağımlının rehabilitasyon sürecinde sosyal hizmet müdahalesi ve c) Taburculuk sonrasında sosyal hizmet müdahalesi olmak üzere 3 aşamalı olarak ele almak mümkündür. Aşağıda her bir aşamada yürütülecek sosyal hizmet müdahalelerine ilişkin bilgilere çok sistemli terapi yaklaşımı temelinde yer verilmektedir.

a) Bağımlılığın Tanı ve Tedavisinde Sosyal Hizmet Müdahalesi

Madde kullanımı ve bozukluklarına ilişkin sosyal hizmet müdahalesi, genelci yaklaşımı temel alarak, soruna çok boyutlu bir yaklaşım sunmaktadır. Genelci yaklaşım, her düzeyde müracaatçıyla çalışma öngörüsüne sahiptir. Madde kullanımı sorununa bu tür bir yaklaşım, maddenin sadece bireydeki etkilerine odaklanmamakta, sorunun çevrenin de içinde bulunduğu birçok etmenden kaynaklandığını ve ortadan kalkması için yine çok boyutlu bir müdahalenin gerekliliğini savunmaktadır.

Daha önceki bölümde değindiğimiz çok sistemli terapi yaklaşımı, genelci sosyal hizmet müdahalesi temelinde, madde bağımlılarına ve maddeden etkilenen sistemlere uygulanabilecek bir yaklaşımdır. Bağımlılığın önlenmesinde ve tedavisinde bu yaklaşımın temel alınması, sorunu, soruna neden olan ve sorundan etkilenen tüm sistemleri dahil ederek çözme sürecini kapsadığından, daha etkin tedavi ve rehabilitasyon programları oluşmasına yardımcı olacaktır.

Çok sistemli terapi yaklaşımı, madde kullanımını ve gençlerde buna bağlı olarak ortaya çıkan davranış sorunlarını, ergen; aile; akranlar; okul ve çeşitli alt kültürler açısından ele almaktadır. Bu sistemler,

gencin maddeye yönelmesinin sebepleri hakkında bize ipucu verecektir. Ergenlik döneminde, gencin yaşadığı ruhsal çalkantılar, aile içi çatışmalar ve yanlış yetiştirme tarzları, akran gruplarda madde kullanımına yönelik özendirici tutumlar ve değer yargıları, okul başarısızlığı ve gecekondulu alt kültürüne mensup olma, tek başlarına olmasa da etkileşimli bir biçimde maddeye yönelmeye neden olabilmektedir. Tüm bu etkenler, yukarıda belirttiğimiz sistemlerin bir parçasıdır; bu sistemlere yönelik bir müdahale olmaksızın, sorun tam olarak ortadan kalkmış olmayacaktır.

Çok sistemli terapi yaklaşımı, bağımlılığın ortaya çıktığı, genç, arkadaş grupları, aile, okul ve gecekondulu bölgelerinde bir müdahalede bulunmayı kapsar. Birey, ilaç tedavisi ve rehabilitasyondan faydalanabileceği gibi, aile ve diğer sosyal çevre unsurları da terapi, bilgilendirme ve bilinçlendirme toplantılarından faydalanacak, riskli durumlar ortaya çıkarılacak ve hizmetlerin sunumu kolaylaşacaktır.

Çok sistemli terapi, bağımlılığın önlenmesi sürecinde risk gruplarına yönelik eğitimleri ve bilinçlendirme faaliyetlerini içerir. Bu gruplar, okullar, akran grupları olabileceği gibi, aile ya da belli bir yerleşim yerinde yaşayan ve alt kültür oluşturmuş topluluklar da olabilir. Bu eğitimler ülkemizde, toplum merkezleri ve gençlik merkezleri yoluyla daha geniş kitlelere sunulabilir. Arkadaş grupları, okul rehberlik servisleri aracılığıyla sorunun farkına varacak, uygun yardımı almak için hazır konuma getirileceklerdir.

Bağımlılığın tedavisi aşamasında, çok sistemli terapi, klinik içinde hasta ve ailesi ile çalışmalar sürdürürken, klinik dışında hastanın okulu ve sosyal çevresi ile çalışma olanağı sunar. Bu şekilde uzman, klinik dışına çıkıp, hastanın çevresi hakkında bilgi toplamanın yanı sıra, uygun düzenlemeleri yapma fırsatı bulur. Bu yaklaşım, hasta için hem tedavi edici, hem de koruyucu-önleyici süreçleri içerir. Sosyal çevre ile çalışma, hasta tedavi gördükten sonra maddeden uzak durmasına yardımcı olacak önlemleri alma anlamına gelmektedir.

Rehabilitasyon süreci çok sistemli yaklaşıma göre, sadece hastanın değil, hastanın ve çevresinin rehabilite edildiği bir süreçtir. Bu modeli uygularken ailenin de terapi seansları alması, anne babalık tarzı açısından kendilerini sorgulamaları, daha etkili ebeveynlik konusunda eğitilmeleri, disiplin-kontrol konusunda bilgilencilmeleri sağlanacaktır. Akran gruplarında yürütülecek grup çalışmaları, soruna duyarlılık kazanmayı ve madde kullanımı durumu varsa, uygun desteği almayı sağlayacaktır. Ait olunan alt kültüre ve yerleşim bölgesine yönelik oluşturulan projeler, toplum içinde yüksek risk taşıyan grupların rehabilitasyonunun sağlanmasına yardımcı olacaktır.

b) Bağımlının İyileştirilme Sürecinde Sosyal Hizmet Müdahalesi

Bağımlılık yaşam boyu süren bir hastalıktır. Bağımlılığı medikal bir yaklaşımla ele almak, kişi sosyal çevresine geri döndüğünde, bağımlılığının tekrarlanmasına neden olacaktır. Bu nedenle, klinikte verilecek hizmetler tıbbi tedavi ile sınırlı kalmamalı, bağımlının ilaç tedavisinden sonra rehabilitasyonuna yönelmelidir.

Sosyal hizmet uzmanlarının etkin olarak rol alacakları bir süreç de rehabilitasyon sürecidir. Bu dönemde, bireyin maddeye ve bağımlılığa yönelik algısının değiştirilmesi gereklidir. En önemli nokta, kişinin düşünce ve davranışlarının değişmesidir. Hangi düşüncelerin onu nasıl davranmaya ittiği, sonuçta nasıl davrandığı ve bu davranışlarının etkin olup olmadığı tartışılmalıdır. Yararlı olmayan düşünce ve davranışlarının yerine yenileri konmalıdır (Ögel, 2001: 206). Kişi kendisini bağımlı olmaya yönelten faktörler hakkında farkındalık kazanmalıdır.

Rehabilitasyon sürecinde, kişinin tekrar maddeye başlamaması için çalışılmaktadır. Bu süreçte bireyin güçlendirilmesi, hem sosyal yaşama ilişkin yeni sorumluluklar ve roller üstlenmesini, hem de maddeye yeniden yönelmenin engellenmesini sağlayacaktır. Güçlendirme, kişinin var olan kapasitesini kullanabilmesiyle ilgilidir. Güçlü yanlarına vurgu yapmak, hastanın odağını, maddeye yönelmesine neden olan güçsüz yanlarından çok, yaşamını işlevsel olarak sürdürmesini sağlayacak olan olumlu yanlarına kaydırır.

Güçlendirme, bireyin sosyal destek sistemleriyle çalışmayı da gerektirir. Ailenin rehabilitasyon sürecine dahil edilmesi önemlidir. Kişinin maddeye yönelmesine neden olan faktörler göz önüne alınarak, ailede var olan çatışmalar, yoksunluklar ve sorunlar ortaya konmalıdır. Bu sorunlarla çalışmak, tekrar madde kullanım riskini düşürecek ve koruyucu ruh sağlığı açısından bir önlem olacaktır. Ailenin yanında kişinin sosyal çevresi ile çalışmak da gereklidir. Özellikle ergenler açısından, arkadaş çevresinin yeniden düzenlenmesi, arkadaş seçimi ve kötü alışkanlıkları olan gruptan uzak durma bu süreçte sosyal hizmet uzmanının üzerinde durması gereken bir konudur.

Kişinin güçlenmesi ve sosyal çevresinin düzenlenmesi, geleceğe yönelik sağlıklı bir planlama ile somutlaşır. Bu plan, uzman ile hasta tarafından, hastanın hedef ve istekleri, yetenekleri ve olanakları ölçüsünde gerçekçi bir şekilde yapılmalıdır. Planlama aşamasının hasta merkezli olması, motivasyonu artırıcı bir etki olduğu gibi, planın uygulanabilirliğini de yükseltecektir. Burada en önemli hedeflerden biri, kişinin yaşamına yön verecek bir aktivitenin bulunmasıdır. Bu bir işe girmek olabileceği gibi, okulu bitirmek de olabilir. Amaç, kişinin düzenli bir yaşama kavuşmasının sağlanmasıdır. Düzenli yaşam tarzı sağlanmadıkça, tekrar maddeye yönelme riski artacaktır.

Rehabilitasyon döneminde benimsenen yaklaşıma uygun olarak sosyal hizmet uzmanının rolleri çeşitlenmektedir. Ne tür bir yaklaşımın hastaya uygulandığı belirlendiğinde, çalışmalar da bu çerçevede şekillenecektir. Bir ergen için davranışsal terapi yaklaşımını belirleyen bir uzman, çalışmalarını ergende davranış değişikliğine yönlendirirken; çok boyutlu aile terapisi uygulayacak bir uzman ise, ailenin de rehabilitasyon sürecine etkin katılımını sağlayacak, çalışmalarını aynı zamanda aile odaklı olarak sürdürecektir.

c) Taburculuk Sonrasında Sosyal Hizmet Müdahalesi

Rehabilitasyon sürecinin tamamlanmasıyla, madde bağımlılığı tedavisi sona ermiştir. Bundan sonraki süreç, bağımlılığın kronik bir hastalık niteliğinde olduğu gerçeğinden hareketle, hastanın sosyal ortamında izlenmesi, relapsların önlenmesi ve en genelde kişinin sosyal işlevselliğine kavuşmasıdır.

İzleme, tedavi sonrasında hastanın aile, iş, okul ortamında ziyaretler yoluyla takip edilmesi, sosyal yaşamda karşılaştığı sorunlara müdahale edilmesini kapsamaktadır. Bu sorunlar, kişinin yaşadığı dışlanma, damgalanma ve olumsuz tutumlara maruz kalma, gerçek dışı beklentiler, suçlama, aile içi sorunlar gibi psiko sosyal sorunlar yanında, bir iş bulamama gibi ekonomik sorunlar da olabilir. Bu sorunlarla çalışmak aynı zamanda kişi için madde kullanımı riskini de azaltacaktır. Kişinin sosyal yaşamında var olan sorunlarının tespiti, düzenli ev veya işyeri ziyaretleriyle sağlanır. Bu ziyaretler, hastada tedavinin sürdüğü inancını pekiştireceğinden maddeden caydırıcı bir özellik taşıdığı gibi, yeniden bağımlılığın başlamasını önleyebilmek için gerekli tedbirleri alma açısından da erken müdahale şansı verir.

İzleme, aynı zamanda rehabilitasyon sürecinde kişinin hayat planlarını uygulayıp uygulamadığının kontrolünü sağlar. Planların aksayan noktaları değerlendirilerek, gerekli değişimlerin yapılması ve hasta açısından motivasyonun tekrar sağlanması olanağı oluşur.

Taburculuk sonrasında, madde bağımlıları tarafından ya da terapist/uzman tarafından kurulmuş kendine yardım ve destek grupları farklı bir boyutta işlevseldir. Bu gruplara hastaların yönlendirilmesi, uzman için hastanın takibini kolaylaştıracaktır. Bunun yanında, hasta, bu tür bir gruba ait olmanın verdiği güç ve günlük hayatta karşılaştığı sorunlarla baş edebilme duygusuyla, tekrar madde kullanma davranışını kontrol altında tutacaktır. Bu tür gruplar, doğrudan klinikte çalışan uzman tarafından oluşturulacağı gibi, tedavi görmüş bağımlılar tarafından klinik desteği ile de kurulabilir. Klinikle bağlantının varlığı, izleme ve takipte klinisyenlere kolaylık sağlayacaktır.

SONUÇ

Madde bağımlılığı sadece madde kullanan çocukla değil, *çocuğu etkileyen bütün sistemlerle* etkili ve bütüncül bir çalışmayı gerektiren sosyal bir sorundur. Çok Sistemli Terapi ise madde bağımlılığı konusunda sunulan bir tedavi yaklaşımı olarak çok boyutlu, sistematik bir anlayışla ve profesyonel bir ekiple yürütülmektedir. Bu yaklaşım gerek çocuk ve ailesi gerekse çocuğun sosyal çevresiyle derinlemesine çalışma imkânı sunmaktadır. Sosyal hizmetin genelci uygulamasına son derece yakın olan bu yaklaşım, madde bağımlısı olan çocuklara yönelik etkili müdahalelerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmakta, bunun yanında madde kullanımını ve madde kullanımına bağlı suçları önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu yaklaşımda izlenen hizmet anlayışının madde bağımlısı çocukların tedavi ve rehabilitasyon sürecine önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arıkan, Z. ve Doğan, Y.B. (1999). Madde kullanımı ve bozuklukları. *Madde Bağımlılığı ile Mücadele Projesi İl Proje Koordinatörleri Eğitim Semineri*, Aksaray: Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı, (24-28 Mayıs 1999).

Gibbs, P., Locke, B.L. ve Lohmann, R. (1990). Paradigm for the generalist-advanced generalist continuum. *Journal of Social Work Education*, 26 (3), 232-243.

Henggeler, S.W., Pickrel, S.G., Brondino, M.J., and Crouch, J.L. (1996). Eliminating (almost) treatment dropout of substance abusing or dependent delinquents through home-based multisystemic therapy. *American Journal of Psychiatry* 153(3): 427-428.

Kirst-Ashman, K.K. ve Hull, G.H.Jr. (1999). *Understanding generalist practice*, 2nd Edition, Chicago: Nelson-Hall Publishers.

National Institute on Drug Abuse. (1999). *Principles of drug addiction treatment: A research-based guide* (NIH Publication No. 99-4180). Rockville, MD: U.S.

Ögel, K. (2002). *Türkiye’de madde bağımlılığı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık: Araştırma-İnceleme-Psikoloji Dizisi: 4.

Ögel, K., Tamar, D., Karalı, A., Çakmak, D. (1998). *Alkol ve madde kullanım bozuklukları el kitabı*, İstanbul: Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Alkol ve Madde Araştırma ve Tedavi Merkezi (AMATEM).

Schmidt, J.J. (1994). Sustanca abuse prevention and intervention: An expanded perspective for counselors. *Journal of Counseling and Development*, 72(5), 514-519.

Sheidow, A.J. ve Henggeler, S.W. (2008). Multisystemic therapy for alcohol and other drug abuse in delinquent adolescent. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 26(1-2): 125-145.

Stark, M.J. (1992). Dropping out of substance abuse treatment. A clinically oriented review. *Clinical Psychological Review*, 12, 93-116.

Şahin, F. ve Küçükkaraca, N. (2002). Genelci sosyal hizmetin temel özellikleri. K. Karataş, S. İl (Ed.) *Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeniden Yapılanma I*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.

MST UK Website. <http://mstuk.org/jobs/working-mst>. Erişim tarihi,17.01.2014.

Ögel, K. (2001). *Madde bağımlılarına yaklaşım ve tedavi*, İstanbul: IQ Yayınları.

ÇOCUKLARIN RİSKLERDEN KORUNMASINDA ERKEN TANI VE UYARI SİSTEMİNİN ÖNEMİ

Zeki KARATAŞ¹

Gözde DAĞDELEN²

ÖZET

Tarihin her döneminde bütün toplumlarda var olan risk faktörleri aile üyelerinin psiko-sosyal işlevselliklerini ve toplumsal yaşama aktif bir birey olarak katılımlarını kısıtlamakta ya da engellemektedir. Ailedeki risklere zamanında müdahale edilemediğinde çocuklar uzun yıllar ihmal ve istismara maruz kalmakta ve geri dönüşü mümkün olmayan gelişimsel gerilikler yaşamaktadırlar. Ülke nüfusumuzun % 25,3'ü 14 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır. Ancak bu çocuklardan koruma sistemine dâhil olanların, ihmal istismar nedeniyle hayatını kaybedenlerin, özel desteğe ihtiyacı olanların, denetim ve gözetim altında olanların belirlendiği bütüncül bir ulusal veri tabanı bulunmamaktadır. Yüksek risk altındaki çocuk ve ailelerden başlanarak hizmet planlaması yapılabilmesi için çocuk ihmal ve istismarı alanında ulusal düzeyde risk piramidi oluşturularak sorunun büyüklüğünün ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla sağlık, eğitim, emniyet ve sosyal hizmet kurumlarının hizmet alanlarına giren çocuk ve ailelere yönelik risk taraması yapılarak erken müdahale sisteminin devreye girmesi sağlanmalıdır.

Aile içinde yaşanan riskli olaylar sonrasında yapılan incelemeler, ortaya çıkan trajik durumların uzun bir süreçten geçerek geliştiğini göstermektedir. En acı olanı da ailedeki birçok sosyal risklerden ailenin yakınında bulunan komşu ve akrabaların haberdar oldukları, okullar ve sağlık kuruluşları gibi resmi makamların sorunun farkında oldukları gerçeğidir. Aile içinde yaşanan sorunlara nasıl müdahale edileceğinin bilinmemesi ya da özel alan diye nitelendirilerek aile bireylerinin yalnızlığa itilmesi bedeli ağır olan sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle aileye destek olacak koruyucu, önleyici sosyal hizmet modellerinin bir sosyal refah politikası dâhilinde işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla erken müdahale sistemleri sayesinde ailedeki olası risklere zamanında önlem alınarak gelecekteki muhtemel tehlikeler engellenebilmektedir. Erken müdahale ve önleme, doğrudan sorun çözümlemekten çok çocuğa, aileye ve topluma psiko-sosyal ve ekonomik yönden uzun vadede yararlı olmaya odaklanmış uygulamalardır.

Anahtar Sözcükler: Erken tanı ve uyarı sistemi, risk altındaki çocuklar, koruyucu-önleyici hizmetler.

¹ Öğr. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü,

² Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi FEF Sosyoloji Bölümü.

GİRİŞ

Devletler çocuğa kendi toplumunun medeniyet idealini geleceğe taşıması adına, çağın gerekleriyle donatılması gereken varlıklar olarak bakmaktadırlar. Günümüz çocukluk anlayışı ise çocukluğun kendine özgü nitelikleri barındıran bir gelişimsel dönem olduğu ve çocukların özel olarak korunması ve desteklenmesi gerektiği ön kabulü üzerine kurulmuştur. Her ne kadar yetişkinlere sağlanan koşullar ve haklar, çocuklar için geçerli olsa da çocukların yetişkinlerden farklı ihtiyaçları ve hakları bulunmaktadır. Çocuklar için yapılan hukuki düzenlemelerde; çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve gelişimini engelleyecek her türlü risk ve uygulamalardan uzak tutulması temel esas olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle devletler, çocuğun korunması amacıyla risklerle karşılaşmadan önce önlemler almak, eğer risklerle karşılaşmışsa da koruyucu destekleyici müdahalelerde bulunma görevi üstlenmişlerdir. Çocukların korunması kavramı geniş bir tanıma sahip olmasına rağmen genel anlam itibarıyla kapsamı şu şekilde ifade edilebilir: Çocukların herhangi bir incinmeye maruz kalmadan gelişimlerini sürdürmeleri, ihmal ve kötü muameleden uzak tutulmaları, psiko-sosyal ve fizyolojik iyilik hallerinin sağlanıp korunması ve kendileriyle ilgili kararlarda katılım haklarının gözetilmesi esasına dayanmaktadır.

Yönetmel ve kültürel farklılıklar nedeniyle her ülkenin kendine özgü çocuk koruma sistemi vardır. Ancak sistem en genel anlamda iki alanı kapsayacak şekilde kurgulanmaktadır. Birincisi erken uyarı alanı, ikincisi de müdahale alanıdır. Erken uyarı alanında çocuğun iyi olma halinin sürdürülebilmesi için riskler ile destekleyici unsurlar arasındaki dengeyi sağlayacak yeterli hizmetin sunuluyor olması gerekmektedir. Çocuklara yönelik riskleri önceden fark edip önlemeye çalışmak, çocuk koruma sisteminin en önemli unsuru olarak kabul edilmektedir. Müdahale alanında ise çocuğun ihtiyaç duyduğu yardımın ve desteğin en hızlı ve koordineli bir şekilde devreye girmesi beklenmektedir. Her iki alanda da etkin olması beklenen çocuk koruma sistemiyle ilgili hukuki düzenlemeler uygulayıcıların işlerini kolaylaştırıcı etkiye sahip olmaktadır.

Munro (2011), iyi bir çocuk koruma sisteminin sahip olması gereken 8 temel ilkeyi şu şekilde sıralamıştır:

- Sistem çocuk merkezli olmalıdır. Çocuk koruma sistemine dâhil olan herkes, çocuk merkezli çalışma ilkesini benimsemelidir. Çocuk ve gençler hakları olan, yaşları ve olgunlukları ölçüsünde kendileriyle ilgili kararlara katılımlarının sağlanması gereken bireyler olarak görülmelidir.
- Aile, çocuk ve gençlerin yetiştirilmesi için genellikle en iyi yerdir. Ancak, çocuğun ailesiyle birlikte olma hakkı ile ihmal ve istismardan kurtulma hakkı arasında bir denge kurmak amacıyla zor kararl verilebilir.

- Çocuk ve ailelerle birlikte çalışarak yardım etmek önemlidir. Çocuk, aile ve profesyonel arasındaki ilişkinin kalitesi sunulan yardımın etkililiğini doğrudan etkiler.
- Erken müdahale çocuklar için daha iyidir. Olumsuz deneyimler en aza edilir ve çocuklar için sonuçları geliştirilir.
- Çocukların ihtiyaçları ve koşulları birbirinden farklıdır. Bu yüzden sistem farklı hizmet seçenekleri sunmalıdır.
- İyi profesyonel uygulamalar en son bilimsel bilgi ve araştırma sonuçlarıyla desteklenmelidir.
- Belirsizlik ve risk çocuk koruma çalışmalarının temel özelliğidir. Risk yönetimiyle riskler azaltılabilir ancak bütünüyle ortadan kaldırılamaz.
- Hem ulusal hem de yerel çocuk koruma sisteminin başarı ölçüsü; çocukların etkin yardım alması ilkesine bağlıdır (Munro, 2011: 23).

Yukarıda belirtilen ilkeler doğrultusunda çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak amacıyla bir takım yasal ve kurumsal düzenlemeler geliştirilmiştir. Türkiye’deki yasal uygulamalara bakıldığında aile ve çocuğun bütünlüğünün korunmasına yönelik olarak temel hükümler T. C. Anayasası ve Türk Medeni Kanunu’nda yer almıştır. Türk Ceza Kanunu gibi yetişkinler için düzenlenen pek çok kanunda çocuklarla ilgili hükümler bulunmaktadır. Ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocuk Koruma Kanunu gibi çocuklara özgü mevzuatla da çocukların yetişkinlerden ayrı hakları ve gereksinimleri olduğu gerçeği de kabul edilmiştir.

Çocukların Karşılaşabilecekleri Risk Faktörlerinin Sınıflandırılması

Risk kelimesi sözlükte; “zarara uğrama tehlikesi ve bir olayın meydana gelme olasılığı” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2013). “Risk, çocuğun ya da gencin sosyal ve psikolojik gelişimini engelleyebilecek etkenlerin tümüdür. Risk tanımı gereği farklı olasılıkları içerir. Olasılıkların sadece bir kısmı gerçekleşir. Bu nedenle risk bir sonuç olarak ele alınmamalıdır” (Ögel, 2007: 13).

Riskli davranışlar çocukların iyilik hallerini tehdit eder. Örneğin şiddete eğilimli olma, alkol alma, madde kullanımı, evden kaçma riskli davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Riskli davranışlar olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir. Şiddet eğilimi suç işlemeye, alkol kullanımı bağımlılığa neden olabilir. Riskli davranışa yol açan nedensel etkenlerden bahsedilebilir. Örnek olarak; hiperaktivite madde kullanımında, davranım bozukluğu ise suça yönelmede nedensel etkenler olabilmektedir (Ögel, 2007: 15).

Çocukların karşılaşabileceği risklere çocuk ve sosyal çevresi açısından bakıldığında çocuğun gelişimsel özelliklerinin, aile yapısının, anne-babanın ebeveynlik kapasitesinin ve toplumun sosyo-kültürel özelliklerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini görmekteyiz. Çocukla ilgili olarak çocuğun zor

mizaçlı olması, bazı ruhsal ve fiziksel gelişimsel bozukluklar, süregelen tıbbi hastalığın olması, fiziksel yetersizlikler nedeniyle özel bakıma muhtaç olması, çocuğun yaşı (okul öncesi çocuklar istismara daha açık çocuklardır) risk etmenleri arasında bildirilmiştir. Anne-babayla ilgili risk etmenleri ise çeşitlilik göstermesi nedeniyle ortak bir psikiyatrik profile dayandırılmamaktadır. İstismara neden olan anne-babaların özellikle geçmişte istismar öyküsü olan, çocuklarla ilgili olumsuz algısı olan, empati zorluğu yaşayan ve çocuğun gelişimsel dönemiyle uygunsuz gerçek dışı beklentileri olan ebeveynler olduğu belirtilmiştir (Dağlı ve İnancı, 2011: 63).

Çevresel faktörlere bakıldığında ise karmaşık ve kümülatif etki oluşturacak bir yapıda olduğu görülmektedir. Çocuğa yönelik kötü muamele tüm sosyal sınıflarda görülmekle birlikte; göç nedeniyle kente entegrasyonda zorlanma, azınlık gruba dâhil olma, kültürel uyumda yetersizlik, yoksulluk, düşük gelir düzeyi, tehlikeli sosyal çevre, sosyal destek sistemlerinin yetersizliği, çocuklara yönelik rekreatif etkinliklerin zayıflığı ve stresli yaşam olayları riski arttıran etkenlerdir (Dağlı ve İnancı, 2011: 34).

Çocukların karşılaşabileceği risk faktörlerini çocuğun kendi bedensel bütünlüğünden başlayarak gelişim süreçleri boyunca çevresiyle sürdürdüğü etkileşim içerisinde değerlendirmek açısından Biyo-Ekolojik Yaklaşım'dan yararlanmak mümkündür. Biyo-Ekolojik Model'e göre, dinamik ve etkileşimsel bir süreçte gelişen insan ve çevre ilişkileri, bireyin genetik yapısıyla başlar ve diğer sistemlerle etkileşiminin bir sonucu olarak genişler. İlk olarak bu çevre temelde aile üyeleriyle sınırlı olsa da, gelişim ilerledikçe çocuk çevre ile aktif olarak sayısız etkileşime girer. Bu nedenle çocuğun biyo-psiko-sosyal gelişimi, sistemlerin karşılıklı etkileşimi ve büyük çevredeki dış faktörlerinin etkisiyle tamamlanır (Uyan ve Diğ., 2012: 11). Bu bölümde risk faktörleri ve nedenleri birey, aile ve toplum düzeyinde ele alınarak değerlendirilecektir.

Çocuğa Ait Risk Faktörleri

Temel olarak; şiddet eğilimi, sık sık kavga etme, madde veya alkol kullanımı, evden kaçma okuldan kaçma, okul başarısızlığı, okul devamsızlığı, kendine zarar verme, sokakta çalışma, patolojik cinsellik çocuğa ait riskler olarak tanımlanmaktadır. Ailevi genetik, psikolojik ve çevresel faktörler riskli davranışın ortaya çıkmasında etkilidir. Çocukların davranışları bu yöndeiken içinde bulundukları duygu durumları ise güvensizlik, korku, değersizlik hissi, endişe/kaygı, anlaşılmadığı hissi, aldırmaçlık, öfke, saldırganlık, suçluluk, sevilmediğini hissetme şeklinde kendini göstermektedir (Mash ve Wolfe, 2010). Riskli davranış gösteren çocukların ihtiyaçları ise, dışlanmama/kabul edilmişlik duygusu, eğitim, sağlık hizmeti ve sağlık eğitimi, fiziksel korunma, psikolojik destek, beceri kazanma, yakınlık/anlaşıldığını hissetme, yasal bilgilenme ve mesleki eğitimidir.

Nedensel faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan riskli davranışlara eğer zamanında müdahale edilmezse; bu durum olumsuzluklarla sonuçlanır. Riskli davranışlar bir süreç içerisinde kendini gösterir.

Riskli davranışın sürece yayılması, bu durumun çocuğun temasta olduğu eğitim ve diğer sosyal kurumlarca tespit edilebilmesi için yeterli süreyi sağlar.

Davranış Sorunları

Tipik davranış sorunları arasında okuldaki evdeki ya da toplumdaki beklentilere kurallara uymayı reddetme, aşırı kavgacı olma, insanlara ya da hayvanlara karşı şiddet içerikli davranışlarda bulunma, otorite figürlerine sürekli karşı gelme, sık yalan söyleme, hırsızlık ve eşyalara zarar verme sayılabilir. Davranışlarının sorumluluğunu kabul etmeyen bu gençlerin yaptıklarından vicdani rahatsızlık duymayabilecekleri söylenmektedir. Davranış sorunları içerisinde ön plana çıkan durum davranım bozukluğudur. Davranım bozukluğu çocukluk ve ergenlik döneminde görülen bir ruhsal rahatsızlıktır. Çocukluk başlangıçlı ve ergenlik başlangıçlı olmak üzere iki alt tipi vardır (Eke, 2007).

Çocuğun davranış sorunları göstermesi akademik başarısızlığını da beraberinde getirmektedir. Akademik başarısızlık ise çocuğun okuldan daha da uzaklaşarak problemlerin davranışların pekişmesine neden olmaktadır. Kırılmayan döngüsel nedensellik çocuğun davranış sorunları gösteren diğer başka çocuklarla daha fazla zaman geçirerek marjinal bir alt kültür grubuna katılması ile sonuçlanmaktadır.

Sokakta Çalışma

TÜİK' in verilerine göre; 12-14 yaş arası 2 milyon 784 bin 239 çocuktan % 21,96'sı çalışmaktadır. Bu grup toplam nüfusun %4,3'ünü oluşturmaktadır. 15-18 yaş arası 5 milyon 372 bin 624 çocuktan %39,72'si çalışmaktadır (TÜİK, 2013). Ayrıca ülkemizde çocuklar yasalara ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olarak informel sektör olarak adlandırılan ayakkabı boyacılığı, otoparkçılık, oto cam siliciliği, kâğıt, pet şişe, kutu toplama işleri gibi kayıt dışı işlerde de yoğun olarak çalışmaktadırlar.

Sokakta çalışan çocukların yüz yüze kaldığı riskler oldukça fazladır. Araç çarpması veya ezilme, sakat kalabilme ya da hayatını kaybetme, sağlık problemleri (kas-iskelet yapılarında bozukluklar, bel ve sırt ağrıları, kamburluk, taban çökmesi vb.), vagonlardan düşme, eğlence mekânlarının yoğun olduğu yerlerde gece geç saatlere kadar çalışma, sözlü taciz, küfürlü konuşma ve aşağılanmaya maruz kalma, kumar oynamaya özenme, ücretlerinin ödenmemesi, fiziksel istismar, cinsel taciz, alkol kullanmaya başlama gibi tehlikeler söz konusudur. Dışarıda geçirilen zamanın artması ve ailelerin eğitime yeterince önem vermemesi gibi nedenlerle çocuğun okula karşı motivasyonu da zayıflamaktadır.

Kendine Zarar Verme

Kendine zarar verme davranışı, tekrarlayıcı bir şekilde kişinin bilinçli ölüm riski olmadan isteyerek ve amaçlı olarak yapılan doku hasarı ile sonuçlanan kendi bedenine yönelik girişimdir. Ayrıca kişinin

ortama uyum sağlayamaması sonucu tahammülsüzlüğün baskısına karşın kendini keserek rahatlama durumu olarak da tanımlayabiliriz (Aksoy, 2007:393).

Kendini kesme davranışını ortaya çıkaran en önemli nedenin istismar olduğu görülmektedir. İstismara uğrayan kişi zaman zaman bu deneyiminin rahatsız edici duygusundan kaçmak için kendilerini kestikleri görülmüştür. Yüksek düzeydeki kaygının bedensel acı ile yer değiştirilmeye çalışıldığı ileri sürülmektedir. Ensest vakalarında mağdurun kendisinden utanması kendisine yönelik cezalandırıcı davranışta bulunmasına neden olabilmektedir (Aksoy, 2007:397).

Kendini kesme, kendine zarar verme davranışı içinde bulunan bir çocuğun bu davranışı, onun cinsel istismar mağduru olabileceği ihtimalini akla getirmeli ve mağduriyetin devamını önlemeye yönelik tedbirlerin alınması için bir işaret olarak algılanmalıdır.

Evden Kaçma

Evden kaçma 18 yaşın altındaki bir çocuğun/gencin ailesinin veya velisinin izni olmadan bir ya da daha fazla gün eve gelmemesi olarak tanımlanmaktadır. Evden kaçma davranışı çocuğun kanunla itilafa düşme riskini arttırmaktadır. Evden kaçarak dışarıda vakit geçiren çocuk, kötü beslenmeden istismara kadar pek çok riskle karşı karşıya gelmektedir (Dönmez, 2007:421).

Evden kaçma şekillerine bakıldığında, 3 tür evden kaçma olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki çocuğun evde fiziksel, duygusal, cinsel istismara maruz kalmasıdır. Diğer bir durumda ise aile çocuğun sorunlarında ona yardımcı olmakta başarısız olmakta, çocuğun yaşadığı davranış sorunları ve madde bağımlılığı gibi durumlarla baş edememekte ve çocuğu evden uzaklaştırabilmektedirler. Son olarak, çocuğun soruları çözmemesi gibi nedenlerle kaldığı kurumdaki kaçması söz konusudur (Dönmez, 2007: 422).

Yapılan araştırmalarda evden kaçma nedenleri arasında, aile içi şiddetin öncelikli olduğu görülmektedir. Madde kullanımı, gencin madde kullanımından dolayı utanç ve suçluluk duyguları içine girip evden uzaklaşmasına neden olabilmektedir (Dönmez, 2007: 425).

İnternet Bağımlılığı

İnternet bağımlılığı, Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayınlanan DSM IV Tanı Kriterleri'ne göre bir hastalık olarak nitelendirilmektedir (Cömert, 2007: 277). Çocuklar ve gençler sanal dünyada, gerçek hayatta olmadığı biri gibi davranabilmekte gerçek hayatta yaşadığı sorunları, yetersizlik duygularını unutabileceği bir ortama kavuşabilmektedirler. Gerçek dünyadaki sorumluluklarının ağırlığını unuttuğu bir bilgisayar oyunu aracı ile kısa yoldan başarı duygusunu tadan genç için sanal ortam vazgeçilmez olabilmektedir. Zamanın çoğunu internette geçirmek hareketsiz kalmaya bağlı olarak ortaya çıkan

ortopedik problemler bir yana, kişinin sosyal becerilerinde azalmaya neden olmaktadır. Gençlerin bir araya geldiklerinde dahi telefonlarındaki internete bağlı uygulamalar yolu ile iletişime geçmeyi tercih etmesi internet bağımlılığının trajik görünümülerindedir.

İnternet, yararlı bilgiler kadar çocuğun gelişim düzeyine uygun olmayan içerikleri de barındırmaktadır. Doğruluğu yanlışlığı denetlenemeyen bilgilerin karmaşası içinde kalan genç manipülasyona açık olmaktadır. Sanal ortamda gerçek kimliklerini ve niyetlerini saklayan kişilerin varlığı gençleri istismara açık hale getirmektedir. Ergenlerin yaş dönemi itibari ile riskli davranışlara açık olmaları, kendilerine aşırı özgüven ve bana bir şey olmaz algısı ile birleştiğinde sanal ortamda tanıştığı kişilerle mahrem paylaşımlara girmeleri olası hale gelmekte, çoğu zaman bu paylaşımlar şantaj malzemesi olarak kullanılarak gencin ileri boyutlarda psikolojik, fiziksel ve cinsel istismarına kapı açabilmektedir. İnternet bağımlılarının tipik davranışları şu şekilde tanımlanmaktadır:

- İnternete bağlı değilken internette yapılan aktivitelerin hayalini kurması,
- İnternet kullanımının artan oranlarda devam etmesi,
- İnternette planlanandan daha fazla zaman geçirmesi,
- İnternet yüzünden işteki ya da okuldaki başarıda düşme görülmesi ya da sosyal ilişkilerde kopma yaşanması,
- İnternet kullanımı hakkında aile ya da arkadaşlara yalan söylenmesi,
- İnternetin günlük hayattaki problemlerden kaçmak için bir araç olarak kullanılmasıdır (Cömert, 2007: 278).

Aileye Ait Risk Faktörleri

Çocukların tutum ve davranışlarını belirleyen en temel sosyal ortamlardan birisi olan aile, çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilecek yapıdadır. Gelişmişlik düzeyi, kültürel yapısı ve etnik kökeni ne olursa olsun her toplumda aileler çocuklarına bilerek veya bilmeyerek zarar verebilmekte ve bunun sonucunda da çocukların riskli davranışlarda bulunma olasılıkları artmaktadır (Dönmez, 2007: 43).

Yapılan çalışmalarda, özellikle küçük çocukların gelişimlerinde, bakım için ayrılan sürenin, verilen bakımın sürekliliğinin ve bakım türünün etkili olduğu gösterilmekte, bakımın niteliğinin en önemli bileşen olduğuna dikkat çekilmektedir. Anne-çocuk arasındaki ilişki ve çocuk bakımının yapısal özellikleri (çocuk-yetişkin oranı, örgün eğitim ve bakım veren kişinin eğitimi gibi) birbiri ile ilişkili özellikler olarak ele alınmaktadır. Bütün bu niteliksel özellikler arasında, çocuk ve anne arasındaki günlük etkileşim oldukça önemli bulunmuştur. Yüksek nitelikli etkileşimlerin, destekleyici bir yaklaşımın, sözel ve bilişsel uyarım miktarının, dil gelişimi, okul başarısı ve okuma yazma becerileri

üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Özellikle risk altındaki çocuklar düşünüldüğünde, nitelikli bir bakımın çocukların akademik başarıları üzerinde önemli etkileri olduğu bulunmuştur (Erdil, 2010: 74).

Risk altındaki çocuk ve gençlerin ailelerinin özelliklerine bakıldığında; söz konusu ailelerin ebeveynlik becerilerinin düşük, disiplini ve kontrolü sağlayamayan özellikler gösterdikleri gibi, aşırı kontrolcü de olabilmektedirler. Aşırı kontrolcülüğünde bir anlamda çocuğun reddedilmesi, çocuğun karar verme muhakeme idrak kapasitelerinin reddedilmesi demek olduğu dikkate alındığında iki uç tutumun riskli davranışa neden olması durumu ortaya çıkmaktadır. Gevşek disiplinli olmak, çocuk üzerinde hiçbir kontrol sağlamamak, çocuğun davranışları için hiçbir referans noktası belirlememek olduğundan çocuklarda riskli davranışların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Çocuk okul gibi disiplin içeren, kurallarla işleyen bir kuruma girdiğinde uyum problemleri göstermektedir. Uyum problemlerinin akademik başarıya olumsuz etkisi riskli davranışların ortaya çıkmasında önemli bir etken olabilmektedir.

Çocuğun gelişim yörüngesini ve katıldığı ekolojilerin niteliklerini etkileyecek bir diğer faktör de ailenin demografik özellikleridir. Bu özelliklerin en önemlileri çocukla beraber yaşayan yetişkinlerin ve diğer çocukların sayısı, yaşları, cinsiyetleri, çocukla ilişkilerinin nitelikleridir (Baydar ve Diğerleri, 2010: 12). Ailedeki çocuk sayısının fazla olması da çocuklar için risk kaynağı olabilmektedir. Ailede çocuk sayısının fazlalığı çocuklar için suça karışma riskini arttırmaktadır (Dönmez, 2007: 75).

Göç eden bir ailenin çocuğu olmak da diğer bir risk faktörü olarak ortaya çıkmaktadır. Göçle birlikte ailenin yeni ortama uyum sağlama çabaları ile artan stres ebeveynlik becerilerini olumsuz etkilemektedir. Yetersiz barınma koşulları ve ailenin ancak gecekondu bölgesinde yerleşebilmeleri, geçinebilmek için çocukların da çalışmak durumunda kalmaları pek çok riski beraberinde getirmektedir (İçağasıoğlu Çoban, 2011).

Anne babanın yaşlarının küçük olması, eğitim düzeyinin düşüklüğü ebeveynlerin çocuğa verecekleri bakımın ve psikolojik, duygusal desteğin niteliğini önemli ölçüde azaltmaktadır. Parçalanmış aile üyesi olmak da eğer çocuk yeterli psikolojik destek alabileceği mekanizmalardan yoksunsa risk faktörü olabilmektedir. Çocuğun anne baba ayrılığını kabullenmesi, yeni duruma uyum sağlaması zaman almakta, bu süreçte destek mekanizmaları önem kazanmaktadır (Baykara Acar ve Gökçearslan Çiftçi, 2011).

Çocuk gelişimi süreçlerini etkileyen en önemli aile özelliği sosyo-ekonomik düzeydir. Hane halkı gelir miktarı ve bireylerinin eğitim düzeyleri yüksek olan aileler çocuklarına daha fazla maddi ve sosyal kaynak ayırabilirler. Buna karşılık, düşük sosyo-ekonomik düzeyli ailelerle yaşayan çocuklar gelişimsel risk taşımaktadırlar. Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, yaşanan hanenin ve mahallenin özellikleri, sağlık

hizmetlerine ulaşım gibi faktörleri etkileyecektir. Aile bireylerinin eğitim düzeyi çocukla iletişim kurarken kullanacağı kaynakları ve davranışları da etkileyecektir (Baydar ve Diğerleri, 2010: 12).

Sosyal Çevreye Ait Riskler

Ekolojik sistem yaklaşımı açısından çocuğu kuşatan makro çevre koşulları çocuğun iyi olma hali üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çocuğun gelişiminde hem birincil sosyal çevre (aile) ile etkileşimi, hem de çevresindeki sosyal sistemlerle olan ilişkisi önemlidir. Ekolojik yaklaşım risklere karşı dayanıklılığın nedenini biyolojik organizma (çocuk/kişi) ile çevrenin ilişkisine bağlar. İşte bu ilişkinin içeriği ve kalitesi risklerin etkisini azaltmada etken olan dayanıklılığın düzeyini belirler. Bu bakış açısına göre “risk” ya dışardan gelen tehditler sonucu gelişir ya da olması gereken ve beklenir durumlar/olanaklar olmadığı zaman gelişir. Bunlar iyi beslenememe, yaralanma gibi biyolojik riskler, çocuğun temel deneyimlerini ve ilişkilerini yoksun bırakacak ve gelişimi örseleyecek sosyo-ekonomik ve kültürel risklerdir. Ekonomik yoksunluk, işsizlik, saldırganlık, ırkçılık gibi.

Aile de sosyal bir bağlam içinde bulunmaktadır. Bu bakımdan ailenin yaşadığı mahalle hem ebeveyn üzerinde yarattığı etki aracılığı ile dolaylı olarak, hem de çocuğa sunduğu imkanlarla (arkadaş çevresi, sosyal ve fiziksel ortam vb. gibi) doğrudan çocuk üzerinde etkili olmaktadır. Ailenin yaşadığı mahallenin niteliği (mahalledeki suç oranı, yoksulluk düzeyi, okulların niteliği, güvenlik, ulaşım imkanları vb.) ile annenin ebeveynlik davranışı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, mahalle koşulları kötüleştikçe annenin çevreden aldığı sosyal destek azalmakta, anne daha az destekleyici ebeveynlik davranışları göstermekte ve daha çok cezalandırıcı davranışlara yönelmektedir (Baydar ve Diğerleri, 2010: 17).

Çocukların Risklerden Korunmasında Erken Uyarı Alanı

2010 yılında yapılan değişiklikle Anayasa’nın 41. maddesinin başlığı “Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları” şeklinde yeniden düzenlenerek ailenin desteklenmesinin yanında çocuğun haklarının gözetilmesi hususu da anayasal güvence altına alınmıştır. Her çocuğun korunma ve bakım hizmetinden yararlanma hakkının vurgulandığı anayasa maddesi, her türlü istismar ve şiddet durumlarında çocuklarla ilgili koruyucu tedbirleri alma konusunda Devleti yükümlü kılmıştır (TBMM, 2010). Dolayısıyla erken uyarı alanında da etkin bir sistem kurmak çocukların iyilik hallerinin korunması açısından sosyal devletin temel görevleri arasındadır.

Çocuk koruma sistemini, erken uyarı alanı ve müdahale alanı olmak üzere iki genel kategoride değerlendirmek mümkündür. Ülkemizde hâlihazırda yürürlükte olan çocuk koruma sistemi başvuru ya da ihbar esasına dayalı olarak işlediğinden, koruyucu ve destekleyici tedbirler çocuğun risklerle karşılaşması ya da zarar görmesi sonrasında devreye girmektedir. Önleme çalışmalarının yetersiz

kaldığı noktada devreye giren müdahale sistemi, 0-18 yaş grubundaki korunmaya muhtaç ve suça sürüklenen çocukların sağlık ve esenliklerinin sağlanmasını, fiziksel ve ruhsal varlıklarının güvence altına alınmasını ve yeniden korunma ihtiyacı ve suça sürüklenme riski ile karşılaşmalarının önlenmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede önleyici, koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanması öngörülmektedir. Bu da çocuğun psiko-sosyal gelişiminin desteklenmesi bağlamında eğitim, sağlık, sosyal yaşam, barınma ve bakım gibi çok yönlü gereksinimlerin uygun şekilde karşılanmasını gerektirir. Bu amacın doğal sonucu olarak çocuğa bu hizmetleri sunan kurumların eşgüdüm içinde hareket etmesi ve bu hizmetlerin tek bir merkezden izlenmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bu da ülkemiz koşullarına uygun önleme ve müdahale alanları iyi tanımlanmış genel ve sistematik bir çocuk koruma modelinin yapılandırılması ile sağlanabilecektir (Adalet Bakanlığı, 2011: 11).

Suça sürüklenen ya da suç mağduru olan çocuklara yönelik çalışmalarda görülmektedir ki erken müdahale edilemediğinde, çocuk açısından geri dönüşü mümkün olmayan gelişimsel gerilikler ortaya çıkmakta ve tedavisi zor olan psikopatolojiler gelişmektedir. Bu açıdan erken tanı ve uyarı sistemi risk faktörleri ile koruyucu faktörler arasındaki dengeyi sağlayacak model olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken müdahale ve önleme, bir sorunu çözümlmekten daha çok çocuğa, aileye ve dolayısıyla topluma sosyal ve ekonomik yönden uzun vadede yararlı olmaya odaklanmış koruyucu uygulamalardır. Koruyucu önleyici çalışmalar, yalnızca gelişime yönelik gelecekte karşılaşılabilecek problemlerin önlenmesini değil aynı zamanda çocuğa kötü muamele edilmesini, duygusal ve davranışlarla ilgili problemleri, uyuşturucu madde kullanımını, suça yönelik davranışları engellemeyi; bunların yanı sıra bir çocuğun sağlıklı gelişimi için gerekli olan bütün şartların sağlanmasını da amaçlamaktadır. Bu bakımdan önleme ve erken müdahalenin en önemli hedefi, risk ve koruyucu faktörler arasındaki dengeyi değiştirmektir. Koruyucu faktörlerin etkisi risk faktörlerinin etkisinden daha önemlidir. Çünkü önleme ve erken müdahale stratejileriyle, fiziksel ve toplumsal çevrenin olumsuz etkileri en aza indirilerek çocukların ve ailelerin davranışlarını etkileme, bu yolla da koruyucu faktörlerin işlevsel kılınmasıyla toplumsal yapının sağlamlaştırılması amaçlanmaktadır (Kartal, 2008: 8-9).

Çocukların risk altında olmasına neden olan faktörler çok değişkenli bir yapıya sahiptir. Doğum öncesi dönemden başlamak üzere, çocuğun yaşam boyu ilişki içinde olduğu mikro, mezo ve makro çevre etkenleri gelişimi belirleyici rol oynamaktadır. Risklerin doğası gereği tamamen ortadan kaldırılması mümkün olamayacağı için çocuğu dayanıklı kılacak destek unsurlarının niceliğinin ve niteliğinin artırılması daha işlevsel olmaktadır. Bu açıdan çocuğun temel yaşam becerilerini (sağlıklı ilişki kurabilme, özdenetim, duygu denetimi gibi) destekleyici çalışmalara yatırım yapılarak, riskli durumlar karşısında daha dayanıklı kalmasını sağlamak hedeflenmelidir. Çocuğun içinde yaşadığı toplumda var olan kaynak ve fırsatlardan yararlanmasını sağlamak hayati öneme sahiptir (Erdil, 2010: 73).

Sonuç ve Öneriler: Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemin (ÇETUS) Modellenmesi

Çocuk koruma sisteminin erken uyarı alanında koruyucu önleyici hizmet modeli olarak geliştirilmesi planlanan ÇETUS'a, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2013-2017 Stratejik Planı'nda yer verilmiştir. "İhtiyaç sahiplerinin tespit edilmesinde ve değerlendirilmesinde etkinliği ve erişilebilirliği arttırmak" amacı altında erken tanı ve uyarı sisteminin sağlayacağı katkı şu şekilde ifade edilmiştir: "Kurumlardan çevrimiçi olarak elde edilecek veriler sayesinde, risk faktörlerine göre yapılacak analizleri dikkate alan erken tanı ve uyarı sistemi geliştirilecek, sorunun önceden tespiti ile önleyici politikaların geliştirilmesine katkıda bulunulacaktır. Vatandaşın başvurusu beklenmeden hizmetin kendisine ulaştırılması hedeflenecektir" (ASPB, 2012: 120). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, ailedeki risklerin önceden tespit edileceği ÇETUS'un modellenmesi için TÜBİTAK ile işbirliği yapıldığını belirtmiştir. Aile Bilgi Sistemi içinde yer alması planlanan Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemi'nin Aile ve Sosyal Destek Projesi'yle (ASDEP) birlikte yürütüleceği de vurgulanmıştır (ASPB, 2012).

0-18 yaş arası çocuklar sağlık, eğitim, güvenlik, bakım gibi alanlarda ilgili kurumlar tarafından takip edilmektedirler. Her kurum kendi sorumluluk alanı gereği çocuklara ve ailelerine yönelik risk tarama işlemi gerçekleştirmektedir. Örneğin 0-6 yaş grubu çocuklar Aile Sağlığı Merkezi tarafından Çocuğun Psiko-Sosyal Gelişimini Destekleme (ÇPGD) Programı kapsamında izlenmektedirler. 2005 yılında programın Türkiye geneline yaygınlaştırılması kararı alınmış ve bu konuda sağlık çalışanları eğitilmişlerdir. Programın temel hedefi; birinci basamakta gebelik ve 0-6 yaş döneminde çocuk gelişiminin ve sağlığının bedensel, ruhsal ve sosyal boyutlarını bütün olarak gözetken bakış açısıyla düzenli olarak izlemek, gelişimi engelleyebilecek risk faktörü ve psiko-patolojileri erken dönemde tespit etmek olarak belirlenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2012: 373).

Milli Eğitim Bakanlığı 5,5 yaşından itibaren ilköğretime başlayan çocuklara yönelik Aşamalı Devamsızlık Yönetimi (ADEY) modeliyle devamsızlık takibi yapmakta ve çocukların risklerden korunmasını hedeflemektedir. ADEY kapsamında; çocukların devamsızlık yapmalarını önlemek, devamsızlık yapan çocukların okula kazandırılmasını sağlamak ve bu çocukların okula devamını izlemek amacıyla her ilköğretim okulunda "Okul Risk Takip Kurulu" oluşturulması ön görülmüştür. ADEY kapsamında verilerin e-okul sistemine girilmesi için bir klavuz hazırlanarak risk göstergeleri ve müdahale modelleri belirlenmiştir (MEB, 2011).

Ayrıca Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) ve Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Bilgi Sistemi (PolNet) ile kanunla ihtilafa düşen ve güvenlik birimlerine getirilen çocukları takip etmektedirler. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi'ni hayata geçirerek; Devlet tarafından verilen tüm sosyal yardımların tek çatı altında toplanması, sosyal yardımlarla ilgili veri tabanlarının entegre edilerek hane halkı yaklaşımının geliştirilmesini

hedeflemiştir. Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'nde yoksulluk riski nedeniyle sosyal yardımdan yararlanan 6,7 milyon hanede yaşayan 23,6 milyon kişinin sosyo-ekonomik verilerinin kaydı bulunmaktadır (SYGM, 2013).

Risk grubu birey ve ailelere yönelik hizmet sunan kamu kurumları kendi hizmet alanlarıyla ilgili elektronik kayıt sistemi kullanmakta ve gerekli protokoller yapılarak bu bilgiler ilgili kurumlarla paylaşılmaktadır. Risk altındaki çocukların pek çoğunu -temel risk kriterlerini belirlemek koşuluyla- mevcut veri tabanlarından tespit etmek mümkündür. Bu nedenle ÇETUS'un öncelikle çocukların karşı karşı kalacağı tüm riskleri kapsayacak şekilde risk faktörlerini sınıflandırması ve ağırlıklandırması gerekmektedir. Risklerin doğası gereği girift ve değişken yapıda olması, mutlak anlamda tüm çocukları kapsayacak risk tarama modelinin hazırlanmasını güçleştirecektir. Bu nedenle sistem çocuk ve aile refahı alanında çalışan ve profesyonel müdahale uygulayan meslek elemanlarına ön değerlendirme fırsatı vererek, sosyal inceleme sonrasında çocuk hakkında nihai karar alınmasını sağlayacaktır.

ÇETUS'un en temel sorunlarından birisi, farklı hizmet modelleri ve örgüt yapısıyla çalışan kurumların arasındaki bağlantının ve koordinasyonun etkin sağlanamayacak olmasıdır. Her kurumun öncelikleri ve yaklaşım tarzları farklı olacağı için, ÇETUS'un ihtiyaç duyacağı bilginin kanıta dayalı, güvenilir ve nesnel olmasının nasıl sağlanacağını çok iyi planlanması gerekmektedir. Ayrıca daha önce hiçbir kurumda kaydı olmayan çocukların sisteme girişinin yapılması için diğer kurumlara veri tabanına giriş yetkisi verilecekse, bilgi güvenliği çocuğun yüksek yararı gözetilerek sağlanmalıdır.

Adalet Bakanlığı ve diğer ilgili bakanlıkların katılımıyla hazırlanan Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi 27 Ocak 2011 tarihinde yayınlanmıştır. Bu belgede erken uyarı sistemiyle ilgili sorunlar tespit edilmiş ve duyarlılık yaratma, risk tarama, ön değerlendirme, geliştirme ve yaygınlaştırma alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Örneğin; erken uyarı sisteminde risk tarama alanına ilişkin beş temel sorun şu şekilde tespit edilmiştir:

- Eğitim sistemi içinde risk koşullarını taramaya yönelik bir çalışmanın düzenli olarak yapılamaması,
- Eğitim sistemi içinde önleyici hizmetlere öncelik verilememesi, ilde varolan koruyucu önleyici hizmetlerin bilinmemesi ya da çocuk ve ailelerin etkin bir şekilde yönlendirilememesi,
- Öğretmenlerin iş yüklerinin yoğunluğu yüzünden hem taramaları yapma, hem de öğrenci ve velisi ile detaylı görüşmeler yapma zamanlarının çok kısıtlı olması,
- Detaylı gözlem yapma olanağı veren ev ziyaretlerinin zaman darlığı yüzünden yapılamaması, iş yükü nedeniyle sağlık çalışanlarının taramalara yeterli zaman ayıramaması,
- Aile hekimlerinin ve onlara bağlı sağlık personelinin 18 aydan sonra bebekleri takip etme yükümlülüklerinin, performans kriterleri içerisinde bulunmaması nedeniyle, ihmal edilebilir nitelikte görülmesidir (Adalet Bakanlığı, 2011: 22).

Erken uyarı sisteminde ön değerlendirme alanına ilişkin ise; ekipte çalışacak yeterli sayıda sosyal hizmet uzmanının bulunmaması, önleme çalışmalarına öncelik verebilecek bir sosyal hizmet yapılanmasının henüz kurulmamış olması, farklı kurumlar tarafından sunulan önleyici hizmetlerin kurumlar ve meslek elemanları tarafından bilinmemesi ve hizmetlerin işbirliği ve koordinasyon içinde çalışmaması, çocukla ilişkili kurumlarda dışarıdan destek alma ve yönlendirme kültürünün olmaması gibi sorunlara vurgu yapılmıştır (Adalet Bakanlığı, 2011: 24).

ÇETUS risk altındaki çocuklar alanında bilgi toplama, bilgi paylaşımı, analiz, değerlendirme, yönlendirme ve izleme yapma gibi pek çok işlevi yerine getireceğinden etkili bir risk yönetim sistemi olarak kurgulanmalıdır. Öncelikle çocukların maruz kalacağı risk ana kategorileri belirlenmeli ve sonrasında alt kategoriler oluşturularak detaylı bir risk sınıflandırılması yapılmalıdır. Çocukların ve ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi amacıyla çocuğun gelişimsel faktörleri, anne-babanın ebeveynlik kapasitesi, ailenin içinde bulunduğu çevresel faktörler ayrıntısıyla değerlendirilmelidir. Ayrıca ailenin ve çocuğun göç ve kente entegrasyon sorunları, gelirin ekonomik yeterliliği, barınma koşulları, sağlık ve eğitim imkanlarından yararlanma durumları da dikkate alınmalıdır. Tüm sorun alanları mikro, mezo ve makro düzeyde sınıflandırılarak, çocuğun aileden başlayarak tüm sistemlerle ilişkilerini değerlendirecek ve risk durumlarını ağırlıklandıracak bir model geliştirilmelidir.

Riskler çocukluk döneminde sağlıklı gelişimi olumsuz etkileyerek çocuğun gelişiminde geri dönülemeyecek izler bırakmakta ve olumlu gelişim fırsatlarının (eğitim, sağlık vb.) kaçırılmasına neden olmaktadır. Risklerin etkisini azaltmada ve çocuğun gelişimini sağlamada ailesel ve çevresel kaynak ve fırsatlar hayati öneme sahiptir. Bu nedenle; ÇETUS kapsamında risk altındaki çocukların uygun hizmet modellerine yönlendirilmesi ve tüm çocukların sağlıklı gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve koruyucu faktörleri arttıracak etkinliklerin ailelerinin kolaylıkla ulaşabileceği mahalle düzeyinde örgütlenmiş olması gerekmektedir.

Sonuç olarak; Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemi (ÇETUS) riskleri gruplandırıp sınıflandırabilecek, bilgi paylaşımını sağlayacak, izleme ve takip yapabilecek, ortak bir dil ve anlayış geliştirecek, kullanımı pratik bir sistem olmalıdır.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı. (2011). *Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi (2011-2015)*. Ankara: Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı.

Aksoy, A. (2007). Kendine Zarar Verme Davranışı. Ed. K. Ögel, *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler (içinde)*. İstanbul: Yeniden Yayınları.

ASPB. (2012). *Çocuğa Şiddet ÇETUS'la Başlamadan Önlenecek*. 05 Ocak 2014 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: www.aile.gov.tr adresinden alındı.

ASPB. (2012). *Stratejik Plan: 2013-2017*. 07 Ocak 2014 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: www.aile.gov.tr adresinden alındı.

Baydar, N., Küntay, A., Gökşen, F., Yağmurlu, B. ve Cemalcılar, Z. (2010). *Türkiye’de Erken Çocukluk Gelişim Ekolojileri Araştırması*. 01 Ocak 2014 tarihinde Koç Üniversitesi: https://ais.ku.edu.tr/AR/NBAYDAR200933__106K347_nazli_baydar_v08.pdf adresinden alındı.

Baykara Acar, Y. ve Gökçearslan Çiftçi, E. (2011). Çocuk Suçluluğunda Aileyle İlgili Risk Faktörleri ve Ailenin Güçlenmesinin Önemi. Ed. Y. Özkan, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı*(içinde) (s. 51-69). Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Dağlı, T. ve İnancı, M. (2011). *İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım: Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı*. Ankara: UNICEF Türkiye Ofisi.

Dönmez, E. (2007). Evden Kaçma Davranışı. Ed. K. Ögel, *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler* (içinde). İstanbul: Yeniden Yayınları.

Dönmez, E. (2007). Aile Özellikleri. Ed. K. Ögel, *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler* (içinde). İstanbul: Yeniden Yayınları.

Elmacı, F. (2009). Çocukların Korunması ve Refahlarının Arttırılmasında Okulun Rolü: İngiltere Örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 69-84.

Erdil, Z. (2010). Sosyoekonomik Olarak Risk Altında Bulunan Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Programları ve Akademik Başarı İlişkisi. *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 72-78.

İçağasioğlu Çoban, A. (2011). Göçmen Ailelerin Uyum Süreci: Kaynaklar ve Engeller. Ed. Y. Özkan, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı*(içinde) (s. 107-122). Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Kartal, H. (2008). Çocuk ve Aileyi Desteklemeye Yönelik Ev Ziyaretlerine Dayalı Erken Müdahale Programları ve Programların Etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 1-28.

Mash, E. and Wolfe, D. (2010). *Abnormal Child Psychology*. Belmont Canada: Wadsworth Cengage Learning.

MEB. (2011). *Aşamalı Devamsızlık Yönetimi*. Ankara: İlköğretim Genel Müdürlüğü. www.meb.gov.tr

Munro, E. (2011). *The Munro Review of Child Protection: Final Report A Child-Centred System*. London: UK Department for Education.

Ögel, K. (2007). Risk Kavramının Tanımı. Ed. K. Ögel, *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler (içinde)*. İstanbul:Yeniden Yayınları.

Özmert, E. N. (2006). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-III: Aile. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 49, 256-273.

Sağlık Bakanlığı. (2012). *Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Veri Rehberi*. Ankara: Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. www.saglik.gov.tr

SYGM. (2013). *Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi*. 05Ocak 2014 tarihinde Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü: <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr> adresinden alındı.

Tarı Cömert, I. (2007). İnternet ve Bilgisayar Bağımlılığı. Ed. K. Ögel, *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler (içinde)*. İstanbul: Yeniden Yayınları.

TBMM. (2010). *Anayasa*. 31Ekim 2013 tarihinde TBMM: <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> adresinden alındı

TDK. (2013). *Büyük Türkçe Sözlük*. 5Ocak 2013 tarihinde Türk Dil Kurumu: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden alındı

TÜİK. (2013). *Haber Bülteni: Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları*. 05Ocak 2014 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı

Yılmazçetin Eke, C. (2007). Davranış Sorunları. Ed. K. Ögel, *Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler (içinde)*. İstanbul: Yeniden Yayınları.

Uyan Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Akkan, B., Kılıç, Z. ve Diğerleri (2012). *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Turgay ÇAVUŞOĞLU¹

Hüsamettin ÇETİN²

Taner TAHMAZOĞLU³

ÖZET

Milli Mücadele sonrasında, genç Cumhuriyetin en önemli hedeflerinden birisi sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi olmuştur. Bu nesillerin yetiştirilmesi için anne ve çocuğa yönelik birçok proje hayata geçirilmiştir. Çocuk ölümlerini en aza indirmek için sağlık önlemleri alınmakla yetinilmemiş, eğitim alanında gerekli düzenlemeler yapılarak, çocukların boş zamanlarını değerlendirici çalışmalara ağırlık verilmiştir. İzmir Valisi Kazım Dirik 1934 yılında, Alman Kinderhaym modelinden yola çıkarak, İzmir’de deniz kenarlarında ve yüksek rakımlı yerlerde 4-6 hafta süren çocuk kampları açmıştır. Açılan bu kampların amacı; bünyesi zayıf olan çocukları bir araya getirerek, beslenmelerine yardımcı olmak ve çevre gezileri yaparak boş zamanlarını değerlendirmektir.

9 Ağustos 1935 yılında Trakya Umumi Müfettişliğine atanan Kazım Dirik, gazetelere demeç vererek gelecek yıl içerisinde; “Trakya bölgesi köy çocuklarından, okulda bulunan ve bakımsızlık yüzünden zayıf, kansız ve yorgun olan yoksul yavruları kuvvetlendirmek, onları vücutça sağlam bir hale getirmek” için Azat Obaları açacağını söylemiştir. Azat Obası uygulaması Trakya’da; Edirne, Kırklareli, Çanakkale ve Tekirdağ illerinde gerçekleştirilmiştir. 1936 yılında 16 Azat Obasında, 500 den fazla çocuğa, 1937 yılında 14 Azat Obasında 463 çocuğa, 1938 yılında ise 610 çocuğa hizmet götürülmüştür.

Azat Obaları, II. Dünya Savaşı öncesi yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle uygulamadan kaldırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Trakya, Azat Obası, Kazım Dirik, Umumi Müfettişlik

GİRİŞ

Sosyal hizmet tarihinde, çocuklara yönelik yapılan çalışmalardan birisini oluşturan ve literatürde çocuk kampları, yaz kampları, sağlık yurdu, kinderhayım olarak isimlendirilen çalışma, İzmir Valisi Kazım Dirik tarafından hayata geçirilmiştir. Almanya’da Kinderheim ismiyle yapılan çalışma, Selim Sırrı Tarcan tarafından dönemin İzmir Valisi Kazım Dirik’e sunulmuş ve uygulamaya konulmuştur.

Kazım Dirik İzmir Valiliği sırasında (1927-1935), çocuk kampları uygulamasını hayata geçirmiş, şehir, kasaba ve köylerdeki yorgun, cılız ve derslere devam kabiliyetini kaybeden, hem sıhhati, hem geleceği

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı,

² Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Doktora Öğrencisi,

³ Sosyal Hizmet Uzmanı.

tehlikeye düşen çocukları kurtarmayı hedeflemiştir (Çavuşoğlu, 2008: 2). İzmir Valiliği sonrasında Trakya Umumi Müfettişliğine atanan Kazım Dirik aynı çalışmayı, Trakya illerinde “Azat Obası” adıyla uygulamaya koymuştur. Çalışmaya Azat Obası isminin verilmesi, çocukların yaz tatilinde olması, yani özgür oldukları bir dönemde uygulanmasından kaynaklanmaktadır. İzmir Çocuk Kampları ve Trakya Azat Obalarındaki tek hedef; zayıf çocukların beslenmelerine dikkat edilerek, sağlıklarını kazanmaları ve burada bulundukları süre içerisinde bir takım yararlı alışkanlıklar edinerek, boş zamanlarını güzel bir şekilde değerlendirmeleridir.

Kazım Dirik’in yurt dışındaki uygulamaları yerinde görmesi ve Kazım Karabekir ile “Gürbüzler Ordusu” çalışmasında yer alması, Azat Obaları uygulamalarının başarılmasında etkili olmuştur.

Sosyo- Ekonomik Durum

Menaf (2007), “Amerika’da Roosevelt, Sovyetler’de Stalin, Almanya’da Hitler ve İtalya’da Mussolini’nin iktidarda olduğu, kapalı kapılar ardında savaş planlarının yapıldığı, kabinelerin değiştiği devlet başkanlarının öldürüldüğü ve büyük kalkışmaların olduğu bir dünyada Türkiye, daha dindi” diyerek, dönemin siyasal yapısını özetlemektedir. Yukarıda sayılan devletlerin tümü, yeni bir gençlik politikası geliştirerek, yurtsever bir toplum için örgütlenmelere gitmiştir. ABD YMCA (Genç Hristiyanlar Cemiyeti), Almanlar Stahlhelm, Sovyetler Birliği Komsomol’ları kurarak gençlik örgütlenmeleri oluşturmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Avrupa Kıtasında yeni devletler doğmuştur. Ulus-devlet yapılanması içerisinde olan devletler nüfus politikalarını gözden geçirerek, nüfuslarını arttırmak için çaba sarf etmişler, ayrıca vatandaşlarına yurttaşlık bilincini aşılamak için eğitim, kültür, gençlik, spor politikalarında arayışlara girerek, çocuk ve gençlere yönelik programlar geliştirmiştir (Çavuşoğlu, 2010: 139).

Bulut (2007), Tek Parti’nin politikaları içinde çocukların ve gençlerin her anlamda eğitilmesi, en öncelikli ve en çok önemsenen uygulamaların başında geldiğini, genç Cumhuriyet yurttaşlarının eğitilmeleri kadar “sağlıklı” olmalarının da önemsenen diğer bir konu olduğunu vurgulamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çocukların ve gençlerin eğitime büyük bir önem verilmiş ve Türk milli eğitim sistemi, milliyetçi ve devletçi bir temel üzerinde yapılandırılmıştır. Ancak ilerleyen yıllarla birlikte Dünyadaki ekonomik ve politik gelişmelere paralel olarak, eğitim sistemi daha belirgin bir biçimde devletçi bir nitelik kazanmış, eğitimle ilgili tüm alanlar, devletin doğrudan denetimi altına alınarak, kurucu ilkelere bağlı vatandaşlar yetiştirilmeye çalışılmıştır (Türkmen, 2013: 738).

1930'lu yıllar, devlet eksenli militan bir yurttaşlık anlayışının okul aracılığıyla yaygınlaşmasının hız verildiği bir dönem olmuştur. Maarif Vekili Esat Bey'in 1931 yılında yayınladığı talimatta; Türk Mektebi eline teslim edilmiş her Türk çocuğunun Cumhuriyet rejiminin psikolojisini ve ideolojisini tamamen kavramış ve Türkiye Cumhuriyeti için azami derecede faydalı Türk Vatandaşı haline getirilmesi yer almaktadır (Üstel, 2004: 136).

Özetlemek gerekirse bu dönemde, nüfus politikası ağırlık kazanmış, eğitim ve sağlık hükümet politikalarında ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Ülkemizde de konuyla ilgili yasal çalışmalar başlatılmıştır. 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen ve 6 Mayıs 1930 tarih ve 1489 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda anne ve çocuk sağlığına ilişkin birçok madde yer almıştır. Çocukluk ve gençlik koruması başlığı altında 151 nci madde de; "Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâleti küçük çocuk hıfzıssıhhası ve bunlarda görülen vefiyatın azaltılması için lâzım gelen müesseseler açarak idare eder ve çocuk hıfzıssıhhası faydalarının halk arasında intişar ve tatbikini teshil edecek tedbirleri ittihaz eyler" denilerek bu konuda yapılacak çalışmaların yol haritası çıkarılmıştır.

Trakya Umumi Müfettişliği

1934 yılında II. Umumi Müfettişlik, Trakya'da 4 vilayeti muhafaza edecek şekilde kurulmuştur. Merkezi Edirne olan teşkilat bünyesinde Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale illeri bulunmakta ve buraya İstanbul Mebusu İbrahim Tali Bey buraya umumi müfettiş olarak atanmıştır (Menaf, 2007: 528).

1936 yılında yapılan Umumi Müfettiş Toplantı Tutanaklarına göre; mıntıka içindeki 568.558 nüfuslu 1.284 köyden 158'inin nüfusu 150'den aşağıdır (Varlık, 2010: 356). Aynı tutanaklarda bu bölgenin asayiş ve emniyet durumunun tamamen yerinde ve normal olduğu belirtilmiştir.

Trakya Umumi Müfettişliğinin kurulması Edirneliler tarafından sevinçle karşılanacaktı. Bunun sebebi yıllardan beri ihmal edilen Edirne ve Trakya'nın imara başlanacağı beklentisiydi (Bali, 2013: 47).

Umumi müfettişlik; bölgeye göçmen yerleştirme işinin düzenli yürütülmesi, köylerin daha modern hale getirilmesi, bölgede ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi, eğitim, kültür, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi birçok alanda başarılı çalışmalar yürütmüştür (Burgaç, 2010: 366). Trakya Umumi Müfettişliğinin, toplum kalkınması açısından birçok düzenlemeye gittiğini ve çalışmalarını sistematik bir yapı içerisinde yürüttüğü görülmektedir. Umumi Müfettişlik sağlık, eğitim, imar, kültür alanında birçok sorunu öncelikle saptamış, daha sonra bunlara nasıl çözüm getirileceği konusunu gündeme almıştır. Dönemin köy yaşamının özellikleri ve yoksulluğu göz önüne alındığında, basit çözümlerle nasıl arayışlara girildiğini, sağlık alanında nasıl çözümler üretildiğini "5 Yıllık Köy Kalkınma Programında" görebiliriz.

Trakya'nın Beş Yıllık Köy Kalkınma Programı 1936-1940:

1- Sağlık İşleri

a- Kuyulara bilezik, tulumba ve kapak takılması, dört yanının harçlı döşeme ile çevrilmesi.

b- Köyün demir borulu veya knkl suları, su depoları, köy çeşme ve yalakları.

c- Küçük bataklıkların kurutulması ve su toplanan çukurların doldurulması.

d- Köyün genel süprüntü ve gbreliğinin yapılması.

e- Bulaşık ve ayak yolu çukurları.

f- Köy Azad Obaları: Yorgun, cılız, sinirli, düşkün ve en çoğu sıtmal ova köy çocuklarını korumak, güçlerini arttırmak kurtarmak için bölge vilayetlerinde 15 yerde köy Azad Obaları açılması planlanmıştır.

g- p arabası, p sandığı, p kutusu, sulama arabası.

h- Buğu sandığı ve etüv makinesi.

i- Köyün sağlık korucusu.

j- Köyün ecza dolabı veya sandığı.

k- Köy kabirliği.

l- Köylerde kireç kuyuları açtırmak ve her yıl çağında i ve dış badana yaptırmak ve kokan yerlere kireç kaymağı koydurmak.

m- Küçük artezyenler.

n- Köy genel ayak yolları.

o- Ulusal, Sosyal ve Sağlık kurumları: (Hava Tehlikesi Kurumu, Kızılay, ocukları Esirgeme, Spor, Avcılık, Hayır ve Dşknlere Yardım kurumları).

p- Köy hamamı ve duş yeri.

r- Köy amaşırlığı (yunak).

Trakya Umumi Müfettişliği, Köy Büroları kanalıyla güçlü bir yayın politikası izleyerek, köy odalarında köylülerin okumaları için; genel kültür, hayvancılık ve günlük yaşamla ilgili birçok yayını gerçekleştirmiştir. Trakya Umumi Müfettişliği yayınlarının başlı başına araştırma konusu olabileceği düşünülmektedir. Eserlerin bir kısmı, Milli Kütüphane arşivinde bulunmasına karşın, büyük

çoğunluğunun günümüze kadar ulaşmadığı düşünülmektedir. Yüzlerce eser arasından, konularına göre ilginç olabileceği düşünülen yayınlardan bir bölümü aşağıda sıralanmıştır.

- Devlet ve Milletin Ulusal Bayramları
- Zayıf köy Çocuklarının Yaz Kamplarında, Plajlarda rahat ettirilmesi (Azat obaları-Kinderhaim)
- Küçük Çocuk Bahçe ve Sporları (Kindergarten)
- Kabartma Örnek Köy
- Köy Etnografya Müzelerinde Neler Bulunmalıdır?
- Tavşancılık ve Köylünün Büyük Zenginliği
- At Yetiştirme, Plevne ve Montafon damızlıkları
- Kabirliklerin Düzeni ve Ağaçlanması
- Kuş Yemi ve Tohumunun Islahı, Dış Piyasa Sürümleri
- Okumuş Köy Çocuklarının Küçük Kursları Ağaççılık, Fidancılık, Sütçülük, Peynircilik, Kozacılık, Pekmezcilik, Şarapçılık
- Zeytin Devşirmesi Sopa ile Kırmamak ve Hafifçe El ile veya Çarpma Tarzıyla Toplanması ve Her Yıl Ürün Almanın Yolu
- Susuz Yerlerde Yetişen Südan Çayır Tohumlar

Kazım Dirik

Kazım Dirik çok yönlü bir devlet adamıdır. Asker, vali, diplomat, menzil müfettişi, Tekalif-i Milliye Komisyon Başkanı, Trakya Umumi Müfettişi gibi değişik unvanlarla görev yapmıştır. Sosyal hizmet açısından Kazım Dirik incelendiğinde; köy kalkınması, kooperatifçilik, örnek köy çalışması, millet mektepleri, kurslar, çocuklar için yaz kampları gibi birçok toplum kalkınması çalışmasını başlattığı görülmektedir. Kazım Dirik'in bu çalışmalarının yanı sıra araştırmacılığı ve yazarlığı bulunmaktadır. Kendisi Berlin ve Viyana Enstitülerinin Daimi Üyeliğine seçilmiş, "Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması" isimli 300 sayfalık yayını kaleme almıştır.

Dönemin Belediye Başkanı Behçet Uz, Kazım Paşa'nın iş aşkıyla yanan, eser yaratmaya meraklı, konuşma itibarıyla herkese tesir edebilen bir zat olduğunu belirtmektedir (Sakar, 2007: 119).

Kazım Dirik'in torunu, Kazım Doğan Dirik; Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik isimli eserinde, "ilk fikri her ne kadar Maarif Vekaleti müfettişlerinden Selim Sırrı Beyden aldığını ifade ediyorsa da, Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa'nın kurduğu, kendisinin de katkıda bulunduğu Gürbüzler

Teşkilatından” etkilendiğini vurgulamaktadır (Dirik, 2008: 322). Bilindiği gibi Kazım Karabekir 1919 yılında 15. Kolordu Komutanlığı ve 1920 yılında Doğu Cephesi Komutanlığı sırasında anne veya babasını kaybeden çocuklara yönelik olarak ordu içerisinde “Gülbüzler Ordusu”nu kurarak bu çocukların iş sahibi olmaları veya eğitim almaları konusunda sistematik bir çalışma yürütmüştür.

1934 yılında, İzmir’i ziyaret eden İran Şahı Rıza Pehlevi, Atatürk’e “Maşallah sizin Valiniz DİRİK Paşa” demiştir. Dirik kelimesinin öz Türkçe olduğunu ve enerjik, çevik, çalışkan, canlı, heyecanlı olduğunu, İran Şahından öğrenen Atatürk daha sonra Kazım Paşa’ya Dirik soyadını vermiştir (Tabak, 2008; Dirik, 1998: 69).

Bu amaçla Atatürk’ ün de onayı ile Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik tarafından, mübadillere yönelik olarak “İdeal Cumhuriyet Köyü Planı” hazırlanmıştır. Atatürk, o dönemlerde bu plana göre kurulan, Polonezköy civarındaki Cumhuriyet Köy’ünü defalarca ziyaret ederek konuyu takip etmiş, hatta bölgedeki bazı çalışmalarla bizzat kendisi ilgilenmiştir (Yıldız ve Yıldız, 2012: 364).

İzmir Valisi Kazım Dirik, İkinci Umumi Müfettişliği / Trakya Umumi Müfettişliği’ne, 9 Ağustos 1935 tarih ve 2/3065 sayılı kararname ile atanmıştır. İzmir Valisi iken takdir olunan 12500 kuruş olan maaşla Trakya’da göreve başlayacaktır (Özgür, 2006: cv)

Cihat Baban, Profesör Afet İnan’ın kendisine 1937 yılında Trakya Umumi Müfettişliği tarafından hazırlanan İdeal Cumhuriyet köyü planı gönderdiğini belirtmiştir (Afetinan, 1978: 74). Bu örnek çalışma Trakya Umumi Müfettişliği Köy Bürosu yayınları içerisinde yer almaktadır. İdeal Cumhuriyet Köyü planı incelendiğinde, köyün modernleştirilmesi konusunda ilginç önerilerin yer aldığını görülmektedir. Planın 1937 yılında hazırlandığı düşünüldüğünde; öğretmen evi, konuk odası, okuma odası, konferans salonu, çocuk bahçesi, sosyal kurumlar, cami, kooperatifler, havyan mezarlığı, koruluk, köy gübreligi gibi yerlerin, köyde bulunması gereken mekanlar arasında yer alması, çalışmanın ne kadar ince ayrıntılara sahip olduğunu göstermektedir.

Azat Obaları

Trakya Umumi Müfettişliği Köy Bürosunun 21 nolu yayını “Azat Obaları Trakya’da Köy Çocukları Azat Obaları (Kinderhaym) ismiyle yayınlanmıştır. Broşür şeklinde bol fotoğraflı yayında, 1936 yılı itibariyle 4 vilayette 16 yerde açılacağı ve 500 den fazla çocuğa hizmet verileceği, çocukların başlarında dinlenmeye muhtaç öğretmenlerin yer alacağı, kamplarda gramofonların bulunacağı özellikle vurgulanmıştır.

Trakya Dergisinde kampla ilgili yayınlanan raporunda; Trakya Umumi Müfettişliğinin 29.7.1937 tarih ve 6188 Köy Bürosu sayılı telgraf buyruklarına cevap yazılmıştır. Yazıda, Oba’nın 4 Temmuz-10 Ağustos

1937 tarihleri arasında gerçekleştirildiği ve 150 kapasiteli olarak planlanan kampa, 86 çocuğun katıldığı belirtilmiştir. Programda orman gezileri, tabiat tetkikleri, nebat-çiçek-haşere koleksiyonculuğu, elişleri, örgü, müzik, ront, hikaye ve müsamere çalışmalarının yer aldığı belirtilmektedir (Trakya Dergisi, 1937).

Güneş (2004: 184), Kazım Dirik'in "Bunların ne güzel neticeler verdiğini İsviçre'de Alpler'de göl kenarlarında gördüm. Ders senesinin sonlarına doğru doktorların ilk mekteplerdeki sıhhati nazik fakir çocukları (yaylaya) göle diye tasnif ediyorlar. Ve asabileri yaylalara ayırıyor" dediğini vurgulamaktadır.

Trakya Umumi Müfettişliği Köy Bürosunun 84 nolu yayını "Trakya da Azat Obaları 1938" isimli kaynakta, obaların yerleri ve mevcut sayısı şu şekilde verilmiştir:

<u>Obanın Yeri</u>	<u>Mevcudu</u>
Edirne Karaağaç	80
Keşan	25
Kırklareli Sergen	84
Çanakkale Çardak	50
Çanpazarı (Biga)	50
Geyikli (Ezine)	50
Ecabat	50
T. Dağı Velimeşe (Çorlu)	40
Ereğli (T. Dağı)	40
Barbaros Tekirdağ	51
Yaylagüne (Marmara)	30
Çerkeş Müsellim (Hayrabolu)	20
Saray	60
Mürefte (Şarköy)	80
TOPLAM	610

Umumi Müfettişliği'nin 4 Numaralı Bildirimi ile Azat Obalarındaki işleyiş ile ilgili konular şu başlıklar altında toplanmıştır:

- Azat Obaları; Kuzey rüzgârını almayan, "havası bol, suyu iyi, meyvesi zengin" ve özellikle okulu ve telefonu olan köylerde açılacaktı. Eğer oba deniz kenarında açılacaksa, sert rüzgârlara karşı korunaklı ve plajı olan yerler tercih edilecekti. Obalar çevresinde bataklık, sazlık ve göl bulunmamasına çok dikkat edilecekti.
- Obalara yalnızca, obalardan faydalanması en uygun görülen köy çocukları kabul edilecekti. Bunun için çocuklar, Hükümet veya Belediye doktorları tarafından sıkı bir sağlık kontrolünden geçirilecek, boyun bezlerinde şişkinlik, sıtma gibi hastalıklar sonucu cılız kalmış çocuklar seçilecekti. Ancak seçilenler arasında, bulaşıcı göğüs hastalığı olmamasına dikkat edilecekti. Seçilecek çocukların yaşıt olmasına da özen gösterilecekti.

- Obalara kabul edilen her çocuğun sabun, diş fırçası, el ve yüz havlusu, tarak, çatal, bıçak, kaşık, tabak, yatak, örtü, yastık ve yedek çamaşırı olacaktır. Bunları kendi olanakları ile temin edemeyen çocukların bu gereksinimleri; köy bütçelerinin gider bölümünden karşılanacaktır.
- Çocuk sayısı 30'a kadar olan obalarda bir, 30'dan fazla olanlarda iki öğretmen görevlendirilecekti. Görevlendirilecek öğretmenlerin seçiminde de zayıf ve yorgun olanlar tercih edilecekti. Böylece obalar, hem öğrenciler hem öğretmenler için yararlı olacaktır.
- Obaların idaresi; bir komisyon tarafından yürütülecekti. Bu komisyon; Hükümet veya Belediye doktoru; Milli Eğitim Müdürlüğü'nden, Belediye'den ve Halk Partisi'nden seçilmiş birer kişi ve kampın kurulduğu köyün muhtarından oluşacaktı. Komisyonun başkanlığını vilayet merkezlerinde sağlık müdürleri, ilçelerde ise kaymakamlar yapacaklardı.
- Komisyonunun en önemli görevi Azat Obalarının erzak gereksinimini sağlamaktır ve bunun için özel idareler ve köy bütçelerinden Azat Obalarına ayrılmış paralar kullanılabilirdi. Ayrıca obaya bir gramofon ve yeteri kadar hamak sağlamak da komisyonların görevleri arasındaydı. Obalar için gerekli erzaklar tamamlandıktan sonra ilgili obanın bağlı olduğu köydeki "Köy İhtiyar Heyeti", bunları toplayacak; miktar ve cinslerini yazarak Azat Obalarının öğretmenlerine bildirecekti. Bu erzaklar köyde uygun bir odada muhafaza edilecek, bu odanın kapısı obadaki öğretmenin mührü ile mühürlenecekti (Umumi Müfettişliğin 4 Numaralı Bildirimi; Aktaran: Burgaç, 2011: 657).

Trakya Azat Obalarında, günlük program aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

SAATLER	YAPILACAK İŞLER
08.00 – 09.00	Uyanma, tuvalet, kahvaltı
09.00 – 11.00	Hafif Oyunlar
11.00 – 13.00	Öğle Yemeği
13.00 – 17.00	Eğlence, öğle uykusu, ikindi kahvaltısı
17.00 – 19.00	Hafif Oyunlar
19.00 – 20.00	Akşam Yemeği
20.00 – 22.00	Okuma, monolog (güldürü), uyku

İzmir Çocuk Kampları programı ise şu şekilde yapılmıştır: 08 – 09 /Kalkma, yıkanma, temizlik, kahvaltı, 09 – 10: Zihni faaliyet, 10 – 11 : Hafif Oyunlar, 11 – 13 : Yemek İstirahatı, 13 – 16: Uyku, 16 -17: Yıkanma, kahvaltı ve istirahat, 17 – 18: Hafif oyunlar, 18 –19: Müzik ve konuşmalar, 19 – 20: İstirahat, 20 – 21:

Yemek ve istirahat, 21- 22: Muhtelif mevzular üzerine konuşmalar faaliyeti, 22: Yatmak. Görüldüğü gibi her iki günlük program aynı sistemde hazırlanmıştı (Tunçyürek,1938: 9).

Bu obalar sayesinde köylü çocuklara aşağıda sıralanmış özellikler kazandırılmak istenmiştir:

- Kendi işlerini kendilerinin görmesi,
- Sözde, harekette, işte neşe ve serbestlik,
- Bilgi ve görgü,
- Temizlik ve düzen,
- Çatal ve bıçak kullanabilmek,
- Yatak düzeltmek,
- Elbise giymek, çamaşırlarını düzenlemek,
- Mendil düzeltmek ve ütölemek,
- Yırtık ve sökülük dikebilmek,
- Elbirliği ile iş yapmak,
- Arkadaşlık ve kardeşlik sevgisi,
- Toplu yaşama ve eğlence zevki,
- Boş zamanları değerlendirebilme.

Trakya Köy Kalkınması Programı çerçevesinde 1936'da azat aylarında (Haziran-Eylül) Trakya'nın 4 vilayetinde 16 yerde 500 çocuk için Azat Obaları açılmıştır. Buralara köylerde okullarına devam eden fakir ailelerin çocukları alınmıştır. Bu çocuklar iyi yedirilmiş, giydirilmiş ve sağlıklı koşullarda yaşamaları sağlanmıştır. (Göktaş, 2012: 136).

SONUÇ

Trakya Azat Obaları, Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik'in hayata geçirdiği bir uygulamadır. Kazım Dirik bu çalışmayı, İzmir Valiliği döneminde "Çocuk Kampları" adıyla gerçekleştirmiştir. Alman Kinderheim modelinden esinlenen çalışmada, bölgede yaşayan yoksul ve sağlık sorunları olan çocuklara ulaştırılması hedeflenmiştir.

Birçok Avrupa ülkesinde uygulamaya konulan gençlere yönelik çalışmaların bir örneğini oluşturan Azat Obaları, ne yazık ki yaygınlaştırılamamıştır. Karatay (2007: 189) yaz kampları uygulamalarının ulusal düzeyde uygulamaya konulmak istenmesine karşın, yerel düzeyde kaldığını vurgulamıştır.

Kazım Dirik, açılan kampları sık sık ziyaret ederek, çocuklarla bir araya gelmiştir. Konuyla ilgili halka bilgi verilmesi amacıyla gazeteciler kamplara davet edilmiş ve broşürler çıkarılarak, kamp hayatı ile ilgili fotoğraflar yayınlanmıştır.

Azat Obaları; zayıf çocuklara kilo aldırmayı hedeflemiştir. 1938 yılı verilerine göre 14 Azat Obasında 610 çocuğa ulaşılmıştır. Bunlardan sadece 33'ü aynı kiloda kalırken, diğerlerinin tamamı en fazla 8 kilo olmak üzere kadar değişik düzeylerde kilo almıştır (Trakya'da Azat Obaları, 1938). Azat Obası çalışmaları ile çocuklara ulaşılmış, köylünün desteği sağlanmış, kamptan yararlanmak isteyen öğretmenlere öncelik tanınmıştır. Kamp sonrası çocuklara ihtiyaçları olacak, yaşamlarında kullanabilecekleri alışkanlıklar kazandırılmaya çalışılmıştır. Özellikle ağır sporlardan kaçınılmış, çocuklara müzik, ront, müsamere çalışmaları yaptırılmıştır.

II. Dünya Savaşı öncesinde gerek Dünya'da ve gerekse ülkemizde yaşanan ekonomik sıkıntıların artması ve birçok mal kaleminde tasarrufa yönelmenin doğal sonucu, Azat Obalarının faaliyetlerinin sonlandırıldığı düşünülmektedir. Kazım Dirik'ten sonra İzmir'de sürdürülen Çocuk Kamplarının da aynı dönemlerde tarihe karıştığı görülmektedir.

Sosyal hizmetin kilometre taşları arasında yer alan, "Trakya Azat Obaları"nın eğitim, sağlık ve sosyal hizmet çalışmaları açısından önemi tartışılmazdır. Dileğimiz konunun üniversite ve araştırmacılar tarafından derinlemesine incelenmesi ve sözlü tarih çalışmalarının yapılarak, oba yaşamının gün yüzüne çıkarılmasıdır.

KAYNAKÇA

Afetinan, A. (1978). *Cumhuriyetin 50. Yılı İçin Köylerimiz*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Azat Obaları. Trakya Umumi Müfettişliği Köy Bürosu, Yayın Serisi 21.

Bali, R. N. (2013). *1934 Trakya Olayları*. (Genişletilmiş 3 Baskı). İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Batı, Y. (2008). *Genaral Kazım Dirik ve Trakya Umum Müfettişliği*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Bulut, T. (2007). *Cumhuriyet'in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları (1936-1950)*. ÇTTAD VI(14).

Burgaç, M. (2010). *Trakya Umumi Müfettişliği*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Burgaç, M. (2011). *Cumhuriyet Döneminde Trakya'da Örnek Bir Sağlık Kampı Uygulaması: Azat Obaları*. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(81).

Çavuşoğlu, T. (2008). *İzmir Yaz Kampları Uygulaması (1934)*. *SHÇEK İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Bülteni*. Ocak, 4.

Çavuşoğlu, T. (2010). *İzmir Çocuk Kampları. Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetler Sorunlar ve Çözümlerimiz*. Ankara: Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri SendikasıYayını.

Dirik, O. (1998). *Babam General Kazım Dirik ve Ben*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A. Ş.

Dirik, K. D. (2008). *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik*. Bandırma Vapuru'ndan Halkın kalbine. İstanbul: Güner Yayınları.

Göktaş, S. (2012). *Trakya Umumi Müfettişliğinin Köycülük Politikası*. Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Günver, G. (2004). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halkçılığa Doğru İzmir'de Çocuk Kampları. *Bilgi ve Bellek İstanbul Bilgi Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Çalışmaları Dergisi*, 1 (1).

Gürsel, Ö. (2006). *Komutan ve Bürokrat Olarak Kazım Dirik*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet Döneminde Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Menaf, T. (2007). "1934: Devletçilik İçin Örgütlenme Yılı" Açıklamalı Yönetim Zamanı Dizini 1919-1939, (Ed. Birgül A. Güler), A.Ü SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Sakar, L. E. (2007). *Atatürk'ün İzmir'i Bir kentin Yeniden Doğuşu*. Behçet Uz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tabak, S. (2008). Kazım Dirik Paşa (Askeri, Mülki Hayatı ve Şahsiyeti). Çorum: Karam Araştırma ve Yayıncılık.

Tunçyürek, S. (1938). Kinderhayım Çocuklar Obası. *Fikirler*, (8)165.

Trakya Azat Obaları. Trakya Umumi Müfettişliği Köy Bürosu Yayın Serisi 84.

Azat Obaları. (1937). *Trakya Dergisi*, 2 (12).

Trakya'nın 5 Yıllık Köy Kalkınma Programı. (1936). İstanbul: Devlet Matbaası.

Türkmen, M. (2013.) Erken Cumhuriyette Beden Eğitimi ve Sporun İdeolojik Temelleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/6.

Umumi Hıfzısıhha Kanunu. (1930). T. C. Resmi Gazete, 1489, 6 Mayıs 1930.

Üstel, F. (2004). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Varlık, M. B. (2010). *Umumi Müfettişler Toplantı Tutanakları-1936*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldız, N. ve Yıldız, E. (2012). Mübadele Meselesi ve Cumhuriyet Dönemi Kalkınma Politikası. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1).

Yılmaz, G. A. (2013.) Devlet Kapasitesi ve Umumi Müfettişlikler Altyapısal İktidarın Yerelde İnşaası. *Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Dergisi*, 1 (1).

“SOSYAL PEDAGOJİK AİLE YARDIMI”: ÇOCUĞUN AİLE İÇİNDE BAKIMINI DESTEKLEYEN BİR SOSYAL HİZMET YAKLAŞIMI

Canfes METİN¹

ÖZET

Toplumsal değişimin bir sonucu olarak günümüzde aile yapısı ve aile içi ilişkiler değişim süreci yaşamaktadır. Bu değişimle birlikte ailenin ve çocuğun sorunları da çok yönlü olarak artış göstermektedir. Sosyo-ekonomik, psikolojik ve kültürel kaynaklı ailevi sorunlar, çocuğun sağlıklı koşullarda gelişimini tehdit etmektedir. Bu değişen yaşam koşulları Almanya’da, çocuğun aileden koparılmadan bakımının sağlanması için yöntemlerin geliştirilmesini, yeni yasaların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. 1991 yılında koruyucu ve önleyici bir yöntem olarak ise sosyal pedagojik aile yardımı geliştirilmiştir.

Sosyal pedagojik aile yardımı, yurt bakımına alternatif olarak geliştirilen gezici, koruyucu bir hizmet niteliği taşımaktadır ve aileyi çocuğun bakımı ve eğitimi konusunda desteklemeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Burada amaç, belirlenen 1-2 yıllık süre içinde aile sisteminin işlevselliğini artırmak, kendi kendilerine sorunlarını çözmeleri konusunda teşvik etmektir. Sosyal çalışmacı, aileleri belirlenen sürelerde düzenli ziyaret ederek, aileye danışmanlık hizmeti sunmaktadır. Ebeveynleri sorumlulukları ve görevleri konusunda güçlendirerek, sorunlarıyla baş edebilme yeteneklerinin geliştirilmesi sağlanmaktadır. Almanya’da bu hizmetten yararlananlar arasında göçmen kökenli, yoksul ve çok çocuklu aileler çoğunluktadır. Bu yaklaşım, uygulanmaya başlandığı 1991 tarihinden bu yana, çocuk koruma önlemleri konusunda etkili bir yöntem olmuştur. 2011 yılında 43.390 üzerinde aile ziyaret edilerek birebir bir hizmet sunulmuştur (Bundeszentrale für politische Bildung -Alman Federal Siyasi Merkezi, 2013). Almanya’da uygulanan bu sosyal hizmet yaklaşımının, Türkiye’de çocuk koruma politikalarının oluşturulması ve uygulaması konularında örnek bir yaklaşım teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Aile yardımı, Çocuk koruma yaklaşımı

GİRİŞ

Siyasal, ekonomik, teknolojik ve kültürel alanda yaşanan sosyal değişimin bir sonucu olarak toplumlarda aile yapısı ve aile içi ilişkilerde değişim süreci yaşamaktadır. Bu değişimle birlikte günümüz toplumlarında ailenin ve çocuğun sorunları da çok yönlü olarak artış göstermektedir. Sosyoekonomik,

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, Köln Üniversitesi.

psikolojik ve kültürel kaynaklı ailevi sorunlar, çocuğun sağlıklı koşullarda gelişimini tehdit etmektedir. Bu değişen yaşam koşulları Almanya’da, çocuğun aileden koparılmadan bakımının sağlanması için değişik yöntemlerin geliştirilmesini ve yeni yasaların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. 1991 yılında çocuğun ihmali ve istismarını önlemek için ve çocuğun aile içindeki refahını koruyucu önlemlerle sağlamak için sosyal pedagojik aile yardımı tarafından geliştirilmiş ve yasal düzenlemeye kavuşturulmuştur.

Almanya’da bu hizmetin hedef kitlesini göçmen kökenli, yoksul ve çok çocuklu aileler ile parçalanmış aileler oluşturmaktadır. Alman Federal İstatistik Dairesi'nin Yabancılar Kayıt Merkezi (AZR) verilerine göre, **81,9 milyonluk** nüfusa sahip Almanya'da (2012 yılı itibarıyla) toplam 16,3 milyon (20%) yabancı kökenli nüfus yaşamaktadır. Bu yabancı kökenli nüfusun 2,7 milyonunu Türkiye kökenliler (%18,3) oluşturmaktadır (Mediendienst Migration, 2013). Almanya’da işsizlik oranı % 6,6 dır. Türkiyeliler arasında işsizlik oranı ise % 21,5’dir.

Çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip Almanya’da Türkiye kökenli ailelerin karşılaştıkları ve baş etmeye çalıştıkları sorunlar dil, kültürel farklılıklar, ekonomik sorunlar, eğitim stiline farklılığı, sosyal dışlanma, eğitim ve öğretim alanındaki sorular ve bürokratik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu çok yönlü problem sarmalında çocuklar ve gençler anlaşılamamakta ve çocuk refahı tehlikeye girmektedir. Almanya’da sosyal pedagojik aile yardımı ile aileler, çocuk bakımı ve çocuk eğitimi konusunda desteklenerek ve bilinçlendirilerek, çocuğun korunma sistemi sağlanmaktadır.

1. Sosyal Pedagojik Aile Yardımının Yasal Dayanağı

Aileyi destekleyici ve çocuğun korunmasını hedef alan sosyal pedagojik aile yardımının yasal düzenlemesi Almanya’da 1991 yılında gerçekleşmiştir. Yurt bakımına alternatif olarak geliştirilen gezici, eğitici, koruyucu bir hizmet niteliği taşımaktadır. Aile yardımı, ilk olarak 1969 yılında Berlin şehrinde gene ilk olarak yurt bakımına alternatif bir eğitim biçiminde ortaya çıkmıştır (Schattner, 2007: 595). Aile yardımının sosyal pedagojik yaklaşım çerçevesinde ele alınması 1973 yılından sonra olmuştur. 1991 yılında ise yürürlüğe giren Alman Çocuk ve Gençlik Yardım Kanununda detaylı olarak tanımlanarak yasal bir geçerlilik kazanmıştır. Bu yasal düzenleme, Almanya’da çocuk refahının sağlanması bakımından Çocuk Koruma Hizmetlerinin bel kemiğini oluşturur.

Sosyal pedagojik aile yardımı, Alman Sosyal Güvenlik Yasasının (SGB VIII) Çocuk ve Gençlik Yardım Kanunun (KJHG) 31. maddesine dayanarak yürütülen bir sosyal hizmet yardım şeklidir. Bu maddede yardım şu şekilde tanımlanmaktadır: Ebeveynler çocuk yetiştirmedeki görev ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirilir, birebir danışma ve refakat hizmeti sunularak desteklenir. Sosyal pedagojik aile yardımı ile aileye, günlük yaşamdaki güçlüklerin üstesinden gelebilmesi, acil sorun ve krizlerin

aşılması için yardımda bulunulur. Resmi daire ve kurumlarla olan bağlantılarda birebir eşlik edilir ve destek sağlanır. Bu yardım türü, ailenin aktif katılımını ve işbirliğini şart koşar. Sosyal pedagojik aile yardımı, ailenin ve aile fertlerinin kendine özgü sorunlarına ve kaynaklarına odaklanır ve çoğunlukla ailenin özel yaşam alanında gezgin (Geh-Struktur) bir hizmet olarak yürütülür. Uzman bu hizmeti, önceden belirlenen zaman çerçevesinde aileleri evlerinde ziyaret ederek gerçekleştirir (Bundesministerium für Familien, Frauen, Senioren und Jugend, Sozialpädagogische Familienhilfe- Aile, Kadın, Yaşlılık ve Gençlerden Sorumlu Bakanlık,2013).

2. Sosyal Pedagojik Aile Yardımının Amaçları

Sosyal pedagojik aile yardımı, psiko-sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları olan ailelere yönelik bir yardım hizmetidir. 'Kendi kendine yetebilme' becerisini destekleme ilkesiyle hareket eder. Bu yardımın amacı, belirlenen 1-2 yıllık süre zarfında aileye çocuk yetiştirme konularında destek sunmak, kendi sorunlarıyla baş edebilme yetilerini geliştirmeleri için danışmanlık ve rehberlik etmek, bu yolla aile sisteminin işlevselliğini artırmaktır. Ebeveynleri anne-babalık ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirmenin yanı sıra, tüm aileye Almanya'daki yaşam koşulları ve onun getirdiği problemlerle mücadele etme konusunda da birebir destek sağlanmaktadır. Mevcut olan bireysel yeteneklere ve olanaklara odaklanarak bireysel yeterliliklerin geliştirilmesine destek sağlamak ön plandadır.

Sosyal pedagojik aile yardımı, yurt bakımına alternatif olarak geliştirilen gezici, koruyucu bir hizmet niteliği taşımaktadır. Uzmanlar yardımı, aileleri evlerinde ziyaret ederek gerçekleştirmektedirler. Burada günlük yaşamın getirdiği karmaşık ve çetrefilli sorunlar söz konusu olduğundan, sosyal pedagojik aile yardımının yaklaşımı da çok boyutlu olmak zorundadır. Yani destek, aile sisteminin tamamını kapsayan bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştirilmelidir. Sorunların çözümünde ailenin ve aile bireylerinin sosyal, ekonomik, bireysel ve kurumsal imkânları ve kaynakları devreye sokulmaktadır. Mesleki deneyimler göstermektedir ki; her ailenin ve her bireyin gözden kaçırdığı, önemsiz saydığı bir özelliği aktif hale geçirildiğinde, çözüm sürecine dahil edildiğinde ailenin işlevselliği artmaktadır. Bu da ileride aile sisteminin bağımsız olarak işlemesini sağlamaktadır. Sosyal pedagojik aile yardımının amacı, ailenin çocuk yetiştirmedeki işlevselliğini tekrar kazanması ve çocuğun refahının güvence altına alınması doğrultusunda belirlenir. Söz konusu amaçlar aşağıdakileri kapsamaktadır:

- Çocukların bakımını güvence altına almak,
- Sosyal uyum (entegrasyon) konusunda destek sağlamak,
- Çocukların isteklerine ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmak,
- Kendi yeteneklerine ve değişim iradesine duyulan güveni artırmak,
- Aile bireyleri arasındaki iletişimi, aile sisteminin sosyal çevre ile arasındaki iletişimi ve etkileşimi iyileştirmede destek sunmak,

- Ailenin maddi kaynaklarını güvence altına alması konusunda destek olmak,
- Dışlanmışlık durumundan kurtulmak için güvenilir bir sosyal ağı oluşturmak,
- Sağlık, hijyen ve sağlıklı beslenme konusunda bilinç oluşturmada yardımcı olmak,
- Ailenin günlük yaşamına belirli bir yapı ve düzen kazandırmak,
- Aile ve aile bireylerinin sorun çözme yeteneğini güçlendirmek ve kendilerini gerçekleştirmelerini desteklemek,
- Çocuk eğitiminde ebeveynlerin sınırlar ve kurallar koyma yeteneğinin geliştirilmesine yardımcı olmak (ebeveyn-çocuk ilişkileri),
- Aileye destekleyici olanakları göstererek kuruluşlar, kurumlar ve resmi daireler ile işbirliğinde refakat etmek (okul, anaokulu, iş ile ilgili resmi kurumlar vs.),

Sosyal pedagojik aile yardımı, ebeveynlere sağladığı çok yönlü yardımlarla çocukların yaşam koşullarını iyileştirmekte ve bu sayede çocukların gelişimine de yardımcı olmaktadır. Ailenin ve çocuğun bilinçlenmesi ve sağlıklı gelişmesi çocuğun ihmalini ve istismarını önleme açısından önemli bir adım teşkil etmektedir.

3. Alman Gençlik Dairesi ve Sosyal Hizmet Müdürlüğü (ASD-Allgemeiner Sozialer Dienst)

Bu aile yardımı, Almanya’da belediyelerin Gençlik Daireleri aracılığıyla müracaatçılara ulaşmaktadır. Gençlik Dairesi (Das Jugendamt), korunmaya muhtaç çocuk, genç ve ailelere koruyucu, önleyici, eğitici, rehberlik ve rehabilite edici danışmanlık hizmetlerini çocuk koruma kanuna (KJHG) dayanarak koordine eden bir sosyal hizmet birimidir. Sosyal Hizmet Müdürlüğü (ASD) ise gençlik dairesinin alt kurumu olarak yasal çerçevede çocuk refahını ve ailenin çocuk yetiştirme fonksiyonunu kontrol eder ve destekler. Sosyal pedagojik aile yardımının yasal doğrultuda planlanmasından, uygulanmasından ve kontrol edilmesinden sorumludur. Çocuğun refahı tehlikeye girdiğinde, çocuğun her türlü istismarı söz konusu olduğunda anında harekete geçip müdahale etmek zorundadır.

4. Hedef Kitle

Sosyal pedagojik aile yardımına ihtiyaç duyan ya da bu yardımın gençlik daireleri tarafından zorunlu tutulduğu hedef kitle geniş bir yelpaze yayılmaktadır. Dışarıdan göç alan bir Avrupa ülkesi olan Almanya’da göçmen aileler, bu yardımın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu göçmen kökenli aileler arasında 50 yılın üzerinde Almanya’da yaşayan ve bu ülkeyi yeni vatanları olarak seçen Türkiye kökenli aileler çoğunluktadır. Göçmenliğin getirdiği sorunsal sarmala daha bir çok sosyal, ekonomik, politik ve kültürel faktörler de eklenmektedir. Mesela aile sisteminin boşanma oranlarının artışıyla birlikte farklı bir yapı aldığı görülmektedir. Parçalanmış ailelerden gelen çocuk ve gençlerin daha fazla ihmal ve istismara maruz kaldıkları bilinmektedir. Aile içi ilişki ve iletişim bozuklukları (ebeveyn/çocuk,

eş), sosyal dışlanmaya maruz kalma, bağımlılık, kronik ve psikolojik hastalıklar, suçluluk, aile içi şiddet, okula gitmeyi reddetme, evden kaçma, gelişim bozuklukları, okuldaki saldırgan davranışlar, öğrenmede zorlanma, borçluluk hali gibi geniş kapsamlı sorunları olan aileler bu sosyal hizmet yardımının hedef gurubunu teşkil etmektedirler.

5. Yardım Planının Uygulanması (Hilfeplanverfahren) ve Yardım Planı Toplantısı

Çocuğun istismarına dair bir şikayet durumunda Sosyal Hizmet Müdürlüğü, çocuğun ailesiyle hemen bağlantıya geçer. İstismarın boyutu incelenir ve yardım şekli belirlenir. Yardım çocuğun aile içinde bakımının desteklenmesi yönünde olduğunda, söz konusu yardım biçimi sosyal pedagojik aile yardımıdır ve ailenin kültürel ve etnik yapısına, isteklerine bakılarak aileye uygun sosyal hizmet uzmanı belirlenir.

Ailenin, Sosyal Hizmet Müdürlüğü ve sosyal pedagojik aile yardım uzmanının katıldığı 'Yardım Plan Görüşmesi' gerçekleşir. Bu görüşmede yardım şekli, yardımın süresi, ailenin sorunlarının çözümü doğrultusunda yardımın amaçları, uzmanın görev alanları konuşulur, belirlenir ve tutanak tutulur.

Bu Yardım Plan Görüşmesi SPAY-uzmanının her 3 ayda, 6 ayda ve ya 12 ayda bir hazırladığı raporlar doğrultusunda tekrar yapılır ve belirlenen amaçların çocuğun refahı konusunda başarıya ulaşip ulaşmadığı kontrol edilir ve gerektiğinde uzatılır. Bu görüşmelerde Uzman anahtar role sahiptir. Ayrıntılı olarak yardımın gidişatı, gerekliliği katılımcılar tarafından ele alınır ve değerlendirilir (Baban, 2011, S: 64).

Yardım ne zaman sonlandırılır? Ya artık aile yaşamında çocuk istismarı ve ihmali söz konusu değildir ya da aile, sorunlarının çözümü için tespit edilen amaçlarına ulaşmıştır ve desteğe ihtiyaç duymuyordur. Yardım esnasında çocuk istismarı tespit edilmiştir ve çocuk devlet korumasına alınmıştır ya da aile yeterince işbirliği içerisinde bulunmamıştır.

6. Sosyal Pedagojik Aile Danışmanı ve Görevleri

Son yıllarda bu hizmet alanında göçmen kökenli müracaatçıların çoğunluğu oluşturması nedeniyle, özellikle aynı dili konuşan, aynı kültürel, etnik yapıya sahip sosyal çalışmacılar tercih edilmektedir. Hem ailelerin hem de sosyal hizmet müdürlüğünün tercihi bu yöndedir. Uzun süreli tecrübeler ve çalışmalar göstermiştir ki; sosyal pedagojik aile yardımının daha hızlı ve daha etkin sonuç vermesi için aktif katılımı şarttır. Aktif ve gönüllü çalışmada ailelerin dilinden anlayan, kendi kültürlerinden olan uzmanların görev yapması çalışmanın süresini üretken kılmaktadır. İşte bu aktif katılım ve gönüllülük noktasında sosyal aile yardımı uzmanı aile, sosyal hizmet müdürlüğü arasında anahtar rol oynar ve bu yönde kurum personel politikasından ve yapılanmada yeniliklere gitmiştir. Uzmanların çoğunluğunu % 80 oranla sosyal hizmet uzmanı oluşturmaktadır. Bunun dışında psikologlar, çocuk gelişim uzmanları, anaokulu öğretmenleri, pedagoğlar da SPAY-uzmanı olarak çalışmaktadırlar (Schattner, 2007: 594).

Ailelerle çalışacak uzmanın belirlenmesinde, aileye uygunluğu konusunda, yardım sunacak uzmanın yaşı, cinsiyeti, uzmanlık alanı, etnik kökeni, yaşam tecrübesi dikkat edilen faktörler önemli kriterleri oluşturmaktadır.

Uzman, aileleri belirlenen sürelerde ve amaç doğrultusunda düzenli olarak evlerinde ziyaret eder, aileye kendi sistemi içinde refakat ve rehberlik eder, danışmanlık hizmeti sunar. Görevleri arasında çok çocuklu ailelerin ve boşanmış anne ve babaların yaşamlarını düzenlemelerine yardımcı olmaktan tutun bağımlılık ve aile içi şiddet gibi çocuğun refahını etkileyen sorunların ortadan kaldırılmasında destek olmak vardır. Eğer çocuk ya da genç istismar nedeniyle aileden uzaklaştırıldıysa, sonrasında tekrar ailesine dönmeye zemin hazırlayacak desteği sağlar. Tüm aile bireylerine sosyal kurum ve kuruluşlarla etkin şekilde iletişim kurma olanaklarını gösterir ve kültüre duyarlı çalışma biçimleri sayesinde uyum sağlama (entegrasyona) konusunda destek sağlarlar.

7. Kaynak Odaklı Çalışma Metodu (Ressourcenorientierte Arbeit)

Sosyal pedagojik aile yardımı yaklaşımı, ailelerin karmaşık sorunları nedeniyle, sosyal pedagojik-terapötik yönelimli ve uygulamayı temel alan ve destekleyen bir yöntemi zorunlu kılar. Bu noktada, sosyal pedagojik aile yardımının uygulanışında aile danışmanı ailenin sosyal, bireysel, ekonomik ve çevresel kaynaklarını aileyle birlikte belirler, aileyi bu kaynaklarını farketmeleri ve yaşamlarına uyarlamaları konusunda yol gösterir. Bu desteğin başlangıcında aile bireylerini tek tek, yardımın kendilerine sağlayacağı noktalar konusunda bilgilendirip motive etmek şarttır. İşte motivasyona dayalı bu noktada, aile ile sosyal pedagojik aile danışmanının arasında sağlam bir işbirliğinin ve güveninin oluşması çok önemlidir ve danışma hizmetinin başarıyla sonlanması için çalışmanın bel kemiğini oluşturur. Bunun için aile ve danışman arasında oluşacak karşılıklı güvene dayalı ilişki biçimi, birbirini kabul etme, ailenin değişme isteği ve ailenin birlikte çalışma konusunda kararlılığı bu yaklaşımın olmazsa olmazıdır.

Yardım süresi sınırlı olduğu için, belirlenen sürede ailenin her türlü sosyal, ekonomik, bireysel imkân ve kaynaklarını ortaya çıkarmak ve aile ile birlikte değerlendirip sorunlarının çözümü yönünde aile ve aile bireylerini harekete geçirmek gerekmektedir. Çalışma bu yönde planlı bir biçimde aile bireyleriyle birebir yapılmakta ve kendi sorunlarının çözümü konusunda motive ve teşvik edilmektedir. Amaç ailenin kendi imkan ve kaynaklarına, güçlü yanlarına odaklanmasını sağlayarak, onları ileriki yaşamlarında karşılaştıkları güçlükleri aşmaları konusunda aktif hale getirmek ve kendi kendilerine yetebilmeyi öğretmektir.

SONUÇ

Bu yaklaşım Almanya’da, uygulanmaya başlandığı 1991 tarihinden bu yana, çocuk koruma önlemleri konusunda etkili bir yöntem olmuştur ve Alman Gençlik Daireleri tarafından etkin bir şekilde önemli bir sosyal hizmet yöntemi olarak uygulanmaktadır. Alman Federal Siyasi Eğitim Merkezi’ne göre 2011 yılında 43.390 üzerinde aile ziyaret edilerek birebir bir hizmet sunulmuştur (Bundeszentrale für politische Bildung, 2012: 3). Almanya’da uygulanan bu sosyal hizmet yaklaşımının, Türkiye’de çocuk koruma politikalarının oluşturulması ve uygulamasında örnek bir yaklaşım teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Baban, A., (2011). *Sozial Pädagogische Familienhilfe für Familien aus islamischen Kulturkreisen: Erfahrungen, Sichtweisen und Beobachtungen von und zu betroffenen Familie*. Oldenburg.

Bundesministerium für Familien, Frauen, Senioren und Jugend- Aile, Kadın, Yaşlık ve Gençlerden Sorumlu Bakanlık, 2013. *Sozialpädagogische Familienhilfe* <http://www.bmfsfj.de/doku/Publikationen/spfh/1-sozialpaedagogische-familienhilfe-spfh-begriff-und-forschungsueberblick.html>, Erişim Tarihi: 13.12.2013.

Bundeszentrale für politische Bildung- Alman Federal Siyasi Merkezi, (2011). *Erzieherische Hilfe - Sosyal Hizmet Yardımı*. www.bpb.de/system/files/dokument.../09%20Erzieherische%20Hilfe.pdf, Erişim Tarihi: 12.12.2013.

Mediendienst Migration, (2013). *Bevölkerung*. <http://mediendienst-integration.de/migration/bevoelkerung.html>, Erişim Tarihi: 4.12.2013.

Schattner, H., (2007). Sozialpädagogische Familienhilfe. In: Ecarius, Jutta (Hrsg.), *Handbuch Familie*, 593-609. Wiesbaden.

ÇOCUK İSTİSMARINDA SOSYAL HİZMET BOYUTU

Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ¹

ÖZET

Bu çalışmada çocuk istismarında sosyal hizmet boyutu; iki yönüyle ele alınmıştır. Çalışmada istismara maruz kaldığı bilinen çocuklar ile istismara maruz kaldığı iddia edilen bir başka deyişle istismara maruz kaldığı ihbar edilen çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalesinin nasıl olması gerektiği ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle istismarın sosyal olarak nasıl inşa edildiği üzerinde durulmuş, sonrasında ise yukarıda belirtilen unsurlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk istismarı, Sosyal hizmet müdahalesi, ihbar, suç mağduru çocuk, korunma ihtiyacı.

İSTİSMARIN SOSYAL İNŞAASI

Çocuk istismarında sosyal hizmet boyutu ele alınmadan önce ilk olarak istismar eyleminin toplumda nasıl inşa edildiği üzerinde durulacaktır. Her toplumsal olgu gibi istismar da sosyal olarak inşa edilmektedir. İstismara ilişkin olarak sosyal inşanın ise uygulamaları etkileyen bir boyut olarak ele alınması elzemdir.

İstismara ilişkin sosyal inşamız bizi hangi eylemlerin yapılmasının meşru hangilerinin ise yapılmasının meşru olmadığı konusuna yöneltmekte, dolayısıyla uygulamaları ve alternatif sosyal hizmet müdahalesini de şekillendirmektedir. Çocuk refahı alanında çalışan meslek elemanları “istismarı” sosyal olarak nasıl inşaa etmektedir? Örneğin; çocuğunu sistematik olarak döven ve hastanelik eden bir ebeveyne ilişkin çocuk refahı alanında çalışan bir meslek elemanının algısı çocuğun koruma altına alınması, çocuğun ve ailenin alternatif sosyal hizmet müdahalesinden yararlanmasını gündeme getirirken, bir çocuk yetiştirme yöntemi olarak çocuğuna ara sıra tokat atan ebeveyne ilişkin algı meslek elemanlarınca daha edilgen ve kabul edilir veyahut üzerinde durmayı gerektirmeyecek bir eylem halini alabiliyor mu?

Bu bağlamda çocuk refahı alanında çalışan kişilerin en temelde hem toplumun istismarı nasıl inşa ettiğini (istismara ilişkin normalleştirme, öfkenin dışavurumu olarak kendini ifade etme aracı, bir çocuk yetiştirme yöntemi olarak çocuğu sindirmeye ve etkisizleştirmeye yönelik bir kolaylaştırıcı olarak) hem

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü.

de bireysel olarak risk analizi yapabilmek için kendisinin “istismarı” nasıl algıladığını keşfetmesi gerekmektedir.

Çocuk refahı alanında çalışan meslek elemanları “şiddete sıfır tolerans” yaklaşımı ile hareket etmiyor ve fiziksel veya duygusal istismarın düzeyine göre karar verme edimi içerisinde hareket ediyorsa, çocuğun gelecekte potansiyel olarak daha fazla istismara maruz kalma riski söz konusu olabilir. Bu noktada çocuğun yaşadığı istismarın her türüne ayrı bir duyarlılık göstermek ve meslek elemanlarının yapacağı müdahalenin çocuğun yüksek iyilik haline katkı sağlamak olarak ele alınması önem taşımaktadır. Çocuğun korunma altına alınması her vakada söz konusu olmayabilir fakat ebeveynle ilişkin bir risk gözlemlendiğinde çocuğun bakım ve korunma ihtiyaçlarının önemli olduğu aileye vurgulanabilir ve olası istismarın çocuğun devlet tarafından korunması konusunu gündeme getireceği aileye ifade edilebilir.

Sosyal İnşaya Dair:

Bazı aileler çocuğa şiddetin hiçbir türünün ve düzeyinin uygulanmaması noktasında duyarlı olsalar da birtakım aileler küçük çocuklara şiddet uygulama konusunda çocukların fiziksel yapıları paralelinde güç kullanmayı uygun görebilmektedirler. Bu düşünce pratikte küçük çocuklara uygulanan şiddetin çocuğun hassas ve daha incinebilir bölgelerine değil çocuğun daha az hasar görebileceği yerlerine uygulanması ile yerini bulmuştur (Erükçü, 2013). Yani istismar toplumda form değiştirerek daha çok kabul edilebilir hale de getirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin; küçük çocuklardan beklenmeyecek ve uygunsuz bir davranış söz konusu olduğunda ellerine vurulması, popolarına vurulması gibi.

Özet olarak denilebilir ki; şiddetin fiziksel, sosyal ve psikolojik gelişime nasıl ket vurduğunun toplum tarafından bilinmemesi, yani hem bilgi hem de bilinç eksikliği, toplumda birinin diğerinden üstün olduğu ve ezme ezilme ilişkileriyle var olan ataerkil yapılar, geçmişten günümüze toplum üzerinde etkisini devam ettiren şiddet temalı söylemler dolaylı olarak şiddetin işe yarar ve zor durumda kalındığında başvurulabilecek bir eylem olduğunu söylemekte yani şiddet sosyal olarak inşa edilmekte ve sürdürülmektedir. Aşağıda çocuk istismarında ihbarlar bağlamında çocuğun korunma ihtiyacının değerlendirilmesi konusu ele alınacaktır.

1. İHBAR SONRASI ÇOCUĞUN KORUNMA İHTİYACININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu uygulamalar genellikle istismara ilişkin yapılan ihbarları içermektedir. İhbarın gerçek olup olmadığı bilinmemekle beraber uzmanın yükümlülüğü çoğu zaman istismarın yapıp yapılmadığına ilişkin gerçeği ortaya çıkarmakla ilgilidir. Bu bağlamda çocuğun güvenliğinin ve korunma ihtiyacının değerlendirme süreci başlamaktadır. Uygulamalara bakıldığında ihbar sonrasında sosyal hizmet

uzmanların ve diğer yakın disiplinlerden bazılarının (örneğin; psikolog gibi) ev ortamında sosyal inceleme gerçekleştirdikleri görülmektedir. Sosyal incelemede ise hem gözlemler hem de kişilerle yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler önemli olmaktadır. Örneğin fiziksel olarak istismar edildiği ihbar edilen bir çocuğa ilişkin inceleme sırasında hangi faktörlere odaklanılabilir? Bu faktörler öncelikle çocukla ilgili faktörler sonrasında ise aile ile ilgili faktörlerdir.

Fiziksel istismarı Belirlemek:

Fiziksel istismarı ortaya çıkarmak eğer fiziksel bulgular varsa daha kolay olabilir. Depanfilis ve Salus (2006) eğer bulgular varsa aşağıdaki unsurlara odaklanmanın önemli olduğunu ifade etmiştir:

- Yaraların açıklaması var mı? Bu bağlamda çocuğun yaşı ve yapabilirlikleri ile yaralar arasındaki ilişkiye bakılabilir.
- Yaralara ilişkin açıklama var mı? Açıklama yapmama inkâr ve istismarı gizleme ile bağlantılı olabilir.
- Tıbbi bakımda gecikme var mı? İstismarı açığa çıkarmama nedeniyle tıbbi otoritelerden kaçınma davranışının göstergesi olabilir. Bu kişiler yaraların genellikle kendiliğinden geçmesini beklerler.

Yaralara ilişkin açıklamalar oldukça önemlidir. Öncelikle uzman kendisine şu soruları sormalıdır.

- Çocuk kendisine bunu yapmış olabilir mi? Öyle ki bazen küçük çocuklarda (bu çocukların genellikle ebeveynleri çocuğun kendisini yataktan attığını, yürüteçten düştüğünü vs. söyleyebilirler) bir yetişkinin istismarına maruz kalmış olabilirler. Ağır darp izleri sıradan bir düşmeden rahatça ayırt edilebilir. Uzman çocuğun ebeveynin ifade ettiği sebeple yaralandığına kanaat getirdiyse burada önemli olan şey çocuğun yaralanmasında herhangi bir ihmali olup olmadığıdır. Thomson'ın dediği gibi (2009) çocuk istismarı sıklıkla çocuğun bakımını ihmal eden ebeveynle ilgilidir. Burada önemli olan şey yaralanmanın ebeveynin ihmali ile ilgisi olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu durumda uzman çocuğa sürekli bakan bir kişinin olup olmadığı ve o kişinin bakım becerileri ve daha evvel ihmale bağlı bir yaralanma durumunun olup olmadığını araştırabilir.

Bunun yanı sıra çocuğun fiziksel istismara maruz kalındığı belirlenirken çocuktan edinilen gözlemlerin de büyük önemi vardır. Örneğin; Sheafor ve Horejsi (2006, s. 318); çocuğun elbiseleriyle yaralarını saklama çabası, yaralanmalardan dolayı utanç duyması, yaralanma hakkında konuşmaktan kaçınması (istismara uğramamış çocuklar yaralarını gururla gösterir), yetişkinlere karşı aşırı tetikte olma, korkma, savunmada olma, ailenin beklentilerine aşırı uyumlu olma (Ebeveyni rahat ettirmek için aşırı özen göstermek suretiyle çocuk sakin bir ortam yaratmaya çalışır ve böylece istismarı engellemeye çalışır) gibi gözlemlenebilir davranışların bir fiziksel istismarı belirlemede önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bunun yanı sıra çocuk genel olarak içine kapanık, tedirgin ve saklanma eğilimindeyse istismarın varlığından bir kez daha şüphelenilebilir. Çünkü istismar dışı ve herhangi bir kaza sonucu yaralanan çocuklar yaralarını gururla ve çekinmeksizin gösterme eğilimindedirler. Bu yaralara ilişkin yetişkinlerce yapılan açıklamalar görünen yaralar ile uyumlu değil ise; veyahut farklı zamanlardaki görüşmelerde belirtilen kazaya birbiri ile çelişkili ve farklı ifadelerle yer veriliyorsa da istismarın varlığından bir kez daha şüphelenilebilir.

Çocuk ihmalini belirlemek:

Pek çok istismar vakası çocuğun ihmaline ile ilgilidir. Bu bağlamda çocuğun aile üyeleri tarafından ihmal edilip edilmeme durumunun da dikkatle gözlenmesi gerekmektedir. Depanfilis ve Salus (2006) ebeveynlerin çocuğun özel ihtiyaçlarını karşılama konusunda yeterli olmadığı- örneğin tedavi edilmesi gereken yaralar, ihmal edilen kronik hastalıklar, engellilik vs. gibi özel önem ve destek gerektiren bir faktörün ihmalinin dikkatlice ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra bakıma engel olabilecek faktörler de bilhassa bakım verenin zihinsel yetersizlikleri, ciddi madde kullanımı veya aşırı yoksulluğu varsa önemle ele alınmalıdır. Zira bakım verenin fiziksel ve zihinsel yetersizlikleri çocuğu öreleyebilir ve çocuğun zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasında geç kalınmasına neden olabilir.

Bu değerlendirmeyi yaparken; kişilerin yoksulluktan dolayı tıbbi bakımı erteleme veyahut yapamama durumu da göz önüne alınmalıdır. Yoksa potansiyel bir yoksulu etiketleme durumu söz konusu olabilir. “Tıbbi bakımın gecikmesinde ihmal mi, yoksulluk mu söz konusu? “ sorusunu uzman ele almalıdır.

Cinsel İstismarı Belirlemek:

Depanfilis ve Salus (2006) cinsel istismarı belirlerken aşağıdaki faktörlerin üzerinde durmanın önemli olduğunu ifade etmiştir:

- Kim tarafından rapor edildi? Örneğin boşanmış veya boşanmak üzere olan ebeveynler velayet konuları gündemde olduğu için birbirlerine karşı böyle bir suçlama getirebilirler.
- Çocuk ne söylüyor? Çocuğun ifade ettiği istismar sözcükleri gelişimiyle paralel mi? Çocuk zaman ve yere ilişkin detay veriyor mu?
- Çocuk ne zaman istismar belirtileri göstermeye başladı? Çocuğun ifadeleri spontan mıydı?
- Çocuk istismarı nerede gerçekleştiğini söylüyor? O ortamda gerçekleşmesi mümkün mü? Çocuk aslında cinsellik amacı ile yapılmayan bir temastan bahsediyor olabilir mi?

Bunun yanı sıra uzmanın çocuğun ifadelerinin ona birisi tarafından sözcüklerin öğretildiğini, ezberlettiildiği şüphesi duyup duymadığı da bilhassa önemlidir. Bazen yetişkinler aralarındaki ihtilafı çocukları mağdur ederek sürdürebilirler.

Fakat çocuklar çoğunlukla bu konuda yalan söylemezler ve çocukların söyledikleri de dikkatle ele alınmalı ve yukarıdaki unsurlarla değerlendirilmelidir.

Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında ise, adli tıp raporunun özellikle mahkemeye intikal eden süreçlerde alındığı görülmektedir. Fakat fiziksel muayenenin çocuğu da örseleyen yanı şüphesiz ki mevcuttur. Fiziksel muayenenin yapılması gerektiği durumlarda Herman (1997) çocuğun tekrar tecavüze, istismara maruz kaldığı hissini yaşamaması için muayeneyi gerçekleştiren doktorun hassas davranması ve kendisini yönetebileceğini, durmak istediği yerlerde dur demesinin yerinde olacağını söylemesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Fiziksel muayeneden önce çocuğun rızasının alınması ve fiziksel muayenenin alınmasının neden gerekli olduğunu açıklanması bilhassa önemlidir.

Duygusal İstismarı Belirlemek:

Depanfilis ve Salus (2006) özellikle ebeveynlerin sık sık yapmış oldukları eylemlerin- örneğin çocuğu terk etmeyle tehdit etme, çocuktan gelişimi paralelinde olmayan işler talep etme vs. gibi faktörlerde bilgi almanın önemli olduğunu vurgulamıştır.

Duygusal istismar hakkında çocukta strese bağlı görülen saç kıran, altını ıslatma davranışı, çocuğun normal zamanlarda mutsuz üzgün ve ilgisiz görünmesi, okul aktivitelerine ilgisizlik vs. gibi davranışlar ipucu verebilir. Bu bilgiler hem okuldaki personellerden hem de komşulardan edinilen gözlemler olabilir.

2. İSTİSMARA MARUZ KALMIŞ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Çeşitli resmi kayıtlar -örneğin; kişinin epikrizi (sağlık raporu), adli tıp raporu, darp raporu, mental retardasyon oranı (zekâ geriliği) bilgisini içeren raporlar gibi istismar mağduru bireyin korunmaya muhtaçlık durumuna ilişkin çeşitli bilgiler vermektedir ve istismarın gerçekleştiğine dair bir kanıt sunabilmektedir.

Eğer istismar kanıtlanmışsa mağdurun kimden korunacağı da netleşmiş olur. Böyle durumlarda sıklıkla faille ilgili hukuki süreçler söz konusu olmaktadır.

Aile İçi İstismar Söz Konusu Olduğunda: Ağır risk gruplarında aile ile yoğun biçimde çalışma, çocuğun riskli ortamdan, aileden alınması, koruma altına alınması, koruyucu aile yanına yerleştirilmesi, evlat

edinme gibi hukuksal sürecin de dâhil edildiği müdahaleler söz konusu olmaktadır (Özbesler ve İçağasıoğlu, Çoban, 2012).

Risk değerlendirmesi önemli ve kapsamlı bir biçimde yapılmalıdır. Örneğin; Duyan ve diğerlerinin ifade ettiği gibi (2008) istismara maruz kalmış bir çocuğun aile ortamından alınması, -istismar ailede bir işleve karşılık geleceğinden- istismarın diğer çocuklara yönelmesi ile sonuçlanabilir. Bu bağlamda değerlendirme yapılırken yalnızca istismar mağdurunun değil, diğer kişilerin ve olası mağdurların da değerlendirilmesi gerekmektedir.

Aile İçi İstismar Söz Konusu Olduğunda Alternatif Seçenekler

- Çocuğun Kurum Bakımına Alınması (5395)
- Evlat Edindirme
- Çocuğun Koruyucu Aile Hizmetinden Yararlandırılması
- Aile Sisteminden Olumlu Değişiklik Sağlandıktan Sonra Ailenin Yanına Döndürme
- Ailenin Danışmanlık Hizmetlerinden Yararlandırılması
- Ailenin Çeşitli Eğitim Programlarından Yararlandırılması

Özellikle aile içinde bir cinsel istismar durumu söz konusu olduğunda istismarı gerçekleştiren kişiye cezai yaptırım söz konusu olmaktadır. İstismarcının evin gelirini temin eden kişi olması durumunda ailede ekonomik desteğin azalışı da olabileceğinden diğer aile üyelerinin ve mağdurun yalnızca psiko-sosyal değil; ekonomik anlamda da desteklenmesi önem taşımaktadır. Yukarıda ele alınan seçenekler her bir istismar vakasında ayrı ayrı ele alınmalıdır. Zira çocuğun gereksinimleri ve aileye olan ihtiyacı da göz önünde bulundurulmalı, ailedeki riskler “çocuğun yararı” gözetilerek değerlendirilmelidir. Son kararı uzman vermesine rağmen, çocuğun -eğer kendini ifade edebiliyorsa- beklenti ve talepleri de göz önüne alınmalıdır. Örneğin; çocuğun koruyucu aile uygulamasından yararlandırılmasına karar verilmişse çocuğun öz aile ile görüşmesi sağlanabilir (koruyucu ailelerin böyle bir sorumluluğu da bulunmaktadır). Çocuğun öz ailesi ile iletişimine -ailedeki koşullar imkan tanıdığı sürece- izin verilmesi önemlidir. Bunun yanı sıra çocukla ilgili verilecek her kararda çocuğun görüşü ve özellikleri dikkate alınmalı ve ağır riskli durumlarda çocuğun aileden ayrılmayı istemediği durumlarda bu karar çocuğa çocuğun anlayabileceği şekilde ifade edilmelidir.

Aile Dışı İstismar Söz Konusu Olduğunda

Eğer çocuğa yönelik istismar aile dışındaki bir birey tarafından gerçekleşmişse çocuk aile içinde aileyle beraber desteklenmektedir.

Aile içi ya da dışı istismarda değerlendirme süreci oldukça önemlidir. Değerlendirme çocuğun ve ailenin psikolojik ve sosyal ihtiyaçları bağlamında ele alınmalıdır. Değerlendirme yapılırken; istismara ilişkin olarak istismarın ne kadar süredir uygulandığı, uygulanma sıklığı, çocuğun tepkileri (normalleştirme, kaçınma, öfke) göz önüne alınmalıdır. Risk değerlendirmesi yapılırken riskin hem istismar hem çocuk hem de istismarcı özelinde ele alınması gerekmektedir. İstismara ilişkin olarak; istismarın ne kadar süredir uygulandığı ve uygulanma sıklığı, istismarın fiziksel ve duygusal belirtileri, çocuğun bakımını sağlayan kişinin istismara ilişkin tepki ve açıklamaları önemli iken; çocuğa ilişkin değerlendirme yapılırken ise; çocuğun yaşı (çocuk kendisine yapılanın farkında mı), gelişimsel düzeyi (gelişimi yaşlarıyla paralel mi, gelişim geriliği var mı ve bu gelişim geriliği istismarla ya da ihmalle bağlantılı mı?), fiziksel ve psikolojik sağlığının normal olup olmadığı gibi faktörlerin üzerinde durulması önemlidir.

Aile dışı istismar söz konusu olduğunda aile üyelerinin çocuğu koruyamadığına dair çeşitli suçluluk duyguları da söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda kişilerin suçluluk duygularıyla çalışmak da önemli olmaktadır. Bu gibi durumlarda kişilerin kendi duygularını yönetme becerisi ve sorunlarıyla başa çıkma kapasitelerinin artırılması amacıyla bu kişilerin karşılıklı destek ve etkileşim gruplarında yer alması sağlanarak mezzo düzeyde sosyal çalışma uygulamaları gerçekleştirilebilir.

İstismar mağduru çocuklarla çalışırken ise istismar sonrası her çocuğun potansiyel olarak travmatize olduğu varsayımı ile hareket edilmemelidir. Bu bakış açısı çocuğun güçlerinin ve yapabilirliklerinin önüne geçebilmektedir. Her istismar vakası kendine özgü ve özgün olarak ele alınmalı ve istismar mağduru çocuk ve aile üyeleri ile çalışırken kişilerin mevcut potansiyellerine işaret eden ve bu potansiyelleri destekleyen sosyal çalışma uygulamaları güçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

DePanfilis, D., Salus, M. (2003). *Child Protective Services: A Guide for Caseworkers*. Washington: U.S. Department of Health and Human Services.

<http://www.childwelfare.gov/pubs/usermanuals/cps/index.cfm> , Erişim Tarihi: 11.10.13.

Duyan, V., Sayar, Ö., Özbulut, M. (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

Erükçü, G. (2013). *Farklı Sosyo-ekonomik Düzeyden Gelen Ergenlerin Çocukluk Dönemi Örselenme Yaşantılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Herman, J. L. (1997). *Trauma and Recovery*. New York: Basic Publications.

Özbesler, C., A. İçağasıoğlu Çoban (2012). *İhmal ve İstismar Mağduru Çocuklarla Sosyal Hizmet*. Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları. Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Sheafor, B. W., Horejsi, C. R. (2006). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. Boston: Pearson Education.

Thomson, N. (2009). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmet Anlamak* (B. Yıldırım, B. Hatiboğlu, Eren, Ç. Öngen, E. Beydili, G. Erükçü Akbaş, İ. B. Adıgüzel, S. Akçay, Ö. S. Özateş, Gelmez, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınevi (2013).

FİZİKSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN KATILIM HAKKINA YÖNELİK İHLALLERİN HAK TEMELLİ YAKLAŞIM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gizem ÇELİK¹

Aslıhan AYKARA²

Fulya AKGÜL GÖK³

ÖZET

1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi, yaşama-gelişme, eşitlik-ayrım gözetmeme, çocuğun üstün yararı ve çocuk katılımı olmak üzere dört temel ilke üstüne kurulmuştur. Yaşama, gelişme ve eğitim hakkının tüm çocuklar açısından görece daha çok benimsenip korunduğu, ancak eşitlik-ayrım gözetmeme ve katılım hakkının daha arka planda kaldığı söylenebilir.

Çocuğu birey olarak görmeyen yetişkin bakış açısı, özel gereksinimi olan çocuklar açısından daha da sorunlu bir hal alabilmektedir. Bu grup içinde değerlendirilebilen fiziksel (bedensel, görme, işitme, konuşma) engelli çocuklar, yaşam mücadelelerini katılım hakları göz ardı edilerek sürdürmek durumunda bırakılmaktadırlar. Fiziksel engelli çocukların, bakım, korunma, eğitim gibi temel gereksinimlerini ön planda tutan ve tüm bunların karşılanmasıyla çocuğun tam bir iyilik hali içinde olacağını düşünen ailesel ve toplumsal bakış açısı, katılım hakkını ikincilleştirmekte hatta yok saymaktadır. Bunun sonucunda da engelli çocuklar, yaşamlarının her alanında toplumsal dışlanmaya uğramaktadır.

Fiziksel engelli çocukların uğradıkları katılım hakkı ihlalleri, sosyal hizmetin önemli yaklaşımlarından biri olan hak temelli yaklaşım açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Hak temelli yaklaşıma göre, birey sırf “insan” olduğu için bu haklara sahiptir. Başka bir deyişle, haklar belirli özellikler ya gereksinimler çerçevesinde oluşturulmaz. Bu nedenle söz konusu haklar belli bir gruba ait haklar gibi görülmemelidir. Ayrıca bu haklar bölünemez, paylaşılamaz ve vazgeçilemez haklardır. Bu nedenle, fiziksel engelli çocukların, örneğin yaşama hakkına saygı duyulurken, katılım hakkının göz ardı edilmesi doğru değildir. Bu noktada sosyal hizmet birey, grup, toplum düzeyinde bu hak ihlallerinin ortadan kaldırılması ve hakların geliştirilmesi yönünde uygulamalar gerçekleştirir.

Bu bildirinin konusu, hak temelli yaklaşım çerçevesinde fiziksel engelli çocukların katılım hakkı ihlallerine yönelik sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin bir değerlendirme yapılmasıdır.

¹Öğr. Gör., Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

² Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,

³Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel engel, fiziksel engelli çocuğun katılım hakkı, sosyal hizmet, hak temelli yaklaşım.

ÇOCUK HAKLARI VE ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI

On sekiz yaşının altındaki tüm bireylerin “çocuk” olarak kabul edildiği Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde(1989), yaşama-gelişme (madde 6), eşitlik-ayrım gözetmeme (madde 2), çocuğun üstün yararı (madde 3) ve çocuk katılımı (madde 12) olmak üzere dört temel haktan söz edilmektedir. Bunlardan katılım hakkı, çocukların “kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme (md. 12), düşüncesini özgürce açıklama (md. 13), düşünce, vicdan ve din özgürlükleri (md. 14), dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlükleri (md. 15)” gibi hakları kapsamaktadır. Katılım, ilk bakıldığında çocuğun kendini etkileyecek kararlarda kendi görüşlerini ifade edebilme özgürlüğü olarak algılanmakta ancak kavramın daha derinine inildiğinde, çocuğun kendini etkileyecek bu kararlara dâhil olabilmesi için güçlendirilmesi ve kapasitesinin artırılmasını destekleyen bir süreci de içerdiği görülmektedir.

Sözleşme’nin 12.maddesi her çocuğun kendisini etkileyen her meselede görüşlerini özgürce ifade etme hakkını ve çocuğun yaşına ve olgunluğuna göre bu görüşlere gereken ağırlığın verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. UNICEF Çocuk Hakları Komitesi’nin 2009 yılında gerçekleştirdiği toplantı raporunda katılım kavramının, çocukların süreçlere dâhil edilmesinin yalnızca o ana özgü bir durum olmayıp yaşamları boyunca çocukların kendileri ve yetişkinler arasında çocuklarla ilgili birtakım politika, program ve tedbirler geliştirilirken bir başlangıç noktası olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Bütüncül bir bakış açısıyla çocuğun görüşünün alınması gerektiğine yapılan bu vurgu, çocuğun yaşı ve olgunluk düzeyi göz önüne alınarak gerçekleştirilmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu, çocuğun yaşı ve olgunluk düzeyinin karar verme sürecindeki yeterliliğinden ziyade çocuğun karar sürecinde bir taraf olarak kabul edilmesi ve karar sürecine katılmasıdır. Ancak çocukların, özellikle de dışlanmış ve dezavantajlı gruplara ait çocukların, sözleşmede yer alan tüm haklarının hayata geçirilmesinde çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları belirtilmektedir. Toplumsal cinsiyet, göçmenlik, yoksulluk ve engellikle bağlantılı dezavantajlı durumdaki çocukların, az önce üzerinde durulan yaş ve olgunluk düzeyi durumlarına dahi bakılmaksızın haklarından mahrum bırakıldıkları görülmektedir. Özellikle de başka insan hakları sözleşmelerinde yer almayıp ilk kez Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan katılım hakkının (Akyüz, 2001; BM Çocuk Hakları Komitesi, 2009) bu gruplar açısından daha da sorunlu olduğu söylenebilir. Sadece cinsiyetinden dolayı erkeklerden ayrı görülen ve karar alma sürecine dâhil edilmeyen kız çocukları, kültürel farklılıklarından veya dil yetersizliğinden dolayı görüşleri alınmayan göçmen çocuklar, sosyo-ekonomik yetersizlikleri dolayısıyla çeşitli fırsatlardan yoksun

birakılan/kalan çocuklar ve bazı fiziksel kısıtlılıkları nedeniyle görüşlerine başvurulmayan fiziksel engelli çocuklar aslında katılım haklarını gerçekleştirmelerine engel olan hiçbir durum söz konusu değilken bu haklarından mahrum bırakılmaktadır. Bu da en genel ifadeyle özel durumu ne olursa olsun bir çocuk hakları ihlali hatta insan hakları ihlalidir.

FİZİKSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR VE KATILIM HAKKI

Engelli kavramı, bireysel, sosyal ve toplumsal sonuçları olan bir kavramdır. Özellikle sanayi devriminden sonra engelli kavramı toplumsal hayatta daha sık kullanılmaya başlanmış ve bu dönemden sonra engelliler, dezavantajlı bir grup olarak sosyal politikaların içeriğine girmiştir. Bununla birlikte, toplum yapısının değişmesi, teknolojik ilerlemeler ve sosyal yaşamın getirdiği fiziksel sınırlılıklar sonucunda engelli bireylerin toplumla bütünleşmesi ve sosyal hayata katılımı güç bir hale gelmiştir (Genç ve Çat, 2011).

Geçmişte engelliler yardım edilmesi gereken bireyler olarak nitelendirilmekte iken yardım mantığı bugün yerini hak temelli bakış açısına bırakmıştır. Ancak, kamu kurumlarının eksik ve hatalı uygulamaları, engelli bireylerin ve ailelerinin hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, hak arama konusundaki sınırlılıkları sosyal hayata uyum sağlamalarına engel olmaktadır (Anlı, 2010).

Fiziksel (bedensel, görme, işitme, konuşma) engelli çocuklar, diğer tüm çocuklar gibi katılım hakkı ihlallerine maruz kalmakta, ancak yaşadıkları bu hak ihlalleri diğer çocuklardan daha yoğun olmakta ve süreklilik göstermektedir. Bu noktada, fiziksel engelli çocukların yaşadıkları katılım hakkı ihlallerine, eşitlik-ayrım gözetmeme ilkesiyle çelişen yaklaşımların eşlik ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Fiziksel engelli çocukların katılım hakkı ihlallerine ilişkin temel özellikler; psiko-sosyal etkenler, çevresel etkenler ve sosyo-ekonomik etkenler olmak üzere üç başlık altında sistematize edilebilir.

1. Fiziksel Engelli Çocukların Katılım Hakkını Gerçekleştirmelerinin Önüne Geçen Psiko-Sosyal Etkenler

Fiziksel engelli çocukların katılım hakkını gerçekleştirmelerine engel olan psiko-sosyal etkenler; sosyo-demografik özellikler, engel türü ve derecesine ilişkin özellikler ve engellinin aile ilişkilerine ilişkin özellikler olmak üzere dört başlık altında incelenebilir.

1.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Fiziksel bir engele sahip olmak bir birey için zaten başlı başına oldukça zor bir durumdur. Bu durumun üzerine bir de bu bireyin yaşı, cinsiyeti, aile yapısı ve yaşadığı yerin özellikleri gibi etkenler de eklendiğinde, daha da zor bir hal alabilmektedir.

Çocuk olmak, bireyin toplumsal yaşama katılma, kendisini ilgilendiren konularda söz sahibi olma gibi hakların çoğu zaman önüne geçen bir etken olabilmektedir. Yetişkinlerin sık sık kullandığı "sen küçüksün, karışma" ifadesi bunun bir kanıtıdır. Üstelik bu çocuklar bir de fiziksel bir engele sahip olduklarında, yetişkinlerin onları daha da yetersiz görmeleri mümkün olabilmektedir.

Bunun yanında birçok toplumda, kız çocukları erkek çocuklarına göre daha arka planda kalabilmektedir. Türkiye de bu örneklerden biridir. Örneğin kız çocuklarının eğitim yaşamına fazla özen gösterilmemekte ve hatta okumaları aileleri tarafından engellenmektedir. Kız çocukları fiziksel engelli olduğunda ise, bu durum çoğu zaman bu aileler için rahatlatıcı bir neden, bir bahane olabilmekte ve böylelikle okula gitmelerini sağlayacak hiçbir teşvikte de bulunulmamaktadır. Sosyal yaşamdan da, ailelerin baskısıyla başlarına bir şey gelme riskinin daha fazla olabileceği korkusuyla geri kalmaktadırlar.

Söz edildiği gibi tüm bu engellemelerde ailenin önemli etkisi bulunmaktadır. Aile yapısı ve bakış açısı bu konu üzerinde etkili olmaktadır. Ailelerin bu tutum ve davranışları, büyük ölçüde yaşadıkları yerin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu konulara yönelik bilgi ve bilinç eksiklikleri, gerekli koşulların sağlanamaması ve bunun için gerekli önlemlerin alınmaması, fiziksel engele sahip bu çocukların sosyal, eğitsel, kültürel pek çok olanaktan faydalanamamasına ve dolayısıyla da katılım hakkını gerçekleştirememesine neden olmaktadır. Bu noktada ise, başta ailelerin ve tüm toplumun, bu konuda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi önem taşımaktadır.

1.2. Engel Türü ve Derecesine İlişkin Özellikler

Fiziksel engele sahip çocukların katılım haklarını gerçekleştirmeleri konusunda engellerinin türleri ve dereceleri de etkili olabilmektedir. Örneğin yürüme güçlüğü çeken bir çocuk, sosyal aktivitelere katılmakta sorun yaşarken, çoklu engele sahip bir çocuk diğer birçok haktan mahrum kalabilmektedir. Bunda hem çocuğun sahip olduğu engeller hem de bu konuya yönelik toplumun bakış açısı önemli rol oynamaktadır.

Toplumun bakış açısı, ister istemez çocuğun bakış açısı üzerinde etkiye yol açacak ve böylelikle çocuk kendini pek çok alanda katılımdan geri çekecektir. Kendilik imajına ilişkin yıkıcı etkilerde bulunan bu yaklaşımlar, fiziksel engelli çocuğun herhangi bir karara katılımını bile imkânsız hale getirebilecektir. Oysa bu çocukların gereksinim duydukları cihaz, fiziksel alt yapı olanakları, maddi imkânlar gibi fırsatların onlara sağlanmasıyla katılım hakkından yararlanma düzeylerinin artırılması mümkün olacaktır. Bu imkânların sağlanması esnasında ise görme, işitme, ortopedik tüm fiziksel engelli çocuklara hitap edecek biçimde olmalarına özen gösterilmesi gerekmektedir.

1.3. Aile İlişkilerine İlişkin Özellikler

Ailenin çocuğun engel durumuna yönelik bakış açısı, bilgi ve bilinç düzeyi, engeli olan ve olmayan çocuklarına yönelik tutum ve davranışları, aile içindeki iletişim biçimleri fiziksel engelli çocukların katılım haklarını gerçekleştirmeleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Örneğin Crocker (1981)'a göre ebeveynler ve engelli olmayan kardeş arasındaki açık iletişim yokluğu önemli bir sorundur. Engelli olmayan çocuğun, kardeşinin engel durumuna ilişkin yeterli bilgi ve bilinci kazanmasında ebeveynlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Ancak bu sayede engelli çocuk kendisini aile içinde rahatça ifade edebilecek ve güçlü hissedebilecektir.

Aile içinde kendini değerli hisseden çocuğun ise, toplumda kendisini ifade edebilmesi daha kolay olacaktır. Aksoy ve Yıldırım (2008)'a göre ise ebeveynlerin bilgilendirici tutumları, ailenin yapısı, bilinç düzeyi çocukları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bu nedenle ebeveynlerin aşırı otoriter veya aşırı ilgisiz bir tutum benimsemek yerine demokratik bir tutum benimsemesi gerekmektedir. Aksi takdirde çocuk ya çok düşük benlik saygısına sahip olacak ve hiçbir alanda kendini gösteremeyecek ya da toplumla uyum içinde olmayan aşırı davranışlar sergileyecektir. Her iki durumda da çocuk, engel durumunun etkisinden kendisini kurtaramamış olacaktır. Oysa burada önemli olan, engelli olsun veya olmasın çocuğun kendisini toplumun bir parçası olarak görmesinin ve diğer tüm bireylerle eşit haklara sahip olduğunun farkında olmasının sağlanmasıdır.

2. Fiziksel Engelli Çocukların Katılım Hakkını Gerçekleştirmelerinin Önüne Geçen Fiziksel-Çevresel Etkenler

Birçok toplumda olduğu gibi Türkiye'de de engellilik halen doğal olarak görülen bir durum haline gelememiştir. Fiziksel engelli bireyler, toplum içinde çoğu zaman tuhaf veya acıyan bakışlara maruz kalabilmektedir. Bu bireyler çocuk olduğunda söz konusu durumdan çok daha fazla etkilenmektedirler. Tanımadıkları insanların kendilerine bu şekilde bakmaları, acıyan ya da aşağılayan tutum ve davranışlar sergilemeleri ve bu tür ifadelerde bulunmaları, onların kendilerini toplumdaki birçok alandan geri çekmesine neden olmaktadır. Bu da onlar açısından oldukça büyük bir katılım hakkı ihlali anlamına gelmektedir.

Belirtilenlerin yanında, bu çocukların içinde yaşadıkları çevrenin fiziksel özellikleri de yine onları olumsuz yönde etkilemektedir. Ulaşım konusunda engelleri nedeniyle zaten birçok zorluk yaşayan bu çocuklar, kaldırımlar, merdivenler, trafik, kalabalık gibi etkenler nedeniyle bir kez daha engellenmektedir.

Oysa toplumun, bu bireylere yönelik bilgi ve bilinç kazanması, fiziksel çevre koşullarının geliştirilmesi yoluyla bu çocukların ellerinden alınan katılım haklarını tekrar kazanmaları sağlanabilecektir.

3. Fiziksel Engelli Çocukların Katılım Hakkını Gerçekleştirmelerinin Önüne Geçen Sosyo-Ekonomik Etkenler

Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi fiziksel engelli çocuğun katılım hakkını önemli ölçüde etkilemektedir. Çocuğun gereksinim duyduğu cihazlara, ulaşım olanaklarına, özel eğitim olanaklarına ulaşmada maddi olanaklar etkili olmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan ailelerdeki fiziksel engelli çocukların sosyal ve kültürel olanaklara erişimlerinin nispeten daha kolay olacağı bir gerçektir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin yüksek olmasıyla fiziksel engelli çocuğun katılım hakkını gerçekleştirmesinde her zaman bir paralelliğin olmayabileceğidir. Sosyo-ekonomik açıdan iyi düzeydeki bir aile her ne kadar hizmet ve kaynaklara diğer ailelere oranla daha rahat erişebiliyor olsa da konu fiziksel engelli çocuğun görüş ve düşüncelerini dikkate alma boyutuna geldiğinde ailenin tutumu farklı olabilmektedir. Örneğin; konuşma engelli bir çocuğun piyano kursuna yazdırılması ve buna karar verilirken ailenin çocuğun kararını almaması, her ne kadar çocuğu toplum yaşamına sokan olumlu bir faaliyet olarak görülse de çocuk katılımını uygun şekilde gerçekleştirmeme adına sorunlu bir yapıdadır.

FİZİKSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN KATILIM HAKKI İHLALLERİNE YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARININ HAK TEMELLİ YAKLAŞIM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hak sahipleri ile görev sahipleri arasındaki ilişkiyi düzenleyerek insan haklarını gerçekleştirmeyi amaçlayan hak temelli yaklaşım, dayanağını uluslararası hukuktan almaktadır (Buğra, 2005). Hak temelli yaklaşımda amaç, insanların haklarını yerine getirmektir. Adaletsizliği, eşitsizliği, ihmal edilmişliği ortadan kaldırma hedefinde olan hak temelli yaklaşım, bu hizmeti “hayır” için yapmamakta, o kişinin bu hizmete “hakkı” olduğu için yapmaktadır (Tufan ve Diğ., 2009). Eşitlikçilik, kapsayıcılık, katılımcılık, hak sahipleri (birey, dezavantajlı gruplar) ve yükümlülük sahipleri (devlet, sivil toplum örgütleri, aileler vb) gibi kavramları bünyesinde barındıran hak temelli yaklaşım, sosyal hizmet meslek ve disiplinin sosyal adalet ve insan hakları temelinde yükselen iki önemli değeriyle yakından bağlantılı olan bir yaklaşımdır.

Hak temelli yaklaşımda insan hakları, herkesin sadece insan olduğu için sahip olduğu haklar olarak değerlendirilmektedir (Healy, 2009). Bireylere verilen bu haklar ırk, dil, din, renk ve engel ayrımı yapmadan tüm insanların sahip oldukları haklardır. İnsan haklarına dair tüm ulusal ve uluslararası belgelerde bireylerin sahip oldukları hakların hiçbir ayırım yapılmadan tüm insanlar için geçerli

olduğunun altı çizilmektedir. Bu bağlamda Özgökçeler ve Alper (2010: 35) insan hakları ve sosyal haklar çerçevesinde tüm bireylerin eşit olduğu görüşünden hareketle, “dezavantajlı grupların” da tüm haklardan fırsat eşitliği ilkesine göre yararlanabilmelerine vurgu yapmaktadır.

Hak temelli yaklaşımın engelli bireylere yaklaşımı, benimsediği temel ilkeler çerçevesinde, engelli bireylerin yardım edilmesi gereken zavallı “nesne”ler değil, temel hakları olan, bu haklarının korunması ve geliştirilmesi gereken, korunmadığı ve geliştirilmediği zaman yasalar önünde hak sahibi olan bireyler (Çalık, 2010) olarak gören yapıdadır. Benzer şekilde Anlı (2010: 5) da geçmişte engellilerin yardım edilmesi gereken bireyler olarak nitelendirilmekte olduğunu ancak günümüzde yardım mantığının yerini hak temelli bakış açısına bıraktığını ifade etmektedir. Aksine kamu kurumlarının eksik ve hatalı uygulamaları, engelli bireylerin ve ailelerinin hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, hak arama konusundaki sınırlılıkları sosyal hayata entegre olmalarına engel olmaktadır. Bu bağlamda hak temelli yaklaşım, bireylerin sahip oldukları haklar konusunda bilinçlendirilmesi, bu hakları istemeleri ve korumaları için bireyleri teşvik eder (Aykara, 2010: 52).

Fiziksel engelli çocukların katılım hakkı ihlallerine yönelik hak temelli yaklaşım çerçevesinde şekillenen sosyal hizmet uygulamaları, sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer boyutunda sistemli bir şekilde incelenebilir. Ele alınan konu çerçevesinde sosyal hizmetin bilgi boyutu; sosyal hizmet uzmanının engelli bireylerin özelliklerine ilişkin bilgisi, engelli bireylerin haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuat bilgisi, çocuk hakları bilgisi, çocuklara ve engellilere sunulan hizmet bilgisi, toplumun genel özelliklerine ilişkin bilgisini içermektedir.

Sosyal hizmetin beceri boyutu en genel ifadeyle, sosyal hizmet uzmanının katılım hakkı ihlaline uğrayan çocuklarla çalışırken farklılıklarla çalışma ve ayrımcı uygulamalarla mücadele etme, müracaatçı haklarını savunabilme, ilgili yasal düzenlemelerin, hizmet ve politikaların yapılandırılması yönünde değişim ajanı olma becerisine sahip olmayı ifade etmektedir.

Fiziksel engelli çocukların katılım hakkı ihlallerine yönelik hak temelli yaklaşım çerçevesinde şekillenen sosyal hizmet uygulamalarının diğer boyutunda ise, daha önce üzerinde durulan insanın biricik olması, eşit ve adil yaşama hakkı, kendini ifade etme ve kendini ilgilendiren her tür etkinlikte söz sahibi olma başka bir ifadeyle yaşamına yön verme yetkisini kullanmalarını sağlama gibi değerler yer almaktadır.

Bilgi, beceri ve değer boyutlarını kapsayan sosyal hizmet uygulama düzeylerinden bireylerle çalışma kapsamında, fiziksel engelli çocukların haklar konusunda bilgilendirilmeleri yoluyla güçlendirilmeleri, haklara erişim ve haklarının geliştirilmesine yönelik desteklenmeleri, sorun çözme becerilerinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması, fiziksel engelli çocukların yaşadıkları sosyal çevrenin özelliklerinin belirlenmesi ve sosyal katılımının artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılması

gerekmektedir. Bunların yanı sıra fiziksel engelli çocuğa sahip ailelerin fiziksel engel ve haklar konusunda bilgilendirilmeleri ve farkındalık kazanmaları sağlanmalıdır. Nitekim toplumda çocuklaragörece daha az söz hakkı verilmesi, bu hakkın aile içinde daha fazla göz ardı edilmesine sebep olmakta, bir de çocuk fiziksel engele sahipse çoğu zaman bu haktan bahsetmek olanaksızlaşmaktadır. Bunun tersi olarak, çocuğun katılım hakkını sağlamak amacıyla çocuk adına karar verme de aslında çocuğun katılım hakkını engellemektir. Örnek olarak ailenin fiziksel engelli çocuğun görüşünü almadan, sırf sosyal yaşama katılımını sağlamak amacıyla, piyano kursuna yazdırması verilebilir. Bu örnekte görüldüğü üzere, fiziksel engelli çocuğun sosyal yaşama katılımını sağlamak amacıyla ailenin çocuğu çeşitli faaliyetlere yönlendirmesi ve bunu yaparken çocuğun kararını göz ardı etmesi, bir yönüyle çocuğun katılımını sağlıyor gibi görünse de aslında çocuğun katılım hakkını ihlal etmektedir.

Ailenin yanı sıra çocuğun yakın çevresindeki okul ortamında ve sosyal çevresinde öğretmenlerinin ve arkadaşlarının fiziksel engel ve katılım hakkı konusunda bilinçlendirilmeleri ve farkındalık kazanmaları sağlanmalıdır. Çocuğun sadece fiziksel engel yönüyle değil bir bütün olarak değerlendirilmesine yönelik düzenli görüşmelerin gerçekleştirilmesi, çocuğun okul ortamında gözlemlenmesi ve öğretmenleri, arkadaşlarıyla ilişkilerinde karar alma süreçlerine katılımının sağlanmasına yönelik faaliyetler yapılmalıdır. Hem fiziksel engelli çocuğun hem de fiziksel engelli çocuğa sahip ailenin “hak verilmez alınır” ilkesi çerçevesinde güçlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda kaynaklarla müracaatçı sistemini buluşturma söz konusu olabilir.

Gruplarla çalışma kapsamında ise benzer sorunları yaşayan fiziksel engelli çocuklar ve fiziksel engelli çocuğa sahip ailelerle eğitim ve paylaşım grupları oluşturularak, çocukların ve ailelerin fiziksel engel ve katılım hakkı konusunda bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri, bunun yanı sıra ailelerin farklı deneyimlerini birbirleriyle paylaşmaları sağlanabilir. Gruplarla yapılan bu çalışmalar ortak bilinç oluşturma ve örgütlü hareket etme bilinci ve becerisi sağlaması ve makro düzey uygulamalara zemin hazırlaması açısından oldukça önemlidir.

Son olarak toplumla çalışma, hizmet ve politika üretme çerçevesinde çocuk haklarının ve özelde fiziksel engelli çocukların haklarının genişletilmesi, işlevsellik kazandırılması ve bu konuda toplum bilinçlendirilmesinin sağlanması gerekmektedir. Politika ve hizmet oluşturma, varolan hizmetleri fiziksel engelli çocukların katılım haklarını sağlayacak şekilde yeniden düzenlemek gündeme gelmektedir. Fiziksel engelli çocukların karar ve görüşlerini özgür bir şekilde ifade edebilecekleri platformların oluşturulması, fiziksel çevrenin çocukların katılımını sağlayacak yönde düzenlenmesi sağlanmalıdır. Kanun yapıcıların ve politikacıların genelde çocuk hakları, özelde ise fiziksel engelli çocukların katılım hakkı konusundaki duyarlılıklarını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca çeşitli kampanyalar ve kamu spotları aracılığıyla toplumun bilgilendirilmesi ve farkındalık düzeylerinin

artırılması hedeflenmelidir. Bu çerçevede medya etkin ve doğru kullanılırsa, toplumu bilgilendirme ve duyarlılık artırmada önemli gelişmeler sağlanmasına neden olabilecektir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye’de yaklaşık 25 milyon çocuk yaşamaktadır (TÜİK, 2012). Başka bir deyişle her üç kişiden, bazı bölgelerde her iki kişiden birinin çocuk olduğu bir ülkede yaşamaktayız. Peki, bu çocuklara ne tür hizmet ve olanaklar sunuyoruz? 1990 yılında imzaladığımız ve 1995 yılında yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni gerçek anlamda hayata geçirdiğimizi söyleyebilir miyiz? Yaşama-gelişme, ayırım gözetmeme, çocuğun yüksek yararını gözetme ve katılım haklarını ne oranda uygulamaktayız? Çocuk gelin oranıyla (%14) Avrupa’da ikinci sırada yer almamızı, 15-18 yaş grubunda toplam 91 bin 114 kızın doğum yapmış olmasını nasıl açıklayabiliriz? Bu çocuklar başta olmak üzere diğer tüm çocuklara yönelik ne tür önlemler alabiliriz? Peki, yaşamın çok az yerinde söz hakkı verdiğimiz çocuk özel gereksinimli bir çocuksa?

Özgünlüğü ve önemiyle çocuk hakları içinde ön plana çıkan katılım hakkı, diğer haklara kıyasla görece daha az üzerinde durulan bir haktır. Çocukların, yetişkin bireylerin bakım ve gözetimi altında olması onların kendilerini özgürce ifade edebilme becerisinden yoksun, bağımlı kişiler oldukları anlamına gelmemektedir. Çocuklar, yaşları ya da sosyal konumları ne olursa olsun kendilerini ilgilendiren (makro düzeyde tüm çocukları ilgilendiren) konularda görüşlerini bildirme becerisi ve özgürlüğüne sahip olması gereken bireylerdir. Ancak bu bakışın, başka bir açıdan çocukların minyatür yetişkinler olarak görülme riski taşıdığı da söylenebilir. Çocuklar ne geleceğin yetişkinleri, ne de şimdinin masumları oldukları için değil insan oldukları için haklara ve özgürlüklere sahiptirler. Bu anlayışın toplum genelinde yaygınlaşması ve içselleştirilmesi gerekmektedir.

Çocukların hayal güçleri ve yaratıcılıkları yetişkinlerden çok farklıdır ve bu sebeple karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması oldukça önemlidir. Çocukların yaşları, zihinsel ve duygusal gelişim düzeyleri ile bağlantılı katılımlarına gerekli ağırlığın verilmesi yetişkinlerin zorlaması ile değil, çocukların karar alma sürecine katılımlarını destekleme ile sağlanmalıdır.

Dezavantajlı gruplar içerisinde değerlendirilen ve fiziksel kısıtlılıkları nedeniyle toplum yaşamından soyutlanan ya da gösterdikleri başarılarla şaşkınlık ve inanamazlıkla karşılık verilen fiziksel engelli çocuklar bu haklarını elde etmede daha fazla güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu çocuklar aile yaşamı, eğitim yaşamı, sosyal yaşam, sağlık hizmetlerine ve kültürel etkinliklere erişim gibi toplumun birçok alanını ilgilendiren konularda çeşitli katılım hakkı ihlalleri ile karşı karşıya kalabilmekte ve dolayısıyla kendilerini gerçekleştirememektedirler. Bu durum da, yasal düzenlemelerde belirtilen çocuğun katılım

hakkının fiziksel engelli çocuklar açısından özel önlemlerle hayata geçirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Devlet, çocuk hakları ve engelli haklarının hayata geçirilmesinde görev sahibi, çocuklar da hak sahibi konumundadır. En başta devletin hak ihlali yapmaması gerektiği halde, yaşanan hak ihlallerine baktığımızda bu durumun ne kadar sorunlu olduğunu görmek güç değildir. Çocuklara söz hakkı verilmediği gibi gençler de görülmemekte, görüş ve düşünceleri dikkate alınmamaktadır.

Hak temelli sosyal hizmet müdahalesinde sosyal hizmetin “müracaatçı için müracaatçı ile birlikte” anlayışı çocuğun katılım hakkını sağlama açısından “çocuğun üstün yararı için çocukla birlikte” şeklinde algılanmalı ve hayata geçirilmelidir. Sosyal hizmetin her düzeyinde gerçekleştirilecek çalışmalarla çocuk hakları, engelli hakları ve en genelde insan haklarının yasalar düzeyinde kalmayıp eyleme geçirilmesi gerekmektedir. Eşitlik, sosyal adalet, insan onuruna saygı ve insan hakları temelinde yapılandırılacak her mesleki müdahale, sosyal hizmet meslek ve disiplininin etik ilkeleri doğrultusunda ve bilgi, beceri, değer çerçevesinde ele alındığında etkin sonuç alma olasılığını artırmaktadır. Ancak bu noktada önemli olan başka bir konu, söz konusu çalışmaların çeşitli sivil toplum örgütleri ve meslek gruplarının katılımıyla gerçekleştirilmesi, en önemlisi de denetim ve takibinin yapılmasıdır.

KAYNAKÇA

Aksoy, A. B. ve Yıldırım G. B. (2008). Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri İle Kardeşlerini Kabullenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/Educational Sciences: Theory and Practice*,8 (3),751-779.

Anlı, N. (2010). *Genç Engellilerin Toplumsal Yaşamla Bütünleşmesi Projesi* Önsözünde. Spina Bifida-Devlet Planlama Teşkilatı-İzmir Kalkınma Ajansı.

Aykara, A. (2010). *Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2009). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Genel Yorum No: 12 Çocuğun Katılım Hakkı*. Elli birinci oturum (25 Mayıs-12 Haziran 2009). Cenevre.

Buğra, A. (2005). *Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için Hazırlanan Rapor*.

Crocker, A. C. (1981). The Involvement of Siblings of Children with Handicaps. *Coping with Crisis and Handicap*,217-228.

Çalık, S. (2010). *Engellilik Kavramına Bakış ve Tarihsel Süreç-Genç Engellilerin Toplumsal Yaşamla Bütünleşmesi Projesi*. Spina Bifida-Devlet Planlama Teşkilatı-İzmir Kalkınma Ajansı.

Genç, Y. ve Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (1), 363-393.

Healy, M.L.(2009). Exploring The Hstory of Social Work As A Human Rights Profession. *Journal of International Social Work*. 51 (6),735-748.

Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 39-54.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2013). Engelli Hakları İncelemeRaporu.http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2013/raporlar/engelli_haklari_inceleme_raporu.pdf . Erişim Tarihi: 26.11.2013.

Tufan, B., Özgür Sayar, Ö ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu*. 22-23 Ekim 2009, <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/tufan.pdf> . Erişim Tarihi:26.11.2013. Antalya.

Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2012). http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_yasg_r.RDF&p_yil=2012&p_dil=1&desformat=pdf .Erişim Tarihi: 26.11.2013.

TÜRKİYE’DE SOSYAL HİZMET EĞİTİMİNDE MEVCUT DURUM: TESPİTLER, ANALİZLER VE ÖNERİLER

Kamil ALPTEKİN¹

Selami TOPUZ²

Oğuzhan ZENGİN³

ÖZET

Türkiye’de 1961 yılında başlamış olan sosyal hizmet eğitimi 2002 yılına gelinceye değin yaygınlaşma eğilimi gösterememiş, 2002 yılından sonra dönemin iç ve dış siyasi ve sosyo-kültürel gelişmelerin etkisiyle 2011 yılına kadar yavaş, bu yıldan itibaren hızlı bir gelişim seyri içerisine girmiştir. Bu gelişme; ülke genelinde izlenmiş bir strateji ve planlama ile değil; ihtiyaç gerekçesi öne sürülerek, alt yapısı hazırlanmadan üniversitelerin keyfi tutumlarıyla gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de 2013 yılı Kasım ayı itibarıyla sosyal hizmet eğitiminin niceliksel yönden mevcut durumu üzerinde durulmuştur. Mevcut durumun nasıl bir görüntü çizdiği analiz edilmiş ve bu analizlere bağlı olarak öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Eğitimi, Sosyal Hizmet Bölümü

GİRİŞ

Türkiye’de 1950’lerin sonlarına gelindiğinde dönemin sosyo-ekonomik ve politik gelişmeleri sonucunda sosyal hizmet mesleğine duyulan ihtiyaç kendisini hissettirdi. Köyden kente kitlesel göçler sonucu artan toplumsal hareketlilik, özellikle sanayileşme ve kentleşme hamlelerinin tetiklediği toplumsal kalkınma ve ilerleme çabaları bu ihtiyacın ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Dönemin gelişmelerine bağlı olarak ABD’li ve Birleşmiş Milletler bünyesinde görevli uzmanların da desteğiyle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı çatısı altında 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsü kuruldu. Kısa bir hazırlık döneminden sonra izleyen ikinci yılda (1961’de) bu Enstitüye bağlı olarak açılan Sosyal Hizmetler Akademisi’nde sosyal hizmet eğitimi başlatıldı (Karataş, 2002; Karataş ve Erkan, 2005; Tomambay, 2005). Özellikle akademinin kurulması, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyal refahı sağlama ve yaygınlaştırma adına sosyal sorunları çözmenin; birey, aile, grup ve topluluklara sosyal yönden yardımcı olmanın yalnız iyi niyetle yapılacak iş olmadığını, bilgi ve beceri isteyen, eğitim gerektiren mesleki bir çalışma olduğunu göstermiştir (Koşar, 1992; Alptekin, 2013).

1967 yılında Hacettepe Üniversitesi bünyesinde kurulan “Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü” ile sosyal hizmet eğitimi veren kurum sayısı ikiye çıktı. 1983 yılına gelindiğinde 2547 Sayılı Yüksek

¹ Doç.Dr., KTO Karatay Üniversitesi İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü,

² Sosyal Hizmet Uzmanı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı,

³ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü.

Öğretim Kurulu (YÖK) Kanunu'na istinaden yapılan düzenlemeler çerçevesinde her iki eğitim kurumu kapatılarak "Sosyal Hizmetler Yüksekokulu" çatısı altında birleştirildi. 2002 yılında Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde kurulan Sosyal Hizmet Bölümü'nün açılışına kadar, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu sosyal hizmet eğitimini tek başına sürdürdü (Karataş, 2002; Karataş ve Erkan, 2005; Tomambay, 2005). 2002 yılından sonra Türkiye'de yeni sosyal hizmet bölümlerinin açılması yönünde siyasi-sosyo-kültürel bir ortam oluştu. Bu ortamda cereyan eden ve birbirini tetikleyen kompleks gelişmeler sonucunda 2006 yılından itibaren yeni bölümler açılmaya başlandı. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu'nun fakülteleşme çabaları, yönetimin yeni bölümlerin açılması için YÖK'e ilettiği talep, bazı öğretim üyelerinin yeni bölüm açılması için kişisel girişimleri, dönemin SHÇEK Genel Müdürü'nün şahsi gayretleri, hükümetin "her ile en az bir üniversite" politikası, AB-Türkiye Katılım Müzakerelerinin resmen başlatılmış olması ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan "sosyal çalışma görevlisi" kavramının başlattığı tartışma bahse konu gelişmelere örnek gösterilebilir.

2002 yılı sonrasında sosyal hizmet eğitiminde yaşananları, yukarıda belirtilen gelişmeler ışığında değerlendirmenin doğru olacağı düşüncesiyle bu çalışmayı sosyal hizmet eğitiminde mevcut durumu verilere dayalı olarak betimlemek ve gidişatın nasıl ilerlediğine dikkat çekmek amacıyla hazırladık. Bildiri ölçütlerini göz önünde bulundurup çalışmamıza sosyal hizmet eğitiminin; YÖK bağlamını, ulusal ve uluslararası standartlarını, niteliksel durumunu ve sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini dahil etmedik. Çalışmayı epeyce sınırlandırıp sadece Türkiye'deki sosyal hizmet eğitimindeki lisans ve lisansüstü programlarının, öğrencilerin, akademik personelin ve mezunların resmini çekmeye çalıştık.

YÖNTEM

Tekil tarama modeline dayanan bu çalışmada öncelikle Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından hazırlanan 2008-2013 yılları arasındaki yıllara ait Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzunu taradık ve bu kılavuzlar yardımıyla öğrenci alan dolayısıyla aktif bir şekilde eğitim faaliyeti içerisinde olan bölümleri belirledik. Açık olup öğrencisi olmayan yani pasif olan bölümleri ise YÖK tarafından hazırlanan Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) ile ÖSYM tarafından hazırlanan Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme (YLSY) Kılavuzlarını tarayarak belirledik. Adı geçen bu Kılavuzlardan çalışmamızın diğer verilerini elde etmek için de yararlandık.

Aktif bölümler hakkında ön bilgi sahibi olmak için her birinin web sayfasını inceledik. Bunlar arasında az sayıda da olsa halen web sayfası olmayan bölümlerin varlığı dikkatimizi çekti. Aktif bölümlere ilişkin verileri toplamak üzere bölüm başkanlarıyla ya yüz yüze ya da telefonla birer görüşme yaptık. Bölümlerin lisans ve lisansüstü öğrenci sayıları, kontenjanları, akademik personel profili, mezun durumları, hangi düzeylerde kaç yıldır eğitim verdiklerine ilişkin bilgileri sorgulayan 9 sorudan

oluşturduğumuz anketi elektronik ortamda bölüm başkanlarına gönderdik. Çalışmamıza sadece Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölüm Başkanlığı ile Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Sosyal Hizmet Program Koordinatörlüğü katılmadı. Çalışmamıza katılmayan bu kurumlara ilişkin verileri kendi web sitelerinden ve yukarıda adı geçen Kılavuzlardan elde ettik. Tüm verileri, kendi içerisinde derleyerek oluşturduğumuz düz tablo ve şekiller aracılığıyla çalışmamızın ‘bulgular ve yorumlar’ bölümünde sunduk. Çalışmamız yaklaşık 3 ay titizlikle yürütülmüş olan çabanın bir ürünüdür ve Türkiye’de 15 Kasım 2013 tarihi itibarıyla sosyal hizmet eğitimindeki mevcut durumla sınırlıdır.

BULGULAR ve YORUM

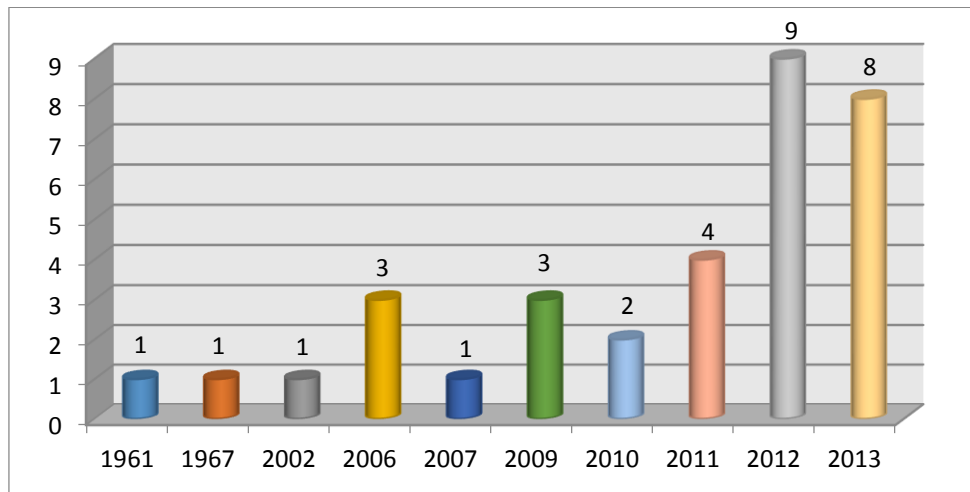
1) Lisans Eğitimi

Mevcut Durum

Türkiye’de 2013 yılı Kasım ayı itibarıyla Kıbrıs’ daki üniversiteler dahil olmak üzere eğitim faaliyeti içerisinde olan 32 sosyal hizmet bölümü vardır. Bununla birlikte geride kalan on yıl içerisinde 30 tane sosyal hizmet bölümü daha kurulmuştur; ancak eğitim faaliyetine başlamadığı için bu bölümler pasif konumdadır. Aktif olan sosyal hizmet bölümlerine 2009 yılında 550 kişilik, 2010 yılında 727 kişilik, 2011 yılında 1956 kişilik, 2012 yılında 3717 kişilik, 2013 yılında ise 4376 kişilik kontenjan açılmıştır. Bu beş yıllık periyotta kontenjanda toplam olarak ‘3826’ kişilik bir artış gerçekleşmiştir.

Cinsiyet dağılımı bakımından 2013-2014 eğitim-öğretim yılında sosyal hizmet bölümlerine kayıt yaptıran öğrencilerin %59’u kız, %41’i ise erkektir. Bu dağılıma göre 2013-2014 eğitim-öğretim yılında sosyal hizmet bölümünü kız öğrencilerin daha fazla tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Açılan Bölümlerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 1. Açılan Sosyal Hizmet Bölümlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi 1961 yılında başlamıştır. 1967 yılında bir bölüm daha açılarak Şekil 1’de (karışıklığa neden olmasın diye) gösterilmemiş olsa da 1983 yılına kadar iki farklı kurumsal yapıda eğitim sürdürülmüştür. Daha önce de değinildiği gibi 1983 yılında bu kurumlar kapatılarak Hacettepe bünyesinde Sosyal Hizmetler Yüksekokulu’na dönüştürülmüştür. 20 yıla yakın bir süre tek bir kurumda eğitim faaliyeti sürdürülmüş 2002 yılında eğitim veren kurum sayısı ikiye çıkmıştır. 2006 yılında üç yeni bölümün birden açılmış olması sonraki gelişmelerin adeta habercisi olmuştur. Bunları 2007 yılında 1, 2009 yılında 3, 2010 yılında 2, 2011 yılında ise 4 yeni bölüm daha izlemiştir. 2012 de yeni açılan 9 bölümle sosyal hizmet eğitiminde adeta bir ‘patlama’ yaşanmış, 2013 de açılan 8 yeni bölümle büyüme devam etmiştir. 2012 ve 2013 yıllarında açılan bölüm sayısı (17), önceki yıllarda açılan bölümlerin toplam sayısından (15) daha fazladır.

Sosyal hizmet bölümlerinin yanı sıra bazı bölümlerin 2007 ve 2013 yılları arasındaki artış oranları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Bazı Bölümlerin 2007-2013 Yılları Arasındaki Artış Oranları

NO	LİSANS PROGRAMI	2007	2013	Artış Oranı
1	SOSYAL HİZMET	5	32	%640
2	SOSYOLOJİ	36	74	%206
3	PSİKOLOJİ	29	60	%207
4	REH. ve PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK	27	59	%219
5	FELSEFE	26	47	%181
6	FİZİK TEDAVİ VE REHABİLİTASYON	9	38	%422
7	BESLENME VE DİYETETİK	4	35	%875
8	TIP	45	79	%176
9	HUKUK	32	64	%200

2007-2013 Yılları arasında %875 gibi bir oranla en fazla artış oranına sahip bölüm “beslenme ve diyetetik”tir. “Sosyal hizmet bölümü” %640 oranında artışla ikinci sırada, “fizik tedavi ve rehabilitasyon bölümü” ise %422 artışla üçüncü sırada yer almıştır. Kuşkusuz bir hükümet politikası olarak 2004 yılından itibaren geliştirilen “her ile en az bir üniversite” projesinin bölüm sayılarındaki artışlarda önemli bir payı vardır. Bu gelişmeye paralel olarak, artış oranı bakımından ilk iki sırayı alan bölümlerin daha önce çok az sayıda açılmış olması, ilave bir yatırım ve masraf getirmeyip hızla kurulabilecek nitelikte olduğunun düşünülmesi özellikle yeni üniversitelerde açılması yönünde bir talep uyandırmış olabilir. Ancak sosyal hizmet bölümünü açarken ilgili üniversitelerin hem kendi hem de içinde bulundukları şehrin sosyal hizmet alt yapısını çok da dikkate almadıkları anlaşılmaktadır.

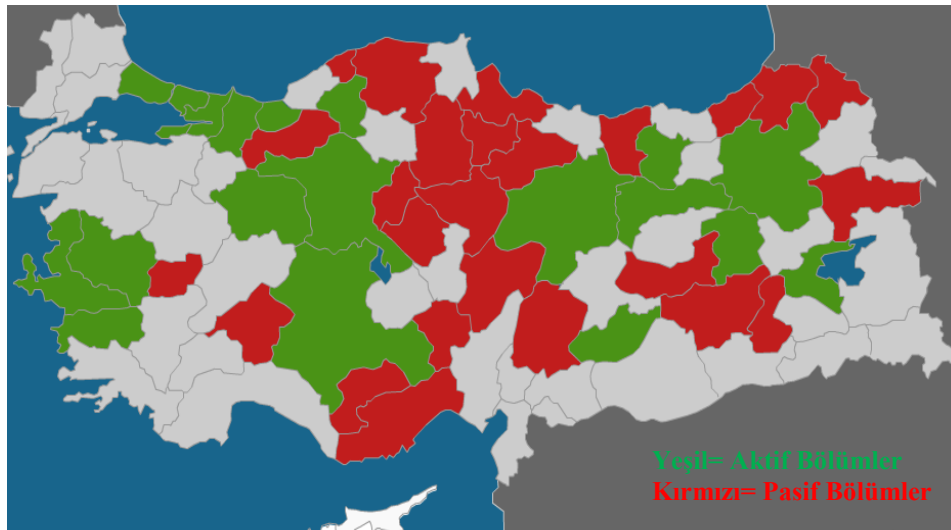
Fakülte/Yüksekokul Dağılımı

Tablo 2. Bölümlerin Fakülte/Yüksekokul Dağılımı

FAKÜLTE / YÜKSEKOKUL	BÖLÜM SAYISI
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	9
Sağlık Bilimleri Fakültesi	9
Sağlık Yüksekokulu	6
Fen Edebiyat Fakültesi	4
Sağlık Bilimleri Yüksekokulu	2
Açıköğretim Fakültesi	1
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	1
TOPLAM	32

Bölümlerin fakülte/yüksekokul dağılımını gösteren Tablo 1'deki dağılıma göre eğitim faaliyeti içerisinde olan sosyal hizmet bölümleri ağırlıklı olarak üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) ile Sağlık Bilimleri Fakültesi (SBF) çatısı altında kurulmuşlardır. Sağlık Yüksekokulu (SY) ve Sağlık Bilimleri Yüksekokulu (SBYO) içerisinde kurulan bölümlerin toplam sayısı 8 olup, İİBF (9) ve SBF (9) bünyesinde kurulan bölümlerin sayısına çok yakındır. SYO ve SBYO' ların bir kısmının yakın gelecekte SBF' lere dönüşme olasılıklarını düşündüğümüzde çoğunluk bakımından ibre elbette SBF' den yana kayacaktır. Bunlara ilaveten 4 bölüm Fen Edebiyat Fakültesi ve 1 bölüm de İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. İlk izlenim açısından sosyal hizmet bölümlerinin kuruluş aşamasında dağınık bir görüntü çizdiği; sosyal hizmetin, sağlık alanında bir meslek olarak daha fazla kabul gördüğü düşünülmüştür. Bu görüntünün ortaya çıkmasında üniversite yöneticilerinin sosyal hizmet algısı veya ilgili üniversitedeki mevcut fakülte yapılanması da etkili olmuş olabilir.

İllerdeki Dağılım

Şekil 2. Bölümlerin İllere Göre Dağılımı

Şekil 2'ye bakıldığında sosyal hizmet bölümlerinin daha ziyade Türkiye'nin İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Büyükşehir statüsündeki 30 ilin ancak yarısında sosyal hizmet bölümü açılmış olup, bölümler bu illerin 10'unda aktif; 5'inde (Diyarbakır, Mersin, Kayseri, Samsun, Kahramanmaraş) ise pasif durumdadır. Bir sosyal hizmet programını yürütebilmek için sosyal hizmet alt yapısı gelişmiş olan Bursa, Antalya, Adana, Gaziantep, Trabzon, Malatya, Mardin, Balıkesir, Denizli, Muğla, Ordu, Şanlıurfa, Tekirdağ, Hatay ve Van gibi büyükşehirlerimizde henüz sosyal hizmet bölüm açılmamıştır. Buna karşılık Bingöl, Bitlis, Erzincan, Adıyaman, Gümüşhane ve Düzce gibi sosyal hizmet alt yapısı zayıf sayılabilecek illerde bölümler açılmış ve eğitime de başlanmıştır. Yeni açılan bölümlerin pek çoğunun, sosyal hizmet eğitimi için gerekli olan altyapısının (ildeki sosyal hizmet algısı ve ağı, istihdam edilen sosyal hizmet uzmanı, üniversitenin akademik personel durumu, ders materyali, grup çalışmalarına elverişli odalar vb.) yeterli donanımda olmadığı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet bölümüne sahip kimi iller farklı görüntü çizmektedir. Bu kapsamda örneğin İstanbul'da açılmış olan 8 sosyal hizmet bölümünün 7'sinin vakıf üniversitesi bünyesinde açılmış olması ilginçtir. Sosyo-kültürel ortamı ve sosyal hizmet alt yapısı itibarıyla sosyal hizmet eğitimi için son derece elverişli bir il olan İzmir'de şimdiye kadar sadece tek bir sosyal hizmet bölümü açılabilmiştir. Hali hazırda 38 sosyal hizmet kökenli akademisyenden 23'ünün Ankara'daki sosyal hizmet bölümlerinde çalışıyor olması Ankara'nın başlangıcından bu tarafa sosyal hizmet eğitimindeki ağırlığını koruduğunu göstermektedir. Yalova Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü; Ön Lisans, Lisans (Örgün ve İkinci Öğretim) ve Lisansüstü (Tezli-Tezsiz Yüksek Lisans ve Doktora) düzeylerin tamamında sosyal hizmet programı yürütmektedir. Buna karşılık bölümde halihazırda sosyal hizmet eğitimi almış herhangi bir öğretim üyesi bulunmamaktadır. Taşıdığı bu özelliklerle Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü sadece Türkiye'de değil, belki de dünyada da türünde tek örnek bölümdür.

Erzurum'da Atatürk Üniversitesi İİBF bünyesinde Sosyal Hizmet Bölümü kurulmuş ancak aktif hale getirilememiştir. Bu üniversiteye bağlı Açık Öğretim Fakültesi (AÖF) bünyesinde 2011-2012 eğitim-öğretim yılında aktif hale getirilen Sosyal Hizmet Lisans Programı'nın ise izlediği kontenjan politikası itibarıyla (yılda en az 1000 öğrencinin kesin kayıt yaptırdığını bilmekteyiz) sosyal hizmette uzaktan eğitimin kapsam, amaç ve hedeflerine çok da uygun hareket ettiğini söylemek güçtür.

İkinci Öğretim

Bingöl, Cumhuriyet, Yalova, Celal Bayar, Erzincan, Gümüşhane ve Sakarya Üniversitelerinde olmak üzere 7 tane sosyal hizmet bölümü örgün öğretimin yanı sıra ikinci öğretim faaliyeti içerisinde. İkinci öğretimle birlikte toplamda 2012 yılı için 227; 2013 yılı için 439 öğrenci daha sosyal hizmet eğitimine dâhil olmuştur. Bu bölümlerden sadece Celal Bayar ve Sakarya Üniversite'sinde birer öğretim üyesi

sosyal hizmet kökenlidir. Bölümler ellerindeki yetersiz akademik personelle büyük bir yükün altına girmişlerdir.

Dikey Geçiş Sınavı ile Örgün Eğitime Dâhil Olma

Dikey Geçiş Sınavı (DGS) ile örgün sosyal hizmet eğitimine dahil olma, son yıllarda sosyal hizmet eğitiminde tartışmalara neden olan konulardan bir tanesidir. 2013 Yılı DGS yerleştirmeleri ile Atatürk Üniversitesi AÖF 500 kişi, diğer Sosyal Hizmet Bölümleri ise 100 öğrenci almışlardır. Böylelikle DGS kanalıyla Sosyal Hizmet Bölümlerinin kontenjanı toplamda 600 kişi daha artmıştır.

DGS bağlamında düşündürücü olan konu dikey geçişe izin verilen iki yıllık ön lisans programlarının niteliği ile Sosyal Hizmet Lisans programı arasındaki ilişkisizliktir. Örneğin; güvenlik ve koruma, özel güvenlik ve koruma, savunma ve güvenlik, hava savunma, istihbarat, itfaiyecilik ve yangın güvenliği, sivil savunma, kamu güvenlik ve asayişin sağlanması, mühimmat ve mühimmat tahrip gibi sosyal hizmet bölümlerine dikey geçiş yapabilme olanağı bulunan programların sosyal hizmetle ne tür bir ilişkisinin olduğunu herhalde bilen yoktur. Ülkemizde, Psikoloji ile Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümlerine dikey geçiş hakkı olmadığı; Sosyoloji Bölümüne ise sadece Sosyal Bilimler ve Sosyal Hizmetler Programından dikey geçiş yapılabildiği de göz önünde tutulduğunda yukarıda adı geçen programların Sosyal Hizmet Bölümlerine dikey geçiş yapabiliyor olması tam bir “akıl tutulması” değilse nedir?

2) Lisansüstü Eğitim

Lisansüstü Eğitim Programlarının Yıllara Göre Dağılımı

Türkiye’de ilk lisansüstü sosyal hizmet eğitimi Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler bölümünde 1969 yılında yüksek lisans ve doktora eğitimi ile birlikte başlamıştır. Bu Bölüm kapatılınca haliyle lisansüstü eğitimde kesintiye uğramıştır. 1983 yılına gelindiğinde Hacettepe Üniversitesi bünyesinde kurulan Sosyal Hizmetler Sosyal Hizmetler Yüksekokulu’nda yüksek lisans ve doktora eğitimi yeniden başlatılmıştır. Bu yıldan sonra 2009 yılına kadar ne yüksek lisans ne doktora programı açılabilmiştir. Bugün sosyal hizmet eğitiminde yaşanmakta olan akademik personel eksikliğinin ana nedenini bize göre eğitimin yıllarca tek okula mahkûm bırakılmasında aramak gerekir. Tek okulda sürdürülen eğitim ne sahanın ihtiyaç duyduğu sayıda sosyal hizmet uzmanı ne de sosyal hizmet eğitimini ülke geneline yaygınlaştırabilmeye olanak sağlayacak akademik personel yetiştirebilmiştir.

Tablo 3. Bölümlerin Lisansüstü Eğitim Pozisyonu

NO	ÜNİVERSİTE	Y. LİSANS Tezli - Tezsiz	DOKTORA	TOPLAM
1	HACETTEPE	125	64	189
2	ANKARA	110	8	118
3	SELÇUK	211	8	219
4	YALOVA	167	28	195
5	BAŞKENT	8	-	8
6	KOCAELİ	16	-	16
7	SAKARYA	22	-	22
8	YILDIRIM BEYAZIT	19	4	23
TOPLAM		678	112	790

Tablo 3’de görüldüğü gibi Türkiye’de halen 8 bölümde yüksek lisans; 5 bölümde ise Doktora Eğitimi yapılmaktadır. Yüksek Lisans eğitimini sürdüren 678 öğrenciye karşılık halen 112 öğrenci doktora eğitimine devam etmektedir.

Lisansüstü Eğitimde (Aşırı) Multi-Disipliner Yapı

Günümüz akademi dünyasında lisansüstü eğitiminde multi-disipliner anlayış giderek daha fazla benimsenmeye ve önemsenmeye başlamıştır. Özellikle çalışma odağı ve alanı bakımından birbirine yakın görülen alanların lisansüstü programlarında multi-disipliner yapı hemen göze çarpmaktadır. Ancak söz, sosyal hizmet lisansüstü eğitime geldiğinde ortaya kanımızca gereğinden fazla, aşırı multi-disipliner yapı ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmetin bilgi gövdesini besleyen temel disiplinlerin (Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi vb.) yanı sıra; Mühendislik, Öğretmenlik, Polis Okulu, Tıp, Diş Hekimliği, Fizik, İşletme, İktisat, Maliye, Tarih, İlahiyat vb. disiplinlerden de Sosyal Hizmet Lisansüstü Programlarına öğrenci kabul edilmektedir. Oldukça farklı altyapılara ve eğitim birikimine sahip öğrencilerin sosyal hizmet lisansüstü programlarına kabul edilmesi mesleki kimlik tartışmalarına neden olabileceği gibi, toplumda zaten var olduğu sezilen “sosyal hizmeti herkes yapar” düşüncesini de pekiştirici bir rol oynayabilir.

Yurt Dışına Lisansüstü Eğitime Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme (YLSY)

Bilindiği üzere YÖK, gerek öğretim elemanı gerekse kamu kurum ve kuruluşlarının uzman personel ihtiyacını karşılamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, yurt dışına lisansüstü öğrenim görmek üzere öğrenci göndermektedir. Sosyal hizmet alanından 2009 yılında 9 kişi, 2010 yılında 28 kişi, 2011 yılında 4 kişi, 2012 yılında 4 kişi ve 2013 yılında ise 1 kişi olmak üzere toplam 46 kişi lisansüstü öğrenim

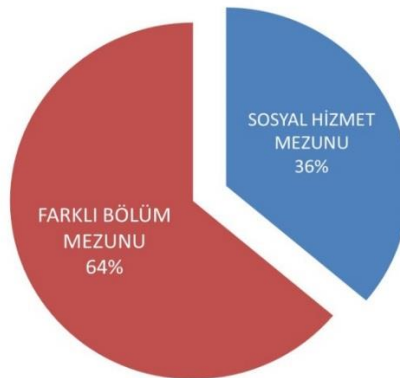
görmesi için yurt dışına gönderilmiştir. Bu öğrencilerden 2009, 2010 ve 2011 yıllarında Sosyal Hizmet, Psikoloji Veya Psikolojik Danışma ve Rehberlik mezunu olma; 2012 ve 2013 yıllarında ise Sosyal Hizmet veya Sosyoloji mezunu olma şartı aranmıştır.

Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP)

ÖYP; lisansüstü eğitim verme imkânına sahip olan yükseköğretim kurumlarında, Öğretim Üyesi ihtiyacı olan diğer yükseköğretim kurumlarının Araştırma Görevlilerine lisansüstü eğitim yaptırılması yoluyla öğretim üyesi yetiştirilmesine olanak sağlayan programdır. Bu kapsamda 2010 yılında 6, 2011 yılında 10, 2012 yılında 15 ve 2013 yılında ise 30 olmak üzere Sosyal Hizmet Bölümlerinde kadrosu bulunan toplam 61 Araştırma Görevlisi ÖYP çerçevesinde Sosyal Hizmet Doktora öğrenimine dâhil olmuştur. 2012 ve 2013 yılı ÖYP yerleştirmelerinde Sosyal Hizmet alanında, Sosyoloji bölümünden de Araştırma Görevlileri alınmaya başlamıştır. YÖK'ün gerek YLSY gerekse ÖYP için son yıllarda Sosyoloji bölümüne tanıdığı “tolerans” gözden kaçmamaktadır.

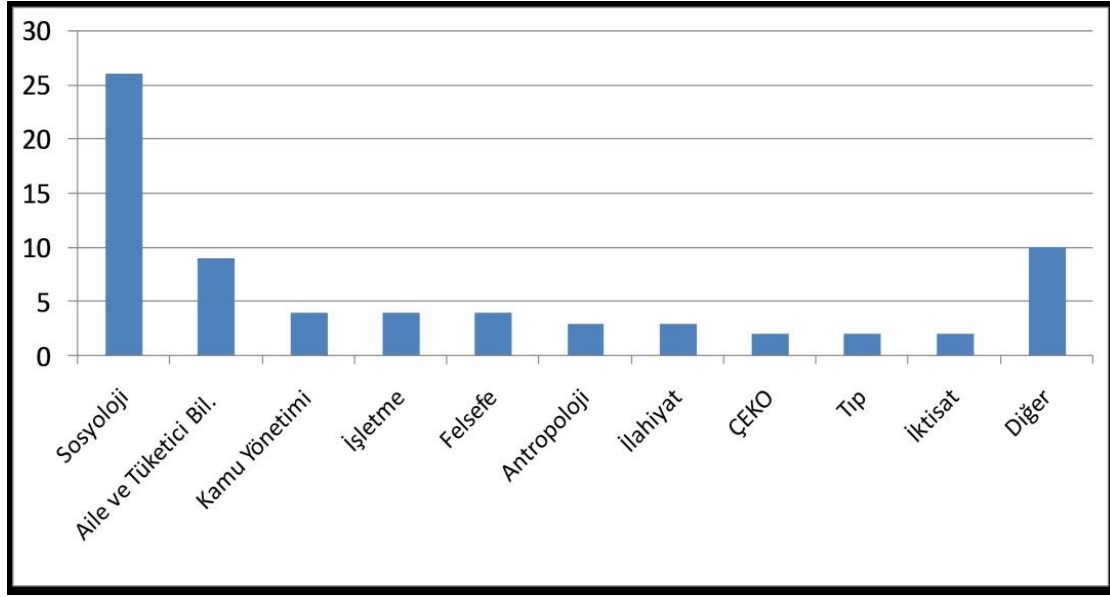
3) Akademik Personel

Sosyal hizmetler elbette insanı konu alan ve insana yardım eden pek çok disiplinin işlevsel olduğu geniş bir çalışma alanıdır ve bu özelliğiyle multi-disipliner bir nitelik taşır. Sosyal hizmet, bu geniş çalışma alanında amaç ve fonksiyonları bakımından önde gelen bir meslek ve disiplindir. Uygulama ayağı her zaman bir adım önde olan Sosyal Hizmetin bilgi gövdesi diğer disiplinlerden (Sosyoloji, Psikoloji, Sosyal Psikoloji, Antropoloji, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi vb.) elde ettiği bilgilerle beslenir. Dolayısıyla sosyal hizmet eğitiminin belli ölçülerde disiplinler arası bir anlayışla yürütülmesi beklenir. Zaten özellikle Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya örneklerine bakıldığında sosyal hizmet bölümlerinde eğitimin ağırlıklı olarak sosyal hizmet lisans veya lisansüstü eğitimi almış kişilerce verildiği; bununla birlikte eğitim faaliyetlerinde diğer disiplinlere mensup akademisyenlerinde görev aldığı kolayca görülecektir. Ülkemizde ise durum biraz tersine gözükmemektedir. Akademik altyapı gereksinimi göz ardı edilerek hızla açılan bölümlerin pek çoğunda bir tane dahi ne lisans ne de lisansüstü sosyal hizmet eğitimi almış bir akademisyen bulunmaktadır.

Şekil 3. Bölümlerdeki Öğretim Üyesi Profili

Şekil 3’de de görülebileceği gibi mevcut bölümlerde görev yapan öğretim üyeleri içerisinde Sosyal Hizmet Lisans veya Lisansüstü eğitimi alanlar %36, almayanlar ise %64’lük bir orana sahiptir. Oysa sağlıklı ve nitelikli bir sosyal hizmet eğitimi için hiç değilse bu oranların tam tersi olması beklenirdi. Aktif olan bölümlerin 14’ünde lisans veya lisansüstü eğitim almış sosyal hizmet öğretim üyesi bulunmazken 6 bölümde de sadece 1 tane lisans veya lisansüstü eğitim almış sosyal hizmet öğretim üyesi bulunması öne sürdüğümüz düşünceyi desteklemektedir.

Şekil 4. Bölümlerdeki Sosyal Hizmet Kökenli Olmayan Öğretim Üyelerinin Profili

Şekil 4, sosyal hizmet bölümlerinde görev yapan sosyal hizmet lisans veya lisansüstü eğitimi almamış öğretim üyelerinin ezici çoğunluğunun “sosyoloji” kökenli olduğunu açıklıkla göstermektedir. Sosyolojinin bu denli baskın olmasına karşın psikoloji ile psikolojik danışma ve rehberlik kökenli çok az sayıda akademisyen bulunması elbette düşündürücüdür. Bu görüntü, sosyal hizmet eğitiminde makro düzey bilgi ve becerileri ön plana çıkarırken mikro düzey bilgi ve becerileri güdükleştirici bir etki uyandıracak; dolayısıyla sosyal hizmet eğitiminde tekyönlü bir gelişim seyri izlenmiş olacaktır. Oysa sosyal hizmetin mesleki etkinliklerinde ‘kaynak yönetimi’ ve ‘eğitim’in yanı sıra ‘danışmanlık’ işlevi de vardır. Bu işlevler birbiri ile ilintilidir ve bütüncül olmalıdır. Makro düzeyin egemen olduğu sosyal hizmet eğitiminde öğrenciye mikro bilgi ve becerilerin nasıl kazandırılacağı, uygulama derslerinin nasıl ve hangi içerikte yapılandırılacağı aşılması güç bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

4) Mezuniyet Durumu

Tablo 4’teki bulgulara göre Sosyal Hizmet Bölümleri’nden şimdiye kadar 5314 kişi mezun olmuştur. Mezunların 4233 kişisi Hacettepe Üniversitesi’ndendir. Bu sayı 1961 yılında ilk kez eğitimin başladığı Sosyal Hizmet Akademisi, 1967’de kurulan Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü, 1983 yılında kurulan Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve 2006 yılında İİBF’ ye bağlı olarak kurulan Sosyal Hizmet

Bölümü mezunlarını kapsamaktadır. 50 yılı aşkın bir süredir eğitim faaliyeti sürdüren bir disiplin için verilmiş olan bu mezuniyet sayısı, nüfusu 75 milyonu aşan bir ülke için elbette azdır.

Tablo 4. Bölümlerin Mezuniyet Durumu

Sıra No	ÜNİVERSİTE	Mezun Sayısı
1	HACETTEPE	4233
2	BAŞKENT	169
3	ADNAN MENDERES	82
4	SELÇUK	210
5	SAKARYA	205
6	ANKARA	177
7	DÜZCE	35
TOPLAM		5314

Elimizdeki bulgulara göre 2012-2013 eğitim öğretim yılında 448 öğrenci bölümlerden mezun olmuştur. Kamu kurum ve kuruluşlarında 2012 yılında 462; 2013 yılında ise 589 sosyal çalışmacı kadrosu açılmıştır (www.memurlar.net). Bu rakamlara bakıp şimdilik istihdam sorunu yok gibi gözükse de 2014-2015 yılında mevcut mezunlara 6 yeni bölümün mezunları eklendiğinde toplam mezun sayısı, açılacak olan sosyal çalışmacı sayısından kesinlikle fazla olacaktır. Bu durumda en geç 2015 yılından itibaren hiç istihdam sorunuyla karşılaşmamış sosyal hizmet uzmanı adayları için lafı eğip bükmeden “işsizlik kapıda!..” uyarısında bulunmamız gerekmektedir.

SONUÇ

Tekil tarama modeline dayanan bu çalışmamızın bir takım sınırlılıklar içermesine karşın öne çıkan bulgularıyla Türkiye’deki Sosyal Hizmet Eğitiminin mevcut durumuna ilişkin epeyce bilgi verdiğini düşünmekteyiz. Çalışmamızın bulgularına bakarak Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin apaçık bir şekilde dağınık ve kontrolsüz büyüdüğünü söylememiz yanlış olmayacaktır. Her şeyden önce yeni bölümlerin bir kısmı sosyal hizmet eğitimi sürdürülebilir kılacak altyapısal öğelere yeterince sahip olmayan il ve üniversitelerde açılmışlardır. Lisans veya lisansüstü sosyal hizmet eğitimi almış akademisyen bulundurma şartı aranmadan rahatlıkla bölüm açılmış, eğitim faaliyeti bu şekliyle başlatılmıştır. Bölümlerin yarısına yakınında sosyal hizmet lisans veya lisansüstü sosyal hizmet eğitimi almış öğretim üyesi bulunmamaktadır. İzlediği kontenjan stratejisinden geri adım atmayan Atatürk Üniversitesi AÖF Sosyal Hizmet Programı çok değil 1,5 yıl sonra mezun verecektir. DGS ile alakasız programlardan bölümlere her yıl en az 500 civarında öğrenci alınarak mevcut kontenjan artırılmaktadır.

Tabela bölümü niteliğindeki bölümlerin sayısı arta dursun alandaki istihdam olanağı da daralma eğilimine girmiştir ve çok değil önümüzdeki iki yıl içerisinde alan sosyal çalışmacı istihdamına doycaktır.

Bütüncül olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan bu tablo Sosyal Hizmet mesleğini küçültmekte, kimliksiz ve önemsiz hale getirmektedir. Kalkınma ve modernleşme çabası içerisinde epeyce mesafe almış olan ve bu doğrultuda hızla ilerleyen Türkiye’de her geçen gün nitelikli sosyal hizmet uzmanlarına duyulan ihtiyaç artmasına karşılık adeta bir paradoks yaşanırcasına eğitimde tam bir savrulma yaşanmaktadır. Mevcut sosyal hizmet uzmanlarının sayısal yetersizliğine bakıp ihtiyaç gerekçesiyle bölümler, altyapısı hazırlanmadan; dolayısıyla nitelik kaygısı güdülmeden açılmaktadır. Oysa kontenjan ve mezuniyet durumuna ilişkin çalışmamızın bulguları da salt ihtiyaç gerekçesinin asılsız ve mesnetsiz olduğunu rahatlıkla göstermektedir. Sosyal hizmet eğitiminde bir hayli olumsuz faktörü barındıran bu tablo karşısında birilerinin çıkıp; güdülen popülist siyasete sessiz kalmış YÖK’e (üstelik bölüm açmak için kendi koyduğu kriterleri pek çok kere çiğnemiştir) ve kayıtsız şartsız her platformda salt ihtiyaç gerekçesini öne sürüp bölümlerin mantar gibi çoğalmasını savunan akademisyenlere ciddi bir yanlıştın içerisinde olduklarını söylemesi gerekmektedir.

Eğitimde dağınık ve kontrolsüz büyüme olarak özetlediğimiz bu tablo bize göre sosyal hizmet mesleği ve disiplinine yöneltilmiş ciddi bir tehdittir. Birileri çıkıp bu savrilmaya bakarak sosyal hizmet eğitiminde bilimsel rekabetin doğacağı, yeni sosyal hizmet ekollerinin oluşacağı ve Türkiye’nin bundan kazançlı çıkacağı yönünde iyimser bir senaryo öne sürebilir. Ancak önleyemediğimiz bu gidişatı mümkün olduğunca sosyal hizmetin ulusal ve uluslar standartlarına uyumlu hale getiremediğimiz ya da en azından amaç ve misyonuna yöneltemediğimiz takdirde aynı adı paylaşacağımız; ancak mesleki değer, tutum ve davranışlara bakımından farklı bir görüntü çezeğimiz mezunlarla karşılaşacağımız kuvvetli bir ihtimaldir. Bize göre, Türkiye’de bu kadar çok sayıda Sosyal Hizmet Bölümü’ne ve kontenjanı 300-400’lere indirilmediği takdirde Açık Öğretim Programı’na ihtiyaç yoktur. Sosyal hizmet alanında yetişmiş akademik personel ve eğitim için yeterli alt yapı bulunmadığı için hiç değilse bir süreliğine yeni sosyal hizmet bölümlerine kesinlikle ihtiyaç yoktur! Bunun yerine sosyal hizmet bölümleri arasında dayanışma ve işbirliğine olanak sağlayacak, ulusal eğitim standartlarını tespit edecek ve geliştirecek; aynı zamanda uluslar arası standartları da gözeterek akreditasyon işlemlerini gerçekleştirecek “Sosyal Hizmet Okulları Birliği”nin kurulmasına acilen ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Alptekin, K. (2013). *Dünya Sosyal Hizmet Günü Basın Bildirisi*. http://iibf.karatay.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=138&Itemid=234&lang=tr. Erişim Tarihi: 13.11.2013.

Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyal Hizmet Lisans Programı. <http://www.ataaof.edu.tr/sosyalhizmet.aspx>, Erişim Tarihi: 15.11.2013

Karataş, K. (2002). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin Dünü, Bugünü ve Geleceği. Karataş, K. (edt.). 5. *Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı, 287 – 302, 21-23 Mayıs 1999*. Ordem Matbaacılık, Ankara.

Karataş, K. ve Erkan, G. (2005). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminin Tarihçesi. Onat, Ü. (Yay. Haz.). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002: Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, 112-133. Ankara: Aydınlar Matbaacılık Ltd. Şti.

Koşar, N. (1992). *Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı*. Ankara: İltek A.Ş.

Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı. <http://www.yok.gov.tr/web/oyp>, Erişim Tarihi: 09.11.2013

Tomanbay, İ. (2005). 1960’lı Yıllardan 2000’li Yıllara Sosyal Hizmet Eğitimi. Onat, Ü. (Yay. Haz.). *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002: Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*, 59-70. Aydınlar Matbaacılık Ltd. Şti, Ankara.

Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. <http://www.yalova.edu.tr/kategori/256/2/sosyal-hizmet.aspx>, Erişim Tarihi: 15.11.2013

2008-ÖSYS:Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. <http://osym.gov.tr/belge/1-10361/2008-ogrenci-secme-ve-yerlestirme-sistemi-osys-yuksekok-.html>, Erişim Tarihi: 20.09.2013.

2009-ÖSYS:Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-11477/eski2yeni.html>, Erişim Tarihi: 15.09.2013.

2010-ÖSYS:Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. <http://osym.gov.tr/belge/1-12076/2010-osys-yerlestirme-yuksekokretim-programlari-ve-kont-.html>, Erişim Tarihi: 20.09.2013.

2011-ÖSYS:Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12584/2011-osys-yuksekokretim-programlari-ve-kontenjanlari-ki-.html>, Erişim Tarihi: 20.09.2013.

2012-ÖSYS:Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-13589/2012-osys-yuksekokretim-programlari-ve-kontenjanlari-ki-.html>, Erişim Tarihi: 20.09.2013.

2013-ÖSYS:Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-19181/2013-osys-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-ki-.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2013.

2013-DGS: Dikey Geçiş Sınavı Kılavuz ve Başvuru Bilgileri. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-19159/2013-dgs-kilavuz-ve-basvuru-bilgileri.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2013.

2009-YLSY: Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-11549/2009-ylsy-kilavuz.html>, Erişim Tarihi: 27.10.2013.

2010-YLSY: Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12122/2010-yurt-disina-lisansustu-ogrenim-gormek-uzere-gonder-.html> , Erişim Tarihi: 27.10.2013.

2011-YLSY: Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12720/2011-ylsy-ylsy-kilavuzunun-yayimlanmasi-ve-adaylardan-t-.html>, Erişim Tarihi: 27.10.2013

2012-YLSY: Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-13568/2012-yurt-disina-lisansustu-ogrenim-gormek-uzere-gonder-.html>, Erişim Tarihi: 27.10.2013.

2013-YLSY: Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-20452/2013-yurt-disina-lisansustu-ogrenim-gormek-uzere-gonder-.html> , Erişim Tarihi: 25.12.2013

SOSYAL HİZMETLERDE UYGULAMA DERSLERİNİN İÇERİĞİ VE YAPISI

Cihan ACAR¹
Yıldız GÜMÜŞTEKİN²
Emel BEDİR³
Berivan EVRAN⁴

Bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmetin belli yöntem ve uygulamaları çerçevesinde gerek birey ile çalışmalarda gerekse de grup çalışmalarında bir takım sorular akla gelmektedir.

En etkili yöntem olan iletişimde;

1. Sosyal hizmet uzmanı sağlıklı bir iletişim sağlayabilecek mi?
2. İletişimi doğru kanallardan yürütebilecek mi?
3. Bu iletişimde sosyal çalışmacı gerekli teorik bilgilere sahip mi?
4. Acil durumlarda pratik destekleyici çözümler üretebilecek mi? Benzeri durumlarda tecrübe edinmeden sahaya inmesi nasıl sonuçlar doğurur ya da sosyal çalışmacının eğitim döneminde sadece teorik bilgilerle donatılmış bir şekilde sahaya inmesi ne derece verimli olur?

Çünkü sosyal hizmet alanı multidisipliner bir uygulama alanıdır sosyal hizmet öğrencilerinin eğitim döneminde mutlaka uygulama alanlarında tecrübe edinmeleri gerekiyor ve bu sadece 8.dönemde görülen staj ile giderilecek bir durum olarak görülmemelidir.

Günümüz Sosyal Hizmet Eğitiminde sadece 8.dönem de öğrenciye sağlanan staj imkanıyla öğrenciden meslek hayatında mikro, mezzo ve makro düzeyde bir profesyonellik becerisi sergilemesi ve profesyonel sorumlulukları yerine getirebileceği yeterliliğe sahip olması beklenmektedir. Bu durumda nasıl ki tıp öğrencileri kadavra üzerinde çalışmalar yürütüyor ise geleceğin sosyal hizmet uzmanları olacak olan sosyal hizmet öğrencileri için de bir alan açılmalıdır. Aksi durumda tecrübesiz ve deneyimsiz bir şekilde sahaya inen ve kendi alanında ehil olmayan, sağlıklı kararlar veremeyen bir uzman olarak sadece kendisine değil sosyal açıdan destek çıkması gereken bir aileyi yanlış bir karar ile parçalayabilir, bir çocuğun hayatını söndürebilecektir. Lisans eğitimleri boyunca edindikleri teorik bilgileri pratiğe ve tecrübeye dökebilecekleri bir alan oluşturmak gerekliliği her geçen gün kendini daha çok göstermeye devam etmekte ve bu durum mesleğin üzerine ciddi bir şekilde eğinilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

¹ Yalova Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencisi,

² Yalova Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencisi,

³ Yalova Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencisi,

⁴ Yalova Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencisi.

İşte tam olarak burada bize düşen görev bunu dile getirmek; bir nevi ön staj diyebileceğimiz uygulamalı derslerin içeriği ve yapısı veya uygulama şeklinin nasıl, hangi kurumlarda, hangi koşullar altında ve sadece kamu kurumlarında mı yoksa üçüncü sektör ve gönüllü kuruluşlarda da öğrencilerin yararlanabileceği alanlar sağlanabilir mi? sorusunun muhatabı olan başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olmak üzere sosyal hizmet eğitimi veren bütün okulların gerekli adımları atma zamanı gelmiştir diye düşünüyoruz.

ADALET SİSTEMİNDE VE CEZAEVİNDE ÇOCUK

Hebun Merve İLTUŞ¹

Ülkemiz ve çocuk hakları adına adalet sisteminde ve cezaevinde çocuk konusunda kendi düşüncelerime kısaca değinip , gelecekte birer yetişkin olacak olan ve özgürlükleri elinden alınan **”kanunla ihtilafa düşen ”** çocuklara değineceğim.

Çocuklar her ne kadar nüfus içerisinde geniş bir yer tutsalar ve birçok açıdan toplumun geleceğini oluştursalar da onları ilgilendiren meselelere politikada nadiren öncelik verilmektedir. Biliyoruz ki Türkiye de nüfusun yüzde 30 ‘unu 0-18 yaş grubu oluşturmaktadır.

Adalet sisteminde çocuk mevzusuna genel anlamda bakacak olursak, her geçen gün artan sayıda çocuk gözüaltına alınıyor ve hapsediliyor. Çocuklar için keyfi bir cezai ehliyet yaşı belirleme çabasını bir yana bırakmak ve daha çocuk dostu bir adalet anlayışı oluşturmak gerekmektedir.

Yargı sistemlerinin temelinde toplumsal düzenin devamlılığı ilkesi yatmaktadır. Bu bağlamda çeşitli kural ve bu kurallara bağlı yaptırımlarla düzenin sürekliliği sağlanır. Ve sistem yapılandırılırken önemli ilkelerden biri de eşitlik ilkesidir ki buna göre yargı ve yasalar karşısında her birey aynı haklara sahiptir. Aynı zamanda aynı suçun aynı karşılığı vardır. Ve eşitlik ilkesi uygulanırken toplumsal statü, gelir düzeyi vb. olgular göz ardı edilir. Ancak göz ardı edilmemesi gerek kimi unsurlar elbette vardır. Bunların başında da "suçlu-zanlı" sıfatı ile adlandırılan bireyin yaşı gelir. Yani aynı suçu işlediği öngörülen erişkin birey ile erişkin olarak yasalarca tanımlanmayan birey eşit koşullarda yargılanamaz, yasa eşit uygulanamaz ve ceza eşdeğer olamaz. Kısacası çocuk ve yetişkin birey lehte unsurlarda eşit ancak çocuk olmasından kaynaklı haklarından ötürü aleyhine işleyecek süreç karşısında erişkinle eşit olamaz ve aynı kefeye koyulamaz.

Suçta itilen çocuk her şeyden önce çocuktur ve çocuklara uygulanan kabul edilmiş bütün insan hakları korumalarından yararlanabilmeleri gerekmektedir. Cezalandırma yöntemleri çoğu zaman yeni suçlara ortam oluşturmakta hatta suçu bir kişilik haline getirebilmektedir. Ve cezalandırma yöntemleri içinde en yaygın olarak kullanılan toplumdaki ayırma yani kapalı bir ortamda belli bir süre tutma yöntemi ne kadar etkilidir? Bu süreç içinde çocuk ağır travmalar yaşamaktadır. Yapılan topluma yeniden kazandırma olmaktan çıkıp sadece suçun ceza kanunundaki karşılığının uygulanması yöntemiyle toplumsal düzenin devamlılığını korumak olmaktadır. Bu, suçu veya suçluyu ortadan kaldırmaz. Suçun

¹ İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencisi.

ortaya çıktığı sosyal, psikolojik ve politik nedenleri iyileştirmez. Bu bağlamda önleyici bir politika uygulanmalıdır. Eğer bir önleyici çalışma uygulanmazsa, bu ortamlarda çocukların kendi içlerinde ve cezaevi idaresince maruz kaldıkları uygulamalar çok daha ağır durumlara yol açacaktır. "Bir suç ve suçlu var ise bunun karşılığı kanun hükmünde yer alan uygulamadan başkası olamaz, toplumsal düzenin korunması için gereklilik budur" gibi kalıplaşmış bir yaklaşım ne kadar doğru olabilir ki?

Sorunlara kalıplarla yaklaşmak sorunun kendisini ortadan kaldırmak yerine daha derinleşmesine yol açacaktır. Var olana uygulamak kadar, bu tür durumlara önleyici hizmetler uygulamak etkili bir yöntemdir. Çünkü kanunlar ortaya çıkan sonuca göre işlem yürütmekte ve buna göre düzenlenmektedir. Kanunun önleyici hizmeti yalnızca caydırıcılık olmaktadır. Kısasa kısas mantığının uygar halidir ve elbette gerekliliği yadsınamaz. O zaman kanuna ve uygulayıcısına yardımcı hizmetler yürütmek gerekliliği ortaya çıkacaktır. Ve bu bir önleyici hizmet olacaktır. Kanun "nasıl" sorusunu sorar ve karşılığını verir. Asıl önemli olan "neden" sorusunu sormak ve cevaba göre çalışmaktır. Yani cinayet işleyen ,hırsızlık yapan bir çocuğun bunu nasıl yaptığını sorgulamak dışında toplumsal olarak bunların ortadan kaldırılması için ne gibi çalışmalar yürütülmelidir. Hakeza taş atan çocuklar olarak adlandırılan ve 2006 yılında değiştirilen TMK ile gündeme yavaş yavaş yerleşen çocuklar için neler yapılmalıdır? Ne yapılmaktadır? Tüm bu çocuklar kendilerinden onlarca yaş büyüklere uygulanan kanunlarla yargılanmakta ve aynı kanunlar ile cezalandırılmaktalar. Uygulanan sadece yaşlarından doğan belli bir indirim olmaktadır. Aynı zamanda her ne kadar çocuk mahkemelerinde yargılanıyor olsalar da yargılananlara yönelik tek anlama çabası suçun oluşum sürecinden ibarettir. Sürecin başladığı ve bittiği an ile sınırlıdır. Oysa iyi biliriz ki her davranışın altında belki de yılların getirdiği sosyal ve psikolojik etmenler yatmaktadır. Ve bunu anlamaya yönelik uygulamalar ağırlık kazanmalıdır. Bu uygulamaların eksikliği şu soruları sorduracaktır: Esas olan suça itilen bu çocukları korumak ve yeniden topluma kazandırmak mıdır? Yoksa toplumsal düzenin devamlılığını sağlamak adına çocukları toplumdan uzaklaştırarak geçici bir çözüm bulmak mıdır?

Türkiye, kendi yasaları, onayladığı ve gerekliliklerini yerine getirmeyi taahhüt ettiği uluslararası insan hakları belgeleri ışığında, özellikle son 20 yılda çocuklara yönelik adalet sistemini güçlendirme konusunda çalışmalar yürütmektedir. Ancak tüm bu çalışmalar ceza infaz kurumlarında bulunan çocukları dayak ve tecavüz benzeri işkencelerden, kendi aralarında ve aynı ortamda bulundukları yetişkin bireylerce uygulanan fiziksel ve psikolojik şiddetten koruyamamaktadır. Bu durumda da sistem engelleyici konumundan uygulayıcı konumuna düşebilmektedir. Bunun en güncel örneği ise Pozantı Cezaevinde fiziksel ve psikolojik ihmal-istismar ve şiddete maruz kalmış çocuklardır. Oysa tüm bu konuda yapılması gerekenler onlarca anlaşma ve sözleşme ile ortaya konulmuştur.

Bugün çocukların İnsan Hakları Anayasa'sı olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi suça itilen çocukların haklarını koruyan bir anlayışla düzenlenmiş bir çocuk adalet sistemi kurmayı zorunlu hale getirmektedir. Öyleyse bugün var olan bu sistemin'' **polisten''** başlayarak kapalı bir kurum olan tutukevine kadar nasıl işlediğini çocukların değerlendirmesiyle ele almalı, sonuçları ön soruşturma süreci ve yargılama sürecini yeniden yasal örgütsel düzeyde yapılandırmayı gerektirmektedir. Bugün, var olan sistemin çocukları kronik suç işleyen kişiler haline dönüştürdüğü görülmektedir. Hakları ihlal edilen çocuklar bu süreçte bir ezme ezilme döngüsü içinde sıkışıp kalmakta ve intikam arzusu ile yeniden topluma karışma zamanını beklemektedir.

Pekin Kurallarını esas alan ayrı bir çocuk hukuku düzenlemesi yapılmalıdır. Böyle bir uygulamaya neden olan Türk Ceza Kanunun 31. maddesi iptal edilmelidir. Korku nesnesi polisler ise insan hakları ve çocuğa yaklaşım konusunda eğitilmelidir.

Kamuoyunda "taş atan çocuklar" olarak geçen, bir şekilde şiddet kültürü içerisinde yetişen çocukların hapsedilmesi, bu süreçte gerek kimliklerinden gerekse çocuk olmalarından ileri gelen belirli şiddet olaylarına maruz kalmaları, bu çocukların gelecekte toplumsal yaşama katılımını zor hale getirebilecektir.

Burada aslında örneklem alan üzerinden, çocuk tutsaklar meselesine değinmek istemekteyim. Yakın dönemde yaşanan Pozantı cezaevi olayı cezaevlerinin işlevsizliğini, taş atan çocukların haksız yere mahkum olmalarını tekrar sorgulatan; fiziksel ve psikolojik işkenceyi gözlerini kırpmadan çocuklar üzerinde uygulayan sistemin hatalarını gün yüzüne bir kez daha çıkaran vehamettir. Neden diye sorduğumuzda toplumsal özne haline getirilen çocukların cezaevi üzerinden hapsedilen bedenleri, sadece çocuk oldukları için değil aynı zamanda kimliklerinden ötürü ikili bir baskı ve ötekileştirme mekanizmasına tabi olmaktadır. 12-18 yaş arası, "propaganda" kelimesinin anlamını dahi bilmeyen yüzlerce çocuğun "terör örgütü propagandası yapmak" suçlamasıyla aylarca tutuklu yargılanmasını ve yıllar sürecektir hapis cezalarına mahkum edilmesini hangi mantık açıklayabilir? Veya kim 12-18 yaş arasındaki çocukların TCK 314. maddesinin 1. fıkrasında belirtildiği gibi, bir terör örgütü kurabileceğini ve/veya yönetebileceğini düşünebilir? Çocuk istismarına karşı güçlü bir refleks geliştirdiği düşünülen Türkiye toplumunda politik olsun veya olmasın hangi gerekçe bir çocuğun cezaevinde cinsel şiddet gibi bir suçla cezalandırılmasını meşru kılabilir?

Bu sorular bütün gündelik hayat ve sosyal hizmette yer alan bakış açılarımızı sorgulamamızı sağlayan bir yaklaşım olarak önümüzde duruyor. İktidar yani kurumlar ağı çocuk bedenini kapatırken aynı zamanda bizleri de mi kendi hapishanelerimize esir eder. Oysa konu çocuk olduğunda politik bir perspektiften uzak durmak Sosyal Çalışmacı olsun veya olmasın herkesin sergilemesi gereken bir

durustur. Ancak bir Sosyal Çalışmacı olarak, yapılacaklar listemizin başında, tüm kollar ile eş güdümlü bir çalışma yürütmek suretiyle sorunların nedenine daha iyi yaklaşmak ve bunları ortadan kaldıracak sosyal politikaları yaşamsallaştırmak önem taşımaktadır. Bu nedenle öncelikle her suçun temelinde de sosyal ve psikolojik etmenler yatmaktadır gerçekliğinden hareketle bu etmenlerin ortadan kaldırılması veya en azından toplum ve birey üzerindeki etkisinin en aza indirgenmesi önem taşımaktadır. Yani olaya tek tek vaka olarak yaklaşmanın yanında, toplumsal benlikte bu durumun yattığını düşünerek toplumsal çalışmalara ağırlık verilmelidir. Tabi bu tarz çalışmaların yanında siyasal olarak da buna zemin hazırlayan tüm etmenlerin de yine uzmanlarca yürütülecek çalışmalarla ortadan kaldırılması gerekmektedir. İşin özü kimliksel veya bölgesel olmaktan uzaklaşmalı ve bir bütün olarak düşünülmelidir. Ki mesele zaten Uğur'un, Ceylan'ın ve nicelerinin yanına Serap'ı da koyabilmek değil midir? Albert Camus'un da dediği gibi, *"Hiçbir ideoloji bir çocuğun gözyaşlarına değmez."* Bu sözü anlarız da, benimseyebilir miyiz? Ancak şu an bundan çok uzaktayız ve iyice belli olan da şudur ki; 1000 yıl sonra bu topraklarda hüküm sürecektir medeniyetlerin müzelerinde "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi" ile ilgili olarak sunacakları en meşhur ve en dramatik başrol oyuncusunun çocuk mahpuslar; ve onlara uygulanan işkence yöntemleri ve işkence aletleri olacaktır. Dilerim ki bu öngörü yanlışım olarak kalır ve baklava uğruna 12 yıl, taş uğruna 17 yıl yatan çocuklarımız olmaz.

DÜZENLEYENLER

Kocaeli Üniversitesi
Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü

Gündem: Çocuk Derneği

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği
Genel Merkezi

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği
Kocaeli Şubesi

AMAÇ VE KAPSAM

Türkiye, toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla kapsamlı bir değişim ve dönüşüm süreci içindedir. Vatandaş-Devlet ilişkilerinin ve kamu yönetiminin, gündelik yaşam ve toplumsal ilişkilerin yapılandır(ıl)dığı ve dönüştür(ül)düğü bu süreçte genelde sosyal hizmetler sisteminin özelde çocuk refahı alanının yeniden biçimlendiği görülmektedir. Bu dönüşüm sürecinde nüfusun ağırlıklı bir bölümü kentlerde yaşamını sürdürmekte, geleneksel ilişki ağları kadar koruma sistemleri de işlevini yitirmektedir.

Günümüz Türkiye'si dünyanın en büyük yirmi ekonomisi arasında yer almaktadır. Önümüzdeki elli yıl için yapılan tahminler Türkiye'nin Avrupa'nın en büyük üç ekonomisinden birisi olacağını göstermektedir. Kişi başına düşen gelirden yaşanan hızlı artışlar da dikkat çekicidir. Türkiye'nin ekonomide yakaladığı başarının sosyal kalkınmanın diğer alanlarına benzer biçimde yansıdığını söylemek zordur. Gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler, karmaşıkleşan toplumsal sorunlar çözüm beklemektedir. Bilindiği gibi Türkiye, sıklıkla dile getirildiği gibi yoğun bir çocuk nüfusa sahiptir. Yaklaşık 24 milyonluk çocuk nüfusunun Türkiye için bir fırsat penceresi yarattığı sıklıkla dile getirmektedir. Dolayısıyla yoğun çocuk nüfusunun gerçekten bir fırsat penceresi olması ancak kapsayıcı bir çocuk politikasının yaşama geçirilmesi ile olanaklı olacaktır.

Bu çerçevede Türkiye'de kapsayıcı ve hak temelli bir çocuk politikasının yaşama geçirilmesi, ihtiyaç ve farklılıklar temelinde çocuklara yönelik hizmetlerin nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi, kurumsal ve toplum temelli hizmetlerin dengeli bir biçimde bir arada sunulması, çocuklarla çalışacak insangücü kalitesinin geliştirilmesi öncelikler arasındadır.

28-29 Kasım 2013 tarihlerinde düzenlenecek olan Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013'ün Türkiye'de çocukları ilgilendiren tüm konuların kapsayıcı bir yaklaşım arayışı içinde farklı disiplinler katılımıyla tartışıldığı bir platform olması beklenmektedir.

Sempozyumun Ana Teması: Türkiye'de çocuğun korunması.

Alt Temalar

▶ Çocuk politikası	▶ Çocuk sağlığı,	▶ Kanunla ihtilafa düşen çocuklar,
▶ Çocuk hakları ve ihlalleri	▶ Çocuk ve serbest zaman,	▶ Ebeveyn bakımından yoksun çocuklar,
▶ Çocuk koruma politikaları	▶ Çocuğun katılımı, yaşama ve gelişme hakkı, çocuklar ve ayrımcılık,	▶ İhmal ve istismar mağduru çocuklar,
▶ Çocuk hukuku,	▶ Çocuk yoksulluğu,	▶ Güç koşullarda yaşayan çocuklar,
▶ Çocuğun eğitimi,		▶ Çocuk işçiliği,
		▶ Çocuk ve şiddet...

KURULLAR

ONURSAL BAŞKAN

Prof. Dr. Sezer Ő. KOMSUOĞLU
Kocaeli Üniversitesi Rektörü

SEMPOZYUM BAŞKANI

Doç. Dr. Hakan ACAR
Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü Başkanı

SEMPOZYUM SEKRETERİ

Öğr. Gör. Elvan ATAMTÜRK
Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölüm Başkan Yardımcısı

ONUR KURULU

Prof. Dr. Sema KUT
Prof. Dr. Nesrin G. KOŞAR
Prof. Dr. Nihal TURAN
Prof. Dr. Gönül ERKAN
Prof. Dr. Sevdâ ULUĞTEKİN
Prof. Dr. Beril TUFAN
Prof. Dr. Çiğdem ARIKAN
Prof. Dr. Erden ÜNLÜ
Doç. Dr. Şener KOÇYILDIRIM
Dr. Ethem ÇENGELCİ

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Hakan ACAR

KOÜ Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Yüksel BAYKARA ACAR

KOÜ Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Burcu YAKUT ÇAKAR

KOÜ Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

Öğr. Gör. Elvan ATAMTÜRK

KOÜ Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Görevlisi

Murat ALTUĞGİL

SHUDER Genel Başkanı

Mehmet KAYGUSUZ

SHUDER Kocaeli Şubesi Başkanı

Ramazan YADİGAR

SHUDER Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

Yasemin GÖZKONAN KAHVECİ

SHUDER Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

Nalan DURUŞAN

SHUDER Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

Emrah KIRIMSOY

Gündem Çocuk Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

Ezgi KOMAN

Gündem Çocuk Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

Mehmet Onur YILMAZ

Gündem Çocuk Derneği Yönetim Kurulu Üyesi

Sinem GÜLENÇ

İzmit Belediyesi

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU

(Soyada Göre Alfabetik)

Prof. Dr. Aliye MAVİLİ AKTAŞ	Doç. Dr. Zafer DANIŞ
Prof. Dr. Sevil ATAÜZ	Doç. Dr. Nurdan DUMAN
Prof. Dr. Işıl BULUT	Doç. Dr. Gülsüm ÇAMUR DUYAN
Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR	Doç. Dr. Ertan KAHRAMANOĞLU
Prof. Dr. İbrahim CILGA	Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA
Prof. Dr. Veli DUYAN	Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU	Doç. Dr. Cengiz ÖZBESLER
Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN	Doç. Dr. Özge ÖZGÜR
Prof. Dr. Sunay İL	Doç. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ	Doç. Dr. Tarık TUNCAY
Prof. Dr. Remzi OTO	Yrd. Doç. Dr. Emrah AKBAŞ
Prof. Dr. Necmettin ÖZERKMEN	Yrd. Doç. Dr. İshak AYDEMİR
Prof. Dr. Emine ÖZMETE	Yrd. Doç. Dr. Burcu YAKUT ÇAKAR
Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN	Yrd. Doç. Filiz DEMİRÖZ
Prof. Dr. Fatih ŞAHİN	Yrd. Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Prof. Dr. Uğur TEKİN	Yrd. Doç. Dr. Bilge ÖNAL DÖLEK
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY	Yrd. Doç. Dr. Yusuf GENÇ
Doç. Dr. Hakan ACAR	Yrd. Doç. Dr. Musa İKİZOĞLU
Doç. Dr. Yüksel BAYKARA ACAR	Yrd. Doç. Dr. Özlem KARAKUŞ
Doç. Dr. Kamil ALPTEKİN	Yrd. Doç. Dr. İsmet Galip YOLCUOĞLU
Doç. Dr. Ayşe Sezen BAYOĞLU	Yrd. Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN
Doç. Dr. Sema BUZ	Yrd. Doç. Dr. Filiz YILDIRIM
Doç. Dr. Elif GÖKÇEARSAN ÇİFTÇİ	Dr. Bülent İLİK
Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN	Dr. Gonca POLAT
	Dr. Uğur ÖZDEMİR

SEMPOZYUM PROGRAMI

SAAT	YER	28 KASIM 2013 – PERŞEMBE
09:00 09:30		KAYIT Kocaeli Üniversitesi, Prof. Dr. Baki Komsuoğlu Kongre ve Kültür Merkezi, Umuttepe Yerleşkesi, İzmit/KOCAELİ
09:30 10:00		AÇILIŞ KONUŞMALARI Doç. Dr. Hakan ACAR /Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı Doç. Dr. M. Görkem AKSU /Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Müdürü Prof. Dr. Sezer Ş. KOMSUOĞLU /Kocaeli Üniversitesi Rektörü Sibel GÖNÜL , Kocaeli Milletvekili – TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyon Başkanı
10:00 10:30		AÇILIŞ KONFERANSI Prof. Dr. Kasım KARATAŞ Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü “Türkiye’de Çocuk Hakları: Bir Durum Analizi”
10:30 10:45		ARA
10:45 11:45		İKİLİ KONFERANS* Moderatör: Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü) ÜLKE ÖRNEKLERİYLE ÇOCUK KORUMA SİSTEMLERİ Prof. Dr. Steven SHARDLOW Keele Üniversitesi, İngiltere “Çocukları, Aileyi ve Devleti Korumak” Dr. Guido VAN DE LUITGAARDEN Kıdemli Araştırmacı, Zuyd Uygulamalı Bilimler Üniversitesi “Ailelere Yardım Ederek Çocuk Koruma” *Simultane çeviri yapılacaktır.
11:45 13:00		ÖĞLE YEMEĞİ
13:00 13:30		SERBEST KÜRSÜ Moderatör: Kahraman EROĞLU (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği İstanbul Şubesi Başkanı)
PARALEL OTURUMLAR ▶▶▶		

SAAT	YER	28 KASIM 2013 – PERŞEMBE
		OTURUM 1 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Beril TUFAN/Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü Emekli Öğr. Üyesi
13:30 14:45	SALON AKDENİZ	1. Çocuk Refahı İçin Okul Sosyal Hizmeti: Kapsayıcı Bir Yaklaşım Doğru/Serap KARAKAYA-Doç. Dr. Muammer SARIKAYA 2. Çocuklarla Yapılan Mesleki Çalışmalarda Çözüm Odaklı Yaklaşımın Kullanımı/Sinan AKÇAY-İlkay Başak ADIGÜZEL 3. Suça Sürüklenen Çocuklarla Çalışmış Meslek Elemanlarının Kullandıkları Mesleki Teknikler ve Rehabilitasyon Algıları /Umut YANARDAĞ – Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ 4. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Yasasının Gerekliliği Üzerine Bir Tartışma/Seda ATTEPE-Melike TUNÇ 5. Suça Sürüklenen Çocuğa Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesinin Örnek Bir Olgu Üzerinden Değerlendirilmesi/Alı ŞENER-Serap DAŞBAŞ-Nur Feyzal KESEN
13:30 14:45	BÜYÜK SALON	OTURUM 2 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN/Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü Öğr. Üyesi 1. Göç Sürecinde Çocuk/Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA 2. Suriyeli Sığınmacı Çocuklar ve Kayıtsızlık/Songül BOYRAZ-Cansu TURAN 3. Savaşta Çocuk Olmak: Suriyeli Çocukların Türkiye Macerası/Oktay TATLICIOĞLU 4. Türkiye Çocuk Refahı Düzenlemelerinde Karanlıkta Kalan Bir Grup: Göçmen Çocuklar, Yaşadıkları Sorunlar, Hak İhlalleri/Dr. Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU 5. Sağaltıcı Hukuk (Therapeutic Jurisprudence) Anlayışı ve Mülteci Çocuklar/Hüseyin ÖNTAŞ 6. Çocuk Hakları Açısından Çocuk Yoksulluğunun Göçmen Çocuklar Üzerindeki Etkisi: Mardin’de Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği/Hıdır APAK
13:30 14:45	SALON KARADENİZ	OTURUM 3 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gönül ERKAN/Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü Emekli Öğr. Üyesi Prof. Dr. Tolga DAĞLI Marmara Üniversitesi Çocuk Koruma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Ayşen COŞKUN Kocaeli Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Oben SÜDÜTEMİZ Aile Mahkemesi Uzmanı Av. Şahin ANTAKYALIOĞLU ÇTCS Ağrı Koordinatörü
13:30 14:45	SALON KÖRFEZ	OTURUM 4 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Remzi OTO/Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları A.B.D. 1. Çocuklarda Konuşma Bozuklukları Tedavisi/Vahdi ÇOBAN 2. Özel Eğitim Rehabilitasyon Merkezlerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları/Cemal YAĞCI 3. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyumu, Yalnızlık ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki/Yrd. Doç. Dr. Özlem KARAKUŞ-Serap DAŞBAŞ-Nur Feyzal KESEN 4. Engellilik ve Sosyal Hizmet: Engelli Çocuk Olmak/Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU-Doğa BAŞER-Mehmet KIRLIOĞLU-Aynur ÜNLÜ 5. Türkiye’de Üstün Zekâlı ve Yetenekli Çocuklar Alanında Yapılması Gereken Sosyal Hizmet Çalışmaları/Dr. Özcan KARS 6. Kapsayıcı Sosyal Hizmet Ancak Önyargısız Sunulan Tercihlerle Gelişir/Umut KOŞAN
13:30 14:45	SALON HERKE	ATÖLYE ÇOCUKTUR, ANLAR! “Çocuklar ve Ailelerle Çalışırken/Görüşürken Dikkat Edilecek İlkeler” Ceyda DEDEOĞLU Klinik Psikolog

SAAT	YER	28 KASIM 2013 – PERŞEMBE
		OTURUM 1 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Oğuz POLAT/Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
15:00 16:15	BÜYÜK SALON	1. Çocukların Daha Etkili Biçimde Korunabilmesi İçin Gerekseim Duyulan Yeni Sosyal Politikalar/Doç. Dr. İsmet Galip YOLCUOĞLU 2. STK'lar İçin Çocuğa Yönelik Harcamaları İzleme/Gözde DURMUŞ-Ayşe BEYAZOVA-Prof. Dr. Nurhan YENTÜRK 3. Çocuk Koruma Sisteminde Sivil Toplumun Rolü/Karadeniz İlleri Kadın Platformu Derneği KİKAP'ın Ülke Geneline Çocuk İstismarının Önlenmesi Çalışmaları/Nilgün TURAN 4. Türkiye'de Çocuk Refahı Alanında Sivil Toplum Çalışmaları/Dr. Özcan KARS-Zübeyde OZANÖZÜ 5. Çocuk Koruma Sistemi: İstanbul Örneği Üzerinden Bir Vaka Tartışması/Doç. Dr. Abdullah KARATAY-Songül KILIÇ
15:00 16:15	SALON KÖRFEZ	OTURUM 2 Oturum Başkanı: Prof.Dr. Erden ÜNLÜ/Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Emekli Öğr. Üyesi 1. İzmir Çocuk İzlem Merkezi Kuruluş Süreci ve Çalışmaları/Sezin ÜNAL-Ayşe Gülgün ÇAKMUR-Seher DERE ÜLGEN-Mehmet ÖZALP-Erden DEDE 2. SOS Çocuk Köyünde Anne Olmak: KKTC Örneği/Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN-Ayşe ÖZADA 3. Evden Kaçan Ergenler Nerede?/Dilek KARABENK-Kazım ASLAN 4. Çocukların Ticari Cinsel Sömürüsü/Ezgi YAMAN
15:00 16:15	SALON KARADENİZ	OTURUM 3 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sevda ULUĞTEKİN/Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Emekli Öğretim Üyesi 1. "Yaşama Bir Adım": Korunma ve Bakım Altında Olan Çocukların Kurum Bakımı Sonrası Yaşama Hazırlanmaları Konusunda Proje Deneyimi/Yaşar ÇAVDAR KOLBÜKEN 2. Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurdunda Kalmış Bireylerin Yaşam Doyumlarının Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi ve Yaşam Doyumu ile Şiddet Eğilimi Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi/Nur Feyzal KESEN-Serap DAŞBAŞ-Fikri YALÇINKAYA 3. Çocuk İhmal-İstismarında Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modeli/Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN 4. Sevgi Dolu Bir Ailede Büyümek Her Çocuğun Hakkıdır/Ayfer DOĞAN- Yrd. Doç. Dr. Bilgin KIRAY VURAL 5. Çocuğun İyi Olma Hali Açısından Koruyucu Aile Hizmeti: Kahramanmaraş İli Uygulaması Üzerine Bir Araştırma/Mehmet YILMAZ-Fatih ATAŞLI-İsmail GÖKTÜRK
15:00 16:15	SALON AKDENİZ	OTURUM 4 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Betül ALTUNTAŞ/Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ç.E.E.İ. 1. İlköğretim Öğrencilerinin Sokak Çocuklarına Yönelik Algılarının Belirlenmesi ve Bu Algılara Dayalı Bir Yetişkin Eğitim Programının Uygulanması/Zeynep E. FINDIKÇIOĞLU 2. Çocuk Hakları İhlali ve Çocuğun Ekonomik İstismarı/Sami KALAYCI-Yrd. Doç. Dr. Eda ÇİÇEK 3. Sokakta Çalışan Çocukların Sayısının Tahmininde Bir Örnekleme Tekniği: Yakalama – Yeniden Yakalama/Dr. Kader MERT 4. Çalışan Çocukların Sosyal Güvenliği/Hicran ATATANIR 5. Çocuk İşçiliği ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Olgusuna Genel Bakış/Arslan YALÇIN
15:00 16:15	SALON HEREKE	ATÖLYE (Katılım için 28.11.2013 saat 12.00'ye kayıt masasına kadar ön kayıt yaptırılması gerekmektedir. Kontenjan 20 kişi ile sınırlıdır. ATÖLYE'de çalışma dili İngilizce'dir) Prof. Dr. Steven SHARDLOW Keele Üniversitesi/İngiltere "ETİK"
16:15 16:30		ARA

SAAT	YER	28 KASIM 2013 – PERŞEMBE
16:30 17:45	SALON KARADENİZ	OTURUM 1 Oturum Başkanı: Abdullah ÖZBAY/ASPB Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hakları Daire Başkanı 1. Çocuklarda Suçun Hukuki Anlam ve Sonuçlarını Algılayabilme ve Algılamalarına Etki Eden Sosyal Kültürel Faktörler/Eda ERDENER 2. Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü Sosyal Hizmet Uygulamaları ve İdeal Sosyal Hizmet Arayışı/Murat ÇAY 3. Yazılı Basında Kanunla İhtilafa Düşen Çocukların Temsili/Gizem ORÇİN 4. Kanunla İhtilafa Düşen Çocukların Bakım ve Korunmasında Sorunlar: Alan Uygulamalarından Örnekler/Hakan TAŞDEMİR 5. Çocuğa Özgü Güvenlik Tedbirleri İle Koruyucu ve Destekleyici Tedbirlerin Uygulanmasına İlişkin Bir Değerlendirme/Prof. Dr. Uğur TEKİN-Doç. Dr. Hakan ACAR-Yrd. Doç. Dr. Burcu YAKUT ÇAKAR-Emrah KIRIMSOY 6. Çocuk Yargılama(ma) Sisteminde Sosyal İnceleme Raporuna Neden İhtiyaç Yok?/Nihat TARIMERİ
16:30 17:45	SALON AKDENİZ	OTURUM 2 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Şahika GÜLEN ŞİŞMANLAR/Kocaeli Üniversitesi Tıp Fak. Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları 1. Çocuk Yoksulluğuna Sosyolojik Bir Bakış/Sümeysra AKTAŞ 2. Çocuklar İçin Düzenlenen Şartlı Nakit Transferlerine Eleştirel Bir Yaklaşım/Dilara USTABAŞI 3. Yoksulluğun Çocuğun Ruhsal ve Fiziksel Sağlığına Etkisi/Mehmet KIRLIOĞLU-Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU-Doğa BAŞER-Fatma ÜNAL 4. Çocuk Yoksulluğu ve Şartlı Nakit Transferi Programı/Ahmet ERGÜL-Caner ESENYEL-Murat ÖZ-Selami TOPUZ 5. Korunmaya Muhtaçlığın Önlenmesi Açısından Ayni Nakdi Yardım Uygulaması ve Çocuk Yoksulluğu İle İlişkisi/Tuğba UĞUR
16:30 17:45	SALON KÖRFEZ	OTURUM 3 Oturum Başkanı: Doç. Dr. İ. Galip YOLCUOĞLU/İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fak. Sosyal Hizmet Bölümü 1. Lice'den Gezi'ye Çocuklar Sokaklarda: Korumacı Yaklaşımda Katılımcı Yaklaşım Geçerken Direnen Çocukluğu Anlamak/Sedat YAĞCIOĞLU 2. Tarlabası Toplum Merkezi Deneyimi/Ceren SUNTEKİN-Nurgül ÖZTÜRK 3. Toplumsal Olaylarda Şiddet Eylemlerine Bulaşan Çocuklar/Erdal ÇETİN 4. Zorunlu İç Göç Kısacasında Büyüyen Çocuklar/Eda BEYDİLİ 5. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarını Çocuk Merkezli Bir Ele Alış/Doç. Dr. Kamil ALPTEKİN- Yrd. Doç. Dr. Ayşegül SİLİ 6. Çocuk ve Ergenler İçin Toplumsal Şiddet Önleme Programları: Dünyada ve Türkiye'de Durum/Prof. Dr. Oğuz POLAT-Begüm KOCAMAZ-Seda Gökçe TURAN
16:30 17:45	SALON HERKE	OTURUM 4 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Elif GÖKÇEARSAN ÇİFCİ/Ankara Üniversitesi Sağlık Bil. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü 1. Okulda Çocuk İstismarı ve Sosyal Hizmet Uygulamaları/İlknur BİLGİ 2. Sosyal Hizmetin Bilgi Temelinde Çocuk Hakları İhlalleri/İstismarı Açısından Din Eğitimi/Cihan AYDIN 3. Sosyal Hizmet Perspektifinden Çocuk Ticareti/Çiçek Nilsu VARLIKAR-Şükran KOLAY 4. İhmal ve İstismar Mağduru Çocuklar ve Sosyal Hizmet Müdahalesi/Doç. Dr. Betül ALTUNTAŞ-Neslihan HAN-M. Ali KARİPTAŞ 5. Kuramların Sosyal Hizmet Uygulamalarında Kullanımı ve Alan Deneyimleri/Doç. Dr. Cengiz ÖZBESLER 6. Evden Kaçan Çocuklar/Prof. Dr. Sevil ATAÜZ-Hande ALBAYRAK
16:30 17:45	BÜYÜK SALON	OTURUM 5 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bülent COŞKUN/Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı 1. İlköğretim Öğrencilerinin Ebeveynlerinin Çocuk Hakları Tutumları/Emel YEŞİLKAYALI-Vesile YILDIZ DEMİRTAŞ 2. Çocuk Refahı ve Korunması Açısından Koruyucu Anne-Baba Tutumunun Neden ve Sonuçları/Ramazan ALTUNÖZ 3. Okulöncesi Eğitim Alan 0-6 Yaş Grubu Çocukların Velilerinin Aşırı Koruyucu Tutum ve Davranışları ile Çocuk Hakları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi/Bircan REÇBER-Dr. Neşe ŞAHİN DAŞĞİN 4. Değişen Çocukluk Paradigmasında Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Aileye Yönelik Hizmetler/Ahmet EGE-Özgür ALTINDAĞ-Yrd. Doç. Dr. Filiz DEMİRÖZ 5. Oluşturulacak Politikalar Bakımından (Çocuğun Refahı ve Korunmasında) Bütünlükçü Aile Yapısının Önemi/Yrd. Doç. Dr. A. Muhsin YILMAZÇOBAN

SAAT

YER

29 KASIM 2013 – CUMA

PANEL

Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi

Moderatör: Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR

Hacettepe Üniversitesi Rektör Yardımcısı, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Ercüment ERBAY

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Dr. Özcan KARS

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Bakanlık Müşaviri

Göktao KOÇYILDIRIM

UNICEF Çocuk Koruma Programı Sorumlusu

Seda AKÇÖ

Hümanist Büro - Avukat

09:00

10:45

10:45

11:00

ARA

PARALEL OTURUMLAR ▶▶▶

SAAT	YER	29 KASIM 2013 – CUMA
11:00 12:15	SALON KÖRFEZ	OTURUM 1 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Nurdan DUMAN/Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bil. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü 1. Türkiye’de Sosyal Hizmet Müfredatında Yer Alan Çocuk Alanıyla İlgili Ders İçeriklerine Eleştirel Bakış/Fulya Akgül GÖK-Hacer TAŞKIRAN-Pınar ÖZDEMİR-Sinem MUSLU KÖSE-Prof. Dr. Veli DUYAN 2. Sosyal Hizmet Eğitiminde Standartlaşma/Doç. Dr. Ertan KAHRAMANOĞLU 3. "Sosyal Hizmet Eğitiminde Mevcut Durum: Tespitler, Analizler ve Öneriler/Doç. Dr. Kamil ALPTEKİN-Selami TOPUZ-Oğuzhan ZENGİN
11:00 12:15	BÜYÜK SALON	OTURUM 2 Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sevil ATAÜZ/Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 1. Münchhausen by Proxy Sendromu (Vekâleten Hastalık) Konusunda Vaka Yönetimi ve Kurumlararası İşbirliği/Yılmaz KOÇ-Taner ARTAN 2. Çocuklara Yönelik Cinsel İstismar-Ensest Olguları/Ayşe TAŞ 3. İhmal ve İstismara Uğramış Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Sosyal Uyum Düzeylerinin Artırılması: Sosyal Grup Çalışması/Doç. Dr. Eda PURUTÇUOĞLU-İrfan DOĞAN 4. Mağdurdan Faile Aile İçi Şiddet: Kadına Yönelik Şiddet Uygulayan Erkeklerin Çocukluk Dönemi Şiddet Öyküsü/Aslıhan Burcu ÖZTÜRK
11:00 12:15	SALON KARADENİZ	OTURUM 3 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN/Başkent Üniversitesi Sağlık Bil. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü 1. Ebeveynlerin Toplumsal Cinsiyet Algılarının Çocuk Yetiştirmeye Yansımaları/A.Zeynep KILIÇ-Gözde DURMUŞ-Ayşe BEYAZOVA-Melisa SORAN 2. Evlat Edinmenin Farklı Yönleri/Güngör TOPRAK ÇABUK 3. Boşanma Süreci ve Sonrasında Çocukların Yaşadığı Duygusal İhmal ve Psikolojik Taciz/Dr. Bülent ŞEN 4. Çocuk İcrasında Sosyal Hizmet Uzmanının Rolü ve Çocuğun Durumu/Fulya AKGÜL GÖK-Münevver GÖKER-Tuba YÜCEER
11:00 12:15	SALON AKDENİZ	OTURUM 4 Oturum Başkanı: Doç. Dr. Nilgün KÜÇÜKKARACA/Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü 1. Risk Altındaki Çocukların Medyada Temsili/Hüseyin ALTINOVA 2. Çocuk ve Gençlerin Madde Bağımlılığından Korunmasında Çocuk Koruma Kanunu’nun Bir Yasal Dayanak Olarak Ele Alınması ve Öneriler/Nurullah ÇALIŞ 3. Madde Bağımlısı Çocuklara Yönelik Çok Sistemli Terapi Yaklaşımı Temelli Genelci Sosyal Hizmet Müdahalesi/Serap DAŞBAŞ-Dr. Gamze POLAT-Feyzal Nur KESEN 4. Çocukların Risklerden Korunmasında Erken Tanı ve Uyarı Sisteminin Önemi/Zeki KARATAŞ-Gözde DAĞDELEN
11:00 12:15	SALON HERKE	ATÖLYE (Katılım için 28.11.2013 saat 12.00’ye kadar kayıt masasına ön kayıt yaptırılması gerekmektedir. Kontenjan 20 kişi ile sınırlıdır.) Türkiye’de Çocuk Koruma ve Önleme Sistemlerinin Yapısal ve İşlevsel Haritalandırma Çalışması Seda AKÇÖ ve Bürge AKBULUT/Humanist Grup *Bu atölye çalışmasında, Bernard van Leer Vakfı tarafından geliştirilen, Türkiye’de çocuk koruma ve önleme sistemlerinin yapısal ve işlevsel haritalandırma çalışması tanıtılacak ve katılımcıların içerik ve yönetime dair geri bildirimleri alınacaktır.
12:15 13:30		ÖĞLE YEMEĞİ

SAAT	YER	29 KASIM 2013 – CUMA
13:30 14:00		KONFERANS Prof. Dr. Gürhan FİŞEK Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü/Fişek Enstitüsü “Yurttaş Örgütlerinin Öncü ve Ufuk Açıcı İşlevleri”
14:00 14:15		ARA
14:15 15:30	SALON KÖRFEZ	OTURUM 1 Öturm Başkanı: Prof. Dr. İlhan TOMANBAY/Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü 1. Trakya Azat Obaları 1936/Turgay ÇAVUŞOĞLU-Hüsamettin ÇETİN-Tamer TAHMAZOĞLU 2. Almanya’da Çocukların Koruma Altına Alınması/Erdal CENAN-Gönül ÖRS 3. Sosyal Pedagogik Aile Yardımı: “Çocuğun Aile İçinde Bakımını Destekleyen Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı”/Canfes METİN 4. Çocuk Koruma Politikalarında Koruyucu ve Önleyici Çalışmaların Önemi/Doç. Dr. Nurdan DUMAN-Müberra SUNGUR-Gülnur ERTONG-Dr. H. Gülin KOÇAK 5. Çocuk İstismarında Sosyal Hizmet Boyutu/Gamze ERÜKÇÜ AKBAŞ
14:15 15:30	BÜYÜK SALON	OTURUM 2 Öturm Başkanı: Prof. Dr. Şükrü HATUN/Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı 1. Bekir YÜMNÜ/Aile ve Sosyal Politikalar Kocaeli İl Müdürü 2. Cem ŞAHİN/Kocaeli İl Emniyet Müdürlüğü, Çocuk Şube Müdürü 3. Yasemin GÖZKONAN/Kocaeli İl Sağlık Müdürlüğü, Nurgül YILDIRIMTAŞ/Kocaeli İl Halk Sağlığı Müdürlüğü 4. Sinem GÜLENC/İzmit Belediyesi
14:15 15:30	SALON AKDENİZ	OTURUM 3 Öturm Başkanı: Prof. Dr. Süreyya KARAÖZ/Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü 1. Fiziksel Engelli Çocukların Katılım Hakkına Yönelik İhlallerin Hak Temelli Yaklaşım Açısından Değerlendirilmesi/Gizem ÇELİK-Aslıhan AYKARA-Fulya AKGÜL GÖK 2. Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Dinlenmesi: Sorunlar, Tespitler ve Çocuk Hakları İhlalleri/Yaşar ÇAVDAR KOLBÜKEN 3. İllerdeki Çocuk Hakları Komitelerinin Yapı ve İşleyişi/Davut ELMACI 4. BM Çocuk Hakları Sözleşmesine Konulan Çekinceler/Faik AKÇAY
14:15 15:30	SALON KARADENİZ	OTURUM 4 Öturm Başkanı: Doç. Dr. Kamil ALPTEKİN/KTO Karatay Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü 1. Türkiye’deki Ailelerin Çocuklarının Meslek Seçimindeki Olumsuz Etkileri/Alı Rıza KANAT 2. Şiddet ve Travmayı Önleyici Çalışmalar Projesi/İdil GÜRSOY-Gizem GÖKÇİMEN 3. Adalet Sisteminde ve Cezaevinde Çocuk/Merve İLTUŞ
14:15 15:30	SALON HEREKE	ATÖLYE (Katılım için 28.11.2013 saat 12.00’ye kadar kayıt masasına ön kayıt yaptırılması gerekmektedir. Kontenjan 20 kişi ile sınırlıdır.) Çocukluk ve Anlamlandırma Dr. Uğur ÖZDEMİR- Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü
15:30 15:45		ARA

SAAT

YER

29 KASIM 2013 – CUMA

PANEL

Hak Temelli Bir Çocuk Koruması ve Çocuk Koruma Sisteminde Sivil Toplumun Rolü

Moderatör:

Prof. Dr. Gürhan FİŞEK

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü/Fişek Enstitüsü

15:45

17:00

Konuşmacılar:

Celal MUSAOĞLU

Gündem Çocuk Derneği

Murat ALTUĞGİL

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği

Emin SARIKAYA

Çocuklar Aynı Çatı Altında Derneği

Zafer KIRAÇ

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği

17:00

17:15

◀◀ KAPANIŞ ▶▶▶

SAAT	YER	30 KASIM 2013 – CUMARTESİ
09:30 11:00	BÜYÜK SALON	BİRİNCİ OTURUM Oturum Başkanı: Mehmet KAYGUSUZ/Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Kocaeli Şubesi Başkanı 1. Sosyal Hizmetlerde Uygulama Derslerinin İçeriği ve Yapısı/Cihan ACAR-Yıldız GÜMÜŞTEKİN-Emel BEDİR-Berivan EVRAN Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 2. Genelci Bakış Açısıyla Sosyal Hizmet Eğitimi ve Uygulamadaki Sonuçları/Damla AKARSU-Emine KARAMAN-Tuğçe ÇELİKSOY/Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü 3. Teorik Bilgi-Uygulama (Alan) Uyuşmazlığı/Fatih Numan TURAN/Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 4. Uzmanlaşmaya Yönelik Sosyal Hizmet Eğitimi/Melek YILMAZ-Dilara ÇAMLİBEL-H. Kübra AYDOĞAN/Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 5. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Gözünden Okul Sosyal Hizmeti/Saliha ÇETİN/Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü-Yasin YILDIZ/İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
11:00 11:15		ARA
11:15 12:30	BÜYÜK SALON	İKİNCİ OTURUM Oturum Başkanı: Cemal YAĞCI/Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Bursa Şubesi Başkanı 1. Sosyal Hizmet Bölümü Mezunlarının Aldıkları Eğitim Doğrultusunda İstihdam Edilmemesi/Mustafa Kemal AVŞAR-Emine ÇETİN-Tuğba YILMAZ-Necip DİKMEN-Damla TAN/Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 2. İnsani Hizmet Örgütlerinde Gönüllü Çalışma Dersi Üzerine Bir Tartışma/Özge ÖZTÜRK-Şahin ÇAKAR-Vedat ÖZMEN-Yusuf SONER/Kocaeli Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü 3. Adalet Sisteminde ve Cezaevinde Çocuk/Merve İLTUŞ/ İstanbul Arel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü 4. Sosyal Hizmette Açık Öğretim/Ali Rıza KANAT/Erzurum Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü 5. Hogeschool Utrecht/Hollanda Örneğinde Sosyal Hizmet Eğitiminin Yapısı ve İçeriği/Hicran KUTLU - Nurdan YILDIRIM Hogeschool Utrecht/Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Erasmus Öğrencileri
12:30 13:30	BÜYÜK SALON	KAPANIŞ FORUMU Moderatör: Murat ALTUĞGİL Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Başkanı
		KAPANIŞ

GÜNDEM ÇOCUK DERNEĞİ

Büklüm Sokak No:44/4
06680 Kavaklıdere/ANKARA

☎ 0 312 437 76 41

📠 0 312 437 76 41

✉ info@gundemcocuk.org

